BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
24 0
21

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

13 · 14 · K · 9

A
13
24
21

26 26
C D
4 7

26.5.4

TITVLORVM OMNIVM IVRIS, TAM CIVILIS, QVAM CANONICI EXPOSITIONES.

SEBASTIANO BRANT, I. V. D. celeberrimo autore.

HIS ACCESSIT,

Modus ſtudendi in vtroque iure, per Ioannem Baptiſtam Caccialupum.

Omnia ad vetuſtorum exemplarium fidem nunc demum diligentiſsime repurgata.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VENETIIS

Apud Cominum de Tridino Montisferrati.

M. D. L V.

COMINVS DE TRIDINO STVDIOSIS IVRISPRVDENTIAE candidatis. S.

CVM aliquot iam annos pro ſuſcepta ab ineunte ætate vitæ meæ ratione, in recognoſcendis veterum ſcriptis, ſumma fide, diligentiaq; ſim verſatus, non alienum ab inſtituto meo facturus videbar, ſi meliuſculę iam habentibus humanitatis ſtudijs, veſtra cauſa paululum a cõſuetudinis meæ curriculo deflecterem, primiſq; etiam Iuriſprudentiæ progymnaſmatibus aliquid opis afferre conarer. Neque enim ſatis fideliter veſtris conſuluiſſem, ſi quos in triuialibus adhuc gymnaſijs verſantes, commodis ſemper armis inſtruxiſſemus, eoſdem nunc grauioribus diſciplinis mancipatos, deſtituiſſemus inermes. Porrò quemadmodum non ita multum intereſſe putamus, inermis'ne miles in aciem prodeat, an eiuſmodi armis inſtructus, quibus, cum res exigat, ſalutem tueri non poſsit: ita non magnopere referre putamus, omni'ne prorſus librorum ſupellectile deſtituamini, an corruptiſsimis iſtis editionibus, hoc eſt, meris ingeniorum crucibus, prodeatis inſtructi. Proinde cum non ita pridem in haſce Titulorum Iuris enucleationes incidiſſem, vtiliſsimas quidem illas, cæterum multis mendorum millibus indigniſsime conſpurcatas, rem vobis non ingratam me facturum arbitrabar, ſi omnes ingenij neruos in hoc vnum intenderem, vt opus hoc veſtris ſtudijs aqua & igni magis neceſſarium, quam exactiſsime reſtitutum, ornatiſsimiſq; typis excuſum, in publicum exiret. Qua quidem in re ſi noſtram vobis operam non ingratam fuiſſe intellexerimus, nõ patiemur in poſterum quidquam in hoc genere diutius a nobis deſiderari.

VALETE.

IN TITVLORVM IVRIS INTERPRETATIONEM, AD DOCTOREM ANDREAM HELMVT, Sebaſtiani Brant Præfatio.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

FORET admiratione dignum, ornatiſsime vir, totiusq; eloquentiæ & facundiæ columen, ac longe princeps, cur ego adoleſcens nullius peritiæ, aut artis bonæ gnarus, hanc mihi vſurpẽ prouinciam, vt auſim non modo de iuris principijs, ſed & maxime ad te virum omnium acutiſsimum ſcribere, cuius domi iura naſcuntur, Noctuas profecto Athenas fero. Et, vt apertius loquar, balbutiens ego, iudicari potius abs te, quam videri volui. Quamobrem cum te nouiſſem virum humanum, ac per doctum, mihiq; fauentiſsimum: ſumpſi animum, liberiusq; meas ad te luſi pueriles ineptias. Cum enim nuper inter auditorum gregem, velut alter Tityrus (vt ſoleo) hoc eſt mercenarius, legum Titulos, ſeu mauis Rubricas, totius iuris & legitimæ ſcientiæ primordia & elementa, interpretarer: factũ eſt, vt me inconſulto ex mea lectione (ceu Tages ex glebula) opus inſperatum, & forte ſuo non indignũ autore, prorupit. Quod cum ego planius elimare, ſeu forte ſuperflua, aut perperam poſita interlinire properarem, impreſſorum importunitas (quibus nihil ſatis feſtinatur) meam interuertit diligentiam. Quid multa? continere non potui equum Lydum ad currendum accinctum: acta res eſt vti vides. Tibi tamen viro celeberrimo, quem haud ab re Aulum Caſselium, vel Meſſalam, aut ſi pateris, Q. Scæuolam appellauero: tibi, inquam, hoc opus, quantulumcunq; ſit, dedicare ſtatuti, vt & tibi pars curæ, et limæ labor incumberet: teq; participem latratus (quem nobis minime defuturum ſcio) efficerem. Latret igitur criticus quiſquis volet, modo nunquam latrare deſinat: noſtra enim ad euentum feſtinat, et in medium res. Tibi nominatim hoc opuſculum dicatum emittere placuit. In qua interpretatione multis quidem omnia, &

pluribus cognita: grata tamen et vtilia iuuenibus reperies: nonnulla tamen quæ vel altius repetenda, vel copioſius diſſerenda fuerunt, ſtrictim enarrauimus: ne magnitudo principij plus quam par eſt excreſceret. Et ne epiſtolæ modum excedam, iam finem loquendi facturus, paululum quippiam de legalium titulorũ laudibus annectam, quæ quidem ſunt prima cunabula, & ciuilis prudentiæ præexercitamenta, a ſacratiſsimis legumlatoribus deriuata, ac imperiali ſplendore illuminata. Eá eſt nobilis illa rerum domina, per quam reguntur omnia; & ſine qua factum eſt nihil, in auten. vt om. obe. iudi. prouin. in princ. coll. v. Ipſa eſt quæ neminem in paupertate viuere ſinit, neq; in anxietate mori. in auten. de hære. & fal. in fi. coll. j. & ex qua caute agens nihil poterit damnificari: vt ibi. Ipſa eſt ſanctiſſima ciuilis ſapientia, quæ pretio nummario non eſt æſtimanda l. j. ff. de var. & extraord. cog. Et eſt firmiſsima quo ad mundum: Inſtitu. de re. diui. §. ſanctæ. & ſine ea orbis diu perſiſtere non poſſet. in autent. habita. C. ne fi. pro pa. per quam non minus prouidetur humano generi, quam ſi patria armis defenderetur. l. aduocati. C. de aduo. diuer. iudi. Ipſa eſt quæ nobilitat addiſcentes. l. prouidendum. C. de poſtu. exhibet magiſtratus, in proœ. Inſti. circa fin. & honores conduplicat c. venerabilis. de præb. & c. de multa. Et vt vera per omnia fatear, ſuos profeſſores per orbem terrarũ facit glorioſe principari, eoſq; immortali gloria poſt exutum hominem in cœleſtibus afficit. Atque vt vno omnia concludamus verbo, Satius, ah ſatius pere caſtor foret, omnino reticere, quam parum de eius laudibus loqui: vt Seruius noſter Honoratus de Carthagine inquit. Tu tamen vir Iureconſultiſsime, qui totius patriæ noſtræ oraculum exiſtis, ſi quid minus quam oporteat, amplius ue quam deceat dixerimus: tua præſentia, & repetita lectione illuſtrabis.

Viue, Vale, & ſuperes longæui Neſtoris annos,
Eloqui princeps Seæuola docte Vale.

EXPOSITIONES TIT. VTRIVSQVE IVRIS, PER SEBASTIANVM BRANT.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CVM difficile, immo impoſsibile ſit, vt bono
peragatur exitu, quę malo ſunt inchoata prin
cipio j.quæſt.j.principatus. Et vniuſcuiuſque
rei potiſsima pars ſit principium l.j.ff.de orig.
iur. Magnum igitur Deum, & ſaluatorem no-
ſtrum Ieſum Chriſtum, et eius auxilium inuo-
cantes, in autē.de arg. in princip. oportet iu-
ri operam daturos prius erudire animam ꝙ
corpus, in proœ.ff.§.illud. Et iſtud ſibi ponere
Principium, ſine quo totum corruet ædificium j.quæſt.j. Cum Pau
lus. Ac dicere cum Marone Vergil. Ab Ioue principium. gloſ.in c.
Sedes.de reſcript. Alias enim prępoſterus diceretur ordo: deficien
te humano ſubſidio, conuocare ad auxilium diuinum. de Conſti.
diſtin.j. Omnis Chriſtianus.in fin. Quia igitur ardua prima via eſt
vt dicit gloſſ.in l.ij.ff.de verbo. ſigni. ideo a facilioribus & leuio-
ribus ſtudium quodq; præcipue tamen Iuris inchoandum eſt: Ne
in deſperationem, quæ plerunq; iuuenes auertit, Iuris ſtudioſos in
ducat. Inſtit.de Iuſt.& Iur.§.His ergo.

Legum itaq; imperialium facturus interpretationem, ab expla-
natione. Titulorum exordiri ſtatui, & id quidem ꝙ breuiſsime:
poſt ibi paululum quippiam de libris legum, ac eorum cognitio-
ne & differentia in medium afferemus.

Libri legum principaliter tres reperiuntur. Digeſtorum, ſiue
Pandectarum primus appellatus, eo quia digerit omnes diſputa-
tiones legum, & in ſe, quaſi in ſuo aluo continet. C. de Vet. Iur.
enuc.l.ij.§.Cum omnia. Pandectę dicuntur a pan, quod eſt totum, **Pandectæ.**
& decten doctrina: quia totius Iuris doctrinam continet: vt dicit
gloſſ.in proœm. Inſtit.§.Igitur. vel potius a *πᾶν*, quod omne ſigni-
ficat, & *δέχομαι*. id eſt, capio: dicuntur enim libri aliquid vniuerſa
liter comprehendentes: hinc Pandectæ legum, Theologiæ, vel
Medicinæ denominantur. Et continet hic liber Digeſtorum tres
partes principales: quæ deinceps in quinquaginta particulares
diſtributæ ſunt libros: qui comprehenduntur in Digecto Veteri,
Infortiato, & Nouo. Vetus Digeſtum tractat principaliter de **Digeſtum**
his, quæ vetuſtiori Iure, puta a Iure naturali originem ſumpſe- **Vetus.**

ferunt: queadmodũ ſunt quaſi omnes cõtractus & placitandi vſus, qui ſunt a Iure naturali, ſaltem ſecundario, hoc eſt, Iure gentium introducti. Inſtitutio. de Iure natu. §. Ius autem gentium. Propter iſtã puritatem & ſimplicitatẽ veteris Iuris quale in Digeſto veteri cõtinetur, liber iſte Veteris. ff. ſolet alba pelle, puroq; coopertio tegi.

Infortiatũ. Secunda pars Digeſtorum eſt Digeſtum Infortiati, appellata eo vocabulo propter fortes leges circa hæreditates diſponentes vt dicit gl. in rubro Infortiati: vel eſt vocabulũ magiſtrale, de quo diſputare curioſum eſt, vt ibi dicit glo. Et propterea, ſolet nigra pelle veſtiri: quia de cauſis hæreditarijs, & bonis defunctorũ tractat: quo euentu lugubris veſtis, hoc eſt, nigra, eligi debet. ff. De his qui not. infam. l. Genero. iunct. glo. fin. & in l. Decreto. C. eod.

Nouum. Tertia pars. ff. appellatur Digeſtum Nouum: eo quia poſt vetus Ius x i i. tab. noua contineat Prætorum edicta, tractans de criminibus, & delictis, & eorum pœnis: & ideo rubea & ſanguinolenta veſte induitur.

Codex. Secundus liber legum eſt Codex, qui quodammodo eoſdem continet titulos, qui & in libris. ff. continentur. Niſi ꝙ modicos habet ſupperadditos, & de nouo inuentos. & eſt iſte liber nouior, & recentior ꝙ̃ leges. ff. Vt dicit tex. in l. ij. C. de Vet. Iur. enuc. & ideo florida & viridi veſte induitur.

Tertius liber legum eſt Volumen, continens in ſe primo inſtitutiones imperiales, Secundo tres libros vltimos Codicis: hoc eſt, decimum, vndecimum, & duodecimum: qui ideo non fuerunt repoſiti ad alios nouem libros Codicis, tractantes de Iure priuato: quia hi tres continent Ius publicum, & tractant de Iure fiſci, nec vnquam leguntur in ſcholis: vt dicit gloſſ. Inſtitu. de Iuſt. & Iur. §. fin. Tertio continet Volumen nouem collationes Autenticorum. Quarto Conſuetudines Feudorum, quæ Collatio decima appellatur. Adduntur & hodie quædam Extrauagantes, quæ Collatio x i. ſolet appellari: & ab iſta congerie & conuolutione variorum librorum, hic liber Volumen appellatus eſt. Et quia partim Codicis & nouarum conſtitutionum, & partim etiam quaſdam pœnales & fiſcales ſanctiones continet, & in nonnullis locis pœnam tranſgreſſoribus irrogat, idcirco bipartita veſte, viridi puta & rubea coloratus incedit.

Collatio. Autentico.

RVBRICAE DIGESTI VETERIS. LIB. I.

De Iuſtitia & Iure.

IMPERATOR Iuſtinianus expoſiturus iura populi Romani, præmittit de Iuſtitiæ, a qua veluti matre, & quaſi fonte quodam, omnia iura emanant. Quod enim Iuſtitia vult, id Ius proſequitur. Videndum ergo quid ſit Iuſtitia, quid ius: vnde dicatur, & quot ſint eius poſitiones. Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas, Ius ſuum vnicuique tribuens.

Iuſtitia.

Iuris diuiſio.

A Iuſtitia Ius appellatur, ſicut filia a matre. Eſt autem Ius, ars boni & æqui, cuius merito quis nos Sacerdotes appellat, id eſt, ſacra iura miniſtrantes. Eſt duplex Ius, Publicum & Priuatum, Publicum ſpectat ad ſtatum Reipu. principaliter: Priuatum ad ſingulorum utilitatem. Priuatum Ius triplex eſt: Naturale, quod natura omnia animalia docuit: Gentium, quod apud omnes gentes ęqualiter obſeruatur: Ciuile, quod unaquæque ciuitas ſibi conſtituit. Ius ciuile duplex eſt: Scriptum, quod conſiſtit in ſex partibus, Lege, Plebiſcito, Senatuſconſulto, Principum placito, Prætorum edicto, & in prudentum reſponſo. Non ſcriptum Ius eſt, quod vſus approbauit.

De origine Iuris ciuilis, omnium magiſtratuum, & ſucceſsione prudentium.

Origo omnis Iuris in ciuitate Romana ex lege x i i. tab. ſumpſit exordium. Initio enim ciuitatis Romanæ, populus ſine certa lege, manu ſolius Regis gubernabatur. Aucta poſtmodum ciuitate Romana, Romulus populum in triginta partes diuiſit: quas partes Curias appellauit: quia tunc Reipu. curam gerebant: per quas ipſe leges quaſdam Curiatas ad populum tulit. Tulerunt & ſequentes Reges: quas omnes Sextus Papyrius vno libro conſcripſit: & ab eo appellatum Ius Papyrianum. Deinde expulſis Regibus propter violatam Lucretiam, omnes leges exoleuerunt, in deſuetudinem abierunt: & populus Romanus cœpit quaſi viginti annis magis conſuetudine, quam lege vti. Poſtea ne id diutius fieret, conſtituti ſunt publica autoritate decem viri, per quos peterentur leges a Græcis ciuitatibus Athenienſium & Lacedæmoniorum, vt dicit text. Inſtitu. de Iur. nat. §. Et non ineleganter. quorum nomina ponuntur vij. diſtin. capitu. ij. Hat leges in tabulis æneis ſcriptas pro Roſtris poſuerunt: datumq́ eſt eiſdem decem viris vno anno Ius prædictas leges corrigere, & ſi opus eſſet interpretari: qui animaduertentes aliquid de eſſe primis legibus, alias duas eiſdem tabulas adiecerunt: & ita ex accidenti appellatæ ſunt leges x i i. tabularum. His legibus latis, cœpit interpretatio prudentum deſiderari: quæ diſputatio prudentum communi nomine appellatur Ius ciuile. Ex his legibus eodem tempore actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quæ pars Iuris legis actiones, id eſt, legitimæ actiones appellatur. Et ideo eodem tempore hæc tria iura nata ſunt: Leges x i i. tab. Ex his fluere cœpit Ius ciuile: ex iiſdem legibus Actiones compoſitæ ſunt. Augeſcente ciuitate euenit vt plebs in diſcordiam cum patribus veniret, & ſecederet in montem Auentinum, ibiq́ iura conſtitueret, quę Plebiſcita vocantur, & poſtea pro lege aſſumpta: vt inter Plebiſcita, & legem ſpecies conſtituendi intereſſet, poteſtas autem eſſet eadem. Deinde ob difficilem congregationem populi & plebis cura a Reip. ad Senatum deducta eſt, qui ſe cœpit interponere; idq́ Ius appellabatur

Curiæ.

Ius Papyrianum.

Lex x i i. tab.

Prudentū reſponſa.

Plebiſcita.

Senatuſcōſulta.

Prætorum edicta.

Senatuſconſultum. Eodem tempore Magiſtratus vel Prætores iura reddebant proponentes edicta, vt quiſque ſciat de qua re dicturi eſſent, ſeque præmuniret: quæ edicta Prætoris, vel Ius honorarium appellantur: quia ab honore Prætoris venerat. Nouiſsime euenit vt neceſſe eſſet Reipublicæ per vnum conſuli. Igitur

Principis placitum.

conſtituto Principe, data eſt ei poteſtas, vt quod conſtituiſſet, ratum eſſet: quæ Principalis conſtitutio, vel principis placitum appellatur,

De legibus & Senatuſconſultis, & longa conſuetudine.

Lex.

Lex eſt quod populus Romanus Senatorio Magiſtratu, veluti Conſule conſtituebat. Vel, Lex eſt, cui omnes homines decet obedire. Legis virtus hæc eſt, Imperare, vetare, permittere, puni-

Senatuſcō ſultum.

re. Senatuſconſultum eſt, quod Senatus iubet, atque conſtituit, Nō enim ambigitur, Senatum Ius facere poſſe: hinc Velleianum,

Conſuetudo.

Macedonianum, & alia multa. Conſuetudo eſt Ius non ſcriptum, quod pro lege ſeruatur, cum deficit lex. j. diſtinctio. Conſuetudo. Nam diuturni mores conſenſu vtentium approbati legem imitantur. Inſtitut. de Iur. natur. §. Ex non ſcripto. Et eſt conſuetudo optima legum interpres. l. Si de interpretatione, infra eodem.

De conſtitutionibus Principum.

Conſtitutiones.

Quod Principi placet, legis habet vigorem: quicquid enim Imperator per epiſtolam ſtatuit, vel cognoſcens decreuit, vel de plano interlocutus eſt, vel edicto præcepit: legem eſſe conſtat. Iſte leges appellantur Conſtitutiones. Et quædam ſunt generales, quæ ſine dubio omnes ligant. Quædam perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quia quod Princeps alicui ob merita indulſit, vel pœnam irrogauit, vel alicui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non egreditur: & illud appellatur Priuilegium, quaſi priuata lex.

De ſtatu hominum.

Status hominum dicitur conditio, vel qualitas perſonarum, qua quis plurimum poteſt. Et appellatur hic titulus in Inſtitu. de Iure perſonarum. Omnes ergo homines, vel perſonæ, aut ſunt

Liber.

liberi, vel ſerui. Liber dicitur, qui ex naturali facultate facere poteſt quicquid libet: niſi quod vi aut Iure prohibetur. infra l. iiij.

Seruus.

Seruus autem dicitur, qui ex conſtitutione iuriſgentium, alieno domino contra naturam, id eſt, contra Ius naturale, ſubijcitur. Appellatus ſeruus, eo ꝙ Imperatores captiuos in bello ſeruari

Mancipia.

iubebant, nec occiderentur. Qui etiam Mancipia dicti ſunt, quia manu capiuntur. Omnis Seruus aut naſcitur, vt ex ancillis noſtris: aut fit, & hoc dupliciter: vel iuregentium per captiuitatem, vt ſupra vel Iure ciuili, quando liber homo maior viginti annis, ad pretium participandum ſe venundari paſſus eſt, ignoranti conditionem ſuam, Liberi homines in duplici ſpecie reperiuntur.

Aut enim ſunt Ingenui,qui ex matre libera nati ſunt: Aut Libertini,qui ex ſeruitute manumiſsi ſunt. Ingenui. Libertini.

De his, qui ſunt ſui, vel alienis Iuris.

Cognitis perſonis quæ alieno Iuri ſubiectæ ſunt:ſimiliter etiam intelligemus quæ ſui iuris ſunt. Eſt autem duplex poteſtas,ſeu Ius perſonarum: Dominica videlicet, quæ ſub ſe habet ſeruos: quicquid enim ſeruus acquirit, id domino acquiritur. Eſt & poteſtas patria:Liberi enim noſtri,quos ex iuſtis nuptijs procreauimus, in poteſtate noſtra ſunt.Sed ex ciuibus Romanis,id eſt,liberis hominibus,quidam ſunt Patresfamilias, quidam Filijfamilias,quædam Matresfamilias,quædam Filiæfamilias.Patresfam.ſunt qui ſuę poteſtatis ſunt:ſiue ſint puberes,ſiue ipuberes. Simili modo Matresfamil. Filij autem,& Filiæfam.dicuntur,qui ſub aliena, id eſt, patria poteſtate ſunt. Poteſtas duplex. Patresfamilias. Filijfamil.

De adoptionibus,& emancipationibus.

Adoptio eſt actus legitimus, per quem quis fit filius, qui alias non eſt:inde appellata Adoptio,quia optionis filius quis efficitur. Eſt autem Adoptio duplex:habet enim ſe vt genus, & ſpecies:cũ diuidatur in Arrogationem,& Adoptionem ſimplicem. Arrogatio fit autoritate Principis: quando ille qui ſui Iuris eſt arrogatur: quo caſu qui adoptat interrogatur, an velit eum quem adoptaturus ſit,iuſtum ſibi filium eſſe.Et is qui adoptatur interrogatur, an id fieri patiatur:inde & Arrogatio dicta, quo caſu tranſit adoptatus cum omnibus bonis & liberis in poteſtatem adoptatoris.Adoptio ſimplex fit imperio magiſtratus,id eſt, cuiuslibet Iudicis, de eo qui in poteſtate parentis eſt,& manet in eiuſdem poteſtate,adoptione etiam facta. Vnde ſolet dici:Arrogo qui ſuus eſt, & habet meus eſſe neceſſe.Patris adopto ſuum,nec patris deſinit eſſe. Emãcipatio dicitur,cum filius a patre ſuo quaſi manumittitur,vt exeat de patria poteſtate. Fit autem multis modis vt ius patriæ poteſtatis ſoluatur.Aut enim per mortem patris naturalem, vel ciuilem: Aut per adeptionem alicuius magnæ dignitatis: quales enumeran tur in autent.conſtitut.quæ de dig.col. vj. & alijs modis no.Inſtit. quib.mod.ius pa.po. ſol. Adoptio duplex. Arrogatio. Emancipatio.

De rerum diuiſione & qualitate.

Omnium rerum duo ſunt genera,quædam ſunt Diuini iuris,veluti res ſacræ,religioſæ,& ſanctę.Alię humani iuris,veluti res profanæ.Quod diuini iuris eſt,id nullius in bonis eſt.Dicuntur autem res ſacræ,quæ publice conſecratæ ſunt, vel rite per pontifices dedicatæ,ſiue in agro,ſiue in ciuitate ſint. Et differunt Sacer & Sacrarium:quia Sacer locus eſt,qui conſecratus eſt: Sacrarium autem locus in quo ſacra reponuntur.Religioſum locum vnuſquiſq; ſub voluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum, id eſt, in fundum proprium.Sanctum eſt,quod ab iniuria hominum defenſum atque munitum eſt. Sanctum dictum a ſagminibus. Sunt enim Sagmina quædam herbæ quas legati populi Romani ferre ſolent. Res diuini & humani iuris.

tur Cerynthea. Et proprie dicimus Sancta, quæ nec ſacra, nec profana ſunt, ſed ſanctione quadam cõfirmata: vt leges ſanctę ſunt, & muri, & portæ ciuitatum: quia pœnales ſanctiones conſtitutæ ſunt in eos, qui aliquid moliuntur in portis vel muris. & ideo ſi quis violauerit muros, capite puniatur. Sicut qui tranſcendunt ſcalis admotis, vel alia qualibet ratione. Hinc Lucanus in 1. Fraterno primi maduerunt ſanguine muri. Hæ res quæ humani iuris ſunt aut ſunt publicæ, aut priuatæ. Quæ publicæ ſunt, nullius in bonis eſſe creduntur: ipſius enim vniuerſitatis ſunt: Priuatæ autem ſunt, quæ ſingulorum ſunt. Præterea quædam res ſunt corporales, quæ ſcilicet ſui natura tangi poſſunt, veluti fundus, homo, &c. Incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea quæ in iure conſiſtunt: ſicut hæreditas, obligatio, contractus, vſusfructus, ſeruitutes: & his ſimilia. Quædam iure naturali communia ſunt: & iſta conceduntur occupanti: ſicut eſt aer, aqua profluens, & mare, & littora maris, & omnia quæ in his reperiuntur. Alia autem flumina pene omnia, & portus, & ripæ publica ſunt, id eſt, ad vſum totius populi conceſſa: nam proprietas nulli acquiritur. Quædam res ſunt vniuerſitatis, non ſingulorum: veluti quę in ciuitatibus ſunt: vt theatra, ſtadia, & ſi qua alia ſunt communia ciuitatum.

Rerum humani iuris diuiſio.

De Senatoribus.

Patres conſcripti.

Senator eſt vir cõſularis dictus a ſenio, vel ſenectute: ſolis enim ſenibus cura Reip. demandabatur l. ſemper. infra de iure immu. & l. ad Rempublicam. de muner. & hono. hi etiam Patres conſcripti dicebantur, quia eorum nomina ſcripta erant in diadematibus capitum eorum, vt dicit gl. Inſtit. quib. mod. ius pa. po. ſol. §. filiusfam. Et erant centum numero Senatores Romæ, vt colligitur ex l. ſi. in princ. C. de peti. hæred. & inde eorum iudicium Centumuirale appellatum fuit, vt ibi Martialis. Hunc miratur adhuc centum grauis haſta virorũ. Et in alio loco de filio Reguli: Iam clamor centumq; viri. Hi & Senatuſconſulta faciebant, vt ſupra diximus.

Centumuirale iudicium.

De officio Conſulis.

Conſulum creatio.

Officium Conſulis eſt, vt ex ſenatuſconſulto cõſilij cauſam examinet. Ortum habuit creatio conſulum ex eo: cum enim expulſi eſſent reges, Romę conſtituti ſunt duo, penes quos ſummum ius eſſet: qui ab eo, ꝙ plurimum Reipub. conſulerent. Conſules appellati ſunt. Ne tamen per omnia regiam ſibi poteſtatem vendicarent: lata lege factum eſt, vt ab eis prouocatio eſſet: ne'ue poſſent in caput ciuis Romani animaduertere, niſi iuſſu populi. Solum relictũ eſt eis vt coercere poſſent, & in vincula publica duci iubere. Inde erat ꝙ duodecim lictores cum faſcibus, id eſt, virgis & laqueis cõſulem præcederent: a quibus iuxta mandatum Conſulis malefactores, ſeu rebelles ligarētur: vnde etiam Lictores dicti: et ſanguineis virgis, ſi opus foret, cæderentur.

Lictores.

De officio Præfecti prætorio.

Præfecti prætorio officium ex eo ſumpſit originem, vt eſſent

æquales magiſtris equitum. Nam cum apud veteres Dictatoribus ſumma poteſtas committeretur, elegerunt ſibi Dictatores militiæ gratia Magiſtros equitum, qui ſecundam poſt eos poteſtatem gererent. Cum autem regimen tum Reipub. ad Imperatores trāſlatum eſſet electi ſunt a principibus Præfecti prætorio, ad ſimilitudinem Magiſtrorum equitum: & quia præficiebantur prætorio imperiali, vbi cauſas examinabant, ideo Præfecti prætorio appellati ſunt. Et data eſt eis plenior licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem: & intantum aucta eſt eorum autoritas, vt appellari a Præfectis prætorio non poſſit. Habent & aliud priuilegium, quia minores ætate ab alijs magiſtratibus, niſi ab ipſis Præfectis prætorio reſtitui non poſſunt: & iſte eſt illuſtris. Dictator. Magiſter equitum. Præfecti præt.

De officio Præfecti vrbis.

Præfectus vrbis eſt, cui a domino Imperatore commiſſa eſt vrbis adminiſtratio. infra l.j.§.cum vrbem. Et eſt eius poteſtas maxima in ciuilibus & criminalibus cauſis. Nam in ciuilibus contingētibus in ipſa vrbe, vel extra, intra centeſimum milliare contentioſam iuriſdictionem ſibi véndicauit. In criminalibus punit capite, etiā inconſulto principe: vt infra de leg.iij.l.j.§.hi. Et eſt Pręfectus maior oībus magiſtratibus in vrbe: vt infra l.iiij. Et habet duplex priuilegium: quia liberat a patria poteſtate, & a curiali cōditione, vt in auten.conſtitutio.quæ de dign.coll.vj. & C.de decur.l.vltim.

De officio Quæſtoris.

Apud veteres crebrior fuit opinio, Tullum Hoſtilium tertiū Romanorum regem, primum in Rempub. Quæſtores introduxiſſe. Et a genere quærendi Quæſtores dictos. Nam cum ærarium, ſiue fiſcus populi auctus eſſe cœpiſſet, vt eſſent qui illi præeſſent, conſtituti ſunt Quæſtores, qui pecuniæ præeſſent: dicti ab eo, ꝙ inquirendæ & conſeruandæ pecunię cauſa creati eſſent. Conſtituti etiam erant a populo Quæſtores qui capitalibus rebus præeſſent, & ſententijs legendis, quorum meminit lex xij tab. Talis erat Minos apud Vergilium, cum ait: Quæſitor Minos vrnam mouet. Solebant etiam ex Quæſtoribus quidam prouincias ſortiri, & ſurrogari a Proconſulibus. Erant & Quæſtores qui candidati principis appellabantur: hi ſolis libris principalibus legendis vacabant, & in ſenatu epiſtolas principis legebant: vt dicit gloſſ.in proœ. Inſtitut.

De officio Prætoris.

Poſtquam electi erant duo Conſules, & hi vrgente neceſſitate aliquando bellis finitimis auocarentur, neque eſſent qui in ciuitate ius reddere poſſent: factum eſt, vt Prætor quoque crearetur, qui Vrbanus appellatus eſt, eo ꝙ in vrbe ius redderet: poſt aliquot deinde annos non ſufficiente eo Prætore, cum multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus eſt & alius Prætor, qui Peregrinus appellatus eſt, ab eo, ꝙ plerunq; inter peregrinos ius dicebat l.ii.ſupra de origi.iur.dictus Prætor a præeundo, quaſi Prætor vrbanus, & peregrinus.

culum prætorium: vt inquit Feſt. Pomp. Et eſt officium eius Romæ tantum: in prouincijs enim eligunt Præſides. Et habent poteſtatem condendi edicta ſub breuiloquio, & in Albo, id eſt, in loco quodam publico & eminenti dealbato, ſcribebant: & ſi quis hoc album corrupit, tenebatur pœna quinquaginta ſolidorum, vt infra de iur. om. iud. l. ſi quis id. Horum edictorum compendioſa breuitas amplam materiam præbuit Iuriſconſultis interpretandi & reſpondēdi de iure. Nec poſſunt conſtitui niſi tres: licet olim fuerint xviij. vt infra eod. l. vltim. & ſupra de orig. iur. l. ij. §. diuus deinde Auguſtus. de offi. præfect. vigi. hanc rubricam vide C. eod. titul.

Albū prætor.

De officio Proconſulis & Legati.

Proconſul eſt, qui cum poteſtate conſulis in prouincias mittebatur: dictus quaſi Conſul procul miſſus. Et talis vbique proconſularia inſignia habet ſtatim poſtquam vrbem egreſſus eſt: hoc eſt, ſex faſces & lictores: amplius habere non poteſt. Non tamen exercet ea quæ ſunt iuriſdictionis, niſi in prouincia ad quam miſſus eſt. Poſtq̄ vero prouinciam ſuam ingreſſus eſt, poteſt mandare iuriſdictionem Legato ſuo, qui quaſi delegatus ipſius proconſulis dicitur. Iſtos legatos non oportet principem conſulere, ſed ſuum proconſulem, qui in ea prouincia maius imperium habet omnibus poſt principem. Legati autem Proconſulis nihil proprium habēt: niſi a Proconſule eis mandetur. Proconſul vero portam Romæ ingreſſus deponit imperium: vt infra l. vlt. Et in hoc differt a Præſide: quia Proconſul eligebatur ex conſulibus vrbis Romæ ad aliquam prouinciam regendam, quaſi conſul procul miſſus: vt infra de offi. præſid. l. j. Ille autem eſt Præſes, qui cum non eſſet conſul prius, eligebatur ad prouinciam regendam. In legato autem proconſulis duo ſunt ſpecialia: primum quia cognitio de quolibet crimine ei demandari poteſt: non ita in alio, niſi in caſu. infra eod. l. ſolent j. reſponſo. & . §. ſed hoc. & de offi. eius cui mand. l. vna. Item pronuntiat de crimine ſuſpecti tutoris, licet alius delegatus non poſſit. Inſtitu. de ſuſpect. tut. §. datum. pœnam vero grauiorem irrogare non poteſt. infra eod. l. ſi quid.

Legatus ꝓconſulis.

De officio Præfecti Auguſtalis.

Præfectus Auguſtalis dicebatur, qui omnia tributa per Aegyptiacam diœceſim in cura & prouidentia ſua habebat. Dictus Auguſtalis, quia Auguſtus eam dignitatem primus ei Præfecto qui Alexandriā inhabitauit, conceſſit. Et appellatur pręfectus Aegypti, vel Auguſtalis: vt in authen. de app. §. illud etiam, & Co. de rap. vir. l. j. & in auten. de nox. §. vlti. Et iſte inter medios magiſtratus ſpectabilis eſt.

De officio Præſidis.

Præſes.

Nomen præſidis generale eſt, eo ꝙ Proconſules & Legati Cæſaris & omnes prouincias regentes, licet Senatores ſint, Præſides appellantur: Procōſulis autem appellatio ſpecialis eſt ...

prouincia poſt principem:Et in ſolos homines ſuæ prouinciæ imperium habet,dum in prouincia eſt.Qui ſi exceſſerit prouinciam, priuatus eſt. Curet tamen is qui prouinciæ præeſt malis hominibus prouinciam purgare:nec diſtinguitur vnde ſint.Et ſimillies uelit renunciare imperio vel dignitati,non poterit ſe ſeparare ab imperio infra eo.l.legatus. niſi faciat in manu principis a quo habet: vt ſupra de orig.iur.l.ij.§.deinde cum placuiſſet.

De officio Procuratoris Cæſaris.

Procurator Cæſaris eſt,qui ex mandato Cæſaris cauſas & negotia agit.Et quæcunque acta aut geſta ſunt a Procuratore Cæſaris, ſic a Cæſare comprobantur, atque ſi ita a Cæſare geſta eſſent. Et ſicut ad Procuratorem Cæſaris rerum tantum pertinet adminiſtratio:ita ad Iuriſdicum Alexandriæ iuris tantum, & non rerum ſpectat ſolicitudo. Contentioſa autem iuriſdictio totius Aegypti pertinet ad Præfectum Auguſtalem.

De officio Iuriſdici Alexandriæ.

Iuriſdicus Alexandriæ eſt qui demandatam iuriſdictionem a principe in ciuitate Alexandrina Aegypti habet,de quo ſupra titulo proximo.

De officio eius cui mandata eſt iuriſdictio.

De iuriſdictione ordinaria tractatur in titulis præcedentibus: hic autem titulus continet eam iuriſdictionem,quæ eſt in delegando:ſcilicet quis delegat,& cui,& qua cauſa: & qualiter delegatus officium ſuum explicet.

De officio Aſſeſſorum.

Aſſeſſor eſt,quem ſibi iudex ad deciſionem cauſæ aſſociat.Omne officium Aſſeſſorum in his cauſis conſtat:In cognitionibus cauſarum ciuilium & criminalium quid iuris eſſe debeat. Et ei cui aſſidet perſuadeat in poſtulationibus:vt videat an ſit infamis qui poſtulat,ſcilicet aduocatus.Item vt eum interroget, & ei opponat ad veritatem inquirendam:& eum tacere faciat,quando ſibi videbitur.Item in libellis conuentionalibus recipiendis,ſi bene concipiantur:ſi male,vt reſpuat,vel dentibus laceret. Item in epiſtolis Iudicibus alterius prouinciæ mittendis:vt & teſtes recipiantur, & ſibi caute remittantur.

LIBER II.

De iuriſdictione omnium Iudicum.

Iuriſdictio, prout eſt genus, diuiditur in Merum imperium, Mixtum imperium,& Simplicem iuriſdictionem. Eſt autem Iuriſdictio poteſtas de publico introducta cum neceſſitate Iuris dicendi,& æquitatis ſtatuendæ. Merum imperium eſt,habere gladij poteſtatem, & animaduertere in facinoroſos homines:quod etiam Poteſtas appellatur.Mixtum imperium eſt,cui nõ ſolum ineſt merum imperium,ſed etiam iuriſdictio; quod in dan- Iuriſdictionis diuiſio.

da bonorum poſſeſſione conſiſtit. Iuriſdictio ſimplex eſt etiam Iudicis dandi licentia.

Quod quiſque Iuris in alium ſtatuit, ipſe eodem Iure vtatur.

Hoc edictum, ſummam habet æquitatem: quia nititur ex lege diuina: vt, Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris. vt in princ. decret. Et ſapientis dictat autoritas. Patere legem quam ipſe tuleris. ca. Cum omnes. de Conſtit. Quis igitur aſpernabitur idem Ius ſibi dici cum ſit litigator, quod ipſe aliis dixit cum eſſet magiſtratus? Qui ergo magiſtratũ vel poteſtatẽ gerit, ſi aliquid in aliquẽ noui Iuris ſtatuerit, ipſe quõq; aduerſario eius poſtulãte eo Iure vti debet.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

Non obtẽperare Iudici.

Conceſſum eſt omnibus Iudicibus, ſuam iuriſdictionem pœnali iudicio defendere: id eſt, mulctã vel pœnam pecuniariã, ei qui iuriſdictioni eius illudere conatur, imponere. Ille dicitur non obtemperaſſe Ius dicenti, qui quod extremum eſt in iuriſdictione non fecit: veluti ſi quis rem mobilem vendicare a ſe paſſus non eſt, ſed duci eam vel auferri paſſus eſt. Cæterum, & ſi ſequentia recuſauit, ex tunc nõ obtemperaſſe videtur: ſed habet locum aliud edictum: ſcilicet, Ne vis fiat ei, qui in poſſeſ. miſſus eſt.

De in Ius vocando.

In ius vocare, eſt iuris experiendi cauſa vocare. Et enumerantur in hoc titulo perſonæ quæ in ius vocari non debent: & apponitur pœna contrarium facientibus.

Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue eum quis vocauerit, quem ex edicto non debuerit.

Actio incerti.

Caſus quibus citatus nõ tenetur cõparere.

Si quis in ius vocatus non ierit: id eſt, legitime citatus non comparuerit, a competenti iudice, qui eum vocauit, vel vocari fecit, pro iuriſdictione iudicis condemnabitur. Ruſticitati tamen hominis parcendum erit: datur autem actio incerti, quando pœna certa non eſt adiecta, in id quod intereſt, quando quis vocatus non venerit, vel vocatus non comparuerit, cum vocari non debuerit. Multis autem modis poteſt euenenire, ꝙ ſcilicet citatus non tenetur comparere. Vt ſi in citatorio exprimatur cauſa ex qua quis nõ tenetur comparere coram illo iudice: puta ſi eſſet cauſa ſpiritualis, quæ non debet agitari coram ſeculari iudice. Vel cauſa liberalis, quæ non debet agitari coram minori iudice, vt in l. placet, in fi. C. de peda. iudi. Vel ſi eſſet cauſa ex qua perſona conueniri non poſſet munita ſpeciali ſeu ſingulari priuilegio, vt patronos actione famoſa, vel ſimiles. Vel ſi eſſet de his qui in ius vocari nõ poſſunt. vt l. ij. ſupra de in ius vocando. Item ſi exprimeretur in citatorijs locus aliquis inhoneſtus: vt l. ſi cũ dies. §. ſi arbit. infra de arbitris;

In ius vocati vt eant, vel ſoluant.

Olim vocatus in ius euitabat mulctam: ſiue ipſe iret, ſiue alium mitteret, qui ſatiſdaret, ipſum ſiſtere: hodie neceſſarium habet vocatus perſonaliter ire, aut ex ſua perſona ſatiſdare fideiuſſoribus interuenientibus: aut cauere ſine fideiuſſoribus. Et fideiuſſor de ueniendo ad iudiciũ debet dari idoneus. Coniunctę tamẽ perſonę reputãtur idoneę, & recuſans eos recipere punietur: vt infra l.j.& ij.

Fideiuſſor idoneus.

Ne quis eum, qui in ius vocatus eſt, vi eximat.

Iuriſconſultus tractaturus de iudicijs, præmiſit de iuriſd. om.iudic.in ſpecie, & in genere. Quo viſo, quia iudicium incipit a citatione. Inſtitut.de pœn.te.litig.§. Omnium. poſuit de in ius vocando. Sed quia in ius vocati quandoque non vadunt, & ideo puniuntur, poſuit rubricam, Si quis in ius voc.non ie. Quandoque non vadunt legitime, quia dant fideiuſſores nuntio, de eundo, & ſtando in iudicio: ideo poſuit rubricam præcedentem. Quandoque nullum fideiuſſorem dant, & ideo ad iudicium ducuntur per familiam: & eo tempore quo ducuntur, aliquis eos vi eximit de manu familiæ: ideo ponitur hæc rubrica, Ne quis eum, Quandoque nullus eum eximit, ſed ad iudicium ducitur, vel ſponte venit, & ab eo petitur ſatiſdatio de ſtando iuri vſque ad ſententiam: & de hoc loquitur titulus ſequens, qui ſatiſd.cogan.& alij ſequen.tit.de ſer. Et ponit hæc rubrica partem edicti, non totum edictum. Edictum autem tale eſt: Prætor ait, ne quis eum qui in ius vocatus eſt vi eximat: ne'ue faciat dolo malo, quo magis eximeretur: vt l.ſed eximẽdi.§. Prætor. infra eodem. In eum qui aduerſus prædicta fecerit: quantum per actorem in litem iurabit iudicium dabo: vt colligitur ex l.ſi per alium.§.in eam.infra eod. Et propoſuit prætor hoc edictũ, vt metu pœnæ compeſceret eos, qui in ius vocatos vi eripiunt. Et eſt verbum Eximendi generale. Eripere enim eſt de manibus auferre per raptum: Eximere autem eſt quoquo modo auferre: puta ſi quis non rapuerit quenquam, ſed moram fecerit, quo minus in ius veniret, vt actionis dies exiret: vel res tempore amitteretur. Et datur in eum, qui ui exemerit, actio in factum: quę non id continet, quod in ueritate eſt: ſed quanti ea res ab actore ęſtimata eſt, de qua controuerſia eſt.

Edictum. Eripere. Eximere. Actio in factum.

Qui ſatiſdare cogantur, vel iuramento promittant, vel ſuæ promiſſioni permittantur.

Satiſdatio eo modo appellata eſt, quo Satisfactio. Nam ſicut Satiſfacere dicimur ei, cuius deſiderium implemus: ita Satiſdare dicimur aduerſario noſtro, qui pro eo quod a nobis petijt, ita ſibi cauimus, vt eum hoc nomine ſecurum faciamus, datis fideiuſſoribus. Sed etiam pignoribus poteſt, ſi velit, quis cauere. Si autem qui fideiuſſorem dare debet dare non poteſt, permittitur iuratoria cau-

Satiſfacere. Satiſdare.

tioni: vt iuret, ſe fideiuſſorem dare non poſſe, & ſe facere quod caueat. Immo etiam nuda promiſſio ſufficit, & hoc partibus placeat, Inſti, de re. diui. §. venditæ. & l. ſancimus C. de verb. ſigni.

Si ex noxiali cauſa agatur, quemadmodum caueatur.

Præcedens titulus ponit ſatiſdationes, quæ fiunt pro liberis hominibus: iſte autem titulus continet, quomodo pro ſeruis caueatur.

Noxialis actio. Noxa. Dicitur autem Noxialis actio, quotiens ſeruus noxiam, id eſt, dãnum dat: qui etiam propterea ꝙ noxiam committit, Noxa appellatur: ſicut alias dici ſolet, Noxia delictum, delinquens noxa vocatur. gloſſ. Inſtitut. de noxal. act. §. primo. Si quis ergo promiſertt iudicio ſiſti eum, de quo noxialis actio eſt, debet eum in eadem cauſa exhibere: id eſt, in ſimili ſtatu, & qualitate, in qua tunc cum promittitur fuerat, quouſque ſententia feratur.

De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat.

Hic titulus coercet dolum eius, qui impedit aliquem iudicio ſiſti. Nec eſt ſuperfluus iſte titulus: licet ſupra habeatur alius titulus, Ne quis eum qui in ius voc. Quia in quatuor differt hic titulus ab alio: quia alius titulus non habet locum, niſi vbi vis facta eſt, quo minus ſiſtat: hic autem habet locum etiam ſine vi. Secundo, quia alius titulus non conſulit niſi vocanti in ius, id eſt, actori: hic autem etiam vocato. Tertio, quia alibi agitur quantum in litem iuratum eſt: hic ſolum ad intereſſe: dicendo ſecundum glo. hic. Quarto, quia hic titulus locum habet poſt citationes & ſatiſdationes receptas: alius ante comparitionem. licet Bar. hanc quartam differentiam non approbet.

Si quis cautionibus, in iudicio ſiſtendi cauſa factis, non obtemperauerit.

In titulis præcedentibus ponitur, quando quis dolo, vel vi alterius, in iudicio non ſiſtit: in hoc titulo ponitur, quando quis per caſum fortuitum excuſatur. Et in primis excuſandus eſt ille, qui longius abeſt: illi. n. pro ſingulis diætis vicena millia paſſuum numerari debent. Sunt & alię cauſæ quibus cauens excuſatur vt comparere neceſſario non teneatur, quæ omnes exprimuntur hoc titulo.

De ferijs, & dilationibus, & diuerſis temporibus earum: & ex quibus cauſis feriæ non impediuntur.

Feriæ ſunt, quæ ad hoc deputantur, vt homines quieſcant, & diuinis, vel alijs rebus neceſſarijs intenti ſint. Dictæ ſunt feriæ a feriendis, id eſt, mactandis victimis, quæ diebus feſtiuis offerebãtur.

Feriæ triplices. Et ſunt triplices feriæ. Quædam indictæ in honorem Dei: & his

es feriæ, de quibus de conſ. diſt.iij.per totum. Aliæ ſunt feriæ repentinæ, vel indictæ, quæ per principem, vel ſuperiorem propter aliquod repentinum negotium indicuntur, vt ſi naſcatur principi filius, uel ob rem bene geſtam aliquod feſtum imponatur. Tertiæ ſunt feriæ ob neceſsitatem hominum inductæ, vt ſunt vindemiarum, & meſsium: quibus tamen ferijs partes renuntiare poſſunt: quia in eorum fauorem introductæ.c.fin.de ferijs. Dilationes ſunt induciæ quæ dantur quandoq; ad probationes faciendas. Et eſt Dilatio quæ datur a iure vel ab homine ad aliquid explicandum. Dicta Dilatio, quia differt negotium. Dilationes.

De Edendo.

Edere, eſt actionem vel cauſam in iudicio publice demonſtrare. eſt enim æquiſsimum, eum, qui acturus eſt, edere actionem: vt exinde ſciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat. Et ſi contendendum putat, veniat inſtructus ad agendum. Edere eſt etiam copiam deſcribendi facere. Et ponitur hic titulus in gerundio, videlicet, de Edendo: & non, de Editione: ad oſtendendum, neceſsitatem eſſe impoſitam edere debenti. Et tractatur in hoc titulo triplex editio: ſcilicet, actionis, inſtrumentorum, & rationum. Sed ratio editur in principio, cætera in proceſſu cauſæ: vt dicit gloſſa hic ſuper rubro. Edere.

De pactis.

Poſtquam editus eſt libellus, de quo ſupra titu. proxi. quandoque facit actor pactum gratuitum reo: ideo ponitur rubri. de Pactis. Quandoque inuicem tranſigunt, ideo ſequitur de Tranſactionibus. Quandoque inuicem non poteſt eſſe concordia, ideo neceſſarium φ litigetur: & partes quærunt ſibi aduocatos, & procuratores: ideo in ſequenti libro ponitur de Poſtulando: & ſubſequenter de Procur. Pactum autem a pactione dicitur. Vnde etiam Pactis nomen appellatum eſt. Et eſt Pactio, duorum pluriumue in idem placitum, & conſenſus: id eſt, ſpontaneus conſenſus. Conuentionis autem verbum generale eſt, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi tranſigendiq; cauſa conſentiunt, qui inter ſe agunt. Nam ſicuti coueniri dicuntur, qui ex diuerſis locis in vnum locum colliguntur, & veniunt: ita qui ex diuerſis animi motibus in vnum conſentiunt, id eſt, in vnam ſententiam concurrunt, conuenire & paciſci dicuntur. Pactum. Pactio. Conuẽtio.

De Tranſactionibus.

Qui tranſigit, de re dubia, & lite incerta, neque finita, componit. Et dicitur Tranſactio pactum remiſsionis, a trans, & ago. Et differt in eo a Pactis: quia qui paciſcitur, rem certam, & indubitatam ſua liberalitate remittit, cum is, qui tranſactionem facit, rem dubiam, & incertam litem, ſopire facit. Et dicitur Tranſactio, quaſi actionis tranſitio: ab actione enim tranſit, qui tranſigit: & ita is qui agit, proprie dicitur tranſigere: reus autem improprie dicitur tranſigere. C. eod. l. j. Et eſt effectus tranſactionis, quia ex ea datur exceptio in omni cauſa ex qua agebatur, C. eod. l. ſub Trãſactio.

prætextu.& infra eod.l.non eſt.niſi reus dolo occultauit ſpeciem, in qua deceptus eſt actor: vt infra de pact.l.tres.

LIBER III.

De poſtulando.

Poſtulare. Quia in editione actionum, & in cauſæ proceſſu neceſſarij ſunt aduocati, vel poſtulatores: ideo de his ponit. Eſt autem Poſtulare, deſideriuum ſuum vel amici ſui in iure apud eum, qui iuriſdictioni præeſt, exponere: vel alterius deſiderio contradicere, vt infra eod.l.j.§.poſtulare.& quod dicitur, Suum, intellige quando poſtulat pro ſe: Amici, quando pro alio: & ponit verbum Iuriſdictioni, pro qualibet notione: vt infra de reg.iur.l.ait prętor.& ſic etiam apud arbitrum compromiſſarium poteſt poſtulari. Et dicuntur hi poſtulatores, Patroni cauſæ: item Aduocati, vt infra, de var.cognit.l.j.§.aduocatos. Et Togati dicuntur.C.eod.lib. vel forte a genere veſtis, quæ dicitur Toga, qua olim vtebantur.

Patroni cauſa. Aduocati. Togati.

De his, qui notantur infamia.

Infamia eſt ſtatus, & honoris diminutio, & amiſsio: hinc Infamis dicitur, quaſi valde famoſus, id eſt, ignominioſus: vel Infamis, quaſi ſine fama, vel priuatus ſua fama. Fama autem, ſiue opinio, vel æſtimatio idem ſignificant. Et eſt Fama, illæſæ dignitatis ſtatus, legibus ac moribus comprobatus, & in nullo diminitus. Et hæc fama quandoque minuitur, quandoque conſumitur, vt ex toto pro extincta habeatur: ſcilicet cum maxima, vel media capitis diminutio interuenit, & de hac neque in hoc titulo, neque C.eodem.tractatur, quaſi ſuperfluum ſit, de ea fama conſumpta dicere, vel quærere. Quilibet enim ſcit, vel ſcire poteſt vno verbo, quod ad nullum ciuile, vel publicum officium is, cuius fama conſumpta eſt, adhiberi poteſt. Minuitur vero cum ciuitas, & libertas retinetur, ſed circa ſtatum pœna plectimur: vt infra de var.cog.l.pe.§.æſtimato, &.§.minuitur.&.§.Conſumitur. Et talis eſt duplex. Facti, & Iuris. Infamia facti irrogatur, cum opinio alicuius apud graues & honeſtas perſonas deprimitur, vel diminuitur: & de hac infamia facti modicum in Iure traditur. Sed ſunt duo eius effectus: primus, quia ea repellit a dignitate: niſi propter inopiam non legitimi competitoris. Secundus, quia repellit a querela inofficioſi.C. de dignit.l.ij.& infra de Decur.l. Generaliter.§. Spurios. & C.de Inoffic. teſtamen.l.Fratres. Iuris infamia quandoque irrogatur ipſo facto, id eſt, ipſo Iure, propter hoc quod aliquid factum eſt: quandoque demum lata ſententia: quandoque ex genere pœnæ, hoc eſt, propter impoſitionem pœnæ. Ipſo facto, vt ſi mulier deprehendatur in adulterio infra de Rit. nupt.l. Palam.§. Quæ in adulterio. Idem in muliere quæ nubit, vel ſtupro cognoſcitur intra tempus luctus: vel nubit contra iuramentum ſuſcepta libero-

Fama. Infamia facti. Infamia Iuris.

res, vel qui bina ſponſalia, vel binas nuptias contraxit infra. eodē l.j.in.fi.& l.Quid ergo.§.Si quid.Ex genere pœnæ irrogatur infamia, ſi tale delictum commiſit qnis, quod damnatus, vel confeſſus in iudicio, vel pactus pecunia fieret infamis. Et eſt effectus infamię vt quis repellatur a poſtulando, vt ab honoribus repellatur: non dico a muneribus curialibus, vel ciuilibus. Et huius effectus gratia poſuit Imperator ſpecialē titulum, & vnicā legem de infamibus. C.libr.x. Eſt & alius, qui repellitur ab accuſando: vt infra de Accuſat.l.Qui accuſare.

De Procuratoribus, & Defenſoribus.

Procurator eſt, qui aliena negotia mādato domini adminiſtrat. Et poteſt eſſe procurator omnium rerum, vel vnius duntaxat. Et conſtituitur vel præſens, vel per nuntium, vel per epiſtolam. Et eſt vſus procuratorum per quam neceſſarius: vt qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non volunt, vel non poſſunt, ſaltem per alios poſſent vel agere, vel conueniri. Et dicitur procurator pro parte actoris: Defenſor vero ex parte rei. Et loquitur hic titulus de procuratore ad iudicia: de procuratore.n.ad negotia loquitur infra tit.Mādat. Defenſor.

Quod cuiuſque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur.

Titulus præcedens loquitur generaliter de procuratoribus, qui vt plurimum conſtituuntur a ſingularibus perſonis: hic autem titulus de eo, qui nomine vniuerſitatis, vel collegii, vel communitatis agit, ſiue conuenitur: qui proprie Actor vel Syndicus dicitur. Actor. Omnes enim quibus permiſſum eſt habere corpus collegij, vel ſocietatis, vel cuiuſcunque alterius negotiationis, veluti piſtorum, aut aliorum artificium, poſſunt habere res communes, arcam communem, & actorem, ſiue ſyndicum, per quem quod communiter agi fieriq́ oporteat in iudicijs, vel extra fiat. Syndicus.

De Negotijs Geſtis.

Iſte titulus neceſſarius eſt, & eius materia: quia magna vtilitas abſentium verſatur, ne indefenſi rerum poſſeſſionem, aut venditionem patiantur, vel pignorum diſtractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuria rem ſuam amittant. Et ideo ſi quis abſentis negotia geſſerit, licet ignorantis, tamen quicquid vtiliter in rē eius expenderit, vel etiam ipſe ſe in rem abſentis alicui obligauerit, habeat eo nomine actionem. Itaque eo caſu vltro citroq́ naſcitur actio, quæ appellatur Negotiorū geſtorum: in qua (ſicut æquū eſt) gerentem actus ſui rationem reddere, & eo nomine condemnari, ſi quid vel non vt oportuit geſſit, vel ex his negotiis retinet. Ita ex diuerſo iuſtum eſt ſi vtiliter geſſit, præſtari ei quicquid eo nomine vel abeſt ei, vel ab futurum eſt.

De Calumniatoribus

uent, perdita, iam ſententia, puniuntur extra ordinem:quia ſunt præuaricatores: vt infra de Præuaric.l.ij. & l. Accuſator.& l.Ab Imperatore. Item ſi non deſiſtant, ſed calumnientur,puniuutur lege Remia.Calumniator eſt,qui falſa crimina,vel cauſam iniuſtam ſcienter intentat. Et contra talem qui calumniæ cauſa aliquid fecit, vel vt non facere pecuniam accepit, intra annum in quadruplum eius pecuniæ,quam accepiſſe dicitur,actio competit:poſt annum autem ſimpli in factum actio datur. Et datur hoc iudicium non ſolum in pecuniarijs cauſis: ſed etiam ad publica crimina: ſi quis accipiat pecuniam ob ea inſtituenda,vel non inſtituenda.Calumniæ autem pœna eſt eadem, vel ſimilis,quæ imponeretur accuſatio, ſi conuictus fuiſſet de crimine: vt C. eod.l.vlt. & infra. Ad Turpil.In priuatis.

Præuaricator.
Calumniator.
Pœna calumniæ.

LIBER IIII.

De in integrum reſtitutionibus.

Reſtitutio in integrum, eſt prioris ſtatus reintegratio. Et hinc ſolet dici, Res redit vt pridem, cum ſtatus redditur idem.gloſſ.in cap.Quia.de Elect.Per hanc materiam plurifarie hominibus vel lapſis ſua facilitate, vel circumſcriptis aduerſarij dolo,ſubuenitur:ſiue metu,vt infra titu.ſeq.ſiue calliditate,vt infra titul.ij.ſiue ætate,vt infra titul.iij.ſiue abſentia.vt infra titul.iiij.inciderint in captionem.

De eo,quod metus cauſa geſtum erit.

Quod metus cauſa geſtum eſt Prætor ratum non habet. Et eſt metus inſtantis periculi, vel futuri cauſa, mentis trepidatio infra eod.l.j. Nec eſt neceſſarium periculũ eſſe præſens, dummodo metus ſit præſens,de futuro periculo infra eo.l.Metũ.j.Reſponſ.Et dicitur Metus, quia mentem tenet. Vis autem eſt maioris rei impetus,cui reſiſti nõ poteſt infra l.ij. aduerſus quã non proficit cuſtodia infra.Loca.l.ſed de damno. Metus alius eſt probabilis, qui cadit in hominem conſtantem, & diſcretum.Non probabilis,qui cadit in hominẽ miſerum,timidum, & inconſtantem:vt infra eo.l.v.vj.vij.Vis autem multiplex eſt:quædã Compulſiua,quæ imponit neceſsitatem contrariam voluntati contrariæ:quia id facit, quod nõ faceret, ſi eſſet liberi arbitrij.Ex hæc inducit actionem,Quod metus cauſa. Quædam Expulſiua,quæ inducit interdictum Vnde vi. Quædam ablatiua, quæ inducit actionem vi bonor.raptorum circa mobilia:vt infra de Vi & vi armat.l.j §.iiij.Quædam Turbatiua.hæc inducit interdum Vti poſsidetis in rebus ſoli, & in rebus mobilibus,Vtrobi,cum duo ſe poſsidere contendunt. Quædam Inquietatiua:hæc inducit interdictum:Quod vi aut clam: vt ſi quis a me prohibitus, vel putans ſe prohibendum, qui faciat in meo.

Metus.
Vis.
Vis multiplex.

De dolo malo.

talia ſunt: Quæ dolo malo facta ſunt, ſi de his rebus alia actio non erit, & iuſta ſit cauſa, datur actio de dolo: ne vel illis malitia ſua ſit lucroſa, vel iſtis ſimplicitas damnoſa. Dolus autem malus eſt machinatio quædam alterius decipiendi cauſa: cum aliud agitur, & aliud ſimulatur. Vel eſt omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circunueniendum, fallendum, decipiendum alterum, adhibita contra ius & bonos mores. Et habetur in hoc tit. mentio Doli mali: quia veteres etiam Bonum dolum dicebant, & pro ſolertia, id eſt, aſtutia hoc nomen accipiebant, maxime ſi aduerſus hoſtem, latronem'ue quis machinetur, hinc Vergil. 11, Aeneid. Dolus an virtus, quis in hoſte requirat, Dolus malus.

De minoribus xxv. annis.

Minores dicuntur, qui nondum compleuerunt xxv. annos facta computatione de momento ad momentum. Vnde non ſufficit tetigiſſe vltimum diem: ſed oportet peruenire ad idem momentum. Succurritur autem minoribus ſi liberi ſunt: ſerui enim nunquam reſtituuntur. Quicquid igitur cum minore xxv. annis natu geſtum erit, vtique quę res erit animaduertam, dicit Prætor. Iuſtiſſima fuit huius edicti æquitas: quia cum inter omnes conſtet, fragile eſſe & infirmum huiuſmodi ætatis conſilium, & multis captionibus ſuppoſitum, multorumq; inſidijs expoſitum: auxilium eis Prætor hoc edicto pollicitus eſt, & aduerſus captionem opitulationem: quia cum vſque in hanc ætatem adoleſcentes curatorum auxilio reguntur: ergo per ſe rei ſuæ adminiſtratio eis committi non debet, quamuis bene rem ſuam gerentibus. Ceſſat autem hæc reſtitutio, vel ratione doli ſui, vel mendacij ſui, vel ſacramenti ſui corporalis, vel priuilegio libertatis, vel priuilegio parentis, vel patroni, contra quem vult reſtitui, vel ſemel denegata eſt reſtitutio: de quibus ſpeciales tituli in C. ponuntur. Reſtitutio minorum.

De capitis diminutione.

Capitis diminutio, eſt prioris ſtatus commutatio. Et ponitur hic Caput pro ſtatu. Conſiſtit autē ſtatus in tribus, in libertate, ciuitate, & familia. Quia ergo libertatem amittit, dicitur pati maximā capitis diminutionem: quod contingit de his, qui efficiuntur ſerui pœnæ, vel paſsi ſunt ſe venundari, vel reuocati ſunt in ſeruitutem propter ingratitudinem. Et taliter capite minutus perdit etiam ꝑ conſequentiam ciuitatem, & familiam. Qui autem perdit ciuitatē, dicitur pati media capitis diminutionem, quod contingit, de his, quibus interdictum eſt aqua & igne. Item in deportatis, id eſt, perpetuo pro ſcriptis. Cum autē libertas & ciuitas retinētur, & familia tantū mutatur, dicitur eſſe minima capitis diminutio: quod contingit his, qui dati ſunt in adoptionem, vel qui emancipati ſunt. Status.

De quibus cauſis maiores xxv. annis in integrum reſtituuntur.

Maiores reſtituuntur quandoque cauſa militiæ, quandoque ſi cauſa Reipu. abſentes fuerunt: de quibus ſpeciales titu. in C. ſunt. Reſtitutio maiorum.

Generaliter autem reſtituuntur qui abſentes fuerunt per metum iuſtum infra eodem.ij.&.iij.Item quia fuerunt abſentes detenti in vinculis,vel a priuata perſona,puta a latrone:vel a publica,hoc ē, Iudicis autoritate.Item qui ita alligati ſunt, vt ſine dedecore in publico apparere non poſſunt:vt infra eo.l.Succurritur. & l.In eadē cauſa.& ex varijs alijs cauſis.Verba aūt huius edicti talia ſunt: Si cuius quid de bonis diminutum eſt:cum is metu,aut ſine dolo Rei pub.cauſa abeſſet,ſiue in vinculis,ſeruitute'ue, hoſtiumq́ poteſtate eſſet:item ſi qua alia iuſta cauſa eſſe videbitur,in integrum reſtitutio cōcedatur.Ratio huius edicti eſt,quia læſum,id eſt, amiſſum ius,per id tempus,quo quis Reip.operam dabat, vel aduerſo caſu laborabat,corrigitur,id eſt,reſtituitur, vel emendatur:nec non aduerſus eum ſuccurritur,ne vel obſit,vel proſit quod euenit.

De alienatione iudicij mutandi, & ſuſcipiendi, cauſa facta.

Mutatio iudicij. Dicitur in titulo,Mutandi iudicij,id eſt,euitandi, quo ad ſe: & ſuſcipiendi, quo ad alium,cui alienauit. Cum prætor intelligeret iudiciorum exitum interdum duriorem nobis conſtitui, oppoſito nobis alio aduerſario,in eam quoq́ rem proſpexit, vt ſi quis alienando rem,alium nobis aduerſarium ſuo loco ſubſtituit:puta ſi alterius prouinciæ hominem,aut potentiorem nobis oppoſuerit aduerſarium:aut eum,qui vexaturus eſt,idq́ operam in fraudem noſtrā fecerit:tanti nobis tenetur, quanti noſtra intereſt alium aduerſarium nos habuiſſe.

De receptis,qui arbitrium recipiunt vt ſententiam dicant.

De præparatorijs iudiciorum explicito, priuſquam de iudicijs ipſis aliquid tractetur,Arbitros,qui ſe ad inſtar iudiciorum habēt, inferamus. Tractat autem hic titulus de Receptis neutraliter, id eſt,de arbitris:vel de receptis maſculine,id eſt,de arbitris receptis a litigatoribus:vel de litigatoribus receptis ab arbitris. Vicißim enim ſeſe in fide ſua recipiunt partes,vt ſententiæ ſtent:arbitri,vt fideliter examinēt,& pronuntient. Aſſumunt enim partes Iudicis, non conſiliatoris,infra eo.l.Si de meis.§.Recepiſſe. Eſt autem Arbitrium trinus actus trium perſonarum ſub arbitrio litigantium. vel ſic: Eſt trinus perſonarum actus ſub pecuniaria quæſtione, in quaſi iudicio confligentium,vel contendentium.Nam arbiter contendit ad inquiſitionem veritatis: Actor,vt ei reus condemnetur: Reus:vt abſoluatur ab actore.Et dicitur Arbiter qnq́ quilibet vir bonus ſuper aliquo eſtimando electus infra pro ſo.l.ſi ſocietatem. Quandoque ponitur pro iudice delegato, vel quaſi delegato, vt ſupra qui ſat.cog.l.arbiter. Quādoque pro iudice ordinario infra de iudic.l.antepen.Quandoque pro diſpenſatore rei ſuæ.C.man.l. in re.In omni re poteſt aſſumi arbiter,niſi prohibeatur a lege. Prohibetur autem a lege in cauſa criminali publica,vel priuata. Sed in cauſa ciuili, licet ſit de crimine famoſo, valet compromiſſum.

Receptis.

Arbitriū.

Arbiter.

Arbiter in quibus cauſis prohibeatur.

Non tamen infamat arbitri ſententia. Item in cauſa liberali non poteſt eſſe arbiter: quia fauor libertatis eſt, vt maiores iudices debeat habere. Item in populari actione non poteſt eſſe arbiter: ne occaſione pœnæ prætermittatur faciendum quod publice fieri expediret infra eod.l. non diſtinguemus.§.Iulianus.&.§. de liberali. & ſupra de his qui no.infam.l.quid ergo.§.ex compromiſſo. Conſtituitur autem arbitrium, partibus adinuicem ſtipulantibus pœnam, ſi arbitri non pareant ſententiæ: vel vbi vterque promiſit pure pœnam, id eſt, non ſub alia conditione, niſi hac, niſi arbitri pareatur ſententiæ. Et licet vſitatum ſit in duos compromitti: tamen difficile eſt ſi diſſentiant, quia non inuenitur maior pars: vnde cõpromiſſum ſine exitu videtur futurum, propter naturalem facilitatem hominum ad diſſentiendum. Tamen lex adhibet tale remedium, vt vbi diſſentiunt duo arbitri, cogat eos Prætor tertiam eligere perſonam certam, cuius autoritati pareatur infra eo.l.item.§ ſi in duos.&.§.principaliter. Et eſt duplex arbiter: Iuris, quem ius elegit, & ſibi cauſam certam examinandam exprimit, & committit, vt in cap.ſuſpicionis.de offic.deleg.cap.cum plures. & talis per omnia æquiparatur iudici: & ab eius ſententia poteſt appellari cap.arbitris. de offic. deleg.libro vj. Alius eſt arbiter communi conſenſu partium electus, & a ſententia illius non appellatur. C. eod.l.j.de quo in capit.cum dilectus.eod.titul. De differentia inter arbitrum & arbitratorem, vide per domi. Andr. Siculum in capit. quintauallis.de iureiur.

Compromiſſum quomodo conſtituitur.

Arbiter iuris.

Communi conſenſu electus.

Nautæ, Caupones, Stabularij, vt recepta reſtituant.

Nautam in hoc titulo accipere debemus eum, qui nauim exercet: quamuis nautæ appellentur omnes, qui nauigandæ nauis cauſa in naui ſunt. Sed de exercitore duntaxat, qui Patronus nauis, aut magiſter appellatur, intelligitur. Caupones autem & Stabularios eos intelligimus, qui cauponam, aut ſtabulum exercent: vel eorum inſtitores & miniſtri. Stabularij autem ſunt hoſpitatores hominum equitantium. Sicut & Caupo viatorum. Quicquid erga tales homines ſaluum fore, id eſt, ad cuſtodiendum receperint: niſi reſtituant, contra eos actio datur. Et eſt maxima vtilitas huiuſmodi actionis: quia neceſſe eſt plerunque eorum fidem ſequi, resq; cuſtodiæ eorum committere: & ſæpe ſunt leues homines, præſertim in Italia Henſelini.

Nauta.

Exercitor.

Caupones.

Stabularij.

LIBER V.

De iudicijs: & vbi quis agere vel conueniri debeat.

IVdicium multis modis ſumitur, vt ponit gloſ.in regula, ſn iudicijs.de regul.iur.libr.vj. & Inſtitut. quib. non eſt per.fa.teſt. §.præterea. Hic autem ſumitur pro actione, qua contra aliquem in iure experitur. Et eſt Iudicium legitimum a ſuo trium

Iudicium.

Et ponitur in titulo, de iudicijs:non,de iudicio.Eſt enim iudicium aliud ciuile,aliud criminale:aliud ſingulare, aliud vniuerſale: de

Ciuile.

quibus per ordinem titulorum tractabitur. Ciuile iudicium eſt,

Criminale.

cum cauſa inſtituitur ad commodum priuatum, concluditur parti aliquid eſſe dandum, vel exhibendum. Criminale eſt,cum agitur de aliqua pœna pro crimine imponenda: vel concluditur pœnam

Singulare.

eſſe applicandam fiſco.Singulare iudicium eſt,quod datur pro re-

Vniuerſale.

bus particularibus:puta domo, fundo, equo, &c. Vniuerſale eſt, cum petitur vniuerſum ius:vt bonorum poſſeſsio, aut hæreditas.

De inofficioſo teſtamento.

Inofficioſum dicitur teſtamentum, quod factum eſt contra officium pietatis paternæ:quaſi non officioſum,id eſt,inhumanum.Et

Querela inofficioſi.

datur querela inofficioſi omnibus tam parentibus, quam liberis. Cognati autem a latere, & præſertim qui ſunt vltra fratres, non agunt querela inofficioſi.frater autem admittitur turpibus perſonis inſtitutis: niſi & ipſe turpem vitam agat.Eſt ergo inofficioſum teſtamentum dicere:hoc eſt,allegare quare exhæredari vel præteriri non debuerint:quod aliquando accidit,cum parentes falſo ſtimulati,vel nouercalibus delinimentis, inſtigationibuſq; corrupti, liberos ſuos vel exhæredant,vel prætereunt.

De petitione hæreditatis.

Dictum eſt de inofficioſo teſtamento, cuius querela præparatoria eſt vniuerſalis iudicij, id eſt, petitionis hæreditatis:quæ quidē quandoq; eſt directa,quandoq; vtilis.primo ponitur de directa:poſtea de vtili,id eſt,de fideicom.hæreditatis petit.Et ſic directa dici

Petitio hæreditatis.

tur mihi dari hæreditatis petitio:quia de iure ciuili admitto. Et datur ab inteſtato,vel ex teſtamento ſuccedenti per legem,vel ſenatuſconſultum.Item per ſe,vel per alium, vt infra l.j.ij.& iij.Directa autem datur contra eum,qui poſsidet pro hærede,vel pro poſſeſſore,qui nullam cauſam poſsidendi habet,nec cōtendit ſe hæredem:vel ſic contendit ſe,tamen per mendacium infra eo.l.regulariter.& l.licet.& l.pro hærede.Propoſito autem petitionis hæreditatis libello,faciendę ſunt interrogationes poſſeſſori, qualiter poſſideat:vt infra de interrog.act.l.j.in princ.hoc eſt an credat ſe hæredem.Si reſpondeat,credo. ergo proceditur in petitione hæreditatis:quia poſsidet pro hærede. Si reſpondeat,non:quæritur titulus:quem ſi probauerit, non procedetur in petitione hæreditatis.

Pro hærede poſsidere.

Si nō probauerit, præſumitur ꝙ pro poſſeſſore poſsideat.& ſic intelligitur quod dicitur C.eod.l.cogi. Pro hærede autem poſsidet, qui putat ſe hęredem eſſe:pro poſſeſſore vero poſsidet prædo.

Si pars hæreditatis petatur.

Præcedens titulus ponit, quid iuris ſi tota petatur hæreditas. Nunc quid ſi pars.Vbi attendēdum eſt,an is, qui partem petit,omnino certus ſit de ea:& tunc attende, an poſſeſſor ius habeat: puta qui cohæres, an non:vel vtrum non ſit certus. de quo tractatur in §. Si illius.l.j. Et plures hæredes debent agere contra plures poſ-

ad quos hæreditas pertinet pro diuiſo, poteſt alter ab altero conueniri hac actione, vel famil. hercif. ſi fatentur ſe hæredes, infra l.j.§. quinimo.&.§.proinde. Et non differt hæc actio a præcedenti, ſpecie, ſed numero.

De poſſeſſoria hæreditatis petitione.

Poſt ciuiles actiones hæredibus propoſitas prætor etiam eos poſuit, quos ipſe quaſi hęredes fecit: hoc eſt, illos, quibus bonorum poſſeſſio data eſt: per quam petitionem hæreditatis tantundem conſequetur bonorum poſſeſſor, quantum ex ciuilibus actionibus hæres conſequi poteſt. Bonorum poſſesſio.

De fideicommiſſaria hæreditatis petitione.

Ex hoc titulo proponitur actio his, quibus reſtituta eſt hæreditass. Nam quicunq; ſuſceperit reſtitutam hæreditatem ex ſenatuſcõſulto Trebelliano, fideicommiſſaria hæreditatis petitione vti poterit contra poſſeſſores: & dantur ei eædem actiones, quæ hæredi, & in hæredem competunt.

LIBER VI.

De rei vendicatione.

DE vniuerſali iudicio ſupra dictum eſt: nunc de ſingulari. Eſt autem Rei vendicatio actio quæ datur ſola ratione dominij, vel quaſi: & poſſesſionis, vel quaſi. Et oportet vtrunque interuenire: ſcilicet, ex parte actoris dominium, vel quaſi: & ex parte rei poſſesſio, vel quaſi: vt quia dolo deſierat poſſidere. vt eſt gloſſ. no. Inſtitut. de act.§.j. in verb. posſideat. Et appellatur hæc actio alias in rem: & tunc competit, quando rem tradi, vel dari, eſt in obligatione, id eſt, quando rem, non perſonam dico mihi eſſe debitam. Et habet iſta in rem actio locum in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam in his quæ anima carent, & in his quæ ſolo continentur, id eſt, immobilia ſunt. Et per hanc actionem non ſolum ſingulæ res vendicantur: ſed etiam grex, & armentum, & equitium. Et competit ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominium acquiſiuit. Et eſt duplex Rei vendicatio: vna Directa, de qua in hoc titulo: alia Vtilis, de qua infra in titu. ſi ager vec. & datur iſta vtilis ratione quaſi dominij: at emphyteutæ, ſuperficiario, conductori vectigalium: dummodo ad modicum tempus conduxerit.

Rei vendicatio.

In rem actio.

De publiciana in rem actione.

Iſta actio Publiciana dicta eſt a Publicio prætore, qui eam inuenit: vt eſt tex. Inſtitut. de acti.§.aliæ. Et datur, quando quis petit id quod traditum eſt ex iuſta cauſa a non domino: & dum vſucaptum non eſt. Nam ſi eſſet vſucaptum, vel præſcriptum, non competeret hæc actio, quia Publiciana domino non datur. Completa autem vſu capione, eſſet verus dominus de iure ciuili, & ideo ſibi daretur rei vendi. Et vt detur Publiciana quinq; ſunt neceſſaria: ſcilicet tra-

Publiciana.

In Publi-

do, ꝙ ex titulo apto, id eſt, iuſta cauſa ad mutationem dominij, puta venditione, vel ſimilibus infra eod. quicunq;, in princip. Tertio, ꝙ a non domino acceperit: nám alias dominium eſſet translatum: vt infra eod. l. j. §. j. Quarto, ꝙ bona fide acceperit: vnde credidit ſe dominum factum eſſe tunc: vt infra de acqui. re. do. l. eum qui a furioſo. §. prętor. Quinto, ꝙ credit ſe hodie, cum eam proponit, dominum non eſſe: alias ſibi eſſe contrarius. Sed ex his quinq; duo ſunt difficilia agenti, ſcilicet probatio traditionis & tituli. reliqua conſiſtunt in intellectu agentis, cum ſit de ſua conſcientia quę per teſtes probari nõ poſſunt, ſed per iuramentum: vt eſt glo. in l. Fulcinius. §. quid ſit latitare. infra ex quib. cauſ. in poſſ. ea. de hoc gl. Inſtitut. de act. §. alię. in verb. dicit. Io. Andr. in addit. Specul. de propriet. §. nunc dicendum, verſi. primo, & titul. de act. §. ij. verſi. quid ſi velis.

Si ager vectigalis, vel emphyteuticarius petatur.

Ager vectigalis. Coniunctio Vel, in hoc titulo ponitur expoſitiue pro id eſt: nam idẽ ſunt. Et dicitur Ager vectigalis: nam reditus, ſiue penſio pro eo praeſtatur: id enim ſolemus vectigal appellare. Omnes autem agri aut ſunt vectigales, aut non vectigales. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur, id eſt, hac lege, vt quandiu pro his vectigal pendatur, id eſt, perſoluatur: tandiu neq; ipſis qui conduxerint, neq; his in qui locum eorum ſucceſſerint, auferre eos liceat. Non vectigales ſunt, qui aut a nobis excoluntur, aut ab alijs priuatis: quemadmodũ agros noſtros colendos dare ſolemus, puta in annum. Qui ergo in perpetuum agrum conduxerit, licet non efficiatur Dominus, competit ei tamen in rem actio utilis aduerſus quemuis poſſeſſorem, etiã aduerſus verum dominum: ita tamen, ſi vectigal ſoluat. Emphyteuſis. Emphyteuſis autem Latine dicitur melioratio: vt dicit glo. Inſtitut. de loca. §. adeo, de quo dicemus C. de iure emphy.

LIBER VII.

De vſufructu, & quemadmodum quis vtatur.

Vſusfructus. Vſusfructus eſt ius, id eſt, ſeruitus, alienis rebus vtendi fruendi, ſalua rerum ſubſtantia. Eſt enim vſusfructus ius in corpore, quo ſublato & ipſum tolli neceſſe eſt. Et eſt duplex vſusfructus, formalis, & cauſalis. Formalis. Formalis eſt, de quo hic loquimur: qui eſt ſeruitus quando ſeparatus eſt a proprietate. Cauſalis. Caſualis autem eſt, qui cum ſua cauſa, id eſt proprietate coniunctus eſt. Conſtituitur vſusfructus multis modis: vel in teſtamento, vel inter viuos per pactiones & ſtipulationes. Et conſtituitur non tãtum in fundo, vel aedibus: verũ & in ſeruis, & iumentis, caeteriſq; rebus. Vſufructuarij commodum. Et eſt emolumentum vſusfructus maximum, & attenditur ſecũdum qualitatem rei. Si enim conſtituitur vſusfructus in praedio ruſtico: quicquid in fundo naſcitur, quicquid inde percipi poteſt, vel ipſa natura, vel induſtria hominis, ipſius fructuarij eſt: ſic tamẽ, vt fruatur arbitratu boni viri. Recte enim colere cogi poteſt. Aucu-

natione, puta erat vinarium, vel ſimile: vt infra eod. l. vſufructuarium §. j. & de vſur. l. venationem. Et ſi erat ſylua cædua, ex ea poterit cædere, & vendere. Si non erat cædua, grandes arbores cædere non poteſt. Cædet tamen pedamenta & ramos ad vineam ſuam, vel ad quamlibet neceſſitatem ſuam: dum tamen fundum non faciat deteriorem. infra eod. l. item ſi fundi, in prin. & . §. aucupationem. & . §. vlti. & l. ex ſylua.

De vſufructu accreſcendo.

Quandoq; vſusfructus legatus eſt duobus coniunctim: & tunc eſt inter vſufructuarios ius accreſcendi: vno enim nolente, aut repudiãte partem ſuam, totum accreſcit ſuo confructuario. Si autem ſeparatim vnicuique parti vſusfructas ſit relictus, ſine dubio ius accreſcendi ceſſat. Item qui vocantur ad vſumfructum non ex verbis teſtatoris, ius accreſcendi non habent. infra l. j. §. fi. Similiter inter legatarium puræ proprietatis, & legatarium vſusfructus non eſt locus iuri accreſcendi. l. ij. infra eod. Accreſcendi ius.

Quibus modis vſusfructus amittatur.

Vſusfructus amittitur quinque modis: Primo, morte naturali ipſius vſufructuarij. Secundo, capitis diminutione maxima, vel media. Tertio, ſi vſufructuarius non vtatur per modum, & tempus, id eſt, pro arbitrio boni viri: vel id eſt, per moderatum tempus, puta per decem annos inter præſentes, et viginti inter abſentes. Quarto, per conſolidationem, vel confuſionem rei: id eſt, ſi vſusfructus formalis redeat ad ſuam cauſam: id eſt, proprietatem: quod tunc fit, quãdo fructuarius nanciſcitur proprietatem: vt infra eod. l. ſi ſeruus. Vel quando vſufructuarius cedit vſumfructũ proprietario: nam extraneo cedendo nihil ageret. Quinto, rei mutatione, vel interitu. Si enim vſusfructus ædium mihi conſtitutus eſt, & ædes corruant, vel exuſtæ ſint in totum, ſine dubio extinguitur vſusfructus, intantũ vt nec areæ nec cæmẽtorũ vſusfructus amplius debeatur. Inſti. eo. §. fi.

De vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur.

Omnium rerum conſtitui poteſt vſusfructus, quæ in patrimonio cuiuſcunque conſtare poſſunt: ideo etiam earum rerum quæ vſu tolluntur, vel minuuntur, vſusfructus conſtitui poteſt: ſicut eſt vinum, oleum frumentum, veſtes, aurum, argentum, quibus proxima eſt pecunia numerata: quæ aſſidua permutatione quaſi extingui videtur. Eſt tamen improprie in his rebus vſusfructus: quia non poteſt eſſe vſus vini, vel frumenti, ſalua rerum ſubſtantia. Vtilitatis tamen cauſa permiſſum eſt, vt & in his rebus vſusfructus conſtituatur. Et ab vſufructuario cautio deſideranda eſt: vt quandocunque ille moritur, aut capite diminutus ſit, eiuſdem qualitatis, id eſt, bonitatis ſimiles res reſtituantur: aut æſtimatis rebus illis, certæ pecuniæ nomine iuxta valorem earundem caueatur. Perit ergo talis vſusfructus ſolum duobus modis, morte ſcilicet, & capitis diminutione.

Si vſusfructus petatur, vel ad alium pertitinere negetur.

Si fructuario fundo ſeruitus aliqua debeatur, vſufructuarius, quidem ſeruitutem non vendicabit, ſed vſumfructum: Ac per hoc vicinum, ſi non patiatur eum ire agere, compellere poteſt: quaſi non patiatur eum vtifrui. Et conſequenter omnia adminicula ad vſufructuarium ſpectant, ſine quibus vtifrui quis non poteſt. Vtifrui ius ſibi eſſe, ille ſolus poteſt intendere, qui habet vſumfructum: dominus autem fundi non poteſt: quia qui habet proprietatem vtēdi fruēdi, ius ſeparatum non habet. Sunt autem pro vſufructu proditæ actiones Confeſſoria et Publiciana: que dantur ei, qui vſufructuarius eſt. Et datur Confeſſoria ei cui conſtituitur vſusfructus a dño. Publiciana autem datur ei, cui conſtituitur a non domino. Et proditæ ſunt ad ſimilitudinem rei vendicationis: dantur enim ratione dominij vel quaſi, & poſſeſsionis vel quaſi. Ratione dominij competunt directo ei, qui dominus eſt fundi, cui acquiritur ſeruitus. Ratione quaſi dominij competunt vtiliter ei, qui non eſt dominus, ſed habet ius in re: puta creditor, & fructuarius, vel ſuperficiarius, vel ſimilis: vt infra ſi ſeruit. vend. l. ij §. hæc autem. & de remiſ. l. j. §. item Iul. & de ſuperfi. l. j. §. vlt. Item dantur de ratione poſſeſsionis aduerſus eū, qui poſsidet agrum debentem ſeruitutem: vt infra eo. l. vbi. §. vtrū. vel quaſi poſsidet: vt ſi dolo deſierit poſsidere, vel ſi liti ſe obtulit: vel ſi ſit ſuperficiarius agri debentis ſeruitutem infra eo. l. vlti.

Vtifrui.

Confeſſoria.

Publiciana.

De operis ſeruorum.

Operæ ſeruorum eiſdem modis, quibus vſumfructum diximus, conſtituuntur. Libertis autem aliter ſit impoſitio operarum: vt dicemus infra de oper. libe. Si igitur in ſeruo conſtituitur opera, habet ius in perſona ille, cui debetur opera. Sicut & ille, cui debetur vſuſfructus, vel vſus. Et ideo operæ ſeruorum inter perſonales ſeruitutes computantur. Et conſiſtit opera ſerui in actu, id eſt, miniſterio, vel diurno officio. Et omnis fructus hominis in operis conſiſtit: ſic econtra, in fructu hominis operæ ſunt. Et vt in cæteris rebus fructus, deductis neceſſariis impenſis intelligitur: ita & in operis ſeruorū. Cui ergo legate ſunt ope ſerui, ille vſum eiuſdē habere intelligit.

Operæ ſerui.

De vſu, & habitatione.

Non ſolum vſusfructus, vt ſupra dictum eſt, ſed etiam nudus vſus id eſt, ſine fructu conſtitui poteſt: qui & ipſe iiſdem modis conſtitui ſolet, quibus & vſusfructus. Cui ergo vſus relictus eſt, vti poteſt, frui vero non. Et ſi cui domus vſus relictus eſt, poteſt cum coniuge ſua, & familia & liberis ibi habitare: poteſt etiam hoſpitem recipere, & inquilinum: dummodo ipſe inhabitet. Nam ſine eo nec hi quidem habitare poſſunt, neq; locabit, neq; concedet habitationem ſine ſe: nec vendet vſum. Si autem habitatio legetur, tunc effectu quidem pene idem ſunt legatum vſus & habitationis. Sed in hoc differunt, quia habitatio poteſt locari: vſus vero non. Item qui habet vſum, plenius ius habet, quam qui ſimplicem habitationem: quia cū vſus

Vſus rerū.

Habitatio.

eſt datus, ille præter habitationem ius habet deambulandi, & geſtã di, & lignis ad vſum quotidianum, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua vtetur ad vſum ſuum, non ad abuſum. Et eſt habitatio perſonalis ſeruitus, ſicut vſusfructus: & eodem modo conſtituitur, ſed in domo tantum. Et relicta habitatione, videtur eſſe relicta in vitam hominis, niſi breuius ſtatuatur tempus. Non autem extinguitur non vtendo, vel capitis diminutione: vt Inſti. eod. §. ſed ſi cui, & C. eod. l. cum antiquitas.

Vſufructuarius quemadmodum caueat.

Si alicui vſusfructus legatus eſt, æquisſimum eſt, vt de vtroque caueat: ſcilicet, ſe vſurum boni viri arbitratu. Et cum vſusfructus ad eum pertinere deſinet: ſe reſtituturum quod inde extabit. Et interponitur hæc cautio, ſiue res ſit mobilis, ſiue immobilis. Et continet iſta ſtipulatio, qua cauet ſe perceptum iri vſumfructum boni viri arbitratu: hoc eſt, non deteriorem cauſam ſe vſusfructus facturum: cæteraq; quæ in re ſua faceret diligens paterfamilias. Et iſta cautio habet duas cauſas: Vna, ſi aliter quis vtatur, ꝙ vir bonus arbitrabitur, &c. Alia, de vſufructu reſtituendo: quarum prior ſtatim committetur, poſtquam aliter fuerit vſus, & ſæpius committitur. Sequẽs committitur finito vſufructu. Et interponitur hæc cautio, etiam ſi vſus ſine fructu legatus eſt: vel ſi habitatio vel operæ hominis, vel cuiuſcunq; alterius animalis relictæ fuerint. Cautio vſufructuarij.

LIBER VIII.

De ſeruitutibus.

OMnes ſeruitutes aut ſunt perſonales, aut ſunt rerum, quæ Reales dicuntur. Perſonales dicuntur, vſusfructus, uſus, habitatio, operæ, ſiue miniſterium ſeruorum. Et dicuntur perſonales: quia perſonis debentur, & ſemper cum perſonis finiuntur. Reales autem ſeruitutes, ſiue rerum, quæ melius dicuntur Prædiales, eo ꝙ rei appellatio nimis eſt larga, complectens etiã immobilia, & incorporalia infra ſi cer. pet. l. j. prædij vero nomine immobilia tantum complectitur. Et tales ſunt duæ: Vrbanorum prę diorum, & Ruſticorum. Et iterum ſeruitutes prædiorum aliæ in ſolo conſiſtunt, id eſt, in proprietate fundi: aliæ in ſuperficie, id eſt, in materia ſuperædificata. Seruitutes ꝑſonales. Reales. Prędiales.

De ſeruitutibus prædiorum vrbanorum.

Vrbanorum prædiorum iura ſunt altius tollendi, & officiendi luminibus vicini, aut non extollendi. Item ſtillicidium auertendi in tectum vel in aream vicini: aut non auertendi. Item immittendi tignũ in parietem vicini, aut proijciendi aliquid, aut protegendi: cæteraq; iſtis ſimilia. Et dicuntur prædia vrbana, omnia ædificia vbicunq; poſita, etiam ſi in villa ſint. Et dicuntur vrbanæ ſeruitutes, quia prædijs vrbanis debentur. Nam ad hoc, ꝙ ſit ſeruitus vrbana, neceſſarium eſt, ꝙ ſit prædium vrbanum, cui debetur ſeruitus: & quod ei debeatur vt vrbano. Si enim iter, vel via, quæ ruſticæ ſunt ſeruitutes, debeatur domui; tamen quia deberi poſſunt non intuitu ædifi- Iura vrb. præd. Seruitutes.

cij,ſed ſoli:nihilominus dicentur ruſticæ ſeruilutes.arg.infra tit.pro xi.l.certo generi.

De ſeruitutibus ruſticorum prædiorum.

Ruſticorum prædiorum ſeruitutes ſunt, quæ prædijs ruſticis de-
Iter. bentur.Et ſunt hæ:iter,actus, via,aquæductus.Iter eſt ius eundi am-
bulandi hominis:non etiam agendi iumentum, vel vehiculum. Si-
ue ergo homo eat ſolus,ſiue vehatur ſella, vel lectica,vel equo, vel
quouis animali,iter dicitur. Seorſum vero a ſe non poteſt agere iu-
mentum, vel vehiculum ducere,qui iter tantum habet, Inſti. eo, in
Actus. prin.Actus,eſt ius agendi vel iumentum, vel vehiculum:ita qui iter
Via. habet,actum non habet:qui actum habet,iter habet,id eſt commodi
tatem itineris,eoq; poteſt vti etiam ſine iumentis: non tamen habet
duas ſeruitutes:ut infra de annu.l.j.Via eſt ius eundi,agendi,& am-
bulandi.Nã & iter,& actũ in ſe via continet:vt Inſti.e.§.iij.Sed hoc
amplius habet quã actus,quia vię latitudo in porrectum octo pedes
habet:in anfractu.i.vbi flexum eſt,ſedecim.Latitudo aũt actus,et iti
neris ea eſt,quæ demonſtrata eſt:quod ſi nihil dictũ eſt,hoc arbitrio
ſtatuendũ eſt. Itẽ ille qui uiã habet,ius trahendi vel lapidem,uel tra
bem,vel ferendi rectã haſtam habet:quæ non permittuntur ei, qui
Aquæductus. habet actum:ſpectatur enim,ꝙ fructus eo modo poſſunt lædi.Aquę-
ductus eſt ius aquæ ducendæ per fundum alienum ſiue fiſtula utatur
aqua,ſiue quolibet alio fictili inſtrumento: non lapide ſtrato. Inter
Aquæ hauſtus. ſeruitutes ruſticorũ prædiorum cõputatur etiã Aquæ hauſtus.i. ius
hauriendi aquã de puteo,uel fonte uicini. Item pecoris ad aquã ap-
Appulſus pec. pulſus.i.ius appellaudi pecora agri mei per prædiũ uicinum ad fon-
tem uel puteum.Ius paſcendi pecora cibi cauſa.Calcis coquendę,&
Paſcendi. arenę fodiendæ,ut ex his fiant uaſa,vel inſtrumẽta,uel granaria,uel
Calcis coq. ędificia in meo p̃dio uicino:quibus fructus p̃dij mei reponantur,uel
exportentur,uel q̃d ſimile fiat,quod ad culturã uel fructum agri mei
pcipiẽdum neceſſarium eſt.Et eſt hoc generale in omni p̃diali ſerui-
tute,ꝙ hactenus teneat earũ conſtitutio, quatenus expediat p̃dijs:id
eſt,ad fructus eorum percipiendos:& ideo etiã dicuntur Prædiales.

Communia prædiorum tam vrbanorum quam ruſticorum.

Quæ ſint ſpecialia vrbanis & ruſticis prædij, & quid proprij iuris ſingula habeant, in præcedentibus titulis tractatur. Sed quia in quibuſdam urbãna & ruſtica prędia conueniunt,& quandam communionem inter ſe habent:ideo traſtatur in hoc tit.quæ ſint communia vtriſq; ſeruitutibus.Illud tamen ſciendum,ꝙ ſeruitutes prædiorum omnium ab eo denominatæ ſunt, quoniam ſine prædijs conſtitui non poſſunt. Nemo enim poteſt ſeruitutem acquirere uel vrbani,uel ruſtici prędij,niſi qui prædium habet. Nec quiſquam debere,niſi qui & ipſe habet prædium,

Si ſeruitus vendicetur, vel ad alium pertinere negetur.

Omnes actiones competentes pro ſeruitutibus ruſticis uel vrba-

nis eorum ſunt, quorum ſunt prædia: & ideo quia parum eſſet ſeruitutem habere,niſi eius nomine poſſet inſtitui actio:ideo de actionibus nomine ſeruitutum,vel occaſione earũdem competentibus tractat hic titulus.Dãtur autem pro ſeruitutibus duæ actione,tam Confeſſoria ei,qui ſeruitutem ſibi competere contendit: quam Negatoria,quæ dño,qui negat datur:de quibus diximus ſupra ſi uſuſfr. pe. Confeſſoria. Negatoria.

Quemadmodum ſeruitus amittatur.

Quibus modis,& qualiter ſeruitus nobis acquiratur,in præcedentibus expoſitum eſt. Sed quia nihil adeo ſtabile aut firmum in humanis rebus eſt, quod non patiatur aliquam immutationem: ideo etiam quemadmodum ſeruitutes ammittantur,aut perdantur, futurum erit. Et primo per cõfuſionem: ut ecce ſi prædiũ tuum ſeruiat mihi:& eius dominium ſim nactus inſolidum, uel tu inſolidũ nactus es dominiũ mei,extinguitur ſeruitus. Secus ſi cõmunicarẽ tibi meũ pro parte:Iura autem prædiorum morte,et capitis diminutione non pereunt.Omnes autem ſeruitutes per non uſum ſcilicet x.annorum inter præſentes,& uiginti inter abſentes ammittuntur: excepto itinere,ſepulcro debito,& uia publica:quæ ſimiliter non perit non utẽdo.Amittuntur ſeruitutes remisſione:ut ſi debes ſeruitutẽ altius non tollendi:& permiſerit tibi altius ædificare: uel ſi debeas ſeruitutem ſtillicidij immittendi in aream tuã, & permiſerit tibi in ea ædificare.Vel ſi debes mihi ſeruitutẽ p fundum tuũ,& permiſero tibi in loco ſeruiẽti ædificare,uel aliquid facere. Et intellige hoc de remisſione,non de precaria conceſsione:nã illa non amittit,ſed retineri facit ſeruitutẽ ſupra cõia præd.l.ſi precaria.& infra eod.l.ſi ſtillicidij. Et poteſt ſeruitus retineri non ſolũ p noſmetipſos: ſed & p ſociũ,& fructuarium,& bo.fi.poſ.ſatis enim eſt fundi nomine itum eſſe. Quot modis ſeruitus amittitur.

LIBER IX.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

Lex x i i. tab. voluit,ut ſi quadrupes diceretur feciſſe pauperiem,id eſt,damnum,& uerum eſſet: quod aut id quod nocuit,id eſt,ipſum animal quod noxiam commiſit,aut æſtimatio noxiæ,id eſt,damni offerretur. Pauperies autem eſt dãnum,ſine iniuria facientis datum:nec enim dici poteſt animal iniuriam feciſſe,ꝙ ſenſu caret. Et tunc habet locum hæc actio, quando quadrupes commota feriate,id eſt, præter naturam ſui generis nocuit:puta ſi equus calcitroſus calce percuſſerit,aut bos cornu petere ſolitus petierit,aut mula propter nimiã ferocitatem. Si autem propter loci iniquitatẽ.i.aſperitatem, aut propter culpã mulionis,aut ſi plus iuſto onerata quadrupes in aliquem onus eiecerit, ceſſabit hæc actio.Item ſi canis cum duceretur ab aliquo aſperitate ſua euaſerit, ceſſabit hæc actio:& tenebitur qui canẽ ducebat damni iniuriæ.Et ſicut iſta actio directe datur,quando quadrupes nocuit: ita utilis cõpetit,quando aliud animal pauperiem fecit. Pauperies.

Ad legem Aquiliam.

Lex Aquilia plebiſcitum eſt:nam Aquilius Tribunus plebis eã Aquilia lex.

Damnum. a plebe interrogauit: proponitur autem propter damnum actio legis Aquiliæ, vel damni dati. Et dicitur damnum a demo, vel a diminutione patrimonij. vt infra de Dam. infect. l. iiij. Nam quodcunque dixeris, non errabis. Et locum habet cum damnum culpa eſt datum. Si ergo damnum nullo modo ſit datum, vt quia res inde non eſt facta deterior, vel ēt facta eſt inde melior, ceſſat Aquilia: vt, ecce oliuā meā maturā decerpſiſti, vel ſegetem deſecuiſti maturā, vel vuas maturas, non proijciendo eas in terrā, ceſſat Aquilia. Et erant olim tria capitula, ſiue capita huius legis, hodie ſunt duo tantū: ſcilicet primū & tertium: ſecundum autem in deſuetudinem abijt, tertio in eius loco poſito.

Pœnæ Aquiliæ. Lege Aquilia capite primo cauetur, vt qui ſeruum, ſeruam'ue alienam, quadrupedem, vel pecudem alienam iniuria occiderit, quanti id eo anno plurimi fuerit, tantum eius dari domino debet. Et contra inficiantem, id eſt, negantem datur hęc actio in duplū. Et Pecudis appellatione veniunt hic omnia pecora, quæ gregatim paſcuntur: veluti oues, capri, boues, equi, muli, aſini, & ſues. Canes autem, vrſi, & leones, & pantheræ magis in numero beſtiarum ſunt quam pecudum. Tertio capite legis Aquiliæ tenetur, qui præter hominem & pecudem occiſum damnum dederit: puta ſi quis uſſerit, fregerit, ruperit iniuria (id eſt, culpa) quanti ea res erat in diebus triginta proximis, tanti domino condemnabitur.

De his qui deiecerunt, vel effuderunt.

Titulus iſte exponitur. id eſt, de his ex quorum domo eſt aliquid deiectum, vel effuſum: vel qui deiecerint, vel effuderint, quo vulgo iter fit, vel in quo conſiſtitur: quantum ex ea re damnum datum, factum'ue erit, in eum qui ibi habitauerit actio datur. Et eſt publice vtile, imo ſumma vtilitas huius edicti: vt ſine metu & periculo per itinera comeari liceat. Si quid etiam ſuſpenſum decidat, ſimiliter deiectum dicitur, quanuis nemo effuderit, vel eiecerit.

De noxalibus actionibus.

Noxalis actio. Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, ſed ex noxa, id eſt, culpa, atq; maleficio, per ſeruos noſtros dato, contra nos dominos inſtituuntur, quarum actionum vis, atq; poteſtas hæc eſt, vt aut per ęſtimationem damni per ſeruum datum dominus ſoluat: aut ſi eo grauatus fuerit, liceat ſibi deditione, id eſt, traditione iſtius corporis, quod deliquerat, euitare litis æſtimationem. De materia huius tit. diximus ſupra. Si ex nox. cauſ.

LIBER. X.

Finium regundorum.

Confinia. Actio Finium regundorum, naſcitur quando fines cœperūt turbari: & proponitur ad diſtinctionem finium propriorū cuiuſque faciendam. Et habet locum in ruſticis prædijs tantum. In vrbanis autem prædijs locum habere non poteſt: quia vrbana prædia ſibi non ſunt confinia: ſed magis dicuntur

Vicina. Vicina infra eod. l. iiij. §. Hoc iudicium. Confinia enim ea dicuntur, quæ adeo ſibi proxima ſunt, vt nullus medius paries interponatur. Sed vrbana parietibus diſtingui conſueuerunt, Et ideo ubi non poſ-

ſunt

ſunt dirimi fines occaſione controuerſiæ finitimorum, permittitur iudicium finium regundorum,id eſt,dirimendorum,vel ſeparandorum: quo caſu opus eſt, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum ſit: & is cui adiudicatur, pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia condemnandus eſt. In iudicio finium regundor. Communi diuidundó, Familiæ herciſcundæ ſingulæ perſonæ duplex ius habent,Actoris & Rei.

Familiæ herciſcundæ.

Quia ſæpe nihil prodeſt petere,niſi & liceret diuidere. Nam ſegnius expediunt commiſſa negotia plures, vt dicit gloſſ.in l.Si plures infra de Admi. tut. Item naturale vitium eſt, negligi quod commune:vt ſibi nihil habere, qui non totum habeat,arbitretur:denique ſuam quoque partem corrumpi patitur,dum inuidet alienæ.C.Quando & quibus quarta pars l.ij. Ideo ponuntur hic diuiſoria iudicia. Et exponitur Familia hoc titulo, id eſt,hæreditas,ſicut etiam in l.ſi. C.de verbo.ſigni.Herciſcundæ autem,id eſt,coërcendæ,vel diuidendæ.Erctum enim antiqui dicebant,teſte Feſto:tamen coërceo,& Erciſcere verbum,id eſt,frequenter coërcere. Et vtitur antiquo modo Comicorum loquendi,dicentes: Herciſcundæ,pro Herciſcendæ:& Regundorum,pro Regẽdorum. Diuidundo,pro diuidendo:propter affinitatem iſtarum vocalium inter ſe,vt dicit Priſcianus lib.1.artis Grammaticæ.Sic & Plautus in Amphi.Vt vos in voſtris voltis mercimonijs emundis vendundiſque,&c. Et proficiſcitur hæc actio ex l. XII. ta. Nam cohæredibus volentibus a communione diſcedere, neceſſarium videbatur aliquam actionem cõſtitui, qua inter eos res hæreditariæ diſtribuerentur:quo caſu Iudex cognoſcat ante omnia, an actor ſit cohæres. Niſi enim cohæres ſit,neque adiudicari ei quicquam oportet,neque aduerſarius ei condemnandus eſt. Per familiæ herciſcundæ actionem diuiditur hæreditas,ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato,ſiue ex lege XII.tab.ſiue quacunq; lege deferatur hæreditas, vel ex Senatuſcon. vel ex conſtitutione. Et generaliter eorum duntaxat diuidi hæreditas poteſt, quorum poteſt eſſe hæreditas.

Familia. Erciſcera.

Communi diuidundo.

Communi diuidundo iudicio communium rerum diuiſionem petimus: vbi ergo res communis non eſt, ceſſat communi diuidundo actio.Et non refert,an res inter aliquos communis ſit cum ſocietate, vel ſine ſocietate: ſemper enim datur hoc iudicium. Cum ſocietate dicitur res communis,veluti inter eos,qui pariter eandem rem emerunt,animo ineundæ ſocietatis, Sine ſocietate dicitur res communis inter eos,quibus eadẽ res teſtamẽto legata eſt. Per hoc iudicium corporalium rerum fit diuiſio, quarum rerum dominium habemus non etiam hæreditatis.Nec in iſta actione venit vniuerſitas,ſed res ſingulares tantũ veniunt:vt infra eo.l.per hoc iudicium.Item in hac actione nihil venit vltra diuiſionem rerum ipſarum,quæ communes ſunt: & ſi quid in his damni datum aut factum ſit. Item veniunt ſumptus facti in re communi nomine meo,vel nomine ſocij.Item veniunt percepta ex re cõmuni,vel propter rem communem. Item venit in hac

Cõmunis res.

Quæ veniunt i actione communi diuid.

actionem, ne inuito ſocio aliquid fiat in re communi. Eſt autem hæc actio ex quaſi contractu: vt Inſtitut. de Ob. quæ ex quaſi contract §. Si inter. Miſta eſt in rem & in perſonam: ciuilis eſt, quæ hæredibus datur, & in hæredes.

Ad exhibendum.

Exhibere, Hæc actio neceſſaria eſt, & effectus eius in vſu quotidiano, & maxime propter rei vendicationem introducta: eſt enim præparatoria rei vendicatio. Exhibere autem eſt facere in publico (id eſt, apud Iudicem) poteſtatem videndi & apprehendendi ipſam rem: vt ei qui agit experiundi ſit copia infra eodem l. ij. In hæc actione actor omnia noſcere debet, & dicere argumenta rei, de qua agitur, quæ neceſſario faciunt inſtructionem: vt ſi pro ſeruo agatur, debet dici rufus, ſit an albus, vel niger: paruus vel magnus: & qualitatem membrorum. Sic & in alijs rebus ſunt ſigna dicenda. Item ſi erat inſtrumentum debet fieri facultas legendi: item & deſcribendi. Et proprie dicitur Exhibere, id eſt, extra ſecretum habere: vt infra de tab. exhib. l. ii. §. Quid ſit. & de hom. lib. exhib. l. iij. §. Ait prætor. & de Verb. ſigni. l. vlt. Et competit hæc actio contra quemuis poſſeſſorē. Fit autem condemnatio in hac actione inquantum fieret, ſi rei vendicatio ageretur. Eſt autem hæc actio arbitraria. Inſtit. de Act. §. Prӕterea. & ideo ferri poſſunt in ea duæ ſententiæ. Stricti iuris eſt, vt cӕteræ arbitrariæ perſonalis id eſt, vt dicit infra eod. l. ij. §. Eſt autem.

LIBER XI.

De interrogatorijs actionibus.

QVædam interrogationes olim fiebant propoſitis actionibus. Interrogabatur enim hæres in iure (id eſt, apud Iudicem) qua ex parte hæres ſit, quoties aduerſus eum actio inſtituitur, & actor dubitat. Et erat interrogatio tunc neceſſaria, cum in perſonam, id eſt, perſonalis actio agebatur. Et compellebatur aduerſarius reſpondere ad interrogationes, etiam ante litem conteſtatam. Hodie autem talibus interrogatorijs non vtimur: quia nemo cogitur ante iudicium de ſuo iure aliquid reſpondere. Ideoq; minus frequentantur, & in deſuetudinem abierunt. Itaque tantummodo ad probationes litigatoribus ſufficiunt ea quæ ab aduerſa parte ſponte confeſſa fuerint apud Iudicem.

De quibus rebus ad eundem Iudicem eatur.

Si inter plures Familiӕ herciſcundæ, id eſt, hæreditatis diuidendӕ actio agatur, & inter eoſdem Communi diuidundo iudicio altero intentato, aut Finium regundorum, eundem Iudicem adire debent, quo facilius coire cohæredes vel ſocij poſsint: & in eundem locum omnium præſentia fieri debet. Et hoc contingit tribus rationibus. Primo, ratione coniunctionis cauſæ: quia ſunt conſortes, & coniuncti. Secundo, ratione reconuentionis: nam cum quilibet eſt, actor & reus ergo quilibet agit & reconuenitur: apud eundem ergo Iudicē hoc fiat. Tertio, ratione abſurditatis euitandæ: poſſet enim eſſe, q; vnus aliter adiudicaret quam alius, vel aliter fines deſignaret.

De ſeruo corrupto.

Qui ſeruum aut ſeruã alienum vel alienam corrupiſſe, vel ei quid perſuaſiſſe, quo deteriorem eum faceret, conuincitur, quanti ea res erit in duplum actio datur. Et datur directa actio domino cuius ſeruus corruptus eſt. Vtilis autem datur eis, qui habent ius in ſeruo: vt vſuarijs, vſufructuarijs, creditoribus, & bonę fidei emptoribus. Corrumpitur autem ſeruus ſiue de bono fiat malus, ſiue de malo deterior: & fit hoc perſuaſione. Eſt autem Perſuadere pluſquã compelli, & ſibi parere vt infra eod. l. j. §. Perſuadere. Aeſtimatur autem in hac actione quanti deterioratus eſt ſeruus in corpore, vel in animo, ex perſuaſione mala. Item æſtimantur res quas ſubtraxit incõtinenti poſt corruptionem, & poſtea ꝙ fugit a domino. Si autem ex interuallo poſt fugam det damnum, vel ſurripiat, non æſtimatur in hac actione contra corruptorum. Reſtituitur autem in duplum damnum datum, nec diſtinguitur viuat, vel mortuus ſit ſeruus, vel manumiſſus: vt infra eod. l. Si quis. §. vlt. & l. in hoc. & l. Neratius. Ad ſimilitudinem huius actionis datur patri vtilis actio, filio vel filia corrupta, in eam ſummam, quam ipſe æſtimauerit ſuo iureiurando: vt tamen Iudex refrænare poſsit talem æſtimationem: ſicut facit in actione iniuriarum. Inſtit. de iureiur. §. pœna. de hoc Inſtitu. de act. §. omnes autem actiones, in gloſ.

Corrumpere ſeruum.

Perſuadere.

Actio vtilis.

De ſeruis fugitiuis.

Quia ex corruptione ſeruorum ſæpe contingit eos fugere, & derelinquere dominum ſuum: ideo tractatur hic materia fugitiui ſerui. Eſt autem fugitiuus qui ea mente recedit a domino, ne poſtea reuertatur ad eum, licet mutato conſilio redeat: quia nemo tali peccato pœnitens deſinit eſſe nocens. Erro autem dicitur, qui animo redeundi quandoꝗ diſcedit: vt infra de ædil. edict. l. quis ſit fugitiuus, §. erronem. Ille ergo qui ſeruum fugitiuum celat, id eſt, occultat, fur eſt. Eſt autem Celare quando quis vult ignorare ad quem ea res pertinet, alicuius emolumenti cauſa: quo caſu etiam lege Fauia de plagiarijs criminaliter tenetur: vt dicemus infra ad l. Fa. de plag. Prouidetur autẽ domino volenti requirere ſeruum: quia poteſt adire præſidem: vt vel per ſe, vel per magiſtratus, vel per milites ſtationarios, vel apparitores, dominum adiuuent in requirendis fugitiuis: & ſi non fecerint, mulctantur in centũ ſolidis. Et eadem mulcta imponitur in eum, qui quæri apud ſe prohibuit. Debet enim quilibet etiam ſenator pati in domo ſua ſcrutari cubicula, & veſtigia occultantis. Item datur poteſtas cuilibet cõprehendenti fugitiuum ſeruum, vt ipſum diligenter cuſtodiat, antequam in publicum exhibeat, id eſt, magiſtratui tradat: imo vincire permittitur: vt infra l. j. & ij. & l. diuus,

Fugitiuus.

Erro.

Celare.

De aleæ luſu, & aleatoribus.

Luſus aleæ eſt omnis qui viribus fortunæ nititur: & eſt omnis prohibitus, ne fiat in pecunia: præterquam ſi quis certet haſta, vel pilo iaciendo, vel currendo, ſaliendo, luctando, pugnando: fit enim cauſa virtutis, id eſt, fortitudinis corporis: vt in Autenti. vt om. obe. iu. in princi. Item pro eo, quod ponitur in conuiuio veſcen-

Luſus.

di cauſa, permittitur ludere familiam, vt ſic poſsint aliqui ludere inter ſe cauſa comeſtionis faciēdæ. Alias ſi ludatur in ludo prohibito, non tenet ſponſio: imo quandoq; datur repetitio. Aleator autem eſt, qui luſum aleæ conſueuit apud ſe cauſa ſui emolumenti exercere: ſicut & in cauponibus dicitur ſupra nautæ, caupon. ſtabul. l. j. §. caupones. Hic autem odioſus eſt iuri, vt neque iniurarum, neque lege Aquilia agere poſsit, ſi ludi occaſione vbicunque fiat ei damnum vel iniuria: vt quia dicatur falſos talos dediſſe, vel corruptum vinum vendidiſſe. Sed et ſi fiat ei furtum domi eo tempore, quo alea apud eum ludebatur, non datur ei actio furti, a quocunque fiat furtum. Domus autem pro habitatione & domicilio hic ponitur. Et Luſor, qui compulit colluſorem ludere, mulctatur, aut in latumias ducitur, id eſt, in carcerem quia ibi latent incarcerati. vt infra eo. l. j. §. vl. ſolent enim quidam cogere ad ludum, uel ab initio, vel dum victi retinent amiſſa. infra. eo. tit. l. ij.

Aleator. Domus. Luſor. Latumulę.

Si menſor falſum modum dixerit.

Quia in actione Finium reg. neceſſarium eſt menſorem adhiberi, qui fines contendentium metiatur: ideo ponitur hic, quid iuris ſit, ſi menſor dixerit falſum modum. Datur autem aduerſus menſorem agrorum actio in factum: ab eo enim nos falli nō oportet: Nam intereſt noſtri, ne in modi, id eſt, menſuræ renuntiatione fallamur, ſi forte de finibus contentio ſit, vel emptor ſcire velit venditor cuiuſmodi, id eſt, quantæ menſuræ ager venditus ſit. Et quia talis menſor operam ſuam beneficij loco præbet, datur ei non merces, ſicut in locato: ſed quoddam ad remunerandum, quod Honorarium appellatur. Et punitur dolus malus duntaxat in menſore. Nam ſi imperite verſatus eſt, ſibi imputare debet, qui eum adhibuit. Similiter ſi negligenter egerit, æque menſor ſecurus erit dummodo non ſit lata culpa, iſta enim dolo comparatur.

Menſor agrorum. Honorarium.

De religioſis, & ſumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.

Religioſus locus eſt, in quo aliquis eſt ſepultus, etiam ſi ſeruus ſit l. ij. j. reſpon. infra. eod. de quo ſupra de rerum diui. Funeris vero ſumptus dicitur, qui ideo fit, vt funus ducatur, vel ſepeliatur: puta ſi quid eſt impenſum in elatione mortui, vel ad corpus cuſtodiendum, vel commendandum, vel in locum, vel in marmor emendum vbi ſepeliatur defunctus: qui locus etiam dicitur Sarcophagus, a far cos quod eſt caro, & phagin, quod eſt comedere: vel in veſtem collocandam cum defuncto, quam cum eo voluit ſepeliri: & quicquid corporis cauſa antequam ſepeliatur conſumptum eſt, funeris impenſa, & poteſt repeti. Continentur etiam hoc edicto, ꝙ nec homo mortuus, nec oſſa hominis mortui in locum parum alterius, aut in illud ſepulcrum, in quo ius non eſt, inferantur. Qui enim hoc fecerit, tenetur ad pretium loci, & aut vt corpus tollat. Si vero in ſepulcrum alienum inferat, tenetur de ſepulchro violato pœna centum aureorum. Et dicitur Purus locus, qui neque ſacer,

Religioſum. Purus locus.

neq; ſacratus eſt,neq; religioſus, ſed omnibus his rationibus caret. Sepulcrum eſt,vbi corpus mortui oſſa'ue hominis condita ſunt. Et non totus locus qui ſepulturæ deſtinatus eſt, fit religioſus: ſed ſolũ quatenus corpus humatum eſt. Monumentum autẽ generaliter res eſt memoriæ cauſa in poſterum prodita: in qua ſi corpus vel reliquiæ inferantur,fiet ſepulcrum.Si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum,quod Græci Cenotaphium appellant:quod ſecundũ variam orthographiam vel nouum,vel cõmune,vel vacuum ſignificat ſepulcrum.Munimentum autem eſt id, quod cauſa muniendi eius loci factum ſit,in quo corpus impoſitum eſt:ſicut ſunt clari,vel inſerta ferramenta:& illud non ſpectat ad ſumptus funeris.

Sepulcrũ. Monumentum. Cenotaphium. Munimentum.

De mortuo inferendo,& ſepulcro ædificando.

Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibeatur inferre, id eſt,ſepelire, Videtur autem prohiberi,ſiue in locum ſuum prohibeatur inferre,ſiue in itinere impediatur.Et propoſitum eſt hoc interdictum propterea,quia religionis intereſt, monumenta extrui, & exornari. Prohibetur autem ædificare ſepulcrum is, qui prohibetur talem materiam conuehere, quæ edificationi neceſſaria ſit: vel ſi machinam quis alligare prohibeatur. Prohibetur etiam hoc interdicto, ne mulier prægnans mortua ſepeliatur antequam partus ei excidatur.

Inferre. Aedificare ſepulcrum.

LIBER XII.

De rebus creditis: &, ſi certum petatur condictione.

RES creditæ dicuntur,quæ ex quocunque contractu, quo fidem alienam ſequimur,nobis debentur. Eſt enim Credendi vocabulum generale: & dicimur credere,cuicunq; rei aſſentiamus,ſi ex eo contractu aliquid recepturi ſumus.Appellatione autem Rei venit pecunia,et omnis ſpecies etiam facta,id eſt,ea quæ in facto cõſiſtunt.Certum autem hoc titulo mutuum eſt, quod peti dicitur,id eſt repeti,cum a debitore mutuum repetimus: pro quo datur nobis cõdictio,id eſt,repetitio:Condicere enim apud antiquos repetere dicebatur. Mutui autem datio conſiſtit in his rebus,quæ pondere,numero,vel menſura conſiſtunt:vt eſt vinum frumentum,aurum,argentum,& pecunia. Hæ enim res in genere ſuo functionem recipiunt,id eſt,compenſationum, vel comparationem. In alijs autem rebus non poteſt conſiſtere mutuum, quia aliud pro alio inuito creditore ſolui nõ poteſt.Appellata autem eſt mutui datio ab eo,quod de meo fit tuum: & ideo ſi non fit tuum, non naſcitur obligatio. Creditum ergo a mutuo tantum differt, quantum genus a ſpecie. Nam creditum conſiſti etiam extra eas res, quæ pondere,numero,& menſura continentur: ſicut ſi eandem rem recepturi ſimus,creditum eſt. In mutuo autem non eandem ſpeciem, quam dedimus,ſed idem genus repetimus, quod ideo Certum appellatur. & pro eo datur condictio certi generaliſſima, quæ cõpetit ex omni

Res creditæ. Credere. Cõdicere. Mutui datio. Mutuum. Certum.

cauſa,id eſt,ex omni obligatione,ſiue ſit nata ex contractu certo,ſiue ex incerto:dum tamen pura ſit obligatio:nam ante diem vel conditionem agere non poteſt creditor.l.certi.infra.eod.Eſt & Certi cōdictio ſpecialis,quæ competit in ſolo mutuo:& hæc a quibuſdam dicitur,Si certum petatur:vt ſit proprium nomen eius actionis.Alij autem appellant eam Certi condictionem ſpecialem pro mutuo: de quo per glo.Inſti.quib.mod.re contra.obl.§.j.in ver.condictio.

Certi condictio.

De iureiurando ſiue voluntario,ſiue neceſſario,ſiue iudiciali.

Iuſiurādū.

Iuſiurandum ſecundum Plat. eſt affirmatio vel negatio adhibita religione. Et competenter potuiſſet appellari Factum iuratum, vel Ius iuratum. Et continet iuriſiurandi religio maximum remedium expediendarum litium: quo vel ex pactione litigatorum, vel ex autoritate iudicis deciduntur controuerſiæ. Et habet ſpeciem quandam tranſactionis, ac maiorem autoritatem quam res iudicata. Reperitur autem multiplex iuramētum in corpore iuris:quoddam enim Voluntarium, quod pars parti extra iudicium præbet: ideo ſic dictum,quia ex voluntate defertur,& voluntate ſuſcipitur. & relatum vel delatum voluntarie ſuſcipitur, vel recuſatur.infra eodem.l.iuſiurandum quod,Quoddā Neceſſarium,quod ipſe iudex defert,& etiam conſtringit ad iurandum. Nec enim poteſt hoc ſacramentum referri, nec recuſari, niſi prætendatur iuſta cauſa recuſationis.C. eodem l. generaliter.§.ſui autem. Quoddam Iudiciale, quod defertur a parte parti in iudicio iudice approbante & confortante: dictum a iudicio. Iſtud non eſt neceſſarium ſubire, imo poteſt recuſari C.eod.l.delato. Et iſta iuramenta dicuntur de veritate, de quibus loquitur hic titu. Eſt etiam iuramentum in litem, quod procedit in infinitum:& eſt de affectione, de quo infra titul. proxi Eſt & iuramentum Calumniæ, & hoc de crudelitate: de quo dicitur C.de iureiur.cal.can.fa.Item iuramentum Tutoris,vtrum ſit creditor vel debitor pupilli: & hoc ſimiliter dicitur de crudelitate: de quo in Auten.vt hi.qui.obl.ſe per ha.res mi.§.j.colum.vj. Item Teſtis, & hoc de veritate. vt C.de teſti.l.iuſiurand. Item Purgationis. C.de his qui ad eccl.confu.l.quanti. Item ratione ætatis:vt in conſtitutione de pace tenen.l. hac edictali.§. ſacramento. Item Iudicis & Aduocati: vt C.de iudic.l.rem non nouam. Eſt ergo Effectus iuramenti,vt dato iureiurando nihil aliud quæratur, quam an iuratum ſit:remiſſa quæſtione an debeatur, quaſi ſatis probatum ſit iureiurando. Eſt & manifeſtæ turpitudinis, & confeſsionis, nolle iurare, nec iuſiurandum referre.

Iuramētum multiplex.

Effectus iuramenti.

De in litem iurando.

Præcedens iuramentum eſt de iure: hic ſequitur vnum iuramentum, quod eſt ex voluntate, ſiue affectione,& appellatur hoc iuramentum in litem, quia æſtimatio litis iuxta affectionem iurantis taxatur. Et datur illud iuramentum in actionibus in rem, id eſt, realibus, quorum ſunt decem: vt Inſtitut. de actio.§. præterea. Et in actione ad exhibendum, & in bonæ fidei iudicijs iuratur in litem,

Sed iudex poteſt præfinire certam ſummam, vſq; ad quam iureiur. Item & ſi iuratum fuerit, licebit iudicem abſoluere, vel minoris condemnare. Nec poteſt alius iurare in litem, quam dominus litis.

De condictione cauſa data, cauſa non ſecuta.

Condictio hic, & in omnibus titul. ſequen. exponitur, id eſt, repetitio. Si quis ergo ob rem non inhoneſtam dederit pecuniam, puta vt ſi filius emancipetur, vt ſeruus manumittatur, vel a lite diſcedatur: cauſa ſecuta, propter quam dedit, repetitio ceſſat. Sin autem ex cauſa ſecuta nō fuerit, poteſt cōdicere, id eſt, repetere, quicquid taliter datum eſt. Condictio.

De condictione ob turpem cauſam.

Prior titul. de condictione ob cauſam, futuram cauſam tantum reſpicit, honeſtam tamen: hic vero titul. etiam præteritam & futuram, & non honeſtam reſpicit, ſed turpem. Omne igitur quod datur, aut ob rem datur futuram, aut cauſam datur præteritam. Si ob rem, aut turpem, aut honeſtam. Ob turpem, aut quia dantis ſit turpitudo, non accipientis: aut accipientis duntaxat, nō etiam dantis: aut vtriuſque. Ob rem igitur honeſtam datum, ita repeti poteſt, ſi res propter quam datum eſt, ſecuta non eſt. Quod ſi turpis cauſa accipientis fuerit tantum, etiam ſi res ſecuta ſit, repeti poteſt: vt puta ſi dedi tibi decem, ne ſacrilegium faceres: ne furtum, ne hominem occidas: quas ſpecie condici poteſt, id eſt, repeti. Item etiam ſi iudici dedi, vt ſecundum me in bona cauſa pronuntiaret, eſt locus condictioni: iudicem enim corrumpere videor. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo verſatur, non poteſt repeti: veluti ſi pecunia detur, vt male iudicetur: vel ſi quis in adulterio deprehenſus redemerit ſe, quia in pari cauſa turpitudinis, potior eſt conditio poſſidentis l. in pari. infra de reg. iuris. Condicere ob turpem cauſam.

De condictione indebiti.

Si quis indebitum ignorans ſoluit, per hanc actionem condicere poteſt, id eſt, repetere. Sed ſciens ſe non debere, ſi ſoluit, ceſſat repetitio. Et eſt triplex indebitum: Primo modo naturaliter, & ciuiliter: vt quando nullo modo debet: Secundo, quando eſt naturaliter indebitum, ſed debitum ciuiliter, vt patet in chirographo ante biennium. Item quoties mihi quis ciuiliter & naturaliter tenetur, ſi pacto vel iureiurando liberatur, remanet ciuiliter debitum, ſed naturaliter indebitum. Et hæc duo indebita indiſtincte repetuntur: ſiue per ignorantiam facti probabilem, vt in alieno facto: ſiue non probabilem, vt quia in ſuo facto: ſiue per ignorantiam iuris. Nam non nocet iuris ignorantia in damno vitando. Tertio modo eſt indebitum ciuiliter, ſed naturaliter debitum: vt inter patrem & filium, & inter fratres in eiuſdem poteſtate patris exiſtentes: item inter dominum & ſeruum. Item in legato minus ſolenni, vel etiam ſolenni, ſi ſaltem per Falcidiam minuatur: item in eo qui eſt abſolutus per ſententiam. In talibus autem indebitis ſolutis diſtinguitur, an per errorem iuris ſoluantur, & tunc non repetuntur: an facti & minus probabilem, & tunc idem: an per probabilem, & tunc repetun- Indebitum triplex.

tur. Item quæ cauſæ hanc actionem inducant, habentur in l.ſufficit infra eod. Item quæ faciant eam ceſſare, habentur in l.ſi procurator, in fin. Item inquantum detur, ponitur in l.indebitum.& l. indebiti infra eodem.

De conditione ſine cauſa.

Sine cauſa. Eſt & alia ſpecies condictionis: Si quis enim ſine cauſa promiſerit, vel ſoluerit aliquod indebitũ,quod promiſit ſine cauſa: vt quia credebat ſe teneri ex teſtamento ad legatum præſtandum,cum non valeret teſtamentũ,vel erat ademptum in codicillis: cõdicere quantitatem non poteſt,quam non dedit,ſed ipſam obligationem. Sic ergo condictio ſine cauſa locum habet aliquando cum condictione indebitum ſolutum eſt.Item ſine eadem,ſi non eſt ſolutum,ſed promiſſum.Item concurrit cum condictione ob cauſam: vt ſi fuit ab initio cauſa aliqua promiſsionis,ſed ea ſecuta non eſt: vt infra eo.l.j.§.ſed ſi ob cauſam.Item concurrit cum cõdictione ob turpem cauſam: vt ſi ex parte dantis non interueniat turpitudo.Item concurrit cum cõdictione furtiua:vt.C.eo.l.pen.fur enim de fructibus condictione ſine cauſa conuenitur,& condictione furtiua, vt.C.eo.l.pen. & infra de condi ct.furt.l.In re.§.vlti.

LIBER XIII.

De condictione furtiua.

Condictio rei. Condictio,id eſt,repetitio rei furtiuæ ſoli domino rei dator, cuius res eſt ſurrepta. Item hæredi eius: vt infra eod.l.j.§. ſed nec.Neque alius ea condictione tenetur, q̃ ille qui furtum fecit,aut hæres eius. Et per deciſionem furti non tolli

Actio furti. tur condictio. Differunt autem Actio furti, & Condictio furtiua: quia Furti actio pœnam petit legitima: Condictio vero rem ipſam. Propter hoc fit, vt neque furti actio per condictionem,neque condictio per furti actionem conſumatur.Eſt itaque in optione eius,cui furtum factum eſt, agere actione furti, vel condicere: id eſt, hanc actionem inſtituere, vel rei vendicationem: vel ad exhibendum actionem: & hoc in odium furum, vt pluribus,actionibus teneantur: Inſtitu.de actionibus.§.ſic itaq;.verſic.Plane.

De condictione ex lege.

Quandocunque obligatio aliqua, vel actio, ex noua lege introducitur, nec cautum eſt, quo genere actionis experiamur: agendum eſt condictione, hoc eſt,beneficio illius legis,quæ hoc introduxit. Exemplum poteſt poni in nudo pacto donationis: ex quo datur condictio ex lege: vt C.de donat.l.ſi quis argentum.§.vlt.& in nudo pacto de ſalario præſtando: vt C.de ſuffrag.l.prima. Item in l. ſi quis in tantam.C. vnde vi.in ca.ſæpe,de reſtitut.ſpon.in c.reintegranda,iij.quæſt.j.cum ſi.

De condictione triticaria.

Triticaria condictio locum habet in omni ſpecie & quantitate: niſi debita ſit ex cauſa mutui. Item, & in re corporali:puta ſerui-

tute perſonali, vel prædiali. Item, & pro poſſeſſore, quamuis obligatus eſt mihi dare. In rebus autẽ meis condictio non competit tibi cõtra furem. infra eod. l. j. & ij. Sic ergo & in certis, non tamen omnibus, quia non in mutuo. Et in incertis, puta ſeruitutibus, locum habet condictio Triticaria. Vnde videtur ꝙ iſtæ duæ condictiones habeant ſe vt excedentia & exceſſa. Vnde autem dicatur Triticaria, in nullo quidem loco reperitur: poteſt tamen probabiliter dici, ꝙ aſ ſumpſerit nomen a Tritico autore: non dico prætore, ciuilis eſt. n. actio: ſicut omnes condictiones. Sicut de Publiciana dicitur Inſti. de act. §. Quia ſane. Item qualiter in ea fiat condemnatio, habetur in l. peti. eod. tit.

De eo quod certo loco dari oportebit.

Quia nonnunquam varia ſit æſtimatio rei, propter locorum diuerſitatem: ideo poſitus eſt hic titulus, quo continetur, ꝙ ſi quis alio loco, ꝗ̃ in quem dare promiſerit, ſoluerit: ſic ſtipulatori facultas agendi actione huius tit. quæ arbitraria eſt, id eſt, iudicis officium plurimum in ea exuberat. Iniquum enim erat, ſi promiſſor ad eum locũ, in quem daturum ſe promiſiſſet, nunquam accederet: quod vel data opera faceret, vel quia alijs locis diſtringeretur, non poſſe ſtipulationem ad ſibi debitum peruenire: ideo viſum eſt, vtilem actionem, id eſt, efficacem, in eam rem comparare.

De conſtituta pecunia.

Conſtituere large dici poteſt, quiſquis pro alio ſe obligat. Sed hic ponitur pro eo tantum, qui quod alius debet, ſe ſoluturum cõſtituit. Nec diſtinguitur, ex qua cauſa quis debeat, certa, vel incerta: ciuili, vel honoraria: dum tamen debitum efficaciter potuerit peti, & exigi, vel ſaltem ſolutum retineri: vt quia naturale tantum erat debitũ: nam quod debet ſeruus meus, vel filius: ego nomine eius conſtituere poſſum me ſoluturum etiam vltra vires peculij. Nomine autem meo vltra vires peculij ſi conſtituam, non teneor. infra eod. l. j. §. vlt. & l. ij. Per hoc edictum Prætor fauet naturali æquitati, qui conſtituta ex conſenſu facta cuſtodit: quoniam graue eſt fidem fallere. Fit autem conſtitutio nudo pacto. Item fit pure, & in diem, & ſub conditione. Item fit inter præſentes, & abſentes. Item fit quibuſcunꝗ verbis, idoneis ſaltem ad exprimendum hunc ſenſum, quod debitũ paciſcatur ſe ſoluturũ. infra eod. l. qui autẽ. §. vlt. Eſt autem effectus conſtitutionis, quia ex ea naſcitur actio de conſtituta pecunia, ſiue aliquid in pondere, numero, vel menſura, ſiue in ſpecie vel in facto cõſtituatur. Nomen enim Pecuniæ generale eſt: quia poſsibile eſt oẽs res in pecuniam cõuerti. C. eod. l. ij. Sublata ergo actione receptitia, ſufficiat hæc actio in omnibus. Si autem plures ſint conſtitutores, tenetur quilibet inſolidum: ſed habet beneficium epiſtolæ, vt diuidatur actio inter omnes, qui tempore litis conſtatæ ſint ſoluendo. Et eſt hæc actio prætoria, perſonalis, & perpetua: Inſtit. de act. §. de pecunia. & C. eod. l. ij. Effectus cõſtitutionis, Pecuniæ.

Commodati, vel contraria.

Commodatum eſt alicuius rei ad aliquem ſpecialẽ vſum gratui-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

to facta conceſſio. Dicitur Conceſſio & non Translatio: quia is, qui commodat, retinet dominium & poſſeſſionẽ infra eo. l. rei cõmodatæ. Et dicitur gratuita, &c. nam interueniente mercede, vel ſpecie, tranſibit res in locationẽ, vel in contractum innominatum, do vt facias: vt Inſtitu. man. §. vlti. Ad aliquẽ vſum, ideo dixi, vt noteтur differentia inter Commodatum & Precarium. Precarium. n. conceditur ſine certi vſus præſumptione: vnde quandocunq; reuocari poteſt infra de preca. l. cum precar. Commodatum autẽ ad certũ vſum conceditur: vt commodaui equum, vt ad villã duceres; ſcalas, vt feneſtris ſupponeres, &c. vnde Commodatum non reuocatur, niſi fini to vſu, ad quem eſt conceſſum. Alioquin tenetur commodator contraria cõmodati. Adiuuari enim nos, nõ decipi, beneficio oportet, infra eo. l. in commodato. §. ſicut. Et dicitur Commodatum quaſi com modo vtentis datum. Conſiſtit Commodatum in rebus mobilibus, & ſe mouentibus, & in immobilibus. Itẽ & in incorporalibus, puta ſeruitute habitandi: vt infra eo. l. j. Ex Commodato autem duæ oriũtur actiones: Directa, quæ datur commodanti & eius hæredi contra commodatarium, & hæredem eius: quæ continet reſtitutionem rei non deterioratæ: nec enim videtur reddita res, ſi reddatur deterior: vt infra eo. l. ſeruum. §. j. & ideo debet præſtari intereſſe, vt ibi dicitur. Contraria autem datur commodatario, & eius hæredi contra commodantem, & eius hæredem: & proponitur ad impenſas maiores in ægritudines ſerui commodati factas. Item qui commodauit ſe nis vaſa vitioſa, tenetur Contraria: ſi infuſum vinum vel oleum corruptum, effuſum'ue eſt. Item venit in Contrariam, ne intempeſtiue reuocetur commodatum. Item ſi cõmodator rem commodatam mihi ſurripiat, & ego ignorãs eum ſurripuiſſe, præſtiti ei æſtimationẽ rei, vel intereſſe.

Præcariũ.

Quibus rebus cõmodatum conſiſtit.

De pignoratitia actione.

Pignoratitia.

Pignoris obligatio contrahitur re, & gratia vtriuſq;, id eſt, creditoris & debitoris: vt Inſtitu. quib. mod. re con. ob. §. creditor. Nam ita demum locum habet Pignoratitia, ſi res interueniat, id eſt, creditor eam a debitore accipiat, vel accipiat autoritate iudicis. infra vt in poſſeſ. l. is cui. §. quæri. Licet Hypothecaria ſola conuentione naſcatur, & rei traditio nihil ad eam operetur, niſi in caſu. l. non eſt. §. j. infra eodem. De Hypothecaria tractatur infra de pignor. Sed hic de pignoratitia actione directa, & contraria agamus. Habet autem directa locum ſoluto debito creditori, vel aliter ſatiſfacto: nec aliter naſcitur pignoratitia. Satiſfactum autem accipimus quemadmodum voluit creditor, licet non ſit ſolutũ: ſiue pignoribus alijs ſibi voluit caueri, vt ab hoc recedat, ſiue fideiuſſoribus, ſiue reo dato, ſiue pretio aliquo, vel nuda conuentione. Item extinguitur pignus, nouatione voluntaria. Idemq; ſi acceptilatio ſit facta, vel pactum de non petendo, vel iuſiurandum ſit præſtitum a debitore deficiente creditore, quod ei non debet. Et datur pignoratitia ei, qui obligauit pignus ſuum vel alienum domino volente, vel ratum habente. Contraria vero datur creditori ad multa: ſi enim decipiatur a debitore

Satiſfactũ.

vel re ipſa, vel ex eius propoſito, quia obligauit ei rem alienam, vel alij obligatam: niſi ea reſtit ampla. Item ſi in accipiendo pignore decepit eum debitor: vt ſi oſtenderit ei corpus æneum, vel ſtanneum, quod dicebat eſſe aureum, vel argenteum: & ſimilibus caſibus.

LIBER XIIII.

De exercitoria actione.

EXercitoria datur contrahentibus cum magiſtro nauis, contra exercitorem, qui magiſtrum præpoſuit: ſcilicet in eam cauſam, in quam præpoſitus eſt expreſſe, vel tacite. Et eſt ſumma vtilitas huius edicti. Cum interdum ignari, cuius cōditionis, vel quales ſint magiſtri nauium, cum eis propter nauigandi neceſſitatem contrahamus: æquum fuit eum qui magiſtrum naui præpoſuit, id eſt, exercitorem, teneri. Sicut tenetur qui inſtitorem tabernæ vel negotio præpoſuit, imo maior neceſſitas contrahendi cum magiſtro nauis, quam cum inſtitore eſt. Res enim patitur vt de conditione inſtitorum quis diſpiciat, & ſic contrahat. In nauis magiſtro non ita: nam locus, & tempus nō patitur plenius deliberandi conſilium. Et debemus intelligere magiſtrum nauis eum, cui totius nauis anchora, id eſt, gubernatio a domino mandata eſt. Si enim cū alieno nauta quis in naui contraxerit, non datur actio exercitoria. Quanquam ex delicto cuiuſuis eorum qui nauigandi cauſa in naui ſint, detur actio in exercitorem. Et in hoc differt iſte titulus a ſuperiori, Nau. caup. ſtabula. vt recep. reſt. quia titu. noſter contra exercitorem ex cōtractu ſolius magiſtri nauis obligat. Alius autem obligat exercitorem pro omni delicto in naui a nautis commiſſo. Et ratio huius differētiæ eſt: alia enim eſt contrahendi cauſa, alia delinquendi: qui enim magiſtrum prēponit, contrahi cū eo permittit. Et ideo omnia facta magiſtri debet præſtare, qui eum præpoſuit: alioquin contrahentes deciperentur. Qui autem nautas habet in naui, non contrahi cum eis permittit: ſed dolo & culpa carere eos curare debet. Exercitorem autem appellamus eum, ad quē obuētiones, & lucra, ac reditus omnes ex naui perueniunt: ſiue is dominus ſit, ſiue a domino nauem, recepturus in ſe periculum, conduxit vel ad tempus, vel in perpetuum.

Magiſter nauis.

Exercitor.

Ad legem Rhodiam.

Lege Rhodia cauetur, vti ſi iactus mercium gratia leuandæ, id eſt, alleuiandæ nauis factus ſit, tale damnum ſarciatur omnium contributione: quia pro omnibus datum eſt. Tenetur itaq; contribuere & ille, cuius eſt nauis, quia nauem habet ſaluam. Item & ille qui fecit iactum rei ſuæ cauſa leuandæ nauis, contribuere debet etiam pro rebus iactatis. Et alij ſimul nauigantes vnuſquiſque pro æſtimatione rei ſuæ. quæ ſalua permanſit. Et dictus eſt hic tit. propterea ad legem Rhodiam de iactu: quia in Rhodo inſula Lycię, eius frequentia prius fuit propter frequentem vſum mercatorum, qui ibi fuit: vt habetur in decre. diſtinct. ij. cap. Rhodiæ. Qui ergo leuandæ nauis gratia res aliquas proijciunt, non hanc mentem habent,

Lex Rhodia.

vt eas pro derelicto habeant:quippe ſi inuenirent eas,ipſi reciperēt: & ſi ſuſpicati fuiſſent in quē locū iactæ eſſent,inquirerent eas:perinde ac ſi quis onere preſſus in viam rem abiecerit,mox cum alijs reuerſurus,vt eandem auferret.Qui ergo tales res receperit,ſuis dominis reſtituere debet : quod ſi animo lucrandi tales res retinere contenderit,furtum committet:Auten.nauigia C.de de Furtis.

De inſtitoria actione.

Sicut titulus præcedens,de exercitoria, loquitur de eo, qui naui præpoſitus eſt:ita hic titulus de his,qui præpoſiti ſunt negotijs,quos Inſtitores appellamus. Dictus Inſtitor ex eo, quia negotio gerendo inſtet.Nec eſt cura vtrum ſit præpoſitus tabernæ, an cuilibet alij negotiationi.Eſt ergo æquum,ꝙ ſicut commoda ſentimus ex actu inſtitorum:ita etiam obligari nos ex contractibus ipſorum, & conueniri.Si quis ergo inſtitor in negotio ſibi commiſſo contraxerit, poterit conueniri hac actione dominus, qui eum præpoſuit, vel inſtituit ſtationi,vel negotiationi gerendæ in eam cauſam,in quam præpoſitus eſt,expreſſe vel tacite,Et ſic dicitur Inſtitoria, ab inſtitore ſcilicet præpoſito: quamuis Exercitoria nominetur a præponente. Et nō eſt Inſtitoria propriū nomen actionis:ſed dicitur actio ex empto vel vendito inſtitoria:vt infra eod.l.cuicunq;.§.non tamen.

Inſtitor.

De tributoria actione.

Dominus qui alias in ſerui contractibus magnum habet priuilegium,quia de peculio duntaxat tenetur:cuius peculij æſtimatio fit, deducto eo quod domino debetur,vel his qui ſunt in domini poteſtate.Tamen ſi ſciret ſeruum,in peculiari merce negotiari: vocatur ex hoc edicto in tributū a creditoribus,veluti extraneus creditor,vt ſit eiuſdem conditionis cum alijs.Et porrigitur hoc edictum ad omnes negotiationes. Et aliud eſt eſſe peculiarem mercem,& aliud peculium:Quia peculiū accipitur deducto quod domino debetur: Merx autem peculiaris, etiam ſi nihil ſit in peculio, dominum tributoria obligat:ita demum,ſi ſciente eo negotiabitur.Et ſcientiam intelligemus,ſi ſciuerit dominus,& non proteſtabitur:id eſt, non contradicit expreſſe tenebitur actione tributoria.Et non ſolum ad ſeruos pertinebit actio tributoria:verum etiam ad eos,qui nobis bona fide ſeruiunt,ſiue liberi,ſiue ſerui alieni ſint,vel in quibus vſumfructum habemus,dummodo merx,in qua peculiariter negotietur,ad nos pertineat.Per hanc actionem tribui iubetur dominus,quod ex ea merce, et quod eo nomine receptum eſt,Et inde Tributoria appellata:quia dominus ſimul cum alijs debitoribus in tributum vocatur, id eſt,in contributionem.Non autem totum peculium venit in tributum:ſed id duntaxat,quod ex ea merce eſt.

Peculiaris merx.

Tributoria quare.

Quod cum eo,qui in aliena poteſtate eſt, negotium eſſe geſtum dicatur.

Filiusfamilias factus ſui iuris emancipatione, vel dignitate, vel morte patris,vel cum ſimilibus modis, tenetur ex primis contractibus inquantum facere poteſt:quia actio cōtra filium,ex eo ꝙ ſui iuris ſit,de iure ciuili admittitur, Sed per Prætorem reſtituitur per ti-

tulum illum ſupra de mino. per hunc autem titulum poſtea modificatur. Et ſic habet duplex beneficium filiusfamil. vnum in reſtituendo, aliud modificando. Et introducta eſt materia huius tituli a Prætore, propterea quod qui contraxerit cum eo, qui in aliena poteſtate ſit, etiam ſi deficient ſuperiores actiones, id eſt exercitoria, inſtitoria, tributoria, nihilominus tamen, inquantum ex bono & æquo res patitur, conſequetur ſibi debitum. Siue enim iuſſu eius, cuius in poteſtate eſt, negotium geſtum fuerit, inſolidũ eo nomine actio datur, de quo infra tit. quod iuſſu. Siue nõ iuſſu ſit, tñ in rẽ eius verſum fuerit, eatenus introducit actionẽ, quatenus in rem eius verſum eſt, de quo infra, de in rem ver. Siue neutrũ eorũ ſit, de peculio actio conſtituitur. vt infra de pecul. Ideo autem datur hoc priuilegium emancipato filio, ꝙ teneatur inquantum facere poſſit: quia ſic alterato ſtatu, videtur eſſe alius homo, ꝙ̃ fuerat prius: vnde & de ſublimitate iuris non tenetur primis creditoribus. Sed tamen de æquitate tenetur eis ex illo edicto, de capite minutis. Illud enim edictum creditoribus primis reſuſcitat veteres actiones vtiles, vel indulget actionem in factum: vt ſupra de capit. min. l. j. hoc autem edictum, Quod cum eo, &c. hic modificat actionem, inquantum facere poteſt emancipatus, vt dixi.

Beneficiũ filijſfamil.

Ad Senatuſconſultum Macedonianum.

Licet ex quolibet contractu facto cum eo, qui in noſtra poteſtate eſt, teneamur quoquo modo: vt ſupra titu. proxi. hoc tamen fallit in filiofam. in duobus caſibus: vnus eſt in voto: vt infra de pollic. l. ſi qs rem. §. voto. Alius in mutuo, de quo tractat hic titu. vt non teneatur ipſe filius, nec pater cum effectu, prohibente hoc Senatuſconſulto. Verba autem Senatuſconſulti hæc ſunt: Cum inter cæteras ſceleris cauſas Macedo vſurarius æs etiam alienum adhibuiſſet, & ſæpe materiam peccandi & occidendi parentes malis hominibus præſtitit: placet, ne cui filiofamil. pecunia ab eo mutuo data etiam poſt mortem parentis præiudicaret: vt ſcirent qui peſſimo exemplo fœnerarent (id eſt, vſuram committerent) nulla poſſe actione expectata patris morte, quod ita expendiſſent, repetere. Et eſt ratio, quia ſæpe filij onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam cõſumebant, vitæ parentum inſidiabantur: inde appellatum eſt Macedonianum Senatuſcõſultum, quia in odium Macedonis vſurarij factum eſt. Sed fallit hoc Senatuſconſultum multis caſibus not. per gloſſ. Inſtitut. quod cum eo. §. illud aliquid. per do. Sic. in cap. quia plerique. de immu. eccl. & in c. ſi. de ſol.

Macedonianum.

LIBER XV.

De Peculio.

Peculium quandoque ponitur pro cuiuſq; matrimonio: vt infra ad Trebel. l. cogi. tamen improprie quandoque ponitur pro pecunia parata Præſidij cauſa: vt infra de leg. iij. l. Si chorus. §. j. Quandoque ponitur pro rebus paraphernalibus: vt infra de iure dot. l. ſi ego. §. dotis. Quandoque ponitur pro his tantum quæ iuſte obueniunt ſeruo: vt infra de acquir. poſſ. l. ſeruus. Quan-

doque autem ponitur & proprie pro eo quod ſeruus domini permiſſu ſeparatū habet a rationibus dominicis: deducto tamen ſi quid domino debetur, vel his qui ſunt in poteſtate ſua, vel tutela, vel cura. Diciturq; peculium, quaſi puſilla pecunia, ſiue patrimonium puſillum: vt infra eo. l. depoſiti. §. vlt. & l. ſed & ſi damnum. §. peculiū. Competit autem peculij actio contrahentibus cum ſeruo, vel filiofamit. patre, vel domino nolente, vel inuito: licet ſecus ſit inſtitoria infra eod. l. ſi quis. §. vltim. & l. quoties. j. reſponſ.

Quando actio de peculio eſt annalis.

Annus qui datur de peculio.

Poſt mortem eius, qui in alterius poteſtate fuerit, poſtea ꝙ is emācipatus, manumiſſus, alienatus'ue fuerit duntaxat de peculio, & ſi quid dolo malo eius, in cuius poteſtate eſt, factum erit, quo minus peculij eſſet, in anno, quo primū de ea re experiundi poteſtas erit, iudicium datur: quandiu autem ſeruus vel filius in poteſtate eſt de peculio actio perpetua eſt (id eſt, eſſe poteſt) poſt mortem autem eius, vel poſtquam emancipatus, manumiſſus, alienatus'ue fuerit, temporalis eſſe incipit, id eſt, annalis. Annus autem vtilis computabitur. Et merito in hoc caſu prætor fecit temporariam actionem. Nam cū morte vel alienatione extinguitur peculium, ſufficiebat vſq; ad annum produci obligationem.

De in rem verſo.

In rem uerſum.

Si illi qui in poteſtate ſunt aliena nihil in peculio habent, hi tamē qui eos habent in poteſtate inſolidum tenentur, ſi in rem, id eſt, vtilitatem eorum, quod receptum eſt, conuerſum ſit: quaſi cum ipſis potius contractum videatur. Nec videtur fruſtra de in rem actio permiſſa, poteſt: enim fieri, vt in rē verſum ſit, & ceſſet de peculio actio. Quid enim ſi dñs peculium ademit ſine dolo malo. Quid ſi morte ſerui extinctum eſt peculium, & anus vtilis præterijt? De in rem verſo nanque actio perpetua eſt, & locum habet ſiue peculium ademptum ſit, ſiue, actio de peculio anno finita eſt. Datur autē hæc actio quotieſcūque ſeruus voluntate domini gerendo negotium eius vtiliter vel nō vtiliter aliquid ei emerit, vel pro eo aliquod pactum iniuit. Nam etiam ſi ad luxurię materiam, vel ad delitias, vel ad turpes ſumptus aliquid domino volenti emerit, vel geſſerit, tenetur dominus de in rem verſo. infra eo. l. iij. §. necnon. & l. ſi res. §. quod ſeruus. Si autem non voluntate domini ſeruus, gerēdo negotium eius, aliquid ei emerit, vel obligationem pro eo iniuit, & id poſtea in rem domini vertit, & ſi quidem voluptarie non ad vtilitatem, non tenetur dominus de in rem verſo: ſed debet pati creditorem impoſita auferre ſine domus ſuæ iniuria. Si autem geſſit vtiliter, vel neceſſario, tenetur dominus de in rem verſo. etiam ſi ratum non habeat: vt ſi triticum accep t, vt aleret familiam, aut pecuniam mutuo receptam dominico creditori perſoluit. Competit autem hæc actio inquantum verſum eſt in rē domini. Si ergo in totum ſit verſum, agitur in totum, ſi pars, agitur pro parte, infra eod. l. ſi pro parte.

Quod iuſſu.

Merito ex iuſſu domini vel patris inſolidum aduerſus eum iudi-

cium datur: Nam quodam modo cum eo contrahit, qui iubet. Datur igitur hæc actio, cum iuſſu, vel mandato domini contrahit ſeruus: ſiue dirigatur iuſſus ad contrahentem, ſiue dirigatur ad ſeruum. Nec eſt in eo opus verbis, vel ſcriptura: nec diſtinguitur, dirigatur ſpecialiter in vno contractu, an generaliter. Nam qualitercunque dominus vel ratihabitione, vel ſubſcriptione, ſiue per epiſtolam, verba, aut nuntium uoluntatem ſuam circa contractum ſerui accommodet, & tenetur quod iuſſu inſolidum. Et eſt quædam differentia inter Iubere, & Mandare: quia iuſſus importat neceſsitatem, ſicut & præceptum, vel imperium. Mandatum autem non importat neceſsitatem, ſed voluntatis ſententiam. Sed quantum ad hanc actionem, non eſt differentia inter ea, vt liquet ex prædictis. Datur autem hęc actio hęredibus, & in hæredes, & in perpetuum, & in quantum iuſſus interuenerit. Nec eſt proprium nomen actionis, ſed adiectio, vt de Inſtitoria diximus, & de quibuſdam alijs. Iubere Mandare

LIBER XVI.

Ad Senatuſconſultum Velleianum.

Senatuſconſultum Velleianum, bene conſulens fragilitati mulierum, ſtatuit, ne fœminæ pro aliquo intercederent (id eſt, fideiuberent) vel pro alio promitterent. Nam ſicut ciuilia officia, vt ſunt iudicia arbitraria, & his ſimilia, fœminis ſunt adēpta, ita multo magis adimendum eis fuit officium, in quo non ſola opera & nudum miniſterium earum verſatur: ſed etiam periculum rei familiaris, id eſt ſubſtantiæ. Sunt autem verba Senatuſconſulti hęc: Quod M. Syllanus, & Velleius Tutor Conſules uerba fecerunt de obligationibus fœminarum, quæ pro alijs reæ fierent, quid de ea re fieri oporteret, de ea re ita conſuluerunt. Quod ad fideiusſiones, & mutui dationes pro alijs, pro quibus intercesſerunt fœminæ, pertinet: tametſi antea videtur ita ius dictum eſſe, ne eo nomine ab his petitio fiat, ne'ue in eas actio detur cum eas virilibus officijs fungi, & eius generis obligationibus obſtringi non ſit æquum. Tulit autē hoc Senatuſconſultum opem mulieribus propter ſexus imbecillitatem, quæ multis caſibus huiſmodi ſuppoſitę atque ſubiectę ſunt. Sed ita demum eis ſubuenitur, ſi deceptæ ſint: non ſi decipiant. Nam deceptis. non decipientibus opitulatur, vel ſubuenitur. Ceſſat autem hoc Senatuſconſultum his caſibus: Caſibus in ſenis mulier ſpondendo tenetur: Pro libertate, pro dote, renuntiet, & ſi Decipiet, pretium capiat, caueatq; ſecundo, Res ſua ſuccedat illi pro quo fideiusſit, gl. in l. j. infra eod.

De compenſationibus.

Compenſatio eſt debiti & crediti inter ſe, id eſt, ex vtraque parte contributio. poteſt enim vnuſquiſque creditorem ſuum, eundemq; debitorem petentem repellere, ſi paratus eſt compenſare. Et eſt compenſatio ideo inuenta, quia intereſt noſtra potius non ſoluere, quam ſolutum repetere, propter laborem & expenſas quæ fiunt in iudicijs, & propter moram iudiciorum. Ceſſat autem compenſatio his caſibus: Primo, quando ille qui præeſt exercitui mandat alij, Quādo ceſſat compēſatio,

vt omnem copiam rerum exercitui adminiſtret:quod non fecit, & propterea conuenitur mandati : tunc enim non compenſat : in eius odium l.ob negotium infra eod. Item eadem ratione cum quis perperam alienam poſſesſionem occupauit l.fin.in fi.C.eod. Item depoſitarius propter ſuam perfidiam non compenſat.Inſti.de action.§.in bonæ fidei.Item ratione incertitudinis:vt ſi aliqr debitum negei: vt C.eo.l.fi.§.pen.Item propter fauorem:vt in Repub. ſi quid ei debetur ex Calendario,id eſt,libro rationum:vel ex vectigalibus, vel ratione frumẽti,vel tributi,vel alimentorum, vel ratione ſtatutorum, vel ſumptuum:vt C.eo.l.in ea. Et dicitur Compenſatio quaſi communis penſatio : ac ſi aperte diceret lex, non niſi in ponderibus & quantitatibus locum habet.vt C.eod.l.ſi conſiſtat.Si vero ab vtraq; parte debetur ſpecies,vel ab vna ſpecies,ab altera quantitas,vel ab vtraq; parte pecunia,ſed vt ſpecies,non admittitur compenſatio.C. de rei vendi.l.ſi pecunia.& ſupra de pignor.act.l.ſi conuenerit.

Compenſatio vnde.

Depoſiti.

Depoſitum in quibus rebus conſiſtet.

Depoſitum eſt,quod cuſtodiendum alicui datum eſt,id eſt, traditum:dictum ex eo quod ponitur:præpoſitio enim De, auget depoſitum:vt oſtẽdat,totum fidei eius commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet:& in totum videatur ſeparata cuſtodia a deponente.Conſiſtit autem depoſitum in rebus mobilibus,& ſe mouentibus tantum: niſi forte vbi ſequeſtrum deponitur. Et eſt proprie in ſequeſtro depoſitum,cum res aliqua inter plures in controuerſiam deducitur,& ipſi inſolidum certa conditione cuſtodiendum tradunt, vt reddatur ei qui vincit:ergo iſtud depoſitum fit a pluribus tantum, & inſolidũ ab vnoquoque. Cum vero rem communem plures deponunt,pro parte vnuſquiſque deponit.Item depoſiti quod fit apud ſequeſtrum poſſesſio non remanet apud deponentes:niſi aliter ſit actum: ſcilicet vt cauſa cuſtodiæ tantum detineat ſequeſter infra eod.l. proprie. & l.licet.& de verb.ſigniſ.l.ſequeſter.Eſt aliud ſpeciale in hoc depoſito,quia ſequeſter non poteſt renuntiare hoc officio recepti depoſiti,niſi iuſtisſima cauſa interueniente, & eadem interueniẽte raro eſt ei reſtituenda res,qui vicerit: ſed oportet arbitrio Iudicis apud ædẽ aliquam deponi.infra eod.l.ei.§. vlti. & in hoc caſu competit actio depoſiti ſequeſtraria infra eod.l.ſi in Aſia.§.cum ſequeſtro.Et habet naturam depoſitum,ꝙ ſi in tumultu, ruina,incendio, naufragio, aliquid depoſitum ſit, ſi cum deponens illud repetet, depoſitarius depoſitum recepiſſe inficiatur, (id eſt,negat)tenebitur in duplum eius quod recepit:alius tenetur ſolum in ſimplum:& iſta dicitur depoſiti Directa. Eſt.& Contraria, quæ datur depoſitario & eius hæredi in deponentem & eius hæredem:in qua venit quod vtiliter eſt impenſum a depoſitario in rem depoſita. Hæc actio eſt ciuilis & perſonalis:nec in ea iuratur in litem infra eod.lex ciuitatis non eſt: quia regulariter nulla contraria infamat ſupra de his qui not. infam. lege fur.§. vltimo. Item bonæ fidei eſt: Inſtitut. de action.§. actionum.

Depoſiti contraria.

LIBER XVII.

Mandati.

OBligatio mandati in conſenſu contrahentiũ conſiſtit: ideo per nuntium quoque, vel per epiſtolam mandatum ſuſcipi poteſt. Item ſiue rogo, ſiue volo, ſiue mando, ſiue alio quo cunque verbo ſcripſerim, ideo ſaltem mandati actio eſt: & eſt mandatum ab eo, qui gratuito ſuſcepit exhibendum. Mandatum enim niſi gratuitum nullum eſt. Nam originem contrahit mandatũ ex officio & amicitia: officio autem contraria eſt merces. Interueniente autem pecunia res ad locationem & conductionem potius reſpicit. infra eodem. l. j. §. vltim. Sed non omne mandatum eſt obligatorium: nam quod tua tantum gratia tibi mandem, ſuperuacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio naſcitur: veluti ſi mandem tibi, vt pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quam in vſuras, vel econuerſo: cuius generis mandatum magis eſt conſilium, quam mandatum: & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiam ſi non expediat ei cui datur: quia liberum eſt cuique apud ſe explorare, an expediet ſibi conſilium. Quando autem mandatum ſit mei gratia tantum, veluti ſi mandem tibi vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emas. Item quando ſit mea & aliena gratia: vt ſi tibi mandem, vt mihi & Titio fundum emas. Item quando ſit tua & mea: veluti ſi tibi mandem vt ſub vſuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur. Item tua & aliena: veluti ſi mandem tibi vt Titio ſub vſuris crederes pecuniam: his caſibus naſcitur obligatio, & datur actio mandati contra mandantem, dummodo ſimiliter mandatarius fines mandati cuſtodierit, neque in aliquo exceſſerit: ſed ſuſceptum mandatum adimpleuerit. Et dicitur Mandatum quaſi ex manu mea datum. Ex mandato oriuntur duæ actiones: Directa, quæ competit cum cœperit intereſſe eius qui mandauit. Contraria autem actio mandati competit, cum procurator impleuit mandatum iniunctum.

Mandatũ quãdo obligatoriũ.

Actiones mandati.

Pro ſocio.

Societas eſt duorum vel plurium conuentio honeſte celebrata, ob commodiorem vſum & vberiorem quæſtum contracta, ſecundum Tullium. Inſtitut. eod. ſupra ſuper rubr. Et poteſt ſocietas coiri vel in perpetuum, id eſt, donec viuunt contrahentes: vel ad tempus, puta biennium, &c. vel ex tempore, puta a natali Chriſti proximo in futurum: vel ſub conditione. Et contrahitur ſocietas ſiue vniuerſorum bonorum, ſiue alicuius negotiationis: ſimiliter etiam vnius rei tantum. Et poteſt coiri re & verbis, id eſt, coniunctim interueniente re, & interueniente ſtipulatione: vel etiam per nuntium. Diſſoluitur autem ſocietas renuntiatione, morte naturali, & ciuili, id eſt, capitis diminutione maxima vel media: vel etiam aduerſa fortuna ſuperueniente: vt ſi quis ex ſocijs bonis ceſſerit, vel bona ſua publicata fuerint. Inſti. eod. §. ſoluitur.

Societas contrahi[tur].

Diſſoluitur.

L I B E R XVIII.

De contrahenda emptione, & de pactis inter emptores & venditores compoſitis.

ORigo emendi et vendendi a permutationibus cœpit: olim enim non erat ita nummus ſicut hodie: neqꝫ aliud Merx, id eſt, res vendita, & aliud pretium vocabatur: ſed vnuſquiſqꝫ ſecundum neceſsitatem temporum ac rerum cum vtilibus ſibi inutilia permutabat: quoniam plerunqꝫ euenit, vt ꝙ alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia nõ ſemper, nec facile cõcurrebat, vt cũ tu haberes, quod ego deſiderarẽ, inuicem haberem quod tu acciperе velles: ideo electa eſt materia auri vel argenti, cui publica ac generalis æſtimatio difficultatibus permutationum ſubueniret: eaqꝫ materia forma publica percuſſa (id eſt, numiſmate) vſum dominiumque non tã ex ſubſtantia, ꝗ̃ ex quantitate ſua præbet. Vbicunqꝫ er-

Emptio quando fit. go pecunia datur vt aliquid aliud accipiatur, Emptio eſt, & venditio, Vbi autẽ alia res præter pecuniã pro conſimili vel alia re datur

Permutatio. eſt permutatio, non emptio. Et in eo differunt Emptio & Permutatio: quia in permutatione vtrunque dicitur Merx & Pretium, &

Pretium, vterqꝫ Emptor & venditor appellari poteſt. In venditione autem

Merx, ſicut aliud eſt vendere, aliud emere, & alius emptor, alius venditor: ita aliud eſt pretium, id eſt pecunia, alterum Merx, id eſt, rex vendita. Itaque & ſine pretio venditio nulla eſt. Eſt autem emptio iuriſgentium, & ideo conſenſu peragitur, & inter abſentes contrahi poteſt per nuntium ad hoc deſtinatum, & per literas.

De in diem addictione.

Addico, ex ad, & dico componitur: & eſt vendere per licitationẽ, hoc eſt, in venditione publica, vbi alius alio maius pretiũ polli-

Addictio, cetur, vt ſibi potius ꝗ̃ alteri venalia addicantur: vnde Addictio, & titulus de in diem addictione: quem quidã noſtri temporis iuriſperiti non intelligentes, emendant dicentes, de in diem adiectione: vbi non verba modo, ſed ſententiam ac ius ipſum corruperunt: quo ver-

Addicti. bo Cicero pro Cecinna ſæpe vtitur. Inde Addicti apud veteres dicebantur, qui prætoris pronuntiatione ac iuſſu, cum ſoluendo non eſſent, creditoribus vendebantur: de quibus crebra apud Liuium mentio habetur. Et Addictus morti, deſtinatus dicitur. Cicero libr. offic. III. Et is qui morti addictus eſſet, &c. Dicitur ergo in diem addictio generaliter, quando vendo tibi rẽ hoc pacto, ꝙ ſi aliquis tu diem talem meliorem conditionem attulerit, ſit tibi inempta. Et dicitur melior conditio afferri, ſi aliquid pretio ſit additum: vel maturior ſolutio, aut facilior afferatur: vel locus opportunior ſoluendo pretio adijciatur: uel perſona idoneior accedat ad emptionẽ. Si quis extiterit qui meliorem conditionem afferrat, deinde prior emptor paratus ſit plus addicere, ceſſabit obligatio ſecundo conſtituta.

De lege commiſſoria.

Lex commiſſoria eſt ſpeciale pactũ quod in venditione apponi-

tur:& habet locũ quando vendo tibi rem & trado, & ſi nõ ſolueris hinc ad menſem, vel aliud tempus expreſſum in conuentione, quod res ſit inempta, & cadat in commiſſum. Itaq; cum venditor fundi in couentione cauit, vt ſi ad diem pecunia ſoluta non ſit, vt fundus ſit inemptus: ita debemus intelligere fundum inemptum, ſi emptor inemptum eſſe velit, quia id emptoris cauſa cauetur: & ideo lex commiſſoria in venditionibus adiecta exercebitur ſi emptor volet, non eo inuito: quia quod fauore alicuius, &c. C. de legib. l. quod fauore.

De hæreditate, vel actione vendita.

Hæreditatis vẽditio.

De venditione incorporalium loquitur hic titulus. Tenet autem hæreditatis venditio, cum aliqua eſt hæreditas quæ venierit, niſi dolus emptoris contractui dederit cauſam. C. eod. l. quæ nondũ. Si vero nulla ſit hæreditas, puta viuentis, aut eius qui nullus eſt de iure ciuili, vt quia ſeruus eſt: vel quia nec eſt ille, neq; fuit in rerum natura, cuius hæreditas venditur, venditio eſt nulla. infra eod. l. j. Nec enim poteſt eſſe emptio ſine re: quia non emitur alea, vel ſpes. infra eod. l. cum hæreditatem. quo caſu tenebitur venditor emptori reddere pretium, & præſtet ei ſuum intereſſe, & expenſas, quas in eam rem impendit: ſcilicet per actionem ex empto, licet non teneat emptio. Firma autem & valida exiſtente venditione, & venditore ſuã hæreditatem pendente, ad multa tenetur venditor emptori. In primis res hæreditarias tradere debet emptori ſi ſint apud eum, licet non vendiderit eas. Eſt enim aliud vendere hæreditatem: aliud res hæreditarias. Quod ſi non ſint apud eum, vel dubitatur quæ ſint, vel vbi ſint res hæreditariæ: cedere debet actiones omnes hæreditarias, quæcunque ſibi competunt ex hæreditate, vel etiam quas ipſe occaſione hæreditatis conſtituit: vt ſi accepit fideiuſſorem ab hæreditario debitore, vel ſi nominauit, vel litem conteſtatus eſt: vt infra eodem l. ij. §. perueniſſe. &. §. non ſolum. Amplius etiam præſtat venditor emptori, quod ad ſe peruenit, vel perueniet de hæreditate: præſtabit ergo pretia venditarum rerum, licet alij donauit ea. Item & ea quæ alienauit præſtabit, &c. De actionibus autem venditis ſciendum, ꝙ omnes actiones vendi poſſunt ſiue ſint puræ, ſiue conditionales, ſiue reales, ſiue perſonales: & tenetur venditor, ſi nihil debeat debitor, vel ſi habeat exceptionem. Non autem tenetur præſtare locupletem debitorem, vel in ſummam certam, niſi in contractu ſit dictum, infra eod. l. ſi nomen. & l. quidam. & l. nomina. & C. eod. l. vltim. Et ſiue venditor nominis cedat actionem emptori, vtetur directis emptor: ſiue nõ cedat, emptor habebit vtiles actiones & in perſonam & in pignora, infra eo. l. emptori, & contra principales debitores, & contra fideiuſſores, &c.

Venditor hęreditatis ad quæ tenetur emptori.

Actio vendita.

De reſcindenda venditione, & quando liceat ab emptione diſcedere.

Duas partes habet hoc rubrum. Reſcinditur enim aliquando venditio, & hoc altera parte inuita: puta quando facta eſt cõtra prohibitionem iuris, vel lege impediente: vt ſi cum filiofa. aut ſeruo facta ſit, aut propter metũ adhibitum. Item propter dolum emptoris,

& non alterius. Item per actiones ædilitias, redhibitoriam, & quanto minoris. Item ratione erroris. Item ratione ſolennitatis obmiſſæ. Quandoque autem, licet diſcedere ab emptione etiam perfecta, & hoc volente vtraque parte: de quo loquitur ſecunda pars tituli. Emptio enim & venditio ſicut conſenſu contrahitur, ſic a contrario re ſoluitur conſenſu antequam res fuerit ſecuta. Poteſt enim dum res integra eſt conuentione noſtra infecta fieri emptio. Et dicitur res integra, ſi res in totum, vel pro parte, vere, vel interpretatiue non fuerit tradita: nec pretium in totum, vel pro parte fuerit ſolutum. Interpretatiue dicitur res tradita, cum perierat penes venditorem; eſt enim liberatus, ac ſi tradidiſſet emptori, infra eod. l. cum emptor.

Diſceditur ab emptione.

Res integra.

De periculo, & commodo rei venditæ.

In re vendita & non tradita ſæpe contingit periculum. Ideo de hoc tradit lex regulam, vt perfecta venditione omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit, pertineat ad emptorem. infra eo. l. j. Sed poteſt tradi melior regula rotunda & quadrata. Cum venditio ſit pure ſine ſcriptis certæ ſpeciei, quæ deguſtationem non exigit, omne periculum pertinet ad emptorem, excepto caſu publicationis, niſi pactum, culpa, mora, calliditas tradentis interuenerint. Dicitur primo in regula Pure: quia ſi ſub conditione fiat, & ante conditionis euentum pereat res, perit venditori: licet ſecus ſit ſi facta ſit deterior. infra eo. l. quod vi pendente. Sine ſcriptis ideo dicitur, quia ſicut propter conditionē non exiſtentem eſt emtio imperfecta, ita & ſi ſcriptura non ſit completa quam interuenire voluerunt: vnde idem in periculo ſtatuerunt. C. de fide inſtru. l. contractus. & C. eo. l. cum inter. & Inſtitu. eo. §. cum autem. Speciei dicitur, quia ſi in genere ſit facta, puta, vendis mihi hominem, nunquam ſpectat periculum ad emptorem, etiam ſi omnes ſerui quicunque ſunt in mundo perirent: quia genus interire non poteſt. infra eo. l. lectos. & l. eum. & l. que ſi neque. Certæ, ideo dixi, quia ſi ſub incertitudine ſit vendita, licet ſit ſpecies, non tamen ſemper ſpectat periculum ad emptorem: puta, vendo Stichum vel Pamphilum: ſi enim moriatur vterque vel ſimul, vel diuerſis temporibus, periculum eſt emptoris: ſecus ſi alter eorum tantum pereat. Nam eius periculum ſpectat ad venditorem ſupra de contrahen. empt. l. ſi in emptione. §. pen. Item deguſtationem non exigit, &c. quia ſi exigat deguſtationem, ſeruatur diſtinctio glo. & Doct. Inſtitut. §. cum autem, in ver. ſtatim, circa finem. Item, Excepto caſu publi. ideo dixi, quia illud periculum reſpicit vēditorem infra eo. l. ſi fundum, Item, de pacto, ideo dixi: quia ex natura contractus venditor de dolo & lata culpa & leui tenetur, non de caſu. infra eo. l. cum cuſtodiam. & l. ſi vendita. pactum vero etiam in fortuito caſu derogat. infra eo. l. ſi in venditione. Itē, De culpa, dixi: quia ſi culpa inſit caſui, vel præcedat, ſpectat periculum ad venditorem qui culpam adhibuit ſicut in cōmodato. Item, De mora, ideo dixi: quia ex ea ſpectat periculū ad venditorem: vel ſi emptor vel vēditor fuerint in mora, poſterior mora præponderabit primæ: & transfert hæc mora periculū in moroſum. Quod autem dictū eſt in Periculo rei venditæ, idem intelligendum & in Commodo.

De ſeruis exportandis.

Seruus dicitur exportari, qui ea conditione venditur, vel eo pacto a domino diſtrahitur, ne amplius in eo loco moretur: ſed de vno loco in alium, vel de vna ciuitate in aliam, vel de vna prouincia in aliam transferatur. Si ergo ſeruus fuerit deſtractus, id eſt, venditus, ne aliquo loco moretur, puta Romæ vel Bononiæ, poteſt ille qui vendidit, talem legem remittere, ipſumq; Romæ retinere. Propter domini enim ſecuritatem cuſtoditur lex, id eſt, pactio appoſita in vēditione: ne forte vxori ſuæ ſe immiſceat, vel ſimile quid faciat. Ideo etiam renūtiare poteſt Dominus fauori pro ſe introducto. De ſignificatione huius vocabuli Exportare, dicetur C. quæ res expor. nō de.

LIBER XIX.

De actionibus empti, & venditi.

QVia parum prodeſt emere & vendere, niſi actionis eſſent conſtitutæ quæ venditiones exequerentur, & emptiones ad effectum deducerent: ideo proditæ ſunt duæ actiones: vna empti, quæ datur, ſi res vendita non tradatur: & agitur in id quod intereſt emptori: & aliquando tale intereſſe pretium egreditur, ſi forte pluris intereſt, quam res valeat, vel empta eſt. Vtitur ergo actione ex empto is qui emit. Cum enim actio iſta bonæ fidei ſit, nihil magis ſibi congruū, quam id pręſtari, quod inter contrahentes actum ſit. Quod ſi nihil ſit conuentum, ea præſtabuntur, quæ naturaliter inſunt. Per contrarium autem datur actio ex vendito venditori cui pretium nō ſolutum fuerit: qui poteſt ex vendito agere contra emptorem, vt pretium conuentum ſibi perſoluatur: & pręterea etiam intereſſe petere eius, quanti intereſt, ipſum pecuniam tempore promiſſo non habuiſſe. Et generaliter quibuſcunq; daretur actio ex empto, ſi emiſſent per ſe, vel per alios, eiſdem datur ex vendito, ſi vendiderunt per ſe, vel per alios: ſæpe tamen reperitur actionem ex vendito, vel venditi, competere emptori. Et econtra actionem ex empto competere venditori. Veteres enim viciſsim vel promiſcue, his vocabulis vtebantur: idem in locatione, & conductione, infra eod. l. veteres.

Actio empti.

Actio ex vendito.

Locati, & conducti.

Locatio & conductio cum naturalis ſit, & omnium gentium: nō verborum ſolennitate duntaxat, ſed & nudo conſenſu contrahitur. Eſt autem Locatio perſonæ, rei'ue ad vſum facta conceſsio, mercede in pecunia numeranda conuenta. Alioquin ſi de re alia danda facienda'ue conuenerit, non erit locatio: ſed innominata forma negotij: ex quo ageretur actione incerti, id eſt, præſcriptis verbis ſupra communi diuid. l. ſi conuenerit. & depoſiti. l. j. §. ſi quis ſeruum. Locator ergo dicitur, qui eo quod ſuum eſt alium vti permittit, conuenta mercede. Conductor vero econtra, qui eo quod alienum eſt vtitur pacta mercede. Si ergo domum meam te conuenta mercede habitare permitto, tu conductor ego Locator dicor. infra eo. ſi tibi & l. cum fundum, & l. ſi quis fundum, Tu quoq; ſi operas tuas mer-

Locator.

Cōductor,

cede in re mea ponas:diceris locator operarum tuarum:ego earundem conductor, Si vero tibi opus faciendum mercede conuenta dedero:reſpectu operis ego locator, tu vero conductor diceris, infra eod.l.Item quæritur.§.j.&.§.ſi gemma.&.§.ſi fullo. Et quandoque diceris Redemptor.infra eod.l.qui inſulam.§. qui ædem. & l.ea lege.§.vlti. Et hæc eſt emptio mirabilis in pecunia & opera cum ſum ptu: ſed reſpectu operæ econuerſo eſt. Sæpe tamen vnum pro alio ponimus:vt de actione empti ſupra diximus. Et dantur ex locatione duæ actiones: Vna actio ex Locato quæ datur locatori pro re locata deteriorata:aut pro mercede perſoluenda,aut pro poſſeſsione euacuanda finito tempore conductionis. Alia actio ex Conducto, quæ datur conductori ſi re quam conduxit ei frui non liceat.

Redēptor.

Actio locati.

Conducti.

De æſtimatoria actione.

Actio æſtimatoria dicitur, id eſt,actio præſcriptis verbis,quæ de æſtimato proponitur: & dicitur Aeſtimatoria, quia iudex ſuam interponit æſtimationem. Nam cum res æſtimata vendenda datur, verbi gratia: Dicit aliquis,tene hunc librum,& vendas pro decem, & reddas mihi aut eum,aut eius æſtimationem. Olim dubitabatur, vtrum ex vendito eſſet actio, propter æſtimationem: an ex locato, quaſi rem vendendam locaſſe videar:an ex conducto, quaſi operas conduxiſſet:an mandati:quia mandato meo hoc fecit. Melius itaque viſum eſt hanc actionem proponi, quæ appellatur Aeſtimatoria actio,& agitur præſcriptis verbis. Quoties enim de nomine contractus alicuius ambigitur,& conuenit aliquam actionem dari:danda eſt æſtimatoria præſcriptis verbis, quæ datur, quatenus ipſa res incorrupta reddatur. Aut æſtimatio de qua conuenit præſtetur: cum diſtinctione tamen quis alterum rogauerit,vt rogantis ſit periculum.infra de præſcript. verbo.l.ſi rogauerit. Si autem ita dicat: Vendas rem pro decem,ſi vero pluris vendas,tuum ſit:tunc periculum indiſtincte eſt accipientis, infra eod.l.j.de illo per gloſſ.Inſtitu. de act.§.actionum.in ver.de æſtimat.

Aeſtimatoria actio.

De rerum permutatione.

Permutatio.

Inter contractus innominatos præcipuus eſt contractus permutationis, quæ proxima eſt emptioni & venditioni.Et autem permutatio vnius rei per alteram præſtatio: ſtatq; in generali nomine.Quippe omnis contractus nominatus vel innominatus in larga appellatione poteſt dici permutatio,ex quo inuicem datur,& accipitur. Ergo & venditio & locatio. Sed ex inopia nominum,quia plura ſunt negotia q̃ vocabula.infra de præſcrip.verb.l.iiij.obtinuit vt præfata permutatio, quæ erat olim ante monetam percuſſam, de qua ſupra de contra.empt.in ſpeciebus tantum contrahatur.Sicut & olim contrahebatur antequam eſſet pecunia percuſſa,vel venditio inuenta. Sicq; licet hoc nomen permutationis ita competenter declinetur,ſicut & venditio & locatio:tamen quia late patet,& nimis eſt incertus ſecundum ſignificationem verborum contractus iſte qui dicitur permutatio, cenſetur innominatus; quia caret nomine certo,

id eſt, ſpeciali. Nam vt dixi, omnem ſignificat contractum ex quo quid datur, vel accipitur: ſicut & dicimus Do vt des. infra de præſcript. verb. l. naturalis meus. in fin. §. j. & iſta poteſt eſſe ratio quare l. j. infra eodem appellat permutationem contractum innominatum. Poteſt enim aſsignari alia actio: nam contractus illi duntaxat nominati ſunt, ex quibus ſtatim naſcitur obligatio: vt vides in depoſito, commodato, venditione, locatione: in his enim ſtatim interuentu rei naſcitur obligatio: vt pariat actionem in re depoſita, commodata, &c. Inſti. quib. mod. re contra. ob. §. Item is cui. &. §. penul. & ſupra de pac. l. iuriſgentium j. reſponſo. Permutationis autem contractus licet factus ſit voluntate partium, & ideo naturalē hinc-inde induxerit obligationem, non tamen dat actionem: imo exigitur rei interuentus, & tunc non ex rei interuentu, ſed ex præcedenti pacto agitur. C. eo. l. ex Placito. Sed in depoſito, commodato, &c. ex re tradita initium paratur obligationi, vt dictum eſt. Ergo ſecundum iſta, donatio hodie dicetur contractus nominatus: quia ex ſolo pacto dat actionem: ſed olim erat contrarium. C. de donationibus l. ſi quis argentum. §. vltimo. Contrahitur permutatio tunc demum, quando conuenit vt certa ſpecies detur, pro certa, puta, Stichus pro Pamphilo, hic codex pro iſto Bartolo. Ex permutatione naſcuntur duæ actiones, Præſcriptis verbis, & Condictio ob cauſam: quod proſequere, vt inſtitut. de actio. §. actionum.

Cōtractus nominati.

Permutatio contrahitur.

De præſcriptis veribis, & in factum actionibus.

Actio præſcriptis verbis ideo dicitur certa, quia præſcripta verba erant huic actioni. Et habet locum in tribus generibus negotiorum. Primo in pactis incontinenti appoſitis. C. de pact. inter empt. & vend. l. ij. Secundo vbicunque dubitatur de actione circa contractum: nam cum deficiunt vulgaria atque vſitata actionum nomina, præſcriptis verbis agendum eſt. Ad quam actionem neceſſe eſt confugere, quoties contractus exiſtant, quorum appellationes neque iure ciuili proditæ ſunt. Natura enim inductum eſt, vt plura, &c. Tertio datur in tribus contractibus innominatis ſcilicet Do vt des, Do vt facias, Facio vt facias. In quarto autem, ſcilicet Facio vt des, datur de dolo. l. naturalis. infra eod. §. quod ſi facio. Et venit in actione præſcriptis verbis omne quod veniret in actione quæ daretur ex ſimili cōtractu: puta Do rem vt rem accipiam: id venit hic, quod veniret in venditione. Do vt facias, id veniet quod venit in locatione. ſupra depoſi. l. j. §. in conducto. & infra l. j. §. ſed ſi facio. veniet ergo intereſſe in actionē iſtam, & dolus ſi culpa lata & leuis: vt venirent in ſimili contractu: Ciuilis eſt hæc actio Præſcript. verb. & eadem ipſa dicitur in factum. infra eod. ſi tibi polienda. Non tamen omnis in factum eſt Præſcriptis verbis, ſicut ea quæ de damno dato proponitur, & ex quolibet edicto vel interdicto. Et locum habet nedum in contractibus & quaſi, ſed in maleficijs & quaſi, vbicunque æquitas ſuadet dari actionem. infra eo. l. quoties. & ideo dicitur eius tenor in multis & varijs articulis admiſſus. C. de ſacr. ſanc. eccl. l. ſancimus. Stricti iuris eſt hæc actio, perpetua eſt, perſonalis eſt, hæredibus competit, & in hæredes; de hac Inſtitut. de act. §. actionum.

Cōtractus innominati.

Actio præſcriptis verbis, quādo habet locum.

LIBER XX.

De pignoribus,& hypothecis,& qualiter ea contrahantur,& de pactis eorum.

Pignus. Hypotheca.

INter Pignus,& Hypothecam quantum ad actionem hypothecariam nihil intereſt. Nam de quacunque re inter creditorem & debitorem conuenerit, vt ſi pro debito obligata,hac appellatione vtraque continetur:Sed in alijs eſt differentia:Nam Pignoris appellatione duo oportet interuenire:unum,quod res ſit mobilis: dicitur enim pignus a pugno : quia pugno vel manu traditur, vel tradi poteſt. infra de verborum ſignification.l.plures.§.pignus. Secundum, ꝙ traditur creditori. Sed ea quæ ſine traditione nuda conuentione tenentur, proprie Hypothecæ appellatione continere dicimus.Patet igitur,ꝙ ſi res eſt mobilis,& non tradatur:ſiue eſt immobilis,& tradatur vel non,dicitur Hypotheca.Contrahitur obligatio pignoris conuentionalis ſola conuentione, vnde ſibi tale nomen imponitur.ſupra de pigno.act.l.j.in princip. nec in ea conuentione eſt neceſſaria ſcriptura,vel præſentia perſonarum:quia & inter præſentes,& inter abſentes per nuntium vel epiſtolam contrahitur obligatio pignoris: Et fiunt ſcripturæ de his, vt quod actum eſt per eas poſsit facilius probari. Pignus autem prætorium,& iudiciale non contrahuntur ſola conuentione, ſed neceſſarium eſt vt quis veniat in poſſeſsionem,vt ſupra de pig.act.l.nō eſt mirum.

Hypothecaria quando naſcit̃, & cui.

Naſcitur Hypothecaria actio ex obligatione pignoris, quæ eſt in rem, & eadem dicitur quæ Seruiana. ſupra de pact.ſi tibi.§, de pignore, & Inſtitu.de act.§.item Seruiana.Item datur creditori,& eius hæredi,& contra quemlibet poſſeſſorem pignoris. Item eſt arbitraria.Inſtitu.de act.§.Præterea.Item quandoque tollitur decennio,quandoque vicennio,quandoque xl.annis: ſed non tollitur triennio,vt no. C.ſi aduerſ.credi.& de præſcrip.xxx.vel xl.ann.

In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.

Qualiter per conuentionem expreſſam contrahatur obligatio pignoris dictum eſt:ſequitur qualiter contrahatur tacite ex vi,& poteſtate legis: & hoc quidem in multis & varijs caſibus contingit.Nec eſt opus omnes ſingulariter enumerare, ſed digniora exempla proferamus in medium. Ecce enim marito obligata ſunt omnia bona eius,qui promittit ſibi dotem pro muliere: Sic & mulieri omnia bona obligata ſunt mariti,pro reſtituēda dote.C.de rei vxo.actio.l.j.§. & vt plenius.Itē locatori fundi fructus ex eo percepti obligati ſunt tacite.Item omnia inuecta,& illata domino ſciente,vt ibi ſint perpetuo,domino obligata ſunt: ſecus in his quæ inferuntur ad tempus. Item matris:quæ cōuolat ad ſecundas nuptias,bona tacite obligata ſunt filijs prioris matrimonij: vt reſtituat mater quæ lucrata eſt a priori marito.C.de ſecun. nup.§.penulti. hac edictali pe. Item bona defuncti mariti tacite obligata ſunt pro paraphernalibus rebus

Tacita hypotheca q̃bus datur.

reſtituendis.C.de pac.conuent.tam ſuper do.l.vlti.Item bona defuncti,pro legatis,& fideiuſſoribus C.communia de le.l.j. Item pro tributis vniuerſa bona eorum qui cenſentur C.eod.l.j.Item contrahentis cum fiſco C.eod.l.ij.& ſic de ſimilibus.

Quæ res pignori vel hypothecæ obligari non poſſunt.

Licet dixerimus ſupra,corporalia poſſe obligari:tamen ſecus eſt in quibuſdam fauore religionis: ecce enim monumẽtum non poteſt pignori obligari.C.eodem l.iij.Sic et Eccleſiæ:in Auten.de alie.emphy.§.& quoniã. Idemq; in ſacris vaſis vel ornamentis eccleſiæ C. de ſacroſanc.eccleſ.l.ſancimus nemini.Niſi illa ſuperflua ſint in Eccleſia,& debitum immineat eccleſiæ:vt in auten. ſuper eandem legẽ ſignata. & in c. lator.extra de pigno. Item liberi hominis nulla eſt obligatio,quia contraria eſt libertati,& naturæ:adeo vt ſi filium tuũ obliges,nulla obligatio ſit:immo a debito creditor cadit, &c.in Autenti.vt nulli iudi.§.quia autem & huiuſmodi.& C.eod.qui filios.In caſibus tamen tenet obligatio,vt in redempto ab hoſtibus: & cum pater ob neceſſitatem famis filium obligat:nam cum ei liceat uendere,multo fortius poterit obligare. infra de leg.j.l.ſenatus.§. vlti. & C.de pa.qui fi.diſt.l.j.& C.de cap.l.vlt.Itẽ impeditur obligatio propter publicam vtilitatem:vt in ſeruis aratorijs, & bobus aratorijs, & inſtrumentis aratorijs:ex hac enim cauſa tributorum illatio retarderetur.C.eodem.l.vlti.& antepenulti.& ſimilibus.

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur: & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.

Pluribus modis aliquis in pignore poteſt eſſe potior:puta ratione cauſæ:ſi enim ſecundus creditor credit pecuniam,ad conſeruationẽ pignoris,& in ea cauſa pecunia eſt conſumpta, præfertur ſecundus primo:veluti ſi nauis fuerit obligata,& ad armandam eam vel reſiciendam credidi,mea enim pecunia ſaluam facit totius pignoris cauſam.Idem,& ſi credidit in cibaria nautarum, ſine quibus nauis non potuit ſalua peruenire. Item & ratione cauſæ præfertur ſecundus primo,vt ſi expedit in ſunerando teſtatore: funeraria enim ſuperat omne æs alienum ſupra de reli.l.pe.& l.at ſi quis.§.j.Item ratione tẽporis præfertur creditor primus ſecundo, vbi ſecundus non poteſt prætendere aliquam prædictarum cauſarum, vel priuilegium, vel quid ſimile.Eſt enim hæc regula in pignoribus,Qui prior eſt tempore potior eſt iure C.eo.l.ſi fundum hoc tamen eſt intelligendum de primo creditore, cui erat pignus obligatum:ita quod debitor obligationem non potuit reſoluere inuito creditore: vel ſi poterat, non tamen commode infra l.j.& l.potior.j.reſp.& ſupra tit.prox.l. pen. Item ſuperficiario vel emphyteuta pignorante, potior eſt cauſa domini pro penſione eius,quam cui obligauit emphyteuta, vel ſuperficiarius infra eod.l.etiam Fallit autem dicta regula nedum ratione cauſæ,vt dixi, ſed etiam ratione pacti:vt,ecce pignori obligaſti oia

Potius in pignore.

Prior tempore.

bona tua, deinde tibi mutuo vt ex ea pecunia aliquam rem emas, & vt ea res mihi ſit obligata, præferat enim primo. C. eod. l. licet. Item fallit ratione mendacij: vt ſi prior poſſeſſor eras in pignore, & ego ſecundus, prætendo contra te hypothecariam: ſed tu negas rem eſſe eius, qui mihi & tibi eam obligauit. Nam ſi te de mendacio arguero: poſſeſſionem transferes, licet prius tibi fuiſſe obligatam velis probare C. eod. Autent. item poſſeſſor. ſed reſtituta poſſeſſione audieris in iure tuo. Item fallit ratione ſemiplenæ probationis: quid enim ſi confitearis te mihi debere ex tali cauſa, x. vel in priuata ſcriptura, vel coram teſtibus, & pignus mihi obligas: ſi quidem perſonalis actio mouetur contra debitorem, ea robur ſuũ habet. Idemq́ & ſi contra eundem agatur hypotheca: quia confeſſio vel ſcripturæ confitenti vel ſcribenti debet præiudicare, &c. Item fallit regula ratione priuilegij dotis. Mulier enim & eius filij, vel deſcendentes ex ea, habent hypothecariam pro dote matris ſuæ contra omnes mariti creditores, liceat anterioris temporis priuilegio ſint vallati C. eod. l. vltim. Item fallit propter priuilegium militiæ, quod potentius eſt priuilegio dotis, quando pecunia eſt credita, vt inde ematur militia: talis enim creditor præfertur omnibus anterioribus creditoribus, imo etiam præfertur mulieri. C. de pign. l vlt. & in Auten. de exhib. re. §. optimum. & de æqual. dot. §. quia vero. Et eſt magna poteſtas creditoris qui alijs in pignore præfertur: habet enim exceptionem, ſi conueniatur ab alijs: & ſi alij poſſederint, poteſt ab eis aduocare rem. Creditor autem ſecundus poteſt ab omni poſſeſſore aduocare rem, præter q̃ a priore, vel qui ab eo habet cauſam infra eodem, l. creditor j. reſponſ. & l. ſi prior. §. ſi ſimpliciter.

Creditor q præfertur in pignore.

De diſtractione pignorum, vel hypothecarum.

Diſtrahi pignus dicitur, cum a creditore venditur: poteſt enim creditor pignus ex pactione (quamuis eius ea res non ſit) alienare. Eo ipſo enim ꝙ debitor non reluit, id eſt, liberat pignus ſuum, videtur dare licentiam creditori de vendendo. Et tunc relinquitur arbitrio creditoris ex pignoribus ſibi obligatis quibus velit diſtractis ad ſuum commodum peruenire. Sed hoc diſtinctionem recipit: quia aut actum eſt inter partes de vendendo, & nuntiabit creditor ſemel debitori de luendo pignore: & tunc vendat, iuſta tamen conditione. Si autem conuentum fuit, vt non vendatur, nihilominus creditor vendere poteſt: ſi tamen ter denuntiauerit debitori vt ſoluat, & ceſſauit. Alioquin furti tenetur ſupra de pigno. act. l. ſi conuenerit. Eſt autem illa tertia denuntiatio facienda, & poſtea neceſſarium eſt labi biennium. Sicut & multo magis vbi creditor non conuenit de contrahendo, vel non diſtrahendo. Sed vbi nihil conuenit, ſufficit vna denuntiatio: & poſtea elapſo biennio poterit fieri venditio. C. de iure do. nupt. l. vlt. ſi eſt ſpeciale ꝙ iſtud pactum de non vendendo non præiudicet creditori, quin poſſit alienare pignus, & hoc propter publicam vtilitatem, ne creditores retrahantur a mutuando, ſed potius inuitentur.

Reluere pignus.

Ter nuntiare.

Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur.

Soluitur hypotheca, ſi ab ea diſcedatur voluntate creditoris, aut creditor paciſcatur, id eſt pactum faciat de remittendo debitum: vel ſi conuenerit vt pro hypotheca fideiuſſor dateur, & ille datus ſit: tunc enim ſatiſfactum videbitur vt hypotheca liberetur. Intelligitur etiam ſatiſfactum creditori, ſi iuſiurandum delatum debitori datum eſt, id eſt, ſi deferente creditore iurauit debitor rem non eſſe hypothecæ obligatam. Item liberatur pignus ſiue ſolutum eſt debitum, ſiue eo nomine ſatiſfactum eſt. Sed & ſi tempore finitum eſt pignus, idem dicere debemus: vel ſi qua ratione obligatio eius finita eſt: quia forte ad conditionem fuit obligatum, quouſque Imperator venerit Romam, &c. Qui ergo paratus eſt ſoluere, merito pignus videtur liberaſſe: qui vero non ſoluere, ſed ſatiſfacere paratus eſt, in diuerſa cauſa eſt: niſi creditori placuerit ſatiſfactio. Dicitur autem Satiſfacere, qui non debitum ipſum ſoluit, ſed pignus, vel fideiuſſorem dat: quam ſatiſfactionem creditor inuitus admittere non tenetur. Si autem eam admiſerit vice ſolutionis, ſibi imputare debet. Item ſi creditor conſenſerit venditione pignoris, liberatur hypotheca. Idem ſi quoquo modo tollatur perſonalis & principalis obligatio. Si tamen tollatur ipſo iure, & cum effectu, vt per cōfuſionem vel ſucceſsionem. Nam vbi tollitur ipſo iure, ſed non cum effectu, non præiudicatur in hypotheca: vt infra ad Trebel. l. debitor. & de exhib. rei iudic. l. penult. §. Latinus. Vbi vero actio principalis tollitur per exceptionem xxx. annorum, nihilominus durat hypothecaria vſque ad xl. annos. & C. eod. l. ij. De diſſolutione autem obligationis pignoris dicitur C. de remiſ. pign. & de luitione pignor. per totum.

Satiſfit creditori.

LIBER XXI.

De ædilitio edicto, & redhibitoria, & quanto minoris actione.

EX hoc edicto dantur tres actiones. Redhibitoria, qua venditor rem venditam recipere tenetur. Eſt enim redhibere, facere vt rurſus habeat venditor quod habuerat: & quia reddendo id fiebat, idcirco Redhibitio eſt appellata, quaſi redditio. Et eſt tempus redhibitionis ſex menſes vtiles ex die venditionis, quando emptor vitium rei ſupine ignorauit: alias ſi ſciuit, non agitur. Si autem ignorauit non ſupine, ſed abſolute, tunc ex die quo ſciuit. Secunda actio eſt Quanti minoris: quæ datur contra venditorem rem vitioſam, vel morboſam in tantam æſtimationem quanti minoris ex vitio vel morbo latentiore iſta eſt, ꝙ fuerit æſtimata tempore venditionis. Et datur iſta actio ad annum vtilem. Tertia actio eſt In factum, quæ datur contra venditorem quanti intereſt emptori eam rem emptam non fuiſſe: & durat lx. dies. Et apponitur hoc edictum ædilitium, quia ædiles currules has actiones poſuerunt. Et dicti erant Aediles, quia edendorum, & ædium curam habebant. Edendorum in hoc, vt morboſa caro non venderetur,

Redhibitoria. Redhibere. Quanti minoris. In factum. Aedilitium edictum. Aediles.

vel nimis grandi pretio,vel vitioſum animal.Aedium autem curam in hoc,ne quid in via poſitum eſſet.Item ne incenderentur ædes: vt diximus ſupra de offi.præfect.vig.l.j.Curtules aut͞e ideo, quia propter eorum dignitatem in curribus deferebantur.Et datur Redhibitoria ex quinq; cauſis.Primo propter morbũ, ſcilicet corporis:quãdo ex tali morbo vſus rei multum impeditur:alias enim nõ agitur. Secundo propter vitium,ꝙ dictum eſt abeſſe,cum aſſit. Et dicitur Vitium animi corruptio,etiam in iumentis,In ſeruo autem non dicitur Vitium,niſi ſit fur,& erro:vel qui commiſit crimen capitale,vel mortem ſibi conſciuit.Item ſi dictum ſit adeſſe,cum abſit: vt ſi multum eſt commendatus ſeruus venditus de induſtria & ingenio ſuo: cum tamen ſit iners ſclauus.Et eſt cauſa huius edicti, vt occurratur fallacijs vendentium,& emptoribus ſuccurratur, quicunque a venditoribus decepti fuerint,etiam ſi venditor ignorauit: quia non curamus hoc caſu, neque intereſt emptoris, an ignorantia venditoris fallatur,an calliditate.Eſt & aliud edictum ædilitium,ne quis can͞e, verrem,aprum,vrſum,pantherem,leonem,aliud'ue animal quod nocet,quo vulgo iter ſit,teneat: ꝙ ſi contra factum fuerit, & homo liber ex ea re perierit,cc.ſolidi præſtabuntur. Si nocitum homini libero dicetur,quanti Iudici videbitur condemnatur: cæterarum rerum quantum damnum factum ſit in duplum.infra eod.l. hi enim.§. j.& l.generaliter.& l. qua vulgo. Item pro damno poteſt agi vtili actione de pauperie.Inſtitut.ſi quad.paup.fe.di.§.vlt.

Curtules. Redhibitio quando detur. Edictũ contra tenẽtes fera animalia.

De euictionibus,& ſtipulationibus dupli.

Venditor cum rem vendiderit,tenetur promittere emptori, ꝙ ſi quis eam rem euicerit(id eſt, probauerit eſſe ſuam) de reſtituendo, quod eo nomine receperit: & vocatur iſta cautio Euictionis ſtipulatio.Eſt ergo Euictio emptæ rei,vel ex alia iuſta cauſa acceptæ per Iudicis ſententiam abductio:vel alio euincente,cauſæ amiſſio. Nec enim neceſſarium eſt ſemper rem abduci, vt videatur euicta. infra eodem l.euicta.§.j.Ad hoc autem vt quis poſſit agere de euictione, tria debent interuenire.Primo ꝙ præceſſerit contractus ad hoc habilis.Secundo ꝙ ſtipulatio de euictione ſit interpoſita. Tertio ꝙ res ſit euicta.Si igitur emptori libri,equi,vel prædij, vel alicuius rei lis mouetur,debet hoc venditori denuntiare l.emptor fundi.C.eodem titul.& requirat eum vt ipſum defendat l.ſi rem.§.fin.infra eodem. Et vt aſſit cauſæ,& cauſam inſtruat:puta dando inſtrumenta,vel teſtes,vel alia ad cauſam facientia,vel vtilia,ſi quæ habet. Niſi enim hoc fecerit emptor, non poteſt agere de euictione, etiam re euicta. Fallit hoc,vbi per venditorem ſteterit, quo minus ei denuntietur: vel vbi ignoretur venditor l.ſi ideo.§.præſenti.infra eod. Sunt aut͞e quædam cauſæ, in quibus venditor emptori duplam promittere debet,ſi non aliud conuenerit. Sed non intelligamus hoc ex omni re neceſſarium fore: ſed de his rebus,quæ pretioſiores eſſent: puta ſi margaritas,vel ornamẽta pretioſa,vel veſtes ſericas, vel quid aliud non contemptibile,id eſt,magni valoris qui vendiderit, In alijs autem rebus ſit ſtipulatio ſimplex.

Euictio. Requiſita ĩ euictione.

De exceptione rei venditæ.

Contigit aliquando, ꝙ poſtquam venditor rem vendidit, ipſe, vel alius, qui ei ſimilis ſit, conatur eãdem ab emptore euincere, id eſt, repetere. Contra quos emptor opponere poteſt exceptionem rei venditæ, & repellere ipſum venditorem, quando eius mandato alius vẽdidit: vel etiam ſi ipſe venditor per ſe poſtea vellet vendicare, id eſt, probare eſſe ſuam. Et habet quis hanc exceptionem, etiam ſi res nõdum fuerit tradita, dummodo poſſeſſionem ſine vitio nactus fuerit. Et prodeſt exceptio rei venditę & traditæ non tantum ei, cui res eſt tradita: ſed etiam ſucceſſoribus eius, & ſecundo emptori.

Euincere.

Exceptio rei vend.

LIBER XXII.

De vſuris, & fructibus, & cauſis, & omnibus acceſsionibus, & mora.

ACcidit quandoque, ꝙ ad principales petitiones, ſiue perſonales ſint, ſiue reales, aliquid aliud præter ſortem (id eſt, debitum principale) peti poteſt: de quo tractat hic titul. Et primo de vſuris, quæ ſcilicet ex pecunia proueniunt, & dicitur acceſsio ciuilis, quia extra corpus venit, Item & de Fructibus, ſcilicet prædiorum, quæ eſt naturalis acceſsio: infra de verborum ſignificat. l. vſura pecuniæ. Item & de Cauſa, vt de partu, & primo, & ſequentibus: vt infra eod. l. equis. Item de omnibus acceſsionibus, ſcilicet prædictis: & alijs: quia non eſt nouum poſt ſpecialia generale ſubijci verbum. ſupra ad legem Aquiliam l. ſi ſeruus. §. inquit. Itẽ quia occaſione morę, id eſt, negligentia debitoris, prędicta eueniunt, dicit etiam de Mora. Et intelligitur mora fieri, non ex re, ſed ex perſona: ſi interpellatus opportuno loco quis non ſoluerit, dicitur eſſe in mora. Et eſt ſciendum, ꝙ olim de iure ciuili vſuræ omnes erant permiſſæ: hodie autem ex quo leges in materia præſenti non dedignantur imitari ſacros canones: vt in Autentic. de eccleſ. titul. §. j. collatione nona. Ideo dicimus, ꝙ etiam hodie de iure ciuili vſuræ ſunt prohibitæ. Eſt autem Vſura quicquid vltra ſortem accipitur: vbicunque enim amplius requiritur, q̃ quod datur, etiam ſi ſit eſca, vel veſtis, vel alia res vilis, etiam quæ non conſiſtat in pecunia quæ accedit ſorti principali, quodcunq; nomen ei imponas, vſura eſt. Contra quod clamat diuina autoritas: Mutuum dantes nihil inde ſperantes. c. conſuluit. de vſuris. Et committitur vſura in his rebus, in quibus eſt mutuum, id eſt, quæ conſiſtunt in pondere, numero, & menſura. In alijs autem rebus, puta equo, vel domo aut libro, licitum eſt recipere ſortem & lucrum: quia in his non transfertur dominium, ſicut in mutuo, in quo res ſtatim eſt periculo eius qui accepit. Ergo inconueniens eſſet, ſi aliquis pro tali re aliquid dando grauaretur. In ſex autem caſibus non committitur vſura, Primo fauore eccleſię: de vſur. c. j. & c. conqueſtus. Secũdo cum fideiuſſor ſoluit ſortem & vſuras, poteſt petere vſuras a principali: de fideiuſ. c. conſtitutis. Tertio cum pœna petitur præter ſortem xij. q. ij. legibus. Quarto cum petitur vſura tanquam intereſſe: vt dicit gl. in d. c. conqueſtus, & in l. eos

Vſura quãdo pe.

Mora.

Vſura.

Quãdo cõmittitur.

Quãdo nõ.

C.eod.Quinto,cum recipitur aliquid pro re,quæ non conſiſtit in numero,pondere,vel menſura:vt ſupra diximus. Sexto ratione incertitudinis.de vſur.c.in ciuitate.Et dicitur vſura,quia vſus rei vendi-

Vnde dicatur.

tur,& pro nudo vſu aliquid recipitur.

De nautico fœnore.

Nauticum fœnus eſt,quod propter nauticam, vel quaſi nauticam pecuniam exigitur.Eſt autem nautica pecunia,quæ periculo crediPecunia nautica. toris in nauigio ſuſcepto datur traijcienda.Quaſi nautica eſt,ut cum periculum mutuatæ pecuniæ in me recipio : ſi aliqua conditio non exiſtat,& exiſtẽte conditione , idipſum quod credidi recipiam cum centeſima vſura infra eod.l. periculi. In his autem multa ſpecialia ſunt.Nam vſuram centeſimam licet ſtipulari,id eſt, tantum quãtum eſt ſors reuoluto anni ſpatio . Et incipit currere hæc vſura , ex quo nauem nauigare conueniat : & quandiu pertinet periculum ad creditorem infra eod.l.in nautica.& l.j.& ij. Item & hæc vſura debetur ex nudo pacto infra eod.l.pericu.§.vltim.

De probationibus, & præſumptionibus.

Probatio eſt rei dubiæ per argumenta oſtenſio ; ſecundum Azo. uel eſt rei dubiæ in iudicio per legitimos modos facta declaratio.Et ſecundum Pla.dicitur a Probe aduerbio, faciat enim probe,qui probat:manifeſtat enim dubium, uincit aduerſarium , & euitat pœnam non probantium.Vel dicitur Probatio,quaſi propalatio uel manifeſtatio eius quod dubium eſt . & eſt regulare , ꝙ ſemper ei incumbit probatio,qui dicit:& iſta regula eſt affirmatiua.Fallit autem in multis caſibus nota.per gl.Inſtitut.de leg.§.quod autem diximus . & C. eod.l.actor.& C.de edend.l.qui accuſare.& in c. uno. ut eccl.bene . Præſumptio autem eſt,triplex.Nam quædam eſt talis, cui ſtatur, & ſi contrarium quis probaret. Et iſta appellatur Iuris,& De iure : ut eſt in dote mulieris ſtipulata . Alia eſt,cui ſtatur , donec contrarium probetur:ut ſi res ſit patris,præſumitur hæredis eſſe. Tertia,cui nõ ſtatur aliquo modo , niſi habeat adminiculum : ut probatio per priuatum inſtrumentum C. eod.l.inſtrumenta . Et differt Præſumptio a Fictione:quia fingitur ſuper eo quod eſt certum,pręſumitur ſuper incerto:ut dicit gl.in l.una C.de rei uxo.act. Et ſunt in materia pręſumptionis uaria uocabula : Aliquando appellatur Iudicium C. de rei uendit.l.iudicia.Aliquando ſuſpicio.l. abſentem , infra de pœn . Aliquando Opinio.l.iiij.§.eiuſdem.infra de teſtib. Aliquando præſumptio Temeraria.de ſenten.excom.inquiſitioni.Aliquando præſumptio Non modica.c.ſuper eod.de teſtib.Aliquando præſumptio Probabilis d.c.inquiſitioni. Aliquando uehemens c. literas , de reſtitut. ſpol.Aliquando Violenta,quæ idem eſt quod uehemens c. cũ continentia.de hære.libr.vj.Et de uarijs generibus pręſumptionum eſt glo.in c.is qui.de ſpon.& in c.quanto.& c.ſcribam.de pręſumpt. ponit Barto.in l.admonendi ſupra de iureiurando.

Præſumptio triplex. Iuris, & de Iure.

Fictio. Præſumptio varie appellata.

De fide inſtrumentorum .

Inſtrumenti appellatione,largo ſumpto uocabulo,omnia ea accipienda ſunt, quibus cauſa inſtrui poteſt : & ideo tam teſtimonia, &

perſona inſtrumentorum loco habentur. Stricte autem accipitur pro ſcriptura quæ fit ad probationem alicuius rei in futurum faciendã: vel ſcriptura ad memoriam alicuius rei confecta. Et ſunt inuenta in ſtrumenta ad faciliorẽ probationem: Fiunt enim ſcripturæ, vt quod actum eſt, per eas facilius probari poſſit l.contrahitur. ſupra de pig. Et ſunt tria vocabula principalis inſtrumenti: ſcilicet Originale, Autenticum, Exemplar. Item alia tria nomina inde extracta, ſcilicet Iudex, Exemplum & Sumptum vel etiam memoria: vt C. de eden. Auten. ſi quis in aliquo. Et cui fides habeatur, tractat glo. in l.ij. infra eod. Nam ſoli publico inſtrumento habetur fides per ſe, id eſt, ſine alicuius adminiculo: eo q; ſine vituperatione aliqua appareat: vt in Auten. eo. tit. §. ſi vero moriantur. niſi is, contra quem profertur, probet eſſe falſum C. eo. l. ſynceris. calumnioſam enim ſcripturam vim obtinere non oportet. infra eod. l. ij. Si vero non ſit publicum inſtrumentum ſed priuatum: fides non habetur ei, niſi per teſtes id probetur: vel per comparationem literarum C. de proba. l. inſtrumenta. Alioquin ſi eſt ſcripta manu illius, contra quem agitur, facit fidẽ contra ſcribentem. Quod ſi neget eſſe manum ſuam, recurritur ad comparationem literarum l. comparationes C. eod. ipſe negans condemnatur in duplum, ſi probatur. de manu ſua confecta: in Auten, contra qui propriam C. de non nu. pec. Instrumentorum varia nomina.

De teſtibus.

Vſus teſtimonium ab his præcipue exigendus eſt, quorum fides non vacillat. Et poſſunt adhiberi teſtes non ſolum in criminalibus cauſis, ſed etiam in pecuniarijs litibus. Et recipiantur hi in teſtimonium, quibus non interdicitur teſtimonium: de quibus l. iij. §. j. & l. idonei. & l. te. l. nullus. & l. ob carmen, &c. infra eod. vel qui nulla lege a dicendo teſtimonio excuſantur: de quibus infra l. iij. §. lex Iulia. & l. inuiti. de teſt. quæ excuſat ſenes, qui ſunt maiores annis ſeptuaginta: & valetudinarios, id eſt, qui morbo detinẽtur: & milites, vel eos qui Reipub. cauſa abſunt, vel quibus venire non licet. Dicebantur autem Teſtes antiquitus Superſtites, eo q; ſuper ſtatu cauſæ proferebantur. Nunc autem parte nominis ablata per aphæreſim Teſtes ſolum dicuntur c. forus. de verb. ſig. Et in teſtibus conſiderãtur hæc: Aetas, conditio, ſexus, diſcretio, fama, Et fortuna, fides, in teſtibus iſta requires. glo. in l. iij. infra eod. & in c. ij. extra eod. Superſtites.

De iuris & facti ignorantia.

In hac materia quatuor ſunt quæ videntur idem, ſunt tamen diuerſa: ſcilicet Ignorantia, Neſcientia, Error, & Titubatio. Primum ſumitur in malam partem: qui ſcilicet debet ſcire, & ignorat: vnde dicitur, Qui ignorat ignorabitur cap. niſi cum pridem. de renun. Neſcire autem in bonam & malam partem. Nam omnis ignorans neſcit: ſed non conuertitur. Error autem eſt, cum aliud eſt q̃ credam. Quod autem aliud ſit errare, quam ignorare, patet, quia dicit lex, Si poteſt poſſeſſio acquiri ignoranti, ergo & erranti. infra de acqui. poſſ. l. ſi me in vacuum. §. j. Titubatio vero cum hinc inde diuerſa vel contraria ſcire videor, nec alicui eorum magis animum applico Ignorãtia. Error. Titubatio.

C.de condict.indeb.l.fi.Et licet in alijs ſit differentia inter iſta qua-
tuor,tamen quãtum ad hunc titulum non eſt differentia: nam omnia
ad factum & ad ius referuntur. Et eſt regula in hac materia: Iuris
quidem ignorantiam cuique nocere, Facti vero ignorantiam mini-
me:quod ita intelligendum eſt,ꝙ iuris Ignorantia non prodeſt aqui-
rere volentibus,ſuum vero petentibus non nocet. Et quod dicitur
ignorantiam facti non nocere,ita intelligendum eſt, ſi non ſit ſupina
Ignorantia iuris. ignorantia,id eſt,negligentia craſſa vel affectata. Circa quod ſcien-
dum,ꝙ ignorantia alia eſt iuris,alia facti. Iuris, alia iuris naturalis,
alia quaſi naturalis,alia ciuilis.Facti,alia eſt probabilis: alia nõ pro-
babilis.Naturalis iuris ignorantia,eſt in filium, qui credebat ſibi li-
cere pulſare parentem,vel nõ procurare eum furioſum,vel captiuũ
non redimere,cum ipſe filius ſit maior xviii. ann.& ideo non parci
tur ei,quo minus exhæredetur:vt in Auten. vt cum de app. cog.§.
cauſas.coll.viij.De ſecunda,ſcilicet quaſi naturalis iuris, pone exẽ-
plum in liberto & patrono C.de in ius vo.l.ij. De tertio,ſcilicet iu-
ris ciuilis,pone exẽplum in l.j.infra eod. Sed in hoc tertio membro
ſubdiſtinguitur.Nam aut ignorans certat de damno vitando, & tũc
non nocet:vt ſupra dictum eſt.Fallit in debito l.error C. ad le.fal. Si
autem ignorans certat de lucro captando,ſubdiſtingue, an potuerit
conſulere peritiores,& tunc ei noceat,id eſt,non proſit.An non po-
tuit conſulere,& tunc non noceat l.regulas.§. ſed iuris.infra eod.Fa
cti autem ignorantia ſi eſt probabilis,vt in facto alieno,tunc prodeſt
in compendijs,& non nocet in damnis l.error.infra eod.Aut eſt non
probabilis: vt eſt in facto proprio: vel in alieno facto ſi eſt ſupina
ignorantia, & tunc non excuſat. Fallunt autem prædicta de igno-
rantia iuris,vel errore,in minoribus, fœminis, militibus:vt in l.re-
gula ſupra allegata.

LIBER XXIII.

De ſponſalibus.

SPonſalia ſunt mentio et repromisſio futurarum nuptiarum.Et
dicuntur ſponſalia a ſpondendo. Nam moris fuit veteribus ſti
Sponſus. pulari,& ſponderi ſibi vxores futuras: vnde & Sponſi Spon-
ſæq; appellatio nata eſt. Et ſufficit nudus conſenſus ad conſti-
tuenda ſponſalia. Denique conſtat & abſentem abſenti deſponde-
ri poſſe.Et hoc quotidie fit:dummodo hi qui abſunt ſciãt eorum no-
Aetas in ſpõſalibus. mine ſponſalia fieri,aut ſi poſtea ratum habuerint.Et in ſponſalibus
ætas contrahentium diffinita non eſt, ſicut in matrimonijs:quapro-
pter primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt: ſi ſaltem id fieri ab
vtraque perſona intelligatur,id eſt, ſi perſonæ non ſint minores ſe-
ptem annorum:& hoc tenet gl.Inſtitut.de nup.§.j.

De ritu nuptiarum.

Ritus nuptiarum exponitur,id eſt, de feſtiuitate, ſiue ſolennitate
nuptiarum.Et hæc quatuor. Matrimonium,Nuptiæ, Coniugium,
Contubernium. Conſortium,idem ſignificant. Contubernium vero eſt tantum inter
ſeruos l.ſerui.C.de adul. Et ſunt nuptiæ ſiue matrimonium coniun-
Nuptiæ. ctio maris & fœminæ, indiuiduam vitæ conſuetudinem continens,

& conſortium omnis vitæ, & diuini & humani iuris communicatio. Inſtitu. de pat. pot. circa princip. iuncta gloſſ. Et dicuntur nuptię a nubendo, id eſt, velando: quia mulieres velatæ & quaſi ſub nube incedere debent xxxiij. q. v. hæc imago. Matrimonium autem appellatum eſt, quia mulier nubit vt mater fiat: & quia onera, dolores, & pericula partus mulier ſubit, ideo potius a matre, quã a patre matrimonium appellatur c. fi. de conuer. infide. & l. fi. C. qui po. in pig. Coniugium autem dictum, quia communi iugo & æquali coniuges vitam trahere debent, licet aliquando diſpari tractu. Conſortium autem dictum eſt, quia omnis vitæ ſocietas inter eos communicari debet. Sunt autem quæ nuptias fieri prohibent, & factas diſſoluunt, quæ no. per gloſſ. Inſtitut. de nupt. §. ſunt & aliæ. Et continentur his verſibus: Aetas, conditio, numerus, monachatus, & ordo. Adopt. nobilitas, ſanguis, tutela, poteſtas, Fons, ſacer, affinis, raptus, repugnat honeſtas: Irrita quæ faciunt connubia legibus hæc ſunt. Secundum canones autẽ Ioan. An. in ſummula ſuper quarto Decret. ponit alios verſus iſtos, videlicet: Error, conditio, votum, cognatio, crimen, Cultus diſparitas, vis ordo, ligamen, honeſtas. Si ſis affinis, ſi forte coire nequibus: Hæc copulanda vetant, connubia facta retractant.

Matrimonium.

Coniugiũ.

Conſortiũ.

Matrimonium quando impeditur.

De iure dotium.

Reipublicæ intereſt mulieres dotes ſuas ſaluas habere, propter quas nubere poſsint. Et appellatur Dos, datio quædam, quæ nomine vxoris marito ad perferendum onera matrimonij conſtituitur. Et quia dos intuitu matrimonij fit, ideo dotis appellatio ad ea matrimonia non refertur, quæ conſiſtere non poſſunt. Neque enim dos ſine matrimonio conſiſtere poteſt, ſed bene econtra. Vbicunque igitur matrimonij nomen non eſt, nec dos eſt. Et eſt duplex dos: Profectitia, quæ a patre vel a parente, id eſt, auo paterno, vel proauo profecta eſt, de eius bonis vel eius facto. Siue igitur parens dedit dotẽ, ſiue procurator eius, ſiue iuſsit alium dare, ſiue cum quis eius negotium gerens dediſſet, parens ratum habuerit, vel eius intuitu collata, Profectitia dos eſt. Si autem aliunde, puta ex bona fortuna pro muliere dos conſtituitur, Aduentitia dos appellatur. Et licet dominium dotis maneat apud vxorem, tamen fructus dotis ad maritum pertinere debere æquitas ſuggerit, id eſt, perſuadet. cum enim ipſe onera matrimonij ſubeat, æquum eſt etiam eum fructus percipere. Dotis autem cauſa data accipere debemus ea, quæ in dotem dãtur: cæterum ſi res dentur ea quæ Gręci parapherni dicunt quæq; Galli Peculium appellant, id eſt, quæ mulier habet præter dotem, non ſtatim mariti efficiuntur: niſi ſic dentur, vt eius fiant.

Dos.

Dos profectitia.

Aduẽtitia.

Dotis cauſa data.

De pactis dotalibus.

Nedum ante nuptias licet ſuper dote paciſci, ſed etiam poſt. Non tamen ſuper dote licet in omni caſu vel omnibus paciſci ante nuptias, & poſt. vir enim cum vxore conſtante matrimonio paciſcendo ſuper dote, ſi quidem donationis cauſa faciat, aut confertur pactum donationis ſuper dote appoſitum in tempus matrimonij, & nõ tenet. Si vero collatum ſit pactum poſt matrimonium ſolutum, &

Quãdo liceat paciſci ſuper dote.

tenet,niſi inuitetur quis da furandum. Sunt & alia pacta quædam, quæ circa dotem appoſita quandoq; valent,quandoque improbata ſunt,& moribus & legibus,& propterea inualida,de quibus tractat hic tit,& C.de pact.initis,&c.

De fundo dotali.

Fundus dotalis.

Lex Iulia, quæ dotali prædio proſpexit,ſtatuit, ne marito liceat obligare,aut alienare fundum dotalem:& idem de ſponſo. Dicitur autem Fundus dotalis,qui ab vxore marito in dotem traditur. Fallit hoc in quatuor caſibus.Primo,quando maritus prouocatur ad diuiſionem fundi dotalis,qui cum altero communis eſt l.fi.C.de fund. dot. Secundo,niſi ex neceſsitate,puta aliter viuere nō poteſt:vel vt exeat carceres l.j.Cod. de liber.cauſ. Tertio, niſi cum vniuerſitate bonorum ipſius mariti tranſeat l.ij.infra eod.titul. Quarto,niſi vertatur ad vtilitatem mulieris l.ij.infra,eod.tit.

LIBER XXIIII.

De donationibus inter virum & vxorem.

COmprobatum eſt moribus,id eſt,iure ciuili,ne inter virum, & vxorem conſtante matrimonio donationes valerent: & hoc ideo,ne mutuo amore inuicem ſpoliarentur,ſi donationibus non obtemperarent:nec eſſet eis ſtudium liberos potius educandi.Et ſæpe futurum eſſet,vt deſtituerentur matrimonia, id eſt,ſepararentur,vel exhaurientur:ſi non donaret is,qui poſſet:atq; ea ratione euenturum eſſet,vt venalia eſſent matrimonia,quod eſſe non debet l.ij.C.de inuti. ſtipula. Voluit igitur lex inter virum, & vxorem donationes prohibere, exiſtimans honeſtum amorem ex animo pendere debere,non ex lucro:& ne concordia pretio conciliari videretur:ne'ue melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. infra eod.l.j.ij. & iij. Prohibentur igitur iſtæ donationes conſtante matrimonio fieri:quibus factis donans fit pauperior, & recipiens locupletior. Iſtæ appellantur Lucratiuæ donationes. Remuneratiuæ autem, puta ſi plebeius nobilem vxorem ducat,aut plebeia militem,vel ruſticana virum literatum, aut dignitate præditum recipiat:poteſt in compenſationem præeminentiæ aut prærogatiuæ nobilitatis aut dignitatis aliquid donare:iſtud enim conſtitutionibus principum permiſſum eſt.C.eod.tit.per totum.

Donationes lucratiuæ.

Remuneratiuæ,

De diuortijs.

Diuortiū,

De diuortijs, id eſt,diſiungendis matrimonijs olim contractis loquitur hic titulus. Eſt autem diuortium proprie inter coniuges,qui ſemel con uncti legitime diuortiantur,id eſt,ſeparantur. Repudium autem eſt inter ſponſos, qui prius legitime coniuncti non fuerant, & nunc a coniunctione abſtinent. Sed promiſcue iura vtuntur his vocabulis l.diuortio.§.j.de verbo.ſignific.Et erant olim multæ cauſæ ex quibus diuortia fierent, quæ enumerantur.C.eodem l.conſenſu. Additis tribus per Iuſtinianū in autent.de nupt. collat.iiij.§.has itaque.Hodie autem paucæ ſunt:vt in autentic.vt liceat ma.& auię. §.quia vero plurimas,collat.viij.Secundum canones autem nullæ

Repudiū,

ſunt cauſæ diuortij veri: quia non fit diuortium, niſi ex cauſa conſanguinitatis: & tunc non dirimitur, ſed magis nullum declaratur. Item propter adulterium: ſed tunc non fit diuortium, quia aliam accipere non poteſt, licet debitum reddere non teneatur: vt dicit gloſ. in lege diuortio. ſupra de nego. geſtis. Diuortium autem dictum a diuerſitate mentium: vel quia in diuerſas partes eunt qui diſtrahunt matrimonium. Et in diuortio, non eſt niſi vnum verbum quod animo conſtituendi perpetuam diſſenſionem faciat, hoc modo: Res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito. In repudijs autem, id eſt, in renuntiatione quæ in ſponſalibus diſcutiendis fit, interuenit renuntiatio in hæc verba, Conditione tua non vtar. Et in illa neceſſarij ſunt teſtes ſeptem ciues Romani, puberes, & rogati. Item neceſſaria eſt ſcriptura, vel libellus: licet enim ſolo conſenſu contrahatur matrimonium: non tamen ſolo diſſenſu diſſoluitur, ſed neceſſaria eſt ſcriptura. fauor enim liberorum imperat ſolutionem matrimonij difficiliorem eſſe. Item neceſſarium eſt, quod daret voluntas eius, qui miſit libellum repudij. Nam ſi pœnituerit eum, & per ignorantiam mutatæ voluntatis obligatus eſt alteri: durat matrimonium, niſi pœnitentia cognita, is qui accepit voluit matrimonium ſoluere: tunc enim per eum qui accepit ſoluitur matrimonium. C. eodem l. conſenſu. in princip. & infra eodem, ſi pœnituerit. Item neceſſarium eſt quod fiat remiſsio libelli animo conſtituendi perpetuam diſſenſionem: quicquid enim calore iracundiæ fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quam perſeuerantia declaret iudicium animi fuiſſe. Ideoq; per calorem miſſo repudio, ſi in breui reuerſa eſt vxor, nec diuertiſſe videtur, infra eodem l. diuor.

Cauſa diuortij.

Quæ neceſſaria in repudijs.

DIGESTI

INFORTIATI

TITVLI.

IN hoc principio Infortiati non eſt caput noui libri, ſed diuiſio præcedentis viceſimiquarti. Facti ſunt enim pro dotibus tres ſingulares libri vt eſt text. in proœmio. ff. §. alterutri. Et conſtat vnum eſſe de ſpõ. ſupra libr. xxiij. Alium de donat. inter vir. & vxor. vt ſupra lib. xxiiij. ſub quo & comprehenditur præſens titulus. Tertius de impenſis in rebus dotalibus factis: vt infra lib. proxi. ergo hic non poteſt eſſe caput libri: vt C. de vete. iure enu cle. l. ij. §. poſt hos. Et dicitur Infortiatum addendo eius ſubſtantiuum, ſcilicet ius, vel Digeſtum. Appellatum ex eo (vt quidam volunt) quia forte ius, id eſt, efficax, & validũ circa hæreditates continet: vel ita denominatum ab eius inuentore vel autore, ſicut Publiciana, & Trinicaria. Vel, quod melius eſt, nomen eſt magiſtrale, de quo diſputare, cur impoſitum ſit, relinquitur pertinacibus, ſecundũ Tull. ad Herennium. Et quia plura ſunt negotia ꝙ vocabula, ſu-

Infortiatũ.

pra de præſcript.verb.l.natura. Alij dicunt ꝙ ab Infortiatſn Chaldæo vocabulo denominatur, quod idem eſt quod diſpoſitio: quia vltimæ diſpoſitiones & voluntates hoc libro continentur, vnde ſolet dici,

Sum liber fortis diſponens prælia mortis.
Et clauſis portis me diſcat lector in hortis.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

Quibus modis matrimonium diſſoluatur, diximus ſupra de ritu nuptiar. & de diuor. quocunque ergo modo diſſoluatur matrimonium habet locum hic titu. infra de verborum ſignificatione l. cum quærebatur. Et not. quod dicit matrimonio: alias enim nulla actio competit, ſi ſciens non valere matrimonium dotem dederit. Si autem ignorans, condictio ob cauſam locum habet l.prima.C.de condi.ob cauſ.Quemadmodum, id eſt, per quos: vt infra eodem l.ij.Et a quibus, & inquantum, infra eodem l.maritum. Et quando. quod conſtat ex ipſo rubro, ſcilicet ſoluto matrimonio: Petatur, id eſt, repetatur: & ita ſimplex pro compoſito ponitur, ſic ſupra de pign.act.l. petenti. Debet itaque ſoluto matrimonio dos ſolui mulieri, & olim ſoluebatur ſibi annua, bima, trima die, id eſt, quolibet anno tertia pars. Hodie autem immobilia ſtatim: mobilia intra annum: vt C.de rei vxo.act.l. vna.§.exactio. Fallit in caſibus, quibus dos ſoluitur, ſed non mulieri. Primo quando culpa mulieris ſolutum eſt matrimonium: puta propter eius adulterium. infra eodem l. Lucius.in fi. niſi etiam vir deliquerit. infra eodem l.cum mulier.& l. viros. Secundo fallit, ſi pactum eſt lucrandæ dotis interpoſitum: vt in Autentic.de ſanct. epiſco.§. ſi vero conſtante.collat.ix. Item fallit ſi aliud poteſt obijci mulieri: vt infra eodem.ſi mulier.& l.ſol. Item fallit ſi extraneus dedit, & pactus eſt ſibi reddi.C.de rei vxo.actio.l.vna.§. accedit. Item fallit ſi eſt in poteſtate patris. infra eodem l.ij.§.j. Et licet in titulo dicatur, ſoluto matrimonio: tamen aliquando etiam conſtante matrimonio dos repeti poteſt. Primus eſt, infra eodem l.ſi conſtante.in princip.propter inopiam videlicet mariti, quando euidentiſsime apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non ſufficere. Secundus eſt, ſupra de iur. dot.lege, quemadmodum.vt quando bona gratia matrimonium fuerit ſolutum: vt ſi factus fuerit monachus, quod eſſe poteſt.lege fin.C.de epiſcop.& cler.& cap. final.de conuer.coniug. Tertius eſt.C.de repud.l.prima. Quartus, ſi maritus damnatur in metallum; nam hodie non ſoluitur per hoc matrimonium. vt in Autentic.de nupt.§.quod autem. colla.iiij.& tamen dos repetitur.infra eodem, ſi marito. Sunt & alij caſus quibus conſtante matrimonio maritus non cogitur reſtituere dotem, poteſt tamen ſi vult: & valet reſtitutio.infra eodem l.quamuis. & lege ſequen. Alias ſi reddat vir dotem conſtante matrimonio, non liberatur, niſi quatenus mulier eſſet locupletior.l.prima.C. ſi dos conſtante matr.ſolu.fu.

Dos reſtituit ſolut. matr.

Soluitur dos, ſed nõ mulieri.

Reperitur dos conſtãte matrimonio.

LIBER XXV.

Et Primus huius.

De impenſis in rebus dotalibus factis.

SVpra titulo proximo tractatum eſt, quomodo ſoluto matrimonio dos debeat ſolui mulieri: Sed quia maritus in rebus dotalibus aliquando expenſas facit, & aliquid ei impendit, quo dos diminuitur: fuit quęſitum, an in reſtitutione dotis poſſet illud retinere: & diſtinguit Iuriſconſultus faciens triplices impenſas: Neceſſarias, Vtiles, & Voluntarias. Neceſſariæ ſunt, quibus non factis res erat peritura, vel deterior futura: veluti aggeres facere, flumina auertere, vetera fulcire, iter reficere, arbores in locum mortuarum imponere. Vtiles ſunt, quibus non factis, res non erat peritura: ſed eis factis, res eſt melior futura: veluti pecora prædijs imponere, id eſt, ſtercorare. Voluntariæ ſunt, quas maritus ad voluntatem fecerit, & quæ rem ipſam exornant: vt balnea extruere, parietes depingere. In primis expenſis, ſcilicet neceſsarijs, dic ꝙ minuant dotem ipſo iure, ſi conſiſtat in pecunia, & ſpe dotis: vt ſi fundus, & pecunia in dotem datur, quantum in fundum impenditur, tantum in pecunia ipſa deberi deſinit. Si vero ſolus fundus in dote ſit, tunc ſi tantum expenditur ſimul, vel etiam diuerſis vicibus, quanti eſt fundus, tunc ipſo iure deſinit eſſe dotalis: ſed tandiu totus vel pro parte retinetur, quandiu impenſæ reſtituantur. ſupra de iure dot. lege ſi is qui §. penultim. & finali. Si autem vtiles ſunt, tunc per actionem negotiorum geſtorum, vel mandati, ſi mandato mulieris fecit, repetuntur: voluntariæ autem non repetuntur, etiam ſi mandato mulieris factæ ſunt: ſed abraduntur, ſi poſſunt abradi ſine læſione prioris ſtatus, C. de rei vxor. act. l. vna. §. ſed nec ad impenſam.

Impēſę neceſſariæ.

Vtiles.

Volūtarię.

De actione rerum amotarum.

Quia in diſſoluendis matrimonijs, per diuortium, vel aliter, aliquando fiunt amotiones rerum, quæ repetitione etiam dotis per cōpenſationem opponitur ob res amotas: vt in l. j. C. eod. ideo rerum amotarum titulus, hoc eſt, de amotione rerum, et earum actione, quę dicitur Rerum amotarum, ſupponit. Et dicuntur res amoueri quantum ad hunc titulum large: puta ſi celatæ ſint, id eſt, abſconditæ vel delatæ, id eſt, aſportatæ, vel conſumptæ, vel contrectatæ ſint doloſe non errando. Et eſt ſingularis actio rerum amotarum introducta aduerſus eam, quæ vxor fuit: quia non placuit, cum ea furti agere poſſe, quam ſocietas vitæ quodam modo dominam faceret rerum ipſius mariti. Nam in fauorem matrimonij turpis actio aduerſus vxorem amouentem negatur. Et qui rerum amotarum inſtituit actionem, quatuor neceſſario habet probare, vt locum habeat hæc actio: ſcilicet, ꝙ res mariti dolo malo ab vxore amoueatur, vel res vxoralis a marito. infra eod. l. contra. §. item cum, & lege mulier. Item vt fiat amotio conſtante matrimonio: nam ſi poſt diuortium, vel ſolutum matrimonium quondam vxor viri res amouet, conueniretur actione furti, infra, eod. l. ideo j. reſponſ. Item quod & cauſa

Res amotæ.

Quatuor probāda in hac actione.

diuortij, & ſecutum ſit diuortium: vel ꝙ fiat cauſa ſperatæ mortis, & ſequatur mors. infra eodem l. ſi mulier. & l. rerum quidem. Actio iſta perſonalis eſt, perpetua, & prætoria. infra. eod. l. rerum amotarum. & l. ſi mulier. §. hæc actio. & habet naturam condictionis, vt ſcilicet non infamet. infra de act. & oblig. l. ceſſet.

De agnoſcendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

Plaucianũ ſenatuſconſultum.

Senatuſconſultum Plaucianum, quod factum eſt de liberis agnoſcendis, duas ſpecies complectitur: vnam eorum qui agnoſcunt, id eſt, tenentur agnoſcere: alteram eorum qui falſum partium ſubijciunt: Prima, vt veri liberi agnoſcantur: Secunda, vt falſi, & ſuppoſiti repellantur, & examinantur an veri ſint, vel falſi. Qui ergo falſum partum ſubijciunt tenentur crimine falſi: & perpetuo, & ſoli parentes, vel quorum intereſt accuſant. infra de falſis l. qui falſi. §. j. Nec differunt hæc accuſatio in tempus puberiatis.

Denuntia. quod vxor ſit p̃gnans.

Permittitur igitur mulieri per hoc ſenatuſcõſultum, ſi putet ſe prægnantem, denuntiare intra xxx. dies continuos poſt diuortium connumerandos, ipſi marito, vel parenti eius, aut ad domum denuntiare, ſi nullius eorum copiã habeat, Mulierem ex eo eſſe prægnantem. Et ex tunc maritus poteſt mittere cuſtodes, aut eidem nuntiare ꝙ nõ ſit ex eo prægnãs: & eſt pœna mariti, ꝙ niſi aut cuſtodes præmiſerit, aut cõtra denuntiauerit, non ex ſe eſſe prægnantem, cogatur maritus partum

Agnoſcere partum.

agnoſcere, id eſt, alere. Et ſi non agnouerit, extra ordinem, id eſt, arbitrio Iudicis pœna plectetur. Et pertinet hoc Senatuſconſultum ad eos partus, qui poſt diuortium eduntur. Aliud eſt Senatuſconſultum, factum temporibus diui Adriani, vt etiam ſi conſtante matrimonio partus ſit editus, de agnoſcendo eo agãtur, præiudiciali in rem actione, qua ſe in filium vendicabit, vel in nepotem, dicens ſe ab eo genitum: vt ab eo percipiat alimenta, & ſucceſsionem, quæ filij a parentibus percipere debent. Tenetur igitur per hunc titulum pater alere filios & nepotes, qui in artificio ſe nutrire non poſſunt. econtra filius patrem, auum proauum, cæteroſque aſcendentes ex

Alere quãdo quis tenetur. Alimenta qualia.

vtraq; linea. Tenetur etiam patronus alere libertum, & econtra. Alimenta autem pro modo facultatum erunt præbenda indigentibus: alias enim qui tenetur pręſtare alimenta, & non faciat, ſed eum abijcit quem alere deberet, vel ei alimoniam denegat, videtur eum necare, ac ſi partum ſuffocaſſet, id eſt, antequam naſceretur extinxiſſet, vel natum ad fauces ſtrinxiſſet l. necare, infra eodem. Generale tamen eſt in omnibus parentibus, vt non compellantur alere, ſi habeant quid obijciant liberis: & econtra. infra eodem l. ſi quis. §. ſed & filius. &. §. Idem Iudex.

De venture inſpiciendo, cuſtodiendoque partu.

Quia vbi ſoluto matrimonio mulier fatetur ſe prægnantem ex viro, locum habet Senatuſconſul. Plaucian. vt ſcilicet de inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu, ſeruentur ea quæ dicta ſunt ſupra tit. proximo, vt videlicet mulier his, ad quos ea res pertinebit, procuratoribus ue eorum, bis in menſe denuntiandum curet, vt

Inſpicere ventrem.

mittant ſi velint quæ ventrem inſpiciant. Mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinque, hæcque ſimul omnes, inſpiciant. Et ne qua earum dum inſpicit inuita muliere ventrem tangat. Et pariat mulier in domo honeſtiſſimæ fœminæ, a Iudice deputandæ. Et in quo mulier paritura erit, ibi non plures aditus ſint quam vnus: nec plures mulieres liberæ ſint, quam decem, vel ancillæ ſex. Et hæ quæ intus futuræ erunt excutiantur omnes, id eſt, inquirantur, in eo conclaui ne qua prægnans ſit: tria lumina, nec minus ibi ſint, ſcilicet quia tenebræ ab ſubiciendum partum aptiores ſunt. Et quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, ſi inſpicere volent, oſtendatur, & apud eum educetur, apud quem parens iuſſerit. Econtra cum maritus prægnantem mulierem dicit, vxor autem negat: eligetur domus honeſtiſſimæ fœminæ, in qua vxor veniat: & ibi tres obſtetrices probatiſſimæ & artis & fidei, quæ a Iudice aſſumptæ fuerint, eā inſpiciant. Et ſi quidē omnes vel duæ retulerint prægnantem videri, tunc mulier cuſtodē a viro adhibitum admittat, ac ſi ipſa hoc deſideraſſet. Si autem omnes vel plures nō eſſe grauidam renuntiauerint, nulla cauſa cuſtodiendi erit: poterit igitur Iudex mulierem ad ſe euocare, & apud eum interrogare, an ſe putet prægnantē: cogendaque erit reſpōdere, & in ius venire, captis pignoribus, & diſtractis, ſi contemnet: vel impoſita mulcta coërceatur: & tunc locū habeat titulus noſter.

Si ventris nomine mulier in poſſeſsionem miſſa, eadem poſſeſsio dolo malo ad alium translata eſse dicatur.

Contingit aliquando quod mulier quæ ſe prægnantem eſſe dicit, propterea in poſſeſsionem bonorum mariti vētris nomine mittitur: ipſa eandem poſſeſsionē dolo malo, id eſt, fraudulenter in alium trāſfert: qua propter hoc edicto proſpectum eſt, vt in mulierem, quæ in alium hanc poſſeſsionem dolo malo tranſtulit, actio conſtituatur in factum, quanti interfuit eius ad quem poſſeſsio pertinebit. Et dabitur hæc actio etiam poſt annum, quia habet rei perſecutionem, id eſt, datur ad intereſſe: & recte a Prætore prouiſum eſt, ne dum in fauorem partus poſſeſsionem polliceatur cauſa ventris, alijs prædæ occaſionem præbeat, id eſt, iniuſtæ acquiſitionis materiam.

Si mulier ventris nomine in poſſeſsione calumniæ cauſa eſse dicatur.

Si de poſſeſsione ventris nomine quæratur, & deferente hærede mulier iurauerit ſe prægnantem eſſe, ſeruandum eſt iuſiurandum, nec tenebitur mulier quaſi calumniæ cauſa fuerit in poſſeſsione miſſa: nec vis ei facienda eſt poſt iuſiurandum ſi tamen peperit, quæratur veritas, an ex eo prægnans fuerit. Et dicitur per calumniam in poſſeſsione fuiſſe, quæ ſciens prudenſque ſe prægnantem non eſſe, voluerit in poſſeſsionem venire. Competit autem actio ei cuius intereſt fuit in poſſeſsionem miſſam non eſſe, puta hæredi, vel ei qui ſubſtitutus fuit, vel qui ab inteſtato, ſi partus non fuiſſet, ſuccedere potuiſſet. Et bene prouidit Prætor, Sicut enim facilis eſt circa bonorū

poſſeſsionem dandam mulieri ventris nomine: ita calumniam eius (id eſt, eam non eſſe prægnantem, vel ex alio grauidam) impunitam noluit relinquere.

De concubinis.

Cõcubina. Pellex. Amica. Focaria. Clauigera.

Concubina olim dicebatur Pellex, poſtea autem Amica dicta eſt: nunc autem honeſtiori vocabulo Concubina appellatur, quæ lege coniugali ſoluta, ei cohæret, qui poſſet eſſe maritus, & ſecum concũbit: qua propter etiam Concubina appellata eſt, quæ & Focaria, id eſt, focum, vel culinam præparans: vel Clauigera appellatur, maxime ſi clerico cohæret. Et poſſunt in concubinatu ſolum illæ mulieres retineri in quas ſtuprum non committitur, id eſt, quæ non ſunt virgines vel viduæ: vel in quas inceſtum non committitur, vt ſunt cognatæ, & moniales. Et regulariter iſta poteſt eſſe concubina, quę poteſt eſſe & vxor: vt in Auten. vt lice. ma. & auiæ. §. ad hæc. Coll. V I I I. Et cuiuſcunq; ætatis concubinam habere poſſe palam eſt, niſi minor annis duodecim ſit. Et quia concubinatus per legis nomen aſſumpſit, id eſt, effectum, vt ſit legitima coniunctio, ideo extra legis eſt pœnam, ſcilicet adulterij vel ſtupri: intelligamus lege ciuili vel fori permiſſum eſſe concubinatum, non iure poli. Nam ſecundum diuinas & canonicas inſtitutiones omnis fornicatio prohibita eſt xxxij. q. iiij. nemo ſibi blandiatur de legibus. & c. meretrices.

Cõcubina quæ poſsit eſſe.

LIBER XXVI.

Et *ſecundus huius*.

De tutelis.

Tutores.

TVtela eſt (vt Seruius diffiniuit) vis atque poteſtas in capite libero conſtituta, id eſt, violenta poteſtas, ad tuendum eum, qui propter ętatem ſuam ſe defendere nequit: iure ciuili data, & permiſſa a teſtatore. Tutores ſunt, qui eam vim atque poteſtatem habent: ex qua re ipſi nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores, quaſi tuitores, atq; defenſores: ſicut Aeditui dicuntur, qui ædes tuentur l. j §. j. ſupra de offic. Pręfect. vrb. Et eſt Tutela virile officium: fœminæ enim tutores dari non poſſunt: niſi a principe filiorum tutelam ſpecialiter poſtulent, &c. C. quando mulier tut. offic. l. ij. Sed hodie mater & auia abſque hac impetratione omnibus præferuntur, ſi renuntiant ſecundis nuptijs, & Senatuſconſ. Velleiano. exceptis teſtamentarijs, in Auten. de hæred. ab intereſt. §. ex his. & in Auten. matri. C. quando mul. tut. offi. & l. omnes. C. ad Tertul.

Aeditui. Fœminę tutela.

De teſtamentaria tutela.

Tutela teſtamẽtaria.

Triplex repetitur tutela: Teſtamentaria, Legitima, & Datiua. Inter quas quia Teſtamentaria principalior eſt, et magis priuilegiata, quandiu enim ſupereſt teſtamentarius tutor, non admittitur legitimus, vel datiuus: qua propter de teſtamentaria tutela præmittitur. Eſt autem Teſtamentaria tutela, quam teſtator in teſtamento ſuo facit. Eſt enim lege duodecim tabularum permiſſum parẽtibus liberis ſuis, ſiue maſculini, ſiue fœminini ſexus, ſi ſaltem in ſua poteſtate

ſint, tutores teſtamento dare, & etiam poſthumis vel nepotibus. Et dicuntur teſtamento dati tutores etiam hi, qui codicillis teſtamentò confirmatis ſcripti ſunt. Et teſtamento dati tutores non ſunt cogendi ſatiſdare rem pupilli ſaluam fore, quia fides eorum a teſtatore videtur eſſe approbata.

De confirmando tutore, vel curatore.

Tutores ſecundum teſtamenta recte dari intelliguntur, ſi dati ſunt a quibus oportet, id eſt, a patre: & quibus oportet, puta liberis. Et quomodo oportet, id eſt, quibus verbis, puta, Liberis meis tutorem do: & vbi oportet: puta in teſtamentis, vel codicillis confirmatis. Si autem fuerit perſona talis, quæ non poteſt dare tutorem, veluti mater, aut extraneus: aut talis perſona, cui non poteſt dari, veluti pater filio non exiſtenti in poteſtate: aut codicillis non confirmatis: tunc quod deficit repletur a Conſulari poteſtate. Et poteſt talis tutor per Iudicẽ confirmari. Et ſi quidem pater fuit qui dederit, amplius nihil inquirit qui præeſt, ſed ſimpliciter eum confirmat ſine ſatiſdatione, ſiue inquiſitione. Si autem alius qui dederat, tũc inquirit perſonam, ſi eſt apta. In confirmando aũt tutore Prætor inquirere debet, an patris voluntas durauerit, vel an improbitas morũ ipſius tutoris priùs ignorata, vel celata emerſerit, vel inimicitiæ cum patre exarſerint.

De legitimis tutoribus.

Legitimæ tutelæ ſunt, quæ delatæ ſunt agnatis & conſanguineis. Item patronis, id eſt, his, qui ad legitimam hæreditatem admitti poſſunt: & hi dicuntur Legitimi tutores: quia lex duodecim tabularũ eos dat: & habuit in hoc lex ſummam prudentiam, vt hi qui ſperarent ſucceſsionem pupilli ſi moreretur, iidem etiam tuerentur bona, ne dilapidaretur. Sunt, autem agnati, qui per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti ſunt, quaſi a patre cognati: ueluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepós'ue ex eo. Item patruus, et patrui filius, & nepos. Hodie autem inter agnatos & cognatos quo ad tutelam nulla eſt differentia. Sed qui proximior eſt, ſicut in ſucceſſione vlteriorem repellit, ita & in tutela onus ſubeat dummodo nullo defectu ætatis, vel morbi ſint impediti: in Autent. de hæred. ab inteſtat. §. Ex his. Collat. 1x. Agnati.

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.

Deficiente tutore teſtamentario vel legitimo, olim dabatur tutor ex lege Attilia per prætorem cum tribunis in ciuitate Romana. In prouincijs autem ex lege Iulia & Titia per præſides: qui propterea Datiuus appellatus erat, quia ſpecialiter a Iudice datus: quoties etiã ſpes erat teſtamentarij tutoris, forte ſub conditione aut die certo dati, interim tutor datiuus in locum eius ſubſtituebatur, donec ceſſaret impedimentum teſtamentarij: hodie autem iure nouo deſierunt tutores dari ex prædictis legibus. Et Romæ quidem præfectus & prætor, in prouincijs vero præſes, & magiſtratus eius iuſſu: ſi facultates

Datiuus tutor. Attilianus.

pupilli non ſunt magnæ,dant tutores. Et ſi quidem facultates pupil li ſe extendunt vſque ad quingentos ſolidos poſſunt dari tutores à quocunq; magiſtratu,etiam ſiue iuſſione præſidum: recepta tñ cautione rem pupilli ſaluam fore,de hoc Inſti.de Attil.tut.per totum.

Qui petant tutores, & curatores, & vbi petantur.

Quidam ſunt,qui minoribus non habentibus tutores,vel curatores,qui ex legibus eorum ſint defenſores, ex neceſsitate tutores petunt:vt ſunt omnes qui impuberi poſſunt ſuccedere,etiam mater impuberis. Et cōfeſtim eſt petitio tutoris facienda, id eſt, vbi primum potuit quis:hoc eſt,prætoris habuit copiam huic rei ſedentis:niſi forte infirmitate quis detineatur,vel alia magna cauſa. Et idem in curatoribus impuberum,vel furioſorum, vel ventris eſt intelligendum. Item liberti impuberis ex neceſsitate petunt ei tutores:ipſi enim de hoc accuſati puniuntur, & emendantur,ſi appareat propter negligētiam,vel malitiam nō petijſſe tutores infra eod.l.Græca,ſi minores. Item ex neceſsitate petūt ſibi curatores adoleſcentes in lite.C.eod. l.j.& Inſtitu.de curat.§.item inuiti.Sunt & alij qui petunt ex voluntate,vt cognati & affines familiares parentum, & amici eorum, & educatores ipſorum puerorum.d.l.ſi minores. Sunt autem petendi tutores vel curatores minoribus in eo loco, vnde ipſi ducunt originē,vel ex perſona ſua, vel ex perſona patris, vel ſi vulgo concepti eſſent ex perſona matris,& in eo loco vbi ſunt eorum facultates. Si etiam alibi morātur,vel habent domicilium,etiam ibi recipiunt ſupra tit.prox.l.j.§.quod de hoc C.vbi tut.per totum.

Vbi tutores petantur.

De adminiſtratione & periculo tutorum, vel curatorum:qui geſſerunt, vel non: & de agentibus, vel conueniendis ab vno,vel a pluribus.

Solent tutores cogi extra ordinem,id eſt,officio iudicis,ad gerendum atque adminiſtrandum tutelam:& ſi non voluerint, poteſt iudex eos captis pignoribus,vel indictā mulcta, aut banno coercere. ſupra ſi quis ius di.non obt.l.vna & Inſtit.de ſatiſ.tu.§.vlti. Debet autem quiuis tutor vel curator adminiſtrare:facto prius mox poſtquā ordinatus fuerit tutor a ſe publico inuentario: & ſecundum ſolitum morem facta prius ſibi traditione rerum. Niſi teſtatores,qui ſubſtātiam tranſmittunt,ſpecialiter inuentarium conſcribi vetauerunt,C. arb.tut.l.vltim.§.vltim. Item debet adminiſtrare tutor vel curator præſtito iuramento de rebus minoris vtiliter agendis.& fit hoc iuramentum tunc,cum celebratur decretū,quod tradit ei curam, in Autentic.vt hi qui ob.per hæres mi.§.vltim.non ergo debet prætermittere quæ putauerit vtilia minori, neque admittere quæ non vtilia æſtimauerit.C.de pi.aud.l.de creationibus. Item debet tunc ſatiſdare pupillo vel alteri eius nomine rem pupilli ſaluam fore, niſi ſit teſtamentarius,vel cum inquiſitione datus:alioquin non poteſt adminiſtrare,neq; aliquid ex bonis pupilli alienare,C.de tut. vel cu. qui

Inuētariū.

Iuramentū tutoris.

Satiſdatio tutoris.

at.non de.l.iij.& vltim.Si autem fuerint plures,quis tunc geret, habetur Inſtit.de ſatiſd.tut.per totum.

De autoritate,& conſenſu tutorum.

Pupillus ex omni contractu ſine tutoris autoritate celebrato obligari non poteſt,neq; vllum actum gerere,per quem conditio eius deterior fiat. Eſt ergo in quibuſdam caſibus tutoris autoritas neceſſaria pupillis,quibuſdam non eſt neceſſaria. Nam ſi quid dari ſibi ſtipuletur pupillus,non eſt neceſſaria autoritas tutoris: quia conditionem ſuam meliorem facere poteſt ſine autoritate cuiuſcũque. Si autem pupilli alijs promittant, vel patrimonium eorum diminuitur, neceſſaria eſt autoritas tutoris:quia rem ſuam non aliter deteriorem facere poſſunt,ꝙ ſi tutoris acceſſerit autoritas. Et ideo nullam obligationem pupillus contrahere,neque hæreditatem adire, neque fideicommiſſum agnoſcere ſine tutoris autoritate poteſt. Et tutor interponens ſuum conſenſum,debet ſtatim in ipſo negotio præſens eſſe,& approbare quod agitur: poſt tempus vero, aut per epiſtolam interpoſita eius autoritas nihil agit. Eſt autem præſtare autoritatem,cum quis dicit ſe probare id quod agitur:hoc eſt enim autorem fieri infra eod.l.etiam.

Autoritas tutoris quã do neceſſaria.

Autoritatẽ præſtare.

Quando ex facto tutoris,vel curatoris minores agere, vel conueniri poſſunt.

Si tutor vel curator ex pecunia pupilli, cuius negotia adminiſtrant,mutuo dederint,vel prædia ſuo nomine emerint,datur minori,id eſt,pupillo, cuius ea pecunia fuit, actio ad rem vendicandam, vel mutuam pecuniam exigendam. Dolis autem tutorum pupillo neq; nocere neq; prodeſſe debet:quod verum eſt,quando ex fraude illius pupillus non eſt factus locupletior. Regulare tamen eſt, ꝙ ex pacto alterius alteri non datur actio.infra de regu. iur.l.quo tutela, idem intellecturi in adulto & curatore.

Dolus tutorum.

De ſuſpectis tutoribus,& curatoribus.

Suſpectum tutorem dicimus,qui moribus talis eſt,vt ſuſpectus ſit. Enimuero tutor vel curator quamuis pauper eſt,fidelis tamen & diligens,remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.Inſtitut.eod.§. vlt. & infra eod.l.ſuſpectum.& C.eod.l.j.Sic ergo tutorem ſuſpectum non facultates,ſed fraudulenta vel calida conuerſatio in rebus pupillaribus commẽdat.Et ex omni genere tutorum, ſiue teſtamentarij ſint, ſiue legitimi,ſiue etiam datiui,poſſunt tanquam ſuſpecti remoueri. Et eſt hæc actio quaſi publica,id eſt, omnibus patens: quinimo etiã mulieres admittuntur: ſed hæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine mouentur:vt mater,nutrix,auia,& ſoror,& ſi qua ſit ſimilis,quæ ſexus verecundiam non tranſgreditur, vt fecit Calphurnia: ſed pietate quadam iniuriam pupilli continere non poteſt: imo etiam tutor ſuũ contutorem ſuſpectum facere poteſt.Et qui remouetur tanquam ſuſpectus,ſi ob dolum remouetur,eſt infamis.Si ob culpam,id eſt, negligentiam,non erit infamis.

Paupertas.

Actio ſuſpecti.

Et tertius huius.

De excuſationibus & temporibus earum.

Cauſæ excuſationũ a tutela.

EXcuſantur quidã a tutela iu perpetuũ, vt mutus, & ſurdus: quidam ad tempus, minores, & furioſi qui habent dilucida interualla. Sunt & aliæ multæ cauſæ, propter quas tutores & curatores excuſantur: quia tres liberi Romæ, & quatuor in Italia, & quinque in prouincijs præſtant excuſationem a tutela. Item procurator fiſci excuſatur. Item abſens Reipub. cauſa a tutela vel cura noua in totum excuſatur: ab antiqua vero non, niſi durante abſentia. Item habens publicam poteſtatem a tutela excuſatur, Item habens litem cum pupillo, de omnibus bonis, vel maiori parte excuſatur. Item tres tutelæ oneroſæ non affectatæ diuerſorum patrimoniorum tandiu præſtant excuſationem, quãdiu durant. Qui probat ſe ita pauperem, ꝙ tutelæ vel curæ ſupereſſe non poteſt, habet excuſationem. Item infirmitas præſtat excuſationem. Item homo ſimplex, & ignarus literarum, habet excuſationem. Item inimicitiæ capitales, de quibus non eſt facta reconciliatio, præſtat vacationem. Maior lxx. annis a tutela ſe excuſat. Minor autẽ x x v, ann. etiam volens non admittitur. Idem obſeruatur & in milite, & in militante. Item docens Grammaticam, Rhetoricam, vel Medicinã Romæ, vel in patria inter conſtitutum numerum excuſatur. Qui autem habet multas excuſationes & vnam proponit, quam non probat, poteſt intra ſtatuta tempora aliam proponere & probare. Sunt autem

Intra quæ tẽpora excuſatio fieri debet.

tempora ſtatuta in iure, quia conſtitutus intra centeſimum lapidem, id eſt, milliare, habet quinquaginta dies ad probandum excuſationẽ a die ſcientiæ. Conſtitutus vero vltra vnam diætam habet pro qualibet, xx. milliaria, & inſuper xxx. dies: ita tamen ꝙ ſemper nõ ſint pauciores q̃ quinquaginta dies.

Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.

Pupillus apud quẽ educãdus.

Diſceptatur quandoque inter cognatos, vel familiares impuberis, vel inter quoſcunque, vbi pupillus morari, vel educari debeat: an in domo tutoris, vel quondam paterna: ideo neceſſarium eſt prætorem cauſa cognita id ſtatuere, id eſt, nõ apud eum qui inſidiaretur pudicitiæ ipſius impuberis. infra eod. l. pen. Item & ſi teſtator in teſtamento cauiſſet, vt filius educetur apud ſubſtitutum: tamen prętor eſtimabit pręſentibus propinquis liberorũ, an id pupillo expediat: hoc enim curabit prætor: vt ſine vlla maligna ſuſpicione alatur partus. & educetur: & ei concedat educationem, qui maiori affectione erga pupillum moueatur: & ita vel ex perſona, vel ex conditione, vel ex tempore ſtatuet, vbi potius ſit alendus: conſiderando qualitatem, & conditionem perſonarum: & an eo tempore, quo pupillus

Mater pupilli.

educatur apud te, poſſis ei ſuccedere. In primis tamen matri pupillorum educationem debet concedere, ſi non vitricum ſuperinduxerit eis, infra eod, l, j. j. reſpon, & C, eod, l, j, & ij. Et ne tutores vel curato-

res controuerſiam habeant, quaſi amplius dederint nomine alimentorum, q̃ patiatur pupilli ſubſtantia: poſtulent vt arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis vel iuuenibus cõſtituantur C.eod.l.vltim. In quo attendendum eſt, vtrum ſint pupilli egeni, an diuites, an mediocriter ſe habẽtes. Et ſemper ita ſingulis annis expẽdi iubere, vt aliquid ex reditu ſuperſit. l.ius alimentorũ. infra eod.

De tutelis, & rationibus diſtrahendis, & vtilis curationis cauſa actione.

Actio tutelæ directa.

De tribus actionibus tractat hic titu. Primo de actione tutelæ directa, quæ naſcitur finita tutela. finitur autem non ſolum pubertate, ſed etiam morte tutoris, vel pupilli: & alijs modis, de quibus Inſtitu. quib.mo.tut.finitur.per totum, & quid in ea veniat, dicitur hic: & C. arbit.tut.per to. Secundo tractat hic tit. de quadam actione, quæ dicitur actio de ratiocinijs diſtrahendis, de qua infra l.j.§.de rationibus. & datur contra tutorẽ pro his, quæ ſibi reliquit, in duplum. Et actione de rationibus diſtrahendis nemo tenetur, niſi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abſtulerit dolo, vel non dolo, vt quia credebat ſibi licere, vel pupillum conceſſurum: qꝫ ſi furandi animo fecit, etiam furti tenetur l.ij.infra eod. Tertio tractat de actione curæ, id eſt, de actione vtili negotiorum geſtorum, quæ datur in curatorem. infra eod.l.ſi tutelæ. Et ſunt iſtæ actiones ſeparatæ, & vna aliam tollit: nam ſi vna eſt actum, non agetur alia: & econtra.

Actio de ratiocinijs.

Actio curę.

De contraria, & vtili actione tutelæ.

Contraria tutelæ.

Sicut finita tutela pupillus habet directam actionem tutelæ pro mala, vel inutili, aut negligenti adminiſtratione tutoris: ita & contrariam tutelæ actionem prætor præpoſuit, induxitq; in vſum, vt facilius tutores ad adminiſtrationem accederent: poſtq̃ ſcirent pupillũ quenq; ſibi obligatum fore ex adminiſtratione. Et iuſte introduxit hanc actionem prætor, vt prouocaret tutores, quo promptiores de ſuo aliquid pro pupillis impendant: dũ ſciunt ſe recepturos id, quod impenderint. Et competit hæc actio non ſolum tutori verum etiam ei qui pro tutore negotia geſſit, etiam ſi curator ſit vel pupilli, vel adoleſcentis, vel furioſi, vel prodigi, vel curator ventris, & cæteris omnibus curationibus ex iiſdem cauſis dandum eſt contrarium iudicium. Et durante tutela non competit, ſed tunc demum finita tutela, ſicut & actio tutelæ. Et veniunt in hoc iudicio ea tantum, quæ in pupillum, vel in rem eius impenſa ſunt: verum ea quæ debebantur alias tutori, puta a patre pupilli, cum pro eis integra ſit actio, non deducuntur in contrarium iudicium: niſi tutor ideo ceſſauit exigere, quia tutor erat: nam ſicuti quodcunque aliud geſſit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio cõſequitur: ita etiam id quod ſibi debetur conſequi debet, vel eius ſecuritatum. infra eod.l.j.§.an in hoc.

Cui competit.

De eo, qui pro tutore, vel curatore negotia geſsit.

Pro tutore gerere.

Duæ ſunt partes huius tituli: vna eſt pro tutore, alia pro curatore. ſic & C. de nego. geſt.l.qui pupilli. Et neceſſario propoſuit prætor actionem pro tutore: quia plerunque incertum eſt pupillo, vtrum quis tutor vere exiſtat, an quaſi tutor, cum tutor non ſit, pro tutore

adminiſtrauerit tutelã. Idcirco in vtraque cauſam actionem ſcripſit: vt ſiue tutor eſt, ſiue non ſit qui geſſit, tamen tenetur actione pro tutelæ. Pro tutore autem negotia gerit, qui officio tutoris fungitur in re impuberis, ſiue ſe putet tutorem, ſiue ſcit non eſſe, fingit tamen ſe eſſe. Et qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præſtat, quam tutor præſtaret: quam autem præſtet tutor, dicitur ſupra de tut. & ra. diſt. l. j. in princip. & C. arb. tut. l. quicquid. & ſupra de admin. tut. diximus. Et ei, qui pro tutore negotia geſſit, datur contraria actio tutelæ: de qua ſupra titul. proximo.

Quod falſo tutore autore geſtum eſſe dicetur.

Sæpe contrahentes decipiuntur, dum falſus tutor adhibetur. Ideo introductum eſt hoc edictum, cuius verba hæc ſunt: Inquit prætor, Quod falſo tutore autore, qui tutor non fuerit: geſtum erit, dabo in integrum reſtitutionem. Et ſunt tria remedia ex hoc edicto prodita. Vnum cõtra ipſum doloſum tutorem infra eod. l. nouiſſime. in princip. Aliud contra eum qui dolo fecit, vt non tutor autoritatem interponat. infra eod. l. huius actionis. Tertium eſt de reſtitutione in integrum danda contrahenti cum pupillo, falſo tutore autore: vt non noceat ei, quod egit cum pupillo, falſo tutore autore, vel cum ipſo tutore falſo: & de hac reſtitutione dicitur infra ead. l. §. fin. & l. ſeq. Et differt hic titulus a ſuperiori proximo: quia hic conſulitur contrahẽti cum pupillo falſo tutore autore: alius ipſi pupillo proſpicit. Item alius locum habet, ſiue ſciat ſe non eſſe tutorem, ſiue credat ſe eſſe, cum non ſit. vt dictum eſt ſupra rubro proxi. hic autem tantum, quã do ſcit ſe non eſſe. infra eod. l. nouiſſime. in princip.

Remedia contra falſum tutorẽ.

De fideiuſſoribus, & nominatoribus, & hæredibus tutorum vel curatorum.

Quamuis hæres tutoris tutor non ſit, tamen ea quæ per defunctũ tutorem inchoata ſunt, per hæredẽ explicari debent: & de eo quod penes tutorem fuit, hæres quoque eius reddere debet rationem. Eſt autem aliud, Poſtulare tutorem: aliud, Nominare. Nam poſtulare tutorem videtur. qui per alium poſtulat coram iudice, qui dare debet: Sed Nominare inter abſentes: fit ut quando magiſtratus mittit nomina quorundã præſidi, quaſi ſint idonei: vt ſupra de tut. & cur. da. ab his, l. diuus. Nam & hi tenentur inſolidum: vt C. de magi. cõ. l. j. & iiij. Et qui poſtulat, tenetur etiam, niſi ſit fœmina. C. de adminiſtra. tut. l. fin. §. perſonis. Similiter & fideiuſſor & hæredes fideiuſſoris ad eandem rationem tenentur, ad quam & ipſe tutor. Et hoc ſi ipſi fideiuſſores a tutoribus nominati præſentes, fuerint, & non contradixerint: & nomina ſua in acta publica ſcribi paſſi ſunt. Et in eãdem cauſa ſunt affirmatores tutorum, qui ſcilicet tutores idoneos eſſe affirmauerint: hi enim fideiuſſorum vicem ſuſtinent.

Poſtulare tutorem. Nominare.

Fideiuſſor tutorum.

De magiſtratibus conueniẽdis, & eorũ hæredibus.

Sciendum eſt non ſolum tutores vel curatores, pupillis vel adultis, cæteriſq; perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidaria actio datur. Nam ſi tan-

tæ negligentiæ ſint magiſtratus,id eſt,iudex, vt cautionem omnem omitteret,æquum eſt haberi eum loco fideiuſſoris, vt hæres eius teneatur. Et dicitur iſta actio ſubſidiaria aptitudine,non actu: quia nõ ſemper datur in ſubſidiũ:ſed aliquando principaliter,aliquãdo nihil omnino. Cũ hac.ſ.diſtinctione,q͂a aut fuit unus tutor vel curator,aut plures. Primo caſu conuenitur prius tutor vel curator,& poſtea magiſtratus. Si vero plures,tunc aut omnes geſſerunt tutelã aut curã,et oẽs conueniuntur ante magiſtratũ. Aut nullus geſſit,& tunc idẽ. Aut alter tantum geſſit,& alter non:& tunc ſubdiſtinguitur. Aut fuit diuiſa tutelæ adminiſtratio per iudicem,vel teſtatorem:aut non. Primo caſu pro ſua geſtione quilibet tenetur:& non pro alterius,& poſtea magiſtratus in ſubſidium. Fallit hoc in quatuor caſibus: quibus vnus pro alterius parte tenetur,tamen poſt magiſtratum: ſcilicet ſi tutorem,vt ſuſpectum remouendum, non remouit:vel tarde remouit:vel remouendo iura pupilli prodidit, vel non exegit cautionem rem pupilli ſaluam fore,cum videret eum non ſoluendo, Secundo caſu,quando tutelæ adminiſtratio non fuit diuiſa, conuenitur primo gerens:ſecundo magiſtratus,tertio non gerens, niſi in dictis quatuor caſibus: vbi conuenitur etiam qui non geſſit ante magiſtratũ. Iſta habentur in l.ij.C.de diuid.tutela.& in l.etiam.& in l.Aemilius.in fi.ſupra de adminiſt. tut.

Subſidiaria actio.

De rebus eorum,qui ſub tutela, vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis,vel ſupponendis.

Prohibiti ſunt tutores,& curatores per ſenatuſconſul.Clementianum,& per orationem diui Seueri,prædia ruſtica vel vrbana eorũ, quos ſub tutela vel cura habent,diſtrahere,id eſt, alienare: vel ſupponere,id eſt,pignori obligare:niſi parentes ipſorum pupillorum in teſtamento,vel codicillis cauerint,vt id fieri poſſit. Tunc enim licitum eſt iſta alienare:etiam ſine decreto iudicis, dum tamen ſeruetur forma in teſtamento tradita. Si autem alias æs alienum (id eſt,debitum)ipſius pupilli tantum ſit,vt ex rebus cæteris inde poſſit exolui: tũc prætor vrbanus adeatur,qui pro ſua religione æſtimet,quæ poſſunt alienari,vel debeant obligari, In quo tria ſunt neceſſaria: Primo,decretum,id eſt,iudicis præceptum: Secundo,cauſa alienandi, puta æs alienum,id eſt,grande debitum: Tertio, Præſentia tutoris vel curatoris C.ſi propter pub.pen.l.fin,

Neceſſaria in alienatione rerum pupilli,

De curatoribus furioſis vel aliјs extra minores dandis.

Lege x i i. tabu.interdicitur prodigo bonorum ſuorum adminiſtratio. Similiter & furioſi ſtatim adueniente furore,ipſo iure interdicti ſunt,ne bona ſua adminiſtrẽt. Et ideo licet tales perſonæ maiores ſint xxv.annis,intantum quod ratione ætatis,neque tutorem neque curatorem habere deberent:quia tamen in ea cõditione ſunt,vt rebus ſuis cõmode ſupereſſe nequeant,dantur eis curatores, Similiter & mentecaptis,& ſurdis,et mutis,& qui perpetuo morbo laborant: quorum curatorum officium ceſſat adueniente ſana mente, vel ceſſante furore,aut morbo,vel impedimento obſtante.

Furioſus,

Mentecaptus.

Surdus.

Mutus.

Et quartus huius.

De teſtamentis,& qui teſtamentum facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

Teſtamentum. Qui teſta. facere poſſunt.

TRia dicit hic tit.Primo de teſtamentis,Eſt autem Teſtamẽtum voluntatis noſtræ iuſta ſententia, de eo quod quis poſt mortem ſuam fieri uelit,cum inſtitutione hæredis.Et dicitur teſtamentum,quaſi teſtatio mentis.Secundo,qui teſtamentũ facere poſſunt:& quidem omnes poſſunt, qui ſpecialiter non prohibentur:prohibentur autem certæ perſonæ,quæ continentur his verſibus:Prodigus,& cæcus,mutus,ſurdus,furioſus: Morte damnatus, & carmine,menteq; captus:Impubes,& dubius,obſes,& religioſus: Cui non eſt ſeruus,exiſtens cum patre natus: Cuiq; interdictum,dico quod octo bis iſti,Qui modo tanguntur teſtari iure vetantur.Tertio quemadmodum teſtamenta fiant. Et debent fieri ſecundum regulas iuris ciuilis:quæ ſunt,vt ſeptem teſtes interſint, & rogati,& vnico contextu,id eſt,continuatione. Et debet nomen hæredis palam dici in teſtamento nuncupatiuo. Teſtamentum autem in ſcriptis debet fieri coram ſeptem teſtibus rogatis, & ſubſcribentibus, & ſigillantibus.Et ꝙ teſtator vel alius pro eo ſcribat nomen hæredis:vt C. eod.l.hac conſultisſima.& l.iubemus.& in Auten.ibi poſita.

Quomodo teſtamenta fiant.

De liberis & poſthumis hæredibus inſtituendis,vel exhæredandis,vel præteritis.

Pater faciens teſtamentum,debet filium,& filiam, poſthumam,& poſthumum,emancipatos,& in poteſtate,vel inſtituere, vel nominatim exhæredare.Alioquin Suus hæres,id eſt,exiſtens in poteſtate teſtatoris,dicit teſtamentum nullum. Emancipatus vero agit contra tabulas.Et,dicitur ille Suus,qui eſt in poteſtate, & in primo gradu, ſiue ſit filius,ſiue nepos.Et cautum eſt, nepotem etiam non ſuum inſtituere,ne rumpat teſtamentum effectus ſuus. Et dicuntur Liberi omnes deſcendentes in infinitum.l.liberorum infra de verb. ſignifi. Poſthumus autem dicitur proprie,qui poſt humationem,id eſt,mortem patris naſcitur, id eſt,poſtquã pater datus eſt humo. Improprie autem dicitur etiam ille,qui facto teſtamẽto naſcitur l.iij.infra de iniuſt.rup.teſt. Et eſt duplex teſt.Poſthumus:Suus,q ſtatim ſi naſceretur uiuo teſtatore in poteſtate ſua futurus eſſet.Poſthumus autẽ Alienus eſt:qui incontinenti cum erit natus,non erit ſuus teſtatoris.Et hodie poſthumus non poteſt exhæredari:quia non poteſt committere cauſam ingratitudinis is, qui nondum natus eſt l. ſi quis.§. legis.C. de inoffic.teſta.Sic etiam filij,& filiæ non poſſunt exhæredari, niſi iuſta cauſa exprimatur in teſtamento,& hæres inſtitutus eandem probet C.de lib.præter. Auten. non licet. Et ſunt iuſtæ exhæredationis cauſæ xv. quas enumerat tex. in Autent. vt cum de appel. cog.§. cauſas.coll.viij.& glo.in c.quintauallis.de iureiur. Præteriri autem ille dicitur,qui non eſt inſtitutus in teſtamento vt oportet:nec exhæredatus

Suus hæres.

Liberi.

Poſthumus.

Præteriri qs dicatur.

redatus ex legitima cauſa:ſed ſilentio teſtatoris prætermiſſus:& talis habet querelam inofficioſi: de qua dictum eſt ſupra de inoffic. teſtament.

De iniuſto, rupto, & irrito facto teſtamento.

Proximo tit. poſitum eſt, quomodo liberi, & poſthumi debeant inſtitui, vel exhęredari. Si autem hoc non fiat, quid iuris tunc ſit, tradat hic titul. Nam eiuſmodi teſtamentum dicitur aut iniuſtum, aut rumpitur, aut fit irritum. Circa quod ſciendum, ꝙ teſtamentum non iure factum dicitur, vbi ſolennia iuris defuerunt, ſcilicet circa teſtes, & ſigilla, & ſimilia. & tale teſtamentum dicitur non iure factũ. Aliquando teſtamentum eſt nullius moment', id eſt, vtilitatis: quando ſcilicet filius, qui fuit in patris poteſtate, præteritus eſt. Aliquando autem teſtamentum rumpitur: quando ſcilicet teſtator paganus (id eſt, non miles) poſt primum teſtamentum factum ſecundum legitime faciat: vel quando poſt teſtamentum incipit habere filium, vel nepotem, de quo in dicto teſtamento non eſt facta mentio: vel quando teſtator poſtea patiatur capitis dimi. Aliquando autem teſtamentum fit irritum, quando ſcilicet ex eo nemo adit hæredit item: vt ſupra de teſt. l. ſi nemo. Poſtquam autem teſtamentum legitime factũ eſt, non rumpitur, licet teſtator poſtea dicat, ꝙ non velit iſtud teſtamentum valere: vel poſtea incipiat facere aliud teſtamentum, & non perficiat: quia teſtamentum imperfectum nullum eſt, niſi fiat a milite: vel niſi in ſecundo reperiantur inſtituti, qui alias ſucceſſuri erant ab inteſtato: vel niſi teſtator iſtam voluntatem in effectum extrinſecum deducat: puta incidendo membranam, vel deponendo ſigilla, vel ſimilia.

Teſtamẽtũ non iure factum.

Nullum.

Ruptum.

Irritum.

De his quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

Quia per deletionem, vel cancellationem eorum, quæ in teſtamento continentur, teſtamẽtum ipſum caſſatur: ideo poſt materiam tituli præcedentis locatur hic titul. quæ igitur in teſtamento delentur, vel inducuntur, ſi inconſulto delata, vel inducta ſint, nihilominus valent, ſi legi poſſunt poſt deletionem. Sed ſi non poſſunt legi, tunc diſtinguitur, an ante teſtamentum conſummatum facta ſint, vt tunc non valeat: ſi poſt, valet. Si autem conſulto ſunt deleta, non valent: ſiue legi poſſint, ſiue non: & hoc voluntate domini, vel iuſſu factum ſit. Id vero quod ſine iuſſu domini ſcriptum, inductum, id eſt, interpoſitum, aut deletum eſt, pro nullo eſt. Legi autem ſic accipiendum eſt, non quod tantum intelligi poteſt, ſed oculis perſpici quæ ſcripta ſunt. Nam ſi extrinſecus intelliguntur, forte ingenio vel ſubtilitate alicuius, non ex vi ipſius literæ: ſed ex his forte quæ præcedunt in teſtamento, vel quæ ſequuntur, non videntur legi poſſe.

Inductum.

Legi quando dicatur.

De hæredibus inſtituendis.

Qui teſtatur, ab hæredis inſtitutione plerunque ſolet initium facere teſtamenti: ideo poſt materiam eorum qui teſtamentum poſſunt facere, & qui inſtitui debent, tractat Iuriſconſultus de hæredi-

Inſtituere hæredes. Hæres. bus inſtituendis,id eſt,qui poſſunt inſtitui. Eſt autem inſtituere hæredes,id eſt,dominos intus in bonis ſuis ſtatuere. Nam hæres,id eſt, dominus.Inſtit.de hære.qual.& diff.§.j. Et ideo dicitur intus: quia ita ſubintrat hæres in dominium rerum defuncti, ac ſi eadem eſſet perſona: vt in Auten. de iureiur.a mor.præ §.j.coll.viij. poteſt autem vnuſquiſque hæres inſtitui: ſiue liber ſit,ſiue ſeruus. Et ſeruus

Seruus proprius. Alienus. Hæreditas in xij. partes. Inſtitutio triplex. ſiue alienus,ſiue proprius. Et dicitur proprius ſeruus, in quo quis habet proprietatem,etiam ſi vſusfructus ſit apud alium. Alienus autem ſeruus dicitur ille,in quo quis habet vſumfructum ſine proprietate. Et poteſt quis quoſcunque velit hæredes inſtituere, & diuidere hæreditatem in quamplurimas partes vult. Regulariter autem hæreditas in xij. vncias diuiditur: quas partes, & earum vocabula ponit textus Inſtitu.eod.titu.§. hæreditas. Et eſt triplex inſtitutio. Propria,cum aliquis inſtituitur in totum:vel in quota: de qua loquitur hic titulus, & præſertim l.quoties.§.hæ dedi. infra eod.Impropria inſtitutio eſt,cum filius inſtituitur in legitima,vel in eo quod ad legitimam reducitur. Nam licet iſta ſit quota & pars, non tamen quota hæreditatis abſtracta ab omni ære alieno.C. de rei vendi.l. cum matre.§.fin.Improprijſsima inſtitutio eſt,quando inſtituto hærede vniuerſali, alius extraneus inſtituitur in re certa:quia talis inſtitutio non eſt quota hæreditatis, nec bonorum, adeunte hærede vniuerſali.l.ex facto,infra eod.

De vulgari & pupillari ſubſtitutione.

Inſtituti. Subſtituti. Hæredes autem dicuntur eſſe inſtituti, aut ſubſtituti. Inſtituti dicuntur primo gradu, id eſt, primo loco. Subſtituti autem ſecundo, vel tertio.Dicitur itaque Subſtitutio ſecunda inſtitutio,etiam ſi ſint vlteriores. Sicut omnes ſecundæ dicuntur nuptiæ, quæ poſt primas contrahuntur.C.de ſecun.nup.in rubro.Et fit inſtitutio,& ſubſtitutio hoc modo: Lucius Titius mihi hæres eſto:iſta dicitur Inſtitutio,quaſi prima hæredis factio.Subſtitutio autem ſecunda inſtitutio hoc modo fit: Si Lucius Titius mihi hæres non erit,tunc Seius hæres eſto: ſi Seius non erit, Sempronius eſto: & ſic conſequenter poteſt quis in teſtamento quot gradus hæredum vult facere, & plures in locum vnius, vel vnum in locum plurium ſubſtituere. Sunt autem quinque genera ſubſtitutionum, Vulgaris,Pupillaris,Exemplaris,Breuiloqua,& Compendioſa:quas proſequere,vt ponit glo. Inſtitu.de pup.ſub.§.qua ratione.& gloſ.in c.Raynutius. de teſta,& aliquid per gloſ.in c.ſi poteſt.de teſt.lib.vj.

De conditionibus inſtitutionum.

Conditio multiplex. In inſtitutione hæredum ſæpe apponitur conditio, de qua hic titul.tractat. Eſt autem multiplex conditio.Quædam enim poſsibilis eſt,quædam impoſsibilis. Poſsibilis ſubdiuiditur in cauſalem, poteſtatiuam, & miſtam. Poteſtatiua dicitur, quæ dependet a poteſtate aut voluntate implere debentis: vt hæc, ſi decem dederis. Cauſalis autem eſt,quæ dependet extrinſecus, non a voluntate hominis,ſed ab ipſa fortuna, vt hæc:Si nauis venerit ex Aſia: ſi pluet tali die. Miſta eſt, quæ partim a poteſtate hominis, partim a for-

tunæ euentu dependet: vt hæc. Si Conſul factus fueris, Si iueris pro me Romam. Impoſsibilis conditio tribus modis poteſt dici: vel Natura: vt, ſi Cœlum digito tetigeris, hæres eſto. Vel de iure: vt ſi patrem ab hoſtibus non redemeris. nam hoc facere nos non poſſe prę ſumit ius. infra eod. l. conditiones. & l. filius. Et de his duabus dicitur, ꝙ impoſsibilis conditio in inſtitutionibus & legatis, vel fideicommiſſ. & libertatibus. pro non ſcripta habetur, infra eod. l. j. Eſt tertia impoſsibilis de facto: vt, ſi montem aureum dederis, hæres eſto, & talis inſtitutio vel libertas non valet iuris præſumptione: quia præſumitur animus dandi defuiſſe. l. cum hæres. §. j. infra de ſtat. liber. Eſt & quædam quarta impoſsibilis propter perplexitatem, id eſt, intricationē verborum: & hæc ſimiliter vitiat: vt ſi faciā inſtitutionem hoc modo, Si Titius hæres erit, Seius hæres erit: & ſi Seius hæres erit, Titius hæres erit: quia primo videor velle, ꝙ ſolus Titius ſi hæres ſi velit: & poſtea, ꝙ Titius & Seius ſimul ſint hę redes: & ſic iſta conditio vitiat, & non vitiatur: quia vere nullatenus apparet de voluntate teſtatoris l. ſi Titius. infra eod. In contractibus autem omnis impoſsibilitas vitiat contractum quæ eſt in faciendo: ſecus ſi in non faciendo, vt ſi cœlum non aſcenderis l. impoſſibilis. infra. de verbo, oblig. & l. non ſolum. infra de act. & oblig.

De iure deliberandi.

Hæredes inſtituti deliberant de adeunda hæreditate, an expediat eis hæreditatem admittere, vel repudiare. Deliberare autem nihil aliud eſt, quam ſecum diligenter cogitare, vel in mente ſua reuoluere, vel cum amicis explorare, an expediat ſibi admittere id, de quo quæritur. Subuenitur etiam hæredibus per prætorem, vt habeant copiam inſtrumentorum conſpiciendorum: vt proinde inſtruere ſe poſsit, expediat nec ne agnoſcere hęredtatem, infra eodem l. Ariſto. & infra de acquiren. hæredita. l. Ariſto. Datur hoc tempus ab Imperatore vſque ad annum: ab aliis autem Iudicibus datur vſque ad nouem menſes: vltra enim dari non poteſt. Sed nec minus dari debet centum diebus. Medium ergo tempus eſt in poteſtate iudicantis. Sic ergo dabitur quandoque ſemel tantum, vt cum a principio dantur nouem menſes quandoque dari poterit ſæpius, vt cum a principio dedit minus nouem menſibus. C. eodem l. vlt. §. ſed quia quidam. & infra eodem l. prima. §. vltimo. Eſt autem effectus deliberationis, quia interim bona non debent diminui, niſi cauſa cognita: & his verbis non tantum alienatio prohibita eſt, verum etiam exercitium actionum. Huiuſmodi autem deliberatio hodie non eſt neceſſaria, ſi quis inuentarium ſecundum legem facere voluerit. Nam ſi velit aliquis ſpe certiſsima hæreditatem adire, vel ſe immiſcere, vt non poſtea repudiet eam, nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus ſuppoſitus eſt, vtpote hæreditate ei ex ſua voluntate infixa. Cod. eodem l. vltimo. §. j. Item & legatariis tenetur inſolidum, per Auten. de hæred. fal §. ſi vero non fecerit. Si vero quis non titubanti animo reſpuendam vel abſtinendam crediderit eſſe hæreditatem: dicebat enim ſe repudiaturum, vel abſtenturum, non tamen reſpuebat, vel abſtinebat: expe-

Deliberare.

Effectus deliberationi.

ſtatur eius enunciatio vſque ad tres menſes. C. eod. l. vlti. §. ſimiliter modo. Si autem dubius eſt, vtrum'ne admittenda ſit defuncti hæreditas, non putet ſibi neceſſariam deliberationem, ſed adeat vel ſe immiſceat: omni tamen modo confecto inuentario ab ipſo, vt exordiū capiat inuentarium intra triginta dies poſtquam cognouerit hæreditatem ſibi delatam: & intra alios ſexaginta dies hoc inuentarium compleatur. Dicitur autem Inuentarium conſcriptio rerum in hęreditate defuncti inuentarum: cuius vtilitas ex maxima: quia qui inuentarij beneficio hæreditatem adierit: ille non grauabitur propter improuiſum debitum: vel etiam prouiſum, ſi hæreditas non eſt ſufficiens l. ſcimus. §. ex omnibus. C. eod.

Inuẽtariū.

LIBER XXIX.

Et quintus huius.

De militari teſtamento.

HIc titulus ius ſpeciale continet, quod conceſſum eſt militibus exiſtentibus in expeditione, vt iuris communis ſolennitate circa teſtamenta condenda obſeruare non teneatur. Habent enim milites liberam teſtamenti factionem: faciant igitur teſtamenta quoquo modo velint, faciant quoquo modo poterunt, ſufficiatq; ad bonorum ſuorum diuiſionem faciendam nuda voluntas ipſorum, omni a ſolennitate remota. Et hoc quando eſt in prælio miles: tunc enim nullo vocato teſte condere poteſt teſtamentū l. milites. C. eod. dum tamen duobus ſaltem teſtibus probetur teſtamentum factum, infra eod. l. Lucius. Si autem non in conflictu, ſed in tentorio fecerit, vocandi ſunt duo teſtes l. diuus. infra eodem. Quod ſi non ſit in expeditione, ſed domi: tunc iure communi utetur lege penultima C. eod. Miles autem appellatur vel a militia, id eſt, duritia quam pro bonis ſuſtinet: aut a malo, quod a nobis arcere ſolent: aut a multitudine, aut a numero mille hominum dictum a Græco verbo chilia: nam Græci mille hominum multitudinem chilian appellant: quau milleſimum quenque dictum: vnde ipſum ducem Chiliarchon appellant, id eſt, principem militiæ: Exercitus autem nomen ab exercitatione traxit. Et competit hoc priuilegium veris militibus, vt dicit Bald. in l. j. C. de iuris & fact. ignor. non militibus tempore noſtro: hi enim non faciunt ea: nec habent in ſe iſtas proprietates, quas enumerat gloſſ. in l. penultim. ſupra ex quibus cauſ. ma. Et continentur his verſibus: Stigma, genus, ſcriptura, fides, examen, & enſis: Hæc faciunt militē, lex dicit Bononienſis.

Miles vnde. Chilia. Chiliarchos. Exercitus.

De acquirenda hæreditate.

Adire hæreditatem, nihil aliud eſt, quam velle eam habere: nam adire non tam facti eſt, quam animi: imo in nuda & ſola voluntate cōſiſtit. Nam hoc animo debet eſſe, vt velit eſſe hæres. Cæterum ſi quid pietatis cauſa fecit, ſi quid cuſtodiæ cauſa, vel aliud, non quaſi hæres fecit, ſed quaſi alio iure, apparet eum non pro hærede geſſiſſe

ſe:& ideo ſolent proteſtari liberi qui neceſſarij exiſtunt,non animo hæredis ſe gerere quæ gerunt, ſed aut pietatis, aut cuſtodiæ cauſa, aut pro ſuo:vt puta patrem ſepeliuit,vel buſta fecit ei: ſi animo hæredis,pro hærede geſsit. Enimuero ſi pietatis cauſa contrarium eſt. Neceſſarij.
Eſt autem multa hæredum differentia:quidam Neceſſarij tantum dicuntur: vt ſunt ſerui a dominis inſtituti: qui dicuntur Neceſſarij: quia ſiue velint,ſiue nolint,coguntur eſſe hæredes: ſed in præmium recipiunt libertatem. Alij ſunt Sui & Neceſſarij: & ſunt hi,qui in Sui & Neceſſarij.
poteſtate & primo gradu teſtationis ſunt,Et dicuntur Sui,qui etiam viuo teſtatore quodam modo bonorum domini ſunt.Neceſſarij vero dicuntur, quia de iure ciuili velint nolint coguntur eſſe hæredes: ſed de iure prætorio habent abſtinendi licentiam, & ſufficit ſi ſe non immiſceant.infra eodem l.ei qui ſe.& C.vt ab hæred.abſtin.l.j.
Tertij dicuntur Extranei:& ſunt, qui non ſunt in poteſtate teſtatoris.Inter iſtos hæredes traditur talis differentia: quia ſi eſt Suus hæres,agnoſcendo hæreditatem dicitur ſe immiſcere, eo quia etiam viuentibus parentibus ipſi quodam modo ſunt domini rerum paternarum.Si autem hęreditatem noluerint,dicuntur ſe abſtinere.Si vero eſt Extraneus hæres, dicitur adire hæreditatem: & ſi non vult, dicitur repudiare: vterque autem dicitur acquirere hæreditatem. Et ideo titulus noſter vtitur verbo vtriuſque communi. Vnde ſolet dici,Reſpuit extraneus, adit:& ſuus abſtinet, atque immiſcet:ſemper acquirere conſtat vtrunq;. Extranei

Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur vel deſcribantur.

Gratia deliberationis & aditionis hæreditatis,opus eſt tabulas teſtamenti aperiri,ideo de hoc ſequitur. Pollicetur autem Prætor cuicunque deſideranti tabulas teſtamenti inſpicere, vel etiam deſcribere aut legere ſe facturum poteſtatem inſpiciendi, vel deſcribendi:ſiue hoc ſuo, vel alieno nomine deſiderent. Debet ergo ad hoc impetrandum Iudex adiri: quia neq; ſine iudice tranſigi,neque apud Iudicem exquiri veritas aliter poteſt de his controuerſis,quæ ex teſtamento proficiſcuntur, quam inſpectis cognitiſq; verbis teſtamenti. Et ideo æquum fuit,vt deſiderium volentis aperiri teſtamentum reciperetur. Et dicitur proprie illud Teſtamentum,quod Teſtamentũ proprie.
iure perfectum eſt.Sed abuſiue etiam ea appellamus teſtamẽta, quæ falſa ſunt,vel iniuſta,vel irrita,vel rupta.Et cum ab initio aperiendæ ſunt tabulæ teſtamenti, Iudicis officium eſt,vt cogat ſignatores ſi præſentes ſint conuenire,& ſigilla ſua recognoſcere,& iurare dicere verum,an ſua ſint,vel non: & an teſtamentum ſit illius:vel negare ſignaſſe. Publice enim expedit ſuprema hominum iudicia (id eſt,voluntates) exitum habere.

Si quis omiſsa cauſa teſtamenti.

Sæpe contingit, q; inſtituti in teſtamento omittunt adire hæreditatem ex inſtitutione, propter euitando onera legatorum: & accipiunt hæreditatem ab inteſtato, vſurpantes ſibi ius minime conceſ-

ſum:tales incidunt in pœnam huius tituli. Datur enim contra eoſ vtilis ex teſtamento actio:quod Prætor ideo ſtatuit, vt voluntates defunctorum tueretur, & calliditati (id eſt, fraudi) eorum occurreret,qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato hæreditatem totam,par tem'ue eius poſsideant,ad hoc ꝙ eos circunueniant(id eſt,decipiāt) quibus aliquid ex voluntate defuncti deberi potuit.Et propter tria interdicitur hoc edictum.Primo,propter eum qui omittit ex teſtamento,& ipſe idem tenet ab inteſtato.de quo infra l.j.in princip.Secundo, ſi quis per fraudem omiſerit hæreditatem, vt ad legitimam perueniat, accepta inde pecunia: talis enim omittens tenebitur petitione legatorum. infra l.j.§.fin. Tertio, cum inſtitutus omittat vt ad ſubſtitutum veniat.infra eod.l.ſi non ſolus.

De Senatuſconſulto Syllaniano, & Claudiano, & quorum teſtamenta non aperiantur.

Hoc titulo punitur hæres, ſi hæreditatem adeat ante quæſtionem habitam de familia:quando enim teſtator necatus vel interfectus reperitur, non debet hæres aperire tabulas teſtamenti, neque adire hæreditatem, niſi prius quæſtio (id eſt, tortura) habita ſit circa familiam,quis teſtatorem interfecerit, ad eruendam veritatem nomine necati. Cum enim aliter nulla domus (quæ tamen cuique debet eſſe tutiſsimum refugium) tuta poſſet eſſe, niſi a domeſticis domini etiam proprio periculo capitis cuſtodientium tuerentur:ideo Senatuſconſultum Syllanianum & Claudianum introducta ſunt ad publicam quæſtionem de familia necatorum habendam. Appellatione autem occiſorum continentur, qui per vim aut per cædem ſunt interfecti: vtputa iugulati, ſtrangulati, præcipitati, vel ſaxo, vel fuſte, vel lapide percuſsi, vel aliquo telo necati. Et toties puniendi ſunt qui auxilium domino non tulerunt quoties potuerunt ei aduerſus vim opem ferre, & non tulerunt. Et punit hoc Senatuſconſultum eos,qui ſub eodem tecto fuerunt. Qui vero non ſub eodem tecto,ſed in eadem regione fuerunt, non aliter puniuntur, niſi conſcij fuiſſent. Qui ergo teſtamentum aperit hac inquiſitione nondum facta, vel aliquid aliud fecerit, in hanc popularem actionem incidit, cuius pœna in centum aureos ex bonis damnati, id eſt,hæredis extenditur: & pars dimidia ei,cuius opera conuictus erit,præmij nomine dabitur:reliqua pars in vſum publicum redigetur.

Occiſi qui picantur.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit.

Aliam cauſam ponit perdendæ hæreditatis, quando quis prohibet aliquem,ne teſtetur: & habet locum quando cogo te, vt me inſtituas.Item & quando cogo te,vt alium inſtituas:vt C.eo.l.j.Quando impedio te teſtari vel de nouo, vel quia teſtamentum primum mutare,vel teſtamentarium (id eſt,notarium ſcribentem teſtamentum) introire ad teſtatorem veto: tunc enim mihi denegantur omnes actiones pro eadem hæreditate competentes, Denegatiſque

Prohibere quis dicit'. Teſtamentarij.

actionibus, hæreditas ad venientes ab inteſtato deuoluitur : alias ſi
delinquens proximior repeperitur, vel habet pares in gradus, pars
delinquentis ad fiſcum ſpectabit l.ij.infra eod.

De iure codicillorum.

Nunc de iure codicillorũ(id eſt,de parua, vel minima ſcripta vo
luntate) diſſeramus:qui ideo codicilli dicũtur,quia in breuiori char Codicilli.
tula vel codice,id eſt,libello fiebant, quam teſtamentum. Et ſolum
in eis fideicommiſſa relinquebantur.Et habent ſe codicilli ad teſta-
mentum,ſicut ſcapha ad nauem. Et poſſunt codicilli fieri, etiam ſi
nullum fiat teſtamentum. Si autem poſt codicillos quis teſtamentũ
fecerit,videtur codicillos confirmaſſe,niſi expreſſe eoſdem reuoca-
uerit. Et poſſunt fieri plures codicilli : & non requirunt ſollennita- Plures codicilli.
tes,niſi quod ſolum adſint quinque teſtes,ſicut & in qualibet vltima vo
luntate.C.eod.l.fin. & de fideicom.l.fin. Codicillis autem non po-
teſt dari hæreditas, neque auferri (ſcilicet directe) neque conditio
hæredi in teſtamento inſtituta apponi, neque directa ſubſtitutio fie-
ri:ſed per fideicommiſſum bene.

LIBER XXX.

Et *ſextus huius*.

De legatis,& fideicommiſsis. 1.

EXpedita materia teſtamentorum, nunc de acceſſoria teſta-
menti,id eſt,de legatis Iuriſconſultus ponit:cum regulariter
ſecundum principale etiam acceſſorium reguletur. Et diui-
ditur iſte titulus in tres libros, vel tractatus, in quibus nihil
aliud,niſi de legatis diſponitur:& eſt hoc factum,vt quidem volunt,
propter prolixitatem vitandam: quæ eſſet,ſi longa iſta materia lega
torum ſub vno titulo poſita fuiſſet. Vel quod melius eſt, titulus de
legatis j.agit principaliter de rebus legatis, quæ ſcilicet poſsint le- De leg.j.
gari,vel non.Poteſt autem legari omnis res,vel propria, vel hære-
dis,vel etiam aliena, dummodo hoc vltimo caſu hæres rem legatã
redimat,& legatario præſtet ſi poſsit:alias ſoluet ipſius rei æſtima-
tionem, quando teſtator ſoluit rem eſſe alienam,& illius rei cõmer-
cium communiter haberi poteſt : alias ſi res legata non eſt in com-
mercio hominum, vel eſt, ſed cum difficultate:tunc nec æſtimatio-
nem hæres præſtabit,niſi aliter appareat de mente teſtatoris. infra
eod.l.ſi quis inquilinus. & niſi quando liber homo ſibi legatur, qui
fuerat redemptus ab hoſtibus. infra eod.l.ſenatus.§.fi. Et eſt Lega-
tum donatio quædam a defuncto relicta, & ab hærede præſtanda: Legatum
vnde ſolet dici : O puer hoc dictum tu credas eſſe legatum, Quod quid.
ſit donatum,vel a teſtatore relictum. Et in quo differat a Donatio-
ne cauſa mortis, habetur Inſtitut.eod.in princip. Vel Legatum eſt
deliberatio hæreditatis, qua teſtator (ex eo quod vniuerſum foret
hæredis) alicui quid collatum velit,infra eod,l,legatum eſt.

Et ſeptimus huius.

De legatis, & fideicommiſſis, II.

Qui poſsũt legare, & quibus.

IN hoc libro principaliter tractatur de perſonis legantium, & legatariorum: poteſt ergo quilibet legare, qui & teſtamentum facere poteſt. Et ſimiliter legari poteſt omnibus perſonis, quæ capaces ſunt receptionis, & quæ ex teſtamento aliquid recipere poſſunt. Sunt autem quatuordecim perſonæ, quæ non poſſunt facere legata: de quibus gloſſ. in l. ſi quæram. ſupra de teſta. & no. glo. Inſtitut. quib. non eſt per. fa. teſta. §. fin. Et nouem perſonæ, quibus nihil poteſt relinqui, quas enumerat gloſſ. in l. j. infra de iur. fiſc. & Inſtitut. de lega. §. legari.

LIBER XXXII.

Et octauus huius.

De legatis, & fideicommiſſis, III.

IVriſcõſultus hoc libro tractat de ſignificatione verborum tam circa res legatas, quàm circa perſonas legantium, & legatariorum. Supradicti tamen tituli non obſeruant in omnibus iſtam ſpecificam diſtinctionem inter hos tres libros de legatis traditam. Sæpe enim quod vni eſſet attribuendum, in alio ponitur: vt dicit gloſſ. ſupra de leg. j. in rubro. Iſtud tamen ſummarie ſciendum, quod olim inter Legata & Fideicommiſſa longa eſſet differentia: hodie tamen exæquata ſunt Legata Fideicommiſsis per omnia, vt nulla ſit inter ea differentia, niſi quantum ad vocabulum: & quod deeſt Legatis, repleatur ex natura fideicommiſſorum: & ſi quid amplius eſt in Legatis, per hoc creſcat Fideicommiſsi natura: Inſtitut. eodem. §. j. Et quicquid ſtatuitur in vno, ſtatuitur in reliquo: imo eſſe Legatũ eſt Fideicõmiſſum, & econtra: & hoc in fideicommiſsis ſingularibus: nam vniuerſalia fideicõmiſſa adhuc aliquid ſingularitatis habent.

Inter legata & fideicommiſſa.

LIBER XXXIII.

Et nonus huius.

De annuis legatis, & fideicommiſſis.

Annuũ legatum.

CVm in annos ſingulos aliquid legatum ſit, illud annuum legatum appellatur. Et ſi non ſit aſcriptum, quo loco ſolui debet: quocunque tunc loco petetur, dari debet. Et cum aliquid in ſingulos annos legatum fuerit, tunc plura ſunt legata: & primi anni purum eſt, ſequentium autem annorum conditionale: videtur enim ineſſe hæc conditio, ſi viuat: & ideo mortuo legatario ad hæredem ſuum legatum non tranſit. Cum enim in ſingulos annos legatum relictum eſt, ſimile eſt vſufructui, cum morte finiatur. Cum hoc autem ab vſufructu differt, quia capitis diminutio-

In ſingulos annos legatum.

ne non finitur legatum in ſingulos annos relictum: quia legatum ſequentis anni eſt aliud legatum: & ſic iſtud habebit legatarius, cum plura ſint legata:& in capite cuiuſcunque anni inſpicitur, an ſit capax legati, vel non: et ideo in principio anni etiam ſolui debet. Si autem legatum ſit per hæc verba: qui Hoc anno, vel Quolibet anno: & tunc in fine anni fit ſolutio. l. qui hoc anno. infra de verb. obliga. Vnde ſolet dici: Annua ſi debes, tunc inſpicias caput anni: Anno ſi debes, in fine tenebris anni. glo. Inſtit. de verb. oblig. §. omnis, & de inuti. ſtip. qui hoc anno.

De vſu, & vſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum relictis.

Iſte titul. differt a titul. de vſufructu, & uſu, habitatione, &c. in quibus etiam tractatur de tali materia. Sed hic in vltima voluntate tantum proſequitur: alibi etiam inter viuos. Et eſt regulare, ꝙ nec vſus, nec vſusfructus itineris, actus, viæ, aut aquæductus legari poteſt ab eo, cui debeantur huiuſmodi ſeruitutes: quia ſeruitus ſeruitutis eſſe non poteſt. Nec obſtat quod dicitur, ꝙ omnium quæ in bonis ſint legari poſſit vſusfructus: quia ſeruitus: neq; ex bonis, neq; extra bona ſit: imo in alienis bonis eſt ſemper: quia ſua res nemini ſeruit, ſupra ſi vſusfruct. pet. l. vti frui. Poſſunt etiam liberi hominis operæ legari, ſicut & locari, & in ſtipulationem deduci: habitationis quoq; legatū in ſingulos annos factum ab initio deberi conſtat. Seruitus an poſſit legari. Operæ legantur.

De ſeruitute legata.

Quid iuris circa ſeruitutes conſtituendas, vel acquirendas ſit, traditum eſt ſupra in materia ſeruitutum. Sed quia hic teſtamenta, & legata quæ in his fiunt, examinantur: ideo etiam inter cætera ponitur hic titulus, tractans quomodo ſeruitus legari poſſit, & quid in eo legato veniat, aut quem effectum habeat.

De dote prælegata.

Iſtud Præ, nihil operatur in toto titul. ſicut & cum dicitur prælecto: vt C. de emen. Iuſ. codi. l. j. & eſt figura epilepſis vel tautologia, ſecundum Azo. vel ideo dicitur dos prælegata, ſecundum Rogeriū, quia ante tempus dotis tale legatum dotis vel relictum capitur. Ideo immerito prælegata dos, id eſt, præmature capibilis dici poteſt. Et cū dos prælegatur, illud dotis prælegationi ineſt, & nihil plus, quod inerat actioni de dote, niſi in ſolo tempore.

De optione, vel electione legata.

Optionis legatum eſt, vbi teſtator ex ſeruis ſuis, vel aliis rebus optare (id eſt, eligere) iuſſerat. Et olim habebat tale legatum in ſe cōditionem: ſcilicet, ſi legatarius elegerit. Et ideo niſi ipſe legatarius viuus optaret, ad hæredem tale legatum non trāſmittebat: hodie autem ex noua conſtitutione l. fin. C. communia de le. data eſt licentia etiam hæredi legatarij optare: licet viuus legatarius hoc non fecit: & ſi plures ſint legatarij quibus optio relicta eſt, & diſſentiāt in corpore eligendo, talis diſcordia dirimenda eſt ſorte, & fortuna erit iudex huius optionis; vt ad quem ſors deueniat, illius ſententia in Sors iudex.

optione præcellat. Et mittetur iſta ſors tali, vel alio modo, ſicut ſupra de iudic. l. in his. tribus.

De vino tritico, & oleo legato.

Vino legato, etiam acetum continetur, quod paterfa. vini numero habuit. Et ſi quis vinum legauerit, omne quod ex vinea natum vinum permanſit continetur: ſed ſi mulſum ſit factum vel hydromel lum, id eſt, potio de aqua & melle, & vini appellatione non continebitur: ſicut nec defrutum, id eſt, vinum bullitum, neq; acinaticium, neque cydronium, quod fit ex pomis, continebitur. Sed oenomellū, id eſt, dulcisſimum vinum, & paſſum continebitur: & hoc verum ſi vini numero a teſtatore ſunt habita: alias omnia vini appellatione continentur, quæ vini numero paterfa. habuit, ſicut zytum, & chamum, & cætera, quæ pro hominum affectione potationis loco longo tempore habentur. Et legato vino etiam vaſa debentur, in quibus ad perpetuum vina reſeruari ſolent. De oleo legato quid contineatur ponit l. iij. de tritico & frumento, & l. quidam hæredē. infra eod.

De fundo inſtructo, & inſtrumento legato.

Fundus inſtructus dicitur, qui ea inſtrumenta habet, ſine quibus fundi exercitium inutile eſſet. Qui ergo fundum inſtructum legat, videtur fundum cum ſuis inſtrumentis legaſſe. Eſt autem Inſtrumentū apparatus rerum diutius manſurarum, ſine quibus exerceri nequiret poſſesſio. Et ſunt inſtrumenta fundi ea, quæ fructus quærendi, colligendi, conſeruandi'ue gratia parata ſunt. Et tractat hic titul. de inſtrumento fundi, & domus, & patrisfamil. & horti, & tabernæ, & cauponis, & balnei, & villæ, & vrnæ, & pictoris, & piſcatoris, & de lanionis, & piſtoris, & medici.

Inſtrumentum.

De peculio legato.

Peculio legato, quicquid viuo teſtatore accedit, ad legatarium pertinet: quod autem poſt mortem, non: niſi ipſi ſeruo legatum fuerit peculium. Et ſeruo teſtamento manumiſſo non intelligitur relictum eſſe peculium, niſi expreſſe appareat. Secus ſi inter viuos fuerit manumiſſus. Et ſeruus, cui legatum eſt peculium, non poteſt repetere eas expenſas, quas pro domino ſuo expendit. Quid autem ſit Peculium, dictum eſt ſupra de pecun.

Peculium legatum.

De penu legata.

Si quis penum legat, continentur in legato omnia quæ ſunt parata eſui, & potui. Continentur etiam ea, in quibus ſolemus eſſe, id eſt, comedere: vt oleum, & garum (id eſt, ſalſamentum) amurca, mel, & cætera ſimilia. Eſt autem Penus cella pro conſeruandis eſculentis et poculentis conſtituta: & in hoc differt a Cellario, quia Cellarium eſt paucorum dierum: vnde et in cella dicitur imparatum frumentū: Penus vero longi temporis. & dicitur imparatum frumentum: Penus vero longi temporis. & dicitur penus peni, & penus penoris, & penu: Seruius 1. Aeneid.

Penus. Cellarium.

De ſupellectili legata.

Supellex eſt domeſticum patrisfamil. inſtrumentum, quod neque

argento, auro'ue facto, vel veſti annumeretur a patrefamil. id eſt; cæteræ res mobiles, non animalia. Et legata ſupellectili, hæc continẽtur: mẽſæ, trapezophora, delphica, ſubſellia, ſcamna, lecti etiam inargentati, culcitræ, toralia, mappæ villoſæ, vaſa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucerna, trullæ, & capſæ, & armaria, & vitrea eſcaria & potoria, & prçterea omnes res quæ ad vſum communem patrisfamilias paratæ ſunt: quæ nomen ſui generis ſeparatim non habent, Supellectilis appellatione continentur.

LIBER XXXIIII.

Et decimus huius.

De alimentis, & cibarijs legatis.

SI alicui legantur alimenta, debentur ſibi cibaria, & veſtitus, & habitatio: quia ſine his corpus ali non poteſt. Alia autem quæ ad diſciplinam pertinent, in legato non continentur, niſi probetur aliud teſtatorem ſenſiſſe. Sed ſi quis Diaria, vel Cibaria reliquit: neq; veſtiarium, neq; calcearium debetur: quia de cibo teſtator tantum ſenſit. Eſt autem Diarium, quod alicui ſingulis diebus pro cibo relinquitur. Et ſi quis puero vel puellç alimenta relinquat, adueniente pubertate legatum non expirat. Sed tandiu ei debẽtur, donec teſtator voluerit: quod ſi non appareat quid ſenſerit, per totum tempus vitæ ſuæ debebuntur. Si autem expresſit, quod vſq; ad pubertatem alimenta relinquit: hoc caſu pueri vſq; ad xviij. annum, puellæ vſque ad xiiij. annum alantur: & hoc pietatis intuitu, & fauore alimentorum. Alimenta. Diarium.

De auro & argento, mundo ornamentis, vnguentis veſtibus, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis.

Cum aurum argentumq; legatur, quicquid auri argentiq; relictum eſt, in hæreditate hoc legato continetur, & hoc propter generalitatem verborum. Species autem ex auro vel argento facta non continetur: niſi teſtator omne argentum legauerit. Mundus eſt ornamentum mulieris, in quo mulier mundior fit: continentur & ſpecula, matulæ (id eſt, vrinalia) vnguenta, vaſa vnguentaria, & ſi qua ſimilia dici poſſunt. Ornamenta autem muliebria ſunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures, armillæ, viriolæ, anuli, & omnia quç ad aliam nullam rem parantur, niſi corporis ornandi cauſa. Ex quo numero etiam ſunt gemmæ, lapilli, vitæ, mittræ, ſemimitræ, lautica, acus cum margarita quam mulieres habere ſolent, reticula, crocifuſia. Eſt ergo aliud eſſe mulierem mundam, aliud ornatam, vt ſolet contingere in his, quæ ſe mundauerint lotæ in balneo, neque tamen ſe ornauerint: & econtra, eſt aliqua mulier ſumme ornata, neque tamen emundata, ſi non lota ſit. Vnguenta dicuntur non ſolum quibus vnguntur voluptatis cauſa, ſed etiam valetudinis, id eſt, neceſſitatis: qualia ſunt comagina, glauctna, roſamirra, colum, nardum purum, quo quidem etiam mulieres vnguntur, vt elegantiores & mundiores ſint. Nihil refert an veſtis, vel veſtimenta legentur; & omnia lanea, linea, ſe- Mundus. Ornamenta muliebria. Vnguenta.

rica,vel bombycina,quæ induendi,præcingendi, amiciendi, inſter-
nendi,inijciendi,accubandi ue cauſa parata ſunt.Et quę his acceſſio
nis vice accedunt,vt ſunt picturæ inſitæ, vel quæ claui veſte inſinuā
Veſtimēta virilia. tur,veſtimentorum vocabulo continentur. Veſtimenta autē omnia
aut virilia ſunt,aut puerilia,aut muliebria,aut communia, aut fami-
liaria.Virilia ſunt,quæ parata ſunt cauſa ipſius patrisfamil. veluti
togæ,& tunicę,palliola,veſtimenta,ſtragula,antiaria,et ſaga,id eſt,
Puerilia. veſtis vilis.& raſa.Puerilia ſunt, quæ ad nullum alium vſum perti-
nent,niſi ad puerilem:veluti prætextæ,togæ,aliculæ, chlamydes,&
Muliebria. talia quæ filijs noſtris comparamus. Muliebria ſunt quæ matrisfa-
mil.cauſa parata ſunt , quibus vir non facile vti poteſt ſine vitupe-
Cōmunia. ratione:veluti ſtolæ,capitia,pallia,tunicæ,zonæ,mitræ,plagulæ,pe-
nulæ.Communia ſunt,quibus vtitur mulier cum viro: veluti penu-
la,pallium,& reliqua huiſmodi: quibus ſine reprehenſione vel vir
Familiaria. vel mulier vtatur.Familiaria ſunt, quæ ad familiam veſtiendam pa-
rata ſunt:ſicuti ſaga,linthea,ſtragulæ, veſtis ex pellibus, pelles ca-
Statua. prinæ,& agnellinæ veſtes. Si ſtatuam quis leget, & poſtea ex alia
parte brachium ei adiectum ſit per teſtatorem, omnimodo ſtatua a
legatario vendicari poteſt, id eſt, poteſt petere legatarius ſtatuam
ipſam cum omni re adiuncta.

De liberatione legata.

Si quis debitori ſuo liberationem legauerit, legatum eſt vtile: & neque ab ipſo debitore,neque ab hærede eius poteſt hæres petere, neque ab alio qui loco hęredis eſt:quia debitor habet exceptionem ex tali legato:immo poteſt debitor etiam hæredem conuenire vt liberet eum.Et poteſt legatum liberationis fieri vel in perpetuum,vel ad tempus iubere,ne hæres a debitore petat:& habebit hoc tempus liberationis non ſolum debitor donec viuat, ſed etiam poſt mortem eius hæres ſuus l.non ſolum.infra eod.

De rebus dubijs.

Ambiguus ſermo. Quia in ambiguo ſermone non vtrunque dicimus, ſed id duntaxat,quod volumus:& qui aliud dicit,q̄ vult, ille neq; id dicit quod vox ſignificat,quia non vult:neque id quod vult,quia non illud loquitur.Et quia tales perplexitates,ambiguitates,& amphibologiæ, & cætera multa dubia,obſcura,& caliginoſa, in teſtamentis, & legatis intercidunt: ideo de interpretationibus rerum dubiarum hic tit.tractat.

De adimendis legatis, & fideicommiſsis.

Legata dicuntur adimi, quando ex eodem teſtamento ſiue codicillis ea quæ prius legata fuerunt reuocantur; vel in alium transfe-
Ademptio quomodo fit. runtur.Et fit ademptio ſiue verbis contrarijs, veluti qui legauit per verbo Do,Lego:ita adimat,Non do,Non lego.Siue fiat verbis non contrarijs,ſed alijs quibuſcunq; verbis denotantibus reuocationē, ademptionem, vel translationem: puta Adimo, vel Pœniteo eius quod dedi, vel ſimilia.Imo etiam nuda voluntate pręſumpta fit ademptio:puta ſi teſtator factus ſit inimicus capitalis ipſius legatarij poſt factum teſtamētum,l,iij,infra eod. Sed ſi tales inimicitiæ poſtea ceſ-

ſent,& rurſus amici fiant,tunc reconualeſcit l.cp ſi iterum.infra eod. quia ambulatoria eſt defuncti voluntas vſq; ad vitæ ſupremę exitū. Transfertur autem legatum quatuor modis. Aut enim a perſona in perſonam transfertur. Aut ab eo qui dare iuſſus eſt transfertur, vt alius det. Aut cum res pro re datur: vt pro decem aurei. Aut quod pure datum eſt,transfertur ſub conditione l.translatio.infra eod. Trāsfertur legatum.

De his quæ pœnæ nomine relinquuntur.

Legare pœnæ nomine is dicitur, qui in legato aliquid expreſſit quod coercendi hæredis cauſa relinquitur:quo magis hęres aliquid faciat,vel nonfaciat:veluti ſi teſtator ſcripſiſſet, Hæres meus ſi filiā in matrimonio cum Titio non collocauerit,det x.aureos Seio. Vel ita:Hæres meus ſi ſeruum Stichum non manumiſerit,det Titio x.aureos. Et licet olim inutile erat tale legatum pœnæ: hodie tamen legatum taliter ſiue ademptum ſiue translatum, ac etiam hæredis inſtitutio pœnæ nomine facta valet:niſi ſub conditione impoſſibili, vel legibus interdicta vel ignominioſa fiant:de hoc Inſtitu.de leg.§.ſi.

De regula Catoniana.

Catonis regula circa legata olim vſitabatur. Et continebat in effectu,cp ea legata,quę caduca fierent,aut eſſent nulla,ſi teſtator ſtatim facto teſtamēto moreretur:cp iſta non conualeſcerent,ſi teſtator diutius poſt teſtamētum ſuperuiueret,et res iterum ad eum ſtatum perueniſſet,a quo incipere potuiſſet:Puta,teſtator legauit rem ipſius legatarij ipſi legatario:iſtud legatum eſſet inutile,ſi teſtātor ſtatim moreretur,quia res propria alicuius ſibi legare non poteſt.§.ſed ſi rem. Inſtitut.de lega.quia res ſemel ſua non poteſt amplius fieri ſua.Inſtitut.de act.§.ſic itaque.Sed ſi viuo teſtatore legatarius eandem rē alienauerit,& ita ad ſtatum perueniat, vt amplius non ſit legatarij, per regulam Catonianam non conualeſcebat hoc legatum,ſed erat inutile omnino. Iure autem nouiſſimo ſublata eſt iſta regula per l.vnā C.de cād.tollen.& fallit alias in multis caſibus quos not.gloſ.in verbo,falſa eſt.in l.j.infra eod.

De his quæ pro non ſcriptis habentur.

Si quis hæreditatem vel legatum ſibiipſi aſcripſit,incidit in pœnas legis Cor. de fal. & nihilominus ſcripturæ ſuæ perinde habentur,ac ſi inſertæ teſtamento non fuiſſent. Sic etiam quæ in teſtamento ſcripta ſunt,& non intelliguntur quid ſignificēt, ea perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent. Quæ pœnę ſeruo relinquuntur extra cauſam alimentorū,pro non ſcripto habentur. Legatum quod alicui aſcribitur qui in rebus humanis eo tempore non erat vel qui in hoſtiū poteſtate fuit,neq; ab hoſtibus redijt,pro non ſcripto erit,& deficit.

De his quibus,vt indignis,legata auferuntur.

Legatarius qui teſtatorem de illicita negotiatione poſt mortem detulit,carere debet legato,ſeu fideicommiſſo, quæ ſibi ex teſtamento relicta fuerant. Similiter & ille, qui manifeſtiſſime comprobatus eſt id egiſſe, vt per negligentiam.& culpam ſuam mulier, a qua hæres inſtitutus erat,moreretur. Aut qui teſtamentum dicere voluit

inofficioſum, in quo ſibi legatum eſt factum, vel ſi quis nõ obtemperauerit mandato aut conditioni in teſtamento legali appoſitæ: vel ſi inimicitię capitales interuenerunt inter legatarium & teſtatorem: vel ſi palam, & aperte teſtatori maledixerit, & infauſtas voces aduerſus ipſum iactauerit.

LIBER XXXV.

Et undecimus huius.

De conditionibus & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur.

De legatis ſupra dixit: in quibus, quia quandoque ponitur conditio, demonſtratio, modus & cauſa, ideo de his dicit. Eſt autem conditio quædam legati ſuſpenſio, cuius de futuro defectus vel confirmatio pendet. Demonſtratio eſt quædam in exiſtẽtibus vel præteritis accidentibus notitia quo magis legatum ſit liquidum, adhibita Cauſa dicitur quædam de præteritis præcedens ſuaſio: quo teſtimonio noſtro magis quem honorauimus. Siue eſt animi compulſio a nobis expreſſa. Modus eſt de futuro, & quaſi cuiuſdam remunerationis a legatario petitæ exhortatio: quo non completo, ita relicto quis priuatur, & ſicut deficiente conditione ab initio non capitur. Et eſt natura Conditionis vt ſi ſit poteſtatiua, ei obtemperetur, nec per eum, qui obtemperare debet, aliquid fiat, quo minus adimpleatur, quo caſu pro impleta habetur, & relictum capietur. C. de condi. inſer. l. fin. Si vero eſt turpis, vel inhoneſta, ſi quidem ex parte legatarij, pro non adiecta habetur: & idem de impoſsibili. Si autem ex parte hæredis ponatur, tunc legatum vitiatur. Inſti. de lega. §. fin. Si vero caſualis, vel miſta fuerit, euentus ſpectabitur. C. de cad. tollen. l. vna. §. ſinautem aliquid. In miſta vero legatarius adiuuatur, ſi per eum non ſtetit, ſed per hunc, in cuius fortuitum caſum ſteterit: vt C. de condi. inſer. l. legatum. Et fit Conditio per Si. ſupra de condi. inde. l. qui promiſit. fit etiam per Cum: vt infra de verbo. oblig. l. quodcunq; §. non ſolum. Natura vero Cauſæ, vel demonſtrationis eſt, vt quamuis falſa demonſtratio, vel cauſa dicatur, legatum tamen non vitiatur: Inſtit. de lega. §. ſi quis in nomine. & C. de falſ. cau. adiec. l. ij. Et fit Cauſa per Quia: demonſtratio autem, oſtendendo aliquid. Natura vero Modi hæc eſt, vt modus adimpleatur: vel per legatarium non ſtet, quo minus adimpleatur: & ſic legatum non reuocatur C. de his quæ ſub mo. l. j. & ij. Et fit Modus per Vt, vt ibi: vnde ſolet dici: Scito quod vt modus eſt: & ſit conditio: quia cauſa. de hoc gl. in c. verum. de condi. appo. & Inſti. de lega. §. longe magis.

Marginalia: Conditio. Demõſtratio. Cauſa. Modus. Conditio multiplex. Si. Cum. Quia. Vt.

Ad legem Falcidiam.

Quia lege Falcidia legata minuuntur, ideo de ea ſequitur. Cum enim lege xii. tab. libera erat legandi poteſtas: vt liceret etiam totũ patrimonium in legatis erogare. Cautum enim erat ea lege in hunc modum: Vti quiſq; legat rei ſuæ, ita ius eſto. Sed quia opportunum erat, gratia teſtatorum legandi licentiam coartare, plerunq; enim

inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis hæredibus pro minimo aut nullo lucro hæreditates adire. Lata eſt ergo nouiſſime lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, q̃ dodrantem, id eſt, nouem vncias totorum bonorum. Siue ergo hæres inſtitutus ſit, ſiue plures, etiam ſi eſſent mille, apud eum, eos'ue pars quarta remaneat, cõmuniter inter eos diuidenda. Et dicitur Falcidia ideo, quia ſicut falx fœnum, ſic lex hæc legata reſecat: vel a Falcidio autore dicta, ſicut Publiciana, a Publicio. Inſtitu. de act. §. alle. de hoc ij. diſt. quædam. & in c. Raynaldus. de teſta. gloſ. vlti. & in c. Raynutius. in gl. potuit. Et antequam detrahatur Falcidia, detrahendum eſt prius ex patrimonio totum æs alienum: item funeris impenſæ. Item pretium ſeruorum manumiſſorum. Et de reſiduo patrimonij debent fieri quatuor partes: ita quod vna ex illis remaneat penes hæredem, de alijs tribus ſoluantur legata, vnicuique plus vel minus, ſecundum quod teſtator voluit: & ſi plus ſit legatum, q̃ ſint vires patrimonij: id æs ante omnia deducitur, & poſtea Falcidia detrahitur. Vnde ſolet dici: Tunc defalcabis, cum per legata grauaris. gloſſ. in c. Raynutius. de teſta. Falcidia. Quando habet locũ Falcidia.

Si cui plus quã per legẽ Falcidiam licuerit, legetur.

Si alicui plus q̃ licuerit legetur: & dubitari iuſte poſſit, vtrũ lex Falcidia locum ſit habitura, vel ne, ſubuenit prætor hæredi, vt ei legatarius ſatiſdet: id eſt, caueat, quod ſi apparuerit eum amplius legatorũ nomine cepiſſe, q̃ ex lege Falcidia capere licebit, quanti ea res eſt, tantam pecuniam ſibi reddat: doluſq; malus ab eo abfuturus ſit: hoc eſt, ſi ſciens legatum indebitum cepit, vel dolo ſuo res interierit, & ex doli clauſula, quæ in iſta ſtipulatione ſupradicta continetur, tenebitur. Et ſi opponat exceptionẽ de rei interitu, poterit ipſe repelli replicatione: quia dolo eius factum eſt. Et hæc cautio quæ propter l. Falcid. interponitur, fideiuſſorum habet præſtationem.

LIBER XXXVI.

Et duodecimus huius.

Ad ſenatuſconſultum Trebellianũ, et Pegaſianum.

Explicito tractatu qui ad fideiuſſores ſingularum pertinet rerum: & titu. de lega. j. vſque huc: Nunc tranſeamus ad fideicommiſſa vniuerſalia, & ad interpretationem ſenatuſconſulti Trebelliani. Factum eſt enim ſenatuſconſultum temporibus Neronis, viij. Kal. Septẽbris, Anneo Seneca & Trebellio Maximo Conſulibus: in quo diſponitur q̃ ipſe hæres inſtitutus grauari poſſit per fideicõmiſſum, vt reſtituat totam hæreditatẽ, vel partẽ eius: ſed de his detrahere poteſt quartã, quæ Trebellianica appellatur. Et pro rata illius quartæ põt agere & conueniri contra debitores, & a creditoribus hæreditarijs. Et differt in hoc iſta quarta a quarta Falcidia: q̃a Falcidia reſecat ſuperflua legata particularia vſq; ad dodrantem: ſed Trebellianum reſecat fideicommiſſa vniuerſalia. Et hodie ceſſat Senatuſconſultũ Pegaſianum, & in locum eius poſitum eſt Trebellianum: cuius vigore hæres rogatus reſtituere hæreditatem, põt retinere quartam, vel etiam ſolutam repetere: et pro- Quarta Trebellia. Falcidia. Pegaſianũ.

Fideicommiſſa. ea poteſt agere & conueniri. Et dicuntur Fideicommiſſa ideo, quia olim nemo inuitus cogebat pręſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant, committebant teſtatores fidei eorum, qui capere ex teſtamento poterant, vt alijs reſtituerent: & ideo fideicōmiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo iuris, ſed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur. Hodie autem in iuris neceſsitatem deductum eſt, vt hæres taliter rogatus, inſtante fideicommiſſario, etiam ſi nolit, inuitus compellitur ad adeundam hæreditatem, & reſtituendam eandē ei, pro quo rogatus eſt: retenta tamen ſibi quarta Trebellia. Vnde ſolet dici: Tunc trebellabis, cum reddere cuncta grauaris. gloſ. in d. c. Raynutius, de teſtam.

Quando dies legatorū, vel fideicōmiſſorū cedit.

Cedere. Verbum Cedere duas habet ſignificationes: aliquando enim exponitur, id eſt, incipere deberi. infra de verb. ſignifi. l. cedere. Aliquādo cedere dicitur quantum ad tranſmiſsionem: vt C. de cad. tollend. per totum. Pro huius pleniori notitia ſciendum, quędam pure, id eſt ſine diei vel conditionis appoſitione relinqui: quædam ſub conditione. Et ſi quidem purum fuerit legatum, cedit eius dies a morte teſtatoris, ſcilicet quantum ad tranſmiſsionem, non quantum ad hoc, vt debeantur, aut peti poſsint C. de cad. toll. §. cum igitur. Et in ſeruitutibus perſonalibus, vt ſunt vſusfructus, vſus, habitatio, non cedit dies ante aditam hæreditatem: etſi pure ſint relictæ: nec quo ad petitionem: nec quo ad tranſmiſsionem, ſi decedat legatarius. Idem in alijs ſeruitutibus, & in quibuſdam alijs caſibus notat. Cod. de cad. toll. §. nouiſsimo. & infra eod. l. ſi habitatio. Hæreditate vero adita cedit dies quo ad petitionem, non quo ad tranſmiſsionem, cum non tranſeant ad hæredes. d. §. in nouiſsimo. & Inſtit. de vſufruct. §. finitur. niſi ſint relictæ Titio & hæredi. C. de vſufruct. l. cum antiquitus. Cætera vero legata cedunt a morte teſtatoris quo ad tranſmiſsionē, licet non poſsint peti niſi ea adita. Item ſi ſunt relictæ ex die certo vel incerto, vel ſub conditione, nō cedit ante diē l. ij. infra eod. et ſupra qn̄ dies vſuſ. le. ce. l. j. §. fi. Sed cætera legata ex die certo cedūt: vt C. de cad. toll. §. cum igitur. et ſic conſtat quod ſupra diximus duobus modis diem cedere: vt etiam not. d. l. vna. C. de cad. tollen.

Cedere ſeruitutes.

Vt legatorum, ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur.

Satiſdare nomine legati. Hæc rubrica in Codice cumulatur cum illa, Vt in poſſeſsionem legatorum, &c. quæ eſt infra proxim. Oportet igitur ſatiſdare nomine legatorum: quibus teſtator dari legata, fieri'ue voluit, iiſdem legatarijs vt detur vel fiat, doluſq; malus abfuturus ſit. Et pro hoc cogitur hæres ſemper ſatiſdare cuiuſcunq; ſit dignitatis, vel quarumcunque facultatum. Fallit hoc in caſibus: primo in fiſco: ſecundo in legato repetitio: tertio, ſi teſtator vetuit: quarto, quando offertur cognitio, & dicit hæres, Hodie conſtat, hodie agamus: quinto, quando calumnioſe petitur: quia conſtat fideicommiſſum non deberi, vel conſtat repudiatum fideicommiſſum, uel hęreditatem non aditam. Item liberi teſtatoris

ſtatoris non ſatiſdant, niſi teſtator præceperit l. iubemus.§.J.C. ad Trebell. Et non ſolum legatarijs ſatiſdare oportet, ſed etiam ſucceſſoribus eorum et procuratoribus:& non ſolum hæredes cauent, ſed etiam ſucceſſores eorundem, infra eod.l.j.§. non ſolum. Eſt autem ſatiſdatio præſtanda demum adita hæreditate, vel agnita bonorum poſſeſsione, Cui caueatur. Quando.

Vt in poſſeſsione legatorum, vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat.

Supra tit. proxim. propoſita eſt quædam ſatiſdatio, vel cautio fideiuſſoria, quam præſtare debet hæres legatarijs, vel fideiuſſoribus, de ſoluendis legatis, vel fideicommiſsis: ꝙ ſi hæres eandem cautionem præſtare recuſauerit, & non, vti iure cautum eſt, ſatiſdederit, mittitur legatarius vel fideicommiſſarius in poſſeſsionem bonorum cauſa legatorum, vel fideicommiſſorum: de qua miſsione tractat hic titu. Non tamen ex tali miſsione dominus eſſe incipit, nec tam poſſeſsio rerum ei ꝙ̄ cuſtodia datur. Mittitur ergo ſolum cauſa cuſtodiendi, neque ius habet expellendi hæredem, ſed ſimul cum eo poſſidere iubetur, vt ſaltem tædio perpetuæ cuſtodiæ extorqueat ab hærede cautionem. Et tamen alia poſſeſsio hæredis, alia legatarij: hæres enim vere poſsidet, & vſucapit: ſed legatarius eſt in poſſeſsione iuris pignoris, infra pro hærede l.ij.in princ.

LIBER XXXVII.

Et tredecimus huius.

De bonorum poſſeſsionibus.

Bonorum poſſeſsio eſt ius perſequendi retinendiꝗ patrimonij ſiue rei, quæ cuiuſꝗ, cum is moritur, fuit. Et dicuntur bona vniuerſitatis cuiuſque ſucceſsio qua ſucceditur ius mortui, ſuſcipiturꝗ eius rei commodum, & incommodum. Nam ſiue ſoluendo ſint bona, ſiue non ſint, ſiue damnum habeant, ſiue lucrum, ſiue in corporibus ſint, ſiue in actionibus, in hoc loco propriè bona appellantur. Et in omnibus habentur bonorum poſſeſſores vice hæredum, non autem ſunt veri hæredes: vnde non habent petitionem hæreditatis directam, ſed bonorum poſſeſsionem. Et inductæ fuerunt bonorum poſſeſsiones a Prætore emendandi, ſupplendi, & coadiuuandi iuris ciuilis gratia. Et competunt tam ex teſtamēto, ꝙ̄ ab inteſtato. Prætor enim cum videret multos a iure ciuili excluſos, ſecutus naturalem æquitatem, eiſdem ſucceſsionem pollicitus eſt: non tamen fecit eos hæredes, quia id non potuit: cum hæreditas iuris ciuilis ſit vocabulum: ſed perinde conceſsit eis bonorum poſſeſſ. ac ſi hæredes a iure ciuili fuiſſent: & conſtituuntur loco hæredum: vocanturꝗ Bonorum poſſeſſores. Et ſunt bonorum poſſeſſiones ex teſtamento duæ: Vna contra tabulas, alia ſecundum tabulas. Ab inteſtato vero erat olim octo: hodie vero tantum ſex ſunt bonorum poſſeſsiones ordinariæ: & ſeptima extraordinaria, quæ Bonorum poſſeſſores.

locum habet, vt ex legibus nouis bonorum poſſeſsio detur: de quibus plene Inſti.eo.§.quos autem Prætor, vſque.§.cum igitur,

Si tabulæ teſtamenti extabunt.

Hic titu.differt ab illo, infra ſi tab. teſtam. nullæ extiterint: quia hic dicit, extabunt: ibi, nullæ extiterint. Et eſt hic titul.communis bonorum poſſeſ. ſecundum & contra tab. Superior vero generalis omnium bonorum poſſeſsionum. Et ſunt communia vtriuſq; ſecundum tabulas & contra tab. Primo in eo, quia vtraq; competit capacibus non capacibus non. infra de contra tab.l.iij.§.liberi. Secundo, quia vtraque competit ex eiſdem tabulis, id eſt, eius qui potuit teſtari. infra de ſecund.tab.l.j.§.exigit. Tertio, quia ex quacunque materia ſcripta ſit, vtraq; cōpetit. infra de ſecund.tab.l.j.in prin. Quarto, quia vtraque competit, tam ex teſtamēto ſcripto, q̄ non ſcripto. Sed tunc dicitur ſecundum nuncupationem, vel contra nuncupationem: vt C.de ſecund.tab.l.j. Quinto, quia competunt & dantur quando tabulæ ſunt tempore mortis, licet poſtea intereant. infra de ſecund.tab.§.ſufficit. In multis autem differunt: vt infra de contra tab.l.illud.§.ad teſtamenta. Et in multis alijs conueniunt & differunt: vt patebit infra, in ſpecialibus titu.de ſecundū,& contra tabu.

De bonorum poſſeſsione infanti, furioſo, muto, ſurdo, cæco competenti.

Quinque perſonas exprimit hic titul. admittendas ad bonorum poſſeſsiones: de primis duabus tractat lex prima: & præſertim ſupra titul.ij.l.non eſt ambigendum. vbi ſpecialiter de furioſo. de infante autem ſpecialiter tractat l.ſeruus. ſupra titu.ij. Alij vero tres, mutus, ſurdus, cæcus, procedunt iure communi in petenda bonorū poſſeſsione, & in die cedenda. infra eod.l.ij.

De bonorum poſſeſsione contra tabulas.

Præteriti. Liberis præteritis, id eſt, non inſtitutis vt oportet, prætor bonorum poſſeſsionem contra tabu. teſtamenti paterni concedit: poſſunt enim petere bonorum poſſeſsionem in rebus paternis, non obſtante, q; pater in teſtamento ſuo nullam de eis fecerit mentionem. Et

Liberi. debemus accipere hoc loco Liberos, non ſolum naturales & legitimos, ſed etiam adoptiuos, ſi neq; inſtituti neq; exhæredati ſunt, rite poſſunt contratabulare. Et vocantur ad bonorum poſſeſsionem cō tra tabu. eo iure & ordine, quo vocantur ad ſucceſsionem iure ciuili. Et pertinet hæc clauſula etiam ad poſthumos præteritos. Si autem liberi ſint exhæredati: & forte minus legitimi, non habent hanc bonorum poſſeſsionem contra tabulas, ſed in ipſorum arbitrio eſt inſtituere inofficioſi querelam, ſi velint.

De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeſsione petita.

Hic titulus æquitatem quandam habet naturalem, & aliquid nouum: vt hi qui iudicium patris, id eſt, vltimam voluntatem reſcindunt per bonorum poſſeſsionem contra tabulas petitam, iuxta eius

voluntatem ſaltem legata & fideicõmiſſa quibuſdam perſonis præſtarent:hoc eſt, liberis, & parentibus ipſius teſtatoris, & vxoribus nurubuſq; dotis nomine legatum. Generaliter autem parentes & liberos prætor excipit,nec gradus liberorum parentum'ue enumerauit:ergo in infinitũ eis præſtabitur.Quiſquis igitur ex liberis,parentibus'ue fuerit, ad legati petitionẽ admittetur:non obſtante irritatione teſtamenti per bonorum poſſeſsionem contra tabulas factam.

De collatione bonorum.

Collatio bonorum, dicitur communicatio, quaſi in commune latio.Nam quod erat proprium,confertur,& communioni ſubijcitur. Et habet h c tit.manifeſtam æquitatem: cum enim Prætor ad bonorum poſſeſsionem cõtra tabulas emancipatos admittat participeſq; efficiat cum his, qui ſunt in poteſtate bonorum paternorum:conſequens eſſe credidit, vt ſua quoq; bona in medium conferantur, qui appetunt paterna. Inter eos ergo dabitur Collatio, quibus bonorũ poſſeſsio data eſt. Et fit collatio cum tali diſtinctione: Nam aut ſunt hæredes aſcendentes,& tunc ſiue ipſi ſuccedant liberis eorum emãcipatis, vel in poteſtate conſtitutis, non tenentur inter ſe inuicem aliqua bona conferre. Et idem per omnia collateralibus & extraneis hæredibus,qui ſimiliter non aſtringuntur ſibi inuicem conferre:ſiue tales perſonæ ſuccedant ex teſtamẽto,ſiue ab inteſtato: quia hoc non reperitur aliquo iure cautum. Sic ergo titulus ille non habet locum in ſupraſcriptis perſonis, ſed in ſolis hæredibus deſcendentibus, qui liberi appellantur,inter quos ita diſtinguitur:aut ſoli emancipati ſuccedunt patri, vel auo:& tunc ſola profectitia tenentur conferre ſibi inuicem: vt probatur in l.vt liberis.C.de coll.Aut ſuccedunt cum collateralibus vel extraneis, & idẽ quod ſupra.Aut ſuccedunt cũ alijs exiſtentibus in poteſtate,& tunc emancipati conferunt ſuis in poteſtate cõſtitutis ſola profectitia:& econtra ſui emãcipatis. Et ſic eſt æqualitas inter eos in modo collationis.de hoc in Aut.ex teſtamento.C.de coll.niſi teſtator aliud diſpoſuerit,vt ibi.

Collatio quomodo fit.

De collatione dotis.

Licet pater faciẽs filio donationẽ tanq; benemerito, hoc expreſſo,vt cõmuniter fit in inſtrumentis donationũ,non tenetur filius iſtã donationẽ conferre: cum talis donatio dicitur peculium aduentitiũ potius,q; profectitium:vt not.glo.in Auten.vnde ſi parens.C.de inoffic.teſta.Tamen vbi pater tradit liberis ex aliqua cauſa, propter quã cogitur filio donare, puta ex cauſa dotis,vel donationis ꝓpter nuptias:ut in l.fi.C.de dot.ꝓmiſ.& in l.q liberos.ſupra de ritu nupt. & tunc talis donatio debet cõferri:vt infra toto tit. & l.filiæ.& l.illã.C.de donat.Et eſt ratio, quia cũ pater det ex iuris neceſsitate,videtur velle q; cõferatur: & etiã, quia hæc donatio quæritur filio in vita patris, ideo conferenda eſt,vt probatur l. Põponius Philadelphus.ff.famil.herciſ.Et ſic ſorores maritatæ & dotatę quę volũt venire ad ſucceſsionẽ hæreditatis paternæ ſimul cum fratribus,tenentur dotes ſuas conferre: & eodẽ modo frater alteri fratri donationẽ

propter nuptias,quam pater ei contulit,quãdo ipſe vxorem duxit.

De ventre in poſſeſsionem mittendo.

Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis ſunt, curam prætor habuit, dando eis Carbonianam, & contra tabulas cæteras poſſeſsiones. Ita etiam eos qui nondum nati ſunt, propter ſpem naſcendi, non neglexit. Nam & hac parte edicti eos intuitus eſt, dum ventrem mittit in poſſeſsionem vice, & loco bonorum poſſeſsionis contra tabulas. Oportet ergo omnimodo mulierem eſſe prægnantem ad hoc vt detur ei hæc bonorum poſſ. Nec ſufficit ſe dicere prægnantem vt ſibi competat hoc edictum. Quare nec tenet datio bonorum poſſeſsionis, niſi vere prægnans fuerit, & mortis tempore, & eo tempore, quo ſe mitti in poſſeſsionem petit.

Prægnanti datur ventris, no. poſſ.

De coniungendis cum emancipato liberis eius.

Per legem antiquam x I I. tabul. ſolum ſui ſuccedunt: vt Inſtitut. de hæred. ab inteſt. §.j. Et ſunt Sui, etiam nepotes in poteſtate retenti, ſi pater eorum eſt emancipatus: vt Inſtitut. de hæred. qua. & dif. §. ſui. Per prætorem autem etiam emancipatus ac ſi in poteſtate permanſiſſet: vt ſupra de bono. poſſ. contra tab. l. j. §. vocãtur. Hanc diſcordiam ſedat hic prætor, vt partem quam erat habiturus emancipatus, ſi in poteſtate ſtetiſſet, diuidat cum ſuis filijs: vt ipſe dimidiũ, illi aliud dimidium habeant: & eis ſolum conferat, non alijs fratribus. Ideo dicitur ille titu. coniungere emancipatos cum eorum liberis. Sed ad hoc ꝙ fiat hæc coniunctio, multa ſunt neceſſaria. Primo, vt pater ſit emancipatus, alias ipſe ſolus ſuccederet iure communi: vt infra eod. l. j. in princip. Secundo, ꝙ liberi eius ſint in familia, id eſt, in poteſtate aui tempore quo is moritur. Tertio, ꝙ hi nepotes ſint naturales & legitimi, non legitimi tantum, id eſt, adoptiui: vt infra eodem l. ſi quis. Quarto, ꝙ hæreditas pertineat ad eos, ſcilicet nepotes, & filium, ſcilicet ꝙ filius præteritus ſit, & illi inſtituti: vel ecõtra: vel omnes præteriti & alius inſtitutus, vel prorſus inteſtatus deceſsit. Quinto, ꝙ ſuo nomine pertineat, alias ſecus. infra eodem ſi nepos. Sexto, ꝙ hæreditas ſi paterni generis, vt aui paterni: vel ꝙ præteritio pro exhęredatione habeatur. ſupra de contra tab. l. illud. §. ad teſtamenta. Septimo, ꝙ non ſint exhæredati filius & nepos: quia tunc in contra tabul. non iungerentur: quia omnino eis denegatur ſuo & alieno iure. Octauo, ꝙ emancipatus non ſit in adoptionem datus: nam tunc ſit ei iunctio, quia nec habet contra tabul. niſi ſit conſtitutus, & alius committat edictum: vt ſupra de contra tabul. l. non putauit. §. in adoptionem. Sed hoc edictum hodie locum non habet, quia ſublata eſt differentia patriæ poteſtatis: vt in Auten. de hæred. ab inteſt. §. j. coll. ix. Vnde ſolus filius hodie ſuccedit, ſiue ſuus, vel emancipatus, & non nepos.

Quæ ſint neceſſaria in coniunctione emãcip.

De carboniano edicto.

Hoc edictum inuentum eſt a Carbone prætore, & ab eo denominatum: ſicut Publiciana a Publicio: Inſtitut. de act. §. aliæ. Et habet locum hoc edictum, quando alicui filio non inſtituto, vel exhæredato, ſed præterito controuerſia fit a poſsidente bona paterna: an

inter liberos ſit connumerandus. Et ita de ſtatu eius, id eſt, filiatione ſimul & de bonis agitur: ſi tunc talis eſt impubes cauſa cognita, perinde poſſeſsio corporalis rerum hęreditariarum ſibi datur, ac ſi nulla de ea re controuerſia eſſet, & iudicium in tempus pubertatis cauſa cognita differtur. Et habet hoc edictum locum tam in maſculis, q̃ fœminis ex virili ſexu deſcendentibus: omnes enim commodum Carboniani habent: & generaliter his competit Carbonianum, quibus & contra tab. bo. poſ. His vero qui repelluntur a contra tab. bonorum poſſeſsio non competit. Et vertitur cauſæ cognitio in eo, vt ſi manifeſta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum poſſeſsionem peterent, non daretur bonorum poſſeſsio ſummatim. Ergo cum petitur ex Carboniano edicto bonorum poſſeſsio, debet prætor cognoſcere: & ſi quidem abſolutam cauſam inuenerit, id eſt, ſine dubitatione, euidenterq́ probetur filium non eſſe: quod duobus modis probari poteſt: vt eſt tex. in l. filium. ſupra de his qui ſunt ſui vel alie. iur. negare debet ei bonorum poſſeſ. Carbonianam. Si vero ambiguam cauſam, hoc eſt, vel modicum pro puero facientem vt non videatur filius euidenter non eſſe dabit ei Carbonianam bonorum poſſeſsionem. Duæ ergo cauſæ ſunt, de quibus prætor cognoſcet. Vnde dandæ Carbonianæ poſſeſsionis, quæ habet commodum illud, vt perinde ac ſi nullam cõtrouerſiam pateretur, impubes poſſeſsionem bonorum accipiet. Alia eſt cauſæ cognitio, vtrum debeat differri in tempus pubertatis cognitio, an præſentari poſſeſsio.

De bonorum poſſeſsionibus contra tabulas.

Iuriſconſultus ſecutus ordinem bonorum poſſeſ. primo ſupra tractauit contra tabul. quia iſta prius defertur, quam ſecundum tabul. vt ſupra titul. proxi. l. ideoq́. Et nunc demum de ſecundum tabul. quia iſta poſterior eſt. Sed imperator C. eod. titul. aliam habuit conſiderationem, præmittendo ſecundum tabul. tanquam digniorem: quia magis nititur ex voluntate defuncti. Et debemus accipere. Tabulas teſtamenti omnem figuram materiæ. Siue igitur tabulæ ſint ligneæ, ſiue cuiuſcunque alterius materiæ, ſiue chartæ, ſiue membranę, ſiue corium alicuius animalis, tabulæ recte dicuntur. Non tamen curamus hic omnes tabulas, ſed ſupremas, id eſt, eas, quę nouiſsime factę ſunt. Sufficit autem extare tabulas, etiam ſi non proferantur, ſi certum ſit eas extare. Si autem apud furem ſunt, vel apud eum apud quem depoſitę ſunt: dubitari non oportet admitti poſſe bonorum poſſeſsionem. Nec enim opus eſt aperiri eas, vt bonorum poſſeſsio ſecundum tabul. cognoſcatur. Et eſt ſecutus pretor ordinem ęquiſſimum: voluit enim primo ad liberos bonorum poſſeſsionem contra tabul. pertinere. Quod ſi hoc occupatum non fuerit, iudicium defuncti ſequendum eſt. Expectandi igitur liberi erunt quamdiu bonorum poſſeſsionem petere poſſunt. Quod ſi tempus fuerit finitum, vel ante deceſſerit, vel repudiauerit, vel ius petendi bonorum poſſeſsionem amiſerit, tunc reuertitur bonorum poſſeſsio ad ſcriptos heredes: & pro qua quiſq́ parte hęres ſcriptus eſt, pro ea accipiat bonorum poſſeſ. ſic tamen, vt ſi non ſit qui ei concurrat, habeat ſolus bonorum poſſeſsionem.

Tabula teſtamenti.

Si a parente quis manumiſſus fuerit.

Manumiſſus. Emancipatus.

Manumiſſus hoc titulo improprie pro emancipato ponitur. Seruus enim dicitur manumitti: filius autem emancipari: vt C. quando act. de pec. eſt an. l. j. Quia autem ſupra de bono. poſſ. contra tabul. quæ datur liberis contra teſtamentum parentum actum eſt, vt ibi dictum eſt: nunc econtra de ea poſſeſsione, quæ parentibus contra teſtamentum liberorum datur: licet hæc non ſit ita fauorabilis, ſicut alia, quæ recto ordine naturæ liberis debetur, non autem econtra: vt infra vnde lib. l. ſcripto. in fi. Et caute dicitur in hoc titulo contra teſtamentum emancipati. Nam ille qui eſt in poteſtate, non poterat olim habere hæredem, etiam parentem, niſi haberet caſtrenſe peculium: & facere teſtamentum & adiretur hæreditas: & tunc ceſſat cōtra tabul. & querela: vt C. de inoffi. teſta. l. fin. Similiter etiam in quaſi caſtrenſi non potuit, per l. nam & ſi parentibus. ſupra de inoffi. teſta. & d. l. fin. Hodie autem in quaſi caſtrenſi videtur ꝙ habeat locū querela, & contra tabul. vt C. de epiſc. & cler. Auten. presbyteros. Si autem non adiretur hęreditas, pater omnia occupat iure peculij: vt infra. de caſt. pec. l. ij. Sicut ergo pater prætereundo filium ſuum in teſtamento, patitur contra tabul. bonorum poſſeſ. filio addiudicari etiam emancipato: ita & filius etiam emancipatus patrem prætereiens, eundem exitum contra tabul. teſtamenti ſui patietur: niſi parens pecuniam acceperit, vt filium emanciparet. vel poſtea filius in eum, quantū ſatis eſt, contulit: ne iudicia eius inquietet: vel niſi filius militare cœpit, militia vel armata, vel inermi. infra eo. l. j. §. ſi parēs.

De bonorum poſſeſsionibus ex teſtamento militis.

Quia quædam ſpecialia ſeruantur in bonorum poſſeſ. ſecundum tabu. ex teſtamento militis, quæ in teſtamento pagani locum non habent: ideo de hac dicitur. Non eſt autem dubium, quin voluntates eorum ratæ eſſe debeant, qui in hoſtili loco, id eſt, expeditione, vel procinctu ſuprema iudicia quoquo modo ordinaſſent, ibidemque diem ſuum obijſſent. Omnes ergo qui eius ſunt conditionis, vt iure militari teſtari non poſsint, quia forte milites non ſunt: ſi tamen in hoſtili loco deprehendantur, et illic decedant, quoquo modo velint, & quoquo modo poſsint teſtabuntur: ſiue præſes ſit prouinciæ, ſiue legatus, ſiue quis alius, qui iure militari teſtari nō poteſt. Item nauarchos, id eſt, princeps nauis: & trierarchos claſsiū, id eſt, qui præſunt nauibus triremibus, iure militari poſſe teſtari nulla dubitatio eſt.

Nauarchi. Trierarchi.

De iure patronatus.

Supra titulo ſecundo viſum eſt, quomodo patri & patrono, quod vnum eſt, contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſsio detur. Nunc de omni iure patronatus tractat, quod in multis conſiſtit. Primo enim ſuccedunt patroni et eorum liberi libertis ab inteſtato decedētibus, ſi liberos nullos reliquerint. Ex teſtamento autem ſi libertus habeat in bonis minus ꝙ̄ centum aureos, excluditur patronus penitus: ſi habeat plus quam centum, & inſtituat extraneum hæredem,

Patronorū ſucceſ. & ius.

non poteſt patronus excludi, quin habeat ad minus tertiam de bonis liberti: vt Inſtiut. de ſuc.liber. poſt princ.Secundum ius eſt,vt patronatus non vocetur in ius a liberto ſine venia:vt C.de in ius vocan.,l.ij. Tertius,vt libertus alat eum inopem:vt ſupra de lib. ag.l. ſi quis a liberis.§.ſolent. Quartum , vt turpem actionem,vel exceptionem contra eum non proponat:vt infra,de excu.dol.l.apud Celſum.§.aduerſum , Quintum, vt poſsit eum ingratum in ſeruitutem reuocare:vt in Auten.vt liber. de cæ.§.j.Sextum,vbi patronum inuenerit, faciat ei reuerentiam. ſupra de in ius vo.l.generaliter. Vnde dicitur : Patrono debetur honor, onus, vtilitaſq;: Præſenti præſit,defendat , alatur egenus.Gloſſ.in capit.nobis,de iure patron. Et hæc iura multis modis tolluntur : qnos ponit gloſſ. Inſtiut, de ſuc. lib.§.cum vero maiores.

De obſequijs,liberis,& libertis,parentibus,& patronis præſtandis.

Honori parentum ac patronorum tantum tribuitur , vt quamuis per procuratorem iudicium accipiant,tamen nec actio de dolo , neque iniuriarum in eos datur , Interdictum quoque vnde vi, non eſt aduerſus eos reddendum . Et tanta pietatis ratio etiam militibus in parentes conſtare debet:q̀ ſi filius,etiam miles, in patrem aliqua cõmiſit,pro modo delicti puniendus eſt.Et ſi filius patrem aut matrem (quos venerari oportet)contumelijs afficit,vel impias manus eis infert,pro modo delicti ; talis tangreſſa pietas punienda eſt . Et indignus eſt militiæ indicandus,qui patrem & matrem de aliquo maleſicio accuſauerit:quia filio & liberto ſemper honeſta,& ſancta perſona patris,ac patroni,videri debet.Et etiam magiſtri:vt dicit gloſſ.in Magiſtri.
l.liberto,infra eo. Item nec iuſiurandum calumniæ a patrono exigere poteſt,ſupra de iureiurand.l.ſi patonus.& l.iuſiurandum ,

LIBER XXXVIII.

Et ultimus huius.

De operis liberorum.

OPeræ ſunt diurnum officium, id eſt,officium quod quis exhibet alicui per diem, ſcilicet artificialem,non naturalem: vt ſupra de alim.leg.l.ij.& infra de verbo. ſigni.l.ij.§.j.Aliquando tamen Opera ponitur pro breuioris temporis officio, vt in ſalutando, vel aſſurgendo,& ſimilia,vt ſupra de condit. inde.l. ſi non ſortem.§.libertus . Et conſiſtit opera in actu, ſupra de op.ſer.l.j.Et differt hic titu.ab illo,quia ibi de operis ſerui,hic de liberti operis dicit. Et pollicetur prætor in hoc edicto ſe daturum iudiciũ in libertos & libertas ſuper operis præſtandis,ad hoc vt emeret atque honoraret libertinas perſonas.Qui ergo operas præſtare debet diurnas,non eo die præſtare tenetur,quo promiſit . Nec illi, qui ſex horis antemeridianis paratus eſt ſeruire hodie : & alia die per alias ſex horas liberatio eius diei contingit : quia opera non diuiditur.Et aliæ ſunt operæ diei,hodiernæ,aliæ craſtinæ .

De bonis liberorum.

Hoc edictum a prętore propoſitum eſt honoris,quem liberti patronis exhibere debent,moderandi gratia.Nam vt Seruius ſcribit, ante ſoliti fuerunt patroni a libertis duriſsimas res exigere, ſcilicet ad remunerandum tam grande & inęſtimabile beneficium.quod in libertos confertur, cum ex ſeruitute in ciuitatem Romanam perducuntur. Et quidem primus prætor Rutilius edixit, ſe amplius non daturum patrono,q̃ operarum & ſocietatis actionem: videlicet, ſi hoc pepigiſſet,vt niſi obſeqnium ei præſtaret libertus,in ſocietatem admitteretur patronus:vt quia dixit dominus,ob hoc te ſolum manumitto , vt mecum contrahas ſocietatem:talis autem ſocietas iure poſtea prohibita fuit:ut in l.Labeo.ſupra tit.proxim.poſteriores autem prętores pollicebantur patronis certæ partis bono. poſſ. quod & poſtea per imperiales conſtitutiones redactum eſt in id ius, quod habetur inſtitut.de ſuc.lib. & dictũ eſt ſupra de iur.pat.circa.princ.

De libertis vniuerſitatum.

Municeps. Municipibus,id eſt, vniuerſitati plenum ius in bonis libertorum libertarumq; defertur:hoc eſt,illud ius,quod etiam patrono.poſſunt ergo omnino petere bon.poſ.libertorum, & tempora bonor.poſſeſſionis petendę cedũt municipibus exinde,i.ab eo tẽpore, ex quo decernere de petenda potuerunt:id eſt, eligere ſyndicumvel actorẽ.

De aſsignandis libertis.

TemporibusClaudij Imperatoris,Velleio Rufo , & Scapula conſulibus, factum eſt ſenatuſconſultum de aſsignatione libertorum : quo cauetur , q patronus habens plures liberos in poteſtate,poteſt vni ex eis libertum aſsignare,ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato: quæ aſsignatio euaneſcit,ſi talis filius poſtea emancipatus fuerit: & ille cui aſsignatio eſt facta ſolus ſuccedit liberto, excluſis alijs, etiã in eodem gradu conſtitutis. Eſt ergo Aſsignatio quædam prælegatio,& præ alijs libertis donatio : & poteſt fieri quacunque voluntate,& quibuſcunque verbis, etiam nutu.infra eod.l.j.§.aſsignare.& pure,& ſub conditione.infra eod.l.aſsignare.

Aſsignatio.

Si quid in fraudem patroni factum ſit.

Libertus tenetur patrono ſuo relinquere partem debitam iuxta diſtinctionem ſupra de iur.pa.traditam.Si ergo libertus dolo malo. ſiue teſtamento facto,ſiue ab inteſtato decedens,aliquid fecerit,quo minus debita pars bonorum ad patronum , vel eius liberos perueniat:habet patronus actionem quæ appellatur Fauiana.Et eſt in factum actio perſonalis,& perpetua, quæ datur ſoli patrono ad reuocandum ea,quæ libertus in fraudem eius alienauit inter viuos , vel vltima voluntate,quo minus patronus habeat tertiam : vt infra eo. l.j.§.j.& Inſtit.de ſuc.lib.§. ſed curam.de hac actione Inſti. de act.§. item ſi quis in fraudem .

Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt.

Poſtea quam prætor locutus eſt de bonorum poſſeſ. eius qui teſtatus eſt , tranſitum fecit ad inteſtatos:eum ordinem ſecutus, quem

& lex xii.tab.ſecuta eſt. Fuit enim ordinarium ante de iudicijs, & uoluntatibus teſtantium, et deinde de ſucceſsione ab inteſtato loqui. Sed ſucceſsionem ab inteſtato in plures partes diuiſit: fecit enim gradus varios, id eſt, capita: primum liberorum, ſecundum legitimorũ, tertium cognatorum, quartum viri & vxoris. Tunc ab inteſtato poteſt competere bonor.poſ. ſi neq; ſecundum tab. neque contra tab. bo.poſ. agnita ſit: vel ſi repudiata eſt a bono.poſ. ex teſtemento: tunc enim ab inteſtato bon.poſ. eam incipit. Recte autem prætor a liberis initium fecit in ſucceſsione ab inteſtato: vt ſicut contra tab. ipſis deſert: ita ab inteſtato ipſos vocet.

Vnde liberi.

Quidam libri habent hic proprium titulum, vnde liberi: alij autẽ non habent hic titulum, ſed ponunt iſtam legem ſub tit.proxi. ſupra ſi tab.teſta. &c. Et tractat hic titulus de primo ordine ſuccedendi ab inteſtato, qui datur liberis deſcendentibus, ſiue ſuis, ſiue emancipatis: quibus ordine naturæ parentum hæreditas debetur: non autem econtra parentibus liberorum hæreditas. Parentes enim quicquid acquirunt, præſumuntur naturali ratione & communi voto liberis theſaurizare. Econtra autem liberorum bona ad parentes non recto ordine naturæ, ſed turbato, & ex ſola miſeratione, id eſt, pietate, in ſolatium filij amiſsi conceduntur: vt ſupra de iur.dot.l. in ſucceſsione. & de inoff.teſta.l.nam & ſi parentibus. vbi glo. dicit, Bul. dixiſſe, quando mortuus fuit filius ſuus: Ordine turbato ſuccedis Bulgare nato. Et poteſt hic ſubijci regula, vt quicunq; habent contra tab. habeant hanc bo.poſ. vt ſupra tit.proxi.l.j.§.recte. Liberi ergo in bonis matris vel maternæ lineæ non habent hanc bon.poſ. ita intelligitur quod dicitur C.de ſuis & leg.hære.l.vlti.

Vnde Legitimi, & vnde agnati.

Coniunctio Et, hoc tit.ponitur expoſitiue: nã idem eſt legitimus & agnatus, omnes enim agnati legitimi dicuntur; quia lege xii.tab. ad ſucceſsionem vocantur. Et defertur hæc bo.poſ. per, vnde legitimi, non tantum maſculis, ſed etiam fœminis: nec tantum ingenuis, verumetiam libertis. Eſt ergo communis pluribus: nam & fœminæ poſſunt vel conſanguineos, vel agnatos habere: Deficientibus igitur liberis, id eſt, ſuis hęredibus, deuoluitur hæreditas ſecundo ordine per hoc bo.poſ. ad agnatos proximos ex lege xii. tab. et ſunt illi, q ex linea maſculina deſcendunt, vel etiam ex adoptione, dummodo ſint in priori gradu: quidam tamẽ coniuncti per fœmininum ſexum admittantur ſicut legitimi: vt filij ſororis germanæ, vel vterinæ, & fratres emancipati. Item vterini, & filij eorum, C. de leg. hære.l. pe. & vlt. Itẽ qui ad hæreditatẽ vocantur vel bono.poſ. lege vel ſenatuſcõſul. Tertul. vel Orfic. habent hanc bono.poſ. infra l.ij.§.vlt. & l.iij. Agnatus. Legitimus.

Vnde cognati.

Hæc bon. poſ. datur coniunctis per fœmininum ſexum legitime, vel non legitime. Et quia ex iure ciuili originem non habet, ideo poſteriori & tertio ordine ponitur: & eos inuitat, qui iure ciuili ad ſucceſsionem admitti non poſſunt, id eſt, cognatos, Cognati autem ap- Cognati.

pellati ſunt, quaſi ex vno nati, vel ab eodem orti, id eſt, progeniti: & qui quaſi commune naſcendi initium habuerunt. Et complectitur hæc bo.poſ.ſextum gradum cognatorum: & ex ſeptimo duas perſonas.ſ.filium, & filiam, ſobrini, & ſobrinæ. Si itaq; liberi, id eſt, primi ordinis hæredes, & poſt illos agnati, id eſt, ſecũdi ordinis, minime ſuperſunt, qui venire poſſint ad ſucceſsionem ab inteſtato: vocantur per vnde cognati, id eſt, beneficio huius tituli, attinentes ex linea proximiori fœminina, et agnati capite diminuti, &c. Hodie aũt agnati ante cognatos nullam habent prærogatiuam. Nec eſt aliqua differentia agnationis & cognationis, dũmodo alias nullo defectu ætatis, vel morbi impediãtur: vt in Autẽ. de hære. ab inteſt. §. ex his. coll. ix.

Nota.

De ſucceſſorio edicto.

Succeſſoriũ edictũ.

Succeſſorium edictum ideo propoſitum eſt, ne bona hæreditaria vacua ſine domino diutius iacerent, & creditoribus longior mora fieret. Bene igitur prætor præſtituit tempus his, quibus bonorũ poſſeſſionem detulit, et dare inter eos ſucceſſorium edictum. Cum enim plures ſunt ſpecies ſucceſsionum, & ordines, & in vnaquaq; ſpecie ſæpe plures exiſtant diſpari gradu perſonæ. Ne igitur actiones creditorum differantur, ſed haberent quos conuenirent, & ne facile in poſſeſsionem defuncti mittantur, eo modo ſibi conſulerent: ideo petendæ bonor. poſ. certum tempus præfiniuit. Liberis itaq; & parentibus tam naturalibus, q̃ adoptiuis, ob ſanguinis Prærogatiuam in bono. poſ. petenda anni ſpatium, cæteris autem agnatis vel cognatis centum dierum dedit. Et ſi intra hoc tempus aliquis bono. poſ. non petierit: eiuſdem gradus perſonis accreſcit: partes autem non petentium accreſcunt petentibus. C. quan. non pe. par. pe. ac. l. j. Sed ſi nullus eius ordinis ſit, deinceps cæteris bon. poſ. perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is qui præcedebat ex eo non eſſet numero. Et dies præfixi ad bono. poſ. debent eſſe vtiles, & abſq; ſolennitate aliqua bon. poſ. coram iudice agnoſcitur. Et olim erat ſucceſſorium edictum ſolum de ordine in ordinem: hodie autem etiam de perſona in perſonam: de gradu in gradum, & de capite in caput: vt no. C. eo. ſuper rub. & Inſti. de bon. poſ. §. cum igitur.

De gradibus affinitatis.

Iuriſconſultus cognatorum gradus, & affinium noſſe debet: quia legibus hæreditates & tutelæ ad quenq; proximum redire conſueuerunt. Et ex lege publicorum iudiciorum contra affines, & agnatos, nemo inuitus teſtimonium dicerere cogitur. Nomen cognationis a Græca voce dictum videtur cynon. ſic enim illi vocant quos nos cognatos appellamus. Sunt autem Agnati omnes Cognati: ſed non conuertitur. Inter agnatos enim & cognatos hoc intereſt, quod inter genus, & ſpeciem. Nam qui eſt agnatus, & cognatus eſt: non autem qui cognatus eſt, agnatus etiam eſt. Alterum enim ciuile, alterũ naturale nomen eſt. Gradus autem cognationis alij ſuperioris ordinis ſunt, alij inferioris, alij ex tranſuerſo, ſiue a latere. Superioris ordinis ſunt Parentes, qui vſque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo appellantur. Vlteriores quia non habent ſpeciale

Agnati.
Cognati.

Parentes.

nomen, Maiores nominâtur. Inferioris ordinis ſunt Liberi, qui vſq; ad trinepotem propria habent vocabula: vltra hos Poſteriores vocantur. Ex tranſuerſo autem ſiue a latere Fratres, & Sorores, & ex his progeniti. item Patrui, Amitæ, Auunculi, & Materteræ, & eorũ liberi: quæ computatio qualiter fieri debeat, traditur Inſti. de grad. cog. & in arbore cognationum. De Affinitate autem, & eius computatione graduum habes Inſti. de nupt. §. affinitatis. & peculiarem de ea arborem affinitatis, quam proſequere vt in c, non decet, de conſang, & affinit. — Maiores. Liberi. Poſteriores. Affinitas.

Vnde vir & vxor.

Deficientibus cognatis, & his qui inter cognatos vocantur, quarto ordine vir & vxor ſibi ſuccedunt, & excludunt fiſcum. Ad hoc ergo requiritur, ꝙ inter eos iuſtum matrimonium fuerit contractũ: quia ſi iniuſtum fuerit matrimonium, non datur eis bono. poſ. ſicut nec ex teſtamento vel ab inteſtato per eos hæreditas peti poteſt. Vt autem hæc bono. poſſ. locum habeat, oportet eſſe vxorem mortis tempore: ſi enim diuortium ſecutum ſit, hæc ſucceſsio locum nõ habet. Similiter repellitur mulier, ſi nubat intra annum luctus. C. de ſecun. nup. l. j. in fi. Item præferuntur vxori omnes conſanguinei viri. C. eo. l. j. Item quidam alij, qui ſunt. C. de hær. decu. per totum. Item qui ex liberalitate imperiali veniunt: vt C. ſi impe. liber. ſo. ſine hære. deceſ. lib. x. Alias enim ipſi inuicem ſibi ſuccedunt excluſo fiſco: vt C. eod. l. j. & hoc iure veteri, iure autem auten. eſt aliquid plus: vt C. eod. auten. præterita. — Vir & vxor.

De veteranorum, & militum ſucceſsione.

Bona militis inteſtati defuncti caſtrenſia fiſco non vendicantur, ſi hæres legitimus vſq; ad quintum gradũ intra tempus ſtatutum poſſeſſionẽ acceperit. Miles damnatus de aliquo crimine militari, qualia multa ſunt infra de re mil. per totum, nihilominus teſtamentum facere poteſt in bonis caſtrenſibus, & iure militari: ſi ſibi hoc conceſſum ſit a principe: eiuſq; bona ab inteſtato ad cognatos pertinent. Secus ſi ſunt paganica, quæ fiſco applicantur. C. eod. l. & militi. Si autem punitus ſit ex communi crimine, puta furto, homicidio, &c. omni caſu fiſcus ſuccedit. Et eſt notandum, ꝙ priuilegium quod habet miles, vt teſtetur, quod alias non poterit, non durat poſt miſsionem: vt Inſtitu. eod. j. reſponſo. Sed ſecus in alijs priuilegijs. Veteranus autem dicitur non ſolum legionarius, ſed & omnis qui qualitercunque militauit, & honeſte eſt a milite abſolutus, ſupra de excuſ. tut. l. ſed & milites. §. veteranus, & q̃ priuilegia talis habeat, habetur C. de vete. per totum, not. C, quando prouoc. non eſt neceſ. l. veteranus. in gloſ. — Militum ſucceſsio. Priuilegiũ militis.

Quibus non competit bonorum poſſeſsio.

A bonorum poſſeſſione repelluntur quia miſerint libertatem, vel ciuitatem: petitur autem bonorum poſſeſsio, vt ſupra dixi, intra tempora ſtatuta. Si autem repudiauerint, vel tempore ſint excluſi, ſtatim poſſunt admitti ſequentes. Nec in curſu temporis bonorum poſſeſsionis, licet alicui prætendere ignorantiam; ſi tamen potuit — Ignorantia nõ excuſat.

conſulere peritiores.C.eod.l.iuris.Item ſi pater dolo fecerit,ne teſtamentum mutaretur,in quo filius ſuus eſt inſtitutus etiam emancipatus:vel ſi ſeruo inſtituto dominus dolo fecit,ne teſtamentum mutaretur,actiones competentes ex eodem teſtamento pro adipiſcenda bono. poſ. eis denegantur. & continuatur materia huius tit. ſupra ſi quis ali.teſt.prohi.

Vt ex legibus,ſenatuſque conſultis bonorum poſſeſsio detur.

Extraord. bon.poſſeſ. Hæc eſt bonorum poſſeſsio ſeptima extraordinaria: quæ optima ratione inducta dicitur.vt Inſtit.de bono.poſ.§.ſeptima. & habet locum aliquando ex teſtamento,aliquando ab inteſtato:vt patet in defuncto apud hoſtes qui lege Cor.habet hęreditatem:vt ſupra de teſt. l.lex Cornel.et C.de cap.l.nec nos.Item mater alijs in teſtamento inſtitutis filijs,poſtea in puerperio deceſsit,& filium quem geſtabat in vtero præterijt:præſumitur.n. hic filius inſtitutus, & habet bo.poſ. ſecundum tab.& hanc ſeptimam extraordinariam C.de inoffi. teſt. l.ſi mater.Dicitur etiam extraordinaria,quia ius non tribuit,vt Carbonia.quæ datur ventri,& q̃ datur gratia agnoſcendæ litis:vnde & datur ſine cauſæ cognitione. Quod in ordinarijs, quia ius tribuunt, contrarium eſt ſupra de bono.poſ.l.iij.§.ſi cauſa.& infra tit proxi.l. iij.§.in bonorum.Item alia Edictalis,quæ ex edicto prætoris mortui decernitur:alia Decretalis,quæ a viuo prætore decernitur. Vel hodie,quia non eſt neceſſarium eam decerni, vel dari, dicitur Iudicialis,a iudicis præſentia, quæ in eius agnitione exigit. ſupra de bon. poſ.l.iij.§.a municipalibus.& Inſtit.de bon.poſſ.§.vlti.& ſecundum Azon.poſſet illud dici,vnam eſſe bon.poſſ.Edictalem,et eandem appellari Decretalem & Iudicialem:ex eo quod accipit efficaciam ex præſentia Iudicis: nec eſt differentia inter Decretum & Decretalem. Vbicunq; ergo danda eſt bon.poſſ.ex aliqua noua lege, datur iſta extraordinaria.

Quis ordo in bonorum poſſeſsione ſeruetur.

Ordo ſucc. Ad bona defuncti inteſtati vocantur primo ſui hæredes: ſecundo legitimi,id eſt,agnati:tertio proximi cognati:deinde, vir & vxor: ſicut ſupra ſi tab.teſt.nullæ ext.l.j.& Inſtit.de hæred.ab inteſt.§.admonendi.Inteſtati igitur patris bonorum poſſeſsio datur liberis, nõ tantum his,qui in poteſtate parentis vſq; in mortis tempus fuerunt: ſed etiam emãcipatis.infra eod.l.j.in fi. & C.qui ad bon. poſſ.l.ij. & Inſtit.de hæred.ab inteſt §.emancipati.

De ſuis & legitimis hæredibus.

Quæ ſit ſucceſsio de iure prætorio multis tit. hucuſq; iuriſconſultus poſuit.Sed quia pauca dicturus erat de ſucceſsione iuris ciuilis, ideo iſtam poſtpoſuit:tractat autem hic tit.de hæredibus qui veniũt ab inteſtato. Inteſtati autem proprie appellantur,qui cum potuerũt teſtamentum facere,teſtati non ſunt,vel fecerunt teſtamentum, ſed non iure.Aut id quod fecerant ruptum eſt agnatione poſtera,vel arrogatione,aut irritum factum eſt,vt per capit.dimin. teſtatoris. Aut

Inteſtati.

ſi ex eo teſtamēto nemo hæres extitit: aut per querelam, vel contra tab. teſtamento reſciſſo. His enim modis dicitur quis inteſtatus: vt eſt tex. in l. j. in princ. infra eod. & Inſtit. de hæred. ab inteſt. in princ. & glo. in l. inteſtatus. ff. de verb. ſig. Qui autem dicantur Sui, habetur Inſti. de hæred. qua. & dif. §. j. Et qui Legitimi, habetur Inſti. de legit. agn. tut. §. j. & de lega. ag. ſucceſ. poſt prin. Iſti ergo legitimæ ſucceſſioni ita locus eſt, ſi nemo ex teſtamento ſuccedit. infra de regul. iur. l. quandiu. — *Sui.* — *Legitimi.*

Ad Senatuſconſultum Tertullianum.

Ex lege xii. tab. mater a ſucceſſione filij, & econtra, excludebatur: beneficio tamen Prætoris poſtea ſibi per vnde cognati ſuccedebant: poſtea autem Senatuſconſulto Tertulliano, quod factum eſt temporibus diui Adriani, mater ingenua habens tres filios liberos, libertina autem quatuor, ad eorum inteſtatorum triſtem ſucceſſionem admittebatur, ad ſolatium liberorum amiſſorum. Iure autem nouiſſimo, mater etiam non habens niſi vnum filium, ad ſucceſſionem eius indiſtincte admittitur, agnatis excluſis. Nec debet eſſe deterioris conditionis ea, quæ raro peperit, q̃ ea quæ ſæpe. Sic etiam econtra, filius & nepos veniunt ad ſucceſſionem matris & auiæ ab inteſtato ex Senatuſconſul. Orficiano: quod Orficio & Rufo Conſulibus factum eſt. Et habet locum etiam ſi filius vulgo ſit quæſitus, id eſt, qui non habet certũ patrem. Niſi mater fuerit illuſtris, tunc enim tales cum legitimis ab inteſtato non veniunt. Secus in naturalibus ex licita conſuetudine procreatis: vt C. ad Orfic. l. penul. Vnde dicitur: Succedit matri filius per Orficianum. Inuidiam portans econtra Tertullianum, glo. Inſtit. ad Orfi. circa princ. — *Tertullianum.* — *Senatuſcō.* — *Orficianũ.*

DIGESTVM.

NOVVM.

LIBER XXXIX.

Et primus huius.

De noui operis nuntiatione.

HOC edicto, de operis noui nuntiatione, ſtatuitur & permittitur, vt ſiue iure, ſiue iniuria opus nouum fieret, poſſit per denuntiationem legitimam inhiberi. Et eſt hoc edictum aduerſus futura opera inductum: hoc eſt, aduerſus ea quæ nondum facta ſunt, ne fiant. Nam ſi aliquod opus factum fuerit & completum, quod fieri non debuit, ceſſat hoc edictum de no. op. nunt. Et erit trãſeundum interdictum, quod vi aut clam, vel aliud ſimile. Et dicitur opus nouum facere, qui aut ædificando de nouo, aut detrahendo aliquid ex veteri opere, priſtinam faciem operis mutat. Et complectitur hoc edictum non omnia opera, ſed ea ſola, quæ ſolo, id eſt, terræ — *Opus nouũ facere.*

coniuncta ſunt, quorum ædificatio vel demolitio videtur opus nouū continere. Quibus autem ex cauſis fiat hæc nuntiatio, habetur infra l.j.§.nuntiatio fit. Et quæ perſonæ nuntient, habetur infra eo.l.in prouinciali.§.fi.& l.j.§.fi.& l.ij. Quibuſq; perſonis nuntietur, habetur infra eo.l.j.§.nuntiamus. Et in quibus locis nuntiatio fiat, habetur infra l.de pupillo.§.nuntiationem. Et quis effectus ſit nuntiationis, ſcilicet vt deſtruatur quicquid factum eſt poſt nuntiationem: vt infra eo.prætor.in princ.& plene de hoc toto ponitur in c. ij. de no.oper.nuntiatione.

Nuntiationis cauſæ.

De damno infecto,& de ſubgrundis & protectis.

Damnum infectum, eſt damnum nondum factum, ſed quod futurum veremur: ideoq; cautionem deſideramus interponi. Et tractat hic tit. qualiter aduerſus præterita opera ruinam minātia caueatur: & quia in ſubgrundis plerunq; hæc fiunt, ideo de his ſpecialiter dicit. Et eſt Damnum & Damnatio ab ademptione, id eſt, ablatione dictū: eſt enim damnum, quaſi diminutio patrimonij infra l.iij. Prouectum autem, ve, Proiectum illud dicitur, quod ita prouehitur, aut proijcitur, vt nuſquam requieſcat: qualia ſunt mœniana, & ſubgrunda, id eſt, ſummitates ædificiorum. & de hoc in l.malum.§.j.de verb. ſignifi.& in l.ſi vero.§.Prætor ſupra de his qui deiec. vel effud.& in l.ſi duo.§.videamus.&.§.Labeo.infra vti poſſ.

Damnum.

Proiectū.

De aqua pluuia arcenda.

Quidam libri habent rubricam, De aqua, et aqua pluuia arcenda: & ita Rogerius ſcripſit infra eod.ſi prius.in princ. vbi tractatur de alia aqua, q̄ pluuiali: quando, quibus, & a quibus, & qualiter ſit concedenda, habetur in ea l.ſi prius. vſq; in fi.& in l.in concedendo. & l.in diem. Item qui poſſint experiri hac actione aquæ pluuialis arcendæ, & contra quos, & quod ſit Iudicis officium, habetur infra eod.l.ſupra iter.§.Caſſius vſq; in fi.legis. Si igitur alicui aqua pluuia damnum dabit, id eſt, dare poterit, auertetur aqua iſta actione aquæ pluuię arcendæ. Et dicimus Aquam pluuiam, quæ de cœlo cadit quandoque, in hyeme, vel ęſtate, atq; imbre excreſcit, ſiue per ſe hæc aqua cœleſtis nocere poſſit, ſiue cum alia miſta ſit.

Aqua pluuia.

De publicanis,& vectigalibus.

Titulus hic prouidet aduerſus damna & illicitas extorſiones factas a Publicanis. Sunt autem Publicani, qui publico fruuntur, id eſt, eo quod publicum eſt: vt eſt portus, & ſalina. Nam inde nomen habent, ſiue fiſco vectigal pendant, id eſt, tanquam procuratores colligant: vel etiam tributum iure proprio, & ad ſuum commodum cōſequantur. Et omnes qui aliquid a fiſco, vel aliqua ciuitate conducunt, recte appellantur Publicani. Sed eſt differentia inter Vectigal, & Tributum. Vectigal enim eſt, quod præſtatur ex rebus quæ vehuntur: & inde nomen aſſumpſit. Et eſt octaua portio eius mercedis, quæ vehitur, cuius nomine eſt præſtandum. C.de vect.& commi.l. vniuerſi.& l.ex præſtatione. Sed Tributum, ſiue Annona, vel publica functio, ſiue penſatio præſtatur ratione ſoli, & a poſſidentibus: & dicitur etiam Cenſus; vt no.C.ſine cenſu.& reliq. l.ij.& fin. & C.de

Publicani.

Vectigal.

Cenſus.

anno.& trib.l.j.& ij.& C.de exact.trib.l.in fiſcalibus. Si itaque Publicanus,aut eius familia vi aliquid ademerit,id reſtitutum non erit quandocunque petente actore,intra annum in duplum, poſt annum vero in ſimplum actio datur.Qui autem vectigal non ſoluit,ſed ſupprimit,& occultat merces,quarum eſt vectigal præſtandum, ſtatim fit commisſio omnium rerum,id eſt,in pœnam res omnes ſunt applicatæ fiſco.Nam ex fraudati vectigalis crimine tota merx fiſco committitur,et in pœnam ſibi cedit.Et quod Commiſſum eſt ſtatim deſinit eius eſſe,qui crimen commiſit.Et competit etiam contra eius hęredem commisſi perſecutio,quam habet fiſcus l.commiſſa.& l.fraudati,infra eod. Cõmiſſum.

De donationibus.

Sicut donantium voluntates diuerſæ ſunt,ita et Donationes inter ſe differunt.Dat enim aliquis quandoq; ea mente,vt ſtatim velit accipientis fieri,nec vllo caſu ad ſe reuerti: & propter nullam aliã cauſam facit, q̃ vt liberalitatem, & munificentiam exerceat donator. Et hęc proprie Donatio appellatur,de qua hic.Et iſta nihil aliud eſt q̃ liberalitas quædam,quæ nullo iure cogente conceditur:vt in l.donare.infra de reg.iur.Aliquando aliquis dat,vt demum tunc accipiẽtis fiat,cum iſtud ſecutum eſt,cuius intuitu donat. Et hæc non proprie donatio appellatur,ſed eſt Donatio ſub conditione,vel modo. Aliquando quis ea mente dat,vt ſtatim fiat quidem accipientis: ſed ſi conualuerit,velit id ad ſe conuerti:hæc etiam non proprie dicitus donatio,ſed appellatur Donatio quæ ſub conditione reſoluitur. Do- Donatio ſub conditione vel modo. natio autem prima iſta principalis eſt,& appellatur inter viuos, eo quia nullo mortis intuitu fit. Et perficitur cum donator ſuam voluntatem ſcriptis,aut ſine ſcriptis,id eſt, nudo conſenſu manifeſtauerit. Et talis donatio ſemel facta non poteſt faciliter,id eſt, ſine cauſa,reuocari.Inſtit.de donat.§.alię autem.Et dicitur donatio a dono,quaſi doni datio.l.Senatus.§.j.infra titul.prox.

De mortis cauſa donationibus & capionibus.

Mortis cauſa donatio eſt,cum quis ſe habere mauult, q̃ eum cui donat:magiſq; eum cui donat,q̃ hæredem ſuum. Sic & apud Homerum,Telemachus donat Pyrrho. Et in effectu dicitur mortis cauſa donatio, quandocunque in donatione habetur mentio, vel ſuſpicio mortis. Et tribus modis reuocatur talis donatio: ſcilicet, per bonam valetudinem ſuperuenientem, per pœnitentiam donatoris, & ſi donatarius ſuo donatori præmoriatur. Et talis donatio cauſa mortis æquiparatur legato. In quibus autem differat a legato ponit gloſſ. Inſt. de don.§.j. Mortis autem cauſa capimus, non ſolum cum quis ſuę mortis cauſa donet nobis:ſed etiam ſi propter alterius mortem id efficiat: veluti ſi quis filio vel fratre moriente donet Meuio,ea conditione ſi conualuerit is,cuius intuitu donatur, reddatur ſibi res:ſi deceſſerit,maneat apud Meuium. Nam quicquid propter alterius mortem nobis obuenit,mortis cauſa ceditur.Et poſſunt omnes mortis cauſa capere,qui legata accipere poſſunt.

Et ſecundus huius.

De manumiſſionibus.

Manumiſſus, DE libertatibus tractaturus Iuriſconſultus, præmittit titulū
generalem de manumiſſionibus. Eſt autem Manumiſſio da
tio libertatis. Nam quandiu aliquis in ſeruitute eſt, manui,
id eſt, poteſtati alienæ ſuppoſitus eſt: hinc Manumiſſus dici
tur qui e manu, id eſt, poteſtate domini dimittitur: liberatur enim ſer
uus manumiſſus a poteſtate dominica. Sicut enim per captiuitatem
de iure gentium captiui manucapiebantur & fiebant ſerui hoſtium,
ac eo modo ſeruitus introducta fuit: vt Inſt. de iur. perſ. §. ſer. & ob
Mancipiū, hoc etiam Mancipia dicti, quaſi manucapta: vt ibi. Ita & Manumiſ-
ſus dicitur libertus, qui olim ſeruus fuit, nunc autem ex manu, id eſt,
dominica poteſtate liberatus.

De manumiſſis vindicta.

Iuriſconſultus poſt generalem materiam manumiſſionis incipit
dicere per ſpecies de eadem. Multis autem modis quis manumitti-
tur: aliquando enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis eccle-
ſijs, ſcilicet ſub aſpectu populi & antiſtitis, id eſt, epiſcopi, & interue
niente quacunq; ſcriptura loco actorum. C. de his qui in eccl. ma. l. j.
& ij. Aliquando quis manumittitur vindicta, id eſt, cauſa cognita co-
ram prætore, ob quam manumiſſio fit. Et dicitur ideo Vindicta fie-
Vindicius, ri, quia Vindicius quidā ſeruus Vitellorum, qui prodidit filios Bruti
conſulis Romani, tractantes de intromittendis filijs Tarquinij, & de
proditione patriæ, in remunerationem meriti cognita iuſtitiæ & di-
gnitatis cauſa, ita manumiſſus fuit: vt in l. ij. §. initium. ſupra de orig.
iur. & glo. Inſt. qui manu. non poſſ. §. eadem. Sunt & alij modi manu-
mittendi, de quibus Inſtit. de lib. §. multis autem modis. & C. pro qb.
cau. ſer. pro præmio. & C. communia de manumiſſ. l. fi.

De manumiſsionibus quæ ſeruis ad vniuerſi-tatem pertinentibus imponuntur.

Omnia collegia licita, id eſt, lege, vel ſenatuſconſulto; vel conſti-
tutione approbata, habent poteſtatem manumittendi ſeruos ſuos: &
eiſdem manumiſſis, & libertis effectis iure patronatus ſuccedunt: le-
gitimam quoq; eorum vendicabunt hæreditatem: & de hoc etiam
ſupra de liber. vniuerſ. l. j.

De manumiſsis teſtamento.

Qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt ita demum fit liber, ſi teſtamen
tum valeat, & ex eo adita ſit hæreditas: vel ſi quis omiſſa cauſa teſta
menti in fraudem ab inteſtato poſſideat hæreditatem. Et ſi libertas
datur teſtamento pure, ſtatim poſtquam adita fuerit hæreditas compe-
tit: etiam ſi ab vno ex hæredibus ſolum adita fuerit. Si autem liber-
tas data eſt in diem, id eſt, ex die, aut ſub conditione, tunc competit
libertas cum dies euenerit, vel conditio extiterit. Ad tempus autem
Libertas, libertas dari non poteſt. Et dicitur hæc libertas Directa; quia dire-

cte vim

ſit vim & effectum capiat ab ipſo teſtatore. Alia eſt fideicommiſſaria, de qua infra titu. j.

De fideicommiſſarijs libertatibus.

Libertas fideicommiſſaria eſt, quæ non directe ex verbis teſtatoris competit: ſed quia teſtator fidei hæredis ſui commiſit, vt ſeruum vnum, vel plures, poſt mortem ſuam libertate donaret: & erit talis ſeruus libertus hæredis, non teſtatoris: & appellatur Fideicommiſſaria, quia fidei hæredis commiſſa eſt. Et quibus verbis fiat, habetur Inſtit. de ſing. re. per fideicom. re. §. fi.

De ademptione libertatis.

Libertas aliquando lege adimitur, id eſt, ſemel data reuocatur: quod fit in ſeruo de adulterio cum domina commiſſo accuſato: vt Inſtitut. de hæred. inſtit. §. ſeruum. Item in ſeruo qui ſeruatur intra ſexaginta dies ob quæſtionem adulterij: vt infra qui & a quibus l. profpexit. & C. de adul. l. verba. Item in caſu l. lege Fauia. & l. ſeruus. ſupra de manu. & hoc ex perſona ſerui. Ex perſona etiam domini quandoque prohibet lex, & tunc idem: vt infra qui & a quibus l. quæſitum. & ſupra de manu. l. qui pœnæ. tunc libertas dicitur haberi pro non data: aut perinde obſeruatur, ac ſi poſteà a teſtatore adempta eſſet.

De ſtatu liberis.

Statu liber eſt, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus, vel in conditionem, habet libertatem. Fiunt autem ſtatu liberi vel conditione expreſſa: vt ſi ſit relicta libertas, ſi nauis uenerit ex Aſia: vel alia ſimilis. Fit aliquando vi ipſa, cum creditoris fraudandi cauſa manumittuntur: nam dum incertum eſt, an creditor iure ſuo vtatur, interim ſtatu liberi ſunt: quia fraus cum effectu in lege Aelia Sentia interuenit. Statu liber.

Qui ſine manumiſsione ad libertatem perueniunt.

Licet manumiſsio datio ſit libertatis, tamen quandoque contingit, aliquem ad libertatem peruenire ſine manumiſsione, ſed alias ex diſpoſitione legis: vt contingit in ſeruo, qui venditus eſt ea conditione, vt intra certum tempus manumitteretur. Nam ſi etiam venditor & emptor ſine hærede deceſſerint: nihilominus ſeruo libertas competit, etiam ſi prius venditor voluntatem ſuam mutaſſet. Item contingit in ſeruo languenti, quem ob grauem infirmitatem Dominus pro derelicto habuit. Item in eo, qui necem domini detexit, & ob hoc præmium libertatis conſequitur: talis enim fit Orcinus libertus, id eſt, directo manumiſſus: vt Inſtitut. de ſing. re. per fideicomm. rel. §. libertas. & in alijs caſibus hoc titul. contentis. Orcinus libertus.

Qui, & a quibus manumiſsi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.

Lege Aelia Sentia non poteſt quis manumittere ſeruum in fraudem creditorum, niſi ſit teſtator, qui in defectum aliorum hæredum Lex Aelia Sentia.

poteſt etiam in præiudicium creditorum vnum ex ſeruis ſuis cum libertate hæredem inſtituere: cuius nomine bona defuncti vendantur, & creditoribus ſatisfiat: quod ideo permiſſum eſt, vt bona defuncti non lacerentur per creditores, & iniuria afficiatur defunctus. Et ad hoc vt dicta libertas data in teſtamento dicatur tendere in præiudicium creditorum, & non valeat, duo requiruntur, Fraus ſcilicet & Conſilium: de qua Inſtitut. eod. §. in fraudem. Et olim minor viginti annis non poterat ſeruo dare libertatem, obſtante lege Aelia Sentia, niſi ex iuſtis, & approbatis cauſis. Hodie autem ſufficit compleuiſſe decimumſeptimum annum, attigiſſe decimumoctauum, vt quis poſsit ſeruis dare libertatem in vltima voluntate, &c.

De iure aureorum annulorum.

Annulorũ delatio, & impetratio.

Qui ius aureorum annulorum impetrauit, habetur & reputatur vt ingenuus: & dicitur iſta quaſi ingenuitas: Olim enim liberti non poterât deferre annulos, niſi hoc a principe impetraretur: fuit enim delatio annulorum ſignum ingenuitatis & libertatis. & ob hoc ſoli liberi homines aureos deferebant annulos. Qui ergo liberti ſcientibus & conſentientibus patronis ius annulorum impetrauerant, habebantur pro ingenuis quo ad multa: primo, vt habeat tutorem ingenuum, quod alias non haberet: vt ſupra de excu. tuto. l. cũ ex oratione. Item quo ad honores, vt C. ad leg. Viſcel. l. j. Item contrahit matrimonia cum nobilibus: vt ſupra de oper. lib. l. iij. in princip. In multis autem alijs reputatur vt libertus, de quibus gl. in l. pen. infra eo. Hodie autem omnes liberti de iure nouiſsimo ſunt fere ingenui: vt in Auten. vt lib. de cæt. aur. non ege. au. §. j. colla. v.

De naturalibus reſtituendis.

Interdum etiam ſi ſerui nati ſunt ex poſt facto, nihilominus iuris interuentu ingenui fiunt. Nam ſi libertinus a principe natalibus ſuis reſtitutus fuerit, id eſt, ad ea iura, in quibus in initio omnes homines de iure naturali fuerunt, non in quibus ipſe libertus naſcitur: ſeruus enim natus eſt, & ideo iure naturali priuatus eſt: per reſtitutionem autem principis ſuper natalibus factis perinde habetur, ac ſi ingenuus natus eſſet: nec patronus eius poteſt ad ſucceſsionem venire. Et ob hoc imperatores non ſolent aliquem facile natalibus reſtituere, niſi conſentiente patrono, cui per hoc fit iniuria. Impetrato enim tali beneficio ius patroni admittitur.

De liberali cauſa.

Cauſæ liberalis.

Quibus modis præſtanda ſit libertas, per multos titul. hactenus vidimus: nunc quomodo in libertate quis ſe defendat: quod fit per cauſam liberalem, id eſt, ſuper libertate inſtitutam. Siue quis in libertatem proclamat ex ſeruitute, ſiue in ſeruitutem petatur ex libertate, puta quia dicit Dominus aliquem, qui ſe pro libero gerit, eſſe ſeruum ſuum, & petit eum ſibi ſeruire, ac etiam ſeruitia præſtare quæ ſerui præſtant dominis ſuis: vel econtra, ipſe ſeruus ſi eſt in quaſi poſſeſsione libertatis dicet, ꝙ indebite & iniuſte eum teneo pro ſeruo, & tanquam ſeruum, cum ſeruus non ſit, ſed liber: & ideo petit ſe pronuntiare liberum, & mihi ſilentium imponi, neque eum

amplius inquietari: vel ſi de facto mihi ſeruit, petit ſe eximi de quaſi poſſeſsione ſeruitutis. Et appellantur tales actiones pro liberali cauſa actiones præiudiciales in rem, de quibus Inſtitut. de actio. §. prçiudiciales.

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Qui ſe paſsi ſunt venundari, interuenientibus quæ debent interuenire, ad libertatem proclamandi licentia denegatur. Sed ſi quis minor xx. annis, etiam ex cauſa ſupra ſcripta, vel ſi maior ſine cauſis ſupra ſcriptis ſe venundari paſſus ſit, ad libertatem ei proclamare licet. Et pertinent iſta ſenatuſconſulta etiam ad eos qui ex mulieribus, quæ ſe paſſæ ſunt vænire (id eſt, vendi) naſcuntur. Nam ſicut ei mulieri, quæ maior annis viginti ſe vænire paſſa eſt, ad libertatem proclamandi licẽtia denegatur: ita nec his quoq; qui ex ea nati tempore eius ſeruitutis erunt. Item deſcendentes de familijs latronũ prohibentur ad libertatem proclamare, ſi Dominus imperator vel procurator fiſci fecerit eos ſeruos per ſuum decretum. C. eod. l. j.

Si libertus ingenuus eſſe dicatur.

Si libertus alicuius alio agente, qui eum ad libertatem vocat, ingenuus pronuntiatus eſſe dicatur, poteſt patronus eius eum vocare in ſuum libertum, ſine vlla præſcriptione temporis: & erit modus agendi talis, quia petit patronus eum iuſtum eſſe ſuum libertum, & ſibi debitam reuerentiam exhiberi ab eo, & præſtare ea quæ ſolent liberti præſtare patronis ſuis. Et econtra, ſi libertus petet pronuntiari ſe ingenuum, tunc ſi patronus eſt in quaſi poſſeſsione libertinitatis, proponit libertus qualiter detinetur, & reputatur a tali indebite & iniuſte pro ſuo liberto: & ideo petit ſe declarari ingenuum. Sed ſi libertus eſt in quaſi poſſeſsione ingenuitatis, quia nunquam præſtitit ſeruitia: proponet, q; eſt in poſſeſsione ingenuitatis, & q; ipſum turbo & inquieto in dicta ſua quaſi poſſeſsione. Quare petet ſe pronuntiari eſſe ingenuum, & mihi ſilentium perpetuum imponi debere, ne eum de cætero inquietem.

Actio patroni contra libertũ.

Liberti cõtra patronum.

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.

Neque fiſci, neque priuati nomine poſt quinquennium quærere licet de ſtatu, id eſt, conditione defunctorum: qui tempore mortis erant bona fide in poſſeſsione libertatis. Qui ergo peculium alicuius, vel ſuos poſteros ſibi tanquam domino adiudicare debere prætendit, debet hoc facere intra quinquennium a tempore mortis: alioquin quæſtio libertatis, quæ infertur filijs propter patris vel matris memoriam, nihil efficiet, propter præſcriptionem quinque annorum, quæ ſtatum defunctorum tuetur: habita tamen diſtinctione, vtrum in meliorem conditionem, quam erat ipſe defunctus tempore mortis: an in deteriorem, quaſi retractare velit ſtatum defuncti: de quo C. de oper. lib. l. quod ex. & l. ſi tuis. & l. mater tua. Et eſt hic caſus quo procedit præſcriptio ſine poſſeſsione ſecundum Azo.

Quinquennalis præſcriptio.

De colluſione detegenda.

Quia in iudicio liberalis cauſæ ſi aliquando colluſio ſit, vt quia dominus ex nimia ſua indulgentia patiatur ſeruos ſuos ingenuitatem proclamare, & iudicari pro liberis, v ſic quaſi ingenui quando que ſenatores creentur, & propterea Dominus habiturus eſſet lucrum, & per tales ita degeneres inquinaretur amplisſimus ordo ſenatorum. vel conſimilium in dignitate poſitorum, ad quam iſti iudicati ingenui eligerentur: ideo ſenatuſconſultum factum eſt Domitiani temporibus, quo cauetur, ꝙ ſi quis probaret colluſionem eſſe factam, ꝙ iſte homo, de cuius conditione eſt colluſum, fieret ſeruus illius qui colluſionem detegeret. infra l. j. Si autem erat libertus, fiat libertus eius qui detexit. ſupra de in ius vo. l. adoptiuum. §. patroni.

Colluſio. Eſt autem Colluſio ſiniſtra, ſubdola, & fraudulenta machinatio, ſeu prætentio quo aliquid ſimulatur, quod in veritate non eſt: vel quo iuſta actio alicui competens remittitur, vel ſubticetur. Et poteſt colluſio detegi, id eſt, releuari, intra quinquennium cōtinuum poſt ſententiam ingenuitatis: ſed medio tempore, id eſt, poſt ſententiam ſuper ingenuitate latam, & antequam colluſio detegetur, quaſi ingenuus talis reputatur. & habetur. infra eod. l. pen. Eſt & alia Colluſio quæ fit per procuratores & aduocatos cauſarum, qui ſe ſuperari in lite patiuntur. Sed & per principales perſonas ſimiliter fit in criminibus: de qua colluſione, vel præuaricatione dicetur infra de præuar. vbi & pœna eius ponitur.

LIBER XLI.

Et tertius huius.

De acquirendo rerum dominio.

Hic titulus generalis eſt ad omnem acquiſitionē rerum, quarum quinque ſunt genera: vt Inſtitut. de re. diuiſ. in princ. Quarundam enim rerum dominum naniſcimur iure gentium, quod naturali ratione inter homines æqualiter ſeruatur: vt Inſtitu. de iure natu. §. quod vero. Inde dicimus, ꝙ illud quod nullius in bonis eſt, & tamen eſſe poteſt, id ratione naturali occupanti conceditur. Omnia igitur animalia, quæ in terra, mari, & aëre capiuntur: id eſt, feræ, beſtiæ, volucres, & piſces, capientium fiunt. Inſtitut, de reb. diui. §. feræ. Quarundam rerum dominium acquirimus iure ciuili, id eſt, iure proprio ciuitatis noſtræ, ſcilicet Romanæ: vt eſt per vſucapionem, præſcriptionem, arrogationem, monachationē, deportationē, teſtamentum, ſucceſsionem, bonorū poſſeſſionem, hæreditatis aditionē, de quibus ſingulis ſuis locis tractatur.

Aquiſitio de iure gētium.

Acquiſitio iuris ciuilis.

De acquirenda vel amittenda poſſeſſione.

Qualiter iure gentium acquiritur dominium expeditum eſt. ſupra titu. prox. nunc qualiter iure ciuili, id eſt, per vſucapionem. Sed quia poſſeſsionis cauſa einſqꝫ notitia pertinet ad vſucapiones, & ad præſcriptiones, quæ non procedunt ſine præambula poſſeſsio-

ne:vt infra titu.j. ſine poſſeſsione. ideo de ea præmittit Iuriſconſul-
tus:& imprimitur hic titulus viceuerſa in Codice,ſcilicet acquiren-
da,& retinenda poſſeſsione:hic de amittenda:quod non multum eſt
curandum.licet enim diuerſa ſint verba:ſenſus tamen eſt idem:cum
enim intituletur de amittenda poſſeſsione : ergo & de retinenda: id
eſt,quoſq; retineatur:tandiu enim retinetur quandiu non amittitur.
Eſt autem Poſſeſsio ius quoddam quo quis rem corporalem vere, Poſſeſsio.
vel interpretatiue, ſibi habeat. Vel aliter: Poſſeſsio eſt corporalis
rei retentio,corporis,& animi,& iuris adminiculo concurrente.De
corporali ideo dixi,quia incorporalia proprie non poſsidentur. in-
fra eod.l.iij.in princ.Dicitur corporis,& animi,propter id quod eſt
infra l.iij.Iuris adminiculo,ideo,quia ius operatur in acquirenda et
retinenda poſſeſsione : quia quandoque poſſeſsio habet plurimum
iuris,quandoque multum,quandoq; parum.infra eod.l.poſſeſsione.
gloſſ.in c.cum noſtris.de conceſ. præben. Vel dicitur ideo Iuris ad-
miniculo : ad hoc enim quod ſit iuſta poſſeſsio, requiritur ꝙ non ſit
improbata iure,vt in re ſacra,& ſimili.infra l.qui vniuerſa.§.j.Dici-
tur Poſſeſsio detentio, quia naturaliter tenetur ab eo qui inſiſtit ei.
Eſt enim appellata Poſſeſsio,quaſi pedum poſitio, vt ait Labeo in-
fra l.j.in prin.Sed quod dixi de corpore,non eſt intelligendũ, quod
ſemper ſit neceſſarium corpore vel pedibus rei inſiſtere. Sufficit
enim viſus oculorum, vel animi affectus, cum tradentis voluntate
ad acquirendam poſſeſsionem. infra eod.l. quod meo. & l.j.§.pen.
Et hæc talis poſſeſsio, quam quis corpore,vel oculis,& animi effe-
ctu adipiſcitur, Naturalis eſt.infra eod.l.j.in princ.id eſt,de iure na- Naturalis.
turali ſecundario,quod Gentium appellatur. Et hæc eadem poſſeſ-
ſio Naturalis, Ciuilis dici poteſt approbatione iuris ciuilis : arg.de Ciuilis.
verborum ſignificatio.l.lege.& de ori.iur.l.ij.in princip.Quare pro
prie non ſunt duæ poſſeſsiones, vel proprietates duarum poſſeſsio-
num,immo eſt vna, inducta iure gentium,& approbata iure ciuili:
vbi autem quis de prædio egreditur, nec eſt in conſpectu, lex dicit
retineri poſſeſsionem.C.eodem l.licet.intelligunt quidam ciuilem.
Sed dominus. Azo dicit ſemper retineri naturalem, quæ vere dici
poteſt ciuilis, quia iuris ciuilis autoritate retinentur. Si autem me
abſente quis ingreditur meum prædium (quod poſsideo iuris ciui-
lis autoritate,vt dictum eſt) ingreſſus habet naturalem de iure natu
rali,licet Clandeſtinam, ſi putauit, vel debuit putare ſeſe prohiben- Clandeſti-
dum. infra eod.l.clam poſsideri.§.j.qui ad nundinas, & illam natu- na.
ralem etiam de iure naturali interpretatur lex retineri ſolo animo,
ſicut in Fructuario dicitur,quia ei reuertenti, ſi non admittatur,da-
tur interdictum vnde vi.infra de vi & vi ar.l.iij.§.vim vi. Poſsidet
ergo vterque,vnus naturaliter,alius ciuiliter, Sic enim diſtinguun
tur iura poſſeſsionis. infra de vi & vi arm.l.prima.§. deijcitur. &
vti poſſeſ.l.ſi duo.& de precar.l.& habet.§.eum. Nam ſiue aliquis
ſit in re, ſiue non ſit in re, rem tamen videat, nihilominus dicitur
poſsidere naturaliter. Nam & naturalem acquirit propter viſum
dicta l.quod meo.§.ſi venditorem. ergo multomagis retinet. Ciui-
liter autem dicitur poſsidere quis, cum nec eſt in re, nec res eſt in
conſpectu. Eo autem modo quo poſſeſsio acquiritur,eodem etiam

amittitur, id eſt, corpore & animo.l.nihil tam naturale.infra de regulis iuris.

De vſucapionibus,& vſurpationibus.

Vſucapio eſt effectus poſſeſsionis: vt in l.ſiue poſsidetis.infra eo. Et eſt introducta ad vtilitatem omnium contra communem æquitatem naturalem. Cum enim de iure naturali nemo locupletari debeat cum alterius damno vel iniuria, vt in l.nam natura. ſupra de condi.inde. Nihilnminus introducta eſt vſucapio, ne rerum dominia diu,& fere ſemper incerta eſſent:& in odium negligentium,qui bus ſufficere debet ad inquirendas res ſuas ſpatium temporis a iure ſtatuti,quod habetur Inſtitut.eod.in prin.Vt ergo aliquis eſſet finis litium: introduxerunt iura vſucapionem. Eſt autem Vſucapio acquiſitio vel adiectio dominij, per continuationem poſſeſsionis: quæ poſſeſsio eſt habita bona fide, & iuſto titulo a tempore continuo a lege diffinito:vt in l.iij.infra eod. Vſurpatio autem in hoc titulo eſt vſucapionis interruptio.infra eod.l.naturaliter. Et interrumpitur poſſeſsio rei immobilis, cum quis de poſſeſsione vi deijcitur, vel alicui res mobilis eripitur: & quomodocunq; deſinit poſsidere, interrumpitur naturaliter poſſeſsio. Aliter autem capitur Vſurpatio apud oratores, qui dicunt vſurpationem eſſe frequentem vſum, vt in l.ij.infra eod. Quis autem poſsit vſucapere, & quæ res poſsit vſucapi,& quanto tempore,ponitur in l.iiij.infra eod.

Vſurpatio.

Pro ſoluto.

Pro ſoluto vſucapit, qui rem debiti cauſa recipit.Et non tantum illud quod debetur,ſed & quodlibet pro debito ſolutum volēti creditori:hoc tit.vſucapi poteſt.Si igitur aliquid detur ex ſtipulato,vel ex aliquo contractu innominato,illud vſucapitur tantum titulo pro ſoluto.Si autem ex Titulo enumeretur, vt ex cauſa legati, vel ſimili,tunc vſucapitur eodem titu.& etiam titu.pro ſoluto.

Pro emptore.

Pro emptore poſsidet,qui re vera emit: nec ſufficit tantum in ea opinione eſſe, vt putet ſe pro emptore poſsidere: ſed etiam debet ſubeſſe cauſa emptionis, vel ſaltem iuſtiſsimus error. infra eod.l. quod vulgo.Et in vſucapione Pro emptore duobus temporibus inſpicitur bona fides. Item oportet q̄ emptio ſit pura:vt infra eo.l.ij. .§ ij.Item non vſucapitur pro emptore res illa, quā dederis mihi in ſolutum pro ea quam emi,vt infra eo.l.ij.§.cum Stichum.Quandoque tamen vſucapitur Pro emptore quod non eſt emptum. vt ecce fundus eſt emptus,& ampliores fines poſſeſsi ſunt, totū enim longo tempore capitur:quia vniuerſitas eius poſsidetur,nō ſingulę partes. infra.eo.l.ij.§.ſed ſi fundus.& hoc ſi poſſeſsi ſunt bona fide,cum crederet vendentis eſſe:ſecus ſi ipſe adijceret partem alterius fundi em pto fundo, ſciens nō contineri cum empto.infra eo.l.qui fundū.§.j.

Pro hærede.

Vſucapere ꝓ hærede. Aliter accipitur hic:& aliter ſupra de petit.hære.titulus pro hærede. Hic enim vere, alibi falſe hæredes dicuntur. Et ille vſuca-

pit pro hærede, qui poſsidet rem quam & defunctus vſucapiebat pro emptore, vt ſic duobus modis poſsideat, quod eſſe poteſt. ſupra de acqui. poſſeſ. l. iij. §. ex plurimis. Item ille qui apud defunctum rem vitioſam, non purgatam vitio, poſsidet pro hærede: vt ſupra de vſucap. l. vbi. §. j. Item ille qui iuſtiſsime errat, vt ſupra de vſuca. l. non ſolum. §. j. Item ille qui tenet rem, in qua defunctus carebat titulo: tenebat tamen pro ſua, & bona fide: vt infra eod. titu. l. plerique. Et hoc ſi eſt extraneus, quia vſucapio pro hærede, nō habet locum in ſuis hæredibus: quia ſui hæredes titulum habere non videntur: vt pote cum viuo etiam patre domini quodam modo æſtimetur. infra l. ij. §. filium. & C. eod. l. ſi nihil. Licet ſi pater inchoaſſet aliquam rem pro hærede vſucapere, etiam ipſi perficere poſſent. Item non habet locum, niſi vbi quis vere eſt hæres. Hinc eſt, quod ſi inſtitutus hæres non habet factionem teſtamenti, non vſucapit pro hærede. infra eodem l. vlti.

Pro donato.

Pro donato ille vſucapit, cui donationis cauſa res a non domino tradita eſt: alias ſi dominus donaſſet, fieret accipiens ſtatim etiam dominus. Nec ſufficit opinari, ſed oportet eſſe vere donatum, ad hoc vt vſucapio procedat. Item exigitur, quod donatio teneat de iure. Si enim pater ſuo filiofamil. donauerit, & poſtea decedat, filius Pro donato non vſucapiet: quia ratione patriæ poteſtatis donatio fuit nulla. infra eod. l. j. j. reſpon. & §. j. & ſupra pro hære. l. ij. §. filium. Et niſi hæres ratam habeat donationem illam. infra eod. l. ſi pater. Sed vbi hæres ratum non habeat, filius forte vſucapiet pro quaſi legato, tacite confirmata donatione.

Pro derelicto.

Quod pro derelicto habetur, inſtar donationis eſt. infra de ſtipul. ſer. l. quod ſeruus. & dicitur Pro derelicto haberi, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum ſuarum amplius eſſe nollet. Inſtit. de re. diui. §. fi. Si igitur res Pro derelicto habita ſit, ſtatim noſtra eſſe deſinit, & occupantis ſtatim fit: quia eiſdem modis res deſinunt eſſe noſtræ, quibus acquiruntur. Acquiruntur autem occupatione, vt ſupra de acquir. rer. domi. ideo per deoccupationem amittuntur. infra de reg. iur. l. nihil. & l. fere quibuſcunque. Et iſto modo non habet locum vſucapio Pro derelicto, quia ſtatim res fit occupantis: ex quo erat derelinquentis. Sed ſi a non domino aliquid pro derelicto habitum eſt, aut haberi putamus a vero domino, poſſumus id vſucapere, etiam ſi ignoramus a quo derelictum fuerit. Occupatio.

Pro legato.

Legatorum nomine is videtur poſsidere, cui legatum eſt a non domino. Pro legato enim poſſeſsio & vſucapio nulli alij, quam ei cui legatum eſt, competit. Et nemo poteſt legatorum nomine vſucapere, niſi ille, cum quo teſtamenti factio eſt paſsiue, id eſt, cui poteſt aliquid in teſtamento relinqui: quia poſſeſsio legatorum ex iure teſtamenti proficiſcitur.

Pro dote.

Iuſtiſsimus titulus vſucapionis eſt, qui appellatur Pro dote: vt qui in dotem rem alienam accipiat, vſucapere poſsit ſpatio ſolenni, quod habetur in l. vna. C. eod. id eſt, eo tempore, quo ſolent, qui pro emptore vſucapiunt. Nec eſt cura, vtrum ſingulariter per ſe tantum res illæ alienæ fuerint datæ in dotem: an pariter vniuerſæ res mulieris in dotem dentur, id eſt, quando ille qui dotem conſtituit, inter cæteras res quaſdam alienas dedit: tunc enim pro alienis competit titulus pro dote, quando videlicet matrimonium contractum tenet. Nam ſi ceſſet matrimonium, ceſſat etiam vſucapio: quia nulla eſt dos ſine matrimonio. Hæc tamen vſucapio pro dote procedit cum diſtinctione, an res fuerit tradita æſtimata, vel inæſtimata: vt C. eodem l. vna.

Pro ſuo.

Eſt, ſpecies quædam poſſeſsionis quæ vocatur Pro ſuo. Et hoc modo poſsidemus omnia quæ mari, terra, aëre capimus, aut quæ alluuione fluminum noſtra fiunt. Item quæ ex rebus alieno nomine poſſeſsis nata poſsidemus: veluti partum hæreditariæ aut emptæ ancillæ pro noſtro poſsidemus. Similiter fructus naturales rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hæreditate inuenta eſt. Et dicitur Pro ſuo tribus modis. Primo ſtricte, quando deficit alius titulus, vt hic. Secundo largius, quando concurrit cum quolibet alio titulo pro ſoluto, qui eſt generalior aliјs: vt infra eod. l. hominem. Tertio largiſsime, vt quæcunque pro ſe poſsidet: vt infra eo. l. ij. & tunc dicitur ad differentiam creditorum, & ſimilium, qui non pro ſuo poſsident. Et hoc tertio modo non eſt titulus vſucapionem pariens: quia iam quilibet poſſeſſor, etiam malæfidei, etiam ſine titulo, vſucaperet. In materia autem noſtra pro ſuo poſſeſsio talis eſt, cum domini ũm nobis acquiri putamus, & ex ea cauſa poſsidemus, ex qua acquiri ſolet: vt, ſi tuum ceruum, credens nõ manſuetum, cepi: vel tuam gemmam, credens nullius, in litore inuenio. Item vbicunque eſt iuſta cauſa vſucapiendi, & deficit alius titulus, datur pro ſuo: vt infra eod. l. fin.

LIBER XLII.

Et quartus huius.

De re iudicata, & de effectu ſententiarum: & de interlocutionibus iudicum.

Re iudicata. Viſo quomodo res acquirantur per præſcriptionem, videndum eſt quomodo aliter, ciuiliter ſcilicet, per ſententias iudicum. Eſt autem Res iudicata, quæ finem controuerſiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione, vel abſolutione contingit. infra eo. l. j. Eſt autem autoritas rei

Autoritas rei iudicata. iudicatæ maxima inter eos inter quos lata eſt: quia cum nõ ſit appellatum, ſtandum eſt ei omnino, id eſt, parendum eſt. Sed & ſi appellatum ſit, præſumitur condemnati voluntas quod velit ſententiæ parere, C. eod. l. j. in princip. & l. ad ſolutionem. In caſibus tamen receditur

a ſententia propter æquitatem ſuperuenientis caſus. Item eſt autoritas rei iudicatæ, vt non reſcindatur prætextu computationis, vel calculi. C. eo. l. ij. niſi error calculi exprimatur in ſententia: vt ſi iudex ita pronuntiauerit: cum conſtet Titium Seio ex illa ſpecie quinquaginta, & ex illa ſpecie xxv. debere, idcirco Titium Seio in centum condemno. infra quæ ſen. ſine ap. re. Item non reſcinditur res iudicata prætextu nouorum inſtrumentorum. C. eo. l. ſub. ſpecie. Eſt autoritas rei iudicatę: quia ex ea indulgetur actori actio de re iudicata, vel in factum. infra eod. l. miles. §. vlti. & C. de rebus cre. l. actori. Interlocutiones autem non obtinent vicem rei iudicatæ: nec enim omnis vox iudicis iudicati continet autoritatem. C. de ſen. & inter. l. ex ſtipulatione. & l. poſt ſententiam. Eſt autem Sententia interlocutoria ſemiplena ſententia, quæ profertur inter principium cauſæ & finē ſuper emergentibus negotijs. Vel profertur loquendo inter partes ſine ſcripturæ ſolennitate: puta, ſi iudex iuſſerit, vt is contra quem teſtes producendi ſunt in alia prouincia, illuc pergat, procuratorem'ue mittat C. de fide inſtru. l. iudicis. De tribus ſpeciebus ſententiæ eſt gloſſa, ij. q. j. in ſumma & gl. cle. vna. de ſequeſtr poſ.

Sententia interlocutoria.

De confeſsis.

De vere condemnatis dictum eſt: ſequitur vt videamus de quaſi condēnatis, id eſt, de confeſsis. Iſta rubrica locum habet poſt litē conteſt. ſed edictum de interro. act. locum habet ante litem conteſt. Eſt autem in hac materia regula talis: Confeſſus in iure contra ſe, quod ius & natura non reſpuit, vel certam ſpeciem vel quantitatem ſe debere, vel factum, cuius nomine cum alio poſſet eſſe actio, vel rē meā eſſe, pro iudicato habetur. Confeſsio vero extra iudicium plene nō præiudicat alicui, niſi habeat in ſe vim pacti, puta quia facta eſt cum cauſa certa expreſſa. Et habetur confeſſus pro iudicato, niſi errauerit in facto. infra e. l. non fatetur. cuius probationem inducere poteſt vſq; ad ſententiam C. de iur. & fac. igno. l. error. Ante litem vero cō teſt. ſi quis confiteatur in iure, id eſt, ante magiſtratum vel iudicem, in præiudicium ſuum, & velut, facilius conſequitur veniam. ſupra de inter. act. l. de ætate. §. qui iuſto. Et eſt effectus cōfeſsionis, quia in confeſſum nullæ ſunt partes iudicis, niſi in condemnando. ſupra ad leg. Aquil. l. proinde. §. vltim. Vnde & confeſsio ſtatim currunt tempora quatuor menſium. infra eo. l. certum. §. vlt. & l. ſi confeſſus, infra de cuſtod. & exhib. re.

Confeſsio quādo ꝑiudicat.

De ceſsione bonorum.

Condemnati & confeſsi ſi ſatisfacere non poſſunt, in carcerem ſolent detrudi. arg. C. eod. l. j. & ſi. cuius timore fit ceſsio bonorum. Eſt autem Cedere bonis, bona dimittere, & deferere creditorum improbitati & inſtantiæ. Cedens autem bonis ante omnia debitū agnoſcere debet, alias non auditur inuito creditore, qui habet probationes in promptu. infra eo. l. pe. Effectus autem ceſsionis eſt, vt excuſſo debitore, quatenus patitur ſubſtantia, vſque ad vltimum quadrātem, nec quicquam ei relinqui debet ſecundum glo. & Bar. infra eo. l. pe. præterquam vilis veſtis, ne ſit carne nudus: quia tales veſtes ad tegendum carnem etiam damnatis ad mortem relinquuntur l. diuus

Cedere bonis.

Effectus ceſsionis.

infra de bon.dam.& ibi Bar.& Dyn.ergo multo fortius cedenti bonis:ſic dicit Cy.in l.j.C.eo. Cedens autem bonis propter hoc non liberatur aliquo modo a debito,nec ciuiliter,nec naturaliter: quia ſi peruenerit ad pinguiorem fortunam, ex integro poteſt conueniri: ſed nec tunc cõuenitur,niſi inquantum poteſt facere. Inſtit.de act.§. ſi.deducto ſemper ne egeat.infra de reg.iur.l.in condemnatione. de materia in ca.Odoardus.de ſo[l]. Eſt autem humaniſſimum remediũ huius beneficij, quia iudicatus non retruditur in carcerem ſi cedat bonis.Nec poſt xl.dies datur creditoribus dilacerandus,ſicut refert Aul.Gell.contineri in l. xii.tab.

Quibus ex cauſis in poſſeſsionem eatur.

Miſſio in poſſ.ex quibus cauſis fit.

Quomodo agatur cum vocato in ius comparenti & condemnato ſupra traditum eſt.Si autem vocatus non venerit, quomodo ſecum agetur,videamus.Mittitur enim actor in poſſeſsionem bonorum cõtumaciter abſentis,aliquando cauſa cuſtodiæ ex primo decreto,aliquando vt efficiatur dominus ex ſecundo decreto. Sunt autem tres fere cauſæ ex quibus in poſſeſsionem mitti ſolet omnium bonorũ. Primo rei ſeruandæ cauſa,id eſt,debiti,vel quantitatis.Secundo legatorum ſeruandorum gratia,cum agitur perſonali actione ex teſtamento pro quantitate,ſupra vt in poſ.leg.l.certa. Tertio ventris nomine,de qua ſupra ſi mulier ven.no.Eſt & quarta. vt ex Carboniano,vt ſupra de Carb.edict. Damni etiam infecti nomine, ſi non caueatur,fit miſsio: ſed non vniuerſorum nomine,ſed duntaxat rei, de qua timetur:vt ſupra de dam.infe.l.iiij.§.j & l. quamuis. de materia iſta in c.quoniã freque͂ter.§.j. in alijs,vt lite nõ conteſt.cũ ſimi.

De bonis autoritate Iudicis poſsidendis vel venundandis.

Latitare.

Miſsis creditoribus in poſſeſsionem,qui hoc petere poſſunt,quãdo aliquid eis pure debetur,& abſente debitore vocato contumaciter:diſtingue vtrum conueniatur actione in perſonam, aut in rem. Si in perſonam,& eſt maior xxv.annis,& compos mentis, ſi latitat cauſa fraudandi debitores,illi ſoli poſſunt posſidere,& vendere aduerſus quos latitauerit. Eſt autem Latitare turpiter ſe occultare,vt euitet occurſum creditorum.ſupra titul. prox.l. Fulcinius.§. j.ij.& iij.Si autẽ non latitat animo fraudandi, ſed anſens eſt ex quacunq; cã probabili,vel non probabili:neceſſaria,vel voluntaria: creditores mittuntur in poſſeſsionem bonorũ omnium: & habent cuſtodiã & obſeruationem:non tamen posſident, neque permittitur eis bona vendere.Item creditor non diminuit bona veſcendi cauſa, imo tenetur fructus reſtituere debitori,vel compenſare. Et prodeſt hæc miſsio in poſſeſsionem facta,nedum miſſo, ſi ipſe eſt verus creditor, ſed etiam alijs creditoribus omnibus C. eo.l. vlt.§.j. & infra eod.l. cum vnus.Poſt miſsionem autem in poſſeſsionem creditores poſtulant a Iudice,concedi ſibi venditionem bonorum debitoris latitantis:& quanto tempore elapſo debet cõcedi venditio,tractat l.vlt.§. ſinautem hi;q.C.eo.Sinautem in rẽ agitur,obſerua quod ponit tex. in.§.in reali,c.quoniam frequenter,vt lite non conteſt.

De priuilegijs creditorum.

Inter creditores potiores ſunt illi,qui acceperunt pignora,eis qui habent perſonales actiones tantum:vt C. qui pot.in pign.hab.l.eos. Inter hypothecarios autem obtinet regula, Qui prior eſt tempore, potior eſt iure: niſi in caſibus quos plenius proſequimur. ſupra qui pot.in pign.Inter eos autem qui habent perſonales actiones tãtum, æſtimantur priuilegia ex cauſa, non ex tempore.infra eod.l.priuilegia.Sic ergo erit ſatisfaciendum prius ei, qui habet priuilegium, q̃ qui non habet.ſupra quod cum eo qui in alien.pot.l.iij.& de pecun. l.ex facto.§.vlt.Vel ſi vterque ſit priuilegiatus,& paria ſint priuilegia,& pares tituli,vt quia ambo depoſitores ſunt, debent concurrere:vt ſupra tit.proxim.l.ſi ventri.§.in bonis.&.§.ratio. Inter creditores autem non priuilegiatos occupantis eſt melior conditio :hoc eſt,ſi vigilauerit vt ſibi ſatisfiat a debitore,q ſoluendo non erat,antequam bona debitoris poſſideantur.Nam poſtea q̃ bona cœperũt poſſideri,omnia creditorum iura paria ſunt facta:Ius enim ciuile vigilantibus ſcriptum eſt.ſupra,de pecul.l.ſumma.& infra,de his quæ in fraudem credit.l.pupillus.in ff.Item ſi vtroque creditore inſtante debitor vni voluit gratificare,debet illud omnibus communicare, vel eadem portio ſingulis quæri.ſupra titul.proxi.l.ſi non.§.ſ.

De ſeparationibus.

Creditores hæreditarij, item illi quibus legauit teſtator, poſſunt poſtulare ſeparari bona defuncti a bonis hæredis: vt tamen primo ſatisfiat creditoribus hæreditarijs, quam legatarijs.niſi eſſent legatarij quibus obligatus erat defunctus, non quibus ipſe legauerit. Hæredis autem bona reſeruentur creditoribus eius, adeo vt ſi creditores vel legatarij decepti ſunt in poſtulatione ſeparationis: vel ſi hæres poſtea multa lucratus eſt: non tamen admittuntur ad bona hæredis, quia petendo ſeparationem, ab eius perſona receſſerunt. Hæredi autem adeunti non datur ſeparationis beneficium, niſi in caſu, ſcilicet,cum quis adijt hæreditatem ex Trebel.coactus, & non eſt fideicommiſſarius cui reſtituat. Idem & in alio caſu,cum ſeruus domino extitit neceſſarius hæres,& bona patroni non attigit:poſtulabit enim ſeparari quicquid poſt mortem domini acquiſiuerit,& quod ei a teſtatore debetur,infra eod.l.j.§.vlt.Sed ſi attigerit bona,ceſſat ſeparatio.Si autem eſſet minor xxv. annorum, poſſet in integrum reſtitui.ſupra de minor.l.ait prætor.§.nõ ſolum. Eſt autem Separatio diuiſio quædam, & ſegregatio vnius peculij, vel patrimonij,ab alio. Separatio.

De curatore bonis dando.

Si hęres ſub conditione inſtitutus,nec implere conditionem vult, nec reſpondere,an ſit aditurus,vel ne: curator bonis conſtituendus erit ad conſeruanda bona duntaxat, vel ad vendendum quæ ſunt mora peritura. Et ſi graue æs alienum ſit, quod ex pœna creſcat: debet talis curator æs alienum ſoluere,alienando etiam non peritura.Sicut cum venter in poſſeſſione eſt. ſupra de ventre in poſ. mittend.l.j.§.item ſi periculum,et l.curator.§.j.Vel ſicut pupillus hęres

tutorem non habens,ſolet ei decerni curator,infra l.j. in fi. Adeatur ergo Prætor a creditoribus,vel alijs quorum intereſt propter ſpem ſucceſsionis: iſq; curatorem curatores que conſtituat ex conſenſu maioris partis creditorũ: quæq; per tales curatores ſic creatos acta, facta,geſtaq; ſunt,rata habebuntur.Datur itaque curator diuerſimo de:quandoque bonis defunctorum, vt hic in l.j. Quandoq; abſentiũ C.de cap.& poſtl.reu.l.iij.& ſupra ex quib.cauſ.ma.l.ab hoſtibus.§. j.Quandoque bonis debitorum ſoluere nolentium.ſupra eod. l.fi.& infra tit.prox.l.j.Item quandoq; præſentis:vt C. de bon. quæ lib.l. fi.§.in fi.Item quandoq; morbo impeditis C.de cura. fur.l.j. Cætera genera curatorum ponit glo.infra de mun.& hon.l.j.§.fi.facit ſupra de priuil.cred.l.Idem priuilegium.§.j.

Curator quibus detur.

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, vt in integrum reſtituantur.

Alienata per debitorum in fraudem creditorum, excuſſis bonis debitoris reuocantur,ac ſi alienata non eſſent, per actionem quæ appellatur Pauliana,a Paulo eius inuentore:vt ſupra de vſur.l.videamus.& infra eod.l.hac in factum.Si igitur debitor meus fraudulenter alienauit bona,nec tantum ſuperſit,vnde mihi ſatisfiat habet locum hæc actio. Et ſic agere debeo primo ex contractu,& ipſum ſi compareat condemnari facere: vel ſi non compareat, pronuntiari me in poſſeſsionem,&c. Requiruntur ergo quatuor in hac actione. Primo,ꝙ ſit debitor ex mutuo,vel ſimili cauſa.Item ꝙ debitum fuit efficax,& ſine exceptione,Item ꝙ conſilio,& fraude alienauit.Item ꝙ re tali alienata non inueniat tãtum in bonis iam diſcuſsis,vt mihi ſatisfiat l.j.infra eod. Nec liberatur cedẽdo bonis a carcere propter commiſſam fraudem in alienando bona in fraudem creditorum: vt eſt tex.ſing.in l.fi.§.fi.infra eo.licet alias debitor cedendo bonis liberetur a pœna carceris l.fi.C.qui bo.ced.poſſ.Itẽ ſi quid acquirit iſte debitor fraudulentus,excutitur vſq; ad peram & ſacculũ: licet alias ſolum excutiatur,in quantum facere poteſt:vt dicit glo. in d.l.fi.De hoc plene Inſtit.de act.§.item ſi quis in fraudem.

Pauliana.

LIBER XLIII.

Et quintus huius.

De interdictis,ſeu extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt.

Qualiter de iure ciuili agatur,ſupra dixit. Nunc qualiter de iure Prætorio,quo plerunque pro poſſeſsione interdicta agitur:vt Inſtit.eod.in princ.Et erat interdictum olim nihil aliud,ꝙ quædam formata & ſolennis verborum cõceptio, quibus Prætor aliquid fieri iubebat, aut prohibebat: quod tunc maxime faciebat, cum de poſſeſsione aut quaſi inter aliquos contendebatur.Inſtit.eod.in princ. Et dicta ſunt Interdicta, quia inter duos redduntur:licet quidam dicant appellari ab interdicendo, id eſt,prohibendo, Inſtitut, eod.§.ſunt. Et hodie inter Interdicta &

Actiones nulla eſt differentia. Eſt ergo Interdictum actio prætoria. Interdictorum autem alia ſunt prodita gratia iuris diuini, alia gratia iuris humani. Gratia iuris diuini quatuor ſunt: De mortuo inferẽdo: De ſepulchro ædificando: item, Ne quid fiat in loco ſacro, vel immittatur: Item id quod factum eſt, vel immiſſum, tollatur: vt infra eo. l. ij. §. j. & ne quid in loc. pub. l. ij. §. locorum. Humani vero iuris cauſa quædam competunt propter vtilitatem priuatam: quædam propter publicam: vt de locis publicis, & vijs, & fluminibus publicis. infra eo. l. prima. §. quæ ſunt. Propter priuatam autem vtilitatem inducta ſunt interdicta quædam gratia iuris ſui tuendi: vt interdictum de liber. exhib. vel vxore exhibenda: vel liberto. Quædam gratia officij tuendi: & eſt Officium quod homo debet homini ex natura: vt interdictum de lib. hon. exhib. Quædam gratia rei familiaris dantur. Item quædam ſunt adipiſcendæ poſſeſſionis: vt Quorum bonorum: Quorum legatorum: & Saluianum. Alia cauſa retinendæ poſſeſſionis: vt, Vti poſſi. & Vtrobi. Alia cauſa recuperandę: vt, Vnde vi, & Directũ, & Vtile. Sunt & interdicta quædam duplicia: vt, Ne vis fiat ei qui miſſ. eſt in poſſeſſ. Item quædam continent cauſam veræ proprietatis: vt ſecundum interdictum De itinere actuq; priu. Et interdictum quod datur De aqua ex caſtello ducenda. Quædam vero obtinent cauſam quaſi proprietatis: vt quæ competunt pro locis ſacris, religioſis & lib. exhi. Item quædam ſunt Prohibitoria: quędam Reſtitutoria: quædam Exhibitoria, & quædam Miſta. Item quædam ſunt Annalia: quædam perpetua. Item quædam ſunt Publica, id eſt, cuilibet de populo competentia: & ſunt ſeptem, de lib. ho. exhi. Ne quid fiat in loc. ſac. Ne quid fiat in reli. Ne qd fiat in pub. Ne quid fiat in flumine vel mari, quo peius nauigetur. Item Ne quid fiat in flumine. vel ripa, vt aliter aqua fluat, qui priori æſtate. Item interdictum Vt in flu. pub. lacu, foſſa, vel ſtagno liceat nauigare. Eſt & octauum populare, ſcilicet, Vt liceat reficere cloacas publicas, licet earum refectio principaliter ad magiſtratum pertineat. Priuata autem interdicta ſunt vigintiocto: De mortuo inferendo. Quorũ bonorum. Quorum legatorũ. Vnde vi. Vti poſſi. Vtrobi. De tab. exhi. De lib. exhi. De liberis educandis, Saluianum, De precario, Ne vis fiat ei qui in poſ. De loco publico fruendo, De ſuperficiebus, De itinere actuq; priuato, De aqua quotidiana & æſtiua, De riuis reficiendis, De fonte, De cloacis priuatis reficiendis, Quod vi aut clam, De arboribus cædendis, De glande legenda, De migrando, De operis noui nuntiatione, Item interdictum Fraudatorium, quo pupillo tutoris creditor tenetur, ſi eum conſilium fraudis participaſſe conſtabit, vt fraudaretur pupillus, qui conuẽturus erat tutorem. infra de ſolu. l. pupilli. j. reſponſo. Sunt præterea alia plura vtilia & acceſſoria interdicta, quæ ſub prætactis directe inueniuntur. Et circa interdicta ſunt notanda quatuor negatiua. Primum, ꝙ nullum interdictum infamat. infra de vi, & vi ar. l. neq;. Secundum, ꝙ nullum proponitur ſolenniter, ſicut nec aliqua actio, id eſt, cum ſolennitate verborum. Vnde omnia interdicta ſunt extraordinaria: Inſtit. eod. §. vlt. Tertium, quod in nullo interdicto habetur ratio fructuum ante lit. conteſt. niſi interdicto vnde vi, infra eo. l. interdictis. et de vi, et vi ar. l. j. §. ex die.

Interdictũ. Interdicta iuris diuini. Humani. Officium. Interdicta publica. Priuata. Circa interdicta notanda.

Quartum, quia nullum redditur inter non ſubiectos C.eo.l.ij.Et tria poſſunt notari affirmatiue.Primum,quia omnia interdicta perſonalia ſunt,& tñ ſcripta ſunt in rem,quia dantur contra quẽlibet poſſidentem,infra eo.l.j.§.penul.Item in omni interdicto habetur ratio fructuum poſt lit.conteſt.infra eo.l.antepe.Item loco cuiuslibet interdicti redditur actio in factum.Inſtit.eod.in princ.§.fin.

Quorum bonorum.

Digniora ſunt interdicta quæ competunt pro vniuerſitate, ꝙ pro rebus ſingulis:ideo de eis primo. Eſt autem interdictum Quorum bonorum directum, & vtile, inter omnia alia interdicta ſolum vniuerſale.Et datur Directum ei,qui eſt bonorum poſſeſſor:Vtile vero ei,qui ſuccedit iure ciuili ex teſtato,vel ab inteſtato C.eod.l.j.& infra l.j.Sic & directa hæreditatis petitio datur hæredi: Vtilis autem bonorum poſſeſſori.ſupra de bono.poſſeſſ.hæred. pe.l.j.Intentatur hoc edictum interdum contra eum qui poſſidet pro hærede,vel pro poſſeſſore.Eſt perpetuum hoc interdictum: Et nominatur ſic a primis verbi interdicti.Verba autem interdicti hæc ſunt: Quorum bonorum ex edicto meo illi poſſeſſio data eſt, quod de his bonis pro hærede aut pro poſſeſſore poſſides,poſſideres'ue ſi nihil vſucaptũ eſſet: quocp dolo malo feciſti, vt id deſineres poſſidere, id illi reſtituas:niſi incontinẽti paratus ſis probare res tuas: vt not.C. de edict. di.Adria.tol.l.ij.

* Quorum legatorum.

* Quod legatorum.

Cauſa adipiſcendæ poſſeſſionis hoc interdictum introductũ eſt, ſicut & præcedens.Et datur hæredi,& bonorum poſſeſſori,& cuilibet vniuerſali ſucceſſori,& hæredibus hæredum.Et datur contra legatarios qui non ex voluntate hæredis occupauerunt legata. Nec enim debent ſibi ius dicere,occupatis legatis,ſed ab hærede petere. infra eod.l.j.in princip.&.§.j.Et quod dictum eſt in legatarij, ſeruatur etiam in his, quibus donatum eſt cauſa mortis, & in hæredibus eorum.Item ſi legatarius autoritate prætoris eſt miſſus in poſſeſſionẽ cauſa legatorum ſeruandorum: cum hæres non ſatiſdaret, deinde hæres ſatiſdet,vel paratus ſit ſatiſdare,tenetur legatarius hoc interdicto.infra eo.l.j.§.quæſitum.&.§.legatorum. Hæredi autem nocet ſi accommodauerit voluntatem legatario poſt aditam hæreditatem,vel in ipſa apprehenſione,vel poſtea, vel ante. Et ſi plures ſint hæredes, & vnus conſentiat legatario, alter non: qui non conſentit habebit interdictum.infra eo.l.j.§.quod ait prætor.& l. prodeſt. Eſt tamen notandum,ꝙ hoc interdictum datur contra hoc titulo poſſidentem,ſcilicet pro legato.Sed ille qui poſſidet pro hærede,vel pro poſſeſſore, conuenitur hæreditatis petitione,vel quorum bonorum. Verba autem interdicti hæc ſunt,Quod qui legatorum nomine,non ex voluntate hæredis,occupauit:id reſtituat hæredi.

Ne vis fiat ei,qui in poſſeſsionem miſſus eſt.

Hic titulus tanquam generalis ad omnia poſſeſſoria interdicta eſt, id eſt,ad omnes,qui a prætore in poſſeſsionem miſſi ſunt pertinet. Conuenit enim prætori, omnes quos in poſſeſsionem miſit,tueri, Et

datur hæc actio non tantum contra eum, qui prohibuerit quem venire in poſſeſſionem: ſed & in eum, a quo quis e poſſeſſione pulſus eſt cum veniſſet in poſſeſſionem. Nec exigitur virum vi fecerit qui prohibuerit. Verba autem edicti hæc ſunt: Ait prætor: Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permiſſu meo, eius'ue cuius iuriſdictio de ea re fuerit, in poſſeſſione bonorum ſit: in eum in factum iudicium, quanti eá res fuit, dabo.

De tabulis exhibendis.

Ei, qui vtitur interdicto Quorum bonorum, & Quorum legatorum, expedit agere hoc interdicto, vt tabulæ teſtamenti exhibeantur, & ſibi cognitæ fiant. Et differunt actio ad exhibendum, & in factum, & hoc interdictum, & illud, quemadmodum teſtamenta aperiantur: vt not. ſupra ad exhib. l. iij. in fi. Si quis igitur confiteatur penes ſe eſſe teſtamentum, iubendus eſt exhibere. Tempus ei dandum eſt vt exhibeat, ſi non poteſt in præſentiarum exhibere. Sed ſi neget ſe exhibere poſſe, vel oportere, hoc interdictum competit. Et pertinet non tantum ad teſtamenti tabul. verum ad omnia quę ad cauſam teſtamenti pertinent: vt puta & ad codicillos: ſiue ſupremæ tabulæ ſint, ſiue priores: ſiue teſtamentum valeat, vel ruptum ſit alio iniquo vitio: & ad omnem ſcripturam teſtamenti, ſiue perfecta, ſiue imperfecta ſit. Verba interdicti hæc ſunt: Quas tabulas Lucius Titius ad cauſam teſtamenti ſui pertinentes reliquiſſe dicetur, ſi hæ penes te ſint, aut dolo malo tuo factum eſt, vt deſinent eſſe, ita eas illi exhibendas. Item ſi libellus, aliud'ue quid relictum eſſe dicetur, decreto (id eſt, edicto iſto) comprehendam. Sed quandoq; ceſſat hoc interdictum: vt infra eod. l. fi. & in tabulis viui. infra eod. l. pen. Tabula teſta.

Ne quid in loco ſacro fiat.

Interpoſito titulo ſuperiori, occaſione illorum titulorum, ſcilicet Quorum bonorum, & Quorum legatorum, redit ad propoſitam materiam, ſcilicet Ne vis fiat ei, &c. ſcilicet ad prohibitoria interdicta: & primo de dignioribus, eſt enim hæc cauſa diuini iuris. ſupra de interdic. l. ij. §. j. Sacer autem locus eſt, qui rite per pontifices Deo conſecratus eſt: Inſtit. de re. diui. §. nullius. Verba edicti hæc ſunt: In loco ſacro facere, in ue eum immittere quid, veto. Et pertinet ad ea quæ in loco ſacro fiunt deformitatis, vel incommodi cauſa: non ſi ornamenti cauſa. Extenditur etiam ad res ſanctas, vt ſunt muri, itemq; portæ ciuitatis Romanæ, & in alijs ſacris locis, vt in muris municipiorum aliquid facere, quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur. Itaq; neq; muri, portæ'ue habitari ſine permiſſu principis propter fortuita incendia poſſunt. infra l. fi. Sacer locus.

De locis, & itineribus publicis.

Cuilibet in publicum petere permittendum eſt, id quod ad vſum hominum pertinet: veluti vias publicas, itinera publica. Et ideo quolibet poſtulante, de his interdictum redditur. Iter autem publicum, via militaris dicitur: Vicinalis autem dicitur, vbi priuati conferunt ex agris ſuis. De triplici genere viarum habetur infra titul. proxim. l. ij. Iter publicum. Vicinalis via.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Superiori titulo ſpecialiter, hic generaliter in omni publico loco dicit: vt infra eo, l. ij. §. publici. vel ſuperior titulus præparatorius eſt, nec eſt ibi aliquod interdictum: hic autem quatuor proponit. Primum in l. ij. in princip. Secundum in §. ait prætor. & ſunt prohibitoria tantum. Tertium in §. prætor ait. & eſt reſtitutorium. Quartum in §. fi. & eſt prohibitorium. In loco igitur publico prætor prohibet ædificare, & interdictum proponit. Verba interdicti hæc ſunt: Ne quid in loco publico facias, in'ue eum locum immittas, qua ex re illi qui damni detur, præterquam quod lege, ſenatuſconſulto, edicto, decreto'ue principum tibi conceſſum eſt: De eo, quod factum erit, interdictum non dabo, reſtitutorium videlicet. Ratio huius interdicti eſt, quia loca publica priuatorum vſibus deſeruiunt, iure ſcilicet ciuitatis: non quaſi propria cuiuſq; priuati hominis, id eſt, iure ſeruitutis. Et tantum iuris habemus ad obtinendum vſum publicum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Et appellatio Publici loci continet areas, inſulas, agros, vias publicas, itineraque publica. Viarum quædam publicæ ſunt, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci baſilicas, noſtri prætorias, alij conſulares vias appellant. Priuatæ viæ ſunt, quas Agrarias quidam dicunt. Vicinales viæ ſunt, quæ in vicis ſunt, vel quæ in vicos ducunt. Et pertinet hoc interdictum ad vias ruſticas tantum; ad vrbicas vero non: harum enim cura pertinet ad magiſtratus.

Publicus locus, Via multiplex.

De loco publico fruendo.

Interdictum hoc publicæ vtilitatis cauſa proponi palam eſt: tuetur enim prætor vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxerit. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locauit: ei qui conduxerit, ſocio'ue eius, ex lege locationis frui liceat, vim fieri veto. Vltra legem autem, vel contra legem locationis, non debet audiri qui frui deſiderat. Solet tamen concedi, vt imagines, & ſtatuæ, quæ ornamento Reip. ſunt futuræ, in publicum ponantur.

De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur, & de ædilibus currulibus.

Aedilium currulium cura.

Studeant ædiles currules eas, quæ ſecundum ciuitates ſunt vias, vt adæquentur, & efluxiones non noceant domibus, & poteſtatem faciant vbicunque oportet. Et vt parietes domorum efficiantur ne labiles ſint. Curent etiam, vt nullus effodiat vias, neque ſubruat, neque conſtruat in vijs aliquid: vias reparent, aquęductus purgent quę ſub dio, id eſt, cœlo ſunt. Studeant vt ante ergaſteria nihil profectum ſit, vel propoſitum, præterquam ſi fullo veſtimenta ſiccet, aut tector trocos, id eſt, rotas exterius ponat. Non permittant rixari in uijs, neque ſtercora proijcere, neque morticina, neque coria iacere.

De via publica, & itinere publico reficiendo.

Titulus iſte non ad aliud pertinet, niſi quod qui viam publicam reficiebat, videbatur aliquid facere: ſed hoc facere nō eſt prohibitum.

Dicit

Dicit ergo de via publica qualiter reficiatur,& amittatur:prętерea hic titulus de via vrbana & ruſtica, ſed ſuperior titul.ij.tantum de ruſtica,& ideo non ſuperfluit hic titu. Verba edicti hæc ſunt : Quo minus illi viam publicam iter'ue publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via,id'ue iter deterius fiat, vim fieri veto. Viam aperire, eſt ad veterem altitudinem,latitudinemq; reſtituere. Sed & purgare refectionis portio eſt:purgari autem proprie dicitur ad liberanẽ tum proprium,id eſt,modum,vel pulchritudinem redigere, ſublato quod ſupereſt. Reficiet autem & qui aperit,& qui purgat,& omnes omnino qui in priſtinum ſtatum deducunt. Et dabitur hoc interdictum perpetuo, & omnibus,& in omnes. Et habet condemnationem in id,q; actoris intererit.

Viam aperire.
Purgare.
Reficere.

De fluminibus, & ne quid in flumine publico, ripa'ue eius fiat,quo peius nauigetur.

Flumen a Riuo magnitudine diſcernitur, aut æſtimatione, vel opinione circũcolentium. Fluminum quædam ſunt perennnia,quædam torrentia. Perenne eſt,quod ſemper fluit:Torrens eſt,quod tãtum hyeme fluit. Fluminum quædam publica ſunt,quędam non. Publicum flumen,vt Caſsius diffinit,eſt quod perenne,id eſt,perpetuũ eſt, & ſi iam non omni tempore fluat,,quia forte æſtate aliqua exaruit. Verba edicti hæc ſunt:Ne quid in flumine publico,ripa'ue eius facias,ne quid in flumine ripa'ue eius immittas,quo ſtatio,iter'ue nauigij deterius fiat. Ripa eſt id,quod flumen continet naturalem rigorem curſus ſui tenens. Stationem dicimus a ſtando:is igitur locus demonſtratur, vbicunq; naues nautę ſtare poſſunt. infra de verbo. ſign.l.portus. Nauigium ſolemus dicere etiam ipſam nauem. Iter ergo nauigij,id eſt,iter nauis. Nauigij appellatione etiam rates continentur,& connexiones trabium: quia plerunq; & ratiũ vſus neceſſarius eſt. Dicitur autem deterior ſtatio,iterq; deterius fieri, ſi vſus eius corrũpatur,vel difficilior fiat,aut minor, aut rarior,aut ſi in totũ auferatur. Ripa ea putatur eſſe,quæ pleniſsimũ flũmen continet.

Ne quid in flumine publico, ripa'ue eius fiat,quo aliter aqua fluat,quam in priori æſtate fluxerit.

Differt a ſuperiori titu. quia illud propter nauigij vtilitatem,hoc propter agrorum,vel aliam q̃ nauigij,prohibet quicquam in flumine fieri. Item ille de nauigabili,vel quaſi, hic de omni flumine:vt infra l.j.circa prin. Item differt ab inferiori,quia hic prohibetur fieri in publico, ibi econtra vetat fieri vim facienti,& vtenti. Verba edicti hæc ſunt: In flumine publico, in'ue ripa eius facere, aut in id flumen, ripam'ue eius immittere, quo aliter aqua fluat, q̃ in priori æſtate fluxerit,veto. Et eſt inductum hoc interdictum,ne deriuationibus minus conceſsis flumina areſcant: vel mutatus alueus vicinis aliquam iniuriam faciat,vel afferat: pertinet autem ad flumina publica, ſiue nauigabilia ſunt,ſiue non. Et generaliter tunc interdicto

hoc quis tenetur, ſi mutetur aquæ curſus per hoc quod factum eſt, dum depreſsior, vel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior ſit cum incommodo accolentium: & ſi quid aliud vitij accolæ ex facto eius qui conuenitur ſentient, interdicto locus erit.

Vel in flumine publico nauigare liceat.

Hoc interdicto proſpicitur, ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur. Sicut enim ei qui via publica vti prohibetur interdictum ſupra poſitum eſt: ita hoc quoque proponendum prætor putauit. Sed ſi priuatum ſit flumen, interdictum ceſſat. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illi in flumine publico nauigare, ratem agere, quo'ue minus per ripam onerare, exonerare'ue liceat, vim fieri veto. Item ait: vt per lacum, foſſam ſtagnum publicum nauigare liceat, interdicam. Eſt autem Lacus, qui perpetuam habet aquam: Stagnum eſt, quod temporalem cõtinet aquam ibi ſtagnantem: quæ quidem aqua plerunque hyeme congelatur. Foſſa, eſt receptaculum aquæ manufactum.

Lacus.
Stagnum.
Foſſa.

De ripa punienda.

Ripas fluminum publicorum reficere, & munire, vtiliſsimum eſt. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum poſitum eſt: ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illi in flumine publico ripa'ue eius opus facere, ripæ, agri'ue, qui circa ripam eſt, tuendi cauſa liceat (dum ne ob id nauigatio deterior fiat) ſi tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitratu vel cautum, vel ſatiſdatum eſt, aut per illum non ſtat, quo minus boni viri arbitratu caueatur, vel ſatiſdetur, vim fieri veto. Merito adijcit, Dum ne ob id nauigatio deterior fiat. Illa ſola enim refectio toleranda eſt, quæ nauigationi impedimento non eſt, licet ripæ, lacus, foſſæ, vel ſtagni muniendi cauſa prætor nihil hic cauit: Idem tamen erit obſeruandum, quod in ripa fluminis munienda.

De vi, & vi armata.

Primum Vi, ponitur hic in genere, ſecundum in ſpecie. Et idem eſt dicere, ſicut in C. vnde vi. De interdictis igitur quæ ſunt prohibitoria expedito, nunc de reſtitutorijs dicit: vt Inſtitu. de interdic. §. j. Habet autem locum hoc interdictum, cum quis per vim poſſeſsionem ſoli amiſit: vim dico expulſiuam, non compulſiuam. Si enim compulſus poſſeſsionem rerum tibi tradidero, ceſſat hoc interdictũ, & datur actio. Quod metus cauſa. infra eodem l. ſi rerum. Item vim dico, non legitime admiſſam: qui enim expulſus eſt, ſi incontinenti velit recuperare poſſeſsionem ſuam, poteſt quidem incontinenti authoritate ſua: non ex interuallo. infra eodem l. iij. §. cum igitur. Et accipe incontinenti, id eſt, antequam ad alia extranea diuertat negotia. infra de verbo. obligat. l. continuus. §. j. Sed & ille, qui nondum eſt adhuc expulſus, ſed quem quis vult iniuſte expellere, poteſt reſiſtere vim inferenti, & propulſare vim illatam, ad defendendam poſſeſsionem: cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ: id eſt, de-

fenſionis. Et eadem l.j. Quod autem defenſio dicatur inculpata, & cum moderatione facta, attenditur circa tria: Primo, ꝙ fiat cum limitibus armis: ſecundo, ꝙ incontinenti: tertio, ꝙ animo propulſandi iniuriam, non irrogandi. Verba huius edicti hæc ſunt: Vnde tu illum vi deieciſti, aut familia tua deiecit: de eo, quodꝗ ille tunc ibi habuit tantummodo intra annum: poſt annum vero de eo, quod ad eum qui vi deiecit peruenerit, iudicium dabo. Et pertinet hoc interdictum ad ſolam atrocem vim: & ad eos tantum, qui de ſolo deijciuntur: puta de fundo ſiue ædificio. Ad alium autem non pertinet.

Vti poſsidetis.

Poſt interdictum. Vnde vi, quod poſſeſsionem reſtituit, ſequitur hoc, quod defendit. infra l.j. & conſequenter. & eſt interdictum retinendæ poſſeſsionis. Habet autem locum hoc interdictum Vti poſſidetis, in rebus immobilibus omnibus, & ſoli: dum tamen talia ſint, quæ poſſunt poſsideri. infra eod. l.j. §. pe. Non autem poſsidentur forum, baſilica, & res ſacræ. ſupra de acqui. poſſeſ. l.j. §. vlti. Item habet locum hoc interdictum in incorporalibus, vt in quaſi poſſeſsione vſusfructus, vel vſus. infra eod. l. vlti. vel aliarum ſeruitutum. ſupra de ſerui. l. quoties. Verba edicti hæc ſunt: Vti eas ædes, de quibus agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero poſsidetis: quo minus ita poſsideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc interdictum non dabo, neqꝫ pluris, quam quanti ea res erit, intra annum, quo primum experiundi poteſtas fuerit, agere permittam. Cauſa huius interdicti fuit, quod ſeparata eſſe debeat poſſeſsio a proprietate. Fieri enim poteſt, vt alter poſſeſſor ſit, dominus non ſit: alter dominus quidem ſit, poſſeſſor non ſit. Fieri etiam poteſt vt poſſeſſor idem, & dominus ſit. infra ea. l. §. huius. Quoties ergo inter litigatores eſt proprietatis controuerſia: aut conuenit inter litigatores, vter poſſeſſor ſit, vter petitor: aut non conuenit. Si conuenit, abſolutum eſt: ille poſſeſſoris commodo, quem conuenit poſsidere, alter petitoris onere fungetur. Sed ſi inter ipſos contendatur: vter poſſideat, quia alteruter ſe magis poſsidere affirmat: tunc ſi res ſoli ſit, in cuius poſſeſsione contenditur, ad hoc interdictum remittentur, quod vulgo Vti poſsidetis, appellatur: & datur huius rei cauſa, ne vis fiat ei qui poſsidet.

De ſuperficiebus.

Simile eſt ſuperiori interdicto: vt infra ead. l. §. proponitur. Hoc interdicto tuetur prætor eum, qui ſuperficiem defendit, id eſt, materiam ædificij ſine ſolo. Verba interdicti hæc ſunt: Vti ex lege locationis ſiue cōductionis ſuperficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruimini: quo minus ita fruamini, vim fieri veto. Si qua alia actio de ſuperficie poſtulabitur, cauſa cognita iudicium dabo. Omnia quæ in Vti poſsidetis interdicto ſeruantur, hic quoque ſeruantur. Appellamus autem ſuperficiarias ædes, quæ in conducto ſolo poſitæ ſunt, quarum proprietas & ciuili, & naturali iure eius eſt, cuius & ſolum: & idem ſi emit fundum, non tamen Superficiariæ ædes.

vt ſoli dominium tranſeat: ſed ſola licentia habendi, & tenendi ſuperficiem, infra l. j. §. qui ſuperficiem. Eſt ergo ſuperficiarius dominus vtiliter, non iure directo, & habet in rem: vt no. infra l. j. §. qui ſuperficien. in fi.

De itinere, actuque priuato.

Superiori titulo de poſſeſsione rerum corporalium retinenda, hic de poſſeſsione rerum incorporalium. Et eſt hoc interdictum prohibitorium, pertinens ad ruſticas tantummodo ſeruitutes: Verba interdicti hæc ſunt: Quo itinere, actuq; priuato, de quo agitur, vel via, hoc anno, nec vi, nec clam, nec precario ab illo vſus es quo minus ita vtaris, vim fieri veto. Hoc interdicto prætor tantum inquirit, an itinere, actuq; hoc anno vſus ſit, non vi, non clam, non precario, & in hoc tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur, vſus non ſit. Siue igitur habuerit ius viæ, ſiue non habuerit: in ea conditione eſt, vt ad tuitionem prætoris pertineat. Si modo hoc anno vſus eſt, vel modico tempore, id eſt, non minus quam triginta diebus. Neque enim ad præſens tempus refertur vſus: quia plerunq; itineribus, vel via non ſemper vtimur, niſi cum vſus exegerit. Itaque anni temporis ſpatio concluſit vſum.

De aqua quotidiana & æſtiua.

Vſus aquæ, ſicut itineris, eſt quædam quaſi poſſeſsio. Ideoque hanc, ſicut illam, prætor tuetur interdicto reddito. Et eſt hoc interdictum prohibitorium, & interdum reſtitutorium, pertinet ad aquã quotidianam. Duo autem ſunt genera aquarum: Quotidiana, & æſtiua: quotidiana ab æſtiua differt vſu, non iure. Quotidiana aqua ea eſt, quæ duci aſsidue ſolet, vel æſtiuo tempore, vel hyberno, etiã ſi aliquando ducta non eſt. Non enim ideo quotidiana dicitur, quia quotidie ducitur: ſed ea, qua quis quotidie poſsit vti, ſi vellet: quanquam quotidianam interdum hyeme ducere non expediat, & ſi poſsit duci: Aeſtiua autem ea eſt, qua æſtate ſola vti expedit: ſicut dicimus veſtimenta æſtiua, ſaltus æſtiuos, caſtra æſtiua, quibus interdum etiam hyeme, plerunque autem ęſtate vtamur. Et generaliter ex propoſito vtentis, & ex natura locorum, aqua æſtiua a quotidiana diſcernitur. Nam ſi ſit talis aqua, quæ perpetuo duci poſſit: ego tamen ea ſola æſtate vtar, dicendum eſt, hanc aquam eſſe æſtiuam. Rurſus ſi talis ſit aqua, quæ non niſi æſtate ſui natura duci poſsit, æſtiua dicetur. Et ſi ea ſint loca, quæ natura non emittant aquam niſi æſtate, dicendum erit recte æſtiuam dici. Verba interdicti hæc ſunt: Vti hoc anno aquam, de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxiſti: quo minus ita ducas, vim fieri veto. Hoc anno, prætor dicit, hoc eſt, non quotidie: ſed hoc anno, vel vna die, vel vna nocte, Et loquitur prætor de ea ſola aqua, quæ perennis eſt: nulla enim alia duci aqua poteſt, quam quæ eſt perennis, infra l. j. §. loquitur.

Aqua quotidiana.

Aqua æſtiua.

De riuis.

Parum prodeſſet ius aquæ, de qua ſupra dixit, niſi liceret purgare riuum: nec tam neceſſaria eſt refectio itinerum, quam riuorum:

quia non refectis riuis, omnis vſus aquæ aufertur, & homines ſiti necarentur:& ſane aqua peruenire, niſi refecto riuo, non poteſt. At non refecto itinere, difficultas tantum eundi, agendique fieret, quæ temporibus æſtiuis leuior eſſet l.fin.infra eod.Ideo hoc interdictum vtiliſsimũ eſt:nam niſi permittatur alicui reficere, alia ratione vſus incommodabitur. Verba edicti hæc ſunt: Riuos, ſpecus, ſepta reficere, purgare aquæ ducendæ cauſa, quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam vti priori æſtate:non vi, non clam non precario a te duxit, vim fieri veto. Riuus, eſt locus per longitudinem depreſſus, quo aqua decurrat. Specus, locus eſt ex quo deſpicitur, inde Spectacula ſunt dicta. Sepia ſunt ea, quæ ad incile opponuntur aquæ compellendæ deriuandæ'ue ex flumine cauſa: Siue ea lignea ſint, ſiue lapidea, ſiue ex alia qualibet materia ſint ad continendam, tranſmittendamq; aquam excogitata:quæ appellamus Scluſam. Incile autem eſt locus depreſſus ad latus fluminum, ex eo dictus q̃ incidatur; inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primum aqua ex flumine agi poſsit. Sed & foſſæ, & putei hoc interdicto continentur. Reficere, eſt quod corruptum eſt, in priſtinum ſtatum reſtaurare. Et ſunt verba reficiendi, tegere, ſubſtruere, ſarcire, ædificare:Item aduehere, apportareq; ea, quæ ad eandem rem opus eſt continentur. Purgandi verbum ad eum riuum pertinet, qui refectione indiget.infra l.j.§.purgandi.

Riuus. Specus. Sepia. Incile. Reficere.

De fonte.

Seruitutes non tantum aquæ ducendæ eſſe ſolent, verum etiam hauriendæ:& ſicut diſcretæ ſunt ſeruitutes ductus aquæ, & hauſtus aquæ:ita interdicta ſeparatim redduntur. Et proponitur hoc interdictum ei qui fontana aqua vti prohibetur. Verba edicti hæc ſunt: Vti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi, nec clam, nec precario ab illo vſus es:quo minus ita vtaris, vim fieri veto. De lacu, piſcina, puteo, item interdicam. Hoc interdictum locum habet, ſi quis prohibeatur vti aqua: hoc eſt, ſiue haurire prohibeatur, ſiue etiam pecus ad aquam appellere. Hoc interdictum de ciſterna non competit: Nam ciſterna non habet perpetuam clauſam, nec viuam habet aquam:ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua ſit:ciſternæ autem imbribus concipiuntur. Coërcere aquam eſt continere ſic, ne delinat, vel dilabatur:dummodo non permittatur alicui nouas venas quærere, vel aperire, is enim innouat aliquid præter id, quo præcedenti anno viſus eſt. Sed & de lacu, puteo, piſcina reficiendis, purgandis, interdictum competit. Et omnibus perſonis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æſtiua. infra eodem l.prima.§.fin.

Coërcere aquam.

De cloacis.

Cloacæ indigent purgatione, ſicut riui, vt fœtor ceſſet, & commoditas veniat. Hoc interdictum propoſitum eſt de cloacis priuatis:publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. Cloaca autem eſt locus concauus, per quem colluuies quædam fluat. Curauit autem Prætor per hæc interdicta, vt cloacæ, & purgentur, & reficiantur

Cloacæ.

tur:quorum vtrunque & ad ſalubritatem ciuitatum, & ad tutelam pertinet. Nam & cœlum peſtilens & ruinam minantur immunditiæ cloacarum, id eſt, ſi non reficiantur. Verba interdicti hæc ſunt: Quo minus illi cloacam, quæ ex ædibus eius in tuas pertinet ædes, qua, de agitur, purgare, reficere liceat, vim fieri veto: damni infecti, quod operis vitio factum ſit, caueri iubebo. Duo ſunt interdicta ſub hoc titulo: vnum prohibitorium, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur, & reficiatur. Alterum reſtitutorium, vbi dicitur, quod in cloacam publicam factum ſiue immiſſum habes. quo vſus, eius deterior ſit, reſtituatur. Item ne quid fiat, immutetur ue, interdicam. Quod ex ædibus eius in tuas pertinet, &c. hoc eſt dirigitur, extenditur, peruenit. Et tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quam aduerſus vlteriores, per quorum ædes cloaca currit. Immo poteſt in vicini ædes venire, & reſcindere pauimenta, purgandæ cloacæ gratia: dum tamen paratus ſit reſtaurare id, quod ex neceſsitate reficiendæ cloacæ cauſa reſcindat. infra l.j.§.quod ait prætor.

Quod vi, aut clam.

Superiora interdicta reſpiciunt futurum tempus: hoc præteritum. Vel ſic, Diximus ſupra ſeparatim de vi tam præterita, vt Vnde vi, quam præſenti, vt poſsidetis: nunc de quodam miſto, ſcilicet tam de vi, quæ pro eo quod clam factum eſt, quam pro præterito, & præſenti datur: vt infra eodem is qui.§.quod ait prætor. & qualiter cunque ſit factum, agitur quod vi aut clam. infra eod. is qui in puteum. in princip. Item de Vi, tractatur vſque ad.§.clam. in l.ij. poſtea de Clam, vſque ad.§.hæc verba. in l.v. & ibi exponit quod factum eſt. Et eſt interdictum hoc reſtitutorium, per hoc occurſum eſt calliditati eorum, qui vi aut clam quædam moliuntur: iubentur enim reſtituere ea. Verba edicti hæc ſunt: Quod vi aut clam factum eſt, qua de re agitur, id cum experiundi poteſtas eſt, reſtituas. Et pertinet ad ſola opera, quæ in ſolo vi, aut clam facta fuerint. Vi factum videtur, ſi quis contra quam prohiberetur fecerit: vt ſi quis contra teſtationem, denuntiationemque fecerit, vel ſi cum ſciret ſe prohiberi, per vim molitus eſt, ne prohiberi poſsit. infra l.j.§.quid ſit. Clam facere videtur, qui celauit aduerſarium, neque ei denuntiauit: ſi modo timuit eius controuerſiam, aut debuit timere. Seruius etiam eum clam facere ait, qui exiſtimare debuit, ſibi controuerſiam futuram: quia non opinionem eius, & reſupinam æſtimationem ſequi oportet, ne melioris conditionis ſint ſtulti, quam periti l. iiij. infra eodem. Hæc verba, Quod vi aut clam factum eſt: ita exponuntur, quod tu, aut tuorum quis fecerit, aut tuo iuſſu factum eſt infra l. aut qui.§.hæc verba.

Vi factum.

Clā facere.

De remiſsionibus.

Sicunt nuntiatio parit interdictum, Quod vi aut clam, vt ſupra diximus: ita & remiſsio tollit, vt ſupra titul.j.l.ſi alius.§.j. Et ponuntur ſub hoc titulo, remiſsiones faciendæ ei cui nuntiatum eſt. Et ſunt tres, vna ex conuentione; alia a iure, quando ſcilicet tenuit

nuntiatio:& tertia quando non tenet, quia poteſt ſperni: nam tunc lex habet pro remiſſa. Et verba Prætoris oſtendunt, remiſsionem tunc factam valere, vbi nuntiatio non tenet. Nuntiationem autem tunc Prætor voluit valere, vbi ius eſt nuntianti, prohibere, ne ſe in uito fiat. Sed ſi non habet ius nuntiandi, ſiue ſatiſdatio interueniat, quo caſu fit remiſsio ipſo iure, ſiue non, remiſsio facta ex conuentio ne vel etiam Iudice, hoc tantum remittit, in quo non tenuit nuntiatio cum effectu. Is habet ius nuntiandi nouum opus, qui aut diuinum aut ſeruitutem habet. Verba edicti hæc ſunt: Quod ius ſit illi prohibere, ne ſe inuito fiat in eo, nuntiatio tenet: cæterum nuntiationem miſſam facito.

De precario.

Precarium eſt, quod precibus petenti vtendum conceditur, tandiu, quandiu is qui concesſit patiatur: quod genus liberalitatis ex iure gentium deſcendit. Et diſtat a Donatione, eo φ qui donat, ſic dat, ne amplius recipiat, ſupra de donat. l. j. in princip. Qui precario concedit, ſic dat quaſi tunc recepturus, cum ſibi libuerit precarium ſoluere. infra l. ij. & l. & habet, & l. cum præcario. Et eſt ſimile Commodato. Nam & qui commodat ſuam rem, ſic commodat, vt non faciat rem accipientis, ſed vt ei vti re commodata permittat. Differt tamen a commodato, vt diximus ſupra commod. Verba edicti hæc ſunt, Quod precario ab illo habes, aut dolo malo feciſti, vt deſineres habere, quia de re agitur, id illi reſtituas. Hoc interdictum reſtitutorium eſt, & naturalem habet in ſe æquitatem. Nanque precarium reuocare volenti competit. Eſt enim natura æquum, tandiu te liberalitate mea vti, quandiu ego velim: & vt poſsim reuocare, cum mutauero voluntatem. Habere autem præcario videtur, qui poſſeſsionem vel corporis, vel iuris, id eſt, rei incorporalis, puta ſeruitutis adeptus eſt, ex hac ſolummodo cauſa, φ preces adhibuit, & impetrauit precibus, vt ſibi poſsidere, aut vti liceat: veluti ſi me precario rogaueris, vt per fundum meum tibi ire vel agere liceat: vel vt in tectum, vel aream ædium mearum ſtillicidium, vel tignum in parietem immiſſum haberes, infra, l. ij. §. fi. & l. ſeq.

Precariū. Donare. Commodatum. Precario habere.

De arboribus cædendis.

Hoc interdictum competit non ſolum domino ædium, ſed etiam ei, qui vſumfructum habet, quia etiam ipſius intereſt arborem iſtam non impendere. Nam niſi dominus adimat arborem, quæ alienis ædibus impendeat, permittitur ei, cui arbor officit, vt ſi vellet ſuccederet eam, lignaque tolleret. Verba edicti hæc ſunt: Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes illius impendet: ſi per te ſtat, quo minus eam adimus: tunc quo minus eam illi arborem adimere ſibique habere liceat, vim fieri veto. Et eſt hoc interdictum prohibitorium. Arboris appellatione etiam vites continentur. infra arb. furt. cæſ. l. vitem, in prin.

Arboris appellatio.

De glande legenda.

Glandis nomine omnis fructus continetur. infra de verbo. ſignific. l. qui venenum. §. glandis. & per hoc edictum datur licentia do-

Glans.

mino legendi glandem, id eſt, quemcunque fructum ex arbore ſua in fundum vicini cadentem. Verba edicti hæc ſunt: Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadit, quo minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto. Et computantur, primus, ſecundus, & tertius dies ab eo tempore, quo cecidit glans. Et ideo ponit de tertio, quia collectio glandis vix durat ad tertium diem, nam citius colliguntur: vel quia duobus aut tribus diebus euertuntur in terram, vt nulli eorum nomine competeret actio, cum ſine dolo tuo fructus eſſe in rerum natura defecerit. Non quia interdictum tam breui ſopiatur tempore: nam intra annum duraret, ſi fructus ſtaret, & plus. infra, de act. & oblig. l. in honorarijs. Sed ſi dolo deſijſſet habere, tunc intra annum teneretur. ſupra de præſcript. verb. l. qui ſeruandarum §. fin. Et eſt vtilitas huius edicti ſecundum Azon. quia neceſsitas imponitur ei, in cuius terram cecidit, vt ſingulis tribus diebus ſemel liceat auferre: & ſic exponitur quoque, id eſt, ſingula tertia die, gloſſ. penulti. infra eodem.

De libero homine exhibendo.

Liber. Hoc interdictum proponitur tuendæ libertatis cauſa: videlicet, ne homines liberi retineantur a quoquam. Neque enim multum a ſpecie ſeruientium differunt, quibus non datur facultas recedendi. Verba edicti hæc ſunt: Quem liberum hominem dolo malo retines, exhibeas. Verbum Liberum, ad omnem liberum hominem pertinet, ſiue pubes ſit, ſiue impubes: ſiue maſculus ſit, ſiue fœmina: ſiue vnus, ſiue plures: ſiue ſui iuris, ſit ſiue alieni. Hoc enim tantum ſpectamus, an liber ſit. Exhibere eſt in publicum producere, & videndi, tangendique hominis facultatem præbere: proprie autem exhibere, eſt extra ſecretum habere l. iij. §. ait prætor. infra eod. Hoc interdictum omnibus competit. Nemo enim prohibendus eſt libertati fauere. ſupra ad exhib. l. ſi liber. Et cum hoc interdicto concurrit etiam accuſatio legis Fauiæ, de plag. infra ad leg. Faui. l. non ſtatim. & C. ad leg. Fau. l. ſi fratrem. & verſa vice, qui agit Fauia, poterit nihilominus hoc interdictum habere l. iij. in princ. infra eod.

Exibere. Lex Fauia.

De liberis exhibendis, ſeu deducendis.

Hoc interdictum proponitur aduerſus eum, quem quis exhibere deſiderat eum, quem in poteſtate ſua eſſe dicit: & cõpetit ei, qui in poteſtate habet. Neque curat prætor cur apud eum ſit, qui exhiberi debet, quẽadmodum in ſuperiori interdicto: ſed omni modo reſtituẽdum putauit, ſi in poteſtate eſt. Verba edicti hæc ſunt: Qui quæ'ue in poteſtate Lucij Titij eſt, ſi is, ea'ue apud te eſt: dolo'ue malo tuo factum eſt, quo minus apud te eſſet: ita eum, eam'ue exhibeas. Hoc interdictum priuatum & perpetuum eſt: ſuique iuris tuendi comparatum, vt filius exhibeatur. Eſt & aliud interdictum hoc titulo, ſcilicet de Liberis ducendis: & datur eis, & in eos, quibus & in quos datur ſuperius: ſed datur ad aliud, ſcilicet vt quis poſsit ducere eos in quos habet ius ductionis, id eſt, qui ſunt in poteſtate ſua. Et tamen notandum in hoc interdicto, & in notione prætoria, quam pater habet, ꝙ ſi poteſt, agit pro filio impubere ducendo, alias dif-

ſertur res in tempus pubertati,alias repræſentetur: idq; ex perſona eorum,inter quos erit controuerſia, & ex genere cauſæ conſtituendum eſt. Nam ſi is qui ſe patrem dicit,autoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ eſſet,vſque in diem litis impuberem apud ſe habebit. Is vero qui controuerſiam facit,ſi humilis, calumniator, notęq; nequitiæ ſit,repræſentanda cognitio eſt.

Vtrobi.

De poſſeſsione rerum mobilium habet locum hoc interdictum. Sed eius vis exæquata eſt interdicto Vti poſsidetis: quod de rebus ſoli competit:vt is hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario,dum ſuper hoc ab aduerſario inquietatur, poſſeſsionẽ habeat.Verba edicti hæc ſunt: Vtrobi hic homo,de quo agitur,maiore anni parte fuerit,quo minus is eum ducat,vim fieri veto. Vtrobi exponitur,id eſt,apud quem:& componitur ex vtrum & vbi:& ſic vtrum,pro apud,& vbi,pro quem. Is autem ex duobus potior erat in hoc interdicto,qui maiore parte anni poſſederat. Sed hodie qui poſsidet tempore litis conteſtat,potior eſt. Inſtit, de interdict.§. ſed hodie.& C.eo.l.j. Vtrobi.

De migrando.

Hoc interdictum De migrando,id eſt,recedendo, proponitur inquilino, qui ſoluta penſione vult migrare,id eſt,exire,vel recedere cum rebus ſuis:poteſt ergo inquilinus libere p hoc interdictum cum rebus ſuis de habitatione migrare, ſi tamen locatori ſatisfaciat de penſione,& de damno,ſi quod in domo conducta dederit. Colono autem non datur hoc interdictum ſed alias extra ordinem officio Iudicis ei ſubuenitur: ſi velit non dico migrare,ſed colonariam poſt exactum tempus conſtitutum derelinquere.infra,l.j.§.j. Verba edicti hæc ſunt:Si is homo,quo de agitur,non eſt ex his rebus, de quibus inter te locatorem & actorem (id eſt,inquilinum) conuenit, vt quæ in eam habitationem, qua de agitur,introducta, importata,ibi nata,facta'ue eſſent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis eſſent:ſiue ex his rebus eſſet,& ea merces tibi ſoluta,eo'ue nomine ſatisfactum eſt,aut per te ſtat quo minus ſoluatur: ita quo minus ei, qui pignori nomine eum induxit,inde abducere liceat,vim fieri veto.Et datur hoc interdictum inquilino etiam de his rebus,quæ non ipſius ſunt:ſed fortæ commodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depoſitæ ſunt.infra l.fi. Migrare.

De Saluiano interdicto.

Saluianum interdictum datur locatori fundi ruſtici contra colonum,& eius hæredem:vtile vero datur eis contra extraneum poſſeſſorem pro adipiſcenda poſſeſsione eorum,quæ tacite locatori ſunt obligata.infra.l.j.et C.eo.l.j.et ſupra de inter.l.ij.§.hoc autem.Et eſt hoc interdictum adipiſcendæ poſſeſsionis comparatum: eoq; vtitur dominus fundi de rebus coloni,quas is ꝓ mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet:Inſtitut.de inter.§. interdictum quoq;, & ſufficit tacitum pactum,C.locat.l.certi iuris.Differt autem hoc interdictum a Seruiana; quia in Seruiana oportet locatorem probare colonum Saluianũ.

fuiſſe interdictum tempore obligationis.ſupra de pign.l.j.§.cum prędium.Sed interdicto iſto ſufficit,ſi probet ipſum poſſediſſe. infra l.j. vt dicit gloſ.in d.§.interdictum.& Inſtit.de act.§.item Seruiana. Et ſicut Seruiana vel quaſi Seruiana dicitur a ſeruando, vt ibi: ita & Saluianum a ſaluando,id eſt,retinendo dicitur. Omne enim ius aut in acquirendo,aut in ſeruando,vel ſaluando, aut in amittendo conſiſtit.ſupra de leg.& ſen.con.l.ſi.

L I B E R XLIIII.

Et ſextus huius.

De exceptionibus,ſeu præſcriptionibus, & præiudicijs.

Exceptio. Replicatio. Duplicatio. Triplicatio. Quadruplicatio. Dilatoria. Perpetua. Perēptoria. Præſcriptio.

EXceptio dicta eſt, quaſi quædam excluſio quæ interponi actioni cuiuſq; rei ſolet,ad excludendum id, quod in intentionem condemnationis deductum eſt. Sicut autem Exceptio actorem excludit,ita Replicatio reum. Nam Replicationes nihil aliud ſunt, ꝙ exceptiones, & a parte actoris veniunt: quæ quidem ideo neceſſariæ ſunt,vt exceptiones excludant, vel oppugnent.Sed contra replicationem ſolet dari Duplicatio, & contra duplicationem Triplicatio,& contra triplicationem Quadruplicatio:& deinceps multiplicantur nomina,dum aut reus aut actor obijcit.infra l.ij.§.j.Exceptiones quædam dilatoriæ,quædam peremptoriæ.Dilatoria eſt,quæ differt actionē, veluti procuratoris exemplo: nam qui dicit,non licere procuratorio nomine agi, non prorſus litē inficiatur,ſed perſonam euitat.l.ij.§.ſi.infra eo.Perpetuæ & peremptoriæ ſunt,quæ ſemper locū habent, nec euitari poſſunt:qualis eſt Doli mali,Rei iudicatæ:& ſi quid cōtra leges ſenatus'ue conſulta factum eſſe dicetur.Item pacti de non petendo,& de varijs exceptionibus eſt gl.Inſtit.eod.§.appellantur.& gl.iij.q.vj. ſi quis epiſcoporum.& in c.exceptionem.de except.Præſcriptio ſecundū quoſdam eſt exceptio ex tempore cauſam trahēs. Vel forte ita diffinietur pręſcriptio longi temporis,ſicut & vſucapio triennij, nam per vtranq; acquiritur dominium:licet per primam directum,per iſtam vtile.Et eſt inducta præſcriptio longa,conſiderata vtrinque cauſa, id eſt, ex parte poſſidētis fauore,& ex parte eius qui non petijt,odio.Locum autem habet iſta præſcriptio longa in rebus immobilibus: non in rebus mobilibus:niſi in ſeruo ruſtico,qui cum ſit glebæ portio, cum gleba(vt ait Pla.)vel etiam ſine gleba,ſecundum Azo.præſcribitur: vt infra.de diuerſ.& temp.pręſcrip.lon.Et exiguntur in pręſcriptione ea quæ ſupra de vſucap.diximus. De præiudicialibus autem exceptionibus, vel præiudicialibus actionibus habetur infra l. ſi poſt. & l.fundum.& Inſtit.de actio.§.præiudiciales.

De diuerſis, & temporalibus præſcriptionibus,& de acceſsionibus poſſeſsionum.

Quia tractatus de vtilibus diebus frequens eſt, videamus quid ſit Experiundi poteſtatem habere, Et quidem in primis exigendum

eſt, vt ſit facultas agendi per ſe, vel per alium. Item q̃ habeat poteſtatem conueniendi eum per ſe, vel per alium reſpondentem: & ius reddentis copiam. Et ita intelligitur quod dicitur, tempora vſucapionis eſſe vtilia, præſcriptionis vero continua, vt dicit gloſſ. Inſtit. de vſuc. in princ. Diuerſæ autem ſunt pręſcriptiones: quędam vnius diei, aliæ duorum: vt infra de appel. l. a ſententia. §. fi. & quando appel. ſit. l. j §. biduum. Quandoq; trium: C. de iudi. l. fin. Et hoc proſequi vlterius, magis laborioſum eſt quam ſubtile. Verſus, Quærite quos agitat labor, atq; alias reperite. De vſucapione tamen triennij dic, q̃ per eam quæritur dominium. C. de pact. l. traditionibus, dummodo quatuor interueniant, ſcilicet bona fides, & titulus, & q̃ res non ſit vitioſa, & q̃ poſſeſsio ſit continuata vſq; ad vltimam diem, quam tetigiſſe ſufficit: & idem in præſcriptione x. vel xi. ann. infra eod. l. in vſucapione. Secus in præſcriptio. ſcilicet perſonalium actionum, vt infra de act. & oblig. in l. omnibus. Item per præſcriptionem x. vel xx. anno. non quæritur dominium, vt dicit gloſ. hic ſuper Rub. no. C. de bo. ma. Auten. ibi poſita. Item vſucapio non interrumpitur litis conteſt. quod ſecus eſt in præſcriptione: quod dic vt not. ſupra de rei vendic. l. ſi poſt acceptum. Item per præſcriptionem xxx. ann. non inducitur niſi exceptio: quia tempus non eſt modus, &c. infra de act. & obl. l. obligationũ fere. §. placet. Sunt & aliæ præſcriptiones diuerſæ. Sed notandum, q̃ quædam præſcriptiones habent continua tempora, ſicut generaliter omnes, niſi ſpecialiter inueniamus lege cautum contra: ſcilicet q̃ ſit. Aliæ vtilia: & hæc ſubdiuiduntur, quia quædam ad ſui principium, & proceſſum, ad quod ſunt tria neceſſaria, vt diximus ſupra in princip. Alia ad ſui principium tantum: vt ſupra de calum. l. annus. et ſupra de ædil. edic. l. cum ſex. et infra de adul. quinquennium. De acceſsionibus autem poſſeſſionum nihil in perpetuum, id eſt, generaliter diffinire poſſumus: cõſiſtunt enim in ſola æquitate: & tribuuntur his, qui in locum aliorũ ſuccedunt, ſiue ex contractu, ſiue ex voluntate vltima. Et diutina poſſeſsio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, etiam hæredi prodeſt: & generaliter in vſucap. & præſcriptio. continuantur tempora in vniuerſalem & particularem ſucceſſorem. Inſtitu. de vſucap. §. diutina. & infra l. de acceſsionibus.

Habere poteſtatē experiundi.

Pręſcriptiones diuerſę.

Vſucapio.

Acceſsiones.

Poſſeſsio diutina.

De doli mali, & metus exceptione.

Ideo hanc exceptionem prætor præpoſuit, ne cui dolus ſuus per occaſionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem proſit. Quando autem dolo quid factum dicatur, ex facto, id eſt, ex qualitate facti intelligitur. C. de reſcin. vend. l. dolus. Et ſit dolo tam in contractibus: vt ſupra de act. empt. l. Iulia. §. ſi venditor & §. ſeq. q̃ in teſtamẽtis edendis, vel ſupprimendis: vt C. ſi quis alt. teſt. proh. l. j. & ij. & C. ad leg. Corn. de fal. l. eum. q̃ etiam in legibus condendis, vel interpretandis, vel cancellandis, vt faciebat quidem Falco Papienſis: vt dicit glo. in l. j. in fi. infra eo. & temporibus noſtris Bal. feciſſe fertur. Et propoſita eſt hæc exceptio ex eadem cauſa, ex qua propoſita eſt actio de dolo. Generaliter autem dicendum eſt, ex omnibus in factum exceptionibus oriri exceptionem doli: dolo enim facit,

Dolo quando qd fiat.

Exceptio doli quadruplex.

quicunq; id,quod qualibet exceptione elidi poteſt,petit.l.ij.§.generaliter.infra eod.Et vt dicit glo.in l. qui ſe debere ff.de condic. ob cauſam.Exceptio doli eſt quadruplex:Vna quæ oritur tempore cõtractus,vt ſi dolo induxiſti me ad promittendum tibi decem.Secunda,quæ ſuccedit in locum non numeratæ pecuniæ.Tertia,quæ ſuccedit in locum pacti & iuriſiurandi. Quarta, quæ ſuccedit in locum facti,ſiue intentionis.Et eſt exceptio doli,exceptio eius, cui opponitur perſonalis:vt contra doloſum tantummodo opponatur, & non contra alium non committentem dolum: ſed ex parte opponentis eſt in rem:vt eſt tex.in l.ij.§.j.eod.titu.Et in probãdo articulum doli duo debent deduci:videlicet dolum fuiſſe adhibitum in tali re ſibi petita.Et per ipſum actorem fuiſſe dolum commiſſum l.ij.§.j.ver.debet igitur. De exceptione metus hic repetere potes id quod ſupra quod me.cauſ.traditum eſt.

Quarum rerum actio non datur, & de exceptione iuriſiurandi.

Actio quandoq; a principio non naſcitur,vt in turpibus: vt infra de verb.oblig.l.generaliter.& l. ſeq. Quandoq; naſcitur. ſed inefficax eſt:vt cum dolus vel metus interuenit:vt C.de inuti.ſtip.l. dolo. Quandoq; efficax,ſed poſtea fit inefficax,vt per pactum, vel ſimilem cauſam:vt ſupra tit.j.& ij.iij.& iiij.non ergo de omnibus hic titulus dicit:ſed de quibuſdam & inordinate. Exceptio autem iuriſiurandi vicem rei iudicatæ obtinet,& non immerito:cum ipſemet aduerſarium ſuum iudicem de cauſa ſua fecerit,deferendo ei iuramentum.infra l.j.in princ.& ideo poſt iuſiurandum nihil aliud quæri debet,niſi iuratum fuerit.Inſtit.de act.§.item cum quis aduerſario. Exceptio enim iuſiurandi licet actionem non tollat, eam tamen elidit. Inſtitut.de except.§.æque,vbi plene de hac exceptione.

De litigioſis.

Supra de exceptionibus, inter quas exceptio quæ propter contractum ſuper re litigioſa initum competit,ideo de ea.Eſt autem litigioſa res mobilis,vel immobilis, vel ſe mouens, de cuius dominio cauſa mouetur inter petitorem & poſſeſſorem: aut qui iudiciariam conuentionem,aut per preces principi oblatas & iudici inſinuatas, ac per eum aduerſario interpellatoris cognitas:vt in Auten.de litig. in rubro.Nec requiritur litis conteſt.ad hoc,vt dicatur res litigioſa: ſed ſufficit reo dari libellum,& inſinuari petitionẽ ſecundum Azo. Pœna autem ementis rem litigioſam hæc eſt iure veteri: quia ſi petat eam rem ab eo qui mouit litem,datur contra eum & hæredẽ eius exceptio:ſi tamen emptor ſciebat litigium cum emit per ſe: hodie vero & danti & accipienti alia imponitur pœna. Ille enim qui accipit emptionis vel donationis titulo, vel ex quolibet alio contractu rem litigioſam:ſi quidem ſciebat eam litigioſam, non tantum cogitur rem redhibere, ſed etiam priuatur pretio,quod neceſſe habet dare fiſco. Nec enim incedit lucro alienantis: imo ipſe tantundem de ſuo neceſſe habet fiſco præſtare.Si autem ille qui accipit,ignorat rẽ litigioſam,redhibitio quidem rei fit omnino,& ei pretiũ reſtituitur,

vel ipſe ab eo liberatur.Item tertiam partem eiuſdem pretij recipere debet a venditore,quia decepit eum: debuit enim ei manifeſtare rem in litem eſſe:& venditor alias duas partes neceſſe habet fiſco præſtare. Et habebit locum hæc pœna etiam in donationibus: vt uere æſtimatione facta,cum pretij datio non eſt,rem ad alium transferens mulctetur.Sunt tamen caſus in quibus lex permittit reo alienare rem litigioſam:hoc eſt,titulo dotis , vel donationis ante nupt. vel tranſactionis, vel per diuiſionem rerum hæreditariarum, vel per legatum C.eod.l.vlt.Ius Auten.tamen corrigitur in legato . De iſta materia per glo.in c.eccleſia.ij.vt lit.non conteſta.

De actionibus,& obligationibus.

Obligationes autem ex contractu naſcuntur, aut ex maleficio, aut ex quaſi contractu. vel quaſi maleficio . Obligationes ex contractu,aut re cõtrahuntur,aut verbis,aut conſenſu,aut literis. Re contrahitur obligatio,veluti mutui datione. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & reſponſione , cum quid dari fieri ue ſtipulamur. Sed aut proprio nomine quiſque obligatur, aut alieno. Qui alieno nomine obligatur, Fideiuſſor vocatur. Conſenſu fiunt obligationes in empt. & vend.loca. conduct.ſocie. mandato. **Obligatio ex contractu.**

Ex maleficijs naſcuntur obligationes, veluti ex furto, ex damno, rapina, iniuria, quæ omnia vnius generis ſunt:nam hæc tantum ex re conſiſtunt,id eſt,ex ipſo maleficio:cum alioqui ex contractu obligationes non tantum re conſiſtant, ſed & verbis, & conſenſu. Ex quaſi contractu autem, & quaſi maleficio, quemadmodum obligationes contrahuntur, in proprijs titulis Inſtitu.habetur. Eſt autem. **Ex maleficio.**

Obligatio iuris vinculum, quo neceſſitate aſtringimur alicuius rei ſoluendæ gratia ſecundum noſtræ ciuitatis iura : Inſtitut. de oblig. circa princip. **Obligatio quid.**

Actio autem eſt ius proſequendi in iudicio quod alicui debetur: Inſtitut. de act. circa princip. Actionum genera duo ſunt: in rem quę dicitur Vendicatio:& in perſonam quæ Condictio appellatur. **Actio.**

In rem actio eſt,per quam rem noſtram, quæ ab alio poſſidetur,petimus:& ſemper aduerſus eum qui in rem poſſidet,datur, vel dolo fecit,quo minus poſſideret: Inſtitut.de act.§. primo. **Actio in re.**

In perſonam actio eſt, qua cum eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendum aliquid, vel dandum. Et ſemper aduerſus eundem locum habet, & aduerſus hæredem eius. infra eod.l. actionum.§. primo. **In perſona.**

Omnes actiones aut ciuiles ſunt, aut honorariæ, id eſt, prætoriæ. Omnes actiones aut pœnales ſunt, aut rei perſecutoriæ. Omnes actiones aut bonæ fidei ſunt,aut ſtricti iuris. Omnes actiones aut in ſimplum,vel duplum, vel triplum, vel quadruplum dantur : vltra non.Omnes actiones aut ſunt conſecutiuæ ſolidi,aut dantur inquantum quis facere poteſt.Omnes actiones aut ſunt perpetuæ,aut temporales: quod proſequere,vt Inſtit.de act. per totum, & de perpet. & temp.act.

Et ſeptimus huius.

De verborum obligationibus.

Obligatio verborum.

DE obligationibus in genere ſupra dictum eſt, nunc in ſpecie. Eſt autem Verborum obligatio, quæ ex interrogatione præcedente, & reſponſione ſequente contrahitur: cum quid dari, fieri'ue nobis ſtipulamur: quæ & Stipulatio dicta eſt, exinde q ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a ſtipite deſcendens. Stipulationum quædam in dando, quædam in faciẽdo conſiſtunt. infra eod. l. ſtipulationum quędam. Stipulationum alię iudiciales ſunt, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes tam prætoriæ q̃ iudiciales de quo infra eo. l. ſtipulationum aliæ. & Inſtit. in proprio tit. Et debet eſſe continuus actus ſtipulantis & promittentis: & comminus ſtipulanti reſpondere oportet: vt tamen aliquod momentum naturæ interuenire poſſit. Ex ſtipulatione duæ proficiſcuntur actiones: tam condictio certi, ſi certa ſit ſtipulatio: q̃ ex ſtipulatu, ſi incerta ſit: Inſtit. de verb. obl. poſt princip. Quando autem dicatur certa, habetur infra eo. l. ſtipulationum quædam certæ. Omnis ſtipulatio aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit: quod proſequere vt Inſtit. de verb. oblig. §. omnis.

Stipulationũ diuiſio.

Actio ex ſtipulatione.

De duobus reis conſtituendis.

In ſtipulationibus de quibus ſupra aliquando plures interueniũt: nam & ſtipulandi & promittendi duo, plures'ue, rei fieri poſſunt. Plures rei ſtipulandi ſunt, qui ab vno eandem rem inſolidum ſtipulantur, & ipſe poſt omnium interrogationem omnibus promittit: puta cum duobus ſeparatim ſtipulationibus ita promiſſor reſpondeat, Vtriq; veſtrum dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, dein de alio interrogante ſpondeat: alia atque alia erit obligatio, nec credentur duo rei ſtipulandi eſſe: Inſtit. eod. poſt princ. Plures rei promittendi ſunt, qui eadem ſtipulatione eandem rem inſolidum promiſerunt: puta, Meuio decem aureos dare ſpondes? & Titio x. aureos dare ſpondes? ſi reſpondeam ſingulis ſeparatim, ſpondeo: Inſtit. eo. §. duo. Et dicitur reus ſtipulãdi qui ſtipulatur, id eſt, interrogat, & obligationem ſibi acquirit. Qui vero promittit reus promittendi habetur. infra eod. l. j. & capitur hic reus a re, quę in ſtipulationem deducitur, non a reatu: ſed alij a re, id eſt, reatu, alij a re, id eſt, contractu, alij a re, id eſt, firmitate, ideo, quia efficaciter ſtipulatur, et efficaciter tenetur: vt dicit glo. hic in l. j. & Inſtitut. eod. in princip. Sic Vergil. v. Aeneid. Voti reus extaq; falſos.

De ſtipulatione ſeruorum.

Seruus ex perſona domini ius habet ſtipulandi. Ideo quicquid ſtipulatur ſeruus acquiritur domino viuenti, quomodocunque ſtipuletur. Eo autem, ſcilicet domino mortuo acquirit hæreditati iacenti: quia iſta vicem perſonæ defuncti ſuſtinet. Inſtitut. eo. in princ. Sed ſtipulatio in qua ſeruus ſtipulatur factum per ſe adimplendum, hoc non acquiritur domino, Seruus autem communis ſimpliciter ſtipu-

ſando acquirit vnicuiq; dominorū, pro rata portione dominij; quod vnuſquiſq; in ipſo ſeruo habet: niſi iuſſu vnius, vel nominatim vni, vel talem rem, quæ vni tantum ex eis acquiri poteſt ſtipulatus fuerit, infra eo, l, ſeruus communis.

LIBER XLVI.

Et octauus huius.

De fideiuſſoribus, & mandatoribus.

QVinq; ſunt modi intercedendi pro alio, ſeu ſpecies perſonarum, quæ pro alijs fideiubent, ſcilicet Fideiuſſor, qui ante & poſt obligationem principalis fideiubere poteſt. Mādator autem ante obligationem principalis tantum. Niſi in vno caſu, vt cum mando creditori, vt nō vrgeat debitorem ſuum ad ſoluendum vſque ad menſem periculo meo. §. ſi poſt. verſ. plane l. ſi vero non remunerandi. ſupra mand. Conſtitutor poſt obligationem contractam tantum. Et differt a fideiuſſore in tribus. Primo, quia conſtitutor nudo pacto obligatur: Inſtitut. de act. §. de pecunia. Sed fideiuſſor ſolum per ſtipulationem. l. blanditus. C. eod. Item cōſtitutor poteſt obligari in alia re quam principalis: Item citeriori die: ſed fideiuſſor non, ſecundum glo. in d. §. ſi poſt. Sponſor vero eſt, qui ſponte & ſine rogamine intercedit pro alio, præſente principali debitore: qui ſponſor etiam habet actionem mandati. l. qui patitur ſupra mand. Expromiſſor eſt, qui promittit pro alio non obligato: vel non ſolum fideiubet, ſed etiam in totum liberat eum: vt cum promittitur domino, vt ſeruum ſuum manumittat l. eleganter. §. ſeruus pactionis. ſupra de dolo. An autem omnes iſti habeant beneficium diuiſionis, dicit glo. quod ſic, in l. in perſonam. §. j. ſupra de pact. Excepto Expromiſſore, & Fideiuſſore, quando ſe obligat vt principalis, & vt fideiuſſor. Et habēt etiam illi aliud beneficium de fideiuſſoribus, ſcilicet vt prius conueniatur principalis, quam fideiuſſor, iuxta Auten. præſente. C. eod. Exceptis iſtis duobus vltimis. hoc dicit gl. in d. l. in perſonam. §. j. ſupra de pact. & gl. in d. §. ſi poſt. & per gloſ. in Auten. de fideiuſ. §. j. colla. j. In omnibus autem obligationibus poſſunt aſſumi fideiuſſores. Et appellantur ideo Fideiuſſores, quia fide ſua iubēt alijs credi. Solēt enim Creditores pro eo qui promittit ideo fideiuſſorem accipere, vt melius ſit ſibi cautum: Inſti. eo. in prin. Ideo enim præſtantur fideiuſſores: vt id quod a debitore conſequi non poſſit, conſequatur & exigatur a fideiuſſore. Inſt. de repli. §. fin. facit l. Titius. ſupra ad Treb. Fideiuſſores,

De nouationibus, & delegationibus.

De obligationibus qualiter contrahantur diximus, & earum acceſſorijs: nunc qualiter tollantur, et primo per nouationē. Et licet nouatio fiat per delegationem, vt infra eod. delegare. Iuriſconſultus tñ ponit genus. & ſpeciem: quia maxime tractat de ea nouatione quæ fit per delegationem. ſic C. de ſer. & aqua. in rubr. Nouatio autem eſt prioris debiti in aliam obligationem, vel ciuilem & naturalem, vel naturalem tantum transfuſio, atque translatio: hoc eſt, cum ex Nouatio.

prçcedenti cauſa ita noua conſtituatur, vt prior perimatur. Nouatio enim a nouo nomen accepit, & a noua obligatione. infra eod. l. j. Et omnes res quæ poſſunt ſubijci dominio noſtro, poſſunt tranſire in nouationem: dummodo ſciamus nouationem ita demum fieri, ſi hoc agatur vt nouetur obligatio. Si vero hoc non agatur, duæ erũt obligationes. infra eo. l. ij. Et generaliter fit nouatio interuentu nouæ perſonæ liberæ. Et licet forte ſecunda obligatio non ſit efficax, vt quia facta cum pupillo ſine tutoris autoritate: nihilo minus tollitur prima iure nouationis. §. præterea. Inſtitu. qui. mod. tol. ob. Hodie autem non fit nouatio, niſi expreſſe dicatur inter partes: Inſtitu. quib. mod. ob. tol. §. ſed cum. & C. eo. l. fina. Delegare autem eſt vice ſua alium dare reum creditori, vel cui creditor iuſſerit. Fit autem delegatio vel per ſtipulationem, vel per litis conteſtationem infra eod. l. delegare.

Delegatio.

De ſolutionibus & liberationibus.

De nouationibus quæ æquiualent ſolutionibus dixit ſuprà ti. j. l. ſi rem. in fi. Nunc generaliter de ſolutionibus. Et eſt Solutio rerum, & ita in facto. Liberatio eſt obligationum, & ita iure tantum. Largiſſime tamen ponitur ſolutio alias pro qualibet liberatione. infrà eodem l. ſolutionis. Et ſingulos caſus in hoc tit. & C. eodem inuenire magis eſt laborioſum, q̃ ſubtile: vt dicit gloſſ. hic ſuper rubro. Solutione autem eius quod debetur tollitur omnis obligatio, ſiue principalis, ſiue acceſſoria: ſiue fiat ſolutio a principali debitore, ſiue ab alio, etiam inuito debitore: Inſtitut. quib. mod. toll. ob. in prin. Fallit in quatuor caſibus. Primus eſt, in creditore, vel debitore pupilli: qui cũ fuit datus tutor tacuit ſe debitorem vel creditorẽ. Nã ſi eſt creditor, perdit creditũ: ſi eſt debitor, non liberatur ſoluendo, ſi ſoluit dũ adminiſtrat. Nã ipſi nõ poſſunt eſſe tutores: quia veriſimile eſt, ꝙ libros radent, vel lacerabunt rationem: vt in Autent. minoris. C. qui da. tu. Secundo ſi in re ſoluta deficit aliquod ius: vt ſi ſoluit rem quæ prius alteri erat obligata l. ſi rem meam infra eodem. Vel ſi ſoluitur, & de euictione non cauetur l. Iul. §. qui fundum ſupra de verb. obl. Vel quando res promiſſa redditur in deteriori ſtatu, q̃ fuerit tempore promiſſionis. ar. l. iij. §. ſi reddita. ſupra commo. Et ſic ſolutione eius quod debetur, ſcilicet legitime & perfecte facta tollitur obligatio. Secus ſi imperfecte, vel illegitime lege prohibente: vel ratione iuris deficientis in re. Ita intelligitur glo. mag. Inſtu. quib. mod. tol. ob. circa princip.

Solutio.
Liberatio.
Quibus caſibus ſolutio non liberat.

De acceptilationibus.

De naturali libertate ſupra dixit, nunc de ciuili: nam per acceptilationem tollitur obligatio, & ſic æquiparatur ſolutioni. Sed differunt, quia Solutio eſt vera, & realis, quando interuenit: ſed Acceptilatio ficta, & imaginarta: nec requiritur pecunia numerata in acceptilatione: & ideo non poteſt opponi exceptio non numeratæ pecuniæ. Sic poteſt opponi inſtrumento chirographario. l. ſi accepti latio. §. inter. infra. Niſi probaretur per accepto ferentem, ꝙ ſpe futuræ numerationis liberauerit, vt dicit Angel. d. §. inter. Eſt autem

Acceptilatio.

Acceptilatio.

Acceptilatio,liberatio per mutuam interrogationem,quã vtriuſque contingit ab eodem nexu abſolutio l.j.infra eod. Et eſt imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur:id ſi velit Titius remittere poterit ſic fieri: vt patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ergo promiſi,habes ne acceptum?& Titius reſpondeat, Habeo,acceptumque fero. Solæ autem verborum obligationes acceptilatione tolluntur, & non aliæ,niſi in ſtipulationem deducantur. Eſt enim prodita ſtipulatio quæ vulgo Aquiliana appellatur: per quam ſtipulationem contingit omnium rerum obligatio in ſtipulatum deduci, & eam per acceptilationem tolli. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes: & a Gallo Aquilio ita compoſita eſt.§.eſt autem.Inſtit.quib.mod.tol.oblig.

Aquiliana ſtipulatio.

De prætorijs ſtipulationibus.

Prætoriarum ſtipulationum tres videntur eſſe ſpecies: Iudiciales,cautionales,& communes. Iudiciales eas dicimus,quæ propter iudicium interponuntur,vt ratum fiat:vt iudicatum ſolui ex operis noui nuntiatione. Cautionales ſunt,quæ inſtar actionis habent,& vt fiat nouatio intercedunt:vt de legato ſtipulatio,& de tutela: & ratam rem haberi,& damni infecti. Communes ſunt ſtipulationes,quę fiunt iudicio ſiſtendi cauſa. Et omnes ſtipulationes natura ſui ſunt cautionales:hoc enim additur in ſtipulationibus,vt quis cautior ſit, & ſecurior,interpoſita ſtipulatione. Stipulationum prętoriarũ quædam ſunt quæ ſatiſdationem exigunt:quædam nudam repromiſsionem, quales perpaucæ ſunt. infra eod.l.j.§.ſtipulationum iſtarum. Et dicuntur Prætoriæ,quia a mero prætoris officio proficiſcuntur. Inſtitu.de diuiſ.ſtipul.§.prætoriæ.

Stipulatio iudicialis.

Cautionalis.

Cõmunis.

Prætoriæ.

Rem pupilli ſaluam fore,vel adoleſcentis.

Iſta ſpecies eſt prætoriarum ſtipulationum. Et cauetur hac ſtipulatione pupillo per ſatiſdationem. Et tenetur hac ſtipulatione tam is,qui tutor eſt,quã qui pro tutore negotia geſsit,vel gerit:vel fideiuſſores eorum.infra l.iiij.§.illud. Et committitur hæc ſtipulatio tunc demum finita tutela. Et generaliter continuatur hæc materia cum ea ſupra de adminiſtr.tut.

Iudicatum ſolui.

Aliam ſpeciem prætoriæ ſtipulationis ponit: & fit hæc ante litis conteſtatio. vt ſupra qui ſatiſdare cogantur l. de die.§.ſi ſeruus. Et olim a quocunque ſuo uel alieno nomine conuento reali vel perſonali act.præſtabatur. Sed hodie non præſtatur ab eo,qui ſuo nomine conuenitur: vt Inſtitut. de ſatiſda. in princip.& §. ſed hodie. Defenſor autem rei præſtat, etiam ſi habeat mandatum: vt C. de ſatiſd.l.j.in fin. & ſi dominus eſt præſens, fideiubet pro procuratore ſuo: Inſtit. de ſatiſd.§.ſi aliquis. Si abſens eſt ipſe procurator inuenit fideiuſſores. infra eod.l.ſi ad defendendum. Et continet hæc ſatiſdatio tres clauſulas. Primo de defendendo: Secundo de dolo,quod abſit. Tertio quod iudicatum ſoluere promittat,vt dicit gloſ. Inſtitu.de ſatiſd.§.j.in verb.ſatiſdationem. Et ab iſta vltima macu,

ta denominatur tota iſta ſatiſdatio: vt nomen ſit conſequens rei: Inſtitu.de don.§.eſt & aliud.

Rem ratam haberi, & de ratihabitione.

Duæ ſunt partes huius rubr. vt patet per exempla. infra eodem. rem ratam haberi, id eſt, quomodo, & quando quis promittit rem ratam haberi, ſecundum Ien. Alia de ratihabitione. Et traditur hic vna regula, ꝙ procurator actoris debet cauere de rato, id eſt, rem ratam dominum habiturum, ſi dubitatur de eius mandato l.j.C.de procur. & in l. non ſolum §.alieno.eod.titul.ſupra. Circa quod ponuntur tres caſus: quia ſi conſtat eum habere mandatum, non cauet de rato. Aut conſtat eum non habere, & tunc non admittitur etiam cum cautione rati: niſi ſit coniuncta perſona, vel valde amicus l. ſed & hæ. in princip. ſupra de procur. & tunc cum cautione rati .l. Pomponius. in fin.eodem titulo. vel pro feſtinanti perire: id eſt, pro eo contra quem lata eſt ſententia mortis; Nam quilibet admittitur, etiam ſine mandato, ad defendendum eum, eo etiam inuito.l.non tantum.infra de appel.vel pro recuperanda poſſeſsione abſentis, & ſpoliati.l.j. C.ſi per vim vel alio modo. ſecundum Bartol. in d.§.ſi alieno. Si autem dubitatur de mandato,& dicitur dubium negatione: vt voluit gloſſ. in l. prima C.de his qui ab lib.procl.vel quando procurator docet de ſuo mandato per vnum teſtem: vel producit mandatum contra quod opponitur, vel producit literas cum ſigillo iuxta l.ſi procuratorem. ſupra de procura. tunc ad ſupplementum admittitur cum cautione de rato: quod verum eſt in procuratore ſimplici, ſed in procuratore in rem ſuam non admittitur, niſi plene doceat de mandato.l. non ſolum.§.qui alieno. ſupra de procura. vbi Bartol. & Bald. & gloſſ. in verb. habiturum.in.§. ſinautem. Inſtit. de ſatiſ.& gloſſ. in cap.j.de procura. De Ratihabitione autem habetur in regula, ratihabitione, & regula, ratum, de regulis iuris libro vj.

LIBER XLVII.

Et nonus huius.

De priuatis delictis.

Delictum priuatum.

CVm ſit expoſitum ſuperioribus libris de obligationibus ex contractu: vel quaſi: ſequitur de obligationibus ex delicto. Omne autem delictum aut publicum eſt, aut Priuatum: id eſt, poſtremum eſt, quo ad intereſſe noſtrum priuatim agimus, nobiſque aliquid dari aut applicari debere pro delicto in nos commiſſo petimus. Et naſcitur iſta obligatio ex re ipſa, id eſt, ex maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria, quæ ſingula qualia ſunt ſuis locis diſpiciemus.

Regula circa delicta.

Et circa iſta delicta traduntur certæ regulæ. Vna, ꝙ in omnibus actionibus quæ ex delicto oriuntur, ſiue ciuiles ſint, vt actio legis Aquiliæ, & furti non manifeſti, ſiue honorariæ, id eſt, prætoriæ: vt actio vi bon.rap, & actio furti ma-

niſeſti: hoc placet, vt noxa caput ſequatur. infra l.j.in fin.& Inſtit.
de noxa.§.ſunt autem. Secunda regula: Nunquam plura delicta
concurrentia, etiam in eundem hominem, & eandem rem: ex diuer-
ſis tamen factis, faciunt vt vllius impunitas detur. Neque enim deli-
ctum ob aliud delictum minuit pœnam. infra l.ij.in princ. cuius regu
læ octo exempla ibi ſecũdum ordinẽ ponuntur. Tertia regula: Qui
cunque actionem pro priuato delicto intendit ciuiliter, id eſt, pro in
tereſſe ſuo, non tenetur ſe ſubſcribere, ſi ordinario iure vtitur: ſi ex-
tra ordinem eius rei pœnam exercere velit, id eſt, accuſationem vt
pœna imponatur: & ſic ad vindictam tunc ſubſcribere eum crimen
oportebit l.fi.infra eod. de ſubſcriptione autem intelligo vt infra de
accuſ.l.libellorum.

De furtis.

Furtum a furuo, quod eſt nigrum dictum Labeo ait: eo ꝙ clam,
& obſcure fiat, & plerunque nocte: vel a fraude, vt Sabinus ait: vel
a ferendo, id eſt, auferendo, ſibi enim affert & alijs aufert: vel a Græ-
co ſermone ἀπὸ τοῦ φέρειν. Græci enim a ferendo φῶρας dixerunt Furtum,
fures. Eſt autem Furtum contrectatio rei alienæ inuito domino frau
duloſa, lucri faciendi gratia: vel ipſius rei, vel etiam vſus eius, vel
poſſeſsionis ſuæ: quod lege naturali, id eſt, diuina, prohibitum eſt ad
mitterre. infra eod.l.j.in fi.& Inſtit. de ob.quæ ex ma.§.furtum. Fur-
torum genera duo ſunt, Manifeſtum, & Nec manifeſtum: fur mani-
feſtus quem Græci συμφῶρα appellant: hoc eſt eum, qui deprehendi Furtũ ma-
tur cum furto: & parui refert a quo deprehendatur, vtrum ab eo, cu nifeſtum.
ius rei fuit, an ab alio. Nec manifeſtum furtum, quid ſit apparet, Nec mani-
nam quod manifeſtum non eſt, hoc ſine dubio nec manifeſtum eſt feſtum.
infra eod.l.nec manifeſtum. Ad hoc autem ꝙ detur actio furti, iſta re
quiruntur, quæ his verſibus continentur. Verſus: Actio non dabitur
niſi mobile, fraude alienum Aſportet domino inuito, fur lucra ſecu
tus: vt patet ex diſtinctione ſupra poſita,

De tigno iniuncto.

De furto in genere dixit: Sed quia immittere tignum alienum
ſuis domibus, eſt ſpecies furti, ideo de hoc lex x i i. tab. neque ſolue
re permittit tignum furtiuum ædibus, vel vineis iniunctum, neque
vendicare. Et prouidenter quidem in hoc lex effecit, ne vel ædifi-
cia ſub hoc prætextu diruantur, vel vinearum culturæ turbentur.
Sed in eum qui conuictus eſt iniunxiſſe in duplum dat actionem: vt
ſupra de acquir. rer. dom.l.cum in ſuo, & Inſtit. de rer. diuiſ.§.cum
in ſuo. Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua ædifi
cium conſtat, vineæque neceſſaria. Vnde & tegulam, & lapidem, &
teſtam, cæteraque ſi qua ædificijs ſunt vtilia, tignum appellant. Ti- Tignum,
gna enim a tegendo dicta ſunt. infra de verbo.ſigni.l.tigni. & ſupra
ad exhi.gemma.§.tigni. imo & calx, arena, tigni appellatione conti-
nentur. Et omnia neceſſaria in vineis, puta perticæ, quæ ponuntur
in longum, vt vites ſuſtententur: & pedamenta, quæ figuntur in ter-
ram, infra eod, l.j.§.hoc amplius.

Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit: & poſt mortem domini ante aditam hæreditatem ſurripuiſſe, aut corripuiſſe quid dicatur.

Seruus faciens furtũ hæredi.

Supra de furtis in genere, a quacunque perſona perpetratis, habuimus: & in quacunque re mobili, & poſtea de quodam ſpeciali furto tigni iniuncti: ſequitur videre modo de quodam alio. Et nota, ꝙ iſta rubrica ſecundum gloſſ. noſtram non ponitur materialiter, ſed ſignificatiue: & ponit verba edicti prætoris habentia plenum intellectum, vel ponit caſum totius tituli. Vnde quod ſequitur in nigro, eſt commentatio rubricæ. Pœna delinquentis contra hunc titulum, eſt intra annum vtilem in duplum: & de hoc etiam ſupra de man.teſt.l.Titia.§.pen. Et habet hæc actio in factum naturalem potius, ꝙ ciuilem in ſe æquitatem. Si quidem ciuilis deficit actio. Sed natura æquum eſt non eſſe impunitum eum, qui hac ſpe audacior factus eſt: quia neque vt ſeruum ſe coërceri poſſe intelligit, ſpe eminentis libertatis: neque vt liberum damnari, qui hæreditati furtum fecit. infra eod.l.j..§.j.

Furti aduerſus nautas, cauponas, & ſtabularios.

Differentiam inter hunc titul. & ſupra naut. cau. ſtab. notauimus ibi. In eos igitur qui naues, cauponas, ſtabula, exercebunt: ſi quid a quoquam eorum, quos, quas ue ibi habebunt, furtum factum eſſe dicetur, iudicium datur: ſiue furtum opere & conſilio exercitoris factum ſit, ſiue eorum culpa, qui in ea naui nauigandi cauſa eſſent. Nauigandi autem cauſa accipere debemus eos, qui adhibentur vt nauis nauiget, hoc eſt, nautas. Et in duplum actio eſt: cum enim in caupona, vel naui, res perierit, ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, vel caupo: ita vt in poteſtate ſit eius, cuius res ſurrepta eſt, vtrum malit cum exercitore honorario iure, an cum fure iure ciuili experiri. Et ratio huius edicti eſt, quia aliquatenus culpæ reus eſt, qui opera malorum hominum vteretur: ideo quaſi ex maleficio teneri videtur: Inſtitut. de oblig. ex quaſi male. §. fin. & infra, eod. l. j. §. penult.

Si familia furtum feciſſe dicatur.

Vtiliſsimum id edictum prætor propoſuit, quo dominis proſpiceret aduerſus maleficia ſeruorum: videlicet, ne cum plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium ſi omnes noxæ dedere, aut pro ſingulis æſtimationem litis offerre cogatur. Datur igitur arbitrium hoc edicto, vt ſi quidem velit addicere noxios ſeruos, poſsit omnes dedere qui participauerunt furtum. Enimuero ſi maluerit æſtimationem offerre, tantum offerat, quantum ſi vnus liber homo furtum feciſſet, & retineat familiam ſuam. Hæc autem facultas datur domino, cum eo ignorante furtum factum eſt. Sed ſi ſciente eo, non datur ei hæc facultas, Is autem intelligitur ſcire, qui ſcit, & potuit prohibere,

Arborum furtim cæſarum.

Si furtim arbores cæſæ ſint, datur actio ex lege Aquilia, & ex lege x i i. tabul. ſed Iudex in poſteriorem deducat id, quod ex prima conſecutus ſit: & ex reliquo condemnet eum. Et omnes qui arbores, & maxime qui vites ciderint ſi criminaliter conueniantur etiam tanquam latrones puniri debent. infra eod. l. iij. Et appellatione Arboris continetur vitis, hederæ, harundines, & ſalictum. Cædere, eſt non ſolum ſuccidere, ſed etiam ferire cædendi cauſa. Cingere, eſt deglabrare: Subſecare, eſt ſubſecuiſſe. Huius actionis eadē cauſa eſt, quæ eſt legis Aquiliæ. infra eodem l. cedere. Et dicuntur arbores furtim cæſæ, quæ ignorante domino, celandique eius cauſa ceduntur.

Arboris appellatio. Cædere. Cingere. Subſecare.

Vi bonorum raptorum.

Iſta eſt ſecunda obligatio ex maleficio, vel edicto priuato. Qui enim res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, q̃ qui vi rapit? Ideo recte dictum eſt, eum improbum furem eſſe. Sed tamē propriam actionem eius delicti prætor, introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum. Et eſt intra annum quadrupli, poſt annum vero ſimpli. Et licet in plurali loquatur, tamen etiam qui vnam rem, licet minimā rapuit, ea tenetur: Inſtitut. eod. in princ. & infra l. ij. vbi ponuntur verba huius edicti. Differt autem Raptor a Fure ſolo animo: vt ſi erat animus ei palam & per vim auferendi, licet ibi neminem inueniat, tamen eſt raptor l. iij. infra de vi priu. Sed Fur eſt, qui habet animum vt faciat clam, licet interdum deprehendatur, ex qua deprehenſione efficitur manifeſtus: argu. ex etymologia vocabuli, ſupra de furt. l. j. ibi furuo, id eſt, nigro.

Raptor.

Fur.

De incendio, ruina, naufragio, naue expugnata.

Huius edicti vtilitas euidens eſt, & iuſtiſsima ſæueritas: Si quidem publice intereſt, nihil rapi ex huiuſmodi caſibus. Et quanq̃ ſint de his facinoribus etiam criminum executiones: attamen recte prætor fecerit, qui forenſes quoque actiones criminibus iſtis propoſuit. Verba edicti hæc ſunt: In eum qui ex incendio, ruina, naufragia, rate, naueq; expugnata quid rapuiſſe, recepiſſe dolo malo, damniue quid in his rebus dediſſe dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi poteſtas fuerit: poſt annum in ſimplum iudicium dabo. Item in ſeruum & familiam noxale iudicium dabo. Ex incendio rapi dicitur, quod propter incendium, hoc eſt, propter tumultum incendij, vel propter trepidationem incendij rapitur: quemadmodum ſolemus dicere in bello amiſſum, quod propter cauſam belli amittitur. Ruinæ appellatio refertur ad id tempus, quo ruina fit: non tantum ſi ex his quę ruerunt tulerit quis, ſed etiam ſi ex adiacentibus. infra l. j. §. item ruinę. Ex naufragio rapere dicitur non ſolum, ſi quis eo tempore tulerit quo naufragium fit, ſed etiam ſi alio tempore tulerit, hoc eſt, etiam poſt naufragium. Nanque res ex naufragio etiam hæ eſſe dicuntur, quæ in litore poſt naufragium iacent. Expugnare nauem videtur, qui in ipſo quaſi

Rapere ex incendio.

Ruina.

Naufragio.

Expugnare nauem.

prælio & pugna aduerſus nauem &, ratem aliquid rapit: ſiue ipſe expugnet, ſiue prædonibus expugnantibus rapiat. Expugnatur nauis, cum ſpoliatur, aut mergitur, aut diſſoluitur, aut pertunditur, id eſt, perforatur, aut funes eius perſcinduntur, aut vela conſcinduntur, aut anchoræ inuoluantur, id eſt, ſubtrahuntur de mari.

De iniurijs, & famoſis libellis.

Iniuria ex eo dicta, ꝙ non iure fiat. omne enim quod non iure fit, generaliter iniuria fieri dicitur. Specialiter autem Iniuria dicitur contumelia, & ſic accipitur hoc titulo. Interdum autem iniuriæ appellatione damnum culpa datum ſignificatur: vt in lege Aquilia dicere ſolemus. ſupra ad legem Aquil. l. ſed & ſi quæcunque. §. j. Interdum iniquitatem iniuriam dicimus: nam cum quis inique vel iniuſte ſententiam dixit, ex eo iniuriam facere dicitur: quod iure & iuſtitia caret, quaſi non iuriam. Contumeliam autem a contemnendo dicimus. Iniuria aut re, aut verbis fit. Re, quoties manus inferuntur: verbis autem, quoties non inferuntur, vt cum conuitium fit. infra eodem l. item apud Labeonem. §. conuitium. Dicitur enim iniuria fieri literis, vt per libellum vel carmen famoſum. Nam ſi quis librum ad infamiam alicuius pertinentem ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, doloue malo fecerit quo quid eorum fieret, etiam ſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine: noluit Senatus, vti de ea re agere liceret illi, ad cuius iniuriam factus eſt. Et ſi condemnatus ſit qui id fecit, inteſtabilis ex lege eſſe iubetur l. lex Cornea. §. ſi quis librum. infra eod. Poteſt etiam talis criminaliter accuſari, & imponitur pœna capitalis. C. de famoſ. lib. l. j.

Contumelia. Libellus famoſus.

De extraordinarijs criminibus.

Supra de priuatis & nominatis, nunc de innominatis ſecundum Azon. Vel ſic ſecundum Roge. de priuatis delictis, ex quibus etiam ciuiles naſcuntur actiones, poſuimus, ſupra, dicturi infra de his criminibus, ex quibus ſolæ criminales oriuntur actiones, & publicæ, ordinariamque pœnam irrogantes: præmittimus de his criminibus, ex quibus ſunt executiones criminales & extraordinariæ. Sollicitatores itaque alienarum nuptiarum: itemque matrimoniorum interpellatores, & ſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter voluntatem tamen pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur. Item ſi quis contra bonos mores iniuriam faciat, vt ſi fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinierit: aquas ſpurcauerit, fiſtulas, lacus, aut quid aliud ad iniuriam publicam contaminauerit, in quos grauiter animaduerti ſolet l. prima in princ. infra eodem. Sunt & alij multi caſus, quibus Iudex ob commiſſum crimen pœnam extraordinariam, id eſt, pro qualitate criminis, iuxta motum animi ſui imponit. Et dicitur Extra ordinem imponere pœnam: quia non eſt ordinaria, & ſtatuta pœna in iure pro his: ſed Iudex ex bono & æquo arbitrabitur quid facto opus ſit, infra l. ſaccularij. §. ſunt quædam.

Crimina extra ordinaria.

De ſepulcro violato.

Sepulcri violati actio infamiam irrogat facta ex ea condemnatione. Si igitur ſepulcra quis diruat ſine iudicis autoritate, ceſſat Aquilia:erit tamẽ agendũ.Quod vi aut clam,& ſic ad opus reſtituẽdum. Et idem de ſtatua quæ de monumẽto euulſa eſt. Verba edicti hæc ſunt:Cuius dolo malo ſepulcrũ violatum eſſe dicetur:in eum in factum iudicium dabo:vt ei ad quem pertineat,quanti ob eam rem æquum eſſe videbitur, condemnetur. Si nemo erit ad quem pertineat,ſiue agere nollet,quicunq; agere volet, ei centũ aureorũ actionem dabo.Si plures agere volent, cuius iuſtiſſima cauſa eſſe videbitur,ei agendi poteſtatẽ faciam. Si quis in ſepulcro violato dolo malo habitauerit:ædificium'ue aliud,quàm quod ſepulcri cauſa factum ſit, habuerit:in eum ſi quis agere eo nomine volet, ducentorum aureorum iudicium dabo. Sepulcri appellatione omnis locus ſepulturæ continetur l.iij.§.prima verba. Et fit condemnatio in hac actione quatenus intereſt,ſcilicet ex iniuria quę facta eſt.Item ex lucro eius qui violauit,vel ex damno quod contigerit: vel ex temeritate eius, qui fecit. Nunquam tamen minoris debent condemnari, quàm ſolent extraneo agente:quod eſt centum aureorum contra violantem: itẽ cc,contra habitantem l.iij.§.qui de ſepulchri. Sepulcrũ violatum. Statua. Sepulcri appel.

De concuſsionibus.

Concuſsionis iudiciũ, publicum nõ eſt regulariter.Si autem quis pecuniã acceperit,quòd crimen minatus ſit,poteſt publicũ iudicium eſſe ex Senatuſconſultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur.qui in accuſationem innocentiũ coierint: vel qui ob accuſandũ vel non accuſandum,denuntiandum vel non denuntiandũ teſtimonium,pecuniam acceperint l.ij.infra eo.Eſt ergo priuatum crimen, vt tantum ille,qui paſſus eſt concuſsionẽ, poſsit etiam criminaliter accuſare. Et dicitur Concuſsionis crimen,cũ alicui terror incutitur alicuius mali futuri: puta ſi miniſter præſidis dixit,quòd præſidis iuſſũ debebat aliquem capere: & non dixit verum, ſed propter hunc timorem aliquid fuit ei datum:vt faciunt nunc miniſtri ciuitatum ſæpe,ſecundum glo.in l.j.infra eo.Tales tenentur hoc crimine,vt hic: item crimine falſi, vt infra eod.l.ij.& infra, de fal.l.j.§.j.& lege Iulia repe.infra ad leg.Iul.repe.l.eadem. Item lege Rhemia,ſi accepit vt non accuſaret, infra ad Turp.l.j.in princ. Item edicto de calumniatoribus.ſupra de calumn.l.j.§.j.ita dicit glo.ſi.infra l.ij. Concuſsionis crimẽ. Concuſsionis pœna.

De abigeis.

Abigei cum duriſsime puniuntur, ad gladium damnari ſolent. Puniuntur autem duriſsime non vbique, ſed vbi frequentius eſt id genus maleficij. Alioquin & in opus nonnunquam temporarium dantur. Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex paſcuis, vel armentis ſubtrahunt, & quodam modo deprædantur,& abigendi ſtudium quaſi artem exercent,equos de armẽtis, vel oues de gregibus abducentes. Et dicuntur Abigei,ab abigendo:abigunt enim & abducunt pecora. Sed ſi minus quam decem oues,aut quatuor vel quinque porci abducti, & abacti ſunt, non Abigeatus,ſed

Furtum eſt l.fin.infra eod. niſi vt artem hanc exerceant: puta ſæpe vnum,vel alterum pecus ſurripuerint.infra l.ſi §.qui ſæpius.

De præuaricationibus.

Præuaricator eſt, quaſi varicator,qui diuerſam partem adiuuat, prodita cauſa ſua: quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. Nam qui præuaricatur ex vtraque parte conſiſtit:quinimo ex altera potius,quia præualet animus.Is autem Pręuaricator proprie dicitur, qui publico iudicio accuſauerit, fictitie admittendo falſas defenſiones,& bonas probationes diſsimulando. infra ad Turp.l.j. §.præuaricationem. Cæterum aduocatus non proprie præuaricator dicitur,& ideo extra ordinem ſolet puniri,ſiue publico,ſiue priuato iudicio præuaricatus fiat, aut cauſam prodiderit.C. de aduo. diuer.iudic.l.j. & infra l.j. in fin. Hodie autem his, qui præuaricati ſunt propria vel abuſiua præuaricatione pœna iniungitur extraordinaria,infra l.ij.& infamia:vt infra l.ſi is.

De receptatoribus.

Receptatorum peſsimum genus eſt, ſine quibus latere nemo diu poſſet.Ideo præcipitur,vt perinde puniantur ſicut latrones.Imo decem annis a ſua terra debent exulare, licet receptus aliter erat puniendus.ſupra de abig.l.ſi.in ſi.In pari etiam cauſa habendi ſunt,qui cum apprehendere latrones poſſent,pecunia accepta,vel parte ſurreptorum,dimiſerint l.j.in fin.infra eo. Ratione autem ſanguinis & cognationis mitius agitur cum receptatoribus, qui neq; abſoluendi neq; ſeuere admodũ puniendi ſunt. Nõ enim par eſt eorum delictũ, & eorum qui nihil ad ſe pertinentes latrones recipiunt. infra l.fin.

De furibus balnearijs.

Fures balnearij dicuntur,qui in balneis furantur:tales extra ordinem audiendi ſunt, & cauſa cognita puniendi: dummodo ſciamus in pœnam eorum operis publici temporarij modum non egrediendum.Idem eſt in nocturnis furibus.Sed ſi telo ſe fures defendunt,uel effractores,vel cæteri hi ſimiles,nec quenquam percuſſerunt,metalli pœna:vel honeſtiores relegationis pœna afficiendi erunt.infra l.j. in ſi.Sed ſi interdiu,id eſt,diurno tempore furtum fecerint,ad ius ordinarium remittendi ſunt:vt ciuiliter contra eos agatur in duplum, vel quadruplum, vt ſupra de pœna delic.in ſi.quia mitius talis punitur,q̃ nocturnus. Sic & alias eſt inter eos differentia.ſupra ad leg. Aquil.l.itaq;. & infra de ſica.l.furem. Miles autem ſi in balneario furto deprehenditur,remittitur a militia ignominioſe.infra l.fin.

De effractoribus,& expilatoribus.

Effractores carcerum. De his qui carcere effracto euaſerunt, ſumendum ſupplicium diui fratres reſcripſerunt:hi etiam qui de carcere eruperunt,id eſt,qui fugerunt erupto carcere.Siue effractis foribus, id eſt, oſtijs domus, vbi erant in captiuitate.Siue conſpiratione cũ cæteris qui in eadem

Expilatores. cuſtodia erant, capite puniendi ſunt. Sed ſi per negligentiam cuſtodum euaſerunt,mitius puniendi.Expilatores hæreditatum,qui ſunt

atrociores, quam fures, in opus publicum vel perpetuum, vel temporarium dari ſolent: honeſtioribus autem nulla ſpecialis pœna impoſita eſt. Idcirco cuaſa cognita liberum erit arbitrium iudici ſtatuendi. Simili modo & Saccularij, qui vetitas in ſacculis artes exercentes, partem ſubducunt, partem ſubtrahunt, ſupra de extraord. cri. l. ſaccularij. & Detractarij (alias Directarij) hoc eſt, qui in aliena cœnacula ſe dirigunt furandi animo, erunt puniendi. Item Effractores, qui effringunt, vt ſurripiant, in hos & cæteros ſimiles cauſa cognita ſtatui debet prout admiſſum ſuggerit. In effractores varie animaduertitur: nam quidam effringunt vt euadant: & tunc maior pœna. infra l. j. in princ. Quidam ſunt nocturni effractores vt ſurripiant, & tales atrociores ſunt quam diurni: & ideo hi fuſtibus cæſi in metallū damnātur. Diurni vero effractores cauſa ſurripiēdi poſt fuſtium caſtigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi ſunt, infra l. ij.

Detractarij uel Directarij,

Nocturni.

Diurni.

De crimine expilatæ hæreditatis.

Ex hoc crimine non datur actio ciuilis, quod non eſt in alijs criminibus, vt dicit glo. infra l. j. Si quis igitur alienam hæreditatem expilauerit, id eſt, expoliauerit, vel ſurripuerit ex ea, extra ordinem ſolet coerceri per accuſationem expilatæ hæreditatis. Et ideo extra ordinem auditur: quia cum furti agi non poſſit, quia hæreditati non fit furtum. infra l. fi. & ſic non datur ordinarium remedium, ſolum ſupereſt extraordinarium, id eſt, auxilium præſidis. Et locum habet iſtud crimen, quando quis alienam hæreditatem expilat, ſi hæreditas nondum ſit adita: vel etiam adita, ſed res ab hęrede nondum ſunt apprehenſæ: vel ab alio infra l. ij. Et denegatur huius criminis accuſatio contra eos, qui furti conueniri non poſſunt: & ideo nec vxor, quæ ſocia diuinæ & humanæ domus ſuſcipitur ab hæredibus mariti, de eo crimine accuſari non poteſt l. vxor, infra. eod. Sed conuenitur rei vend. & ad exhibend. & tenebitur de fructibus præceptis, & percipiendis, & conſumptis mala fide C. eod. l. aduerſus.

Expilare hęreditatē.

Vxor non committit furtum.

Crimen ſtellionatus.

Stellionatus iudicium famoſum quidem non eſt, ſed coertionem extraordinariam habet. infra l. ij. & dicitur Stellionatus ab animali quodam reptili, quod eſt ſerpenti ſimile vel lacertæ, habens varias & diuerſas in modum ſtellarum maculas venenatas: hinc ſtellionatus crimen, id eſt, varium diuerſiſque coloribus & maculis aſperſum: de hoc gl. infra l. ij. Eſt ergo accuſandus crimine ſtellionatus, qui varietatis & mendacij reus eſt. Locum habet accuſatio ex hoc crimine, quando deficiente alia ſpeciali accuſatione, æquum eſt alicui ſubueniri contra delinquentem. Sicut enim in pecuniaria cauſa datur actio de dolo in ſubſidium: ita & in criminibus, vbicunque titulus deficit criminis, hoc crimen ſtellionatus obijcitur: & dolo interpoſito tantum locum habet huius criminis accuſatio: & poſſunt poni exempla, vt ſi rem obligatam quaſi non obligatam vendo, permuto, vel inſolidum do, vel etiam obligo, vbi erat primo obligata. Item ſi quis impoſturam facit, id eſt bonis viris mendacia imponit, vel ſi fecit colluſionē in necem alterius infra l. iiij. §. j. ij. & iij. Pœna

Stellionatus crimen.

Impoſtura.

Pœna ſtellion.

aut ſtellionatus nulla legitima eſt,cum nec crimen legitimum.i.ordinarium:& ideo extra ordinem pœna infligitur.infra.l.iij.§.pœna.

De termino moto.

Terminus dicitur finis,vel limes diſtinguens confinia agrorum: hinc Verg.xii.Aen.Limes erat poſitus litem vt diſcerneret agri. c. forus.de verb.ſig.Dicitur itaq; motus terminus, ſi lapis ille terminalis,& limes amoueatur a priori & vetuſto loco. Et eſt peſſimũ factũ eorum,qui terminos finium cauſa poſitos protulerint.i.vltra debitũ finem poſuerint. Et licet ex legibus Agrarijs olim varia pœna his impoſita fuerit:hodie tamen modum pœnæ ex conditione perſonæ & mente facientis ſtatui oportet.infra l.ij.§.j. Terminorum itaque ſcienter auulſorum non erat olim mulcta pecuniaria: ſed pro cõditione admittentium perſonali coertione tranſigendum eſt infra l.j.

De collegiis illicitis, & corporibus.

Collegium dicitur eorum,qui ſimul cohabitent, quia ſimul colligunt,vt colliguntur.& tres conſtituunt collegium.infra de verb.ſig. l.Neratius.Cum itaq; plures ſimul collecti cohabitant,corpus conſtituere dicuntur, quod corpus collegij vel vniuerſitatis appellatur. Sunt autem omnia collegia illicita,niſi quæ probantur licita,id eſt,a principe conceſſa vel admiſſa,infra l.ſi.§.in ſum.& C. de hęred.Inſtit.l.collegium.principales autem conſtitutiones præcipiunt,ne patiãtur eſſe collegia ſodalitia:ne'ue milites collegia in caſtris habeãt. Sed religionis cauſa coire non prohibentur.Imo nec religionũ collegia noua inconſulto Romano pontifice fieri poſſunt.c.fin. de religio.& eod.ti.c.j.lib.vj.Qui autem illicitum collegium vſurpauerint, ea pœna tenentur,qua tenẽtur hi,qui hominibus armatis loca publica,vel templa occupaſſe iudicati ſunt,id eſt,maieſtatis, infra l.ij. & infra ad leg.Iul.ma.l.j.

Illicitũ collegium.

De popularibus actionibus.

Popularem actionem dicimus,quæ ſuum ius,id eſt, proprium populi tuetur,vt in albo corrupto.ſupra de iuriſd. om. iudic.l.ſi quis id.& in actione in factum,de deiec.& effu.l.ſi vero.§.hæc autem.Et regulariter Populares dicuntur actiones,quæ non ſunt rei familiaris perſecutoriæ: ſed ex æquo & bono extrinſecus ad vindictam propoſitæ ſunt,qualis eſt actio ſepulcri violati.l.iij.§. fin. de ſepul.vio. Item actio liberi hominis occiſi,vel vulnerati.ſupra de deiec.ęt effu. l.ſi vero.§.hæc autem actio.Item pro eo quod poſitum eſt in ſubgrũda,vel protecto,vel mœniano,vel pergula.d.l. ſi vero.§. prætor. & omnes aliæ actiones in factum, quæ redduntur hodie loco interdictorum proditorum de rebus publicis,populares ſunt.ſupra ne quid in loco publ.l.ij.§.hoc interdictum. Et ideo cuilibet de populo conceduntur,cum prætoris tamen indagine.l.ij. Sane ſecundum R. popularis actio dicitur,quæ cuius ex populo datur. Cum vero priuatum ſit crimen quod obijcitur,ei duntaxat intendere licet, cuius intereſt:non propter pecuniam exigendam:ſed propter pœnam corporalem infligendam:pecuniaria vero petitio ſi competat, cuilibet de populo datur:inſpecta perſona quæ ad agẽdum admittitur:cuius

opinionis & an ſit idoneior: vel cuius interſit principaliter quę ipſa fieri deſiderat. ita dicit gl. hic ſuper rubro. Semper enim is cuius intereſt præfertur in popularibus actionibus. infra l. iij. in fin. Omnes quoq; populares actiones neq; in hęredes dantur, neq; ſupra annum extenduntur. infra l. fin.

LIBER XLVIII.

Et decimus huius.

De publicis iudicijs.

De accuſationibus quę pecuniariter mouentur ſupra dictum eſt. Item quid de priuatis criminibus, vt furto, iniuria, rapina. Verum quia quandoque fiunt de criminibus accuſationes, & inſcriptiones, ponit primo de criminibus publicis, & quæ ſint. Et exponitur Publicis iudicijs, id eſt, legibus publicorum iudiciorum. vel accuſationibus publicorum iudiciorum: quorū accuſatio eſt terribilis ad vindictam, & publica, id eſt, populica, ſiue popularis. vt Inſtitut. eod. in prin. quamuis quandoque idoneior admittatur, vt diximus ſupra titul. proxim. Et eſt hic liber terribilis vt dicit textus C. de ve. iur. enu. l. ij. §. ſeptimus. Non autem omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, publica ſunt: ſed ea tantum, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt: vt, Iulia maie. Iulia de adul. Cornelia de ſica. & veneficis: Pompeia de parrici. Iulia peculatus, Corne. de teſtamentis, Iulia de vi publ. Iulia de vi priua. Iulia ambitus, Iulia reperun. Iulia de annona. Et dicitur tribus modis Publicum: vno modo largiſſime, vt omne iudicium quod fit ad vindictam, ſiue ad vtilitatem publicam, dicitur publicum: ita accipitur in l. interdictum. infra eo. l. & licitatio. §. quod illicite. ſupra de pub. & vect. Alio modo dicitur large, q̄n quilibet de populo pōt accuſare. Ita accipitur Inſti. de ſuſpec. tu. §. conſequens. Circa hoc dat Bart. in l. j. infra eo. vnam regulam, ꝙ omne iudicium quod non reſpicit offenſam certæ perſonæ principaliter, de illo poteſt accuſare quilibet de populo. Exemplum: dicit ſtatutum Baſilienſe, ſumma ratione, ac ſingularis religionis intuitu hoc anno factum, vna duraturum: ꝙ ſi quis iurauerit per corpus Chriſti, aut eius membra, ſoluat quinque ſolidos. Iſtud non reſpicit offenſam certæ perſonæ principaliter, ſed malos mores, ideo quilibet poteſt accuſare, ita loquitur lex, Senatus ſupra de iniur. Tertio accipitur publicum iudicium ſtricte: & ita accipitur in toto iſto titulo infra l. j. Et iſta ſunt iudicia, ex quibus dānatus ſtatim efficitur infamis l. j. ſupra de his qui not. infam. Vnde non ſequitur, quilibet accuſare poteſt, ergo eſt publicum iudicium prout accipitur hic, vt fiat infamis: & ſic ſtricte publicum iudicium & ita ſentit Azo in ſumm. huius titul. Publicorum iudiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia ſunt ex quibus pœna mors, aut exilium eſt: hoc eſt, aquæ & ignis interdictio: per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Nam cætera non exilia, ſed relegationes proprie dicuntur: tunc enim & ciuitas retinetur. Non capitalia ſunt ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coercitio pœna eſt.

Publica iudicia.

Capitalia.

Non capitalia.

De accuſationibus, & inſcriptionibus.

Accuſatio. Dictum eſt de his, qui ad accuſationem admittuntur: nunc de accuſationibus. Eſt autem Accuſatio nihil aliud, q̃ reum criminis per libellum deferre, vel facere ad vindictam: vt colligitur C. eo. l. cum rationibus. & l. qui ignorat. l. ſi quis ex fami. et infra eo. l. libellorum. Accuſator. & de priuat. delic. ſupra l. vlt. Et eſt Accuſator neceſſarius vbicunque criminis vel delicti accuſatio eſt admiſſa in publico, vel priuato crimine. C. eod. l. vlt. & infra, eod. l. ſi cui. & vbicunque de honore adimendo tractatur, infra, de muner. & honor. l. reſcripto. §. Si qs. Tribus enim modis proceditur ſuper crimine, per accuſationẽ ſcilicet, inquiſitionem, & denuntiationem: & ſicut iſti modi ſunt inter ſe diuerſi, & ad diuerſum finem tendunt: ita & diuerſimode inſtituuntur, & exercentur, vt extrauag. ad reprimendum. quomodo contra Inſcribere. crim. læſæ maieſt. proc. coll. xj. Vnde eis traditur talis regula: Sicut accuſationẽ præcedere debet inſcriptio, ita & inquiſitionem fama, & denuntiationem fraterna monitio. vt in capite qualiter & quando, tit. de accuſat. & in ca. licet Heli. de ſimon. Qui ergo ad accuſandum aliquem de crimine procedit, debet ſe inſcribere, id eſt, adſcribere ſolenniter, ad pœnam talionis, quæ talis eſt, vt ſi ille in accuſatione defecerit, quod eandem pœnam ſufferat, & ſuſtineat, quam ſuſtinere debuiſſet, is quem accuſare volebat, & puniri. l. ſi. C. eod. tit. Et debet accuſationẽ ſuam tradere in ſcriptis cum inſcriptione nominis accuſantis, & accuſati, & crimine, & mẽſe quo commiſſum eſt crimen, & loco admiſſi criminis, & conſulibus ſub quibus eſt admiſſum, infra eo. libellorum. in prin. & in autẽ. de exhi. reis. §. ſuſcepto. Oblato autem libello, dabitur dilatio ad deliberãdum xx. dierum. Deliberatione facta comparere debet accuſator, & accuſatus, & lis conteſtari, atq; opponi exceptiones accuſati: ſi quę reo competant. Quod ſi non fiat: & ex interuallo, poſt litem contra eas opponat: nõ poteſt: quia lite conteſt, recipitur nomen accuſati inter reos, vel ſtatim, vel poſtea incontinenti. C. ad l. Iul. de adul. l. adulteram. & in l. ſi maritus. §. præſcriptione. eod. tit. ff. poſtmodum probationem apertam, debet accuſator in cã producere vt non emendicatis ſuffragijs decretorũ, uel relationũ credat iudex. C. de prob. ſcitam. C. eo. ſing.

De cuſtodia, & exhibitione reorum.

De cuſtodia reorum iudex æſtimare ſolet, vtrum in carcerem ſit recipienda perſona accuſata, vel non: & cum tali diſtinctione: Aut accuſatus confitetur de crimine: & tunc ponendus eſt in carcere. infra l. ſi confeſſus. & ex tunc cito condemnetur, vt tamen iterum, & iterum confiteatur. C. eod. l. ſi in ea. & l. ſi. Aut differtur, & tunc aut eſt graue ſcelus: & ponitur in carcerem. infra eod. diuus. & interim cuſtoditur ſecundum formam, quæ habetur C. eod. l. j. quoniam. Si vero non adeo graue eſt crimen, committitur alias cuſtodiendus: & maxime ſi fideiuſſores dat: quia non eſt in vincula conijciendus is, qui fideiuſſores dare paratus ſit, niſi valde graue ſcelus admiſerit: vt in l. diuus Pius. infra eod. poteſt igitur iudex pro criminis quod obijcitur accuſato qualitate, vel propter honorem quem habet accuſa-

tus,vel propter ampliſſimas facultates,vel pro innocentia perſonę, quia talis eſt perſona,quæ prima facie videtur,& præſumitur innocens,vel pro dignitate eius qui accuſatur,facere talem exhibitionē, quando ſcelus non eſt graue.Quando autem graue eſt,tunc mittitur ſemper in carcerem.Maſculi autem tantum recipiuntur in carcere, & recepti diligenter cuſtodiendi ſunt a ſtratoribus, qui eis ſternunt lectos,& miniſtris eorum:& a commentarienſibus, qui comitantur captiuos,& eorum habent cuſtodiam & obſeruationem.Et cum humanitate quadam iſti omnes debēt tractare incarceratos, nec debēt accuſatoribus crudelitatem ſuam vendere pretio:vel gratia affligēdi incarceratos fame,vel anguſtia,vel ſiti,vel longa tabe,ſubtrahendo eos audientiæ:quia neminem audiunt,& a nemine audiuntur clamantes.Sinautem contra hæc fecerint, iudex debet eis infligere capitalem pœnam:alioquin infamatur iudex,et periculum ſubibit pro motu ſuperioris iudicis.Si autem incarceratus euaſit de cuſtodia,patitur cuſtos eandem pœnam,quam pateretur carceratus.C.eod.l. ad commentarienſis.niſi cuſtos probauerit,incarceratum euaſiſſe caſu fortuito.infra eod.l.vlti.

Ad legem Iuliam maieſtatis.

Proximum ſacrilegio crimen eſt,quod Maieſtatis dicitur.Eſt autem crimen læſæ maieſtatis vbicunque quis aduerſus populum Romanum,id eſt,aduerſus principem, & eius ſecuritatem committit: vbi contra vrbem aliquid molitur, vel ꝙ profugit ad hoſtes,vel ꝙ hoſtes qualitercunque iuuat,vel armis,vel pecunia,vel cōſilio,vel ꝙ ſubiectas prouincias nititur facere rebelles,vel ꝙ ſeditionem mouet in ciuitate,vel ꝙ magiſtratus occidantur,vel princeps, vel qui circa latus eius militant,vel ꝙ arma ſumit,vel occupat loca contra Rempub.Et dicitur Lex Iulia,quia a Iulio inuenta:Maieſtatis autem,quia ſumma maieſtas,& imperium,vel poteſtas læditur: pœna autem committentium hoc crimen eſt,vt habetur in l.eorum.iuncta gl.infra eo.Et appellatur hoc crimen Perduellionis, quia probatio huius criminis,vt quidam dicunt,per duellum admittebatur,& non in alio caſu.Alij dicunt,& melius,quia perduelles dicuntur hoſtes. Plau.in Amphi.Perduelles]ſe in fugam penetrant.ſic infra de verb. ſignifi.quos nos hoſtes.Dicitur ergo crimen perduellionis,id eſt,hoſtile. de quo Inſti. de hære. ab inteſt.§.per contrarium.Eſt & aliud crimen,quaſi læſæ maieſtatis vt in priuati carceris exercitio : vt C. de priuat.car.Et in falſa moneta.C.de fal.mo.l.pe.vbi de hoc.

Crimen læſæ maieſtatis.

Lex Iulia.

Maieſtas.

Perduellionis crimen.

Priuatus carcer.

Ad legem Iuliam, de adulterijs & ſtupro.

Præcepta huius tituli traduntur ſupra de minorib.l. auxilium.§. fin.Et eſt enormius,& excellentius alijs criminibus:cum omne pactum eſt extra corpus,niſi fornicatio ſecūdum Apoſtolum: qui enim fornicatur, in corpus ſuum peccat. Item ex adulterio omnia pene crimina proueniunt: violentia,iniuria,homicidium,periurium,falſa teſtimonia:hinc eſt quod non licet tranſigere: vt C.de tranſact.l.trāſigere.Et dicitur hic Titulus ad legem Iuliam,&c. non ꝙ a Iuliò fuerint leges inuentæ,ſed quia ad ſupplēdum,interpretandum, & emē-

Ad legem Iuliam.

dandum leges Iulij Cæſaris hæ leges prodierunt: ideo ad legem Iuliam appellantur: Nam hæc lex.lata eſt a diuo Auguſto,l.j.infra eo. Eſt autem Adulterium illicitus coitus cum vxore vel ſponſa aliena perpetratus. Et appellat lex ſtuprum, & adulterium promiſcue. vt in l.inter liberas.infra eo. Sed proprie adulterium in nuptam committitur propter partum ex altero ſuſceptum, vnde nomen compoſitum eſt.

Adulteriū.

Nam dicitur Adulterium, quaſi ad alterius thorum acceſſus: vel quaſi ad alteram tranſitus. Cuius pœna eſt in fœmina, & mare, vt habetur C.eod.l.quamuis.

Stuprum.

Stuprum vero in virginem aut viduam committitur: de hoc in l.inter ſtuprum.infra de verbo.ſignif. Cuius pœna eſt, vt Inſtitu.de pub.iudi.§.ij.

Inceſtus.

Inceſtus autem eſt, qui cū cognata, uel affini committitur. infra eo.l.ſi adulterium cū inceſtu.§. nōnunquam.

Lenociniū.

Lenocinium autem eſt, cum maritus de adulterio vxoris ſuæ aliquid ceperit: uel qui in adulterio deprehenſam detinuerit. Nam qui patitur vxorem ſuam delinquere, matrimonium ſuum cōtemnit. Et qui de tali contaminatione non indignatur, merito pœna adulterij confligitur. Nam de lenocinio punitur quis vt adulter: vt in l.ij §.j.infra eod.& in l.qui domum.

Ad legem Iuliam, de ui publica.

Vis publica.

Quia plerunq; adulteria et ſtupra vi committuntur, ponitur de vi publica, et priuata. Habet autem locum lex Iulia de vi publica, quādo cum armis facta eſt violentia, vel aliquid quod pro violentia reputetur, puta ꝙ arma vel tela domi habuerit, vel in agro, vel in villa, vel in publico cum telo fuerit, vel homines in armis habuit cauſa ſeditionis. infra eo.l.j.ij.& iij.

Vim facere.

Item quandoque etiam ſi fiat violētia, non punitur, vt ſi fiat ad defenſionem, & incontinenti, & cum moderamine inculpatæ tutelæ: vt dixi ſupra de vi & vi ar. Alioquin ille qui eſt expulſus, cum aliquid fecerit ad vindictam, vel cum ex interuallo poſſeſſionem ſuam recuperauerit, etiam prædonem de ea expellendo, ciuiliter & criminaliter punitur: vt C.eod.l.ſi quis. & Inſti.de pub.iudi.§.Item lex Iulia. Cum autem incontinenti quis reſiſtit legitime: in aggredientem redundat culpa omnium delictorum commiſſorum tempore violentiæ, ſiue ex parte aggredientis, ſiue aggreſſi aliquis occidatur. C.eod.l.ſi crimen. Singulos caſus in quibus locum habet hæc lex, non proſequor: quia euidenter enumerantur infra eod.per totum pœna huius criminis eſt, aquæ & ignis interdictio, & deportatio, & omnium bonorum publicatio.d.§. Lex Iulia.Inſt.de pub.iud.ſerui autem occiduntur ſi inſcio domino. Si vero iubente domino, damnantur in metallum.C.eod.l.ſeruos.

Ad legem Iuliam de vi priuata.

Vis priuata.

Vis priuata eſt, quando committitur ſine armis. Nec dicitur ideo priuata, quia priuatum ſit crimen, immo publicum eſt ſemper ſupra de pub.iud.l.j. Et eſt eius pœna ademptio tertiæ partis bonorum C.eod.l.tutoris. Et amiſſio dignitatis, & famæ. infra eo, l.j.& d.§. lex Iulia. de vi. Vnde ſolet dici: Vis priuata rerum deponit ab ordine reum, ſcilicet tertiæ partis, & dignitatis, Sed deportatur ſi vis armata ſequatur.gl.in c.ij.de or.cog.

Ad legem Corneliam, de ſica- rijs, & veneficis.

Quia intentata vi illicita ſæpe committitur homicidium C. ad leg.Iul.de vi pub.l.quoniam.& de rap.vir.l.j. in princ.Ideo de Sicarijs,id eſt,homicidis videamus. Sicarij autem dicuntur a ſica, quod eſt ferreus culter vtrinq; ſcindens. Inſtitu. de pub. iudi. §. item lex Cornelia.vnde videbatur,ꝙ tantum qui cum ſica occiderent hac tenerentur.Sed tamen generalius hic accipitur ſica: ſicut & telum per interpretationem iuris,vt contineat telum, & lapidem, lignum, & quodlibet ferrum. Nam occidens hominem telo,id eſt, quocunque quod manu mittitur:vel qui aliquem cum telo cauſa occidendi perſequitur,l.Cornelia de ſica,punitur.Et eſt Sica, iſte cultellus vel gladius,quem portant peregrini quandoque in baculo quodam, ita vt non appareat.Vnde dicitur:Sica latens mucro eſt,ſicarius inde vocatur.Eadem lege damnantur etiam capitali ſupplicio venefici: qui malum venenum necandi hominis cauſa fecerint, vel vendiderint, vel habuerint:vel qui incantationibus,& ſuſurris magicis homines occiderint.Et olim committens in hanc legem Cornel. non occidebatur, ſed deportabatur, & omnia bona ſua publicabantur. infra eod.l.eiuſdem.§.legis Cornelię.& l.pen. Hodie autem homicidas ferro proſequimur, quia eos occidimus, & ſic pœna legis Cor. eſt mors,vt not.glo.ij.d.§.item lex Cor.Inſti.de pub.iudi.& no.infra l.j.vbi etiam colliguntur caſus quibus quis hac lege tenetur.

Sicarij.

Sica.

Pœna l. Cor.

Ad legem Pompeiam de paricidijs.

Lege Pompeia de paricidijs cauetur,vt ſi quis patrem,matrem, auum,auiam,fratrem,& ſororem,& cæteros qui parentum aut liberorum vocabulo continentur aut aliqua affinitatis neceſſitudine iunguntur,occiderit:vel cuius dolo malo id factum erit, incidat in hanc aſperrimam pœnam legis Pompeiæ: cuius pœnam quia Pompeius ſtatuit,ab eo denominata eſt. Sed accuſationem inuenit Cornelius Sylla,vt ſupra de orig.iur.l.ij.§.deinde Cornelius. Quæ pœna talis eſt,vt neq; gladio,neq; ignibus, aut alia ſolēni pœna puniatur:ſed inſutus culeo,id eſt,corio,vel pelle, cum cane,gallo gallinaceo,& vipera,& ſimia,in vicinum mare,vel in amnem proijciatur, vt omnium elementorum vſu viuus careat, & ei cœlum ſuperſtiti, id eſt,viuo,terra mortuo auferatur, Inſt.de pub. iud.§. alia deinde. Et dicuntur Paricidæ quia parem, id eſt, æqualem ſui generis, aut ſtirpis occidunt,qui & Parenticidæ,& Patricidæ appellantur,ſecundum Priſc.eo ꝙ parentes vel patres occidunt. Sed communius vocabulum eſt Paricida,quod ad omnes conſanguineos referri poteſt, & ſic etiam parentibus hoc crimen perpetrantibus conuenire.Et de hoc crimine & pœna ponit Tull. in oratione pro Sexto Roſcio.

Paricidę.

Patricidæ.

Parenticidæ.

Ad legem Corneliam de falſis,& de ſe- natuſconſulto Liboniano.

Senatuſconſultum Libonianum, factum eſt ad ſupplendum legē

Corneliam.Pœna autem legis Corneliæ de falſis,quæ etiam teſtamẽtaria,appellatur,irrogatur in eum,qui falſum teſtamentum fecit.Eſt autem Falſum,immutatio veritatis,vt in auten.de inſtru.cau.in princip.coll.vj.& dicitur immutatio ideo,quia falſatores ſtudent immutare vera:vel imitari ea quæ vera ſunt, vt falſa videantur veriſimilia.Locum habet hæc lex Corn.de falſo,commiſſo dolo, non aliter C.eod.nec exemplum.Et committitur falſum pluribus modis: puta ſcriptura,ſiue quis ſcribat falſum,ſiue deleat verum:vt res,id eſt,rei veritas non appareat:& ita fecit illegibilem ſcripturam:non diſtinguo ſit teſtamentum,vel aliud inſtrumentum,publicum vel priuatũ, vel vtrũ ſint tabulæ cereæ,vel ligneæ,vel rationes. infra eod.l.j.§. q in rõnibus.& l.Paulus.§.Paulus.Itẽ cõmittitur dicto, veluti in teſte falſum aſſerente,vel varium teſtimonium ferente. Et iudice ſciẽter contra conſtitutiones iniquum iudicante,& qui ad prædicta conſilium vel opem præſtiterit,vt ſi iudicem vel teſtem corruperit: & qui falſis legibus vtitur in allegando,infra eo.l.j.§.item.&.§. ſed & ſi quis.Et eius pœna eſt deportatio in liberis hominibus omniũ bonorum publicatio.In ſeruis autem vltimum ſupplicium. ſicut & in lege de ſicarijs & veneficis obſeruatur l.j.§.fi.infra eo. & Inſtitu.de pub.iud.§.item lex Cornelia . Libonianum autem ſenatuſconſultũ locum habet, cum quis pecuniam recepit vel de ea paciſcitur pro aduocatione uel teſtimonio inſtruendo:vel ſi ſocietatem fecerit pro innocentum obligatione , vt infra eod.l.j. & ſupra ad legem Iul . de vi.pri.l.ex Senatuſc . & de concuſ.l.ij. Item locum habet cum quis ex teſtamento militis ſibi legatum adſcribit:de quo per Spec . de ſi. de inſtru.§.ad hæc.

Falſum, Pœna falſi. Libonianũ ſenatuſcon.

Ad legem Iuliam repetundarum.

Hæc lex locum habet,cum is qui habet publicum officium,pecunia data,vel promiſſa ſibi,aliquid facit,quod facere non debet: vel omittit,quod facere debet:vt ſi ob iudicandum , vel non iudicandũ, Iudex accipiat,vel ob ſententiam in Senatu conſilioq; publico dicẽdam,vel ob accuſandum,vel non accuſandum,vel ob Iudicem arbitrum'ue dandum,mutandum,iubendum,vt iudicet:vel ob non dandum,mutandum , iubendum : vel ob hominem in vincula publica conijciendum,vinciendum,vinciriq; iubẽdum:vel ob hominem in vinculis dimittendum:vel ob hominem necandum,vel abſoluendũ, vel litem æſtimandam,vel ob iudicium capitis pecuniæ'ue faciẽdũ, vel non faciendum:vel ob militem legendum,mittendum'ue.Et generaliter ſubijcitur clauſula, vt vrbani magiſtratus ab omni ſorde abſtineant.Ne'ue doni aut muneris in anno plus accipiant,ꝙ quod ſit centum aureorum:niſi a perſonis exceptis,a quibus lex iubet accipere,puta a conſobrinis,& his qui ſunt a priori gradu,& ab vxore.infra eod.l.j.ij.iij.iiij.v.vj.& vij.Eſculenta tamen & poculenta recipit ab omnibus perſonis,quæ tamen non excedant edulium eſum, & inter dies proximos prodiguntur, id eſt, conſumi poſſunt. ſupra de offic.proconſ.l.ſolent.§.viii.& de offi.præſ.l.ſi forte. Et pro hoc delicto locum habet duplex querela.Ciuilis actio in factum,vel condictio ex lege,& Publica accuſatio, Actio datur in quadruplum cõtra Iudicem

Eſculenta.

tra Iudicem pro eo, quod ipſe, vel eius domeſticus, vel manipularius, vel miniſter accepit, vel rapuit, vel abſtulit: vt ead. l. j. & debet illud quadruplum totum fiſci eſſe: cum danti obſtet turpitudo ſua, ne poſsit aliquid repetere, infra de iure fiſci l. Lucius. Eſt & Publica accuſatio inducta pro hoc crimine quamuis duret officium magiſtratus. C. eo. iubemus. Et dicitur repetundarũ, more Latinitatis antiquæ, hodie dicimus repetendarũ: vt diximus ſupra famil. hercisc.

Ad legem Iuliam de annona.

Lege Iulia de annona pœna ſtatuitur, quæ eſt ſupra de extraordinar. crim. l. annonam. Aduerſus eum, qui contra annonam fecerit, aut ſocietatem coierit, quo annona, id eſt, venditio frugum, vel bonitas fori carior fieret: vel qui nauem ferentem annonam, aut eius nautam retineat: vt in l. ij. infra eod. Non quod hæc lex cogat, aut cogere poſsit diuites, vt vendant frumentum ſi non volunt l. nec emere. C. de iure deli. Sed punit eum, qui emit, vt poſtea aliis carius reuendat: vt not. gloſ. in l. annonam. ſupra de extraord. crim. ſupra alleg. Niſi neceſsitas famis vrgeret: quia tunc poſſunt cogi habentes vt vendat, ſed iuſto pretio l. ij. C. de epiſc. aud. l. j. §. cura carnis. ſupra de offic. præfect. vrb. Et incidunt in hanc legem, qui vadunt incantando frumentum in platea, & offerunt pro frumento plus debito, vt alij carius emant. Ita dicit Bart. in l. ij. §. ſi quis. ſupra de crim. ſtel, quia extra ordinem poſſunt puniri: de hoc not. in cap. j. de emption. & vendit. Et eſt pœna ſtatuta in hac lege xx. aureorum: & etiam pœna criminis: vt legitur & not. in l. ij. infra eod.

Annona.

Incãtantes frumenta.

Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegijs, & reſiduis.

Lege Iulia peculatus cauetur de eo, qui ex pecunia, vel re ſacra, vel religioſa, vt in ornamentis ſepulcrorum, vel public. vt fiſci, vel ciuitatis Romanæ aliquid abſtulerit, vel interceperit: vel etiam cuius dolo malo id factum eſt. Et eſt eius pœna aquæ & ignis interdictio: in quam hodie ſucceſsit Deportatio: vt infra, l. iij. & in Autentic. de nupt. §. deportatio. Tractatur & de alia lege, quæ dicitur De reſiduis, quæ lex Iulia locum habet contra eum, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, alia'ue qualibet cauſa, tota pecunia publica, vel pars pecuniæ publicæ quam accepit reſedit. Item & eadem lege tenetur, qui pecuniam publicam in vſum aliquem acceptam retinuit nec erogauit: vt infra, l. ij. & iiij. §. lege. Et incidunt in hanc legem Officiales, ſiue Camerarij, qui habent ex officio puplicas pecunias, vel qui habent vnam collectam impoſitam in communi, deſtinatam pro vſu & neceſsitate communi, & finito officio ſibi retinet, vel eandem pecuniam conuertunt in alium vſum in l. ij. infra eodem. Et pœna huius legis eſt in tertia parte: quam accepit amplius quam debet, id eſt, punitur in ſimplo, & in tertia parte ſimpli. infra l. iiij §. ſed & qui pecuniam. Sacrilegium autem fit, cum quis rem ſacram interceperit, vel ſuſtulerit de loco ſacro, vel non ſacro. Aut cum quis rem non ſacram de loco ſacro aſportauerit: vt in l. ſacrilegi, poſt princip. infra eodem. Pœnam autem ſa-

Deportatio.

De reſiduis.

Sacrilegiũ et eius pœna.

crilegij Iudex pro qualitate perſonæ, pro rei conditione, temporis, ætatis, & ſexus, vel ſeuerius, vel clementius imponet. Multi enim ſacrilegi ad beſtias damnati ſunt, nonnulli viui combuſti, alij in furca ſuſpenſi: vt in l. ſacrilegij. infra eod. Nonnunquam etiam capite puniti: vt in l. ſacrilegi. Eſt ergo hodie extraordinaria hæc pœna: vt infra not. Et dicitur ſacrilegium a ſacro, & lego, quod eſt furari, vel ſubtrahere: hinc ſacrilegus, qui ſacrũ furatur. Verg. in Bu. Vel quæ ſublegi (id eſt, furatus ſum) tacitus tibi carmina nuper.

Ad legem Iuliam de ambitu.

Hæc lex locum habet in quatuor caſibus: Primo, ſi quis dederit clam pecuniam, vt aliquem ſortiatur honorem; non in vrbe Romana, nam ibi ceſſat hæc lex, cum princeps ibi eligat l. j. infra eod. Vel ſi per preces: vt in l. fina. C. ad leg. Iul. repet. Ideo dixi clam, quia palam poteſt dare pecuniam pro honore aſſequendo, ſine adminiſtratione tamen: puta vt fiat nobilis, vel comes palatinus, vel doctor. Sed cum adminiſtratione nullo modo licet dare, nec occulte, nec palam: vt in Auten. vt iudic. ſine quoquo ſuffrag. per tot. & de poll. l. j. §. j. & de offic. præſi. l. Barbarius. Secundo habet locum, cum quis ſtat in magiſtratu vltra annum. C. eod. l. j. Tertio, ſi quis ſtudioſe, vel malitioſe ingreditur domum Iudicis cognoſcentis de cauſa criminali, vt cum eo captet beneuolentiam, & amicitiam, vt ei in ſuis cauſis faueat: vt infra l. j. Quarto, ſi Iudex nouum vectigali inſtituerit, & exegerit: vt in l. fi. C. no. vect. impo. &c. Nam ſi exegerit, tenetur etiam repetundarum. Ita dicit Bart. poſt gloſſ. in l. j. §. j. infra eod. Et eſt pœna centum aureorum: vt infra l. j. Sed in caſu deportatur, quando ſcilicet bis idem officium eſt aſſecutus. C. eod. l. j. niſi non reperirentur meliores: vt C. de aſſeſſ. l. liceat. Item in proconſule: vt ſupra de offic. procon. l. antepen. Et dicitur de Ambitu, ab ambio, quod eſt circumire, & blandimentis Iudicem vel magiſtratus circumuenire. Regemque ambire Latinum. Et in cap. quia per ambitioſam. de reſcript. lib. vj.

Ambire.

Ad legem Fauiam, de plagiarijs.

Plagiarius. Plagiarius eſt, qui hominem liberum, aut ingenuum, vel libertinum, inuitum celauerit, & vinctum habuerit, aut emerit ſciens dolo malo: vel liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit: quo crimine obnoxius etiam eſt, qui liberum vendiderit: vel ſeruo alieno aut ſeruæ perſuaſerit ut a domino vel domina fugiat: vel qui eum, eam ue inuito, vel inſciente domino vel domina celauerit, vinctum habuerit, emerit ſciens dolo malo: qui ue in ea re ſocius erit: & eius legis Fauiæ pœna tenetur. Sed non ſtatim plagiarius eſt, qui ſeruos alienos interceptos tenet. Sed poteſt furti contra talem agi: vt ſi opem ad furtum præſtitit, vel quia etiam corrupit vt fugeret. Sed qui ſurripuit ſeruum vt exportatione dominum celaret, ille plagiarius eſt: vt ſupra, de furt. l. fullo. §. qui ancillam. & l. nõ ſtatim infra, eodem. & not. in l. j. per gloſſ. infra eod. Et eſt Plagium furtum alieni mancipij. Inde Plagiarius, qui tale furtum committit. Olim erat pœna pecuniaria ſtatuta in lege Fauia, quæ hodie in vſu eſſe

deſijt: vt in l.in fuga.C.eod. & l.fin.infra eod. hodie conuicti de tali crimine puniuntur pro qualitate delicti: & aliquando in metallum damnantur, quando ſunt nobiles: ſi autem ignobiles, gladio: ſeruus autem ſiue libertus beſtijs ſubijcitur: vt C.eod.l. finali.

Ad Senatuſconſultum Turpilianum & de abolitionibus criminum.

Temeritas accuſatorum tribus modis detegitur, vel deprehenditur: & ſecundum hoc tribus pœnis ſubijciuntur. Aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuerſantur. Calumniari, eſt falſa crimina ſcienter intendere: vt ſupra de infam.l.athletas.§.calumniator. Et irrogatur calumniatoribus pœna ex lege Rhemia, quæ talis eſt, ꝙ pro publico iudicio ſimilitudo ſupplicij, pro extraordinario pro motu iudicis punitur. C.de accuſ.l.fin.& de calumn.l.fin.& infra eodem l. & in priuatis. Præuaricari vero eſt vera crimina abſcondere, infra de verbo. ſignifica.l.præuaricatores. & d.l.athletas.§.præuaricator. & ſupra de præuaric.l.j. Et qualiter punitur præuaricator, habetur ſupra de præuaric.l.ij. & l.accuſator. & l.ab Imperatore. Et proprie iſte eſt Præuaricator, qui colludit cum reo, & translatiuo munere accuſandi defungitur: eo ꝙ proprias probationes diſsimulet, falſas vero excuſationes vel exceptiones admittat & recipiat tanquam bonas. infra l.j §.præuaricatorē. Tergiuerſari eſt in vniuerſum ab accuſatione publici criminis deſiſtere: infra eo.l.ſi quis repetere. Et talis incidit in Senatuſconſultum Turpilianum, quod a Turpilio Conſule factum eſt: vt C.eodem.j.j. Et eſt pœna eius, vt not. ſupra de præuaric.l.iij.§.fin. Nam quicunque ab accuſatione citra abolitionem deſiſtit, punitur pœna Turpiliani: vt C.de abolit.l.abolitio. Et dicitur ab accuſatione deſiſtere, qui cum aduerſario ſuo de compoſitione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus, ſecum tranſigendo.l. ab excuſatione. infra eod. Abolitio autem eſt perēptio accuſationis. Et fit tribus modis: Vno modo per Principem ſponte ſua id facientem: puta propter diem ſignem, id eſt repentinas ferias, aut publicam gratulationem aut ob rem proſpere geſtam. Altero modo fit per accuſatorem poſtulantem. Tertio modo fit per mortem accuſantis, vel accuſati, vel biennio tranſacto ſine culpa accuſatoris. infra eod.l.abolitio.& l.vel ob rem. & l.aut priuatim.& Cod.ſi reus vel accuſator mor.l.ij.& l.defunctis. Et illa quæ nullo modo poſtulante conceditur, a ſolo principe indulgetur, & illa inducit ferias repentinas. Alia quæ fit accuſatore poſtulante, a quolibet ordinario, qui de crimine cognoſcebat, tribui poteſt: non a delegato. infra l.j.§.abolitio. Vbicunque autem accuſator petit abolitionem, propterea ꝙ ab accuſato accepit pecuniam vt deſiſteret, non eſt ei abolitio danda, niſi accuſator accuſauerit cognatas perſonas, vel accuſauerit proſequendo iniuriam ſuam. Cod. eodem l.penult. Nam quanto facilius admittitur proſequendo iniuriam ſuam vel ſuorum, tanto magis eſt venia dignus: ſed in alio caſu ob retinendum amorem propinquorum id ei conceditur. In prædicto autem caſu quando recepta pecu-

Calūniari. Præuaricari. Tergiuerſari. Abolitio.

nia deſiſtit, dolus ſuus & fallacia ſibi obſtant: accuſatori enim ſemper eſt illicitum pecunia deſiſtere. infra l.ab accuſatione.& C.eod. l.ſi fœmina.niſi in prædictis duobus caſibus.Et eſt notãdum,ꝙ abolitio Principis non habet locum in illis criminibus, in quibus accuſanti & accuſato incumbit probatio.infra eod.l.penultima.

De requirendis reis,& abſentibus damnandis.

Abſentiũ priuilegiũ.

Tantum eſt priuilegium abſentium, vt diui Imperatores noluerunt abſentes puniri,aut damnari:nec enim ratio patitur æquitatis, quenquam damnari inaudita cauſa, etiam lite conteſtata: vt C.eod. l.j.niſi in caſu C. de pœnis l. ne diu. & facit infra de pœnis l. abſentem.& C.de accuſatio l.abſentem. Vbi ergo grauior pœna venit irroganda,non eſt abſens condemnandus: ſed prius requirendus, vt copiam ſui præſtet, & bona eius deſcribantur in publicum, in quo ſeruatur talis ordo.Primo enim debet requiri ad inſtar ciuilis actionis: vt not.ſupra de public.iudic.l.Inter. Secundo bona annotantur, dicendo:Omnia bona pono in bãno fiſci,niſi venerit,intra annum, & deſcribantur: vt infra, l.fin. & ab hac ſententia conditionali poteſt appellari: vt C.ſi pendent. appellat l.eius. fiſcus tamen non occupat de facto iſta bona, niſi poſt annum: vt infra l.ij.& l. fin. Tertio requiritur, ꝙ fiat per edicta publica: & ex quo innoteſcere potuit,ſibi computatur annus,infra eod.l.annus.ꝙ ſi intra annum mortuus ſit,criminis cauſa expirat,& perit, & bona eius ad ſucceſſores tranſmittuntur: ſi ſaltem reus requiſitus intra annum iudicem adierit, & ſatis obtulerit de ſtando iuri: vt infra l.j.in fi.& C.eod.l.j.C.ſi pendente appella.l.eius qui. Niſi ſit crimen,quod morte non extinguatur,ſupra tit.j.l.in ſenatus.§.ſi propter.

De quæſtionibus.

In criminibus ſeruandis & inueſtigandis ſolet adhiberi quæſtio. Eſt autem Quæſtio inquiſitio veritatis per tormenta. Nuda enim interrogatio,vel leuis territio non pertinet ad huc tractatum. ſupra ad Syll.l.j.§.quæſtionem. Vel ſic:Quæſtio eſt tormentum,vel corporis dolor,ad eruendam veritatem adhibitus. Et verbo quæſtionis continebitur etiam ea,quam malam manſionem dicimus, id eſt, carcer. Quando igitur per vim,vel per tormenta interrogationes fiunt,tunc quæſtio intelligitur,vt ſupra de iniur.l.item apud.§.quæſtionis.& de rei vend.l.cum ſuperuenis. Quando autem, vel quatenus hoc faciendum ſit, hoc titul.tractatur. Nam diuus Auguſtus conſtituit,non eſſe tormentis inchoandum.Sed tunc quando ſuſpectus eſt reus, vel alijs indicijs, vel argumentis probatio adiuuatur. Vbi autem non ſunt indicia, non eſt facienda quæſtio. Nam quæſtio eſt res fragilis, & periculoſa, quæ veritatem fallit. Nam plerique patientia, ſiue duritia ita tormenta contemnant, vt exprimi ab eis veritas nullo modo poſsit. Alij tantæ ſunt impatientiæ, vt in quouis mentiri, quam pati tormenta velint: & ita fit, vt etiam vario modo fateantur,vt non tantum ſe,verumetiam alios criminentur. Requiruntur ergo ad quæſtionem tria: Primo,ꝙ veritas aliter haberi non poſsit:nam tormentum infertur cauſa inueſtigandi ve-

Quæſtio.

Carcer.

Tria requirũtur ad quæſtionem.

ritatem,& in ſubſidium : vt in l.diuus Pius.infra eod. & v.quæſt.v. capit.illi.Secundo requiritur, ꝙ præcedant aliqua indicia ſiue præſumptionibus, vel ſemiplenæ probationis. Nam ſine indicijs non eſt inferenda quæſtio:vt in l.ex libero.infra eod.Tertio requiritur, ꝙ quis perſeueret in confeſsione in tortura facta, id eſt, quod extra locum tormentorum iterum confiteatur, ratificando priorem confeſsionem:ita tamen, ꝙ non videat iſta tormenta : alias videtur feciſſe metu tormentorum,in l.ij.& ibi Barto. infra eod.& xv.quæſt. vj.capitu.j. & xxxj.quæſt.ij. Lotarius. Et dicitur Quæſtio a quærendo : quia iudex per tormentum inquirit veritatem. Et dicitur Tormentum, quaſi torquens mentem : a torqueo. ita not.per Doct. in cap.in contemplatione de reg.iur.in decret. Tormentum.

De pœnis.

Pœna eſt delicti,vel delictorum ſatiſfactio,quæ lege,vel miniſtro legis imponitur. Et certum eſt,ꝙ imponitur propter delicta. Sed in his attenditur, vtrum delictum proueniat ex animo,an non. Si enim ex animo non proueniat,plerunque nullo modo punitur, maxime ſi caſu,vt venando:vel impetu,vt per furorem forte,vel ebrietate committatur:vt ſupra ad leg. Pompo. de par.l.pen.& de offic. præſi.l.diuus.infra eod.l.reſpiendum. Et aliquando punitur leuius: vt cum laſciuia,vel ma'o exemplo cōmittitur: vt ſupra ad leg.Corne. de ſic.l.iij.§.ſi ex l.iiij.§.j.& infra eod.l.abſentem.§.vlti. Et ſunt ſeptem genera pœnarum quibus iudices aliquem afficere poſſunt, Quædam enim pœnę vitam adimunt,aut ſeruitutem iniungunt,aut ciuitatem auferunt,aut exilium,aut coërtionem corporis continent, vel fuſtium ammonitionem,vel flagellorum caſtigationem,vel vinculorum verberationem, aut damnum pecuniarum cum infamia, aut dignitatis alicuius depoſitionem, aut alicuius actus prohibitionem,de quibus in l.ſi quis forte.in ff. cum duabus ſequen.infra eod. Capitalium autem pœnarum iſti ſunt gradus. Nam ſummum ſupplicium videtur,Ad furcam damnatio:item Viri concrematio:item Capitis amputatio:item Ad beſtias ſubijci.Deinde proxima mortis pœna & metalli coërtio, In inſulam deportatio : vt in l.capitalium infra eod. Eſt & aquæ & ignis interdictio:vt ſupra de pub.iudi.l.ij. Eſt & alia pœna de qua C. de mal.& math.l.& ſi excepta. Eſt & alia ſupra ad leg.Pompo.de parric.l.penult. Septem genera pœnarum.

De bonis damnatorum.

Quicunque ſupplicium, id eſt, mortem naturalem, vel ciuitatis, vel libertatis amiſsionem patitur, eius bona publicantur :vt infra l.j.& C.eod.l.in metallum. niſi in duobus caſibus not.in l.j.& C.de mul. quæ ſer. propri.l.j.& C.de rap. virg.l.j. Iure autem nouiſsimo locum habet quod dicitur in Autent.vt nulli iudic.§.fina. Quod autem dicitur,damnati bona publicari, diſtinguendum eſt,vtrum ſeruus fuerit, tunc locum habet lex j.§. ſi liber.C.eod. An filiusfam. quo caſu non aufertur patri peculium,etiam ſi erat caſtrenſe : C.eo. l.ſi filius. An fuerit paterfa. & tunc refertur,an curialis,an non curialis fuerit,Si curialis, & habeat filios maſculos, & non filias, filij

omnia habent. Si filias tantum, ipſæ habent dimidium, & curia relī quam dimidiam. Si filios habet & filias: filij ſoli habent vnam dimidiam: & cum ſororibus ſuis aliam partiantur dimidiam pro virili portione, Vbi autem non eſt curialis, publicantur omnia: ſed princeps ex æquitate concedit dimidium liberis damnati: & quandoq; omnia, ſi magnus ſit numerus liberorum. Sed vbi dimidia tantum publicatur, nihil conceditur liberis: vt in l.j. infra eod. in fin. & l. vlt. §. ſi plures. Patrono autem non diminuitur ſua portio, damnato liberto. infra eod. l. vlti. §. ſi libertum. In publicatione autem bonorum ſciendum eſt, ꝙ hodie non fit ſi damnatus habeat cognatos vſque ad tertium gradum incluſiue. In crimine maieſtatis nil innouatur.

De bonis eorum, qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuerint, vel accuſatorem corruperint.

Nunc de bonis quaſi damnatorum, id eſt, eorum qui mortem ſibi infligunt. Super quo diſtingue: vtrum conſcientia delicti aliquis infligat ſibi mortem, an alia cauſa, vt impatientia doloris, vel ob pudorem æris alieni: & in his certum eſt non auferenda bona. Sed in primo caſu diſtinguitur: an erat tale crimen, ob quod non erant publicanda bona, puta furtum, & tunc non auferuntur bona hæredibus. an caſu quo erant publicanda, & tunc aut erat tale crimen, cuius accuſatio poterat inchoari poſt mortem, vt Repetundarum, Peculatus, & Læſæ maieſtatis: & auferuntur hæredibus bona. Si autem non poterat inchoari poſt mortem, & non auferuntur bona, niſi conſciuerit ſibi mortem poſt litem conteſta. vel poſtꝗ̃ fuerit in ſcelere deprehenſus. infra de iure fiſc. l. in fraudem. §. ij. & iij. & ſupra de iniuſt. rup. teſt. l. ſi quis exhæredato. §. ſibi autem. infra eod. l. vlt. vſque ad. §. vlt. & C. eod. l. j. & ij. In capitalibus criminibus quæ pœnam mortis continent, non nocet aduerſarium corrumpere: nam ignoſcendum eſt ei, qui ſanguinem ſuum qualitercunque redemptū per pecuniam noluerit. In his autem criminibus, quæ ſanguinem non infligunt, qui aduerſarium ſuum corruperit, hoc eſt, accuſatorem, punitur: vt ſupra de præuari. l. fin.

Corrumpere aduerſarium.

De interdictis, & relegatis, & deportatis.

Exilium.

Triplex eſt exilium: Aut certorum locorum interdictio, vt aliquis Bononiæ vel Mutinæ non ſtet. Aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum: puta vt ſtet Mutinæ tantum, vel Bononiæ. Aut inſulæ vinculum, id eſt, relegatio in inſulam, vbi non ſtat cum hominibus. Relegatorum duo ſunt genera. Sunt quidam qui in inſulam relegantur, & ſunt qui ſimpliciter, vt prouincijs eis interdicatur, non etiam inſula aſsignetur. Et hæc eſt differentia inter Relegatos & Deportatos: ꝙ in inſulam relegari & ad tempus, & in perpetuum quis poteſt. Et talis ciuitatem Romanam retinet, & teſtamenti factionem non amittit. Et ſi ad tempus relegatur, neque tota bona, neque pars ei adimitur, Deportari autem non

Relegati.

...tati.

niſi in perpetuum quis poteſt:& tatis familiam perdit,& ciuitatem,& bona ſua,infra l relegati.& l.relegatorum.§.hæc differentia. Eſt enim deportatio damnatio in inſulam ob aliquod crimen capitale animo perpetuo ibi manendi. Et illa dicitur mors ciuilis,& comparatur morti naturali in illis, in quibus mors ciuilis habet eundem effectum cum morte naturali: vt in adeunda hæreditate, bonorum poſſeſ.inſtituendo hærede, &c.perdunt enim ea quæ ſunt iuris ciuilis,vt teſtari,& ſimilia. Ea vero quæ ſunt iuris gentium retinent: vt in l.quidam.ſupra de pœ. ita dicit gloſſ.in cap.placuit.ij.xvj.quæſt. ¶ Interdictio autem eſt extra eam prouinciam, in qua quis domicilium habet vel in qua incola eſt,prohiberi amplius morari,vel extra patriam ſuam mitti. Et interdum ſolet etiam per ſententiam quibuſdam interdici,ne intra patriæ territorium,vel muros morentur: vel ne excedant patriam, vel vt in vicis quibuſdam morentur, aut ſuburbijs:vt fit Baſileæ.Item conſtitui in honoribus ſolent aliquando,vel ad tempus,vel in perpetuum interdici honore, vel ne penitus honorem adipiſcantur:vt in l.relegatorum.infra eod. Interdictio.

De ſententiam paſsis,& reſtitutis.

Paſsi ſententiam dicuntur, quibus ob atrocitatem criminis aliqua ex ſolennibus pœnis per ſententiam inflicta eſt,vel iniuncta: vt eſt vltimum ſupplicium,ſeruitus pœnæ, damnatio in metallum,deportatio,& ſimiles:tales enim per ſententiam damnati,dicuntur fieri ſerui pœnæ:ſupplicium enim eorum Dominus eſt,vt in l.iij.ſupra de his quæ pro non ſcrip. hab. licet iure nouiſsimo nemo ingenuus bene natus fiat ſeruus ex ſupplicio:,vt in Auten. de nup.§.quia vero.&.§.q̃ autem. coll.iiij. quod quomodo intelligi debet,not.gloſſ. in Auten. ſed hodie.C.de donat. inter vir.& vxor. Et tales ſi ex indulgentia principis reſtituti ſunt,& per omnia priſtinum ſtatum recipiunt, ſcilicet quantum ad honores, vel ordines, & ſimilia:vt C. eod.l.j.& etiam ad patriam poteſtatem: vt Inſtitut.quibus mod.ius pat.pot.ſol.§.cum autem. Eſt tamen differentia quibus verbis princeps vtatur. Nam ſi dicat, Reſtituo te:tunc ad omnia videtur reſtitutus:vt ſupra dixit: quia verbum Reſtituo,generale eſt.l.videamus. .§.in Fauiana. ſupra de vſur. & in l.ſi.in ſi. infra de verbo.ſignifica. Sinautem dicat indulgeo tibi: quo caſu de pœna tantum remittenda cogitaſſe videtur.C.eod.l.generalis.& l.tutor.& l.cum indulgentia.& C.de genera.aboli.l.fin. quia pœna poteſt demi,culpa perennis erit,id eſt,mala fama:vt dicit gloſſ. Serui pœnæ. Reſtitutio principis.

De cadaueribus punitorum.

Corpora eorum, qui capitali crimine damnati ſunt cognatis, vel quibuslibet petentibus ad ſepulturam danda ſunt,& non neganda. Imo etiam corpora exuſtorum peti poſſunt, ſcilicet oſſa & cineres collecta ſepulturæ tradi poſſunt. Tamen hoc debet fieri ex indulgentia a principe petita, & conceſſa. Sic & Ioſeph petijt a Pilato corpus Chriſti:vt dicit gl. in l.j.infra eo, & facit C.de relig.l.obnoxios. Aliquando tamen non permittitur,maxime in damnatis cauſa læſæ maieſtatis:vt in l.j.§.hodie,infra eo,de hoc xiij.q.ij.quæſitum.

Prohibentur etiam ſepeliri incendiarij xxiij.q.viij.de incendiarijs. item mortui in torneamento: item qui ſeipſos interficiunt,&c. vide bonam glo.& ibi not.per Doct.in c.ex parte ij.de ſepul.

LIBER XLIX.

Et *undecimus huius*.

De appellationibus, & relationibus.

NEmo eſt qui neſciat, quàm frequens, quamque neceſſarius eſt appellandi vſus: nam per eum vel iniquitas iudicantium damnoſa, vel imperitia negligentium corrigitur. l.j. infra eod. licet nonnunquam bene latas ſententias in peius reformet: neque enim vtique ſemper melius pronuntiat, qui nouiſsimus ſententiam laturus eſt. Eſt autem Appellatio ſecundum Azo. ſententiæ a minori iudice latæ per inuocationem maioris iudicis, prætextu iniquitatis primæ ſententiæ reſciſsio. ſupra de mino.l. prefecti. & ad Turp.l.j.§.vlti. Vel eſt ab inferiori iudice ad ſuperiorē gradatim facta prouocatio: vt dicit glo.in c.ij.de conſuet.lib.vj.& ij.q.vj.anteriorum. Relatio vero, eſt remiſsio cauſæ ad ſuperiorem facta. Et eo ipſo quod iudex dicit, referre velle negotium, non poteſt amodo cognoſcere: vt C.de reli.l.j.& C.de app.l.ex illo. Et debet iudex ilico relationis exemplum litigatoribus edere c. intimaſti. de app.& infra l.ij.& iij.C.de reli. Appellare poteſt ille qui eſt condemnatus, ſit vnus vel plures. C.ſi vnus ex plu.app.& c.ab vno de appel.

Appellatio.

Relatio.

A quibus appellari non licet.

Superuacuum eſt admonere, a quibus nō licet appellari: quia omnes ſciunt, non eſſe a principe appellandum, cum ipſe ſit qui prouocatur: vt infra l.j.& in Auten.de ſanct.epiſc.§.j.ſed ab eius reſcripto bene appellatur: vt ſupra tit.j.l.j.§.j.& C.eo.l.non eſt nouum. Interdum etiam imperator ita ſolet iudicem dare, vt non liceat ab eo prouocari: & tunc non appellatur ſecundum leges. Secus iure canonū: vbi ſola friuola appellatio per hanc clauſulam, Appellatione remota, remouetur: vt not.in c.paſtoralis.de app.& ponit glo.fi.infra eo. l.j. Item qui ante ſententiam profeſſus in iudicio fuerit ſe non prouocaturum, vel extra iudicium cum aduerſario ſuo paciſcitur, indubitate auxilium appellationis perdit: vt infra l.j.§.ſi quis. & C.de tēp. appel.l.j.in fi. An autem ab arbitris appellari poſsit, & a quibus, no. infra l.fin.& eſt hodie clare expeditum in c.ab arbitris. de offic.deleg.lib.vj. Item a ſenatu non appellatur. Item non appellatur a ſententia Præfecti prætorio. ſupra de ſententia præfect.præt.

Quis, & a quo appelletur.

Appellare quis poteſt a diffinitiua ſententia, non ab interlocutoria: niſi in caſu, cum iudex quæſtionem in ciuili negotio, vel criminali habendam, contra leges interlocutus eſt: infra de appella. reci.l.ante ſententiam. Et eſt hoc intelligendum de quæſtione quæ fit per tormenta, non de quæſtione principali, quia iudex interlocutoria ſententia diffiniuit, ſupra titul. proxim.l.vltim. Item poteſt

appellari a tota ſententia,& a certo capitulo eius:tamen ſi appelletur ab vno capitulo,non reſcinduntur ideo alia, niſi ſint connexa ſupra de minor.l.etiam.§.ex cauſa.vbi autem quis damnatus,ex pluribus facinoribus propter quædam appellauit,propter quædam non: ſi quidem appellauit in grauiori,differtur pœna in leuioribus.Si vero appellauit a leuiori,grauium pœna eſt omnino imponenda. infra nil noua.appellatio.pendente.l.j.§.vlti,Item poteſt appellari a conſultatione.Item poteſt appellari ab iniqua interpretatione ſententię: ſi tamen is habuit poteſtatem interpretandi, veluti procurator Cæſaris,& præſes prouinciæ:ita tamen vt in cauſa appellationis reddē dæ hoc ſolum quæratur,an iure interpretatum ſit.infra eod.l.ab executore.Item poteſt quis appellare a ſententia iudicis ordinarij:Item a ſententia iudicis delegati,licet delegatus ſit a principe:vt dixi ſupra titul. proxim.

Quando appellandum ſit,& intra quæ tempora.

Appellatio fit apud acta,ſola voce vel dicto,ſi dicat appello.Si autem non apud acta quis appellat, libellus appellatorius offerendus eſt ei,a quo appellatum eſt,ſi eſt copia.Alioquin ei quem appellat ſupra de appel.l.j.& ij.& C.eod.l.litigato.l.eos.§. ſinautem. & infra eod.l.j.§.dies.&.§.ſi quis.Libello autem appellationis porrecto iudici,ſi quidem recipiat,bene eſt:tunc enim & ipſe iudex dare debebit libellos dimiſſorios,ſiue apoſtolos intra xxx.dies, etiam non petente appellatore: ſed & appellator cum inſtantia debet petere,infra de libel.dimiſſo.l.j.quod ſi non fecerit,imputatur ei: licet iudex male fecerit,q̄ nō dedit ei.C.de appel.l.eos.§.appellationes.et l.iudicibus.Si vero non debuit eā recipere, qđ ex multis cauſis cōtingere pōt.infra de appel.recip.l.vlti.& C.quor.appel. non reci, nihil ſibi præiudicat.Immo qui temere appellauit,punitur in quinquaginta libris argenti,& infamatur,& mediocrem pœnam corporalem ſubibit C.de appel.l.eos.§.ſuper his.& l.a proconſulibus.& C.quor.appel.non recip.l.ab executione.§.vlti, Fiebat olim appellatio intra biduum in propria cauſa,quod computabatur a die latæ ſententiæ. In aliena autem cauſa computabatur triduum.infra l.j.§.biduum.& .§.dies.&.§.in propria.& C.de appel.l.eos.§.ſinautem.Hodie vero decennium eſt indultum ad appellationem faciendam a recitatione ſententiæ numerandum:vt in Auten.de appel. & intra quæ tempora.j.reſponſo.quod tempus non currit, niſi a tempore ſententiæ, & ſcientiæ.C.eod.l.j.& C.quo.& quan.iudex l.ab eo.

Libellus appellatorius.

Temere appellare.

Intra quæ tēpora appel.

De appellationibus recipiendis,vel non.

Non omnes appellationes recipiuntur: ſed hæ ſolum, quæ fiunt ab his,quorum intereſt,vel peculiariter:vt ſupra de appel.l. iiij.§.j. vel affectione:vt ſupra de appel.l.non tantum. vel quibus mandatū eſt,vt procuratores, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox reus ratum habet:vt infra l.j.Item qui friuole, vel ſine cauſa appellat,non auditur:vt in c.vt debitus,de appel.Item vbi res dilationem non recipit,non permittitur appellare. ſupra de appel.l.conſtitutiones,veluti ne teſtamentum aperiatur:vt C.eod.l.quiſquis, Item ne

Quorum app. recipiantur.

frumentum in vſummilitum contrahatur C.eod.l.fin. Item ne ſcriptus hæres in poſſeſſionem inducatur. Item ſi ex perpetuo edicto aliquid decernatur, non permittitur appellare quo minus id fiat. Itē quo minus pignus vēdere liceat, appellari non poteſt. infra eod.l.fi. Item non appellatur poſt lapſum decendij, in auten. de appel.§. & ſcimus.colla.iiij.niſi ratione ętatis vel alicuius cauſæ pertinentis ad titulum in integrum reſtitutionis interueniat. ſupra de in integ.reſti.l.vlti.& ſupra de mino.l.ait prætor. Item non appellatur ab executione, vel executore ſententiæ, niſi in caſu quando excedit modū iudicationis, vel quando nimis cito exequitur ſententiam: vt ſupra de appel.l.ab executore.& C.eod.l.ab executione. Item non appellatur a nominatione muneris publici vtilitate priuata, vt tutelæ, vel curę: niſi quando reprobatur executio. ſupra quando appel.ſit.l.j.§. ſi quis. Inſtitu.de excu.tut.§.qui autem. Item non appellatur a ſentētia condemnatoria criminis, cum publice interſit ſtatim puniri damnatos, vt ſunt inſignes latrones, & ſeditionum concitatores, vel duces factionum: vt ſupra de appella.l.conſtitutiones. idem eſt in raptu fœminarum C.de rap.vir.l.j.§.ſinautem. Item non appellat is, quem publice conſtat eſſe debitorem, eo aperte, manifeſteq; conuicto. C.eod.l.vlt. Item nec appellat conuictus is, a quo fiſcalis calculi ſatisfactio poſtulatur, aut tributariæ functionis ſolenne munus expoſcitur, C.eod.l.abſtinendum. Item non appellat quis tertio in eadem cauſa, ſecundo vero regulariter appellat. C. ne liceat in vna eademq; l.j. Interdum ſemel tantum appellatur. in auten. de ſanct. epiſ.§. ſi quis. & C.de appel.l.in offerendis.

De libellis dimiſſorijs, qui apoſtoli dicuntur.

Poſt appellationē interpoſitam iudex, a quo appellatū eſt, literas dat ad eum, qui de appellatione cogniturus eſt, quas literas dimiſſorias, ſiue apoſtolos appellant. Sēſus autem literarum talis eſt: Appellaſſe Titium a ſententia illius, quæ inter illos dicta eſt. Ideo a meo iudicio illum dimitto, & ad veſtrum examen dirigo. ad quod infra de verb.ſig.l.dimiſſoriæ. Sufficit autem petere Apoſtolos inſtāter, & ſæpius inter ſtatuta tempora, i.xxx. dies a die latæ ſententiæ: vt C. eod.l.iudicibus.& in c.ab eo.de appel.lib.vj.& ſi iudex non det, cōteſtetur appellans hoc ipſum, & non nocebit ei, ex quo per eum non ſtat, C.de appel.l.eos.§.apoſtolos.& infra l.vna.in fi.

Dimiſſoria literæ.

Apoſtoli.

Nihil nouari appellatione interpoſita.

Appellationę interpoſita, ſiue ea recepta ſit, ſiue non, medio tempore nihil nouari debet: puta executio ſententiæ, vel quid ſimile: & hoc ex duplici capite. Nam ſi fuerit recepta appellatio. ex eo ꝙ recepta eſt: vt in Auten.vt cū de appella.cog.in prin.& in Autē.vt nulli iudi. Si vero non eſt recepta, tunc nihil debet nouari, ne præiudiciū fiat appellationi, quouſque deliberetur, vtrum recipienda ſit appellatio, an non. Recepta autē appellatione, tādiu nihil erit innouādum, quandiu de appellatione pronuntiatum ſit, vtrum iuſta ſit, vel non: vt ſupra titu.ij.l.ſciendum. vel donec lapſa ſint fatalia: quia tūc firma eſt ſentia prima C.de temp.appel.l.fi.§.illud.

Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcinduntur.

Aliquando contigit, ꝙ ſententia lata, etiam ſi grauamen parti inducat, reſcinditur tamen, quamuis prouocatum non fuerit: vt cum contra ſacras conſtitutiones iudicatur, appellationis neceſsitas remittitur: vt ſupra de app.l. expreſſum. Fallit hoc in certis caſibus not. infra l. j. §. contra cum item. per gl. Item cum quis condemnatur ex edicto peremptorio, quod neque ſolenniter propoſitum eſt, vt debuit, neq; in notitiam peruenit abſentis: talis enim ſententia, vt conſtitutiones demonſtrant, nullius eſt momenti. infra l. j. §. cum ex edicto. Item ſi error calculi in ſententia eſſe dicatur, appellare non eſt neceſſe. Item ſi quis condemnatur in rebus quæ tempore dictæ ſententiæ non fuit in rerum natura. Item ſi quis condemnatur in rebus, quæ in humanis non ſint quo tempore datus eſt. Item ſi impoſsibile ſit præceptum iudicis, impoſsibilitate iuris, vel naturæ: vt infra l. ij. & iij. Item nulla eſt ſententia, cum non iudicauerunt omnes, qui debuerunt iudicare: puta ex duobus delegatis alter ſine reliquo iudicauit. C. eod. l. cum magiſtratus. et in Auten. vt iud. non expec. ſacras iuſ. §. ſi autem duo. & ſupra de arb. l. ſicuti. Item nulla eſt ratione exceſſæ metæ in mulctando: vt C. eod. l. certa. & de modo mulct. vel ratione exceſsi temporis in iudicando: vt ſi erat delegatus datus, vt pronuntiaret ad certum diem. C. eod. l. cum non eo die. Item nulla eſt ratione pretij. ſi lata eſt per pecuniam. C. eod. l. venales. Item decretum nominationis eſt ipſo iure nullum, propter priuilegium minoris ætatis, vel veteranorum: vt C. eod. l. penult. & vlt. Sunt & alij modi plures, quibus ſententia eſt nulla ipſo iure, qui not. C. de ſentẽ. Et quomodo, & quan. iudex.

An per alium cauſæ appellationum reddi poſſunt.

In cauſis vel rebus pecuniarijs etiam per alium cauſæ appellationis reddi poſſunt. Si autem non ſit pecuniaria cauſa, ſed capitalis, per procuratorem agi non licet ſupra de pub. iudi. l. pen. §. ad crimẽ. Sed & ſi ea cauſa ſit, ex qua ſequi ſolet pœna vſq; ad relegationem excluſiue, incipiendo computari a capitali decenſiue: non oportet p alium cauſas agi, ſed ipſum principalem perſonaliter auditorio adeſſe debere. Sed ſi pecuniaria cauſa eſt, ex qua ignominia ſequitur, poteſt per procuratorem hoc agi. Et generaliter quę cauſa per aliũ agi non poteſt, eius nec appellatio per alium agi conceditur: vt infra l. j. in fine. Quæ autem cauſæ per alios agi poſſunt, ponit gloſſ. j. l. j. §. j. in verbo ignominia. & glo. in c. j. de iudi. lib. vj. **Quę cauſa per alios poſſint agi.**

Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus appellauerint.

Hi qui ad munera publica nominati & electi appellauerint, ſi legitimas cauſas non probauerint, periculo eorum erit, quicquid dãni per moram appellationis Reipub. acciderit. Si autem apparuerit eos neceſſario appellaſſe, æſtimabit præſes vel princeps, cui ſit hoc damnum adſcribendũ. facit ad hoc. ſupra de appella. imperatores. §. ſi magiſtratus. & C. quando appellat. ſit l. j. §. alia. **A muneribus pub. non app.**

Eum qui appellauerit in prouincia defendi.

Qui appellauerit,ſi appellationis cauſa peregrinetur,animo proſequendi,vel exercendi appellationem,in prouincia ſua defendi debet in alijs cauſis:nec habet neceſſe perſonaliter defendere, aut perſonaliter reſpondere.hoc enim illis præſtatur, nec neceſſe habent ſe defendere,qui Reipub.cauſa abſunt,infra l.ij. tamen ſi non defendātur,fit miſſio,& venditio bonorum eius: vt ſupra quib. ex cauſ. in poſſ.eatur l.ad cognitionem.

Apud eum,a quo appellatur,aliam cauſam agere compellendum.

Iudex a quo in vna cauſa app.

Hoc iure vtimur,vt quamuis appellatio interpoſita ſit,tamē apud eūdem iudicem a quo quis prouocauerit,compelletur alias cauſas, ſi quas habet,agere:cum habet ibi domicilium, alias contra: vt ſupra de iudic.l.ij.§.& quoque.Nec poteſt reputare iudicem ſibi offenſum,vt non debeat coram eo experiri,vel agere,cum poſſit denuo prouocare C.de appella.l.& in maioribus. Sed eandem cauſam, in qua appellauit,nullo modo ibi agere tenetur:vt C. de appel.l. eos. Immo ſi ageret,diſceder et ab appellatione ſua,c.gratum.§.j. de offi. deleg.&in c.cum veniſſet.de teſta.

Si pendente appellatione mors interuenerit.

Res litigioſa mortua.

Aliquando appellatio porrecta.& ſuſcepta ab initio, extinguitur ex poſt facto.Circa quod ſciendum, ꝙ morte rerum interueniente, de quibus agitur,cauſam poſtea nihilominus agi poſſe: ſi fuerit res talis,quæ mortua poſſit eſſe vſui hominis,puta porcus, vel quid ſimile: maxime cum quis fuerit in mora :vt ſupra de condi. fur.l. ſi ſeruus furtiuus.§.bonæ. Si vero non poſſit eſſe in vſu hominis: vt quia homo eſt,vel quid ſimile, quod mihi tenebaris reſtituere,& deſijt eſſe in rerum natura:ad rem quidē, vel propter rem ipſam principaliter præſtandam agi non poteſt: ſed tamen agi poteſt propter peculium. Item poteſt agi ad pretium rei,ſi mora præceſſit mortem rei.ſupra de verb.obl.l.inter ſtipulātem.§.ſi Stichum.& C.eo.l.quāuis.Si vero contigerit mors ipſis litigatoribus, ſiquidem ciuilis erit cauſa,appellatio facta durabit, etiam poſt mortem appellatoris, vt habeam neceſſe,vel prouocationem exercere,vel ſtatutis acquieſcere.C.eo.l.j.Si vero fuerit criminalis,ſiue reus,ſiue accuſator moriatur,extinguitur cauſa:ſi tamen non expreſſe,ſed tacite bonorum fuerit facta ademptio:tunc enim quia expreſſum eſt inualidum,nec valet quod tacite ineſt.ſupra de ſerui.ru.prædio.l. item .§. qui habet. vbi vero expreſſe ſit ademptio bonorum,quaſi duæ ſunt ſententiæ, quia duo ſunt capitula:vnde vno irritato,nihilominus valet reliquū C.ſi reus vel ac.mor.fu.l.vlti.Sed tamen vbi hæres cauſam appellationis tenetur proſequi,vel exercere,ad minus,quatuor menſes habet ad exercendum appellationem,non ad deliberandum, etiam ſi minus ſupererat defuncto.Si vero plus ſupererat ei, & illud habet C.eo.l.vltima.& C.de iur.deli.cum anterioribus.

De iure fiſci.

Cauſę fiſca.

Variæ ſunt cauſæ, ex quibus nuntiatio ad fiſcum fieri ſolet: nam ſi ille qui eſt incapax, puta deportatus, hæreticus, damnatus in metallo, natus ex damnato coitu, ſiue hæres ſit, ſiue legatarius, vel fideicommiſſarius ſe defert fiſco, & profitetur ſe capere nō poſſe: vel ab alio præuentus defertur: vt infra eodem l. ſenatus. §. ſenatus. vel ꝙ mors ab hæredibus non vindicetur: vt C. vbi cau. fiſc. l. j. & C. de his quibus vt indign. l. j. vel ꝙ indignus hæres qui nuntiatur: vt ſupra de his quibus vt indign. l. indignum. vel ꝙ princeps hæres inſtitutus eſt, & teſtamentum, ſiue codicilli ſurrepti eſſe nuntiantur, vel ꝙ dicatur quis theſaurum inueniſſe in loco publico, vel fiſcali: vel ex præuaricatione fiſcum uictum eſſe: vel talem deceſſiſſe, qui in capitali crimine eſt damnatus, & bona expreſſe adempta: vel qui timore futuræ pœnæ ſe occidit: vel aliquē poſt mortem reum eſſe: vt ſupra de accuſat. l. ex iudiciorum. vel domum deſtructam eſſe per vim publicam, vel priuatum. ſupra ad leg. Iuliam, de vi publ. l. hi q vel ab accuſatione receſſum, & ob id de calumnia, vel tergiuerſatione damnatum eſſe: vel rem litigioſam venundari: vt C. de litig. l. fi. vel pœnam fiſco ex contractu priuato deberi. infra eod. l. aufertur vel quod a Præſide aduerſus legem commiſſum eſſe, vel factum: vt C. de aſſert. l. conſiliarios. & C. ad legem Iuliam repetund. l. j. His enim caſibus bona ad fiſcum deferuntur: & dicitur fiſcus ſuo iure talia bona occupare. Sed nuntiatio vacantium bonorum quadriennio finitur: vt infra l. j. Dicitur autem Fiſcus, pecunia Regis, ſiue ærariū publicum, quo tales pecuniæ pœnales reponuntur. Inde dicitur, ꝙ omnia quæ turpiter quæſita ſunt, vel cum peccato detinentur, ſpectant ad fiſcum: vt in l. Lucius infra eod. Et ꝙ non capit Chriſtus, capit fiſcus: vt ibi, & xvj. q. vij. maiores. & proprie, quid ſit Fiſcus, & vnde dicatur, ponit Bar. C. eo. ſuper rubrica, li. x. & in l. in prouincijs in gl. largitionales C. de muner. & actu. Et de natura fiſci ponit Bal. in quodam conſilio, quod incipit Sanctiſſima & illuſtriſſima.

Fiſcus.

De captiuis, & poſtliminio reuerſis: & de redemptis ab hoſtibus.

Captiui.

Iure gentium capti in bello ſerui efficiuntur capientium: vt Inſtitu. de iure nat. §. ius autem gentium. Nam Imperatores iuſſerunt captiuos vendere, ac per hoc ſeruare, ne occiderentur. Inſt. de iure per ſo. §. ſerui autem. & qui ita in captiuitate fuerant a legitimis actibus prohibebantur: vt ſupra de teſtam. l. lege Cornelia. in fi. & ſupra de liber. & poſthum. l. penult. et vlt. Secutum eſt autem poſtea ius poſtliminij: quod eſt ius amiſſæ rei recuperandæ ab extraneo, moribus & legibus conſtitutum: vt habetur infra. l. poſtliminium. j. reſponſo. Et dictum eſt Poſtliminium a limine, & poſt: vnde etiam qui ab hoſtibus captus eſt, & in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum recte dicimus. Nam ſicut in domo limina finem quendam faciunt, ſic & imperij finem limen eſſe veteres voluerunt: ab eo Poſtliminium dictum, quia ad idem limen reuertebatur, quod amiſerat: vt Inſti. quib. mod. ius pat. po. ſol. §. ſi ab hoſtibus. Et cōpetit ius poſtli-

Poſtliminium.

minij aut in pace, aut in bello. In bello, cũ hi qui nobis hoſtes ſunt, aliquem ex noſtris ceperunt, & intra præſidia ſua perduxerunt: nã ſi ex eodem bello is reuerſus fuerit, poſtliminium habet, id eſt, perin de omnia reſtituuntur ei iura, ac ſi captus ab hoſtibus non eſſet: & ſi cut antequam in præſidia hoſtium deduceretur ciuis fuit, ita etiã in telligitur reuerſus: vt ſi ad amicos noſtros perueniat, aut intra præſi dia noſtra eſſe cœperit l. poſtliminij. infra eod. Sunt autem Hoſtes, quibus bellum publice populus Romanus decreuit, vel ipſi populo Romano: cæteri uero Latrunculi, vel Prædones appellantur: & qui a talibus capitur, non eſt ſeruus eorum, nec poſtliminium illi neceſſa rium eſt l. hoſtes. infra eod. vbi Bar. tractat, an hodie inter Chriſtia nos locum habeat ius poſtliminij.

Hoſtes.

De re militari.

Res militaris dicitur, quæ ad diſciplinam & exercitium militiæ pertinet. Hinc dicitur, ꝙ omne delictum eſt militis, quod aliter, q̃ di ſciplina communis exigit, committitur veluti ſegnitiæ, uel contuma ciæ, vel deſidiæ. l. omnem. in princ. infra eod. Et officium regentis exercitum non tantum in danda, ſed etiam in obſeruanda diſcipli na conſiſtit. Meminerit enim qui armato præeſt, parcisſime dare cõ meatum, equum militarem extra prouinciam ſuam duci nõ permit tere: ad opus priuatum, piſcatum, venatum, militem non mittere l. officium. in princ. infra eo. Officiũ Tribunorum eſt, vel eorum qui exercitui præſunt, milites in caſtris continere, & ad exercitationem perduce, claues portarum ſuſcipere, vigilias interdũ circumire, fru mẽtationibus commilitonũ intereſſe, frumentum probare, fraudem menſuræ coercere, delicta ſecundum ſuæ autoritatis modum caſti gare, querelas cõmilitonum audire, valetudinarios, inſpicere l. offi cium. §. j. infra eo. Sunt autẽ militum delicta quædam propria, quæ dam cum cæteris communia: proprium militare eſt delictum, quod quis vti miles admittit, vt eſt transfuga, emãſor, deſertor, erro. Trãſ fuga eſt, qui ad hoſtes transfugit, et ſe militem dat cui non licet. Emã ſor eſt, qui diu vagatus ad caſtra reuertitur. Deſertor eſt, qui per pro lixum tempus euagatus reducitur. Erro, qui nunquam redit. Pœna militum huiuſmodi eſt, caſtigatio fuſtium, & verberum, pecuniaria mulcta munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, igno minioſa miſſio. In metallum autem, & in opus metalli non dabun tur, nec torquentur. infra eod. l. deſertorem §. ij. & iij. Nec alias ſi miles pœnas quæ plebeis conueniunt: vt ſupra de pœn. l. mortis. §. iſtc. & C. de p. x. l. honor. & C. de quæſt. l. milites. & ideo hodie de cõ ſuetudine non ſuſpenduntur, etiam ex delicto ex quo plebeius ſu ſpenditur: vt dicit glo. in d. l. deſertorem. in ver. torquentur. Miſſio num autem ex militia generales cauſæ ſunt tres, honeſta, cauſaria, ignominioſa: de quibus ſupra de teſt. mil.

Trãsfugæ. Emanſor. Deſertor. Erro.

Miſſion. cauſæ.

De caſtrenſi peculio.

In caſtrenſi peculio filius vicem patrisfamilias obtinet l. ij. ſupra ad Macedo. & agit in eo filius ſine conſenſu patris: tex. & ibi Bar. in fra eod. l. miles. Eſt autem Caſtrenſe peculium, quod a parentibus vel cognatis in militia degentibus, donatũ eſt: vel quod ipſe filiusfa

Caſtrenſe peculium.

militias militia acquiſiuit,quod acquiſiturus non fuiſſet niſi militaſſet infra eod.l.caſtrenſe.ita dicit gl.in c.licet de ſepult.lib.vj. & in glo. Inſtitut. per quas perſ.nob.acq.§.j.de hoc in l.fori.& ibi Cyn. C.de aduoc.diuerſ.iudic.& C.de inoffi.teſt.l.fi.in quæſt.vlt.& Bart. infra eod.ſi forte.& l.fi.C.de ſilentia.lib.x.& Bal.in l. cum oporter.C.de bon.quæ lib.Illud autem quod miles in militia acquirit,quod acqui ſiturus eſſet etiam ſine militia id peculium eius caſtrenſe non eſt.d.l. caſtrenſe.in fi.& ſupra ex quib.cauſ.ma. his q Reipu. Et in hoc caſtrenſi multa ſunt ſpecialia,quæ hoc titulo tractantur.

De priuilegijs veteranorum.

Veteranorũ priuilegium inter cætera etiam in delictis habet prærogatiuam,vt ſeparentur a cęteris in pœnis:nec ad beſtias itaq; datur veteranus,nec fuſtibus cæditur infra l.j.Et veteranis, & liberis veteranorũ idē honor habetur,qui & decurionibus.infra l.iij. Sunt autem Veterani quibus honeſte ſacramento ſolutis data eſt immunitas:vt colligitur in l.ij.infra eod. Vel ſunt non ſolum legionarii,ſed omnis qui qualitercunq; militauit,& honeſte eſt ab ipſa militia abſolutus.l.ſed & milites.§.veteranus.ſupra de excuſ.tut.& pſertim ſi per viginti annos militauit: vt dicit gl.ſuper rubro.C.de veter. **Veterani.**

LIBER L.

Et ultimus huius.

Ad municipales:& de incolis.

MVnicipem facit aut natiuitas propria,vel paterna.infra, eod.l.aſſumptio.aut manumiſſio,vt eius originem ſequatur,a quo fuit manumiſſus.infra eo.l.eius. aut adoptio dũ durat.infra,eod.l.ſi is.Et proprie quidē, Municipes appellantur muneris partis participes.hinc & Municipium ciuitas dicitur:eo quia recepti in ciuitate munera cũ ciuibus ſubeunt, id eſt, publica officia.Sed abuſiue Municipes dicimus ſuę cuiuſq; ciuitatis ciues,puta Cāpanos,Puteolanos: qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus eſt,Campanus eſt. Sed & ſi ex patre Campano, matre autem Puteolana æque municeps Campanus eſt, niſi forte priuilegio aliquo materna origo inſpiciatur: vt C.de incol.l. priuilegio.tunc enim maternæ originis erit municeps: vt puta Ilienſibus conceſſum eſt,vt qui matre Ilienſi eſt,ſit eorum municeps: etiā Delphis,& Ponticis hoc idem tributum & conſeruatum eſt, infra l.j.§. j.Incola & his magiſtratibus parere debet,apud quos incola eſt, & illis apud quos ciuis eſt l.incola.j.infra eod. Et dicitur eſſe Incola, quia illius ciuitatis quam incoluit præcipuis,id eſt, muneribus, ſeu officijs,aut actibus publicis vtitur l.ſcire.infra eod.vel qui in aliquā regionem domicilium ſuum contulit: & idem eſt quod Aduena.l. pupillus.§.j.infra de verb.ſignifi. **Municipes** **Municipiū** **Incola.**

De decurionibus,& eorum filijs.

Decuriones ſunt dicti, ex eo quod initio, cum deducerentur coloniæ ſub conditione Romanorum, decima pars eorum qui deducerentur conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit.l. pupillus.§.de-

curiones. infra de verb. ſign. de hoc C. de lat. liber. toll. in princ. erat enim Decurionatus ordo quidam in ciuitate, prouidens regimini ciuitatis: & ſunt Conſiliarij ciuitatis: ut gl. ſupra quod cuiuſq; vniuerſ. l. nonnulli. & not. C. quæ ſit long. conſue. ſuper rubro. Et licet quilibet poſſit mutare domicilium ſuum: vt ſupra titu. proxim. l. nihil. decuriones tamen, qui ſedibus ciuitatis ad quam pertinent relictis, in alia loca transmigrauerint, præſes prouinciæ reuocabit in patrium ſolum, & muneribus congruentibus fungi curet l. j. infra eod. Et in quo differat Decurio a Curiali, no. C. eo. ſuper rub. li. x. Et quem honorem, & quod onus habeant decuriones, not. ibi. in l. j. gl. j.

Decurionatus. Cōſiliarij.

De albo ſcribendo.

Albū Prætoris.

Album erat tabula quædam, vel paries dealbatus, vel murus, in quo edicta publica prætorum conſcribebantur: vt dicit gl. Inſtit. de act. §. pœnales. & in Clement. dudum. de iudic. de quo Specu. tit. de dol. & cont. §. reſtat. Et qui tale album corrumpebat, egregie puniebatur l. ſi quis id quod ſupra de iuriſd. om. Iud. Et in hoc albo deſcribebantur etiam Decuriones eo ordine, quo quiſque eorum maximo in municipio functus eſt, & prout vnuſquiſque eorum in ordine venit l. j. infra eo. Et in hoc albo decurionum & municipium ante ſcribebantur nomina eorum qui dignitates Principis iudicio conſecuti ſunt, et poſtea eorum qui tantum municipalibus honoribus functi ſunt l. ſi. infra eodem.

De muneribus & honoribus.

Vehicularis res. Nauicularis. Decemprimatus. Perſonalia munera.

Munerum ciuilium quædam ſunt patrimonij, quędam perſonatū, quædam miſta. Patrimonij munera ſunt rei vehicularis, ſcilicet præbens vehiculum ad onus portandum ſupra loca. l. cum in plures. §. vehiculum. Item nauicularis, id eſt, præbens nauem, &c. ſupra Decemprimatus, id eſt, cuiuſdam qui præerat decem: idem dicitur Decaprotes: ut infra l. iij. §. decaprotes. quia ab iſtis decemprimatibus periculo ipſorum exactiones ſolennium functionum celebrantur. Perſonalia ſunt ciuilia munera, vt Defenſio ciuitatis, id eſt, vt ſyndicus fiat. Legatio ad cenſus accipiendos, ut patrimonium ſcribatur. Item cura prædiorum publicorum, frumenti comparandi, aquæductus, equorum Circenſium ſpectacula, publicæ viæ munitiones, atq; arcæ frumentariæ, calefactiones thermarum, annonæ diuiſio, & quęcunque aliæ ſunt curæ ſimiles iſtis. Et generaliter perſonale munus eſt, quod corporibus cum labore & ſolicitudine animi, ac uigilantia principaliter exiſtit. Patrimoniale vero eſt, in quo ſumptus maxime poſtulatur l. j. §. j. & ij. infra eod. Quod autem ad honores pertinet, etiam is qui in patris poteſtate eſt, filium in poteſtate habet l. ij. infra eod. Et qui originem ab vrbe Roma habent, ſi alio loco domiciliū conſtituerint, munera eius ſuſtinere debent. l. iij. in princ. infra eod. Quæ autem proprie dicuntur munera patrimoniorum, & quæ perſonalia, habentur ad longum in l. munerum, infra eod. & de Miſtis, in d. l. munerum. §. miſta.

Patrimoniale munus.

De vacatione & excuſatione munerum.

Licet omnis excuſatio ſuæ æquitati nitatur, ſi tamen prætendentibus

ſibus aliquid ſine iudic, id eſt, ſine cauſę cognitione credi deberet,
aut ſi paſsim ſine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, per-
miſſum fuerit ſe excuſare, non erunt qui munera neceſſaria in re-
bus publicis obeant l.j.in princ. infra eod, quod malum eſſet: vt ſu-
pra de origine iuris l.ij.§.poſt originem. quare nemini vacatio, vel
excuſatio a muneribus tribuitur, niſi cauſa per iudicem cognita. Eſt
autem Vacatio defectio, vel ceſſatio: & vacare, id eſt, deficere: vt in- Vacatio.
fra de var. & extraordin. cognit. in rubro. & in l.j. circa principium.
Item vacare eſt intendere, vel operam dare. ſupra de arb. l. non di-
ſtinguemus. §. ex compromiſſo. de quo per Ioan. An. c. ij. ver. ſuper
ſchol. ne cle. vel mo. Et de vacatione ab officio quemadmodum in
hoc titulo accipitur, ponit pulchre Angel. in conſilio ſuo cclxxxij.
quod incipit: Punctus. Excuſatio autem eſt exceptio quæ ab eo Excuſatio.
proponitur, qui munus, id eſt, officium publicum ſubire haberet
animo illud euitandi, vel ſubterfugiendi: de quibus hic in l. ſecunda
& in l. in hono,

De iure immunitatis.

Titulus ſupra proximus ad munera euitanda, hic ad euitandos
honores datur: licet quædam leges diuerſis modis in vtroque ponã
tur. Vel, ibi de ſubeundis, hic de euitandis: & eſt ſimilis diuerſitas ti
tulorum, C. de aduo. diuer. iudiciorum: & de aduo. diuer. iudicum.
Immunitates datæ perſonis, hæredibus non relinquuntur: ſed gene-
ri poſteriſq; datæ, in perpetuum ſuccedentibus durant l. iiij. infra eo
dem. Et dicitur immunitas priuilegium quoddam, vel remiſsio a iu Immuni-
re, ad non ſubeunda munera, vel honores conceſſa: qualia multa tas.
enumerantur hoc titulo, quædam etiam. §. tit. proxi.

De legationibus.

Legatio eſt functio publici muneris extra territorium, vel pro- Legatio.
uinciam, aut locum conſtituentis ſubeunda. Et eſt legatus, princi- Legatus.
pis, vel alterius Reip. nuntius aut orator pro aliqua ambaſiata vel
aliquod nudum miniſterium exercēdum: de quo j. diſt. ius gentium,
& xcvij. diſt. per tot. maxime in c. nobiliſsimus. Et tales legati, qua-
tenus Reip. cauſa abſunt, habent excuſationem a muneribus & ho-
noribus: vt hoc tit. & Inſti. de excu. tut. §. fin. ponitur etiam hic pœ-
na eius legati, qui legationem deſeruit, cum diſtinctione, ex qua cau
ſa deſeruerit: vt in l.j. & ij. & quandiu habet vacationem poſt redi-
tum, not. in l. Paulus.

De adminiſtratione rerum ad ciui- tatem pertinentium.

Quod ad certam ſpeciem ciuitatis relinquitur, in alios vſus con-
uertere non licet. infra l.j. niſi in caſibus: vt infra eod. legatum. & ſu-
pra de vſufruct. lega. l. legatum ciuitati. & infra de ope. pub. l. pen.
& de polli. l. Imperatores. in fin. & C. de expen. lud. l.j. lib. xj. Magi-
ſtratus Rei pub. non dolum ſolummodo, ſed etiam latam negligen-
tiam, hoc amplius etiam diligentiam debent, id eſt, culpam leuem l.
magiſtratus. infra eod. & generaliter, quomodo omnes res ad vſum

Reip. ſpectantes, vel eius curam per publicas perſonas geri & adminiſtrari debent, hic tractatur.

De decretis ab ordine faciendis.

Quæcunque ad collegium, vel vniuerſitatem pertinent, non aliter tractari debet, aut collegio præiudicare, ꝙ ſi ab ipſo ordine eiuſdem profeſsionis decretum intercedat. Illaq; decreti quæ non legitimo numero decurionum coadunato facta ſunt, non valent. l. ij. infra eod. Non dicitur autem aliter ab ordine factum, ꝙ duabus partibus adhibitis l. iij. infra eod. Si autem duæ partes non adſunt, poteſt inter duas numerari quam ipſa decreuerit, ſupra quod cuiuſque vniuer. l. nulli. & l. plane. Et quod ſemel ordo decreuit, non oportet id reſcindi, niſi ex cauſa: vt ſi forte ad publicam vtilitatem reſpiciat reſciſsio prioris decreti l. quod ſemel. infra eod.

De operibus publicis.

De operibus quæ in muris, vel portis, vel in rebus publicis fiunt, aut ſi muri extruantur, præſes aditus principem conſulere debet. infra l. de operibns. qui æſtimabit an locari, vel deſtrui debeant propter pericula l. ſi legatum. infra eod. & ſupra ne quid in loco ſac. fi. l. fi. Et dicitur opus publicum, quod ad vtilitatē aut vſum Reip. principaliter pertinet. Et qui huic operi præeſt, Curator operum publicorum appellatur. infra l. j. circa princ. & l. ij. §. curatores. Cuius officium eſt, obtinere a præſide, ne fines publici a priuatis detineantur: & ſi qui publici ſunt, a priuatis ſeparentur: & publici reditus augeantur. Et ſi qua loca publica vel ædificia in vſu priuatorum inuenerit, æſtimare vtrum ne vendicanda in publicum ſint, an vectigal ibi melius ſit imponi: & illud quod vtilius eſſe Reipub. intellexerit, ſequi. l. ſi legatum. in fin. infra eod.

Curator operum publicorum.

De nundinis.

Nundinæ ſunt immunitas a principe conceſſa ad habendum generale forum in ſua poſſeſsione, vel villa, vel caſtro: vt ponit glo. in l. j. infra eod. Et poteſt concedi a ſolo principe: & non vtendo, qui impetrauit hoc priuilegium decennij tempore, vſum amittit l. j. infra eod. Sunt autem nundinæ neceſſariæ, & hominibus perquam vtiles: eo ꝙ & ſummæ prudentiæ & autoritatis apud Græcos Plato in lib. 11. ciuilis conuerſationis, in ciuitate bene, beateq; inſtituta, negotiatores in primis neceſſarios dixit. Indiget enim ciuitas pluribus ruſticis, & alijs miniſtrantibus inuehentibus in vrbem, & euehentibus ſingula. Hi autem ſunt Negotiatores, qui diuerſas merces afferunt l. ij. infra eod. Et ſic Nundinæ dicuntur celebratio generalis fori: vt hic, & C. de nun. & ſupra de acquir. poſſ. l. clam poſsidere. §. qui ad nundinas, Ioan. And. in c. nauiganti. de vſur. aliter accipit hoc verbum. ſupra pro ſoc. l. ſocietas. Et ille qui impetrauit ſuper nundinis reſcriptum, nullum in mercatibus, atque nundinis, ex mercibus negotiatorum debet conuenire, aut venalitijs vel locorum temporali quæſtu & commodo, priuata exactione nullum debet inſequi: vel ſub prætextu priuati debiti moleſtiam inferre concurrentibus ibidem. Concurrentes enim habent exceptionem, interim dum ſic

Negotiatores.

Nundinæ.

ſerint nundinæ. Qui enim impetrauit reſcriptum,debet eſſe conten tus eo commodo, ꝙ propter forum eius terra impinguatur. Sed alij in nundinis contrahentes bene poſſunt conuenire debitores ſuos, quos obligauerunt,habentes ibi per gulam,vel ſtationem : vt ſupra de iudi.l.hæres.§.proinde. & C.eod.l.j. & in c.j.§.contrahentes. de foro comp.lib.vj.

De pollicitationibus.

Pollicitatio eſt promiſsio ſponte,& nemine rogante facta. Pollicemur enim ſponte, promittimus rogati, vel coacti : Seru. ſuper 1. Aen. Et differt in hoc a pacto,quia Pactum eſt duorum conſenſus,& conuentio : Pollicitatio vero offerentis ſolius promiſſum l.iij.infra eodem. Et licet regulariter de iure ciuili ex nudo pacto non oriatur actio,vt diximus ſupra de pact. ex pollicitatione tamen, quam quis facit Reip.puta opus ſe facturum,vel pecuniam daturum,quis obligatur:& hoc ſi ob honorem promiſerit ſibi decretum, id eſt, ab ordine datum,vel dandum:vel ob aliam iuſtam cauſam. Si vero ſine cauſa promiſerit, non erit obligatus : & ita multis conſtitutionibus & veteribus & nouis continetur : ſi tamen ſine cauſa promiſerit & facere incœperit, obligatus eſt qui cœpit l.j.infra eod.& dicitur cœpiſſe,ſi fundamenta fecerit,vel locum purgauerit,vel ſi locus illi petenti deſtinatus eſt: vel ſi apparatum ſiue impenſam in publico poſuit ; vt ibi. Cœpiſſe dicitur.

De varijs & extraordinarijs cognitionibus, & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicatur.

Præſes prouinciæ de mercedibus ius dicere ſolet, extra ordinem officio iudicis implorato : ſed præceptoribus tantum ſtudiorum liberalium. Liberalia autem ſtudia dicuntur ea, quæ Græci Gymnaſia appellant:vt ſunt Rhetores,Grammatici, & Geometræ : Medicorum quoque eadem eſt cauſa,quę & profeſſorum,niſi ꝙ iuſtior, cum hi ſalutem hominum agant, illi ſtudiorum curam, & ideo his quoque extra ordinem ius dici decet. Eſt autem extra ordinem ius dicere,implorare officium iudicis ad mercedem conſtituendam, & ſoluendam,& dandum ſalarium:etiam ſi a principio non fuerit conſtituta merces:vt infra l.j.§.medicorum. & in ipſa rubrica: & ſupra de dec.ab ord.fac.l.ambitioſa.§.ad idem.C.de profeſ.& med.l.medicos.lib.x. Cognitionum autem numerus cum ex varijs cauſis deſcendat,in genera diuidi facile non poteſt, niſi ſummatim diuidatur in quatuor ſpecies: Aut enim de muneribus ſiue honoribus gerẽdis agitatur:aut de pecuniaria re diſceptatur:aut de æſtimatione alicuius, id eſt, fama vel opinione cognoſcitur : aut de capitali crimine quæritur,infra l.penul. Iudex autem qui litem ſuam fecerit, contra æquitatem pronuntiando,non proprie ex maleficio obligatus vide tur,ſed quia nec contractu obligatus eſt, & vtique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam : ideo videtur quaſi ex maleficio teneri in factum actione,& inquantum de ea re æquum religioni iudicantis viſum fuerit, pœnam ſuſtinebit,infra eod.l.fin.& Inſt.de obl.ex quaſi malefic.circa prin.

Liberalia ſtudia.

Extra ordinem ius dicere.

Cognitionum numerus.

Iudex faciens litem ſuam.

De proxenetis.

Proxeneta eſt, qui inquirit voluntates aliquorum, ſecundum gl.
hic ſuper rubro. Et dicitur apud nos Licitator ſiue Mediator; dedu
citur a προξενέω, qđ eſt, cōcilio, induco: & proprie dicitur cōpoſitor
& mediator emibiliū & vendibiliū. media videlicet iſta perſona, p
quā aliquis contractus celebrādus, vel ineundus procuratur: & eius
Philotropha. merces vel remuneratio dicitur Proxeneticū, quæ & Philotropha
dicūtur. infra l.ij. & iure licito peti poſſunt. infra l.j. Hos & Græci
Paranymphos appellant, præſertim ſi conditionis alicuius ad matri
moniū, vel amicitiæ quærendæ inter aliquos, vel aſſeſſuræ, vel ali-
cuius alterius rei proxeneta & procurator ſit. Sunt enim huiuſmo-
di hominū officinę in magnis ciuitatibus nō improbabiles, in vendi
tionibus, cōmercijs, & cōtractibus licitis: imo vtiles l. fin. infra eod.

De cenſibus.

Cēſus eſt præſtatio tributi: vel eſt annua pēſio, quæ de prouētibus
rerū immobiliū datur. not. j. q. iij. quæſitū. & in quo differt a tributo
ponit Bar. in l. j. ſupra de publ. & vect. & Io. An. in c. ad audientiā. de
præſcrip. & ibi do. Anto. Et in quo differt cēſus a pēſione, not. gl. in
Clem. j. de ſup. neg. prael. in verb. pēſiones. Eſt autē ſciendū ꝙ Italia
Italia. non præſtat tributū: quia domina prouinciarū: in Auten. vt om. obe.
iudi. §. hoc conſiderantes. in gl. prouincias. coll. v. ne princeps pro-
uinciarum facta ſit ſub tributo: vt dicit glo. C. ſine cen. & reli. l. om-
nes. licet Albericus dicat, ꝙ eſt ancilla ancillarum. cauſas vide per
Archid. xxiij. q. v. non vos. Sunt enim quædam ciuitates quæ ſunt
iuris Italici, vt non ſoluat cenſum, vel tributum Romanis: de qui-
bus l. fin. infra eod. & quædam coloniæ, de quibus in l. j.

De verborum, & rerum ſignificatione.

Cum omne ius, quo vtimur, vel ad perſonas, vel ad res, vel actio-
nes pertineat: vt Inſt. de iur. na. §. fin. de quibus omnibus in hoc vo-
lumine Pandectarū dictum eſt: ſed quia in his vertuntur multæ du-
bitationes circa verborum & rerum expoſitiones, & interpretatio-
Verbum. nes, ideo de hoc ponit: Verbum quandoq; ſtricte ponitur, prout eſt
pars orationis ſignificatiuum actionis, & paſsionis: hic autē largius
ponitur ſecūdū denominationē pro qualibet parte orationis. Et di
citur verbū ab aëris verberatu, quod cōmune accidens eſt omnibus
Res. partibus orationis. Rei etiā verbū eſt hic vt generale accipiendum
pro qualibet re mobili, vel immobili, aut ſe mouenti, vt diximus ſu-
pra de reb. cred. Et verba ſignificant actiue, ſed res paſsiue: quia uer
Significare. ba ſignificāt: ſed res ſignificantur. Et eſt ſignificare, demōſtrare rem
de qua quæritur, proprio nomine ei attributo: ſed hic largius ſumi-
tur, vt etiam ſi propriū nomen nō interueniat, ſed quocunq; modo
deſignetur res: vt ſupra ſi certum pet. l. certum. De ſignificatione au
tem verborum pleniſsime & perfectiſsime tradere non poſſumus.
Sunt enim quædā, quæ nō recipiunt perfectā doctrinā, vel propter
infinitatem, vt in omnibus extraord. criminibus puniendis: vel pro
pter confuſionem rei, vt cum quæritur, quādo ſit mora facta, ſupra

de vſur.l.mora. vel propter infidelitatem hominũ, vel varietatem perſonarum, vt cum quæritur, quanta fides ſit habenda teſtibus. Et ideo dicit lex, non poſſe omnes caſus qui quandoq; inciderint lege cõprehendi: vt ſupra de leg.& ſen.con.l.neq;.& l.non poſſunt.& alibi, q́ plura ſint negotia, q̃ vocabula. ſupra de pſcrip. verb. l. natura.

De regulis iuris.

Enimuero ſpecialiter omni iure prætorio, & ciuili, per titulos diuerſos tractãdo de perſonis, rebus, actionibus, in quibus omne ius cõſiſtit: vt ſupra de ſta.ho.l.j. nunc generales diffinitiones, ſiue traditiones annectemus. Nec enim nouum eſt, vt quibuſdam ſpecialiter enumeratis, generalis quædam ſubijciatur clauſula, quæ omnia cõprehendat: vt ſupra ad le. Aquil.l.ſi ſeruus ſeruum.§.inquit lex. Eſt autem regula multorum ſimilium collectio, ſecundum Grãmaticos: vel eſt, quæ rem quæ eſt, breuiter enarrat. Et dicitur regula, quia regi normam recte viuẽdi præbet. Inde Regularis, quaſi recte viuens, vel ſub regula viuens. Dicitur etiam regula, eo q́ recta ducit, nec aliorſum trahit. Perſius: Appoſita intortos oſtendit regula mores. Eſt enim regula rectitudinis vel certitudinis forma, per quam ſcriptor mouit modum recte ſcribendi, & ſecator modum recte ſecandi, & ſic de ſimilibus. Ita per regulas modum recte iudicandi cognoſcimus iij. diſtin, regula quaſi regulariter vera quãuis patiatur exceptiones: quia exceptio eſt de regula xxxij.q.ij. dominus noſter. Et conſtituitur regula per verba quæ de ſua natura omnia cõprehendunt: vt ſunt vniuerſalia, affirmatiua, & negatiua. Item per verba negatiua, & indiffinita, quæ æquipollent vniuerſali. C. de hæred. vend.l.vlt. Officium regulæ eſt, plures ſimiles caſus ſimul iungere clauo rationis. infra eod.l.j. ibi, quaſi cauſæ coniunctio eſt, &c. Et ſolet dici, q́ per regulam non ſtatuitur ius, ſed ex iure ſumitur regula: & ideo proprie loquendo dici debuiſſet non De regulis iuris: ſed De iure regularum. Allegatur tamen regula pro iure, non tam ex origine, q̃ ex forma. Et potior eſt eius cauſa, pro quo facit regula: habet enim aduerſarius neceſſe oſtendere rationem, quare in illo caſu regula nõ loquatur, vt dicit gloſ. eod. tit. lib. vj. ſuper rubro. Quid autem ſit ius, & vnde dicatur, dictum eſt ſupra de iuſt. & iur. Et ſumitur hic pro noſtro iure, ſcilicet ciuili, non canonico.

Regula.

Officium regulæ.

CODICIS

IVSTINIANI

TITVLI.

LIBER iſte, ſecundus ex principalibus legum voluminibus, Codex diui Iuſtiniani dicitur: & κατ' ἐξοχὴν, id eſt, per eminentiam, vel per Antonomaſiam, id eſt, vice proprij nominis Codex appellatur. Sicut ſe habet Vrbis, & Poetæ, Apoſtolicq; vocabulum: vt Inſtit. de iur. nat. §. ſed quoties. & forte ideo, quia Codex dicitur a cogendo, Cogere, n. vel imperare propriũ eſt

Imperatoris,vt eius nomen denotatur,cuius eſt hic liber.Et hæc eſt præcipua legis virtus.ff.de legi.&ſe.con.l.legis.Vel dicitur a cogēdo,id eſt,cōponendo, vel congregando:ſicut fructus dicuntur cogi.ff.de peti.hære.l.a patre §.vlti. Verg. Tityre coge pecus.Iuſtiniani dicitur,ad differentiā trium veterum codicum:Hermogeniani,Gregoriani,& Theodoſiani:de quibus infra. Nā intentio domini Iuſtiniani eſt ex illis tribus codicibus, & extrauagātibus conſtitutionibus,hunc codicē cōponere. Finis autē, ſiue vtilitas,ſumma eſt:quia hoc opere perfecto facili modo erit acceſſus ad tutiores cauſarum diffinitiones: & quia ex hoc nouo codice reſultabit recitatio diuaſium conſtitutionū, & quia non eſt opus maxima mole pecuniarū.

Iuſtinianus.

In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, Codicis domini Iuſtiniani ſacratiſsimi principis perpetui Auguſti,repetitæ prælectiones libri primi, Conſtitutio prima, de nouo codice faciendo.

Nouus codex fac.

Imperator tractaturus de Iuſtitia & iure, præmittit tres conſtitutiones,quæ vicem obtinent proœmij.In quibus auditorem beneuolum,docilem,& attentum reddit. Et in hac prima conſtitutione imperat, vetat, permittit,punit: quæ quatuor ſunt legis virtutes.ff.de leg.& ſe.con.l.legis. Imperat,cum decem Philoſophis, id eſt,viris prudentibus committit, vt codicem componant: vt infra eod.§. ideoq; ad hoc,vſque illuc:ita tamen, &c. Permittit,additionem,detractionem,mutationem: vt ibi,adijcientes,&c.Vetat,ex alio codice recitationem fieri:vt in fin.l.Punit,ut infra l.proxi.§.falſi. Docet etiam, quod ipſe ſit aggreſſus:cum tradat hæc neceſſario corrigenda eſſe,&c.& ita quodam modo ſuum opus commendat.

De Iuſtiniano codice confirmando.

Superior conſtitutio facta fuit nondum compoſito hoc codice: hæc autem cum iam erat completus,vt probatur infra ead.l..§.ijſdē prudentibus, & ideo ponit in rubrica de Iuſtiniano codice confirmando:quia antiquum codicem reiecit,& hunc confirmat. In principio autem huius conſtitutionis commendat vtilitatem ſui operis, probando qualiter ad Rempublicam ſpectat. Secundo mandatum certis perſonis repetit iniunctum, & eorum ſtudium comprobat. Tertio tradit de vi legum, & adijcit de pœna allegantium illicitas leges. Circa compilationem autem librorum legalium colligi poteſt, q decem fuerunt compoſitores primi Codicis Iuſtiniani: vt ſupra in conſtitut. prima. ſicut etiam decem viri fuerunt in petendis tabulis.ff.de orig.iur.l.ij.§.exactis.& vij.diſt.c.fuerunt. Item tres in Inſtitu.vt in proœ.eiuſdem.§.cumq; hoc Deo. Et quindecim in cōpilatione Digeſtorum: vt inſti.in proœ.§.quas ex omnibus.& infra de ve.iur.enu.l.ij.§.quæ omnia. Item quinq; in compilatione noui codicis,infra tit.proxi.Ita dicit gloſſ.ſupra in conſti.j.

Compoſitores codicis

De emendatione codicis Iuſtiniani, & ſecunda eius editione.

Hæc conſtitutio quattuor continet partes. Primo enim dicit, qualiter curat componere leges ad negotia dirimēda. Quod patet, quia iam fecit codicem, & confirmauit eundem. Secundo dicit, ꝙ poſt prædictum codicem factum, fecit ipſe multas conſtitutiones, corrigens, & immutans leges de his quæ erant in codice, quæ conſtitutiones cum non eſſent in corpore codicis, mandauit quibuſdam ſapientibus, vt primum codicem diſſoluant, & iſtas interſerant, & alias immutent, vt eis videbitur, & ſic nouum librum faciant. Tertio dicit hoc eſſe factum, & ideo mandat eum ſeruari, & nullam aliam Imperatoris legem, niſi de nouo faciat. Si autem aliquid fuerit ſcribi neceſſarium, in ſpeciali libro nouellarum nomine aſsignabitur. Quarto & vltimo mittit eum ſenatoribus Conſtantinopolitanis.

De ſumma trinitate, & fide catholica: vt nemo de ea publice contendere audeat, aut diſputare.

Iuſtinianus æquitatis iuſtitiæꝙ ſtatuta inquiſiturus, præmittit de ſumma trinitate, a qua iuſtitia (ſicut ex eius diffinitione patet) ducit originem, & omnis æquitas ſplendeſcit in lucem: & quia ſuper ſumma (id eſt, in æternum benedicta) trinitate noſtra fides (quæ dicitur Catholica, id eſt, vniuerſalis) conſiſtit, ideo de ea ponit. Vel quia tractaturus eſt de iuſtitia, de eius parte præcipua prius exorditur, id eſt, de religione Religionis autem principium eſt fides: cum omne quod non eſt ex fide, ſit peccatum. extra de præſcriptio. c. fi. & xxviij. quæſt. j. c. ſ. & noſtra reparatio a fide ſumpſit exordium: & nil boni poſsit ſuperædificari vbi fidei deficit fundamentum j. q. j. cum Paulus. Ideo Iuſtinianus ſui operis poſuit ſummam trinitatē & fidei catholicæ fundamentum: vt dicit gloſſ. hic ſuper rubro. de qua quia publice tractari ſæpe non expedit, ſupponit vt nemo de ea, &c. Et dicitur ſumma, quia maior, immo maxima eſt omnium rerum: vtpote cum ab ea, tanquam a prima cauſa, omnia procedunt. infra de vet. iur. enu. l. j. circa princ. Trinitas dicitur, propter perſonas quæ in diuinitate conſiſtunt: vt enim alius eſt pater, alius filius, alius ſpiritus ſanctus: ita alia eſt perſona patris, alia filij, alia ſpiritus ſancti: non tamen tres Dij, ſed vnus tantum Deus: nec tres trium perſonarum ſubſtantiæ, ſed vna tantum, quæ Græco vocabulo *ουσια*, id eſt, indiuiſa ſubſtantia dicitur: vt ſupra eod. l. ij. Eſt itaque, vt iam dictum eſt, trinitas in perſonis, vnitas in ſubſtantia, deitate, eſſentia, maieſtate, gloria, æternitate, immenſitate, incommutabilitate, omnipotentia: cuius laus, honor, virtus, & magnificentia per infinita ſeculorum ſecula. Fides autem quandoque ponitur pro promiſsione: vt Inſti. de rer. diui §. venditæ. quandoque dicitur propoſitum, ſiue mentis intentio, in contractu, vel extra contractum adhibita: vel ſi fuerit in re alterius cōtrahentis, vel non contrahētis,

Summa trinitas.

Fides.

adhibita ad eum decipiendum, vel vt ei præiudicetur, dicitur mala
fides, ſeu intentio. Cæterum ſi fuerit vt tibi conſulas, nec quenquam
fallas, dicitur bona fides, credulitas: & in hac ſignificatione ſumi-
tur hic. Vnde Apoſtolus: Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum,
argumentum non apparentium. Et intellige credulitas, non cuiuſli-
bet re, ſed circa trinitatem, & ea quæ ſalutis ſunt æternæ. Et dicitur
Fides ideo, quia fiet, omnino enim furtum eſt quòd ſperatur. Vel
dicitur a fidis, quæ Græce chorda dicitur: Sicut enim in cithara chor
dæ conſonare debent ad perficiendam melodiam, ita & inter ami-
cos animi: ita ad Deum, & cum Deo pectora noſtra & corda conſo-
nare, & quadrare debent, ad conſtituendam conſonantiam ſalutife-
ram, & cœleſtem harmoniam. Dicitur autem Catholica, id eſt, vni-
uerſalis, & vbiq; porrecta. Vnde dicitur in regio poemate: In omnē
terrā exiuit, &c. Hinc & imperator hic, Cūctos populos, inquit, &c.
Quæ autem ſit fides catholica, & quid de indiuidua trinitate, ac in-
carnatione verbi credere debeamus, altior eſt materia, quàm præſens
hoc opuſculum vel capere, vel profeſsio noſtra explicare queat.
Credimus autem autoritatem Apoſtolorum, & Euangeliſtarum, cæ
terorumque eccleſiæ Dei fundatorum. Item conciliorum quatuor
Niceni, Conſtantinopolitani, Calcedonij, & Epheſini: vt infra eod.
l. cunctos. & l. victor. §. ſuſcipimus. Male autem credētes multis pœ-
nis afficiuntur, quæ explicantur infra de hære. & ma. l. j. ij. & l. quo-
niam. Sed & quædam ponuntur infra eod. l. j. §. reliquos. & l. nullus
§. ſciant. &. §. qui vero. Bene credentes præmio vitæ æternæ afficiū
tur, ſi tamen aqua & ſpiritu renati, & tabulam pœnitentiæ poſt nau
fragium peccati arripuerint: vt infra l. j. §. hanc.

De ſacroſanctis eccleſijs, & de rebus & priuilegijs earum.

Quia mater fidei & religionis eſt Eccleſia: vt infra eodem iube-
mus ij. in fi. j. reſponſo, ideo de ſacroſanct. eccle. ponit. Cui Eccleſiæ
opus eſt rebus tam diuino cultui, quam perſonarum ibidem de ſer-
uientium vſui ſuppeditantibus. Si quidem res ſunt neceſſariæ his,
qui in eccleſijs obſecundant diuinis myſterijs. Qui enim altario ſer-
uit, de altari etiam viuere debet, ſecundum Apoſtolum. Ideo ſubiun
git, de rebus. In quibus quoniam eccleſiæ multis gaudeunt priuile
Eccleſia. gijs, ideo dicit, De priuil. earum. Eccleſia autem multis modis dici-
tur: Aliquando dicitur locus conſecratus, parietibus circundatus,
vbi conſueuerunt Deum timentes peccatorum veniam poſtulare:
vt in auten. vt lic. matri & auiæ. §. quia vero comperiuntur. Et in
hac ſignificatione ſortitur priuilegia multa: & eſt vnum, quia non
conceditur humanis corporis vt ibi ſepeliantur, vel vt morentur in
choro cum clericis. infra eod. l. nemo. Et alia duo notantur in defen
ſione fugientium & quiete orātium: vt infra de his qui ad ecc. cōfu.
l. pe. & vlti. Et vnum in autoritate quam manumiſsioni præſtat, qua
ſi ipſa ſit coram iudice facta: vt infra de his qui in ecc. manu. l. ij. Et
aliud in prohibita habitatione, vt infra de Iudæ. & cœl. l. in ſynago-
ga. Sequens in prohibita omnino eius alienatione, etiam ſi monachi

ſame perirent: vt in Auten.de alien.& emph.§.& quoniam, Secundo eſt eccleſia omnium fidelium collectio. Et hac ſignificatione multa ſortiuntur priuilegia circa dignitates quæ denegantur hæreticis, & conceduntur fidelibus, infra de epiſc.aud.l.nemo. & l. iubemus. & in Auten.de iuſiurand.quod præſt.ab his qui ad. Tertio dicitur eccleſia perſona conſtituta ad ſeruiendum Deo, vel collectio perſonarum plurium ad idem deſtinata. Et in hac ſignificatione multa ſortitur priuilegia.infra eod.l.pen. & vlti.& infra eod.l.j. & de hære. inſtit.l. collegium.

De epiſcopis & clericis, orphanotrophijs, et xenodochijs, prochotrophijs, et aſsiſterijs, & monachis, & priuilegijs eorum: & caſtrenſi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptijs clericorum vetitis, ſeu permiſsis.

Inter clericos Epiſcopus maiorem obtinet gradum. Eſt enim epiſcopatus culmen dignitatum: vt dicit gl. in c.ij.de præb.lib.vj. Et dicitur Epiſcopus ab ἐπὶ, quod eſt ſuper, & σκοπεῖν, quod eſt ſpeculatio, itaq; inſpector vel ſuperintendens dici poteſt.viij.q.j. qui epiſcopatum.& xxj.diſt.cleros.habet enim ſuperintendere circa cleros, & circa omnes ſubditos xvj.q.vij.omnes baſilicæ. Sic & in archiepiſcopo, & patriarcha: vt in Auten.eo.ti.§.ſanctiſsimus.&.§.vt autẽ omnis. Vnde & poteſt dici in eminenti ſpecula exemplo rectoris prouinciæ cõſtitutus: vt infra de pri.ca.l.j Clericus autẽ dicitur a κλῆρος quod eſt ſors: quia in ſortẽ domini electi ſunt.c.cum ſecundum Apoſtolum.de præb.& c.cleros. Horum officium eſt, vt Deo ſeruiant, ſua diſtribuant, ludis ſe non immiſceant, nec ſpectaculis, non fideiuſſionibus pro publicis tributis, vel conductionibus alienarum poſſeſſionum, nec curatores vel procuratores litium, non paſsim tutelis ſe immiſceant. infra eo.l.ij.& l.decernimus.& in Auten.eo.tit.§.pſbyteros. In caſtrẽſi peculio clericorum diſtinguitur Epiſcopus ab alijs clericis. Nam epiſcopus hoc ipſo ꝙ Epiſcopus eſt, ſui iuris eſt, ſicut & in multis alijs dignitatibus eſt: vt in Auten. conſti. quæ de dig.§. pe.& antep.& ideo non dicitur habere peculium: vt infra de inoffi. teſt.l.vlt. ſed patrimonium, vel res ſuas proprias, in quibus licet ei teſtari, ſi probatum fuerit eum habuiſſe ante epiſcopatum, vel poſt epiſcopatum, iure tamen cognationis vſq; ad quartum gradum, Cæteræ autem res raſeruantur dominio eccleſiæ. Præsbyter autem, vel quis clericus, bene poſſunt eſſe in parentum poteſtate: & res ad ſe pertinentes habent in quaſi caſtrenſi peculio: vt & teſtari poſſint in eis: ita tamen vt parentes eorum legitimam ferant: vt in Auten.eo.ti.§. præsbiteros autem. Redemptio autem captiuorum per quem fieri debeat, & qualiter, habetur infra eo.nulli.& in Auten.de eccle.ti.§. ſi quis autẽ. Qui autem clerici nuptias contrahere poſſunt, habetur in Auten.de mona.§.quod fieri.& in Auten.quo opor. epiſcopos.§. neq; autẽ.& de nup.§.ſed & ſi quis.& extra qui cle. vel vo. per to. Conuerſatio autem mulierum omnimodo eſt interdicta epiſcopis;

Episcopus.

Clericus.

& monachis, alioqui epiſcopus priuatur epiſcopatu. Presbiteri autem & diaconi & ſubdiaconi, cum eis perſonis, quæ effugiunt omnē ſuſpitionē, vt cū matribus & ſororibus conuerſari poſſunt: vt in Autē.eo.ti.§.presbyteros.& quomo.opor.mon.viuere.§.non ingrediētur, de hoc de coha.cle.& mul. Orphanotrophi ſunt receptatores puerorum ambobus parentibus orbatorū Brephotrophi ſunt gubernatores pauperū infantum. Ptochotrophi ſunt pauperum ſuſtentatores. Aſsiſteriæ autē ſunt fœminæ debilium ſuſtentatrices. Xenodochion, locus eſt vbi pauperes peregrini recipiuntur. Gerontocomiū eſt locus vbi ſenes & valetudinarij, et propter ſenectutē tātum infirmi homines curantur: gl. in c. tributum.§. ſancimus. xxiij.q.viij. hinc dicit gl. in c.iij.de reli. Deponitur in brepho, hieron, orpho; pthochoq;, xenon, infirmus vetulus, puer, orphanus, & peregrinus.

Orphanotrophi. Brephtrophi. Ptochotrophi. Aſsiſteriæ. Xenodochion. Gerontocomium.

De epiſcopali audientia: & de diuerſis capitulis qui ad ius, curamque, & reuerentiam pertinent Pontificalem.

Epiſcopalis audientia.

Epiſcopalis audientia, eſt iuriſdictio ipſius Epiſcopi, quam habet in ſuos clericos, quandoq; ex neceſsitate: vt ſi clericus conuenjatur ciuiliter, vel pro crimine eccleſiaſtico: vt in Auten.de mand. prin.§. ſi vero canonicum.& in c.ſi quis contra.de for.comp. Quandoq; ex voluntate, vt infra eo.ſi quis ex conſenſu. ſcilicet de cauſa pecuniaria, non criminali: vt ff.de arb.l.non diſtinguemus.§.item Iul.& hoc cum eligitur vt arbitrer. Sed & vt Iudex ordinarius eligi poteſt: vt infra eo.epiſcopale.& ff.de iud.l.j. Aliquando etiam deſideratur ex neceſsitate in quibuſdam negotijs, quæ non omnino formam iudicij habent: vt in alienatione rei eccleſiaſticæ: vt in Auten. de alien. & emph.§.per eos vero.&.§.ab illis.& in ti.de ann.except.l.vt perfectius.& infra eo.l.ſi præſens. Ad curam autem & reuerentiam, id eſt, ad reuerendam ſolicitudinem Epiſcopi multa ſpectant: ſcilicet vt curam habeat de incarceratis, & de redemptione captiuorum, & vt puniantur damnati, & ſimilia: vt infra eod.l.adiectos.& l.Iudices.& l.Chriſtianos.& in Auten.de ſanct.epiſc.§.pen.

Epiſcopi cura.

De hæreticis, & Manichæis, & Samaritanis.

De miniſtris catholicæ fidei, & eorum priuilegijs dixit: nunc de aduerſarijs, & eorum pœnis: ſcilicet de hæreticis in genere, & ſpecialiter de Manichæis & Samaritanis, qui perfidiores hæreticis ſunt, & maiori digni pœna. Eſt autem hæreticus qui vel leui argumento a iudicio catholicæ religionis & tramite detectus fuerit deuiare: vt infra eo.l.ij. Vel qui non eſt membrum fidei catholicæ eccleſiæ: vel qui eſt diuerſarum hæreſum: vt in Auten.de priui.dotis. col.viij. Vel qui non credit ſecundum quod prædicant quatuor concilia: vt infra eo.l.quicunq;. Dicitur ab *αἱρω*, vel *αἱρῦμαι*, quod eſt opto, ſeu eligo: vnde etiam Aphæreſis, apud noſtros ablatio dicitur, & Diæreſis quæ eſt diuiſio, & Synereſis quæ eſt diuiſorum coniunctio. Dicitur itaq; Hæreſis optio, ſiue electio. eligunt enim hæretici ſectam ſpecialem, & catholicæ religioni contrariam, vel diuerſam.

Hæreticus.

Hæreſis.

Cicero in Parad. Eſtq; in ea hæreſi, quę multum ſequitur florem orationis. Hæreticorum autem quidam prædicant turpiora, & in maximo ſunt errore: vt Manichæi, Samaritani, Borboritæ, Pagani, Montaniſtæ, Taſcodrogi & Orphitæ: quibus omnis legitimus actus interdicendus eſt: vt infra eod. quicunq;, & l. multi. §. idcirco. & cum alijs hominibus nihil ex legibus vel moribus habent commune: & omnino tamen rei læſæ maieſt. tenentur infra eo. l. Manichæos. Et ſunt Manichæi qui Chriſtum dicunt non eſſe: vt dicit gl. j. d. l. Manichæos, & extiterunt a quodā Perſa, qui uocatus eſt Manes: hic duas naturas & duas ſubſtantias introduxit, id eſt, bonam & malam: & animas ex Deo quaſi ex aliquo fonte manare aſſeruit: teſtamentum vetus reſpuunt, nouum ex parte recipiunt. Ita dicit tex. xxiiij. q. iij. c. quidam. vbi variæ ſectæ hæreticorum. & in l. Arriani. §. multi hæretici nominantur, qui omnes in d. c. quidam exponuntur.

Manichæi.

Ne ſanctum baptiſma reiteretur.

Rebaptizare baptizatum genus eſt hæreſis: ideo poſt hæreticos ponitur hæc materia prohibens, ne ſanctum baptiſma domini reiteretur. Et quidem ſi certum eſt aliquem eſſe baptizatum ſemel, non debet iterum baptizari: alioqui baptizato & baptizanti vltimū ſupplicium imponitur, quod mortem interpretamur. infra eod. l. ij. Vbi autem aliquis non eſt baptizatus ſemel, ſed Chriſtianus tantum, & ita cathecumenus vel catechizatus, vel initiatus miniſterijs orthodoxorum, poſtea baptizatus ſecundum morem hęreticorum, imponitur baptizanti & baptiſato pœna exilij, & decem librarum auri. infra eo. l. vlt. de hoc in c. ij. & c. quædam de hæreti. & in ti. de ſacra. non iter. per totum.

Baptiſmi reiteratio.

De apoſtatis.

Apoſtatæ plus q̄ hæretici ſunt: & ſunt hi, qui nomine Chriſtianitatis induti ſacrificia poſtea fecerint, vel facienda mandauerint, fidem polluendo, quam Deo dedicauerint, & per dationem diuini miniſterij in prophana migrando. Eſt enim apoſtaſia a noſtris dictum refugium, vel rebellio. Inde Apoſtata. Et quæ ſit eorum pœna ponitur hic in l. j. ij. & iij. & in l. apoſtatarum & in ca. pen. & fin. extra eod. titu.

Nemini licere ſignum ſaluatoris Chriſti in ſilice, vel marmore, vel humi ſculpere, vel pingere.

Signum crucis humi ponere eſt contrarium religioni: eſt enim ab hominibus adorandum, & venerādum: & ſi in manibus alicuius geſtatur, ei debemus cum deuotione aſſurgere: & ſi alicubi poſitū emineat, honorem debemus impendere. Ideo prohibetur hic, ne humi ponatur: vel in aliqua materia humi poſita ſculpatur, aut depingatur, ne pedibus conculcetur. Qui poſuerit vel poſitum nō leuauerit, grauiſſima pœna mulctatur, quam mortē interpretamur. ff. de pœn. l. vlt. & infra eo. l. j. de adoratione crucis habetur de con. diſt. iij. crucis, & in c. ſi canonici. §. ſi. lib. vj. & in clemen. vna. de ſum. trin.

De Iudæis & cœlicolis.

Iudæi.

Iudęi antequam dominũ noſtrum crucifigerent non grauabantur imo priuilegijs gaudebãnt, & populus peculiaris uel ſpecialis domini dicebantur. Dicti enim erant Iudæi quaſi Deum videntes, ſecundum interpretationem Io. An. ſuper rubro. extra, eo. ti. Vel dicuntur a Iuda: quia illa tribus erat præſtantior cæteris. Archi. lvj. diſt. dominus. Poſtea autem perdiderunt priuilegia ſua ex delicto, infra eo. l. iuſſio. Ita vt non immerito de eis dictum ſit: Homo cum in honore eſſet, non intellexit, id eſt, intelligere noluit: comparatus eſt iumẽtis, ſimilis illis factus. Iudæi enim, vt Plin. lib. xiii. nat. hiſt. ſcribit, gens eſt contumelia numinum inſignis: Et ideo ab omnibus dignitatibus & officijs publicis inter Chriſtianos repelluntur, infra eod. l. vlt. Cœlicolæ autem dicuntur, qui cœlum quaſi Deum colunt, vel cœli planetas: ſcilicet Solem, Lunam, vel ſtellas. Et hi licet Chriſtiani ſint, cęterorum tamen hæreticorum pœnam patiuntur, niſi reſipiſcant, & ad venerationem Chriſtianam conuertantur: quicquid enim a fide Chriſtiana diſcrepat, legi Chriſtianæ contrarium eſt. infra eo. l. cœlicolarum. hi & Planetiſtæ appellantur.

Planetiſtæ.

Ne Chriſtianum mancipiũ hæreticus, vel paganus, vel Iudæus habeat, vel poſſideat, vel circuncidat.

Mancipium Chriſtianum, id eſt, ſeruus ab hæretico, pagano, vel Iudæo poſſideri non debet: ſiue erat Chriſtianum tempore emptionis, ſiue poſt emptionem fuerit factum Chriſtianum uel deſiderat fieri. Debet enim Iudæus iſtud venale exhibere intra menſem, & iuſta conditione vendere, non amplius xij. ſolidis, id eſt, aureis: ꝙ ſi perniciose id retinere contendit, & mancipium & pretium perdit l. j. & ij. de Iudæis. extra, & ſupra de epiſ. & cle. l. vl. & infra e. l. j. in fi. Itẽ imponitur capitalis pœna hæretico hoc ipſo, ꝙ habuit: vt infra eod. l. j. vel circunciderit, vt ibi. de hoc liiij. diſt. fraternitatem.

De paganis, & templis, & ſacrificijs eorum.

Paganus.

Pagani, id eſt, Saraceni dicuntur, qui Deos innumeros, deasq; imo dæmones colunt & adorant. Et dictus eſt Paganus, id eſt, villanus, hoc eſt, in villa natus: nam cum iuxta fontem qui Græce πηγη dicitur, villa fieri conſueuerit, deductum eſt vocabulum paganus, id eſt, villanus. Iuuenal. Cuius falſum producere teſtem contra paganũ poſſis. Et Perſius: Ipſe ego ſemipaganus. Hinc & Paganus dicitur, qui non eſt miles. C. de inoffi. teſta. l. fi. Inde & Paganus dici poteſt quiſquis militiam fidei orthodoxæ non ſuſceperit, & in pagis, hoc eſt, ſeparatis & diuerſis ſectis a fide noſtra detinetur: & ſic capitur toto hoc ti. Tales ſacrificia ſua, puta cum immolatione bidentum, aut aliarum pecudum, ac exenteratione extorum, inſpectioneq; iliũ & inteſtinorum, ac alijs ſuperſtitioſis diuinationibus facere prohibentur. Item templa ſua clauſa habeant ſub pœna mortis, & amiſſione bonorum infra eo. l. j. Item omnia templa paganorum applicatur Reipub. vt Imperator ea vbicunq; velit poſſit dare: ſicut Phocas Cæſar fecit beato Bonifacio de templo quod vocabatur Pan-

theon,id eſt,omnium Deorum.infra eod.l. omnia.

De his qui ad eccleſias confugiunt,vel ibi exclamant:& ne quis ab eccleſia extrahatur.

Inter cætera priuilegia quæ habet eccleſia,hoc pręcipuum eſt:ne confugientes ad eam alicuius temeraria autoritate abſtrahantur, cũ tali diſtinctione,ſint liberi vel ſerui:ſi ſerui,vel coloni, vel aſcripitij,vel liberti,vel aliæ pſonę de alicuius familia,tales ſine magna mora reſtituuntur dñis ſuis,vindicãtibus in eos,vbi acriter deliquerũt:aut ſi nõ deliquerũt acriter, fiat remisſio ex humanitate,intercedente religioſo œconomo:& ſacramento pſtito a dño,ꝙ ob cauſam illã non lędat eos.infra eod.præſenti.§.ſanæ.& l.ſi ſeruus cuiuſquã. & in Autẽ.de ſanct.epiſc.§.ſi quis autem ad monaſticã.Hoc ſi ſeruus confugerit ad eccleſiam ſine armis:alioquin continuo domino,vel a quo recesſit,indicetur:ſi ei copia abſtrahendi denegetur:& hoc vbi confugit ad eccleſiam propter ſuum delictum: alioqui ſi propter ſæuitiam domini,compellatur dominus vendere ipſum bonis conditionibus,id eſt,ne amplius reuertatur in poteſtatẽ domini.ff. de his qui ſunt ſui vel alie.l.ij.niſi forte mallent redire:& tunc reſtituętur, vt dictum eſt infra eo.l.vlt.in fi. Si autem liberi confugerint ad eccleſiam:aut hęretici,aut Chriſtiani,vel Iudæi.Si hæretici vel Iudęi, non ſuſcipiantur,vel retineantur,niſi conuerti,vel reuerti velint ad fidem.infra eod.l.j.Si autem Chriſtiani,habent promisſionem ſecuritatis à præſide loci vſque ad xxx.dies,&c.vt in Auten. de mand. prin.§.ſed neq;.& fiat poſtea,vt infra eod.l.præſenti. Sed ſi quis temeritatę ſua confugam extraxerit de eccleſia, aut extrahere conatus fuerit,tanquam crimine læſæ maieſt. commiſſo tenetur, & vltimum ſupplicium patietur.infra eod.l.fideli.& l.vlt.in princ.niſi con fuga erat homicida,vel adulter,vel raptor virginum: vt in Aut. de mand.Princip.§.neq; autem homicidis.De hoc in c.inter alia.& c. ſi.extra,de immun.eccleſ.

Confugiẽtes ad eccleſiam.

De his qui in eccleſia manumittuntur.

Sicut eccleſia fugientibus fauet,ita & manumittendis:quia in eccleſia coram epiſcopo et ſub aſpectu plebis manumiſſus,perinde habetur,ac ſi apud Iudicem manumiſſus eſſet. Nam iſtæ duæ ſpecies manumisſionis parificantur:vt Inſtitut.de liber.§.j. Ita tamen ꝙ manumittens ſuam priuatam ſcripturam de libertate danda exponat. In qua & ſigillum ſuum debet apponeretur. infra eod.l.j. Quid autẽ ſit manumisſio dixi in ff.in proprio titulo.

Manumitti in eccleſia.

De legibus & conſtitutionibus Principum & edictis.

De diuinis dictum eſt: nunc de humanis ſacris, nam leges ſacræ ſunt infra eo.l.leges ſacratisſimæ.quæ conſtringunt hominum vitas ad ſancte beateq; viuendum. Lex quandoq; ponitur ſtricte pro ſtatuto pop.Romani:quandoq; large pro omni rationabili ſtatuto: & ita regula eſt iuſtorum & iniuſtorum:vt dicitur in tranſlatione Grę ca.ff.eo.l.ij. Vnde dicitur,Ipſi legem non habẽtes, ſibijpſis lex ſunt.

Lex.

Cōſtitutio principis. Edictum. Conſtitutio vero Principis,& Edictum, legis partes ſunt: & differt Conſtitutio ab Edicto: quia conſtitutio poteſt eſſe generalis & ſpecialis: vt in ff.de conſtit.Princ.l.j.§.hæ ſunt.&.§.plane. Edictum vero eſt Principis generale ſtatutum.infra eo.l.iij.de his dixi ff.de leg. & ff.de conſtit.Princ.

De mandatis principum.

Mandatū. Quia mandata ſunt conſtitutiones ſpeciales Principis, ideo poſt tit.prox.ponitur. Eſt enim Mandatum non quęlibet conſtitutio,ſed ea duntaxat,quā præcipit Imperator: qualiter is qui eligitur magiſtratus laudabiliter gubernare prouinciam poſſit:et dicitur ſanctio: vt in Auten.de mand.prin. Et per totam legem illam docetur magiſtratus qualiter debeat ſe habere. Et differt Mandatum a Conſtitutione,ſicut ſpecies a ſuo genere. Circa mandata autem hoc generale eſt,ſiant vel non ſiant gratia adminiſtrationis gerendę,vt nō creditur aliquis ea habere,niſi ſacras literas Principis oſtendat: & ita plus creditur hoc caſu literis,ꝙ teſtibus.ſupra de epiſ.et cle.l.ſi qua. §.vlt.In procuratore autem qui agit nomine meo non exquiritur, habeat literas vel non:ſed qualitercunq; probet ſe habere mādatū, vel caueat rem ratam dominum habiturum.infra de procur.l.j.

De ſenatuſconſultis.

De materia huius tituli dixi ff.eod.tit.& de ori.iur.

De veteri iure enucleando:& de autoritate iuriſprudentium,qui in Digeſtis referuntur.

Duæ partes legis,ſcilicet conſtitutio & ſenatuſconſultum expeditæ ſunt:ſupereſt de Plebiſcitis,& prętorum edictis:& ita de enucleatione veteris iuris:in compoſitione enim veteris iuris quidam maiorem,quidam minorem ſcientiam habuerunt:de quibus hic. Dicitur

Vetus ius. autem Vetus ius,quia ab vrbe Roma condita & Romuleis temporibus vſq; ad tempora Iuſtiniani fere per mille quadringētos annos

Enucleare. confuſa iſta iura fuerunt:vt infra eo.l.j.§.j.ibi,reperimus autē.&.§. cumq; hæc materia.& l.ij.j.reſponſo.Enucleando autem dicitur,qa ſicut in nuce primo quod eſt amarum inuenitur, ita & in iſto veteri iure erant tot multitudinis acerbitates,ꝙ nemo eas legere vel intelligere poterat. Item ſicut in nucleo teſta dura inuenitur, ita ibi duræ & iniquæ erant ſententiæ, ſecundum Azo. Item ſicut nucleus quadam inutili pellicula tenetur,ita & in illa multitudine tāta ſublata ſuperfluitate antiqua,& neceſſarijs & vtilibus collectis prout melius poteſt.infra eod.l.ij §.ſed & ſi aliquid.Iniungit autem quibuſdā diſertisſimis viris cum ſumma prouidentia hanc enucleationem facere:quæ extendebatur in duo pene millia librorum,& plusꝙ tricies centena millia verſuum,id eſt,paragraphorum, vel reſponſorum:vt infra eod.l.ij.§.ſed cum omnia.

De iuris et facti ignorantia.

Ignorātia. Quia leges ab omnibus ſciri debent & intelligi: ignorantia autē tam in iure ꝙ facto ſæpe in pactis & cauſis prætenditur, ideo de ea diximus ff.eo ti,plene.

De precibus imperatori offerendis: & de quibus rebus ſupplicare liceat vel non.

Quia dominus Imperator caput eſt, & miniſter, ac executor legū, de quibus ſupra, ideo de ipſo primo videamus. Sed quia non temere, ſed per preces eſt adeundus, qualiter hoc fieri debeat, & de quibus rebus ſibi liceat ſupplicari, hic tractatur. Et quidem offeruntur conſiderata Conſuetudine & Iure. Conſuetudine, vt quia pileo, & pallio reiecto, genibus flexis preces porrigendæ ſunt. Iure, quia breuiter eſt ei exponendum negotium: ea videlicet tantum verba, de quorum ſenſu inter partes fuerit dubitatum. infra eod. l. vlt. Licet autē ſupplicare pro hæreticis, vt fecit papa. ſupra de ſum. tri. l. vlt. §. ſed quia gremium. Itē ſupplicare licet pro minore damnato a principe: quandoq; licet raro, permittitur ſupplicare pro beneficio in integrum reſti. dum minor dicit ſe proditum ab aduocatis ff. de mino. l. minor autem. §. ſi autem. Item durante officio præſidis, eius ſubiecti ſupplicare poſſunt principi, vt furtum eius puniat: in Auten. vt iu di. ſine quoquo ſuff. §. ſi quis autem præter. Item cum ordinatio clericorum facta eſt per pecuniam: vt in Auten. quomodo opor. epi. §. vl. Et in caſu l. quoties. infra eo. Et in his quæ non ſunt fiſco damnoſa: vt infra eod. l. nec damnoſa. Item in his quæ non ſunt iuri contraria: alias reſcriptum impetratum nō tenet: ſed dicitur ſubreptitium. infra eod. l. reſcripta. de quibus plenius dicemus infra ſi contra ius vel vtil. pub.

Imperator precibus adeund.

Quando libellus principi datus facit litis conteſtationem.

De ſupplicatione principi facta in genere ſupra dixi: nūc de eius effectu: Eſt autem effectus ſupplicationis quæ principi porrigitur, ꝙ ſi imperator ad eam reſcribat, vicem obtineat litis conteſtatæ, quantum ad hoc vt perpetuetur in xxx. vel forte in xl. annos: ſicut in conſtitutione dicitur infra de anna. excep. l. j. & ita poteſt intelligi quod dicitur ff. de act. & obl. l. conſtitutionibus. Hæc tamen non habent locum in qualibet actione. ſed in prætoria, & annali, vt eſt in iur. vi bo. rap. & quod met. cauſa. quæ non ſunt rei perſecutoriæ ff. de act. & obl. l. in honorarijs. Ciuiles enim ſolitis & communibus modis tantum perpetuantur: vt conteſtatione, executoris conuentione, debiti agnitione: non autem ſola libelli oblatione. vt infra de præſc. xxx. ann. l. ſi quis. in l. cum notiſſimi. Eſt ergo mens tituli, ꝙ ſicut prætoriæ & annales actiones, quæ de ſui natura temporales ſunt, & anno expirant, per litis conteſt. perpetuentur, & fiunt poſtea perpetuæ ad agendum: vt Inſt. de perpe. & temp. act. §. pœnales. l. cum mota. C. de tranſac. & ibi Bart. Ita & in eis actio annalis perpetuatur, ſi libellus principi porrigitur, & ille ad eum reſcribat. infra l. j. & ij. Secus ſi alij iudicio offeratur. d. l. conſtitutionibus ff. de act. & obl. & ex his etiam caſibus fit actio annalis tranſitoria ad hæredes, vel contra: vt dicto. §. pœnales. & d. l. conſtitutionibus. In caſibus tamen etiam ciuiles actiones perpetuantur ſola libelli

Supplicationis effectus.

Libelli oblatio facta principi.

oblatione:hoc cum impedior litem conteſta, contra reum, vel propter furorem ſuum, vel dignitatem, vel abſentiam, vel infantiam: vt infra de ann.excep.l.vt perfectius.

Vt lite pendente, vel poſt prouocationem, vel poſt diffinitiuam ſententiam nulli liceat ſupplicare imperatori.

Quando ſit ſupplicandum vel non, ponit, ſcilicet, pendente lite principalis cauſæ, vel poſt prouocationem, ſcilicet, pendente cauſa appellationis: aut poſt diffinitiuam, ſcilicet quæ non poteſt retractari poſt appellationem. His tantum modis ſupplicare non licet. Ante litem autem cōteſtatam ſi ſupplicetur, admittitur ſupplicatio pro executione iuris ciuilis, vel iuſtitia communi: ſi tamen præſes, vel defenſor loci primo fuit aditus, qui circa ius commune partes ſuas ad plenum potuerunt accommodare: vt in Auten.de man. prin.§.ſit tibi.& vt diff.iudi.in princ. Si autem fiat ſupplicatio, vt detur priuilegium, tenet etiam his prætermiſſis, quia nec ſufficientes eſſe potuerunt in dando priuilegium. Si vero poſt litem nullo modo tenetur. vt in rubro.& infra eo.l.vlt. In caſibus tamen ſupplicatur etiam pēdente lite: hoc eſt, vt edantur acta vel ſentētia. infra eo.l.ij. vel alius aſſocietur iudex: vel vt terminetur cauſa: vel vt citius finiatur: vt in Auten.in me.litis non profer.ſa.fol.§.ſuper hoc.col.viij. Et habet locum hęc rubrica quando ſupplicatur pro his quæ ſunt inter partes in lite. Pro his autem quæ non ſunt in controuerſia, licet ſupplicare etiam quandocunque.

Supplicatio quando admittatur

Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratū.

Reſcriptū contra ius.

Si reſcriptum, vel priuilegium contra ius Dei, Apoſtolorum, Euāgeliſtarum, Prophetarum, indulgetur, omnino reſpuitur: quia ſuperioris legem tollere non potuerunt. Clem.ne Romani.de elec. Poteſt tamen diſtinguere pro qualitate perſonarum, & publica vtilitate: de qua hic late per Doct.& in c.ſi.de conſue. Si autem ſit contra ius hūmanum: aut eſt in læſione alterius, aut non. Si eſt in læſione, ſi quidē lædatur in eo, quod ei competit de iure naturali, nullum eſt priuilegium uel reſcriptum: quia iura naturalia dicuntur immutabilia: Inſt. de iur.na.§.pen. fallit in caſibus. infra de quadr. præſcr.l. vlt. & de ven.re.fiſ.l.j. Si autem lędatur in iure ciuili, puta circa actiones quæ omnes inductæ ſunt a iure ciuili, ff.de ori.iur.l.ij. & ita ꝙ ius omnino perimatur, vel ex toto agendi denegetur poteſtas: & tunc non tenet: vt infra eo.l.vlt. Nec enim veriſimile eſt, ꝙ imperator voluerit concedere priuilegium cum tanto præiudicio, cum ipſe iudicibus committat, ne reſcripta contra leges admittant. infra eod.l.vlt.& infra de inoffi.teſt.l.ſi quando.in prin. Si autem non perimatur, ſed differatur, bene tenet: vt ſupra de preci.impe.off.l.quoties.& infra eo. ſacrilegij. Si autem reſcriptum indulgetur contra publicam vtilitatem, nō tenet: ſed oportet ꝙ fiat ſecunda iuſſio: vt dixi ſupra de preci impera.off. Vbi autem per mendacium impetratur, ſiue quis mētiatur

Contra publicam vtilitatem per mendaciū.

tiatur

ſtatur principi in iure ſcripto (in quo tamen non eſt veriſimile principem decipi: quia in ſcrinio eius pectoris omnia ſunt condita iura. infra de teſt.l.omnium.& capitulo primo de conſtitutio. libro vj.) ſcilicet dicendo aliter legem ſtatuere, quam ſtatuat: vel in iure non ſcripto, id eſt, cõſuetudine, in quo facilius poteſt decipi princeps. d. c. j. Siue mentiatur in facto, dicendo ſe non accepiſſe pecuniam mutuo, &c. Siue mẽtiatur in fraudem tacendo: vt quia cum ſit libertus alienus, hoc tacito, faciat ſe arrogari vt ingenuum, cum non poſsit de iure. ff. de adop. l. nec libertum. Vel tanquam dominus rei, vel creditor pecuniæ impetrat reſcriptum ad iudicem certum de agendo [, hoc tacito, quod poſſeſſor vel debitor ſit iam ab eo abſolutus: tenet reſcriptum in his omnibus mendacijs impetratum: vt tamen datus iudex pro]tenore veritatis cauſam examinet, & eam diffiniet non pro affirmatione deprecantis, id eſt pro mendacijs in deprecando admiſsis: vt infra eod. l. j. præſcriptione.

De diuerſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus.

Supra de reſcriptis contra ius elicitis in ſpecie: nunc ponit in genere, dicens, de diuerſis, id eſt, varijs reſcriptis: ſicut & illa rubrica in ff. intelligitur de diuer. & tem. præſcr. Reſcripta autem indulgentur propoſito die & conſule: licet illud de conſule hodie ex conſuetudine non ſeruetur: vt infra eo. l. ſi qua beneficia. Item dies incarnationis domini exprimitur: vt inchoetur inſtrumentũ autore Deo: & ſupponitur in dicto, & nominabitur imperator & eius imperij tempus, vt in Auten. vt præpo. no. impera. docu. coll. v. Item debet ſcribi reſcriptum purpurea ſcriptura, & ſignari ardore cocti muricis, & triti coccinij. Eſt enim Murex quidam piſcis, ex cuius ſanguine tingitur purpura. Item debet imperator ſe ſubſcribere. infra eo. l. ſacri affatus, Item debet ſubijci annotatio, quia contineatur, inter quos, & ad quem iudicem, & per quam perſonã fuerit dictata iuſsio principis, id eſt, ipſum reſcriptum: vt in Auten. vt diui. iuſſ. coll. viij. Itẽ ſemper debet inſeri conditio, ſi preces veritati nitantur, & ſi non monſtretur inſerta, non valet reſcriptum: vt infra eodem l. vlti. Et quod dictum eſt in reſcriptis, ſeruatur in pragmaticis ſanctionibus. Eſt autem annotatio reſcriptum principis eius proprio motu indultum, Pragmatica ſanctio eſt, quod conſilio procerum princeps ſtatuit & ſancit, nec indulgetur ſuper priuatis negotijs ſingulorum, ſed vniuerſitatum: vt infra eodem l. vltim. §. vltimo. Pragma. enim cauſa dicitur: hinc Pragmatica ſanctio, quæſtio quæ cauſatiua eſt, & cum cauſæ cognitione ſit, vt dicit gloſſ. in capitulo primo extra de rerum permutatio.

Murex.

Pragmatica ſanctio.

De ſtatuis & imaginibus.

Quia per ſcripta concedebantur fieri imagines in ſuum aut alienum honorem, ideo de his ponit. Et eſt differentia inter Statuam, & Imaginem, quia in Statua nihil eſt quod hominis effigiem non deſignet, In Imagine autem ſic, nam eſt ſola pictura, & multæ partes

Statua.

Imago.

quæ non deſignant membra hominis, vt dicit gloſ. ſuper rubro. Erat olim vſus ſtatuarum apud barbaros frequens, Romanis poſtea vſurpatus eſt in ſignum deificationis : putabant enim ex bonis huius vitæ alterius uitæ beatitudinem futuram. Quod diui principes ex toto tollere non potuerunt : ſed ſine ſuo priuilegio erigi ſtatuam prohibuerunt, pœnam contrauenientibus irrogantes: vt infra eo. l. j.

De his qui ad ſtatuas confugiunt.

Confugientes ad ſtatuas, ſi quidem iuſto timore aliorum, ne ſæuiant in eos, ſecundum leges vindicentur. Si vero confugiunt per malitiam: hoc eſt, inuidiæ cauſa, vel blaſphemiæ, nam præſumitur aliquis deliquiſſe, vinculis publicis mancipetur. ff. de pœ. l. capitalium. §. ad ſtatuas. facit Inſtitu. de his qui ſunt ſui. §. fi. Si autem quis confugerit ad ſummi regis ſtatuam, vel imaginem, id eſt, ad omnipotentis Dei eccleſiam, turpiter inde non extrahatur, vt dixi ſupra de his qui ad eccle. con.

De officio Præfecti Orientis & Illyrici.

Magiſtratu triplex.

De Principe qui caput eſt omnium magiſtratuum diximus. Nunc de alijs magiſtratibus, qui ſunt Principis, tanquam capitis, membra: vt infra ad le. Iul. ma. l. quiſquis. Horum alij ſunt maiores, alij minores, alij medij. Maiores, vt illuſtres: qualis eſt Præfectus prætorio Orientis, item Illyrici, item Africæ, item vrbis Romę. Minores ſunt clariſsimi: puta Præſides prouinciarum. Medij ſunt ſpectabiles: vt proconſul, Præfectus Aegypti, qui dicitur Auguſtalis, vt dixi ff. de off. præfe. aug. Excellentiores præfecti ſunt, Præfectus prætorio Orientis, & Illyrici, quorum officium eſt, vt ab eorum ſententijs nõ appelletur. Item nec contra eorum ſententias datur reſtitutio, niſi ab ipſis. Item condere poſſunt leges: vt tamen non ſunt contrariæ generalibus legibus, vel conſtitutionibus. infra eodem l. formam. Et ſumpſit hic Imperator exordium ab illuſtribus, hoc eſt, a Præfectis prætorio, quaſi a maioribus, qui maiores ſunt dignitate & adminiſtratione. Sed in ff. exordium ſumpſit a ſuper illuſtribus, hoc eſt, a Cõſulibus; qui ſuperilluſtres dignitatem habent, vt in Auth. vt ab illuſt. & qui ſuper eam dig. Eſt autem Illyria vel Illyris prouincia cuius fines latiſsimi ſunt : quippe quæ intra Italiam ſuperioremque Germaniam, Macedoniam, Thraciam, Epirum, & Adriaticum ſinum, Danubiumque continetur, Vergil. 1. Aen. Illyricos penetrare ſinus, &c.

De officio Præfecti prætorio Africæ, eiuſq; diœceſeos ſtatu.

Et hic illuſtris eſt ſicut ſuperior, & eſt eius ſedes Carthago: vt in l. j. huius titu. circa medium, cuius officium eſt, vt milites conſtituat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt infra l. ij. Item ſi viderit caſtella & ciuitates nimiæ magnitudinis eſſe, poterit ad talem formam redigere, vt per paucos melius poſsit conſeruari: vt in Auten. vt iudi. ſine quoquo ſuff. §. illud, tamen. & . §. nulli quoque.

Præfectus Africæ.

Africæ ſeptem prouinciæ.

Et incœpit tunc Præfectus Africæ conſtitui, cum a Gotthis Vuandalis Africa centum & quinque annos poſſeſſa & captiuata, demum volente domino imperio recuperata & adiecta eſt Romano, vt in l. prima infra eodem. Status autem diœceſeos Africæ eſt, vt in ſeptẽ prouincijs diuiſa, ſcilicet in Carthaginem, Byzantium, Tripolin, Tingin, quæ ante proconſularis vocabatur, Numidiam, Mauritaniam, & Sardiniam, ſuis iudicibus diſponantur: vt infra lege prima poſt medium.

De officio Præfecti vrbis.

Hic quoq; illuſtris eſt, vt ſuperiores. Vrbis autem appellatio ſimpliciter prolata pop. Rom. ciuitatem antonomaſice ſignificat: vt ff. de verb. ſign. l. vrbis, de iſto ſatis in ff. eod. tit. dixi.

De officio Magiſtri militum.

Vrbis appell.

Hic Magiſter militum illuſtris eſt, ſicut & ſuperiores: vt Quæſtor, de cuius officio tractatur infra titul. proxi. Et habet cognitionem conuento milite, & de ciuili cauſa, vt infra eod. l. j. & infra de iuriſ. om. iudi. l. penul. Si vero ſit cauſa criminalis, de crimine militari, vt quia alienauit arma, vel quia vagatus eſt extra caſtra, ſimiliter ad ipſum ſpectat cognitio. Si vero accuſatur de crimine communi, & enormi, conuenitur ſub præſide tantum. Si non ſit enorme: conuenitur ſub magiſtro militum. Et ſi conueniatur ſub præſide, ipſe remittit ad magiſtrum militum: vt ff. de re mili. l. iij. reſponſ. & de actu l. vltima hi & Magiſtri peditum & equitum appellantur: vt infra lege prima.

De officio Quæſtoris.

Hic quoque illuſtris eſt: vt diximus ſatis ff. eod. tit.

De officio Magiſtri officiorum.

Nunc de ſpectabilibus, qui ſecundum Pla. mediam gerunt adminiſtrationem, vt in Autent. de rebus eccleſ. non alien. §. vltim. Sed Azo hunc illuſtrem dixit, eo q; eius officium deſignetur inter illuſtres: nam & ſequentes tres illuſtres ſunt. Et eius officium eſt, vt ſtipendia meliora, & labor prolixior eius iuſſu dignis honoribus antecedant: vt infra eod. l. j. Ad huius officium pertinet, ſignificare quemadmodum militum, & caſtrorum ſeries procedat: vt infra eod. l. iiij.

De officio Comitis ſacrarum largitionum.

Hunc Pla. ſpectabilem dicit. Sed tamen lex dicit aperte contra: illuſtris enim eſt, ſicut et Comes rerum priuatarum: vt infra de aſſeſ. l. vlti. Et eſt ille per quem princeps ſtipendia largiebatur: & hic forte erat procurator Reip. qui Gręce Logiſta, id eſt, rationalis nuncupatur: vt infra de mo. mulc. l. iij.

Logiſta.

De offcio Comitis rerum priuatarum.

Etiam hic illuſtres erat, vt priores. Et erat forte procurator Cæſaris, ſiue priuatæ rationis, & forte architriclinus. Et eſt in eo ſpeciale, q; ſeruus principis eius iuſſu adire poteſt hæreditatem: vt ff. de offic. procu. Cæſ. infra & l. ij.

De officio proconſulis, & legati.

Perfecto tractatu illuſtrium, ſupponit de ſpectabilibus: hic enim proconſul ſpectabilis eſt: quæ ſit differentia inter proconſulem & præſidem diximus ff.eod.tit.

De officio Comitis orientis.

Comes orientis ſpectabilis eſt, vt dicitur infra l.prima & vt om. tam ciuili l.prima & electus ad hoc officium a curiali liberatur con ditione: vt infra de decu. libro x. Et erat comes orientes procurator Cæſaris earum rerum quas habebat in oriente, vt dicit hic gloſſ.ſuper rubro.

De officio Præfecti auguſtalis.

Hic ſpectabilis eſt: vt infra de pri.car.l.j.§.viro.de hoc,ff.eod.tit. dixi,pag.14

De offcio Vicarij.

Vicarij Magiſtratus. Magiſtratus qui appellantur Præfecti, quia illuſtres erant, & anteſtabant cæteris dignitatibus, ideo habebant vicarios ſuos in ciuilibus cauſis audiendis, & terminandis. Sicut & Magiſter militum habebat vicarium in negotijs militaribus. Et ita vicarius magiſtri militum, maior eſt vicario magiſtratus in negotijs militaribus; vicarius autem Magiſtratus maior eſt vicario vel comite magiſtri militum in cauſis priuatorum, vel paganorum: vt infra eod.l.j. Et videtur q hi vicarij fuerint ſpectabiles, cum eorum officia ponat inter ſpectabiles.

De officio Prætoris.

Hic ſpectabilis eſt: & de eo ſatis ff.eod.titu.pag.13

D officio rectoris prouinciæ, & vt nulli patriæ ſuæ adminſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.

Nunc de clariſsimis incipit. Præſes enim clariſsimus eſt: vt infra de priuat.car.l.j.ille enim dicitur Rector prouinciæ, qui prouinciæ præſidet.de huius officio dixi ff.de offi.præſi.pag.15

De officio Præfecti vigilum.

Hunc titulum in Digeſto impreſſores noſtri nuper ignauia quadam, & inaduertentia prætermiſerunt: qua propter vt eius cognitio habeatur, & prætermiſſa debito modo ſuppleantur, hic repetenda veniunt, quæ alias alibi ediſſeruimus. Præfecti autem vigilum incendijs arcendis præerant: dicti ab eo, q vigilibus & excubijs præeſſent. Nam diuus Auguſtus ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpoſitis eis tribunis, & ſuper omnes præpoſito ſpectabili viro, qui Præfectus vigilum appellabatur: cuius officium erat, per totam noctem vigilare, ac ſi eſſet noctua: & calceatum calceis ferreis coerrare cum armis & dolabris; omnes inquilinos admonere, ne

per aliquam negligentiam incendij caſus oriatur: præterea vt aquã vnuſquiſque inquilinus in cœnaculo ſuo haberet, qua extinguere-tur incendium. Et de culpa incendij cognoſcit: de dolo autem adhi-bito remittit ad Præfectum vrbis puniendum: vt infra eod. l. iij. §. j. & dixit Pla. eum non gerere honorem, quia non dormit de nocte.

De officio ciuilium iudicum.

Erant quidam qui dicebantur Honorarij aduocati, qui habebant dignitatem talem, vt ſemper eis pateret aditus ingrediendi conſiſto-rium principis, aut ſecretarium, id eſt, auditorium ciuilium iudicum id eſt, qui audiebant ciuiles cauſas: ſaui ſedendi cum ipſis iudicibus & in aduentu ſuo ſalutabantur: vt infra de offi. diu. iudi. l. vlti. eo ta-tem tempore quo ipſi conueniebantur, aut cauſas agebant, reſiden-di cum iudice non habebant facultatem: vt infra eod. l. j. Honorarij aduocati.

De officio præfecti annonæ.

Annonæ, id eſt, publicæ functiones a quolibet debent præſtari: q; ſi quis vel priuilegio vel præſcriptione prætendat excuſationem, præfectus annonæ de hoc ipſo cognoſcit: alioquin imponitur ei pœ na xxx. libra. auri. infra eod. l. j. Et dicitur Annona ab anno, eo q; anni eſt alimonia, & non ſolum frumentaria, ſed etiam aliarum re-rum. Cicero lib. 1. de Diuina. Si Epicuri de voluptate corroſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. Annona.

De officio militarium iudicum.

Magiſter militum de curialibus vel priuatis perſonis non habet poteſtatem: vt infra eod. l. j. & ij.

Ne comitibus rei militaris vel tribunis lauacrum præſtetur.

Ciuitates vel curiæ non debent compelli balnea ſuccendere, id eſt, calefacere tribunis, vel ducibus, vel comitibus militum, id eſt, vi carijs magiſtrorum militum: vel pro ſuccẽdendo non debent com-pelli præſtare aliquam adærationem, id eſt, æris præſtationem. Illu-ſtribus autem viris, vt magiſtris militum indulgetur priuilegium: ſi tamen id voluerint, vt eis prædicta balnea parentur, & ſuccendan-tur: nam iſtud eſt lauacrum præſtare, de quo in titulo. Balnea qui bus ſuccẽ-denda.

De officio diuerſorum iudicum.

Hoc pertinet ad officium omnium iudicum diuerſorum, id eſt, cuiuſcunque diuerſitatis ſint, vt non compellant materfamil. in pu-blicum venire, cum vel per ſe in domo ſua, vel in ſacroſancta eccle-ſia, vel per legitimum procuratorem reſpondere poſſit. Si vero criminalis cauſa ei obijciatur, dare debet fideiuſſorem iudicio ſiſti ſi poteſt, alioquin iuret iudicio ſiſti. Vbi autem grauiſſimum eſt cri-men, in monaſterium mittitur donec cauſa finiatur: vt infra eodem l. j. & in Autent. vt nulli iudicum. §. neceſſarium. de hoc aliquid in capit. mulieres. de iudi. libr. vj. Item obſeruari debet a quolibet, vt honoratis, & celſioribus viris exhibeant debitum honorem & in ſedendo, & in ſalutando. Nec in ſubſcriptionibus nominent eos fratres: vt infra eod. l. ij. Mulieres non trahen dæ foras.

Vt omnes, tam ciuiles, quàm militares iudices poſt adminiſtrationem depoſitam per dies quinquaginta in ciuitatibus, vel certis locis, permaneant.

Deponens publicum offic.

Ex hac rubrica patet, ꝙ ille qui geſsit publicum officium eo depoſito, ibidem debet remanere, non priuatim in domo ſua, vel alicuis potentis, vel in eccleſia: ſed publice ante eorum ora quos nuper rexerat: & reſpondebit ſuper furtis ſuis, vel domeſticorum vel manipulariorum: & in quadruplum damnatur, vt infra de aſſeſ.l.iij.& ad l.Iul.repetund.l.prima & infra eod.l.j.& ſic hodie per ſpecialia etiam ſtatuta, diſpoſitum eſt in rectoribus vniuerſitatum. de hoc etiam in Auten.vt iudi.ſine quoquo ſuffr.§.ſi quis.&c.§.neceſsitatem,&.§.illud videlicet.

De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.

Suffecti. Indemortui.

De magiſtratibus ordinarijs ſupra dictum eſt:nam & vicarij, de quibus dictum eſt, erant ordinarij, cum vices ordinariorum viuentium & præſentium supplerent. Nunc autem ponit de his, qui gerunt vices mortuorum & abſentium: & appellantur Suffecti: decedentes autem dicebantur Indemortui. Et potuerunt huiuſmodi ſuffecti omnia agere quæ pertinent ad iuriſdictionem rectoris prouinciæ, præter vltimum ſupplicium, & membri abſciſsionem. infra eo.l.ij.& in Auten.de collat.§.antequam vero,&c.

De aſſeſſoribus, & domeſticis, & cancellarijs iudicum.

Aſſeſſor. Domeſtici. Cãcellarij.

Nunc de collateralibns iudicum, id eſt, aſſeſſoribus & cancellarijs,&c. Aſſeſſor eſt, qui ab eo, cui data eſt iudicandi poteſtas, rogatur, vt ſibi in cognitione cauſæ aſsideat, vt eum debito ſine cauſam decidere inſtruat: non autem metu terribili, & neceſsitate incongrua libertati, debet ad hoc compelli aſſeſſor: vt infra eodem l.prima & eſt eius officium, vt ex diffinitione patet. De hoc ff.eodem titulo diximus. Domeſtici autem aiij habebant deputata ſibi officia in re publica: quæ tamen aperte non ſpecificantur in lege. Nullus tamen præſes domeſticum, vel cancellarium, vel aſſeſſorem ſecum debet ducere l.nullus, infra eodem. Cancellarij autem introducebant petitiones & ſupplicationes in curiam: dicti Cancellari, eo ꝙ præerant cancellis, vel oſtijs. Dicuntur enim Cancelli feneſtrata oſtia per modum crucis: per eos enim patebat aditus & acceſſus. Vel dicuntur Cancellarij, quia dictata ſibi ab aſſeſſoribus ſcribebant, & cancellabant, id eſt, delebant, ad modum crucis ducta penna, ſecundum Azo. ſic ponitur infra de ſolut.l.inductum, & ff.de pro[illegible]a,l.ſi chirographum.

De annonis, & capite adminiſtrantium vel aſſeſſorum, vel publicas ſolicitudines gerentium: vel eorum, qui aliquas conſequuntur dignitates.

De maioribus & minoribus magiſtratibus dixit: nunc de eorum ſolatiis, id eſt, ſalariis. Et quia ipſi percipiebant ſalaria in annonis, ideo ponit de annonis & capite, id eſt, capitatione miniſtrantium, & acceſſorum, & aliorum gerentium publicas dignitates, id eſt, quæ dabantur miniſtrantibus publica officia. Ipſi enim præter annonas ſalaria forte conſequebantur in pecunia: vt infra de inoffic. teſta. l. vlti. Vel dicit de annona quæ pro capite, & perſona magiſtratuum & aſſeſſorum dabatur: & hoc eſt quod dicitur infra de anno. mili. l. vlli. & de ero. mil. anno. l. ſi. quod milites Romani annonas & capita ſingulis diebus conſequebantur. Sicut enim Capitatio dicitur tributum, quia pro capite datur: ita Annona dicitur tributum, vel ſalarium quodcunque datur pro capite ſuo, remunerationis cauſa: vt infra l. j. Et iſta continentur in conſuetudine cuiuſque prouinciæ: vt in Auten. de defen. ciui. §. ſi vero quædam ſalaria. Capitatio. Annona.

De contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos: & in hibendis donationibus in eos faciendis: & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent.

Hoc titulo diſtinguuntur præſides prouinciarum a magiſtratibus vrbis Romæ: nam magiſtratus tempore officij ſui domus emere, vel extruere non poteſt: niſi ſpeciali permiſsione principis, vel forte niſi paterna vendatur. Donationes autem recipere non poteſt hic vrbicus magiſtratus, etiam principe permittente: niſi finito officio is, qui donauit, eandem confirmauerit expreſsim, vel tacuerit quinquẽnio. Prouinciatis autem magiſtratus donationes vel emptiones admittere non debet, nec ædificationes facere, etiam principe permittente conceduntur: vt nec expreſsim, nec taciturnitate quinquennij, etiam finito officio confirmentur: & quod dicitur in prouinciali magiſtratu: obſeruatur idem in conſiliarijs eius domeſticis & aſſeſſoribus. infra eo. l. j. ff. de cõtrahen. emp. l. non licet. & l. qui officij cauſa. Magiſtratus vrbis. Magiſtratus prouinci.

De modo mulctarũ, quæ a iudicibus infliguntur.

Quia magiſtratibus permiſſum eſt defendere ſuam Iuriſdictionem pœnæ, vel mulctarum iudicio: vt ff. ſi quis ius dicendum non obt. l. prima ideo ponit de modo mulctarum. Eſt autem Mulcta, peccati animaduerſio, pecuniaria iudicis arbitrio ſtatuenda. ff. de verbor. ſignifica. l. aliud. §. j. Pœna autem eſt & corporalis, & pecuniaria, & certa, prout lege ſtatuitur. Item a pœna non appellatur, ſed a mulcta. Item mulcta non indicitur, niſi a maioribus magiſtratibus, id eſt, a Iudicibus habentibus merũ imperium, non alijs. ff. de iudic. l. j. §. fi. & infra l. ij. & iij. Pœna autem a quolibet, qui habet poteſtatẽ iudicandi. Itẽ ſi mulcta imponatur vltra modũ lege conceſſum, Mulcta.

non tenet impoſitio: ſecus in pœna. infra, quando prouoc. non eſt neceſ.l.certa.& ff.de his qui no.infam.l.quid ergo.§.pœna grauior. Et quis ſit modus mulctandi omnium magiſtratum, habetur infra eodem l.illuſtres.& l.eos qui. Et applicantur mulctæ fiſco,infra eodem l.mulctarum.

De defenſoribus ciuitatum.

Defenſor, & eius officium.

Nunc de minoribus Iudicibus, ſcilicet defenſoribus ciuitatum, qui ſunt minimi,quia nec merum nec miſtum habent imperium: vt in Autentic.eod §.nulla.in fin.coll.iij.ſed modicam coërtionem: vt in eodem titul.§.audient. Eſt autem officium Defenſoris, præbere autoritatem his quæ aguntur apud eum ex voluntate partium: vt adoptio,[emancipatio, manumiſsio teſtamentaria.Item donationis inſinuatio. In contentioſa autem iuriſdictione habet cognitionem vſque ad xxx.aureos:olim vſque ad quinquaginta: vt infra eodem l.j.In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem, & caſtigatio nem competentem]. In maioribus reum debet detrudere in carcerē, & mittere ad præſidem:in Autent.eod.tit.§.nos igitur.&.§.interim. & infra eod.l.defenſores ciuitatum,& l.defenſores ita.

De magiſtratibus municipalibus.

Magiſtratus municipales.

Nunc de magiſtratibus municipiorum, & villarum, ſeu burgorum,aut caſtrorum:in quibus ſatis dici poteſt eadem ſeruanda, quæ in defenſoribus ciuitatum dicta ſunt, Sed circa eorum electionem ſeruari debet, vt per tres menſes ante debeant eligi, ꝙ incipiat eorum adminiſtratio.infra eod.l.j.

De officio iuridici.

De hoc diximus ff.eod.tit.& de offic.procur.Cæſ.pag.13

LIBER II.

De edendo.

Contentioſa iuriſdictio eſt in iudicijs cognoſcendis & terminandis, quorum præparatio eſt editio actionis: ideo de ea. Vel ſequitur de iudicij,quæ per magiſtratus exercentur.ff. de orig.iu.l.ij.poſt originem.& primo de edendo, quod eſt præparatorium iudiciorum, De hoc ſatis ff.eod.tit.l.dixi,pag.20

De in ius vocando.

Facta editione actionis,neceſſe eſt reum in ius vocare.Et quia omne iudicium ab hoc titulo initium ſumit: vt Inſtitu,de pœn.te.litig. §.ſi.ideo de eo dicit.de hoc ff.eod.tit.dixi,pag 16

De pactis.

Vocare in ius.

Metu iudiciorū peruenitur ad pacta & tranſactiones, ideo de his. Nam meticuloſa res eſt ire ad iudicium: & quia non pecunia, ſed etiam gratia quis a lite ſæpe deſiſtit:& decentius eſt per gratiam remittere actionē, ꝙ pecunia vendere,vt quia pacta generaliora ſunt:

ideo prius de pactis: vt ff. de tranſact.l.j. reſpon. &.§.j. De hoc ff. eod.titu.pag.20.

De tranſactionibus.

De hoc tit.ſupra prox.& ff.eo.titu.dixi,pag.20.

De errore calculi.

In computatione tranſactionis quandoque erratur. Veteres autē computabant per lapillos qui Calculi dicuntur, eo q̃ pedibus, non impune tamen quandoque,calcantur. Vnde Perſius: Hunc macrine diē numera meliore lapillo. Nam diē boni ſucceſſus numerabāt lapi de albo: mali autem, lapide nigro. Quandoq; autem Calculus po- Calculus. nitur pro cognitione cauſæ, infra de iud.l. rē non nouā, quandoq; p ſnia infra de ſen.l.ſi actor.ga calcatur,id eſt terminatur,ſcdm Pla.

De poſtulando.

Quia in iudicijs neceſſarij ſunt aduocati, ideo de his dicit, & nos ff.eod,diximus,pag.21.

De aduocatis diuerſorum iudiciorum.

Supra de poſtulando:nunc de perſonis poſtulantibus, ſcilicet de aduocatis quibuſdam,qui neceſſe habeant coram certis Præſidibus & poteſtatibus aduocare,& in certo foro ſeu iudicio, & ſubijcit de priuilegijs eorum.

De aduocatis diuerſorum Iudicum.

Superior titulus dixit de his aduocatis,quia adhuc ſunt in officio aduocationis: ſed hic loquitur de illis, qui depoſuerunt officium:vt patet infra eod.l.iubemus.§.ad hoc.&.§.filios.&.§. vt autem, & in l.petitionem.& l. laudabilem. Superior vero tractat de priuilegijs competentibus in ipſo officio. Item ſuperior, De poſtulando,complexus eſt iam eos qui pro ſe, q̃ eos qui pro alijs poſtulare poſſunt: in iſtis duobus complectitur tantum qui pro alijs. Vel titulus ſuperior loquitur de illis qui erant ſcripti in matricula, & ſalaria de publico ſuſcipiebant:hic de alijs. Vel,ſupra de illis aduocatis,qui neceſſarie habebant poſtulare in certis iudicijs, vel in certis locis,puta in illa ciuitate,vel in illa prouincia: hic de illis, qui neceſſe habebant poſtulare coram certis Iudicibus, in quacunque eſſent prouincia,ciuitate,vel loco.

De aduocatis fiſci.

In aduocatis fiſci,quædam ſpecialia ſeruantur.Nam cauſa priuati deciſa ſub prætextu abſentiæ patroni cauſæ non reſtauratur, ſecus in cauſa fiſcali:& hoc quando fiſcus alij facit controuerſiam ſtatus ſupra de poſtulando.l.velamento, & infra eod.l. vlt. & infra ſi aduerſus fiſc.l.ij.& ff.de iure fiſci.l.ſi fiſcus: Item qui extitit aduocatus fiſci,poſtea contra fiſcum in eadem cauſa non aduocabit, etiam ſi ſalarium non perceperit,infra eo.l.j.& ij. niſi pro his quorum eſt tutor,vel curator ff.de poſtu.l.j.pen.& vlt.Hoc etiam iniungitur ei, ne fiſcalia commoda occultet:ne'ue calumnioſe priuatos faciat conueniri, infra eod.l.pen.

De errore aduocatorum, & libellos, ſeu preces concipientium.

Quoniam aduocati quandoque in officijs ſuis exequendis errāt, ideo ponit de erroribus eorum: et ea occaſione ſubijcit de erroribus ſcribentium libellos conuentionales, vel libellos precum. Exponitur ergo de errore aduocatorum: ſcilicet ſi noceat, vel ne. Et preces ſcilicet Principi porrigendas concipientium, qui ſimiles ſunt in errore aduocatis. Eſt autem ſciendum, ꝙ aduocatus quandoque errat in facto, quandoq; in iure. Si in facto domino præſente & non contradicente, præiudicat domino, ac ſi ipſemet ita confeſſus fuiſſet. Sed ipſemet ſuum errorem vſque ad ſententiā corrigere poſſet, ſupra de iur. & fact. igno. l. error. & ff. de confeſſ. l. non confitetur. Ergo & aduocati, infra eo. l. j. licet Pla. aliter dixerit: non poſſe, ſcilicet errorem aduocati corrigere, niſi intra triduū. Vbi autē aduocatus errat in iure, quandoq; licet mihi corrigere errorē. Errores autē ſcribentiū libellos, vel preces, me p̄ſente, & non contradicente, preiudicāt mihi, vt in aduocato dictum eſt: niſi probem contrarium. infra eod. l. ij.

Aduocatorum error.

Vt quæ deſunt aduocatis partium, Iudex ſuppleat.

Si errant aduocati quid iuris audiſti: puta ſi male, id eſt, per errorem aliquid in cauſa dicant. Nunc quando minus ab aduocato dicitur. Et certe tunc ſupplere debet Iudex, vt patet ex generalibus verbis huius rubricæ. Debet enim Iudex proferre, quæ ſciat legibus & iuri publico conueniri. infra l. j. Sedendo igitur, non ſtando, ne officium aduocati ſumat. ſupra de poſtu. l. quiſquis. Supplebit autem ea quę ſunt iuris, non quæ facti: niſi notum ſit ei vt Iudici. Supplet & ante ſententiam quandoque diſputando cum vtriuſque partis aduocatis. quandoque opponendo, quandoque quærendo & inueſtigando veritatem: porro & poſt ſententiam quandoque ſupplet in his, quæ deſunt aduocatis ad conſequentiam priorum ſtatutorum, vt in fructibus & vſuris. ff. de re iudic. l. Paulus. De hoc per gl. & doct. in. c. bonæ. infra de poſtul. prælat.

Ex quibus cauſis infamia irrogatur.

A poſtulando, de quo multis in titulis diximus, remouentur infames, vt diximus. ff. eod. tit. vbi hanc materiam proſecuti ſumus.

De Procuratoribus.

Similes ſunt in quibuſdam procuratores aduocatis ff. de var. & extraordin. cog. l. aduocatos. Licet in quibuſdam differant: nam procurator colludens tenetur mandati. infra eod. ſi procurator. in fin. ff. mand. l. ſi procuratore. in princ. Aduocatus de prævaricatione. ſupra de aduoc. diuerſ. Iudic. l. j. De hac materia dixi, ff. eod. titu.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre.

Omnia mala exempla ex bonis initijs oriuntur, & vitia virtutes imitantur, vt dixit Sal. Occaſione licitæ procurationis ſæpe attentantur illicita: ideo de ea, & de ceſſione actionum, quæ fit in potentio-

res. Et intelligitur hic Potentior, non omnis aduerſarius, qui maior eſt eo, contra quem præſtat patrocinium: ſed de eo, qui terribilis eſt, & minacem feruorem oſtendere poteſt: vt infra quod met. cauſ. l. ſi per impreſsionem. &, ſi quacunq; prædit. pot. l. j. &, ſi rector prouin. l. j. Punitur autem hic qui ſibi aduocauit patrocinium potẽtis in terrorem aduerſarij, quia cauſam amittit. Actionem autem in ſe trãſferre, eſt ceſsionem, vel transfuſionem actionis in ſe recipere. Et quando licet cedere actionẽ, diximus aliquid de hæred. vel actione vend. in ff. & infra eod. tit. & per Doct. in l. pen. ſupra mand. Potentior quis.

De his qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt vel eorum nomina in litem prætendunt.

Sicut quis in conueniendo alium, non debet ſibi aduocare patrocinium potentioris, vt ſupra tit. prox. dictum eſt: ita etſi conueniatur quis ab alio de prædijs, vel de iure, id eſt, ſeruitute prædiorum quæ poſsidet, non debet in terrorem agentis affigere prædijs, de quibus agitur, titulos, id eſt, ſubſcriptiones, vel ſchedulam quandam, ſcilicet qua continetur, hoc eſt prædium talis potentis. Item eius nomen nõ debet prætendere in litem. Si autem poſſeſſor faciat contra, amittat cauſam, etiam ſi ſit iuſta, & damnatur in metallum: potentior vero ſi conſenſerit, infamatur vt famæ ſuæ prodigus, & calumniarum redemptor. Item accuſabitur crimine ſtellionatus, cum pro hoc crimine alia non ſit prodita actio. ff. de crim. ſtellion. l. j.

Vt nemo priuatus titulos prædijs ſuis, vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.

Sicut ſuperiori titulo prohibetur quis, ſua dicere aliena: ita hoc titulo prohibetur quis, aliena dicere ſua: & per titulos denotare hæc prædia etiam quæ poſsideo eſſe mea: hoc enim ſpeciale priuilegiũ eſt Imperatoris, vt eius prædia titulorum inſcriptionibus legantur, vel velis regijs ſuſpenſis denotentur. Qui ergo in prædijs ſuis id fieri procurauit, quod conſueuit tantum fieri in regijs: veriſsimile eſt, ꝙ prædia ſua voluerit in Imperatorem transferre. Vbi alienis prædijs tales titulos, vel uela regia quis ſuſpendat, ſi eſt plebeius, damnatur ad mortem: ſi clariſsimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, deportatur, & preſcribitur infra eod. l. ij.

Vt nemini liceat ſine Iudicis autoritate ſigna rebus imponere quas alius tenet.

Signa rebus, quas alius tenet, hic imponere dicitur, qui aliquid generaliter præter vela regia, de quibus ſupra titul. prox. alienis rebus imponit: quibus denotet, res ab alio detentas eſſe ſuas: & hoc locum habet ante litem conteſtatam: & poſtea, ante ſententiam: vt infra eod. l. j. & ij. Superior autem titulus loquitur, vbi per titulum, vel vexillum denotabatur rem eſſe poſſeſſoris: & habet locum ante litem conteſt. Et ideo ſi qua ſigna imponit poſt litis conteſtat, non patitur pœnam ſuperioris tituli, ſed Iudex eũ puniet pro motu ſuo: ſecundum glo. hic in rubro. Imponere ſigna rebus.

Ne fiſcus vel Reſpublica, procurationem alicui patrocinij cauſa in lite præſtet.

Licet generaliter prohibuerit ſupra patrocinium potentum in cauſa: nunc tamen ſpecialiter prohibet fiſcum, id eſt, procuratorē fiſci, vel Rempublicam, id eſt, procuratorem Reipub. Nec immerito fiſcus prohibetur, cum ipſe ſit potentisſimus: & ne iniuriarū inde naſcatur occaſio, vnde iura ſumuntur, infra vnde vi, l. meminerint.

De negotijs geſtis.

Quæ geruntur ex mandato infra diximus: nunc de negotijs quæ ſine mandato geruntur: de hoc ff. eo. dixi, pag. 23

De his quæ vi, metus ue cauſa geſta ſunt.

Seruat antiquam intitulationem, hodie ſufficeret alterum ff. eo. l. j. de negotijs autem, quæ ab alijs geſta rata habemus, dixi: nunc de his quæ a nobis geſta infirmantur. de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 24

De dolo malo.

De hoc ſatis ff. eod. titu, dixi, pag. 24

De in integrum reſtitutione minorum vigintiquinque annis.

Satis de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 24

De filiofamilias minore.

Reſtitutio filijfamil.

De minoribus in genere dictum eſt: nunc ſpecialiter ponit de minore filiofamil. cuius reſtitutio patri proficere videbatur, & ideo nō eſſe dandam: quia ſic maiori ſubueniretur, quod non fuit prætoris propoſitum. Sed tamen ei datur, vt hic, & ff. eod. l. iij. nam non ſolum patris, ſed filij videtur intereſſe: cum & filius ex contractu ſuo, dum eſt in poteſtate, inſolidum conueniatur: vel factus ſui iuris, conueniatur inquantum facere poteſt.

De fideiuſſoribus minorum.

Non ſolum minores, ſed & ob eorum gratiam aliquando maiores, id eſt, fideiuſſores minorum reſtituuntur: vel eorum mandatores & conſtitutores, & quilibet qui pro minore interuenit: vt infra eod. l. j. & ff. de mino. l. in cauſæ.

Si tutor vel curator interuenerit.

Reſtitutio minorum.

Quando interuenit fideiuſſor in contractu dixit, nunc quando tutor vel curator: modo crederet aliquis minorem non eſſe reſtituendum, vbi contraxit tutore vel curatore autore. Sed tamen neceſſarium eſt, & in his quæ geſta ſunt in iudicijs, & in his quæ geſta ſunt extra, ſi cui facilitate, vel dolo aduerſarij minores vigintiquinque annis decepti, vel circumuēti ſunt, etiam præſentibus tutoribus vel curatoribus, eis in integrum reſtitutionis auxilium ſupereſſe. infra eod. l. ij. Hoc tamen fallit in caſibus, infra de admini. tut. l. conſtitutione, & l. ſancimus, & infra ad Treb. l. pen. in princ.

Si in communi, eademque cauſa, in integrum reſtitutio poſtuletur.

Certum eſt ipſis minoribus ſubuenire per reſtitutionem, & quã-doque eorum gratia ſubuenitur alijs, puta eorum fideiuſſoribus, licet ſint maiores. Item æquitate rei ſubuenitur eorum aduerſarijs, vt diximus ff. de mino. & infra de repu. Sed hic illud quærebatur, an reſtitutio minoris proficeret maiori, cum quo minor rem vel cauſam habet comunem, ratione communis, vel ſocietatis. ad quod hic reſpondetur, quod minime: vt infra eo. l. j. Reſtitutio minorũ an proſit maioribus.

Si aduerſus rem iudicatam reſtitutio poſtuletur.

Sicut in alijs, ita & in ſententia lata contra minores tutorum vel curatorum autoritate, reſtitutio datur minoribus: ſi tamen ſententia lata ſit in minori ætate, alias non: niſi hoc ſtructum ſit dolo aduerſarij: vt minori facto maiore ſententia feratur: vt infra eo. l. j. & l. in re. & ff. de mino. l. iij. §. j.

Si aduerſus venditionem reſtitutio poſtuletur.

Minor reſtituitur in integrum in venditione, ſi tamen venditio teneat. Si ergo vendat ea quæ ſeruando poſſent ſeruari ſine decreto, ipſo iure non tenet venditio, & ideo nec datur reſtitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet venditio, ſed reſtitui poteſt ſi doceat ſe læſum: vt infra de admin. tut. l. lex quæ. & de prædi. mi. ſi quidem. Vbi autem vendita ea quæ ſeruando ſeruari non poſſunt, reſtituitur minor propter enorme damnum vel fraudis conſilium ff. de mi. l. etſi ſine. §. j. Reſtitutio contra vẽdi. min.

Si aduerſus venditionem pignoris.

Cum res minoris pignori obligata diſtrahitur a creditore diſtinguitur: ceperit pignus a minore, vel ab eius pdeceſſore. Si a minore in qua obligatione etiam decretum fuit neceſſarium: vt ſupra titul. prox. & tunc reſtituitur minor etiam pro modico damno, vt in alijs ſuis contractibus ff. de diſtrac. pig. l. ſi debitor. §. vltimo. Si cepit a prædeceſſore minoris pignus, diſtinguitur vt infra l. ij.

Si aduerſus donationem.

Minor cum decreto, vel ſine decreto donare non poteſt: vt infra ſi ma. fac. ra. l. vlt. §. vlt. & ideo reſtitutio locum non habet. ff. de min. l. in cauſæ. Sed in caſibus donat minor: puta mercedem præceptori. Item alimenta parentibus, & cognatis, & eis ſolennia munera mittei: & hæ donationes fieri debent cum decreto: vt tamen ſi fiant im moderate, reſtitutio locum habeat ff. de admi. tu. l. cum plures. §. cũ tutor. & de tu. & ra. di. l. j. idem ſi donauerit dotis cauſa, vel propter nuptias. infra de admi. tu. l. lex quæ.

Si aduerſus libertatem.

Si minor contra libertatem, quæ iam competit, velit reſtitui, nullo modo poteſt: niſi ex magna cauſa hoc a principe fuerit, conſecutus: tali videlicet, quam princeps approbauerit: vel ſi ſerui manumiſſio pertinet ad euerſionem totius domus minoris.

quæ non deſignant membra hominis, vt dicit gloſ. ſuper rubro. Erat olim vſus ſtatuarum apud barbaros frequens, Romanis poſtea vſurpatus eſt in ſignum deificationis: putabant enim ex bonis huius vitæ alterius uitæ beatitudinem futuram. Quod diui principes ex toto tollere non potuerunt: ſed ſine ſuo priuilegio erigi ſtatuam prohibuerunt, pœnam contrauenientibus irrogantes: vt infra eo. l. j.

De his qui ad ſtatuas confugiunt.

Confugientes ad ſtatuas, ſi quidem iuſto timore aliorum, ne ſæuiant in eos, ſecundum leges vindicentur. Si vero confugiunt per malitiam: hoc eſt, inuidiæ cauſa, vel blaſphemiæ, nam præſumitur aliquis deliquiſſe, vinculis publicis mancipetur. ff. de pœ. l. capitalium. §. ad ſtatuas. facit Inſtitu. de his qui ſunt ſui. §. fi. Si autem quis confugerit ad ſummi regis ſtatuam, vel imaginem, id eſt, ad omnipotentis Dei eccleſiam, turpiter inde non extrahatur, vt dixi ſupra de his qui ad eccle. con.

De officio Præfecti Orientis & Illyrici.

De Principe qui caput eſt omnium magiſtratuum diximus. Nunc de alijs magiſtratibus, qui ſunt Principis, tanquam capitis, membra: vt infra ad le. Iul. ma. l. quiſquis. Horum alij ſunt maiores, alij minores, alij medij. Maiores, vt illuſtres: qualis eſt Præfectus prætorio Orientis, item Illyrici, item Africæ, item vrbis Romę. Minores ſunt clariſsimi: puta Præſides prouinciarum. Medij ſunt ſpectabiles: vt proconſul, Præfectus Aegypti, qui dicitur Auguſtalis, vt dixi ff. dę off. præfe. aug. Excellentiores præfecti ſunt, Præfectus prætorio Orientis, & Illyrici, quorum officium eſt, vt ab eorum ſententijs nō appelletur. Item nec contra eorum ſententias datur reſtitutio, niſi ab ipſis. Item condere poſſunt leges: vt tamen non ſint contrariæ generalibus legibus, vel conſtitutionibus. infra eodem l. formam. Et ſumpſit hic Imperator exordium ab illuſtribus, hoc eſt, a Præfectis prætorio, quaſi a maioribus, qui maiores ſunt dignitate & adminiſtratione. Sed in ff. exordium ſumpſit a ſuper illuſtribus, hoc eſt, a Cōſulibus, qui superilluſtres dignitatem habent, vt in Auth. vt ab illuſt. & qui ſuper eam dig. Eſt autem Illyria vel Illyris prouincia cuius fines latiſsimi ſunt: quippe quæ intra Italiam ſuperioremque Germaniam, Macedoniam, Thraciam, Epirum, & Adriaticum ſinum, Danubiumque continetur, Vergil. 1. Aen. Illyricos penetrare ſinus, &c.

Magiſtratu triplex.

De officio Præfecti prætorio Africæ, eiuſq; diœceſeos ſtatu.

Et hic illuſtris eſt ſicut ſuperior, & eſt eius ſedes Carthago: vt in l. j. huius titu. circa medium, cuius officium eſt, vt milites conſtituat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt infra l. ij. Item ſi viderit caſtella & ciuitates nimiæ magnitudinis eſſe, poterit ad talem formam redigere, vt per paucos melius poſsit conſeruari: vt in Auten. vt iudi. ſine quoquo ſuff. §. illud, tamen. & §. nulli quoque,

Et incœpit tunc Præfectus Africæ conſtitui, cum a Gotthis Vuandalis Africa centum & quinque annos poſſeſſa & captiuata, demum volente domino imperio recuperata & adiecta eſt Romano, vt in l.prima infra eodem. Status autem diœceſeos Africæ eſt, vt in ſeptẽ prouincijs diuiſa, ſcilicet in Carthaginem, Byzantium, Tripolin, Tingin, quæ ante proconſularis vocabatur, Numidiam, Mauritaniam, & Sardiniam, ſuis iudicibus diſponantur: vt infra lege prima poſt medium.

Præfectus Africæ.

Africæ ſeptem prouinciæ.

De officio Præfecti vrbis.

Hic quoq; illuſtris eſt, vt ſuperiores. Vrbis autem appellatio ſimpliciter prolata pop. Rom. ciuitatem antonomaſice ſignificat: vt ff. de verb. ſign. l. vrbis, de iſto ſatis in ff. eod. tit. dixi.

De officio Magiſtri militum.

Hic Magiſter militum illuſtris eſt, ſicut & ſuperiores: vt Quæſtor, de cuius officio tractatur infra titul. proxi. Et habet cognitionem conuento milite, & de ciuili cauſa, vt infra eod. l. j. & infra de iuriſ. om. iudi. l. penul. Si vero ſit cauſa criminalis, de crimine militari, vt quia alienauit arma, vel quia vagatus eſt extra caſtra, ſimiliter ad ipſum ſpectat cognitio. Si vero accuſatur de crimine communi, & enormi, conuenitur ſub præſide tantum. Si non ſit enorme: conuenitur ſub magiſtro militum. Et ſi conueniatur ſub præſide, ipſe remittit ad magiſtrum militum: vt ff. de re mili. l. iij. reſponſ. & de actu l. vltima hi & Magiſtri peditum & equitum appellantur: vt infra lege prima.

Vrbis appell.

De officio Quæſtoris.

Hic quoque illuſtris eſt: vt diximus ſatis ff. eod. tit.

De officio Magiſtri officiorum.

Nunc de ſpectabilibus, qui ſecundum Pla. mediam gerunt adminiſtrationem, vt in Autent. de rebus eccleſ. non alien. §. vltim. Sed Azo hunc illuſtrem dixit, eo ꝙ eius officium deſignetur inter illuſtres: nam & ſequentes tres illuſtres ſunt. Et eius officium eſt, vt ſtipendia meliora, & labor prolixior eius iuſſu dignis honoribus antecedant: vt infra eod. l. j. Ad huius officium pertinet, ſignificare quem admodum militum, & caſtrorum ſeries procedat: vt infra eod. l. iiij.

De officio Comitis ſacrarum largitionum.

Hunc Pla. ſpectabilem dicit. Sed tamen lex dicit aperte contra: illuſtris enim eſt, ſicut et Comes rerum priuatarum: vt infra de aſſeſ. l. vlti. Et eſt ille per quem princeps ſtipendia largiebatur: & hic forte erat procurator Reip. qui Grece Logiſta, id eſt, rationalis nuncupatur: vt infra de mo. mulc. l. iij.

Logiſta.

De offcio Comitis rerum priuatarum.

Etiam hic illuſtres erat, vt priores. Et erat forte procurator Cæſaris, ſiue priuatæ rationis, & forte architriclinus. Et eſt in eo ſpeciale, ꝙ ſeruus principis eius iuſſu adire poteſt hæreditatem: vt ff. de offic. procu. Cæſ. intra & l. ij.

De officio proconſulis, & legati.

Perfecto tractatu illuſtrium, ſupponit de ſpectabilibus: hic enim proconſul ſpectabilis eſt: quæ ſit differentia inter proconſulem & præſidem diximus ff.eod.tit.

De officio Comitis orientis.

Comes orientis ſpectabilis eſt, vt dicitur infra l.prima & vt om. tam ciuili l.prima & electus ad hoc officium a curiali liberatur con ditione: vt infra de decu. libro x. Et erat comes orientes procurator Cæſaris earum rerum quas habebat in oriente, vt dicit hic gloſſ.ſuper rubro.

De officio Præfecti auguſtalis.

Hic ſpectabilis eſt: vt infra de pri.car.l.j.§.viro.de hoc.ff.eod.tit. dixi,pag.14

De offcio Vicarij.

Vicarij Magiſtratus.

Magiſtratus qui appellantur Præfecti, quia illuſtres erant, & anteſtabant cæteris dignitatibus, ideo habebant vicarios ſuos in ciuilibus cauſis audiendis, & terminandis. Sicut & Magiſter militum habebat vicarium in negotijs militaribus. Et ita vicarius magiſtri militum, maior eſt vicario magiſtratus in negotijs militaribus: vicarius autem Magiſtratus maior eſt vicario vel comite magiſtri militum in cauſis priuatorum, vel paganorum: vt infra eod.l.j. Et videtur ꝙ hi vicarij fuerint ſpectabiles, cum eorum officia ponat inter ſpectabiles.

De officio Prætoris.

Hic ſpectabilis eſt: & de eo ſatis ff.eod.titu.pag.13

D officio rectoris prouinciæ, & vt nulli patriæ ſuæ adminſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.

Nunc de clariſsimis incipit. Præſes enim clariſsimus eſt: vt infra de priuat.car.l.j.ille enim dicitur Rector prouinciæ, qui prouinciæ præſidet.de huius officio dixi ff.de offi.præſi.pag.15

De officio Præfecti vigilum.

Hunc titulum in Digeſto impreſſores noſtri nuper ignauia quadam, & inaduertentia prætermiſerunt: qua propter vt eius cognitio habeatur, & prætermiſſa debito modo ſuppleantur, hic repetenda veniunt, quæ alias alibi ediſſeruimus. Præfecti autem vigilum incendijs arcendis præerant: dicti ab eo, ꝙ vigilibus & excubijs præeſſent. Nam diuus Auguſtus ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpoſitis eis tribunis, & ſuper omnes præpoſito ſpectabili viro, qui Præfectus vigilum appellabatur: cuius officium erat, per totam noctem vigilare, ac ſi eſſet noctua: & calceatum calceis ferreis coerrare cum armis & dolabris: omnes inquilinos admonere, ne

per aliquam negligentiam incendij caſus oriatur: præterea vt aquã vnuſquiſque inquilinus in cœnaculo ſuo haberet, qua extingueretur incendium. Et de culpa incendij cognoſcit: de dolo autem adhibito remittit ad Præfectum vrbis puniendum: vt infra eod. l. iij. §. j. & dixit Pla. eum non gerere honorem, quia non dormit de nocte.

De officio ciuilium iudicum.

Erant quidam qui dicebantur Honorarij aduocati, qui habebant dignitatem talem, vt ſemper eis pateret aditus ingrediendi conſiſtorium principis, aut ſecretarium, id eſt, auditorium ciuilium iudicum id eſt, qui audiebant ciuiles cauſas: aut ſedendi cum ipſis iudicibus & in aduentu ſuo ſalutabantur: vt infra de offi. diu. iudi. l. vlti. eo tamen tempore quo ipſi conueniebantur, aut cauſas agebant, reſidendi cum iudice non habebant facultatem: vt infra eod. l. j. Honorarij aduocati.

De officio præfecti annonæ.

Annonæ, id eſt, publicæ functiones a quolibet debent præſtari: ꝙ ſi quis vel priuilegio vel præſcriptione prætendat excuſationem, præfectus annonæ de hoc ipſo cognoſcit: alioquin imponitur ei pœna xxx. libra. auri. infra eod. l. j. Et dicitur Annona ab anno, eo ꝙ anni eſt alimonia, & non ſolum frumentaria, ſed etiam aliarum rerum. Cicero lib. 1. de Diuina. Si Epicuri de voluptate corroſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. Annona.

De officio militarium iudicum.

Magiſter militum de curialibus vel priuatis perſonis non habet poteſtatem: vt infra eod. l. j. & ij.

Ne comitibus rei militaris vel tribunis lauacrum præſtetur.

Ciuitates vel curiæ non debent compelli balnea ſuccendere, id eſt, calefacere tribunis, vel ducibus, vel comitibus militum, id eſt, vicarijs magiſtrorum militum: vel pro ſuccẽdendo non debent compelli præſtare aliquam adærationem, id eſt, æris præſtationem. Illuſtribus autem viris, vt magiſtris militum indulgetur priuilegium: ſi tamen id voluerint, vt eis prædicta balnea parentur, & ſuccendantur: nam iſtud eſt lauacrum præſtare, de quo in titulo. Balnea quibus ſuccẽdenda.

De officio diuerſorum iudicum.

Hoc pertinet ad officium omnium iudicum diuerſorum, id eſt, cuiuſcunque diuerſitatis ſint, vt non compellant materfamil. in publicum venire, cum vel per ſe in domo ſua, vel in ſacroſancta eccleſia, vel per legitimum procuratorem reſpondere poſsit. Si vero criminalis cauſa ei obijciatur, dare debet fideiuſſorem iudicio ſiſti ſi poteſt, alioquin iuret iudicio ſiſti. Vbi autem grauiſsimum eſt crimen, in monaſterium mittitur donec cauſa finiatur: vt infra eodem l. j. & in Autent. vt nulli iudicum. §. neceſſarium. de hoc aliquid in capit. mulieres. de iudi. libr. vj. Item obſeruari debet a quolibet, vt honoratis, & celſioribus viris exhibeant debitum honorem & in ſedendo, & in ſalutando. Nec in ſubſcriptionibus nominent eos fratres: vt infra eod. l. ij. Mulieres non trahendæ foras.

Vt omnes, tam ciuiles, quàm militares iudices poſt adminiſtrationem depoſitam per dies quinquaginta in ciuitatibus, vel certis locis, permaneant.

Deponens publicum offic.

Ex hac rubrica patet, ꝙ ille qui geſsit publicum officium eo depoſito, ibidem debet remanere, non priuatim in domo ſua, vel alicuis potentis, vel in eccleſia: ſed publice ante eorum ora quos nuper rexerat: & reſpondebit ſuper furtis ſuis, vel domeſticorum vel manipulariorum: & in quadruplum damnatur, vt infra de aſſeſ.l.iij.& ad l.Iul.repetund.l.prima & infra eod.l.j.& ſic hodie per ſpecialia etiam ſtatuta, diſpoſitum eſt in rectoribus vniuerſitatum. de hoc etiam in Auten.vt iudi.ſine quoquo ſuffr.§.ſi quis.&.§.neceſsitatem,&.§.illud videlicet.

De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.

Suffecti. Indemortui.

De magiſtratibus ordinarijs ſupra dictum eſt; nam & vicarij, de quibus dictum eſt, erant ordinarij, cum vices ordinariorum viuentium & præſentium ſupplerent. Nunc autem ponit de his, qui gerunt vices mortuorum & abſentium: & appellantur Suffecti: decedentes autem dicebantur Indemorſui. Et potuerunt huiuſmodi ſuffecti omnia agere quæ pertinent ad iuriſdictionem rectoris prouinciæ, præter vltimum ſupplicium, & membri abſciſsionem. infra eo. l.ij.& in Auten.de collat.§.antequam vero,&c.

De aſſeſſoribus, & domeſticis, & cancellarijs iudicum.

Aſſeſſor.

Nunc de collateralibus iudicum, id eſt, aſſeſſoribus & cancellarijs,&c. Aſſeſſor eſt, qui ab eo, cui data eſt iudicandi poteſtas, rogatur, vt ſibi in cognitione cauſæ aſsideat, vt eum debito ſine cauſam decidere inſtruat: non autem metu terribili, & neceſsitate incongrua libertati, debet ad hoc compelli aſſeſſor: vt infra eodem l.prima & eſt eius officium, vt ex diffinitione patet. De hoc ff. eodem titulo diximus. Domeſtici autem alij habebant deputata ſibi officia in re publica: quæ tamen aperte non ſpecificantur in lege. Nullus tamen præſes domeſticum, vel cancellarium, vel aſſeſſorem ſecum debet ducere l.nullus.infra eodem. Cancellarij autem introducebant petitiones & ſupplicationes in curiam: dicti Cancellari, eo ꝙ præerant cancellis, vel oſtijs. Dicuntur enim Cancelli feneſtrata oſtia per modum crucis: per eos enim patebat aditus & acceſſus. Vel dicuntur Cancellarij, quia dictata ſibi ab aſſeſſoribus ſcribebant, & cancellabant, id eſt, delebant, ad modum crucis ducta penna, ſecundum Azo. ſic ponitur infra de ſolut.l.inductum,& ff.de proba.l.ſi chirographum.

Domeſtici.

Cancellarij.

De annonis, & capite adminiſtrantium vel aſſeſſorum, vel publicas ſolicitudines gerentium: vel eorum, qui aliquas conſequuntur dignitates.

De maioribus & minoribus magiſtratibus dixit: nunc de eorum ſolatijs, id eſt, ſalarijs. Et quia ipſi percipiebant ſalaria in annonis, ideo ponit de annonis & capite, id eſt, capitatione miniſtrantium, & acceſſorum, & aliorum gerentium publicas dignitates, id eſt, quæ dabantur miniſtrantibus publica officia. Ipſi enim præter annonas ſalaria forte conſequebantur in pecunia: vt infra de inoffic. teſta. l. vlti. Vel dicit de annona quæ pro capite, & perſona magiſtratuum & aſſeſſorum dabatur: & hoc eſt quod dicitur infra de anno. mili. l. vlli. & de ero. mil. anno, l. fi. quod milites Romani annonas & capita ſingulis diebus conſequebantur. Sicut enim Capitatio dicitur tributum, quia pro capite datur: ita Annona dicitur tributum, vel ſalarium quodcunque datur pro capite ſuo, remunerationis cauſa: vt infra l. j. Et iſta continentur in conſuetudine cuiuſque prouinciæ: vt in Auten. de defen. ciui. §. ſi vero quædam ſalaria. Capitatio. Annona.

De contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos: & in hibendis donationibus in eos faciendis: & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent.

Hoc titulo diſtinguuntur præſides prouinciarum a magiſtratibus vrbis Romæ: nam magiſtratus tempore officij ſui domus emere, vel extruere non poteſt: niſi ſpeciali permiſsione principis, vel forte niſi paterna vendatur. Donationes autem recipere non poteſt hic vrbicus magiſtratus, etiam principe permittente: niſi finito officio is, qui donauit, eandem confirmauerit expreſsim, vel tacuerit quinquennio. Prouinciatis autem magiſtratus donationes vel emptiones admittere non debet, nec ædificationes facere, etiam principe permittente concedantur: vt nec expreſsim, nec taciturnitate quinquennij, etiam finito officio confirmentur: & quod dicitur in prouinciali magiſtratu: obſeruatur idem in conſiliarijs eius domeſticis & aſſeſſoribus. infra eo. l. j. ff. de cōtrahen. emp. l. non licet. & l. qui officij cauſa. Magiſtratus vrbis. Magiſtratus prouinci.

De modo mulctarū, quæ a iudicibus infliguntur.

Quia magiſtratibus permiſſum eſt defendere ſuam iuriſdictionem pœnæ, vel mulctarum iudicio: vt ff. ſi quis ius dicendum non obt. l. prima ideo ponit de modo mulctarum. Eſt autem Mulcta, peccati animaduerſio, pecuniaria iudicis arbitrio ſtatuenda. ff. de verbor. ſignifica. l. aliud. §. j. Pœna autem eſt & corporalis, & pecuniaria, & certa, prout lege ſtatuitur. Item a pœna non appellatur, ſed a mulcta. Item mulcta non indicitur, niſi a maioribus magiſtratibus, id eſt, a iudicibus habentibus merū imperium, non alijs. ff. de iudic. l. j. §. fi. & infra l. ij. & iij. Pœna autem a quolibet, qui habet poteſtatē iudicandi. Itē ſi mulcta imponatur vltra modū lege conceſſum, Mulcta.

non tenet impoſitio: ſecus in pœna. infra, quando prouoc. non eſt neceſ.l.certa,& ff.de his qui no.infam.l.quid ergo.§.pœna grauior. Et quis ſit modus mulctandi omnium magiſtratum, habetur infra eodem l.illuſtres.& l.eos qui. Et applicantur mulctæ fiſco,infra eodem l.mulctarum.

De defenſoribus ciuitatum.

Defenſor, & eius officium.

Nunc de minoribus iudicibus, ſcilicet defenſoribus ciuitatum, qui ſunt minimi.quia nec merum nec mixtum habent imperium: vt in Autentic.eod §.nulla.in fin.coll.iij.ſed modicam coërtionem: vt in eodem titul.§.audient. Eſt autem officium Defenſoris, præbere autoritatem his quæ aguntur apud eum ex voluntate partium: vt adoptio, emancipatio, manumiſsio teſtamentaria.Item donationis inſinuatio. In contentioſa autem iurtſdictione habet cognitionem vſque ad xxx.aureos:olim vſque ad quinquaginta: vt infra eodem l.j.In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem, & caſtigationem competentem. In maioribus reum debet detrudere in carcerē, & mittere ad præſidem:in Autent.eod.tit.§.nos igitur.&.§.interim. & infra eod.l.defenſores ciuitatum,& l.defenſores ita.

De magiſtratibus municipalibus.

Magiſtratus municipales.

Nunc de magiſtratibus municipiorum, & villarum, ſeu burgorum,aut caſtrorum:in quibus ſatis dici poteſt eadem ſeruanda, quæ in defenſoribus ciuitatum dicta ſunt. Sed circa eorum electionem ſeruari debet, vt per tres menſes ante debeant eligi, ꝙ incipiat eorum adminiſtratio.infra eod.l.j.

De officio iuridici.

De hoc diximus ff.eod.tit.& de offic.procur.Cæſ.pag.15

LIBER II.

De edendo.

Contentioſa iuriſdictio eſt in iudicijs cognoſcendis & terminandis, quorum præparatio eſt editio actionis: ideo de ea. Vel ſequitur de iudicij, quæ per magiſtratus exercentur.ff. de orig.iu.l.ij.poſt originem.& primo de edendo, quod eſt præparatorium iudiciorum. De hoc ſatis ff.eod.tit.l.dixi,pag.20

De in ius vocando.

Facta editione actionis,neceſſe eſt reum in ius vocare.Et quia omne iudicium ab hoc titulo initium ſumit: vt Inſtitu.de pœn.te.litig. §.fi.ideo de eo dicit.de hoc ff.eod.tit.dixi,pag 16

De pactis.

Vocare in ius.

Metu iudiciorū peruenitur ad pacta & tranſactiones, ideo de his. Nam meticuloſa res eſt ire ad iudicium: & quia non pecunia, ſed etiam gratia quis a lite ſæpe deſiſtit:& decentius eſt per gratiam remittere actionē, ꝙ pecunia vendere,vt quia pacta generaliora ſunt:

ideo prius de pactis: vt ff. de tranſact.l.j.j. reſpon. &.§.j.De hoc ff. eod.titu,pag.20.

De tranſactionibus.

De hoc tit.ſupra prox.& ff.eo,titu.dixi,pag.20.

De errore calculi.

In computatione tranſactionis quandoque erratur. Veteres autẽ computabant per lapillos qui Calculi dicuntur, eo ꝙ pedibus, non impune tamen quandoque,calcantur. Vnde Perſius: Hunc macrine diẽ numera meliore lapillo. Nam diẽ boni ſucceſſus numerabãt lapi de albo: mali autem, lapide nigro. Quandoq; autem Calculus ponitur pro cognitione cauſæ, infra de iud,l. rẽ non nouã, quandoq; ꝑ ſnia infra de ſen,l.ſi actor.qa calcatur,id eſt terminatur,ſcdm Pla. Calculus.

De poſtulando.

Quia in iudicijs neceſſarij ſunt aduocati, ideo de his dicit. & nos ff.eod,diximus,pag.21.

De aduocatis diuerſorum iudiciorum.

Supra de poſtulando:nunc de perſonis poſtulantibus, ſcilicet de aduocatis quibuſdam,qui neceſſe habeant coram certis Præſidibus & poteſtatibus aduocare,& in certo foro ſeu iudicio, & ſubijcit de priuilegijs eorum.

De aduocatis diuerſorum Iudicum.

Superior titulus dixit de his aduocatis,quia adhuc ſunt in officio aduocationis: ſed hic loquitur de illis, qui depoſuerunt officium:vt patet infra eod.l.iubemus.§.ad hoc.&.§.filios.&.§. vt autem. &'in l.petitionem.& l. laudabilem. Superior vero tractat de priuilegijs competentibus in ipſo officio. Item ſuperior, De poſtulando,complexus eſt tam eos qui pro ſe, ꝙ̃ eos qui pro alijs poſtulare poſſunt: in iſtis duobus complectitur tantum qui pro alijs. Vel titulus ſuperior loquitur de illis qui erant ſcripti in matricula, & ſalaria de publico ſuſcipiebant:hic de alijs. Vel,ſupra de illis aduocatis,qui neceſſarie habebant poſtulare in certis iudicijs, vel in certis locis,puta in illa ciuitate,vel in illa prouincia: hic de illis, qui neceſſe habebant poſtulare coram certis Iudicibus, in quacunque eſſent prouincia,ciuitate,vel loco.

De aduocatis fiſci.

In aduocatis fiſci,quædam ſpecialia ſeruantur.Nam cauſa priuati deciſa ſub prætextu abſentiæ patroni cauſæ non reſtauratur, ſecus in cauſa fiſcali:& hoc quando fiſcus alij facit controuerſiam ſtatus ſupra de poſtulando.l.velamento. & infra eod.l. vlt. & infra ſi aduerſus fiſc.l.ij.& ff.de iure fiſci.l.ſi fiſcus: Item qui extitit aduocatus fiſci,poſtea contra fiſcum in eadem cauſa non aduocabit, etiam ſi ſalarium non perceperit,infra eo.l.j.& ij. niſi pro his quorum eſt tutor,vel curator ff.de poſtu,l.j.pen.& vlt.Hoc etiam iniungitur ei, ne fiſcalia commoda occultet:ne'ue calumnioſe priuatos faciat conueniri, infra eod,l.pen.

De errore aduocatorum,& libellos, ſeu preces concipientium.

Quoniam aduocati quandoque in officijs ſuis exequendis errãt, ideo ponit de erroribus eorum:et ea occaſione ſubijcit de erroribus ſcribentium libellos conuentionales,vel libellos precum. Exponitur ergo de errore aduocatorum: ſcilicet ſi noceat,vel ne. Et preces ſcilicet Principi porrigendas concipientium, qui ſimiles ſunt in errore aduocatis. Eſt autem ſciendum, ꝙ aduocatus quandoque errat in facto,quandoq; in iure. Si in facto domino præſente & non contradicente,præiudicat domino,ac ſi ipſemet ita confeſſus fuiſſet. Sed ipſemet ſuum errorem vſque ad ſententiã corrigere poſſet. ſupra de iur.& fact.igno.l.error.& ff.de confeſſ.l.non confitetur. Ergo & aduocati.infra eo.l.j.licet Pla.aliter dixerit:non poſſe,ſcilicet errorem aduocati corrigere,niſi intra triduũ. Vbi autẽ aduocatus errat in iure,quandoq; licet mihi corrigere errorẽ. Errores autẽ ſcribentiũ libellos,vel preces,me pſente,& non contradicente,preiudicãt mihi, vt in aduocato dictum eſt:niſi probem contrarium.infra eod.l.ij.

Aduocatorum error.

Vt quæ deſunt aduocatis partium, Iudex ſuppleat.

Si errant aduocati quid iuris audiſti:puta ſi male,id eſt, per errorem aliquid in cauſa dicant. Nunc quando minus ab aduocato dicitur. Et certe tunc ſupplere debet Iudex,vt patet ex generalibus verbis huius rubricæ. Debet enim Iudex proferre, quæ ſciat legibus & iuri publico conueniri.infra l.j.Sedendo igitur,non ſtando,ne officium aduocati ſumat.ſupra de poſtu.l.quiſquis. Supplebit autem ea quę ſunt iuris,non quæ facti:niſi notum ſit ei vt Iudici.Supplet & ante ſententiam quandoque diſputando cum vtriuſque partis aduocatis.quandoque opponendo,quandoque quærendo & inueſtigando veritatem:porro & poſt ſententiam quandoque ſupplet in his, quæ deſunt aduocatis ad conſequentiam priorum ſtatutorum, vt in fructibus & vſuris.ff.de re iudic.l.Paulus. De hoc per gl.& doct. in c.bonæ,infra de poſtul.prælat.

Ex quibus cauſis infamia irrogatur.

A poſtulando,de quo multis in titulis diximus, remouentur infames,vt diximus.ff.eod.tit.vbi hanc materiam proſecuti ſumus.

De Procuratoribus.

Similes ſunt in quibuſdam procuratores aduocatis ff. de var. & extranrdin.cog.l.aduocatos.Licet in quibuſdam differant:nam procurator colludens tenetur mandati.infra eod. ſi procurator.in fin.ff.mand.l.ſi procuratore.in princ.Aduocatus de præuaricatione.ſupra de aduoc.diuerſ.Iudic.l.j.De hac materia dixi,ff.eod.titu.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare,vel actiones in ſe transferre.

Omnia mala exempla ex bonis initijs oriuntur, & vitia virtutes imitantur,vt dixit Sal. Occaſione licitæ procurationis ſæpe attentantur illicita:ideo de ea,& de ceſſione actionum,quæ fit in potētio-

res. Et intelligitur hic Potentior, non omnis aduerſarius, qui maior eſt eo, contra quem præſtat patrocinium: ſed de eo, qui terribilis eſt, & minacem feruorem oſtendere poteſt: vt infra quod met. cauſ. l. ſi per impreſſionem. &, ſi quacunq; prædii. pot. l. j. &, ſi rector prouin. l. j. Punitur autem hic qui ſibi aduocauit patrocinium potētis in terrorem aduerſarij, quia cauſam amittit. Actionem autem in ſe trāsferre, eſt ceſſionem, vel transfuſionem actionis in ſe recipere. Et quando licet cedere actionē, diximus aliquid de hæred. vel actione vend. in ff. & infra eod. tit. & per Doct. in l. pen. ſupra mand. Potentior quis.

De his qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt vel eorum nomina in litem prætendunt.

Sicut quis in conueniendo alium, non debet ſibi aduocare patrocinium potentioris, vt ſupra tit. prox. dictum eſt: ita etſi conueniatur quis ab alio de prædijs, vel de iure, id eſt, ſeruitute prædiorum quæ poſſidet, non debet in terrorem agentis affigere prædijs, de quibus agitur, titulos, id eſt, ſubſcriptiones, vel ſchedulam quandam, ſcilicet qua continetur, hoc eſt prædium talis potentis. Item eius nomen nō debet prætendere in litem. Si autem poſſeſſor faciat contra, amittat cauſam, etiam ſi ſit iuſta, & damnatur in metallum: potentior vero ſi conſenſerit, infamatur vt famæ ſuæ prodigus, & calumniarum redemptor. Item accuſabitur crimine ſtellionatus, cum pro hoc crimine alia non ſit prodita actio. ff. de crim. ſtellion. l. j.

Vt nemo priuatus titulos prædijs ſuis, vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.

Sicut ſuperiori titulo prohibetur quis, ſua dicere aliena: ita hoc titulo prohibetur quis, aliena dicere ſua: & per titulos denotare hæc prædia etiam quæ poſſideo eſſe mea: hoc enim ſpeciale priuilegiū eſt Imperatoris, vt eius prædia titulorum inſcriptionibus legantur, vel velis regijs ſuſpenſis denotentur. Qui ergo in prædijs ſuis id fieri procurauit, quod conſueuit tantum fieri in regijs: veriſimile eſt, ꝙ prædia ſua voluerit in Imperatorem transferre. Vbi alienis prædijs tales titulos, vel uela regia quis ſuſpendat, ſi eſt plebeius, damnatur ad mortem: ſi clariſſimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, deportatur, & pręſcribitur infra eod. l. ij.

Vt nemini liceat ſine Iudicis autoritate ſigna rebus imponere quas alius tenet.

Signa rebus, quas alius tenet, hic imponere dicitur, qui aliquid generaliter præter vela regia, de quibus ſupra titul. prox. alienis rebus imponit: quibus denotet, res ab alio detentas eſſe ſuas: & hoc locum habet ante litem conteſtatam: & poſtea, ante ſententiam: vt infra eod. l. ſ. & ij. Superior autem titulus loquitur, vbi per titulum, vel vexillum denotabatur rem eſſe poſſeſſoris: & habet locum ante litem conteſt. Et ideo ſi qua ſigna imponit poſt litis conteſtat. non patitur pœnam ſuperioris tituli, ſed Iudex eū puniet pro motu ſuo: ſecundum glo. hic in rubro. Imponere ſigna rebus.

Ne fiſcus vel Reſpublica, procurationem alicui patrocinij cauſa in lite præſtet.

Licet generaliter prohibuerit ſupra patrocinium potentum in cauſa: nunc tamen ſpecialiter prohibet fiſcum, id eſt, procuratorē fiſci, vel Rempublicam, id eſt, procuratorem Reipub. Nec immerito fiſcus prohibetur, cum ipſe ſit potentiſsimus: & ne iniuriarū inde naſcatur occaſio, vnde iura ſumuntur, infra vnde vi, l. meminerint.

De negotijs geſtis.

Quæ geruntur ex mandato infra diximus: nunc de negotijs quæ ſine mandato geruntur: de hoc ff. eo. dixi, pag. 23

De his quæ vi, metus'ue cauſa geſta ſunt.

Seruat antiquam intitulationem, hodie ſufficeret alterum ff. eo. l. l. de negotijs autem, quæ ab alijs geſta rata habemus, dixi: nunc de his quæ a nobis geſta infirmantur, de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 24

De dolo malo.

De hoc ſatis ff. eod. titu. dixi, pag. 24

De in integrum reſtitutione minorum vigintiquinque annis.

Satis de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 24

De filiofamilias minore.

Reſtitutio filijfamil.

De minoribus in genere dictum eſt: nunc ſpecialiter ponit de minore filiofamil. cuius reſtitutio patri proficere videbatur, & ideo nō eſſe dandam: quia ſic maiori ſubueniretur, quod non fuit prætoris propoſitum. Sed tamen ei datur, vt hic, & ff. eod. l. iij. nam non ſolum patris, ſed filij videtur intereſſe: cum & filius ex contractu ſuo, dum eſt in poteſtate, inſolidum conueniatur: vel factus ſui iuris, conueniatur inquantum facere poteſt.

De fideiuſſoribus minorum.

Non ſolum minores, ſed & ob eorum gratiam aliquando maiores, id eſt, fideiuſſores minorum reſtituuntur: vel eorum mandatores & conſtitutores, & quilibet qui pro minore interuenit: vt infra eod. l. j. & ff. de mino. l. in cauſæ.

Si tutor vel curator interuenerit.

Reſtitutio minorum.

Quando interuenit fideiuſſor in contractu dixit, nunc quando tutor vel curator: modo crederet aliquis minorem non eſſe reſtituendum, vbi contraxit tutore vel curatore autore. Sed tamen neceſſarium eſt, & in his quæ geſta ſunt in iudicijs, & in his quæ geſta ſunt extra, ſi cui facilitate, vel dolo aduerſarij minores vigintiquinque annis decepti, vel circumuēti ſunt, etiam præſentibus tutoribus vel curatoribus, eis in integrum reſtitutionis auxilium ſupereſſe. infra eod. l. ij. Hoc tamen fallit in caſibus, infra de admini. tut. l. conſtitutione. & l. ſancimus. & infra ad Treb. l. pen. in princ.

Si in communi, eademque cauſa, in integrum reſtitutio poſtuletur.

Certum eſt ipſis minoribus ſubuenire per reſtitutionem, & quãdoque eorum gratia ſubuenitur alijs, puta eorum fideiuſſoribus, licet ſint maiores. Item æquitate rei ſubuenitur eorum aduerſarijs, vt diximus ff. de mino. & infra de repu. Sed hic illud quærebatur, an reſtitutio minoris proficeret maiori, cum quo minor rem vel cauſam habet comunem, ratione communis, vel ſocietatis. ad quod hic reſpondetur, quod minime: vt infra eo. l. j. Reſtitutio minorũ an proſit maioribus.

Si aduerſus rem iudicatam reſtitutio poſtuletur.

Sicut in alijs, ita & in ſententia lata contra minores tutorum vel curatorum autoritate, reſtitutio datur minoribus: ſi tamen ſententia lata ſit in minori ætate, alias non: niſi hoc ſtructum ſit dolo aduerſarij: vt minori facto maiore ſententia feratur: vt infra eo. l. j. & l. in re. & ff. de mino. l. iij. §. j.

Si aduerſus venditionem reſtitutio poſtuletur.

Minor reſtituitur in integrum in venditione, ſi tamen venditio teneat. Si ergo vendat ea quæ ſeruando poſſent ſeruari ſine decreto, ipſo iure non tenet venditio, & ideo nec datur reſtitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet venditio, ſed reſtitui poteſt ſi doceat ſe læſum: vt infra de admin. tut. l. lex quæ. & de prædi. mi. ſi quidem. Vbi autem vendita ea quæ ſeruando ſeruari non poſſunt, reſtituitur minor propter enorme damnum vel fraudis conſilium ff. de mi. l. etſi ſine. §. j. Reſtitutio contra vẽ. min.

Si aduerſus venditionem pignoris.

Cum res minoris pignori obligata diſtrahitur a creditore diſtinguitur: ceperit pignus a minore, vel ab eius ꝑdeceſſore. Si a minore in qua obligatione etiam decretum fuit neceſſarium: vt ſupra titul. prox. & tunc reſtituitur minor etiam pro modico damno, vt in alijs ſuis contractibus ff. de diſtrac. pig. l. ſi debitor. §. vltimo. Si cepit a prædeceſſore minoris pignus, diſtinguitur vt infra l. ij.

Si aduerſus donationem.

Minor cum decreto, vel ſine decreto donare non poteſt: vt infra ſi ma. fac. ra. l. vlt. §. vlt. & ideo reſtitutio locum non habet. ff. de min. l. in cauſæ. Sed in caſibus donat minor: puta mercedem præceptori. Item alimenta parentibus, & cognatis, & eis ſolennia munera mittet: & hæ donationes fieri debent cum decreto: vt tamen ſi fiant immoderate, reſtitutio locum habeat ff. de admi. tu. l. cum plures. §. cũ tutor. & de tu. & ra. di. l. j. idem ſi donauerit dotis cauſa, vel propter nuptias. infra de admi. tu. l. lex quæ.

Si aduerſus libertatem.

Si minor contra libertatem, quæ iam competit, velit reſtitui, nullo modo poteſt: niſi ex magna cauſa hoc a principe fuerit, conſecutus: tali videlicet, quam princeps approbauerit: vel ſi ſerui manumiſſio pertinet ad euerſionem totius domus minoris.

Si aduerſus tranſactionem, vel diuiſionem, minor reſtitui velit.

Trãſactio minoris. Reſtituitur minor contra trãſactionem, ſiue ſit facta cum ipſe ageret contra alium, ſiue cum alius ageret contra eum. Verbi gratia: Facta fuit ſuper his, in quibus alienandis non exigitur decretum, ſed tutoris vel curatoris autoritas, vel ſolius adulti voluntas, ſi non habeat curatorem. Si autem fiat ſuper his, quæ poſſunt ſeruari, exigitur decretum, & tutoris autoritas. infra de adm. tut. l. lex. de prædi. mi. l. non ſolum. Diuiſio facta per minorem. In diuiſione autem, id eſt, ſi minor habet rem cum alio communem, ſi tunc talis eſt res, in qua alienanda exigitur decretum, minor non poterit prouocare ſocium ad diuiſionem, ſed ſocius maior poterit prouocare minorem: vt infra de præd. mi. l. inter oẽs. & ita per decretum ex neceſſaria cauſa præcedet diuiſio: in qua ſi decipiatur minor, impetrabit in integrum reſtitutionem.

Si aduerſus ſolutionem a debitore, vel a ſe factam, reſtitutio poſtuletur.

De reſtitutione aduerſus ſolutionem debitoris tractat lex prima: De ſolutione a ſe, id eſt, pupillo facta loquitur lex ij.

Si aduerſus dotem reſtitutio poſtuletur.

Mulier xxv. annorum ſi plus promittat, q̃ habeat in patrimonio: vt ſi habet centum, promittat ducenta, & hoc nomine dotis, vel vltra q̃ valeant facultates, ipſo iure nulla eſt promiſsio in eo quod eſt vltra. ff. de iure dot. l. ſiue generalis. Si vero adulta promittat vltra vires patrimonij, non detracto ære alieno, tenet promiſsio, ſed reſtituitur ff. de mino. l. ſi ex cauſa. §. in dotis.

Si aduerſus delictum ſuum reſtitutio poſtuletur.

Reſtitutio aduerſus delictum mino. Qualiter minoribus in contractibus ſubueniatur, ſupra diximus: nũc qualiter in delictis, ſiue delinquat minor ex cõtractu, vel quaſi: ſiue in rebus quibus contraxit, puta commodatis, depoſitis, venditis vel locatis, & ſimilibus. Et diſtinguitur, an delinquat ex culpa, ſeu non: an ex propoſito, vel ex animi conſcientia: & infra l. j.

Si aduerſus vſucapionem reſtitutio poſtuletur.

Minor etiam in vſucapione rei ſuæ reſtituitur: pupillæ tamẽ ipſo iure non currit vſucapio triennij, vel decennij, vel vicennij. ff. de acqui. re. do. l. bonæ fidei emptor.

Si aduerſus fiſcum reſtitutio poſtuletur.

Si minor contraxit cum procuratore Cæſaris, & decipiatur, reſtituitur in integrum ac ſi cum priuato contraxiſſet: & cognoſcit de ea reſtitutione procurator fiſci: vt infra eo. l. j. Et iſte dicitur procurator Reip. vt ſupra de mo. mulc. l. curator.

Si aduerſus creditorem reſtitutio poſtuletur.

Licet crediti appellatio ſit generalis ff. ſi cer. pet. l. j. Hic tamẽ ſpecialiter ponitur pro mutuo. Sicut autem in alijs cõtractibus reſtituitur minor, ita & in mutuo, & fortaſsis amplius: quia licet alias mi-

nor debet probare ſe deceptum, vel ſe amiſiſſe quod ei dicitur dātum: vt ſupra de min.l.minoribus. & ff. de iureiurando l. nam poſtea.§.ſi minor. Hic tamen creditor debet probare minorem locupletatum.infra eod.l.j.

Siue ab hæreditate ſe abſtineat reſtitutio poſtuletur.

Si minor adijt hæreditatem minus lucroſam, vel agnouit bonorum poſſ.vel ex Trebel.recepit hæreditatis reſtitutionem, reſtituitur in integrum,cauſa tamen cognita:non tantum vtrum ſit lucroſa vel non:ſed etiam an interſit minoris, litibus & ſumptibus non vexari,ff.de min.l.minoribus xxv.ann. Item conſiderato an in hæreditate ſint multæ res mortales,vel prædia ruinæ ſubiecta: vt ff.eod.l. verum.§.ſi locupletati.

Si vt omiſſa hæreditate,vel bonorum poſſeſſione,aliquid aliud exquirat.

Ne quis putaret minoribus tunc demum, cum certant de damno vitando,& non etiam in lucris omisſis vel repudiatis iuuari.Si ergo repudiauit hæreditatem ſibi delatam minor,ſi repudiatio teneat iure communi,reſtituetur minor,vt liceat ei adire hæreditatem: ſi tamen poſt repudiationem hæreditas non ſit diſtracta vel a ſubſtituto minori,vel ab eo qui repudiante minore ſucceſſit:alioquin ſi eſt diſtracta,repellitur minor,de hoc infra de repu.hæred.l.vlt.

In qbus cauſis in integrū reſtitutio nō eſt neceſſaria.

Multæ ſunt cauſæ in quibus reſtitutio non eſt neceſſaria:vt quando ipſo iure deficit contractus,quia nō interuenit tutor,vel curator: vel quia non interuenit decretum:vel quia dolus dedit cauſam contractui,vel quia minor ſocietatem contraxit donationis cauſa:vel ſi fecit minor ludibrium ſui.ſupra ex quib.cauſ.infa.l.vlt.Item minor mulier,quæ filio impuberi non petijt tutorem. Item in omni temporali præſcriptione.Item in omnibus contractibus bonæ fidei,& quibuſdam quaſi contractibus ſtricti iuris, qui coæquiparantur eis, id eſt legatis, & fideicommisſis.

Qui,& aduerſus quos, in integrum reſtitutio non poſtuletur.

Cauſas & caſus in quibus,& propter quas detur, vel non ſit neceſſaria reſtitutio,proſecutus eſt imperator. Nūc incipit edocere pſ quæ denegetur reſtitutio. Et primo in hoc titulo ratione perſonæ.ſ. petentis in integrum reſtit.& perſonæ eius contra quem petit,&c.

Si minor ſe maiorem dixerit,vel probatum fuerit.

Sicut ratione perſonarum denegatur reſtitutio, ita & denegatur ratione mendacij:vt quia minor aſſeruit ſe maiorem in contractu,et nunc petendo reſtitutionem vult vti beneficio minoris,&c.

Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.

Hic ponit qualiter ceſſet reſtitutio ratione beneficij ſæpius petiti, vel collati,vel ſemel denegati. Et licet ſæpius minor poſſit reſtitui; Denegare reſtitutio,

ſi tamen ſemel eſt denegata, minor non reſtituitur poſtea, pręterq̃ ad appellationem: niſi nouis defenſionibus cauſam inſtrui poſſe dicat.infra eod.l.j.& l.vlt.

De his qui veniam ætatis impetrauerunt.

Veniam ętatis impetrans.

Sicut ceſſat reſtitutio,quando minor natura eſt factus maior: ita & denegatur ſibi,quando iure,id eſt,principis priuilegio,pro maiori reputatur:puta ſi impetrauit veniam ætatis. Impetrat autem veniam maſculus maior xx.ann.fœmina maior xviij. Et impetratur a ſolo principe allegando,non probando,imperatori de morum honeſtate.Et eſt effectus huius veniæ,quia qui veniã meruit, poſtea reputatur pro maiore in contrahendis & diſtrahendis negotijs,infra l.j.

Si maior factus ratum habuerit.

Ratihabitio impedit reſti.

Non tantum ex ſupradictis cauſis, ſed etiam ratihabitione denegatur reſtitutio: vt quia maior factus ratum habet id, quod minori ætate geſſit vel per ſe, vel per tutorem, vel per vtrunq;: talis enim non poteſt reſtitutionem in integ.petere.infra eod.l.ij.

Vbi,& apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agenda ſit.

Vbi reſtitutio retractãda.

Cauſa in integrum reſtitutionis debet agitari in foro eius, contra quē petitur reſtitutio:vt infra eo.l.ij.cognoſcit autem de ea Iudex ordinarius:reſtituendo nedum in contractibus, & conſimilibus: ſed etiam contra ſententiam a ſe latam, vel ab inferiori: ſed non a ſuperiori.

De reputationibus,quæ fiunt in iudicio in integrum reſtitutionis.

Reputatio

Quia in reſtitutionibus minorum locus eſt reputationibus, id eſt, compenſationibus ſecundum Pla. vel reſtaurationibus ſecundum Azon.vel computationem ſecundum Accurſ.Nam ſi minor reſtituitur in integrum, vt liceat ei abſtinere ab hæreditate quam adijt, etiã alius,ad quem pertinent bona,eadem lance æquitatis reſtituetur,vt a minore repetat,quod in rem ſuam conuerſum eſt:nec perijt per imbecillitatem ætatis. Si autem perijt dolo, nihilominus eſt reſtituendum:vt infra eod.l.j.in fi.& ff.de min.l.ait prætor.§.plane.

Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.

Satis clara eſt rubrica,dummodo intelligatur de Procuratore ſpeciali:non generali,ff.eo.l.illud.§.ſi talis.& l.quod ſi de ſpeciali.

In integrnm reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat.

Pendente reſtitutionis cauſa.

Poſtulata reſtitutione in integrum, omnia manere debent in ſuo ſtatu,in quo erant ante principium cauſæ.Ergo nec res debebit alienari, nec ſententia executioni mandari, vel ab aliquo quid fieri in præiudicium alterius partis,donec finiatur cauſa reſtitutionis.

De reſtitutione

De reſtitutione militum,& eorum qui Reipublicæ cauſa abſunt.

Duæ ſunt excellentiores cauſæ,quibus reſtituuntur maiores,ſcilicet militiæ cauſa. Et abſentia propter Rempu. Militibus autem ideo ſubuenitur,quia diſcedere a ſignis ſine periculo non poſſunt.ff. quibus ex cauſ.man.l.vlt. Si ergo miles eſt in domo ſua, interim nõ reſtituitur. infra eod l.fin. & ff.ex quib.cauſ.ma.l.miles. Abeſſe autem Reipub. cauſa videtur:qui abeſt propter Rempub. Romanorum,non ciuitatis alicuius licet ille iuuetur ex generali clauſula edicti prætori, qui abeſt pro ciuitate.ff.quib. ex cauſ. ma.l. ſed & ſi.§. vlt.& de verbo.ſignific,l.eum. Abſens cã Reipub.

De vxoribus militum,& eorum qui Reipublicæ cauſa abſunt.

Sicut ipſis militibus ſuccurritur,ita & vxoribus eorum. infra eodem l.prima.

De temporibus in integrum reſtitutionis, tam minorum,quàm aliarum perſonarum,quam hæredum eorum qui reſtitui poſſunt.

Hic titu.tractat intra quæ tempora,& ad quanta reſtituantur minores,& maiores eorum q̃ hæredes:pro quo notandum ꝙ ſiue minor in contractu,vel quaſi delicto,vel quaſi decipiatur, reſtitui non poteſt toto tempore minoris ætatis, & poſtea intra quadriennium: & hoc quadriennium incipit hodie currere ſtatim cum viceſimiſexti anni dies illuxerit:alij autem habent vtile quadriennium ſolum: de hoc etiam in capitu,j.de in integ.reſtit.lib. vj.& in clemen. infra eodem titulo.

Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur.

Explicitæ ſunt duæ cauſæ quibus reſtituuntur maiores: hoc eſt militiæ,& abſentiæ Reip.cauſa. Nunc generaliter de omnibus etiã his,qui propter rei qualitatẽ reſtituuntur: vt in bonę fidei iudicijs. infra eod.in contractibus. Item per iuſtum metum abſente.ff.eod.l. ij.Ibi de hoc ſatis dixi. Reſti.maiorum.

De alienatione iudicij mutandi cauſa facta.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.26

De receptis arbitris.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.26

De ſatiſdando.

De hoc dixi ff.qui ſatid.cog.pag.18

De formulis & impetratione actionum ſublatis.

Solennitas formularum actionum,quæ fiebãt olim vt impetraretur a collegio pontificum,ff.de origi.iur,l.ij.§.deinde, hodie ſublata Formulæ actionum.

eſt:certumq́ eſt, hodie actionem proponi poſſe ſine aliqua ſolennitate verborum, Et ſecundum Pla. etiam vulgari & ruſticano ſermone, ſi ea ſit apta propoſito negotio. Nec eſt opus impetrare ſolennia verba, vel actionem, niſi ea ſit, ad quam quis reſtituatur iudicis officio: vt de reſciſſoria dicitur, &c. de hoc in c. dilecti. de iudi.

De iureiurando propter calumniam dando.

De ſatiſdationibus quæ fiunt ante ingreſſum iudicij ſupra dixit. Nunc de iureiurando, quod fit ſtatim poſt ingreſſum. Iuſiurandum calumniæ eſt, cum quis iurat ſe bona fide, & non calumniandi animo agere, vel reſpondere: nec calumniandi animo egiſſe, vel reſpondiſſe. infra eod. l. ij. §. j. & ff. fam. herc. l. iure. §. qui familiæ. Eſt enim Calumnia cum quis ex certa ſcientiâ iniuſte agit, vel reſiſtit: vt dixi ff. ad Turpil. Dicitur ergo Iuſiurandum calumniæ, ſcilicet vitandę, vel propter calumniam vitandum: ſicut dicitur, Habeat vnuſquiſq́ ſuam propter fornicationem, &c. Et quæ ſint capitula ſub hoc iuramento contenta, ponit glo. extra eod. tit. c. j.

Iuramentũ calumniæ.

Calumnia.

LIBER III.

De iudicijs.

De hoc ſatis ff. eod. tit. dixi, pag. 28

De ſportulis, & ſumptibus in diuerſis iudicijs faciendis: & de executoribus litium.

SVpra de iudicijs dixit: ſed quia iudicum, & executorum laboribus, & ſtudijs multis ſiue vigilijs negotia deciduntur, ęquum eſt cuiuſque laborem digna compenſatione remunerari: cum enim labor in damno eſt, creſcit mortalis egeſtas. infra de allu. l. fin. vbi per glo. Ideo de ſportulis & alijs ſumptibus litium tractat. Sportulæ autem ſunt ſumptus gratia executorum, vel ſunt ſalaria apparitorum, vel forte ſecundum Azo. iſti. Apparitores accipiebant ſalarium de publico, & ſportulas accipiebant non ſibi, ſed pro fiſco: & illæ reponebantur in ſporta, id eſt corbe, vel alio ſimili vaſe, in quo cõſueuerunt aliqua portari, vel exportari, vt ita ſub fida cuſtodia fiſco ſeruarentur, & ſic continens pro contento. In ſportulis autem iſtis non erat certa quantitas diffinita, niſi in quibuſdam perſonis, puta clericis, & agentibus, in rebus & ſimilibus, vt in Auten. de ſanct. epi. §. ſportularum. & infra de proxi. ſacro. ſcrini. lib. xij. & de prin. agen. in re. l. vlt. præſtabantur ergo ſecundum conſuetudinem fori: de hoc aliquid in c. cum ab omni. de vi. & ho. cle. Executor autem ille dicitur, qui executioni cauſæ diſcuſſæ ſententiã mandat: vt infra de exe. rei iud. l. pe. quandoq́ dicitur Executor ille, qui facit partes apparere in iudicio: idemq́ dicitur Apparitor: idem dicitur Cauſam præparans: idem dicitur Officialis: item Catholicianus, id eſt, vniuerſaliter deſeruiens. ſupra de iud. l. antepe. & vlt. & in Auten. de iud. §. his qui cauſas. & de defen. ciui. §. ex prouinciali. & infra eod. l. j. Eſt autem eorum officium, parere iudicibus quibus deputati ſunt, & offerre cauſas eis inſtructas vſq́ ad finem. Et iudex illuſtris mulctare eos poterit vſq́ ad ſex ſolidos: inferior, vſque ad

Sportulæ.

Executor.

Apparitor. Cauſam pparans. Officialis. Cartholicianus.

tres,infra eo.l.j.& ij.& in Autent. de iud.§.neceſsitatem. de ſumptibus autem qui fiunt in iudicijs,in hoc tit.non tractatur.Sed de ſumptibus teſtium ponitur infra de teſti.l.quoniam.& de appel.l.eos.§. ſi quis de ſal.in l.j.§.in honorarijs.ff.de var.& extraor.cog. Sumptibus iudiciorũ.

De pedaneis iudicibus.

De ordinarijs,& maioribus,dictum eſt iudicibus:nunc de delegatis,& minoribus.Sunt autem Pedanei,qui negotia humiliora diſceptantur: vt infra eod.l.vlti.& a pede nomen acceperunt,quæ eſt infima pars hominis. Sic & Pedaneus iudex eſt inferior alijs:quia pedeſtria,id eſt,infima tractat negotia. Pedanei iud.

Qui pro ſua iuriſdictione iudices dare, dari ue poſſunt.

Occaſione ſumpta a pedaneis, qui ſunt delegati: generaliter de perſonis quæ dare poſſunt, & dari iudices,ſubiungit.Ille autem ſolus delegat, qui habet iuriſdictionem ordinariam. Et in cauſa quæ eſt de iuriſdictione ſua ordinaria, & eum quæ eſt de iuriſdictione ſua.ff.de iuriſd.om.iud.l.extra.& de tut. & cur.da. ab his.l.ius dandi. Iudex autem delegatus neutrum committit, niſi a principe delegatus ſit,vel niſi primo lite coram ſe conteſtata alij deleget, ad ſimilitudinem procuratoris: vt ſupra de iudic. Autent. hæc. & infra eodem l.prima. Quis poſſit delegare.

Ne quis in ſua cauſa iudicet,vel ius ſibi dicat.

Licet in aliena cauſa quis poſsit eſſe iudex, non tamen in ſua,vel diffiniendo,vel arbitrando,vel interloquendo: quia nemo poteſt ſibi imperare,infra eod.l.j.& de arb.l.pen.

Qui legitimam perſonam ſtandi habent in iudicio, vel non.

Quoniam in conſtitutione iudicij conſiderandæ ſunt perſonæ litigatorũ, ideo apponit de his, qui habent legitimam perſonam iudicio:ſunt quædam perſonæ quæ prohibētur, puta minor xxv.annis ſine tutoris vel curat.autoritate,vt dixi ſupra ſi aduer.rem iudi.

Vt nemo inuitus agere vel accuſare cogatur.

Regulam ponit hæc rubrica, vt nemo cogatur agere,&c. ſcilicet præciſe. Sunt tamen quidam, qui ſi non agunt, periculum ſubeunt, vt tutor.& curator. infra arbitrium tutelæ.l.nomina. Item geſtores ſine mandato. Item procuratores.infra man.l.procuratore.Item adminiſtratores ciuitatis. Item hæres qui non vindicat necem defuncti,accuſando interfectores eius.infra ad Sylla.l.j.Item actor lite cõteſtata,vel citato reo. Item ſi actor videtur calumnioſe vexare reũ, poteſt iudex cauſa cognita id ſtatuere. infra de inge. manu.l.diffamari,de remiſſ.l.pig.ſi eo. Qui cogantur agere.

De ordine iudiciorum.

Quia in iudicijs plerunq; dubitatur quæ actio vel quæſtio in or-

dine cognoſcendi vel diffiniendi debet præferri: ideo ponit de ordine iudiciorum, id eſt, actionibus vel quæſtionibus in iudicio ordinandis: puta ſi concurrant duo iudicia inter eaſdem perſonas, principaliter, vel incidenter, quod præcedere, & quod ſequi debeat. Sic ergo dicitur iudiciorum, id eſt, quæſtionum : vel id eſt, de rebus de quibus poſſunt fieri iudicia: id eſt, quæſtiones, de hac materia ponitur in c. tuam, extra de ordi. cog.

De litis conteſtatione.

Per litis conteſtationem iudicium accipit exordium. Eſt autem litis conteſtatio, negotij principalis hinc inde apud iudicem facta narratio, id eſt, vt actor proponat intentionem ſuam: reus autem neget, vel exceptionem opponat, & eam probet. Et ponitur hic autentica, quæ tractat de quibuſdam præcedentibus ipſam litis conteſtationem, &c.

De plus petitionibus.

Quia lite conteſtata petitur quandoque plus, ideo de hoc dicit in ſpecie, ſcilicet quando plus petitur re: nam & alijs modis plus petitur: vt Inſti. de act. §. plus autē. vbi pœna plus petentis ponitur: vnde dicit plus petitur cauſa, temporis, re, loco, gl. in c. vno eo. tit.

De dilationibus.

Dilationes. Iudicio inchoato quandoque dilationes petuntur gratia teſtium, vel inſtrumentorum. infra eodem l. j. vel propter alias neceſſarias cauſas, puta aduocatorum: vt infra eod. l. penulti. De hoc dixi ff. de fer. pag. 19

De ferijs.

Dilationes. Dixit de dilationibus datis a iudice: Nunc de datis a lege, de quibus dixi ff. eod.

De iuriſdictione omnium iudicum: & de foro competenti.

Iudicia ratione iuriſdictionis exercentur, ideo ponit de iuriſ. om. iud. id eſt, de iuriſdictione quæ competit ſingulis iudicibus: quæ quidem iuriſdictio quia vnicuique iudici attribuitur per legem ſecundum deſtinationem territoriorum, apponit de foro compe. quia forum cenſetur ſecundum territorij fines, infra de verbo. ſignifi. l. pu-

Forum. pillu. §. territorium. Quid ſit iuriſdictio dixi ff. eod. tit. Forum autem dici poteſt ipſe locus, vbi conſueuit reddi ius: idemque appellatur

Tribunal. Prætorium: item dicitur Ius. ff. de iuſt. & iur. l. pe. Tribunal autem dicitur maiorum iudicum qui habent merum imperium. arg. ff. de iud. l. j. & ſupra vbi & apud quem l. vlt. Et dicitur forum ſimilitudi-

Forus. narie: quia ſicut Forus vocatur locus, in quem multitudo hominum conuenit, multas res inferentes, & deferentes emēdi, vendendi vel permutandi cauſa: ita & Forum dicitur in quem multitudo hominū confluit inducentium cauſas, lites, & varias quæſtiones, cognoſcendi, & diffiniendi cauſa. Dictum forum a Foroneo rege, vel ab affe-

Fori. rendo cap. forus. de verb. ſig. Forus etiam dicitur burſa: Fori autem pluralis numeri dicuntur tabulata nauium ſecundum Ser. ſuper x.

Aen.& de eis vt ait Pla. ſedilia indicanti conficiuntur. Sortitur autem quis forum varijs ex cauſis,de quibus in c.ſi.extra de fo. competen.& dicitur Competens forum,id ꝙ proprium ex lege deputatum eſt ipſi conuento. Competēs, forum.

Quando Imperator inter pupillos,& viduas, vel miſerabiles perſonas cognoſcit, & ne exhibeantur.

Apud iudicem ſuum quemq; etiam inuitum eſſe conueniendum ſupra dixit.Item apud extraordinarium aliquis conuenitur ratione priuilegij. ſupra de dila.l.ij. Nunc ponit, qualiter iſtorum quilibet patiatur exceptionē. Si enim viduæ,alijq; fortunæ iniuria miſerabiles a principe poſtulauerunt beneficium forte vt conueniantur ſub principe tantum:nam tunc eorum aduerſarij exanimi principis coguntur ſe repræſentare:ita licet his pupillis, & ſimilibus, recuſare ordinarium iudicem: vt hic. Exponitur ergo titulus quando imperator inter pup. & vid. cognoſ. ſcilicet ipſis hoc impetrantibus. Et ne exhibeantur,ſcilicet in iure alijs petentibus.

Vbi de criminibus agi oportet.

De criminibus agitur in tribus locis, hoc eſt vbi commiſſa ſunt. ff.de accu.l.vlt. Item vbi lis eſt conteſtata:niſi oppoſita fori præſcriptione ab eo,qui ſciebat ſe non eſſe ſubiectum.Item vbi reus habet domicilium. Iure vero autenticorum plenius & generalius de hoc traditur in Autent.vt om.obe.iudi §.j.coll.v.& ſignatur in Autent, qua in prouincia.eod.

Vbi de poſſeſsione agi oportet.

Hoc titulo tractatur, vbi poſſeſſorio iudicio agitur ſiue per interdicta,ſiue per alias actiones. Et poteſt agi vbi exiſtit ipſa poſſeſsio id eſt,res quæ poſsidetur:vel vbi facta eſt violentia.ff.de vi & vi armata.l.j.§.interdum autem.

Vbi fideicommiſſum peti oportet.

Fideicommiſſum ibi petendum eſt, vbi hæreditas relicta eſt, id eſt.factum eſt teſtamentum. infra l.j.& idem in legato: fraternizant enim hodie:vt ff.de leg.j.l.j.

Vbi conueniatur qui certo loco promiſit.

Qui certo loco promiſit ſe aliquid daturum tenetur condictione certi arbitraria. Item, ſi teſtator certo loco hæredem quid dare iuſſit.actio ex teſtamento eſt arbitraria. Item,ſi mutuum accipiam,vt certo loco reddam:condictio certi de mutuo erit arbitraria: Inſtitut. de act.§.præterea. Pro tali igitur debito actio inſtitui poteſt ſecundum Pla. vbicunque inueniatur reus.ff.de iudic.l. eum qui in prouincia,licet Azo dixerit eum conueniendum,vbi habet domiciliū, vel vbi de iure communi ſortitur forum: & ſic debere intelligi d.l. eum qui. vbi dicitur, vel in quocunque loco, &c.ſubaudit,ſcilicet idoneo.de hoc d.§.præterea.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

In rem actio, id eſt, rei vendicatio, vel quælibet realis actio poteſt inſtitui in locis illis, in quibus propter diuerſas rationes quis ſortitur forum. Sed vbi eſt ipſa poſſeſsio, ſortiri videtur quis forum: vt infra eod. l. vlt.

Vbi de hæreditate agatur: & vbi ſcripti hæredes in poſſeſsionem mitti, vel poſtulare debent.

Si hæreditatis petitio proponatur, eo loco erit inſtituenda, vbi is, qui poſsidet, habet domicilium. Sed & vbi res ipſæ ſitæ ſunt proponi poterit: vt infra in fi. l. Miſsio autem in poſſeſsionem ſiquidem petatur per Iudicis officium, ibi conſultus petetur, vbi res ſunt: vt ita ratione rei quis ſortiatur forum, implorato Iudicis officio, ac ſi proponeretur realis actio. Si autem de poſſeſsione agetur perſonali actione vel interdicto, indubitanter etiam tunc apud Iudicem, ſub quo habet domicilium reus, cauſa poterit exerceri: forte & ibi, vbi ſunt res: de hoc in princ. l.

Vbi de ratiociniis agi oportet tam priuatis, quàm publicis.

Ait Imperator, eum qui geſsit ratiocinia tam priuata, quam publica, vt argentarius, & procurator, uel quocunque modo, ibi rationem oportere reddere, vbi hoc geſsit, ubi poteſt eſſe inſtructio ſufficiens.

Vbi cauſa ſtatus agi debeat.

Sicut in cæteris, ita & in cauſa ſtatus actor forum rei ſequi debet, infra. l. iij. & iiij. Sed quis in hac cauſa videatur reus, quis actor quæritur: circa quod diligenter notanda eſt diſtinctio, quam ponit infra l. j. & de lib. cauſ. l. eam quæ. & ff. de probat. l. ſi quis hominem liberum. Cognoſcit autem de cauſa libertinitatis & ſeruitutis inter fiſcum & priuatum procurator Cæſaris. Inter duos autem priuatos cognoſcet quilibet Iudex. De ingenuitate vero & ſeruitute, vel de ingenuitate & libertinitate ſolus Princeps cognoſcet: vt infra eod. l. pen. & ſupra de ped. iudic. l. ij.

Vbi quis de curiali, vel cohortali alia ue conditione conueniatur.

Si quis fuerit curialis, id eſt, officio curiæ vel Iudicum obnoxius, vel ſi fuerit cohortalis, qui duro ſeruitio arctabatur: vel cuicunque corpori obnoxius, & aufugit ab his, quibus ſeruire debeat: diſtinguitur, vtrum ſe dederit armatæ militiæ, an inermi. Si armatæ, conuenietur ſub magiſtro militum: vel ſi reperiatur in foro alicuius Præſidis prouinciæ, Præſes ille cauſam debet referre ad magiſtrum militum, vel ad Præfectum Prætoris: & hoc eſt quod dicitur infra, eod. l. vlt. Si autem inermi militiæ ſe dederit, id eſt, ſeruitio alterius

curiæ, cōueniri poterit apud quemlibet Iudicem, qui fuerit in locis, vbi deprehenſus eſt: & ita videtur illud habere locum, Vbi te iuuenero, ibi te iudicabo, &c.

Vbi Senatores, vel clariſsimi, ciuiliter, vel criminaliter conueniantur.

Senatores vel clariſsimi ſi conueniantur ciuiliter, debet fieri conuentio in ſcriptis: & ſi degunt Romæ, vel in ſuburbijs, debent conueniri apud Prætorem, vel præfectum vrbis, aut magiſtrum officiorum, quoties ei hoc commiſit princeps. Si vero ſunt in prouincijs, conueniuntur ibi, vbi larem fouent, aut vbi maiorem partem bonorum poſsident, & aſsidue conuerſantur. infra eod. l. vlt. Si vero criminaliter conueniantur, ſi quidem conueniendi, non ſunt illuſtres, conueniuntur ibi, vbi crimina ſunt admiſſa, non obſtante fori præſcriptione: omnem enim huiuſmodi honorem reatus excludit. infra l. j. Si vero ſunt illuſtres, fit diſtinctio Senatorum (licet omnes ſint illuſtres) inter patricios, prętores, præfectos vrbis, &c. infra eo. l. pen.

In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti poſſent.

Omnes etiam Principum domeſtici, & agentes in rebus, vel qualibet alia militia vel dignitate gaudentes, vel quamlibet negotiationem exercentes, ſuper publicis functionibus, vel publicis debitis, apud Præſides prouinciarum conueniantur, & exigantur. Excipiuntur autem armata militia præditi, & qui ad rem propriam vnius anni componendam commeatum oſtenderint ſe accepiſſe, vt infra eod. l. j. Militia armata.

Vbi cauſæ fiſcales, vel diuinæ domus, hominumq; eius agantur.

Si procurator fiſci conueniatur a priuato, vel conueniat priuatū, cognoſcit de ea cauſa procurator Cæſaris vna cum Præſide prouinciæ: vt ſupra ſi aduer. fiſ. l. ij. & infra eod. l. ad fiſcum. Si autem procurator Cæſaris agit contra priuatum, vel conueniatur a priuato procurator fiſci de ea cauſa cognoſcet. ſupra ſi aduer. fiſ. l. j. Cauſæ autē hominum diuinæ domus ſiue ſint ſerui, ſiue coloni, ſiue inquilini, ſiue agant, ſiue conueniantur in ciuili, vel criminali negotio, audiuntur & examinantur apud præpoſitum ſacri cubiculi. et comitem domorum, vel procuratorem Cæſaris. infra eo. l. vlt. & l. cum aliquid.

Quando licet vnicuiq; ſine Iudice vindicare ſe, vel publicam deuotionem.

Licet regulariter frādatur, neminem ſibi ius dicere poſſe, vel ſe vindicare: vt ſupra de Iudæis. l. nullus. & ff. quod met. cauſ. l. extat. hic tamen quidam caſus ponuntur, in quibus alicui ſe vindicare permittitur: vt ſi reperiat quis nocturnū ægrotum populatorem, id eſt, deuaſtatorem: aut alios qui in itineribus frequētatis ſtant in inſidijs,

eos enim impune quis occidere poteſt. Item publicam deuotionem permittitur vindicare: vt ſi quis velit deſertorem militiæ opprimere:& ſi reſiſtet deſertor, præcipitur in eo velox eſſe ſupplicium: vt vt infra eod.l.vlt.

De inofficioſo teſtamento.

De hoc ſatis ff.eod.tit.pag.28

De inofficioſis donationibus.

Donatio inofficioſa. Quia ſæpe in fraudem legis excogitantur donationes, vt ceſſet querela inofficioſi teſtamenti, vt infra eod.l.j.ideo de ea.Eſt autem Inofficioſa donatio, quæ contra officium pietatis eſt facta: ſcilicet quia per eam liberi vel parentes excluduntur a debito bonorum ſubſidio,vel ex propoſito donantis,vel re ipſa.Et competit iſta querela,ſiue donator decedat teſtatus,ſiue inteſtatus,vt infra eo.l.precibus.Superior autem querela facto tantum teſtamentum cõpetit. Datur autem iſta querela omnibus his perſonis, quibus & ſuperior: nam dicit lex,vnã eſſe iſtius,& illius querelæ cauſam, & ſimilẽ æſtimandam,& idẽ eſſe ius vtriuſq; tẽporibus & moribus: vt infra l.fi.

De inofficioſis dotibus.

Inofficioſa dos. Et iſta ſimilis eſt donationi inofficioſæ,vt infra eo.l.j.Si ergo mater bona omnia, vel pene omnia in filiorum fraudem dederit in dotem pro ſe, vel forte ſecundum Pla. pro filia,vel pro muliere alia, per querelam inofficioſæ dotis fiet reuocatio: vt filijs conquerentibus emolumenta debita deferantur:vt infra eod.l.j.licet Azo dicat, ꝙ vbi mulier pro alia muliere donat dotem, locum habeat querela Inofficioſæ donationis: quia quantum ad donantem non dos eſt, ſed donatio.

De petitione hæreditatis.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.29

De rei vendicatione.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.30

De vſufructu,& habitatione,& miniſterio ſeruorum.

De hoc dixi,vt in proprijs titu.pag.31.& 32

De ſeruitutibus,& aqua.

Generaliter dicit de ſeruitutibus,de quibus & nos in proprio tit. ff.Specialiter autem quædam dicit de aqua, de qua nos in tit.de aq. plu.arc.& de aqua quot.& æſti.pag.136.& 163

De lege Aquilia.

Dixi ff.eod.tit.pag.38

Familiæ herciſcundæ.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.39

Communi diuidundo.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.40

Communia vtriuſque iudicij, tam familiæ herciſcundæ quàm communi diuidundo.

Et de hoc ſub proprio tit. ff. dixi pag. 40

Finium regundorum.

Dixi. ff. eo. tit. pag. 39

De conſortibus eiuſdem litis.

Quia communem hæreditatem, vel res alias, vel etiam propter fines diſtinguendos, ſępe contingit plures agere, & conueniri: ideo ponit de conſortibus eiuſdem litis. In his autem olim ita erat, ꝙ ſi vnus conueniretur ſine ſocio ſuo, patiebatur exceptionem, ne ageret ſine eo. Hodie omni ſubmota exceptione & agere & conueniri quilibet ſociorum poteſt: ſed & pro ſocijs poteſt agere poſt litem conteſt. cõtra omnes, etiam ſi conſtat eum non habere mandatum, dum tamen caueat de rato. Ante litem vero conteſt. repelleretur, ſi certum eſſet eum non habere mandatum, licet caueret de rato. infra eo. l. j. & ij. Conſortes eiuſdẽ litis.

De noxalibus actionibus.

De hoc ff. eo. ti. dixi pag. 38.

Ad exhibendum.

De hoc ff. eod. titu. dixi pag. 40

De religioſis, & ſumptibus funerũ, & aleatoribus.

De prima parte diximus ff. eo. ti. pag. 43. De Aleatoribus autem ſub proprio titulo, pag. eadem, & hic ponitur vna noua conſtitutio Græca: quam vide.

LIBER IIII.

De rebus creditis, & iureiurando.

Caue tibi, quia in hoc titulo non tractat de prima parte, ſed tantum de iureiurando: ſicut & ff. quod cum eo qui nã. non tractat ibi de his, de quibus in rubrica: ſed inferiori libro. De materia huius tituli diximus ff. ſub proprijs titulis ſatis.

Si certum petatur.

De hoc ff. eod. ti. dixi pag. 44

De ſuffragio.

Quia ſuffragium petitur per certi condictionem, vt infra eo. l. j. de qua dicere cœpit: ideo de hoc. Et dicitur proprie Suffragium ipſum patrocinium quod preſtat aduocatus. Nam fragor, id eſt, ſonus arborum, inde ſuffragium ſonus ille, qui fit, vt per eum ſubueniatur alicui: hic autem ponitur improprie, ſcilicet pro eo, quod datur pro hoc patrocinio. Tractatur enim hic de ſalario, quod præſtatur aduocatis, quando, & per quam actionem peti poſſit. Suffragiũ.

De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.

Ne quis crederet debitorem, qui ex quolibet contractu conuenitur condictione ad pecuniam ſoluenda, compellendum vt faciat ſe-

queſtrationem pecuniæ, quæ eſt in lite: ponit de prohibita ſequeſtratione pecuniæ: vt nomen pecuniæ ponatur pro ſpecie, vel quantitate quæ eſt in obligatione: vt infra de conſtit. pec. Eſt autem Sequeſter ille, apud quem plures eam rem, de qua cõtrouerſia eſt, depoſuerunt: dictus ab eo ꝙ occurrenti, & quaſi ſequẽti eos committitur res: vt ff. de verb. ſig. l. ſequeſter. Sequeſtratio autem dicitur ipſa ſeparatio rei, vel poſſeſsionis. Interim enim cum res apud ſequeſtrum eſt, nec poſsidet actor, nec poſsidet reus: niſi hoc actũ eſſet in ſequeſtratione, ut cuſtodiæ cauſa tantum fiat depoſitio. ff. depo. l. licet. j. reſponſo. &. §. j. Si ergo ex quolibet cõtractu pecunia poſtulatur, ſequeſtrationis neceſsitas conquieſcit. Oportet enim debitorem primo conuinci, et ſic ad ſolutionem pulſari. Ex voluntate autem partium fieri poteſt, niſi in quatuor caſibus, quibus ex neceſsitate fit ſequeſtratio: de quibus per gl. in. l. j. infra eod.

Sequeſter.

Sequeſtratio.

De condictione indebiti.

De hoc ff. eod. titu, dixi, pag. 47

De condictione ob cauſam datorum.

Hæc condictio congruit cum ſuperiori: vtrobiq; enim intuitu cauſæ rem in alium emitto, neq; res emiſſa extinguitur: ſed hæc futurã cauſam, illa præteritam reſpicit. Inde eſt, ꝙ in illa ſtatim poſt ſolutionem naſcitur condictio: in hac demum, cum fuerit ceſſatum, niſi pœnitet. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. ea.

De condictione ob turpem cauſam.

De hoc ff. eod. titu. dixi pag. 48

De condictione furtiua.

De hoc ff. eod. titu, dixi pag. 48

De cõdictione ex lege, & ſine cã, vel iniuſta cauſa.

Duas generales condictiones ponit, de quibus nos ff. ſub proprijs tit. diximus, pag. 48

De actionibus & obligationibus.

De hoc ff. eod. titu. pag. 53. 54

Vt actiões ab hæredibus, et cõtra hæredes incipiãt.

Olim tradebatur talis regula, Quod poſt mortem hæredis aut legatarij legatum relinqui non poſſet. Sicut non poterat aliquis ſtipulari, poſt mortem ſuam ſibi dari: ſic non poterat quis promittere, dare poſt mortem ſuam: Vnde & tradebatur regula, Vt ab hæredibus, & contra hæredes actio non incipiat. Hodie autem regula iſta emendata eſt per hanc l. infra eo. l. j. et Inſti. de leg. §. poſt mortẽ. Et caue tibi, quia aliter dicitur poſt mortem incipere actio in ſtipulatione, & aliter in legato: vt in prædictis alleg. videre poteris.

Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.

Licet hæres iure ſucceſsionis pro defuncto conueniatur, vt ſupra

ſit.prox.non tamen ſic eſt in aliſs etiam qui valde coniuncti videntur:vt in hoc tit.& ſeq.Vxor enim non conuenitur pro marito, etiã ſi pro eo interceſſerit:niſi interceſſerit in rem ſuam, infra eod.l.j.& ff.ad Vell.l.ij.§.vlt.Speciale tamen eſt in primipilaria ſarcina,quam ſubiuit maritus:vt infra in qui.cau.pig.tac.contra.l.ſatis.Item maritus pro vxore non conuenitur, niſi ſolitis modis, ſi pro ea fideiuſſerit,vel ei ſucceſſerit.Item mater pro filio,vel econtra, non conuenitur.Vnde & traditur regula certiſsima:Ex alterius contractu neminem obligari:vt infra eod.l.vlt.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel ſeruus pro domino conueniatur.

Putabatur ratione filiationis, vel paternitatis, vel ſeruitutis aliquem conueniri debere:dicitur tamen in hoc titulo contrarium.

An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſsionem teneatur.

Seruus liber factus alius homo videtur,ff.de ſolu.l.qui res.§.arẽã. Ideo dubitabatur,an poſſet conueniri de eo,quod in ſeruitute fecit: iuxta quod diſtinguitur,an contraxit, vel quaſi contraxit in ſeruitute:deliquit,vel quaſi:quod proſequere vt infra eod.per totum.

Quando fiſcus,vel priuatus debitorem ſui debitoris exigere poteſt,vel conuenire.

Regulariter prohibuit ſupra, alium ex contractu alterius conueniri:nunc ponit quaſdam exceptiones & in fiſco, & in priuato. Fiſcus autem ratione ſpeciali conuenit debitorem ſui debitoris:ſi debitor principalis non ſit ſoluendo: vel ex ratione fiſci neceſſario facto liquido prohibentur: vel ex contractu fiſcali debitores conueniantur ff.de iure fiſ.l.ii.§. multa, & ſupra de cond, ex lege.l.j. de con.fiſ.debi.l.j.

De actionibus hæreditariſs:alias,de hæred.act.

Superiori tit.dixit,alterum pro altero conueniri in caſu:hic ponit & alterum caſum.Et ponit hic diuiſionem actionum: quia actionum aliæ ſunt hæreditariæ,aliæ non.Sunt autem hæreditariæ, quæ tranſeunt ad hæredes,vel contra hæredes. Item quæ ab hæredibus incipiunt,vel contra hęredes,ff.de act.& obl.l.hæreditariarum.Abuſiue tamen dicitur Hæreditarius debitor,non qui debet hæredi, vel hæreditati,ſed ipſe hæres:qui ideo debet,ꝙ ipſe eſt hæres:vt infra eod. l.ſub prætextu. *Actiones hæreditariæ. Hæreditarius debitor.*

Ex delictis defunctorum inquantum hæredes conueniantur.

Inquantum hæredes ex contractibus defunctorum, vel quaſi teneantur,dixit:nunc inquantum ex delictis:de hoc Inſtit.de perpe.et temp.§.fi.& in c.fin.de ſepul.

De conſtituta pecunia.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.49

De probationibus.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.75

De teſtibus.

Iſta eſt viua probatio,et ideo tanquam potior præponitur:de hoc ff.eod.tit.dixi pag.77

De fide inſtrumentorum, & amiſsione eorum: & de apochis, & antapochis faciendis: & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.

Inſtrumẽtorũ amisſio. Sequitur nunc de probatione mortuæ vocis,id eſt, per ſcripturã. Et de prima parte rubri.dixi ff.eo.tit.De amisſione autem inſtrumẽtorum talis traditur regula:Quicunq; contractus,etiam ſine ſcriptis fieri poteſt,In eodem caſu ſi ſcripturam interueniat & poſtea amiſſa ſit,nihilominus ſuam obtinet firmitatem.infra eod.l.j. & l. ſicut.& l. ſtatutũ,& l.ſolennibus.& l.ſi miniſtris.& ff.eo.l.iure.& de pig.l.contrahitur.Antapocha autẽ eſt chirographum,quod facit debitor creditori,in quo confitetur ſe ſoluiſſe tantum. Et non dicitur ab ἀντί, quod eſt contra:ſe ab ante,quia fit ante apocham: & eſt inducta ad ſecuritatem creditoris.Qui enim nomine alieno poſſedit, & penſionem ſoluit,vel creditori ſuo vſuras repræſentauit,ille vtitur antapocha:vt infra eo.l.plures apochas.Vbi gl.exponit quid ſint Apochæ, & Antapochæ:& habebitur infra in proprio tit. Eſt etiam ſciẽdum, ꝙ omnis contractus ſine ſcriptura fieri poteſt: niſi in quo caſu exigitur ſpecialiter ſcriptura.infra eo.l.contractus.& qui ſint caſus requirentes ſcripturam,ponit gl.in c.j.extra de cenſi.lib.vj.

Antapocha.

Nota.

Plus valere quod agitur,quam quod ſimulate concipitur.

Simulatio fit fraus legis. Quia per ſcripturam ſæpe aliud fingitur,& ſimulate ſcribitur, ꝙ vere agitur,ſicq; fraudes ſæpe committuntur:conſtetq;, plus valere veritatem,ꝙ ſimulate geſtum:ideo ponit hanc rubricam,quæ in verbis ſuis ſatis plana eſt.Quibus autem modis ſit fraus legi, ponit gl.ff. de le.& ſenatſconſ.l.fraus.

De commodato.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.50

De pignoratitia actione.

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.50

De exercitoria,& inſtitoria actione.

De duobus generibus contractuum præmittit, ex quibus inſolidum tenemur ex alienis contractibus, De his dixi ff. eod. ſub proprijs titulis,pag.52

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur: vel de peculio, ſeu quod iuſſu, vel de in rem verſo.

Prima pars rubricæ, eſt generalis: ſequẽtes tres ſpeciales: & dãtur non inſolidũ hę actiones, ſed quatenus eſt, in peculio, & quatenus eſt iuſſum, & in rem verſum. De hoc dixi ff. ſub proprijs titulis, pag. 55

Per quas perſonas nobis acquiritur.

Acquiritur nobis per noſmetipſos, & de hoc nulla eſt hæſitatio. Item per filios in poteſtate noſtra poſitos, vel conſtitutos. Item per ſeruos noſtros. Item per alienos quos bona fide poſſidemus, vel in quibus habemus vſumfructum, vel vſum. De hoc late Inſtit. eod. titul. per totum.

Ad ſenatuſconſultum Macedonianum.

Qualiter conueniatur pater ex filij contractu dixit: nunc qualiter pater non tenetur cum effectu propter exceptionem Macedoniani beneficij. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 54

Ad ſenatuſconſultum Velleianum.

Sicut filiusf. & pater habent exceptionẽ ex ſuperiori ſenatuſcõſulto: ita & mulier ex hoc ſenatuſconſulto Velleiano. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 57

De non numerata pecunia.

Superioribus ſenatuſconſultis ſubuẽnitur ciuiliter & naturaliter obligatis ratione ſpeciali: hic ciuiliter tantum obligatis ſuccurritur ratione naturali: iure communi conſiderato propter pecuniam non numeratam. Dicitur autem duobus modis pecunia non numerata: vel reſpectu creditoris, qui proprie dicitur pecuniam numerare debitori, vt ſibi illa reddatur: vel reſpectu debitoris, qui proprie dicitur ſoluere creditori, & improprie dicitur numerare, cum ſoluit quod debet. Pecunia autẽ largiſſime ponitur pro omni re, quã quis numerauit, vel non ſoluit ff. de verb. ſig. l. pecuniæ verbum. Tale eſt ergo, ac ſi diceret, de pecunia, vel re nõ credita, vel non reddita, &c. de hoc plenius Inſti. de excep. §. idem iuris eſt.

Pecunia non numerata.

Pecunia.

De compenſationibus.

De hoc ſatis ff. eod. tit. dixi, pag. 57

De vſuris.

Qualiter actio perimatur, vel minuatur per exceptionem, ſupra dixit, nunc qualiter augeatur: & hoc fit per vſuras, de quibus ſatis ff. eod. ti. dixi, pag. 74

De nautico fœnore.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 75

Depoſiti.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 58

Mandati.

De hoc dixi ff.eo.titu.pag.59

Si ſeruus extero ſe emi mandauerit.

Mādatū de emēdo ſeruo.

Specialem caſum mandati continet, ſcilicet cum ſeruus mandat extero ſe emi. Et quatuor dicit hæc lex, ſcilicet, an fuerit vtile mādatum. Item an actio detur domino ex venditione, licet mandatum ſit inutile. Item an ſolutio numorum peculiarium liberet emptorē. Itē an agat de ancilla & de pretio. In primo dicit nullum eſſe mandatū. In ſecundo domino dari actionem ex vēditione. In tertio ꝙ emptor non liberetur. In quarto de vtroq; agi non poſſe.

Pro ſocio.

Quoniā ſocius quaſi procurator eſt pro parte, ideo poſt actionem mandati ponit de ſocietate. De hoc ſatis ff.eo.tit.dixi, pag.59

De contrahenda emptione, & venditione.

Sicut ſocietas ſolo conſenſu contrahitur, ita & emptio, de hoc ff. eod, tit, dixi, pag.60

De hæreditate, vel actione vendita.

Nunc de vēditione rerū incorporaliū: de hoc ff.eo.ti.dixi, pag.61

Quæ res vendi non poſſunt: & qui vendere, vel mercari vetantur.

Sericum emere.

Nunc ſpecialiter tractat de quibuſdam rebus quæ vendi non poſſunt: vel etiam ſi poſſunt, venduntur tamē certis perſonis: vt eſt frumentum, quod exercitui mittitur, prohibetur venundari. infra eo.l. pen.& vlt. Sericum non debet quis emere a barbaris, præter comitem commerciorum. Item nec aliquis priuatus purpuram diſtrahere alij priuato, vel fucare, id eſt, tingere infra l.j.& ij.

Quæ res exportari non debent.

Supra de quarundam rerum vēditione inhibita dixit: nunc ponit de inhibita tranſlatione quarundam rerum: ecce enim ad barbaricum ſolum transferre vinum, vel oleum, aut aliquod liquamen non debet aliquis Romanus vel cauſa vendendi, vel cauſa guſtandi: vt ſciant barbari qui ſunt hoſtes Romani imperij, qualia ſint noſtra liquamina: vt infra eo.l.j. Item ferrum factum, vel infectum, & ſcuta, arcus, & ſagittas, vel cuiuſcunq; generis arma non debet quis in aliquo loco vendere, vel quocunq; titulo concedere barbaris, etiam ſi tanquam legati veniant Romam, infra eo.l.vlt.

De eunuchis.

Eunuchi. Spadones.

Eunuchi dicuntur Spadones tantum, & non caſtrati: & tales fieri prohibentur in Romano imperio: homines tamen barbari extra ſolum Romani imperij fieri poſſunt eunuchi: & facti eunuchi poſſunt vendi, & quolibet modo alienari. Si vero facti ſunt eunuchi in Romano ſolo, non poterunt vendi, ſed confiſcabuntur ſi dominis conſentientibus facti fuerint. Et qui fecit eunuchos, capite punietur; vt infra eod.l.j.& ij.

De patribus qui filios diſtraxerunt.

De diſtractione eunuchorum ſupra dictum eſt: nunc de diſtractione filiorum. non licet autem patri filium vendere: vt infra eo. l. j. niſi pro neceſsitate famis: vt tamen quandocunq; pretio ſoluto emptori a filio, vel quocunq; alio, reſtituatur: vt infra eod. l. ij.

Filius venditur.

De reſcindenda venditione.

Qualiter reſcindatur venditio, id eſt, vnus altero inuito eam diſſoluat, dicit: de hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 62

Reſcindere venditionem.

Quando liceat ab emptione diſcedere.

De hoc dixi ff. de reſcindenda vendi. pag. 62

Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.

Quia quandoq; contrahitur venditio propter publicam penſitationem non ſolutam, vt ſupra de reſcinden. ven. l. ſi quos. ideo de ea dicit, ſcilicet quando reſcindatur: quod fit, ſi non eſt ſolenniter facta: vt infra eo. l. ij. Et dicuntur Publicæ penſitationes annuæ exactiones tributorum, veſtium, vel auri, vel argenti, quæ a certis perſonis debebantur fiſco. Sed & ea quæ ad viarum vel pontium refectionem præſtanda ſunt a poſsidentibus, Publicæ penſitationes dicuntur: vt infra eod. l. fin.

Penſitationes publicæ.

Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.

Nemo fundum tributariũ emat tali pacto, nec præſtet integrũ cẽſum, ſi nihil pro præterito tempore fuerit ſolutum: vel ſi quid fuerit ſolutum, & non præſtet reliqua, id eſt, reſidua, quæ ſuperſunt ad ſoluendum. Et ſic Cenſus in futurum, ſed Reliquis in præteritum dicuntur. Item Cenſum pro toto, Reliquis pro parte quæ ſoluenda reſtat. Et eſt ratio huius conſtitutionis, quia tributa ſemper a poſſidẽtibus exiguntur, nedum pro tempore quo poſſederũt, ſed etiã pro præterito. Secus tamen vbi a perſecutore venditur: quia tunc pro præterito tempore non conuenitur emptor. infra de cenſib. l. viii. §. j.

Cenſus. Reliqua.

De periculo & commodo rei venditæ.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 63

De actionibus empti & venditi.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 64

Si quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.

Quia ſæpe quis emit alterius nomine, vt procurator hoc expreſſo, vel tacito: vel etiam aliena pecunia, & ſuo nomine? & in vtroq; caſu verbis collatis in perſona propria: vel etiam emit quis alteri, verbis collatis in perſona domini: ideo quid iuris ſit in his, ponit hic titulus,

De rebus alienandis, vel non alienandis: & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.

Quomodo res propriæ alienari vel vendi poſſunt, dixit: nunc ponit de rebus alienis. Licet enim alienam rem quis poſſit vēdere, nō tamen alienare ff. de verb. ſigni. l. alienatum. & de contrahen. empt. l. rem alienam. Fallit hoc in caſibus, quibus quis alienat, quod non ſuum eſt: no. per gl. in. §. creditor. Inſtit. quib. alien. licet.

De communi rerum alienatione.

Quæcunque dicta ſunt de alienis rebus in totum, intelligantur eſſe dicta de alienis rebus pro parte, quantum ad partem. Nam etſi ſocius omnium bonorum ſit, non tamen niſi pro parte ſua alienat: ſed nec pro ſua parte poſt litem conteſt. niſi ſuo ſocio velit alienare, ſupra com. diuid. l. j.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.

Qui gerit rem alienam tanquam tutor, vel curator, vel etiam tanquam procurator, ſiue publicum, ſiue priuatum officium, res ſuas ꝓprias alienare vel pignori obligare poteſt, vel fiſco, vel priuato.

De pactis inter emptorem & venditorem.

Pactorum diuiſio. Quia in venditionibus varia apponuntur pacta, ideo de his. Sunt autem pactorum quę fiunt inter emptorem, & venditorem quædam de ſubſtantia contractus, vt de augendo vel diminuendo pretio, quędam ſunt accidentalia, ſiue extranea, vt de dando libro exemplaris loco, vel aliquo ſimili non attingenti venditioni: puta, vt ſi venditor reſtituat emptori pretium intra certum diem, reddatur ei res: vel emptor præſtet ei vſuram pretij tardius ſoluti: vel, vt emptor non faciat monumentum vel Eccleſiam in fundo vendito: vt infra l. ij. & l. in initio. & l. vlti. Item pactorum quædam fiunt incontinenti: quædā ex interuallo. Item quædam ſunt certa, alia ſunt obſcura, vel ambigua. Item fiunt pacta vt ſeruus exportetur, vel non: item manumittatur, vel non. Item ne proſtituatur, de quibus infra ſpeciales rubricæ. De pacto legis commiſſoriæ, & de in diem addictione dixi, ff. in proprijs titulis. Alia enim pacta accidentalia nomine carent, ſed pro motu contrahentium excogitantur.

Si ſeruus exportandus veneat.

Iſtud eſt ſpeciale pactum quod in venditione apponitur: vt ſupra dixi. De hoc etiam ff. eod. pag. 64

Si mancipium ita venierit, ne proſtituatur.

Sicut ſuperius pactum gratia vēditoris apponitur, ſic & iſtud gratia ſerui. Vnde ſuperius poteſt venditor remittere: vt ſupra eod. l. ij. in fine. hic non poteſt. Et de hoc, ff. de in ius voc. l. ſed & ſi. §. proſtituta. & ff. de contrah. emptio. l. ſi quis. Edictum vero diui Veſpaſiani locum habet, cum ancillam emptam ne proſtituatur alteri vendo, ſiue ſimili lege: vt ff. de iur. pat. l. diuus.

Edictū Veſpaſiani.

Si man-

Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur: vel econtra.

Pro libertatibus repræſentandis, vel manumiſsionibus faciendis, locum habent multæ conſtitutiones, vt eſt conſtitutio diui Marci, et Commodi, miſſa ad Offilium Victorinum: ſi dono vel vẽdo ſeruum vt manumittas, vel ſi pretium do, non pecuniam in ſpecie, vt manumittas ſeruum tuum: vt infra eod. l. j. ij. & l. ſi is qui. & ff. de condi. cauſ. da l. dedi. §. ſed & ſi tibi. & l. ſi pecuniam. §. j. Item conſtitutio diui Marci, & Commodi in ſemeſtribus locum habet, cum trado tibi ſeruum, vt poſt tempus ſit liber: nec comprehendi factum manumittendi: vt infra eod. l. iij. & de ſer. expor. l. vlti. Item conſtitutio diui Seueri, & Antonini ad Vrbium Maximum locũ habet, cum alienus ſeruus mandat mihi vt eum redimam a domino ſuo nummis ſuis, id eſt, peculiaribus: vel forte meis, ſed hoc pacto, vt ipſe reſtituat mihi. ff. de iudic. l. non. diſtinguo. Cõſtitutio diui Marci Cõſtitutio Seueri, & Antonini.

De ædilitijs actionibus.

De actionibus contra venditores iure ciuili proditis, dixit: nunc ſequitur de prætorijs, quæ ſunt prædictarum pediſſequæ. ſupra de ve. iure enuc. l. ij. §. quartus. De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 72

De monopolis, & conuentu negotiatorum illicito: vel artificum, ergo laborum, non balneatorum prohibitis, illicitis que pactionibus.

Quia venditores illicitas inueniunt inter ſe pactiones: ſicut & artifices, & negotiatores, ſiue ergolabi: ideo de eis ponit. Dicitur autem Monopolis, id eſt, ſingularis negotiatio in ciuitate: a μόνος, quod eſt vnum, & πωλήτης, quod eſt venditor, vel polin, quod eſt venditio ſecundum gloſ. noſtram hic; quaſi vno vel certo modo facta negotiatio, vel venditio. Inde dicitur Bibliopola, id eſt, venditor librorum, quem Librarium dicimus. Placent. autem denominauit monopolium, a monos, & polis, quod eſt ciuitas: inde Monopolium, id eſt, vnica negotiatio in ciuitate: quod accidit, cum inter ſe paciſcuntur, ne aliquem inſtruant in arte ſua, niſi filios, vel nepotes: vel cum aliquo modo per pactum id facere nituntur, vt ſoli commodum alicuius artis vel negotiationis faciant. Idem in Balneatoribus, ſi conueniant ne aliter balneent, q̃ ea mercede quam ipſi conſtituerunt. Idẽ in Locatoribus rerum, vel operarum ſuarum: maxime ſcriptoribus, ſi paciſcantur, ne opus ab altero inchoatum alius perficiat. Ergo labi dicuntur quidam operarij laborantes in ſtationibus ſuis, ab ἔργα, quod eſt opera, vt dicit Ser. in princ. Geor. & labor. Monopolis. Ergolabi.

De nundinis & mercatoribus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 220

De vectigalibus & commiſsis.

De hoc dixi, ff.de pub.& vect.pag.136

Vectigalia noua inſtitui non poſſe.

Satis clarus eſt:& ego alias dixi ff.de pub.& vect.pag.136

De commercijs,& mercatoribus.

Mercatores. Negotiatores. In hoc titulo quædam ſpecialia ponit circa negotiatores pertinentes ad domum principis: vt ſcilicet numerus eorum non extendatur vltra quingentos.lxiij.vt infra eod.l.pen. Et quædam generalia omnium mercatorum:quale eſt illud, ne pro mancipijs vel quibuſcunque ſpeciebus, barbaris, præbeant aurum. Item nobiliores natalibus,& honore & patrimonio ditiores,perniciosum mercimonium exercere prohibentur: vt inter plebeios & negotiatores facilius ſit emendi,vendendiq́ commercium:vt infra eod.l.iij.

De rerum permutatione,& præſcriptis verbis actione.

Sequitur de contractibus innominatis, inter quos præcipuus eſt permutatio: & poſtea de præſcriptis verbis. De his diximus ff.in proprijs titul.pag.66

De locato & conducto.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.64

De iure emphyteutico.

Emphyteuſis. Emphyteuſis Latine dicitur melioratio. Ab initio enim ſterilia tantum huius contractus ſpecie concedebantur: vt is qui acciperet rem,in meliorem conditionem & ſtatum deduceret,& fertilem redderet:poſtea tamen ad id deuentum eſt, vt etiam fertilia,& fructuoſiſsima valeant emphyteucari. Et dicitur iſte contractus emphyteuſeos,vel emphyteuticus:id eſt,meliorationis.Et conſiſtit in rebus ſolitantum. De hoc C. de ſacroſan.eccl. Autent. perpetua. Celebratur ſcriptura interueniente, & non aliter. infra eod.l.j. de hoc late Inſtit.de locat.,.§.adeo.

LIBER V.

De ſponſalibus & arris ſponſalitijs, & proxeneticis.

Arrarum præſtatio. De contractibus rerum ſupra dixit: nunc de contractibus perſonarum. Vel, ſupra de ſocietate quæ contrahitur propter pecuniam quærendam: nunc de ſocietate coniugali, quæ propter prolem lucrandam celebratur: & quia hoc fit per nuptias,quas ſponſalia præcedunt. De ſponſalibus dixi ff.eod. tit. Arræ autem ſi interuenerint,non poſſunt ſponſalia impune ſolui.Sed ſi quidem ſoluerit ſponſalia ille qui dedit arras, amittit eas: ſi uero ille qui acceperit arras, reſtituat eas: & illud tantundem de ſuo,& non plus:niſi ſpecialiter placuerit partibus, vt pœnam arra-

rum extendant in quadruplum tunc enim eo vſque extendetur, & non vltra, infra eod. mulier.j.reſponſ.&.§.quadrupli. De hoc in ca. gemma.extra de ſponſalib. Proxeneta autem dicitur, qui implorat voluntates contrahere volentium. De hoc dixi ff.de proxene. Proxeneta

Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, ſponſalitias dederint arras.

Nunc ponit in ſpecie de ſponſalitijs arris. Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint, id eſt, ſponſalitias arras: ſic enim verbum iſtud exponitur infra ſi nup. ex re. pe.l.j.ad eum autem pertinere intelliguntur non quilibet ſubiecti, ſed filij, nepotes, propinqui, participes, id eſt, conſiliarij, & domeſtici: hi ergo omnes nuptias contrahere non poſſunt cum ea muliere, quæ eſt oriunda de prouincia, vel alias habeat ibi domicilium. Sponſalia tamen poſſunt contrahere, ff.de ritu nupt.l.ſi quis.¦vtrum titulus iſte hodie habeat locum, ponitur per Doct.in c.ij.de ſecund.nup. Spõſalitiæ arræ.

De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & de ſponſalitijs.

Dixit de præambulis nuptiarum duobus proxi.tit. ſequitur videre de nuptijs: quas quia donationes præcedunt, de eis præmittit. Et dicitur ante nuptias, & propter nuptias, idem infra eod.l.ſi. & fit in recompenſationem dotis. Sponſalia vero eſt ſimplex donatio, quam ſponſus facit ſponſæ, & econtra: vt infra eod.l.cum te.& alijs pluribus: de hac in Autent.vt ſpon.largit.coll.viij. Sponſalia.

De nuptijs.

De hoc dixi, ff.de ritu nup.pag.79

De inceſtis, & inutilibus nuptijs.

Contrahentes nuptias ſibi vetitas, puniuntur in periculo dotis, & donationis propter nuptias, hæc enim confiſcantur. infra eod. qui contra legum. Sed nec filij ſunt legitimi, vel in poteſtate parentis. Item de bonis ſuis teſtari non poſſunt in extraneos. Et dicuntur large omnes nuptiæ prohibitæ Inutiles. Sed Nephariæ proprie inter aſcendentes & deſcendentes. Inceſtæ in collaterales vel affines: vt Inſtitut.eod.§.ergo non omnes.& ff.eod.l.quinetiam.& l.fina.& de adult.l.ſi adulterium. Aliæ quæ alijs rationibus prohibentur ſimpliciter inutiles dicuntur, quod multis modis contingit. vt not.gloſſ. iſtic.§.ſunt & aliæ. Inutiles nuptiæ, Nephariæ. Inceſtæ.

De interdicto matrimonio inter pupillam, & tutorem, ſeu curatorem, liberoſque eorum.

Qualiter ratione ſanguinis prohibentur nuptiæ dixit: nunc qualiter ratione officij: & eſt iſta prohibitio iuris ciuilis, ne circunſcribatur pupilla. vel adulta in re familiari: vt ff.de ritu nupt.l.libertus. §.Senatus. Sed nec iſta prohibitio hodie tenet propter capit.ij.de nupt, & ibi not. Tutor ducens pupillam.

Si quacunque prædiṫus poteſtate, vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ aſpirare tentauerit nuptias.

Præſes cōtrahens cū ſubiect, Pactio,

Qualiter ratione priuati officij prohibeantur nuptiæ ſupra dictum eſt: nunc qualiter ratione publici officij autoritate & vtilitate. Nam ſuperior tit. ſi rector prouinc. loquitur de ſponſalibus: hic loquitur de nuptiis eorum qui prouincias regunt, ſeu alia quacunque poteſtate præditi, cum ſibi ſubiectis nuptias contrahere intendit: & hæc prohibitio hodie locum non habet: vt in c. ij. de ſecund. nupt.

Si nuptiæ ex reſcripto petantur.

Petuntur ex reſcripto nuptiæ quandoque iure vetitæ, quandoq; permiſſæ: & quidem ſi ſint vetitæ vel iure naturali, vel gentium, vel ciuili: etiam propter affinitatem, vel cognationem, indultæ non valent. Nam rei cuiuslibet cuius eſt denegata petitio, non proficit indultum, infra eod. l. vlt. & ſupra de inceſ. nupt. l. fi. & imponitur pœna: vt infra eod. l. j. Si vero ſint vetitæ de iure ciuili propter pecuniarium damnum vitandum, tenet indultum: vt ſupra tit. iij. l. ſi tutor. Si vero nuptiæ permiſſę ſint, ſiquidem impetrantur ad remiſsionem infamiæ, quia mulier nimis cito feſtinauit nubere, puta intra tēpus luctus, tenet reſcriptum vt infra ad Tertul. l. ſi qui. Idē ſi impetret nuptias ad retentionem prioris dignitatis. ff. de ſecund. nup. l. nup. alias ad alia ſuperuacuum eſt reſcriptum ad quæ iure communi competunt, l. j. infra de theſaur. lib. x.

De ſecundis nuptijs.

Dixit de primis, nunc de ſecundis nuptijs: & dicuntur Secundæ omnes vlteriores poſt primas. Et dic ꝙ contrahuntur eodem modo: ſed multa conceduntur primis, quæ non ſecundo contrahentibus dantur. Nam puniuntur ſecundo nubentes propter duo: primo, propter nimiam feſtinationem, quæ in vxoribus tantum punitur nubentibus intra annum continuum a morte mariti computandum: ad cuius luctum remiſsio triſtiori habitu annus eſt ſtatutus. ff. de his qui not. infam. l. genero. j. reſpon. &. §. ſed cum tempus. & ſupra de his qui not. infam. l. decreto. Et punitur hæc feſtinantia propter duo: ſcilicet, propter turbationem ſanguinis. ff. de his qui not. inf. l. liberorum. §. ſi talis. in fi. vel ne de prole dubitetur: vt infra de repud. l. cōſenſu. §. ꝙ ſi præter. Item ne quam præſtet malignæ ſuſpicionis cauſam etiam ad uirum ſecundum, eo ꝙ velociter ad nuptias feſtinauit: vt in Autent. de reſtit. & ea quæ par. §. vnum. Secundo punitur ſecūdo nubens propter non ſeruatam filiorum affectionem. l. hac edict. infra eodem.

Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus vſumfructum reliquit.

De pœnis ſecundo nubentium dixit generaliter: nunc ſpecialiter

ſn vno caſu, qualiter puniatur ſecundo, nubens circa vſumfructum a morinte coniuge ſibi relictum: qui ſecundum iura C. ilico amittit vſumfructum ſi liberos habet. Sed per autenticam non admittitur: niſi legem eam acceperit, vt ex ſecundis nuptijs interiret. in Autentic. de nupt. §. de augmentis. &. §. ſed hæc quidem.

De dotis promiſsione, vel nuda pollicitatione.

Quia nuptiarum gratia vel primarum vel ſecundarum & propter matrimoniorum onera grauia, ſæpiſsime dos tribuitur: ſed dos incipit quando a pactione, et pactio fit alias per promiſsionem, alias per nudam pollicitationem: fit autem promiſsio per ſtipulationem, & quandoque etiam ſine præcedenti interrogatione. Sed Pollicitatio nihil aliud eſt quam ſolius offerentis promiſsio: vt ff. de ædil. edict. l. faciendum. Pactio. Promiſsio. Pollicitatio.

De iure dotium.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 79

De rei vxoriæ actione ex ſtipulatu in actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.

Sicut in quouis alio contractu tria conſiderantur, principaliter, ſcilicet Conuentio, Obligatio, & Actio: vt not. Inſtitut. de actio. ſuper rubro. ſic in dote: ideoque primo conuentionem in titu. de dotis promiſſ. Secundo obligationem ſupra titu. j. nunc ponit actionem: ſic enim naturaliter debet diſponi. Et dabantur olim duæ actiones tam viro pro petenda, quam vxori pro repetenda dote, ſcilicet ex ſtipulatu, & rei vxoriæ. Sed ſecunda hic tollitur, & datur omne quod in ea vtile erat actioni ex ſtipulatu: quam Imperator reſeruat: vt dicit gloſſ. hic ſuper rubro. de hoc Inſtitut. de act. §. fuerat.

De pactis conuentis tam ſuper dote, quàm ſuper donatione propter nuptias, & paraphernis.

Quia pacta certa ſuper dote & donatione propter nuptias apponuntur, ideo de his dicit. Et de Paraphernis: quod dicitur a παρὰ, quod eſt iuxta, & φερνὴ, id eſt, dos: quaſi iuxta dotem, quod ſcilicet vxor præter dotem ſecum ducit: vt & ff. de iure dot. l. ſi ego. §. dotis. & ſupra de donat. ante. nupt. l. fin. in princ. de hoc ff. eod. titul. dixi, pag. 80 Parapherna.

De dote cauta non numerata.

Quandoque inuenitur dos cauta a marito, qui confeſſus eſt eam, ſibi numeratam, vel traditam, cum non ſit numerata, ſcilicet ab uxore. Vel dic, de dote cauta a muliere, vel eius patre, in inſtrumento dotali: & non numerata, id eſt, non ſoluta. Vel tertio dic, quod ante confectionem dotalis inſtrumenti confeſſus fuit ſibi ſolutum: excipit intra xxx. dies. Si autem poſt, nullo tempore excipit. ſupra de non num. pecu. l. in contractibus. §. j, Sed hodie ſeruatur Auten. quod locum infra eodem.

De donationibus inter virum & vxorem, & a parentibus in liberos factis, & ratihabitione.

De donationibus propter nuptias dixit:nunc de ſimplicibus,quę in matrimonio non valent,niſi fiant ratæ per confirmationem mortis,vel aliam:de hoc ff.eod.tit.dixi,pag.80

De repudijs,& iudicio de moribus ſublato.

Iudiciū de moribus. Omne quod ligatur ſolubile eſt, in Auten.de nupt.§.deinceps,& ſic poſt ligamina matrimoniorum de diſſolutione dicit: de hoc diximus ff.de diuor.Sed de iudicio de moribus non reſtat tractare,quia ſublatum eſt:vt infra eod.l.vlt. Et erat ſecundum Azo. tale,ꝙ licet maritus vxori,vel econtra, propter vnum malum morem non poſſet mittere repudium: tamen pluribus coadunatis & coniunctis poterat ſoluere matrimonium:puta ſi ſingulis diebus erat ebria. Item in lecto erat ſolita ſtertere,ſæpeq; cacabat,vel his ſimilia faciebat.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

De hoc ff.eod.tit,dixi,pag.83

Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.

Quia non ſolum ſoluto matrimonionio redditur dos,vt ſupra tit. prox.ſed etiam durante quandoque:quod aliquando fit ex cauſa neceſſaria, vt ſi maritus ſit non ſoluendo, vel vergat ad inopiam, vel cum maritus deportatur & vxor ſeruat affectionem: vt ſupra de rep.l.j.Quandoq; ex cauſa probabili vt caſibus.ff.de iure do.l. mutus.§.manente. & ff.ſolu.matr.l.quamuis. & in ſe. Quandoque ſine cauſa,vt in hoc titulo:& tunc quia donatio præſumitur redditur viro, imo maritus quod ſoluit repetit inquantum mulier eſt locupleta.Sed & ipſe ad totius dotis ſolutionem tenetur. (Dos redditur.)

Ne fideiuſſores,vel mandatores dotium dentur.

Fideiuſſores dotiū. Pro dote agitur contra virum & eius hæredes. ſupra, titul. ij.l. dotis.non contra fideiuſſores vel mandatores, qui forte interuenerunt,quia illi nō tenentur:prohibetur ergo maritus ne det, & vxor ne petat:ne cauſa perfidiæ generetur inter eos. Sicut in donatione alias inter eos facta dicitur ff.de donat.inter vir,& vxor.l.j.

Rerum amotarum.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.85

Ne pro dote mulieri,bona mariti addicantur.

Mulieri bona mariti mortui iure dominij addici non poſſunt.Sane ſi nullo hærede relicto deceſsit vir, maxime non idoneus ad ſoluendum, ſecundum iuris formam conſulitur mulieris indemnitati, quatenus ſucceſsionis patitur modus. infra eod.l.j.ſcilicet vt poſtulet ſe mitti in poſſeſsionem bonorum hæreditariorum,ſicut & faceret quilibet creditor,&c.

De fundo dotali.

Specialiter de re inæſtimata in dotem tradita dicit: de hoc ff.eo. tit,dixi,pag.80

Diuortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant.

De hoc dixi ff. vbi pupillus educ. deb. pag. 93

De alendis liberis ac parentibus.

De hoc dixi ff. de lib. agnoſc. pag. 85

De concubinis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 88

De naturalibus liberis, & matribus eorum: & ex quibus cauſis iuſti efficiantur.

Ex concubinis naturales filij naſcuntur: ideo de eis, & eorum matribus: ſcilicet qui dicantur naturales, & quantum poſsit eis relinqui vel inter viuos, vel in vltima voluntate, aut quoquo titulo dari. Et ex quibus cauſis naturales efficiantur ſui, id eſt, redigantur in poteſtatem: eſt de hoc propria Autentic. quib. mod. nat. effic. ſui. coll. vij. vel fiant legitimi ſucceſſores patris, etſi non redigantur in poteſtatem ſuam eo viuente: & de hoc tractatur in alia Autentic. quibus mod. nat. effic. legit. coll. vj. Naturales liberi.

De teſtamentaria tutela.

Dixit de contractibus, nunc de quaſi: vel, Dixit qualiter viuens pater conſulat filio in alendo: nunc qualiter moriens in tutela. de hoc ff. eod. tit. pag. 89

De confirmando tutore.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 89

De legitima tutela.

De hoc ff. de legitimis tutoribus dixi, pag. 89

Qui petant tutores, vel curatores.

De hoc ff. eod. tit. pag. 90

Vbi petantur tutores, vel curatores.

Et de hoc in ſuperiori titulo, qui pet. tutor. vel curator ff. dixi, pag. 90

De tutoribus, & curatoribus illuſtrium, vel clariſsimarum perſonarum.

In illuſtribus & clariſsimis pupillis ſpecialia quædam ſeruantur: ſcilicet adhibita qaadam ſolennitate, de qua in l. j. & ij. infra, eo.

Qui dare tutores vel curatores poſſunt: & qui poſſunt dari, vel non.

Iſta eſt tutela datiua, id eſt, de tutoribus per iudices conſtituendis: de quibus dixi ff. de tut. & curat. da. ab his, pag. 90 Datiua tutela.

Quando mulier officio tutelæ fungatur.

Regulariter mulier non poteſt eſſe tutrix, quia hoc officium uiri-

Mulier tutrix. le eſt.ff.de regul.iur.l.ij.infra eod.l.j.niſi a Principe impetrauerit filiorum tutelam.ff. de tut.l.vlt.per codicem tamen impetrare poteſt a Iudice tutelam filiorum legitimorum, & naturalium: vel naturalium tantum, ſi mater fuerit maior, & impuberi non ſit tutor teſtamentarius vel legitimus: vel etiam ſit,ſed excuſetur, vel vt ſuſpectus remoueatur.Sed oportet mulierem iurare & renuntiare Velleiano & ſecundis nupt.omniq; alio legitimo auxilio:& ſuam ſubſtãtiam filijs ſupponere:vt infra eod.l.pen.& vlt. Hodie autem præfertur omnibus tutoribus legitimis & datiuis, ſed non teſtamentarijs: de hoc in Auten.vt ſine prohi.ma.de coll.viij.& in Auten.matri.infra eod.quæ eſt de hære.ab inte.§.ex his.coll.ix.

In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poſsit.

Tutor non poteſt dari habenti tutorem.iſta regula fallit certis caſibus hic not.quos ponit gl.Inſti.de cura.§.interdum.

De adminiſtratione tutorum vel curatorum:& de pecunia pupillari fœneranda,vel deponenda.

De prima parte tituli dixi ff.eod.titul. Debet autem tutor pecuniam pupillarem fœnerare idoneis hominibus: quod ſi non faciat cum poſsit nouiter creatus tutor,tenetur ad vſuras poſt ſex menſes. ff.eod.l.tutor cõſtitutus. non nouiter creatus tenetur ad vſuras poſt duos menſes:quod ſpatium,vel laxamentum,non tribuitur his, qui nummos impuberum vel adoleſcentum in vſus ſuos clam conuertunt: hi enim ſtatim tenentur ad vſuram centeſimam: Si autem palam faciunt, tenentur ad pupillarem.ff.eod.l.tutor qui reper.§.vſuræ.& l.non exiſtimo. de hoc lege hic Autent. nouiſsime, quæ ponitur hic in princ.titu.

De periculo tutorum & curatorum.

Quando incipiat ad tutorem vel curatorem pertinere periculum:dixi ff.de adminiſtr.tut.& habetur Inſti.de ſatiſd.tu.& cura.§. j.Amplius etiam illi qui dati ſunt notitiæ cauſa ſuſtinent periculum infra eodem l.j.

Quando ex facto tutoris,vel curatoris,minore. agere,vel conueniri poſſunt.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.92

Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri poſſunt.

Si plures ſunt tutores,etiam vnus ſolus agit,& conuenitur nomine pupilli,niſi ſit diuiſa adminiſtratio:vt dicemus infra de diui.tu.& dicitur infra eo,l.j.& ij.Quãdoq; tamẽ neceſſe eſt omnes tutores cõ-

ſentire, vt cũ pupillus datur in adoptionẽ: vt infra de aſt. emp.l.vlt.

Ne tutor vel curator vectigal conducat.

Tutor conſtitutus prohibetur vectigalia prædia conducere: eâ ratione, quia omnia bona conducentis a fiſco ſunt obligata ei. infra in quib.ca.pig.tac.con.l.j.& prius erant obligata pupillo, ſupra de admin. tu. pro officio. ſicq; incurrit tutor crimen ſtellionatus ff. de pig.act.l.tut.§.contrariam.Item incurrit crimen falſi.ff.ad leg.Corn. l.j.§.tutores.& infra eo.l.j.& eſt hic titulus exceptio ab illo titu,qui eſt,rem al.gerent.non interd.rerum,&c.

De tutore,& curatore,qui ſatis non dat.

Minoribus cauetur nedum per adminiſtrationem & obligationẽ tutorum & curatorum,ſed etiam per ſatiſdationem ipſorum de qua dixi ff.de admi.tut.habita tñ diſtinctione inter teſtamẽtariũ, & datũ ex inquiſitione inter legitimũ,vt ibi: & habetur Inſtit.de ſatiſd.tut.

De ſuſpectis tutoribus,vel curatoribus.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.92

De in litem dando tutore vel curatore.

Olim tutor dabatur,hodie curator:vt Inſtit.de aut.tut.§.fi.& ideo de vtroq; dicit. Vel dic correctiue legi: vt curator detur,qui & tutor a tuendo dicitur:non aũt ſit vere tutor,cum certę rei tutor nõ datur.Inſti.quib.da.tu.poſ.§.certę.niſi in caſu ff.de tut.& cur.da.ab his l.impuberi.de hoc in d.§.fi.Inſti.de aut.tut.& infra eo.l.pen.& vlt.

De eo qui pro tutore negotia geſsit.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.91

Si mater indemnitatem promiſerit.

Quoniam matres pupillorum ſæpe indemnitatem promittunt pupillo de eo,quod ſibi debent,vel debebunt tutores: & tunc eſt interceſsio,& iuuatur mulier per Velleianum: ſicut dicitur per totum titulum C.& ff.ad Vell. Si vero indemnitatem promittat de eo,quod pupillus debebit tutori,non eſt interceſsio: quia pro eo apud eundẽ nemo fideiubere poteſt ff.de fideiuſſ.l.veteranus.Idemq; eſt & ſi promittat indemnitatem tutoribus de eo quod debent,vel debebunt pupillis ff.ad Vellei.l.quamuis.§.ſi mulier.Sed nec mater,nec quęlibet alia mulier iuuatur, ſi promittat indemnitatem de eo quod ipſa adminiſtrauerit.infra eo.l.quædam.

Si contra matris voluntatem tutor datus ſit.

Datur quandoq; in teſtamento,quandoq; a iudice tutor contra vltimam matris pupilli voluntatem: in quibus caſibus potius arbitrio matris,vel iudicis,q̃ etiam patris ſtatur. Quia hic,ſicut & alias,potior eſt conditio prohibentis ff.eod.d.l.Sabinus. Datus autem tutor contra uoluntatem matris,ſine infamia remouetur:niſi cauſa pręceſſerit,quare debebit infamari:vt infra eod.l.j.

Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor.

Licet tutela pubertate finiatur,vt Inſti. quib.mo.tu.fi. in prin.ta-

men ratione contiguitatis & coniunctionis poſt pubertatem,quæ ante erant inchoata, tenetur conformare tutor, puta prouocationem exercere.Si tamen in curatorem non ſit tranſlata geſtio: vt infra eo.l.j.& ff.de app l.tutor ſi.Sed admonere debet adultum, vt ſibi curatorem petat ff.de admi.tu.l.ita.

Vbi pupilli educentur.

Plana eſt differentia inter hunc ti.& illum ſcilicet,Diuortio facto vbi pup.quia ibi diuortio ſolutum erat matrimonium,hic morte patris:de hoc ff.eo.ti.dixi,pag.93

De alimentis pupillo præſtandis.

De hoc dixi ff.vbi pupil.edu,pag.93

Arbitrium tutelæ.

Arbitrium tutelæ,id eſt,actio tutelæ, qualis ſcilicet ſit, quæ arbitraria dicitur: quia arbitrium iudicis habet locum, cum bonæ fidei ſit.Et tractatur hic de directa actione tutelæ:nam de contraria loquitur infra de contrario iudicio. Et contra ſolitum morem imponitur hæc rubrica,non per genitiuum,nec per ablatiuum, ſed per accuſatiuum.Et dicitur arbitrium tutelę,ſubintelligendo,quale ſit.De hoc dixi ff.de tut.& ra.diſt,Et de contra,& vtil.pag.94

De diuidenda tutela, & pro qua parte quiſque tutorum conueniatur.

Tutelæ adminiſtratio aliquando diuiditur inter tutores ab ipſis tutoribus,qñq; a p̄ſide,quandoque a defuncto:vt Inſtit.de ſatiſd.tu.p totum,& qūo quiſq; teneatur. De hoc dixi ff.de magi.con.pag.96

De in litem iurando.

Quia in actione tutelæ ob culpam ſpecialiter iuratur in litem: vt infra eod.l.alio.quod alias non eſt: vt ff.eod.l. ſiue.& l. videamus.§.fi,& in l.in actione.§.j.de hoc iuramento dixi ff.eo.tit.pag.46

De hæredibus tutorum.

Hæredes tutorum nō ſunt tutores: tenentur tamen in quibuſdam quaſi tutores,puta in inchoatis per defunctum.De hoc dixi ff. de fide.& no.& hære.tu.pag.96

Si tutor non geſſerit.

Tutor datus qui non geſſit,ſi quidem inutiliter fuit datus, non tenetur:vt ſupra q da.tu.l.neq;.Si vero datus fuit vtiliter:tenetur quidem vtili actione tutelæ:ſi non geſſit non directa:vt ff.rē pup. ſal.fo.l.non quaſi.§.illud.& de admi.tu.l.qui poſt.§. in eum.& infra eo.l.j.ordo tamē conſiderandus eſt de quo dixi ff.de magi.conu.pag.96

De vſuris pupillaribus.

Pupillares vſuræ dicuntur, quas pro conditione ſuæ perſonæ pōt pupillus ſtipulari ſecundum modum,qui eſt ſupra de vſur.l.eos.

De fideiuſſoribus tutorum,ſeu curatorum.

De hoc dixi ff.eod.titu,pag.96

De contrario iudicio tutelæ.

De hoc dixi ff.de contra.& vtili act.tu.pag.94]

De autoritate præſtanda.

De hoc dixi ff.de auto.& conſen.tu.pag.91

Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.

Tutela finitur pubertate pupillorum: omni capitis diminutione: item morte tutoris, vel capitis diminutione eius maxima vel media: item exiſtente conditione vel tempore, ſub qua, vel ad quod datus eſt: item ob hoc, ꝙ tutor remouetur vt ſuſpectus. Cura autem finitur adultis factis maioribus xxv.ann. Cura enim pupillorum eodem tēpore terminatur, quo tutela pupillorum. infra eo.l.j. Item finitur cura adultorum finito negotio, vel finita cauſa, ad quam dati ſunt. Inſt. de auto.tut.§.vltim. de hoc. Inſtit.quib.mo.tu.fin.

De actore a tutore ſeu curatore dando.

Sæpe contingit tutorem vel curatorem impedire gerere minorū negotia: & æquum eſt interim prouidere minoribus. Eſt ergo Actor ordinandus a tutore vel curatore, & idem dicitur Adiutor. Et conſtituitur ad gerenda negotia, & ad litem. Inſtit.de cur.§.ꝙ ſi.& infra de app.l.ſi actor. Adiutor.

De excuſationibus tutorum & curatorum, & temporibus earum.

De hoc dixi ff.eo.titu.pag.93

Si ex falſis allegationibus tutor vel curator excuſatus ſit.

Si vera excuſatione quis excuſatur tutela, licet iniuſta, non tamē poſtea conuenitur. Si vero ſit excuſatio falſa, non prodeſt. ſicut & aliās lata ſententia ex falſis inſtrumentis vel teſtimonijs reſcindenda eſt: vt infra eo.l.j.& infra ſi ex fal.inſtrumen.

Si tutor Reipublicæ cauſa abeſſe cœperit.

Si tutor vel curator Reipub.cauſa eſt abfuturus, debet ſe excuſare a tutela ad tempus: alioqui medij temporis periculo obſtringitur. Itē oportet eū poſtulare interim curatorem ff.de admi.tut.l.tutores §.qui ſe.& infra eo.l.j.& Inſtit.de excuſa.tut.§.item qui Reipub.

De excuſatione veteranorum.

Sicut in alijs, ita & in tutelæ excuſatione ſubuenitur veterano, cum diſtinctione, de qua ff.de excu.tu.l.ſed & milites.§.j.& ij.& Inſtit.eod.§.item hic.

Qui numero liberorum ſe excuſant.

De hoc dixi ff.de excu.tu.pag.93

Qui morbo ſe excuſant.

Etiam ratione morborum excuſantur tutores, vt ſurdi, muti, furioſi, perpetua valetudine laborantes, dixi ff.de excu.tu.pag.93

Qui ætate ſe excuſant.

Maiores lxx.annis excuſantur a tutela, vel cura: vt infra eod.l.j. Sed in perſonali publico munere uidetur ſtatui tempus lv.ann.vt infra qui ætate l.vlt.lib.x.

Qui numero tutelarum ſe excuſant.

Tria onera tutelæ non affectatæ diuerſorum patrimoniorum eouſque præſtant excuſationem,quatenus durant.Iuſti.de exc.tu.§.item tria.dixi ff.eod.

De curatore furioſi,vel prodigi.

De hoc dixi ff.de cur.fu.& alijs dand.pag.97

De prædijs,& alijs rebus minorum,ſine decreto non alienandis,vel obligandis.

De hoc dixi ff.de reb.eor.qui ſub tu.vel cur.ſunt.pag.97.

Quando decreto opus non eſt.

Et de hoc in eodem tit.ff.de reb.eo.qui ſub tu.dixi,pag.97

Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto comparauerit.

Emptor huius rei pupillaris ſine decreto alienatæ, etſi ignorauerit in comparatione:tamen vſucapere interim,id eſt, in minore ætate minoris non poterit:ſcilicet propter orationem diui Seueri, quæ prohibuit alienationem:ergo & per conſequentiam vſucapionem: vt ff.de verb.ſig.l.alienationi.non prodeſt ergo bona fides.ff.de vſu cap.l.vbi.ad hoc ſupra de admin.tuto.l. lex quæ. Item Iuſtinianus prohibet omnes temporales præſcriptiones currere minoribus:vt ſupra in quib.cauſ.in integ.reſti.non eſt neceſ.l.vlt. licet olim ſecus dicebatur:vt ff.de acquir.rer.dom.l.bonæ fidei poſt minorem vero ætatem curret ſtatim:vt infra eod.l.j.§.vlt.l.fin.

Si maior factus alienationem ratam habuerit.

Si adultus maior factus ratam habeat expreſſe venditionem prædij ſine decreto in minori ætate venditi, confirmatur venditio : niſi neſciret ſe eſſe deceptum vltra dimidium iuſti pretij,infra eo.l.j.

De magiſtratibus conueniendis.

De hoc ff.eod.ti.dixi,pag.96

LIBER VI.

De fugitiuis ſeruis,& libertis, mancipijſq; ciuitatū: & artificibus ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam,et dominicam pertinentibus.

NVnc de actionibus quæ ex maleficio naſcuntur,puta de furtis,inter quæ peius eſt domeſticum : nulla enim efficacior peſtis eſt ad nocendum,quam familiaris inimicus: vt dicit gl.in l.j.ff.ad Sill,Fugitiuus eſt, qui ea mente recedit a domino, Fugitiuus.

ne poſtea reuertatur ad eum: licet mutato conſilio redeat. Erro eſt, qui temporibus conſumptis in rebus nugatorijs: tandem, licet ſero, rediit ad dominum, ff. de ędil. edict. l. quid ſit fugitiuus. §. reſpon. &. §. errorem. hic tamen quod non in vno dicitur, id in altero ſuppletur, & exauditur ff. eod. l. j. §. vlt. & pen. & ibi dixi. Dicit etiam hic de libertis & mancipijs ciuitatum fugitiuis. nec curatur ſit Romanæ, vel alterius ciuitatis. infra eo. l. mancipia. & l. pen. Et de artificibus ſcilicet ciuitatum. licet non ſint ſerui: vt infra eod. l. fin. Et pertinentibus ad rem priuatam, id eſt, ad ſingulorum vtilitatem de populo. Et ad rem dominicam, ſcilicet Imperatoris. Erro.

De furtis, & ſeruo corrupto.

De hoc dixi ff. ſub proprijs titulis, pag. 41. & 181

De operibus libertorum.

De hoc ff. eod. titu. dixi pag. 128

De bonis libertorum, & de iure patronatus.

De hoc dixi ff. eod. tit. & de iure patro. pag. 128

Si in fraudem patroni a libertis alienatio ſit facta.

De hoc dixi ff. ſi quid in frau. pat. pag. 122

De obſequijs patrono præſtandis.

De hoc dixi ff. de iure patr. & in titul. de obſeq. a lib. & libe. pag. 127

De libertis, & eorum liberis.

Qui puniantur, & qualiter, ob non præſtita obſequia, hoc titulo tractatur.

De iure aureorum anulorum: & de natalibus reſtituendis.

Iura patronorum perduntur per reſtitutionem natalium: & per impetrationem anulorum. De hoc dixi, ff. ſub proprijs titulis, pag. 140. & ſeq.

Qui admitti ad bonorum poſſeſsionem poſſunt: & intra quod tempus.

De hoc ff. eo. ti. dixi pag. 121

Quando non petentiũ partes petentibus accreſcãt.

Quia vnus ex his, quibus bonorum poſſeſsio defertur, quandoq; excluditur, & accreſcit alijs: ideo de hoc dixi ff. eod. tit. pag. 119

De bonorum poſſeſsione ſecundum tabulas.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 125

De bonorum poſſeſsione contra tabul. quam prætor liberis pollicetur.

De hoc dixi, ff. eod. titu. pag. 121

De bonorum poſſeſsione contra tabulas liberti, quæ patronis liberiſque eorum datur.

De materia huius tituli diximus ſatis ff.de bo.lib.pag.128

Vnde liberi.

De hoc ff.eod.titu.dixi pag.129

Vnde legitimi,& vnde cognati.

De hoc ff.eod.titu.& vnde cog. dixi, pag.130. & dicetur infra de legiti.hære.

De ſucceſſorio edicto.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.131

De Carboniano edicto.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.124

Vnde vir,& vxor.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.132

De repudianda bonorum poſſeſsione.

Illi,cui delata eſt bonorum poſſesſio,ſi maior eſt xxv. ann. poterit repudiare:minor autem nõ,niſi tutore autore ff.de ſucc. edi.l.j.§. vnuſquiſque.&.§.tutor.& de bono.poſſ.l.tutor.Et poteſt repudiari tunc demum bonorum poſſesſio,quando non eſt decreta, vel agnita. Nam nec hæreditas repudiatur poſteaquam agnita eſt: vt infra de repu.hære.l.ſicut.& ff.de ſucceſ.edi.l.j.§.decretalis. Vno tamen capite repudiato,poſtea ſuccedere per aliud poteſt:vt de ſucceſ.edi. dixi, pag. 131

Repudians hereditatẽ.

De collationibus.

De hoc dixi ff.de colla.bo.pag.122

De teſtamento militis.

Poſt ſucceſsiones prætorias ponit ciuiles:& primo digniores.ſ.ex teſtamento militis.De hoc dixi,ff.de mili.teſta.pag.103

Qui teſtamenta facere poſſunt,vel non.

De hoc dixi ff.de teſta.pag.98.& Inſtit. qui. non eſt permiſſ. fac. teſtamen.

De teſtamẽtis,& quẽadmodũ teſtamẽta ordinãtur.

De hoc dixi ff.eo.tit.pag.98

De hæredibus inſtituendis: & quæ perſonæ inſtitui non poſſunt.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.100

De inſtitutionibus,& ſubſtitutionibus,& reſtitutionibus ſub conditione factis.

Nunc de inſtitutione conditionali, & de conditione in reſtitutione fideicommiſſaria,& in ſubſtitutione appoſita. De hoc dixi,ff.de

condi.inſtitu.pag.100.& de cond. & dem. pag. 115

De impuberum, & alijs ſubſtitutionibus.

De hoc dixi ff.de vulg. & pup.ſubſtit.pag.101

De neceſſarijs ſeruis hæredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis.

Neceſſarius hæres ſeruus a domino inſtitutus: qui ideo ſic appellatur, quia ſiue velit, ſiue nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber, & neceſſarius hęres eſt, etiam ignorans: vt Inſtitu.de hæred.inſti.in prin. Fit autē hæres neceſſarius domino. Itē & filio impuberi, cui pupillariter ſubſtitutus eſt. ff.de vulg. ſubſti.l. ſed & ſi plures.§.quos. ſiue in vno gradu libertas & hæreditas, ſiue in vno libertas, & in alio hæreditas relinquatur: vel in vno teſtamento, vel codicillis libertas, & in alio hæreditas: vt infra eod.l.iiij.& v.

De liberis præteritis, & exhæredatis.

Præterire, eſt omittere aliquem eo non inſtituto, vel exhæredato: vt Inſti.eo.in prin.dixi.ff.de liber.& poſthu. Exhæredare eſt filium conſtituere alienum a ſubſtantia vel hæreditate ſua: ſiue dicat exhęres, ſiue dicat alienus a mea ſubſtantia eſto: vt infra eo.l.ſi quis. Exhęredare.

De poſthumis hæredibus inſtituendis, vel exhæredandis, vel præteritis.

De hoc dixi ff.de liber.& poſthu. Fit autem poſthumus quinque modis, vt dicit gl.hic ſuper rubro.

De iure deliberandi, & adeunda vel acquirenda hæreditate.

De iure deliberandi dicit lex, ꝙ cum antiquioribus.& l.fin. & de adeunda hæreditate.ſ.ab extraneo. Sui dicuntur ſe immiſcere: Inſti. de hære.qua.& diff.§.extraneis. Et de acquirenda a quocunq;, ſcilicet vel ſuo vel extraneo: de hoc dixi, ff.eod.& de acqui.hære. Sui.

De repudianda, vel abſtinenda hæreditate.

Repudiare hæreditatem, eſt nolle eam habere: ſicut Adire, eſt velle eam habere. Hinc eſt ꝙ ille demum repudiat, qui poteſt eam adire. ff.de regul.iur.l.eius eſt nolle.& ff.eod.l.ij.& l.is qui hæres.& ibi dixi de hoc.

Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.105

De edicto diui Adriani tollēdo: et quēadmodum ſcripti hæredes in poſſeſsionem mittantur.

Adita hæreditate, reſtat vt hæres mittatur in poſſeſſionem rerum hæreditariarum. Et ſuper tali miſſione tractabat edictum diui Adriani, inique tamen, vnde ponit hoc, non de ſeruando, ſed tollendo. Dicebat enim, ſi ſcriptus hæres poſtularet ſe mitti in poſ- Edictū diui Adriani.

feſsionem:non aliter fieret misſio, niſi Reip. daretur triceſima pars hæreditatis:& multæ erant interpretationes, & diſtinctiones circa edictum factæ hodie ergo ſublato edicto,ſit misſio in poſ.rerum hæreditarium:ſub diſtinctione tamen.l.fi.infra eod.titu.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit aut coegerit.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.106

De his quibus vt indignis auferantur hæreditates:& ad ſenatuſconſultum Syllanianum.

De hoc dixi ff.in proprijs titulis,pag.106

De codicillis.

De hoc dixi ff.de iure codicil.pag.107

De legatis.

De hoc dixi in ff.in tribus libris.eod.tit.pag.107

De verborum,& rerum ſignificatione.

De hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag. 223. hic autem ſpecialiter interpretationes quarundam rerum ad legata pertinentium exponuntur, de quibus infra.

Si omiſſa cauſa teſtamenti.

De hoc dixi ff.ſi quis omiſ.cau.teſta.pag.105

De indicta viduitate:& lege Iulia miſcella tollenda.

In legando ſæpe viduitas indicebatur : puta mulieri, vel maſculo lege x.ne nubat,niſi arbitratu illius.Et de hac loquebatur lex Iulia miſcella;ideo de ea ponit non corroboranda, ſed tollenda, quia iniquitatem continebat;& hodie remittitur conditio,vtpote publicæ vtilitati contraria;vt ff.de condi.& demon.l.non adiecta.& dicitur Miſcella forte,quia Miſcelliones appellantur, quæ non ſunt certæ ſententiæ,ſed variorum miſtorumq; iudiciorum ſunt, ſecundum Feſtum,Hinc Lex miſcella,quæ in nubendo propriam ſniam & iudicium denegauit:& incertam,aut variam, ſeu miſtam alterius voluntatem ſequi debere voluit.de hoc in l.ambiguitates.infra eod. Miſcella.

De his quæ pœnæ nomine in teſtamento, vel codicillis relinquuntur.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.114

De fideicommiſsis.

Secundum antiqua iura in multis differebant fideicommiſſa a legatis; ideo ſeparatim de hoc dixi ff.de leg.iij.pag.108.& ff.ad Trebel. pag. 117

Communia de legatis & fideicommiſsis: & de in rem miſsione tollenda.

Hodie fraterniſant legata & fideicommiſſa,vt dixi ff. de leg.iij.de in rem misſione, & de eius multiplici tractatu, ſuperuacaneum eſt dicere,

dicere,cum ſublatum ſit omnino. Nam is,cui relictum eſt pure & in ſpecie,ſi fuerit res teſtatoris,ab adita hæreditate rem poterit vendicare:ſi fuerit res aliena,perſonaliter poterit agere. Legata. Fideicommiſſa.

Si falſa cauſa adiecta in legato, & fideicommiſſo fuerit.

De hoc dixi ff.de condi.& demon.pag.115

De his quæ ſub modo legata,vel fideicommiſſa relinquuntur.

Modus aſcriptus in legatis vel fideicom. pro cōditione habetur: quia vtroque non impleto priuatur legatarius legato: vt infra eod. l.j.De hoc ff.de condi.& demon.dixi,pag.115

De conditonibus inſertis tam in legatis,quàm fideicommiſsis, & libertatibus.

De hoc dixi ff.de condi.& demon.pag.115

De vſuris & fructibus legatorum,& fideicommiſſorum.

De rebus legatis principaliter dixit, nunc de acceſſorijs earum: licet autem alias in actione, quæ ſtricti iuris eſt, vſuræ non veniunt, ſupra de condict.indeb.l.j.In actione tamen ex teſtamento, & fructus,& etiam vſuræ veniunt: comparatur enim iudicis bonæ fidei: vt ſupra quib. ex cau.in integr.reſtit. non eſt ne.l.minorum. Vnde ſicut in illis ex qualibet mora veniunt vſuræ, ita & in hac: hoc eſt ex tempore interpellationis, cum hæres nullam iuſtam cauſam prætendant non faciendæ ſolutionis:vt infra eod.l.j. Actio ex teſtamento.

Ad Senatuſconſultum Trebellianum: & de incertis perſonis.

De prima parte dixi. ff.eod.titu.pag.117. De incertis autem perſonis dicitur Inſtit.de lega.§.incertis.gloſ.in l.j.C.de ſac.ſanct. eccl. Cyn.& Doc.in l.id quod pauperibus.C.de Epiſc.& cler.vbi habes quæ dicantur incertæ perſonæ. Incertæ perſonæ.

Ad legem Falcidiam.

De hoc, ff.eod.tit.dixi,pag.116

De caducis tollendis.

Olim ſæpe legata non ſolum defalcabantur, id eſt, diminuebantur,ſed etiam quandoq; fiebant caduca,id eſt,omnino inutilia.Et dicitur Caducum, quod deficit poſt mortem teſtatoris quacunque ratione.vt infra eod.l.j.§.& cum triplici, olim tamen deficiebat quibuſdam rationibus,quibus hodie deficit:nam ſi hæreditas, vel legatum.Nec enim cedebat dies legati, vel hæreditatis niſi ab apertura tabularum:nec ante poterat adiri hæreditas,niſi quis eſſet ſuus hæres,vel inſtitutus inſolidum: vt ſupra de iure dot.l.ſi fratri.& ff.de Caducum.

iure & fact.ign.l.j.§.vlti. Hodie vero quandocunque poſt mortem adiri poteſt hæreditas, ſint, vel non ſint apertæ tabulæ.vnde & dies legatorum cedit a morte teſtatoris, non ab adita hæreditate ff.eod. l.j.§.cum igitur. Aliquando legatum a principio eſt Pro non ſcripto, vel poſtea eſt In cauſa caduci, in vita teſtatoris: vel poſt mortem in aliqua ratione deficiebat: & id poſtremum aperta voce dicebatur Caducum: vt ſupra dixi. Pro non ſcripto eſt, quòd relinquitur ei, qui non eſt in rerum natura tempore teſtamenti. In cauſa caduci eſt, quod relinquitur ei, qui eſt in rerum natura tempore teſtamenti: ſed poſtea decedit viuente teſtatore: vel deficit legati conditio viuēte teſtatore. Et de his tribus modis caduci tractat hic titulus.

Pro non ſcripto.

In cauſa caduci.

De his qui ante apertas tabulas hæreditatem tranſmittunt.

Ponit quaſdam perſonas, in quibus relicta non fiunt caduca: ſcilicet in perſonis liberorum. Tales enim etiam ſi ante apertas tabulas, vel ante aditam hæreditatem decedant, nihilominus tranſmittunt ad ſucceſſores: vt ſupra tit. proxt. §. in nouiſsimo. Hinc Iuuenalis de quodam qui filios obtinuit: Legatum omne capis, (inquit) necnon & dulce caducum.

Quando dies legati, vel fideicommiſsi cedit.

De duplici ceſsione hic dicit, ſcilicet quando peti poſsit: vt infra eod. l.j.& ex quo tempore tranſmittitur. De hoc ſupra de caduc. tol. ff.eod.tit.pag.118

Vt in poſſeſsionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa mittatur, & quando ſatiſdari debeat.

De hoc dixi, ff.eod.tit.& in tit.vt legat.& fide.no.ca.pag.115

De ſuis & legitimis liberi: & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.

De hoc dixi, ff.eod.tit.pag.134

Ad Senatuſconſultum Tertulianum.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.134

Ad Senatuſconſultum Orficianum.

De hoc dixi, ff.ad Tertul.pag.134

De legitimis hæredibus.

Nunc de collateralibus, ſiue ex latere deſcendentibus, de hoc dixi ff.vnde agnat.pag.130

Communia de ſucceſsionibus.

Poſt ſucceſsionem ab inteſtato & ex teſtamento ſuccedentium,

ponit quædam communia earum ſucceſsionum,quæ ſunt ab inteſta to: qualis eſt illa. infra eodem l.Seruus ſucceſſores habere non poteſt.Item illa, Affinitatis iure nulla ſucceſsio permittitur. Vnde vitricus non ſuccedit priuigno, nec econtra.infra eodem l.vitricus.& l.affinitatis. Item illa. Antequam ſcriptus hæres repudiet hæreditatem, vel aliqua ratione amittat facultatem quærendi eam, in teſtamento nemo ſuccedit.ff.de reg.iur.l.quandiu. & infra eodem.l.ante quam. Item illa.infra eod. Nutritoribus hoc nomine nec ciuili nec honorario iure defertur hæreditas. Item illa, Quæ prior eſt in gradu,prior eſt in ſucceſsione.infra eod.l.auunculo de qua Inſtit.de ſer ui.cog.§.repetitis.

De bonis maternis.

Incipit tractare quid iuris nobis competat in bonis viuentium: vel quia ſpecialia quædam ſeruantur in ſucceſsione delata filijs a linea materna:ideo de ea ſucceſsione ſpecialiter dicit.Nam non quæritur patri ſicut aliæ ſucceſsiones ei delatæ ſecundum hæc tempora ante Iuſtinianum:vt dicit hic gloſ. Bona materna.

De bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio, vel aliter acquiruntur,& eorum adminiſtratione.

Generalior eſt iſte titulus q̄ ſuperior de delatis a linea materna: hic generaliter de delatis vndecunque veniant, vel ex quacunque cauſa obuenientia: & de adminiſtratione patri in talibus competente.De hoc Inſtitut. per quas perſonas nob.acquir.§.j.ff.de vſu.l. cum fideicommiſsi.§.cum Pollidius.Nam diſtinguitur inter caſtrenſe,& quaſi.De hoc dixi ſupra de caſtrenſi pec.

De hæreditatibus decurionum,nauiculariorum,cohortalium, militum,& fabricenſium.

Licet iure communi deficiente omni cognatione primum coniunx,deinde fiſcus ſuccedat:niſi in caſu,vt ſupra,vnde vir & vxor. l.prima & ,de ſecun.nupt.l.j.hic tamen poſt coniugem non venit fiſcus:ſed hi, de quorum corpore, vel collegio fuerat is,qui deceſsit: ſiue erat Nauicularius:vt infra eod.l.j.Et dicuntur Nauicularij,qui habent ſocietatem in nauibus faciendis,& reparandis:vel qui in nauibus blada ducunt: qui priuilegia habent multa.ff.de iur. immun. l.ſemper.§.negotiatores.Siue erat Cohortalis, ſiue Curialis: vt infra eodem l.iiij. Siue erat Fabricenſis, qui erant deputati armis faciendis,& reparandis,& vendendis: & iſti etiam deputati dicebantur:vt in Auten.de arb. Et habet iſta locum quando inter fiſcum & corpus erant controuerſiæ:puta quia vxor non ſupererat, vel repudiauerat: ſi tamen ſupereſſet vxor, omnibus præferretur, infra de bon.vac.l.j. Nauicularium. Cohortalis. Fabricēſis.

De vindicta libertate, & apud concilium manumiſsione.

CONiunctio Et, in hoc titulo ponitur expoſitiue pro, id eſt. De hoc dixi ff.de manumiſſ.vindic.pag.138

De teſtamentaria manumiſsione.

De hoc dixi, ff.eod.tit.pag.139

De lege Fuſia canina tollenda.

Iſta lex impediebat libertates: quia ea cautum erat, neminem in teſtamento ſuo totam familiam, vel vltra certum numerum manumittere poſſe:ſed inter viuos bene poterat manumittere omnes ſeruos:hodie quod conceditur, inter viuos conceditur,multo magis in vltima voluntate.infra eod.& Inſtit.eod.

De fideicommiſſarijs libertatibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.139

De deditia libertate tollenda.

Dedititij erant,qui ſine conditione de ebant ſe Romanis:& qui diu viuebant,ſerui erant:poſt mortem vero in libertatem eripiebātur:vt Inſtit.de lib.§.fin. Et ideo non dicebantur ſerui: quia ſucceſſionem habent, & omnino libertatem ſuperabant:vel verius liberi erant, ſed ſeruire tenebantur. Sicut & alias infra com.de manum.l.j.§.ſinautem.

De Latina libertate tollenda,& per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa.

Latini. Et hæc Latina libertas tollitur.Et dicuntur Latini,qui toto tempore vitæ ſuæ erant liberi,ſed in morte eripiebantur in ſeruitutem: & ſic non habebant hæredem: vt Inſtitut. de ſucceſ.lib.§.fi. Et ſunt hic xij. vel xiij.caſus, in quibus olim ſiebant Latini: hodie autem per legem iſtam fiunt ciues Romani & vere liberi. In omnibus autem,exceptis tribus,ſeruatur ius patronatus illæſum.

De ſeruo communi manumiſſo.

Cōmunis ſeruus manumiſſus. Olim non poterat vnus ex dominis ſeruum manumittere, imo pars manumittentis accreſcebat ſocio: vt Inſtit. de don.§.erat.Hodie autem licet vni dominorum manumittere ſeruum communem, & inter viuos,& in vltima voluntate:vt infra eod.l.j.j.reſponſo.

De ſeruo pignori dato manumiſſo.

Seruus pignori datus. Seruus pignori datus, ſi eſt obligatus generaliter, puta obligauit omnia bona ſua,ſiue expreſsim ſit obligatus, ſiue tacite, poteſt manumitti:niſi ſit a creditore præcluſus loco pignoris:vel ſi is debitor manumittat in fraudem creditoris, cum ſciat ſe non eſſe ſoluendo: vt infra eod.l.ij.& iij.ff.ex quib.cauſ.pig.ta.cont.l.pen.Si ſeruus eſt ſpecialiter obligatus,non poteſt manumitti, niſi volente creditore:

ſed tamen ipſe manumiſſor reuocare manumiſsionem non poteſt infra l.ij.& iiij.

De ſeruis Reipub.manumittendis.

Seruum Reipub.Romanorum,vel cuiuſcunque ciuitatis aut vniuerſitatis poteſt manumitti, dummodo alium ſeruum vice vel loco ſui det Reipub. Et talis manumiſsio non mutatur: licet is fugerit quem pro ſe dederat: niſi aliquis titutulus interuenerit iure communi,id eſt, cauſa propter quam reuocetur in ſeruitutem ſolitis modis.infra eod.l.j.ij.& iij. Serui Reipub.

De his qui a non domino manumiſsi ſunt.

Qui non eſt dominus, nullatenus poteſt manumittere: adeo vt nec tutor, vel curator, vel etiam pater eius, qui dominus eſt ſerui, manumittere poſsint.ff.de manumi.l.ſeruus. & infra eod.l.ſi pater. Ita nec procurator domini manumittit, niſi in caſu infra com. de manu.l.j.§.vlt. Non domini non manumittunt.

Qui manumittere non poſſunt:& ne in fraudem creditorum.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.140

Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.

De hoc dixi ff.eod.qui ad libert.proclam.non licet,pag.142

Ex quibus cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt.

Serui quandoque fiunt liberi per beneficium legis, & Iudicis ſententiam, & ſuam ſtrenuitatem: vt ſunt ſerui qui tulerunt virginum raptores, monetæ falſatores, militiæ deſertores, dominorum propriorum interfectores. His enim quatuor caſibus per ſententiam Præſidis libertate donandi ſunt:vt tamen iſtorum ſeruorum domini pretium, a fiſco percipiant. infra eod.l.ij.& iij.& iiij. infra vnde vi.l.meminerint.

De ingenuis manumiſsis.

Ille qui eſt ingenuus, propter manumiſsionem non amittit ſuam ingenuitatem: Inſtit.de ingen.§.vlt.olim tamen ingenuus manumiſſus intra quinquennium poterat ſe in ingenuitatem repetere: ſed hodie perpetuo vſque ad finem ſeculi poterit; vt ſupra vbi cauſ. ſtat.agi de.l.vlt.

Communia de manumiſsionibus.

Commune eſt omnium manumiſsionum: quia omnis manumiſsio eſt datio libertatis Inſt.de lib.in prin.Item per quemcunque modum proceſſerit, contingit libertas.Item in ætate manumiſsio nulla eſt differentia:nec in ætate manumittentis.Inſti.de lib.§.vlt.& infra eod.l.ij. dummodo ſit maior xx.ann. Item omnis manumiſsio poteſt fieri a domino,vel domina, vel eius liberis, cuiuſcunque gradus, vel ſexus,vel ſuis,vel emancipatis:vt infra eod.l.j.§.vlt.

De liberali cauſa.

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.141

De aſſertione tollenda.

Aſſertores. Liberalis cauſa olim per quoſdam qui Aſſertores dicebantur(eo ꝙ aſſerebant eum liberum qui dicebatur ſeruus)exercebatur:quod quia vanum & friuolum erat, ideo tractat de ea, non ponenda, ſed tollenda. Et ſtatuitur vt liberalem cauſam quis per ſe,vel procuratorem agat.

Quibus ad libertatem proclamare non licet: & de rebus eorum,qui ad libertatem proclamare prohibentur.

De prima parte dixi ff.eod.tit.pag.140. De rebus autem eorum, qui ad libertatem proclamare prohibentur, ſerua diſtinctionem l. vlt.infra eod.

De ordine cognitionum.

Ordo cognoſcendarum quæſt. Quia cum quæſtione ſtatus concurrit quandoque alia quæſtio,& dubitabatur, de qua prius ſit cognoſcendum, vel pronuntiandum: ideo ponit de ordine cognitionum, ſcilicet liberalium tantum: de hoc Inſt.de act.§.præiudiciales.Sed ſupra de ordine iudiciorum generalior traditur doctrina,de ordine cauſarum omnium,liberalium, & non liberalium: hic autem titulus ſpecialis eſt, propter libertatis querelas inductus.

De colluſione detegenda.

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.143

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.

De hoc dixi, ff.eod.tit.pag.142

De longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non aduerſus libertatem opponitur.

Libertatis pſcriptio. De præſcriptione, quæ tuetur ſtatum defuncti, dixit:nunc de ea quæ ſtatum viui tuetur. Si igitur quis fuerit in poſſeſsione libertatis per xx.ann.& ſine interpellatione, ammodo conueniri non poteſt:vt infra per totum.

De peculio eius,qui libertatem meruit.

Pecu.manumiſsi. Dixit de perſona patiente quæſtionem ſtatus: nunc de eius peculio ponit,ſcilicet viui. Manumiſſo enim inter viuos videtur conceſſum eſſe peculium hoc ipſo, ꝙ non admittitur, niſi in quibus caſibus manumiſsio facta inter viuos perinde habetur, ac ſi facta eſſet in codicillis: vt ſupra de Lat. lib.tol.§.ſancimus.&.§. ſed & ſi quis. Si autem quis manumittitur in vltima voluntate, remanet

peculium penes ſucceſſores manumittentis:niſi ſpecialiter fuerit datum manumiſſo.

De Senatuſconſulto Claudiano tollendo.

Senatuſconſultum Claudianum loquebatur contra libertatem, ideo tollendum fuit: erat enim olim per vniuerſitatem miſerabilis acquiſitio,& miſerabilior libertatis amiſsio ex ſenatuſconſul.Clau. Mulier enim libera ſerui li amore capta, ſi ei denuntiatum fuerat à domino,ne commiſceretur ſeruo ſuo, & iudex ſuper eo admonuiſſet eam,nec ipſa acquieſceret, ſuam ſubſtantiam perdebat, & libertatem amittebat, & fiebat ancilla domini denuntiantis. infra l.j.& Inſti.eod.tit. Claudianũ Senatuſcõſul.

De nudo iure quiritum tollendo.

Sicut triplex diſtinctio erat in libertate,vt dixi ſupra de dedi.lib. & de lat.lib.tol.ita& in ſeruis, vt in quibuſdam plenum, in quibuſdam ſemiplenum,in quibuſda nudum,id eſt, ſine aliqua vtilitate,haberent dominium,quod tollit hæc lex,& omnes ſunt plene domini vt hic in ſi.& Inſtit.de iur.perſo.in ſi. Nudũ ius quiritum.

De vſucapione pro emptore,vel tranſactione.

Explicito tractatu de iure agendi, quod proditum eſt ad impugnandum:nunc de iure quod competit ad defendendum, Sed quia reus ſe defendit per exceptionem, ſiue longi aut longiſsimi temporis præſcriptionem, & per vſucapionem, quæ & ipſa qualem qualem & de facto parit exceptionẽ,vt ſupra de iur.do.l.in rebus. Sed quia vſucapio dignior eſt, & fauorabilior præſcriptione, ideo primo de ea,De materia eius titu.dixi ff.eod.tit.pag.145. Præſcriptio. Vſucapio.

De vſucapione pro donato.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.147

De vſucapione pro dote.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.148

De vſucapione pro hærede.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.149

Communia de vſucapionibus.

Vſucapionum communia hæc ſunt, ſcilicet ꝙ quis pro ſuo poſsideat:nam qui ex conducto poſsidet, quamuis corporaliter teneat, non tamen ſibi, ſed domino rei creditur poſsidere:nec enim colono vel conductori longæ poſſeſsionis præſcriptio quæritur. infra eod.l.j.Item vt bona fides aſsit, alioqui non procedit.infra eo.l.vlt. Item vt res non ſit vitioſa.infra eod.l.pen.&c. Vſucapionum communia.

De vſucapione transformanda,& de ſublata rerum differentia mancipi, & nec mancipi.

Ex diuerſitate locorum diuerſa iura in vſucapionem ſtatuebantur: vtpote cum res mobiles in prouincia non poterant vſucapi, & ideo dicebantur, Nec mancipi, In Italia vero præſcribebantur res Nec mancipi.

Mancipi. ſolo biennio, & ideo dicebantur Mancipi, quia poterant vſucapi.
Mancipes. Mancipes autem dicuntur alias conductores ſalis: vt ſupra de vect. & commiſ.l.ſi quis. Res autem mobiles anno vbiꝗ vno vſucapiebantur: hodie autem uiſum eſt nouam vſucapioni formam tribuere: vt ſic dicamus de vſucapione transformanda & de ſublatâ rerum diff.man. & nec man.id eſt, idem ius eſt Italicarum & prouincialiū vſucapionum quantum ad tempus, & quantum ad dominij tranſlationem: vt infra eod.in prin.l.& in fin.& Inſtit.eod.in prin.

De acquirenda, & retinenda poſſeſsione.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.144

De præſcriptione longi temporis, decem vel viginti annorum.

Ex poſſeſsione cum tit.prouenit præſcriptio.ideo de ea.Et tractatur hic de præſcriptione rerum immobilium,& incorporalium.Sed quia in eis nedum longiſsimum,ſed & longa præſcriptio ſibi vendicat locum.Quid ſit Præſcriptio,dixi ff.de excep.ſeu præſcrip.pag. 170.de materia huius tit.ponitur Inſtit.de vſucap.§.ſ.

In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio.

Præſcriptio quādo ceſſat. Quando locum habet præſcriptio longi temporis, ſupra poſuit: nunc quando ceſſet.& quidem ceſſat propter perſonā eius,cuius eſt res: vt olim ſi fuerat pupillus,vel hodie etiā ſi fuerit adultus,minor tamen xxv.ann.ſupra.in quib.cau. in inte.reſt.non eſt ne l.vlt.præſcriptio autem xxx.ann. bene currit minori, niſi ſit impubes, licet poſsit reſtitui.infra de præſcrip.xxx.ann.l.ſicut. Sed etiam præſcriptio quinquennalis, quæ tuetur ſtatum defuncti currit minori, nec reſtituitur.ſupra ne de ſta.defun.l.ſi mater. Item in dote cauta & nō numerata quandoꝗ currit minori & reſtituitur, quandoꝗ non ſupra de temp.in inte.reſti. Auten.ſi minor. Item ceſſat pręſcriptio propter qualitatē rei, vt ſi fuerit ſacroſancta, publica,pop.Rom.& ciuitatis.ff.de vſuc.l.vſucapio.Idem in omnibus rebus vitioſis,vel quaſi. Idem in rebus mobilib.infra eo.l.ij. Item ceſſat propter cauſam: vt ſi quis non poſsideat, vel mala fide poſsideat. Item in omnibus actionibus perſonalibus.infra tit.proxi.l.neꝗ.Item in omnibus mixtis actionibus.infra eo.l.vnus.niſi in hæreditatis petitione,cum excedit terminos ſuos: vt ſupra de vſucap.pro emp.notatur.

Quibus non obijcitur longi temporis præſcriptio.

Quandoque etſi vere cucurrerit præſcriptio, tamen effectu caret: hoc autem accidit propter iuſtam, & probabilem, & neceſſariam abſentiam perſonæ quæ petit reſtitutionem eius temporis, quod in vſucapione concurrit ſe abſente. Et ſeruatur hæc in militibus,& vxoribus militū,in expeditione occupatis,& in medicis, & in abſentibus Reipu.cauſa,vel in captis ab hoſtibus, & poſtliminio

reuerſis, vel in abſentibus fortuito caſu infra eod.l.j.ij.iij.& iiij.

Si aduerſus creditorem.

Qualiter præſcribatur rei vendicationi gratia dominij competen-ti, dictum eſt: nunc qualiter præſcribatur actioni in rem, competenti gratia iuris quod quis habet in re: puta creditor habet hypothecariã actionem, quomodo contra talem præſcribatur. Nam diuturnum creditoris ſilentium, id eſt, decem annorum inter præſentes, & xx. inter abſentes, inefficacem quo ad effectum actionem pignoris perſequendi conſtituit. infra eo.l.j. Præſcriptio cõtra actionem in rẽ.

De quadriennij præſcriptione.

De præſcriptione quæ tuetur emptorem dixit: nunc de ea, quæ vẽditorem, ſcilicet fiſcum qui rem alienam vendit vt ſuam, & de ea quæ datur aduerſus eum. Et habet locum quadriennij præſcriptio in bonis vacantibus, facta computatione quadriennij ex quo cœperunt eſſe bona vacantia: & denuntiatum eſt fiſco bona eſſe vacantia, &c. de hoc ff. de diuerſis & tempor. præſ. l. intra. §. quadriennij. & de iur. fiſ. l. j. §. diuus. & Inſtit. de vſucap. c. res.

Ne rei dominicæ, vel templorum vendicatio, temporis exceptione ſubmoueatur.

Non ſolum in prædictis cauſis ceſſat præſcriptio longi temporis, ſed etiam in alijs, puta ſi res ſit dominica, id eſt, principis: vel etiam Reip. vel templorum: talium enim res mobiles vel immobiles nulla alienationis ſpecie obſtante, nulla longi temporis præſcrip. officiente, & omni temporis diffinitione ſubmota, principi, vel templo, vel Reipub. debent reſtitui. infra eod.l.j.ij.& iij.

De præſcriptione xxx. vel xl. annorum.

Locum habet præſcriptio xxx. ann. cum præſcriptio longi temporis ceſſat: quod accidit propter multa, & varia, de quibus dixi ſupra in quib. cau. ceſ. lon. temp. præſcri. hæc enim præſcriptio non reſpuit vitia rerum & perſonarum.

De annali exceptione Italici contractus tollenda: & de diuerſis temporibus, & exceptionibus, et præſcriptionibus, & interruptionibus earum.

Quia olim in Italico contractu, & actionibus ex eo cõpetentibus, annalis quædam exceptio obſeruabatur, ideo de ea. Et quia circa eam nimiæ difficultates erant, ponit de ea tollenda: vtilis enim erat annus, & quidam eum extendebant in decennium, alij in quinquennium. infra eo l.j.j. reſponſo. Ponit etiam de diuerſis temporibus, & exceptionibus, & præſcriptionibus, de quibus dixi ff. de excep. & præſcrip. & ff. de diuer. & temp. præſcrip. pag. 170. & 171

De alluuionibus, & paſcuis, & paludibus ad alium ſtatum translatis.

Supra qualiter res ciuiliter acquirantur, nunc qualiter naturali-

Alluuio. ter, vt per alluuionem. Eſt autem Alluuio latẽs incrementum, id eſt, auctio & diſcretio occulta: nam ita paulatim adijcitur, vel detrahitur, vt intelligere non poſſis quantum quoquo momento temporis adijcatur, vel detrahatur, Inſti. de re. diui. §. præterea. De paludibus quoq; et paſcuis ad meliorem ſtatum translatis, idem dicitur, ſcilicet vt ſeparatim debeant non cenſeri, ſicut nec illud cenſebitur, id eſt, cenſum præſtabit, quod per alluuionem ablatum eſt, infra eod. l. vlt. §. ſimiliter.

De ſententijs præfectorum prætorio.

Alium modum ciuilis acquiſitionis ponit, ſcilicet per ſententiam. Incipit ergo tractare de officio iudicũ, quod præcipue in pronuntiandis ſententijs conſiſtit. Et quia præfecti prætorio maiores ſunt cæteris magiſtratibus & iudicibus, ideo de ſententijs eorum, & quæ ſint eorum priuilegia in ſententijs, & alibi. Triplici. n. gaudent priuilegio & trina ſpecialitate lætantur, vt infra hoc tit. videre poteris.

Quomodo, & quando iudex debet ferre ſententiã præſentibus partibus, vel vna abſente.

Habita pleniſsime negotij inquiſitione, ſi quidem vterq;, id eſt, actor & reus fuerint præſentes, quandocunq; intra trienniũ poterit ferri ſententia l. properandum. ſupra de iudi. vel intra biennium, & ſex menſes iure autenticorum, in Autẽ. de litig. §. omne. Si vero neuter eorum fuerit præſens, id eſt, neque actor, neq; reus, nullo tempore fertur ſententia. Si vero alteruter eorum fuerit præſens, alter vero abſens: ſi quidem reus tantum eſt abſens non contrahitur eremodicium (id eſt, deſeri videtur iudicium) etiam ſecundum veteres leges, ſed poteſt procedi ad diffinitiuam ſentẽtiam. Actore autem abſente, & reo præſente, contrahitur eremodicium per l. properandũ. infra vt per Auten. de liti.

De ſententijs ex periculo recitandis.

Sententia nulla. Quia ſententiæ, ſicut & medicinæ, cum periculo dantur & recipiuntur. Multis itaq; modis ſententia eſt nulla: puta ſi iudex recitauerit non ſedendo: Item ſi non legerit ſcriptam. infra eod. l. j. Item ſi per alium, & non per ſe recitauit, infra eod. l. vlt. in prin. Illę tamen quæ deſunt ſententiæ poſſunt per iudicem ſuppleri eodem die: ſcilicet quæ pertinent ad conſequentiam priorum ſtatutorum, vt de fructibus, & ſumptibus, & ſi. ff. de re iud. l. Paulus.

De ſententijs, & interlocutionibus omnium iudicum.

De hoc dixi ff. de re iudic. & ponit hic multa vitia, propter quæ ſententia eſt nulla.

De ſententia quæ ſine certa quantitate profertur.

Quia quandoq; fertur ſententia, ſed tamen ſuper incerta quantitate, ideo de ea. Curare autem ſemper debet iudex, ſi poſsibile eſt, vt certam rei ferat ſententiam: vt Inſt. de act. §. curare. vbi ſatis de hoc: & infra eod. l. hæc ſententia.

De ſententijs quæ pro eo quod intereſt proferantur.

Quia incerta ſæpe fertur ſententia circa intereſſe, cum non ſit iudici expeditum inquantum poſſit vel debeat extendi intereſſe: puta cum etiam hodie multi dubitent, inquantum protendatur intereſſe. Eſt autem intereſſe aliud commune, aliud conuentum, aliud ſingulare. Et dicitur Intereſſe conuentum pretium: & de iſto non eſt hęc ſtatio: quia illud ſicut conuentum eſt debet præſtari, niſi dolus alterius partis interceſſiſſet. Commune intereſſe eſt, quod in contractibus & in delictis regulare eſt vt æſtimetur: & in delictis ſemper, & in contractibus plerunq; æſtimatur, ff. ad l. Fal. l. pretia. & illud præſtandum eſt ſolidum. Singulare autem intereſſe eſt, quod æſtimatione ſingulari petitur, id eſt, ſingulare pretium rei: de hoc Din. in reg. mora. lib. vj. & Barto. in l. fina. ff. de præto. ſtip. & Docto. infra eod. l. j. Intereſſe. Conuentū. Commune. Singulare.

Si a non competenti iudice iudicatum eſſe dicatur.

Iudex incompotēs eſt (licet in eum conſenſerim) pluribus modis: vel quia ipſe nullam iuriſdictionem habebat: vt ſupra de iuriſdi. om. iud. l. conſenſus, vel quia interuenit error in adeundo ipſum, vel cōpulſus ſum in eum conſentire. Item propter diuerſitatem rerum puta datus eſt ad certas res, & de alijs pronuntiat, infra eod. l. j.

De pœna iudicis, qui male iudicauit: vel eius, qui iudicem, vel aduerſarium corrumpere curauit.

Pœna iudicis varia eſt, ſecundum qualitatem delicti. Si enim dolo malo iudicauit, vere obligatus eſt ex maleficio, et tenetur actione in factum, vel de dolo ad omne intereſſe, & expenſas, & ad æſtimationem litis. Item fit infamis, infra eo. l. vlt. Si autem pecunia ſit data, vel promiſſa: tunc dati triplum, promiſſi duplum a comite priuatarum rerum exigitur: & iudex dignitatem vel honorem amittet: & hoc in ciuili cauſa: nam in criminali bonis omnibus confiſcatis mittetur in exilium, in Autēn. vt liti. iur. §. qui non accepit. &. §. ſi autē. Sunt & aliæ pœnæ, de quibus Inſtit. de oblig. ex quaſi mal. circa prin. & in c. j. de re iud. lib. vj.

Sententiam reſcindi non poſſe.

Multa cuſtodienda in ſententiæ prolatione ſupra diximus, quæ ſi diligenter fuerint obſeruata, vt in hac rubrica continetur, ſententia non poterit reſcindi, vel ab eo qui iudicauit, vel a ſucceſſore eius infra eod. l. j. niſi ſolitis modis, vt per appellationem, per in integrum reſtitutionem, per ſupplicationem, &c. Occaſione autem omiſſæ exceptionis non reſcinditur: vt infra eo. l. penul. niſi in caſibus quibus licet peremptoriam exceptionem proponere poſt diffinitiuam, &c.

De fructibus & litis expenſis.

Regulariter lite conteſt. fructuum ratio ſemper eſt habenda. Et dicitur Fructus, qui eſt deductis iuſtis ſumptibus. Item præſtatur fructus percepti & percipiendi, &c. Litis autem expenſæ olim vi. Fructus. Expenſę litis.

ctori non præſtabantur a victo, niſi temere vocaſſet eum in ius, ff. de iudi. l. eum quẽ temere. Hodie autem regulare eſt, vt victus victori condemnetur in expenſis, niſi in caſibus not. in ea, l. & in c. calumniam. de pœn.

De re iudicata.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 148

De executione rei iudicatæ.

Parum eſſet ſententiam ferri, niſi lata etiam mandaretur executioni. Mandatur aũt ſnĩa executioni, qñ ſeruato ordine iudiciario, et cã cognita, conuicto debitore vel confeſſo, lata eſt ſententia ab eo, qui habebat poteſtatem iudicandi: hoc eſt a iudice competenti. infra eo. l. j. & l. ſi vt proponis. Eſt autem Executor, qui poſt ſententiam inter partes audita, & diſcuſſa omni lite prolatum iudicatæ rei vigorem ad effectum deducere videtur. infra eod. l. penul.

Executor.

De vſuris rei iudicatæ.

Sæpe contingit pecuniam in ſententia deductam elapſo legitimo tempore non ſolui: ideo ſupponit quæ pœna, & quando imponatur non ſoluentibus. Maximis enim vſuris ſubijciuntur, id eſt, centeſimis, quæ currere incipiunt demum poſt quatuor menſes, a tempore ſententiæ computandos, ſi non fuerit appellatum: aut ſi appelletur, currunt a die confirmationis primæ ſententiæ: vt infra eod. l. j. & l. eos. Interim autem, id eſt, in quadrimeſtri tempore, nulla omnino currit vſura.

Maximæ vſuræ.

Si plures vna ſententia condemnati ſunt.

Qualiter fiat executio contra vnum damnatum dixi: nunc qualiter ſi ſint plures qui vna ſententia damnantur: tales enim pro parte debent ſoluere: & poteſt ab eis exigi, & contra eos ſententia pro virili portione mandari executioni.

Quibus res iudicata non nocet.

Regulariter traditur in ciuili, & criminali cã ſnĩam inter alios lãtã alijs nõ nocere, vel in eodẽ negotio, vel in ſimili: ſiue hi qui experti ſunt ciuiliter ſuo nomine contẽdebant, ſiue ẽt noſtro. Sed tamẽ nõ præcedente vel ſequente voluntate noſtra, etiam ſi tales erant quibus licebat agere ſine mandato: vt infra eod. l. j. iij. & iiij.

Sententia inter alios acta.

Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, autoritatem rei iudicatæ non habere.

Quod per epiſtolam præſes iuſſit aliquem ſoluere pecuniam, effectum non habet ſententiæ. infra eo. l. j. Item ſubſcriptio ſententiam cauſa cognita latam non reuocat vel reſcindit ff. de re iudic. l. quod iuſſit. & infra eo. l. ea quæ. & l. iudex. Itẽ præſidijs interlocutio apud acta ſignata de duplo, vel quadruplo præſtando, niſi debitor ſatisfaciat, voluntas eſt potius comminantis, ꝗ̃ ſententia iudicantis: neque enim omnis vox iudicis iudicati continet autoritatem infra eo. l. interlocutio. Item programma non habet vim rei iudicatæ. infra eod. programma. Eſt autem Programma procedens ſcriptura vt dicunt,

Programa.

id eſt,quæ per plures prouincias & loca deſtinatur. Vel eſt Progrā-ma,cum idem diuerſis traditur libellis,quaſi procedens gramma, id eſt,litera:ſic enim plerunque in corpore Auten. ponitur: vel ſecundum Ioan.vt differat ab epiſtola, eſt programma ſcriptura publice in albo propoſita.infra l.ij.

Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimonijs iudicatū erit.

Sicut ſententia propter omiſſam ſolennitatem reuocatur:vt ſupra tit.proxi.ita & propter adiunctam falſitatem: vt hic.

De confeſsis.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.149

Res inter alios acta alijs non nocet.

Hic titu.loquitur de iudicatis, & actis extra iudicium. Sed ſupra quib.res iud.non noc.loquitur de iudicatis tantum:& quæ ibi dicuntur,hic potes repetere. Tradit enim hæc rubrica vnam regulam cōtrariam ſiue caſualem:de hoc in c.pen.extra de re iud.

De relationibus.

Quia iudex quandoq; dubitans, cauſam ipſam ante ſententiā vel poſt refert ad principem,vel ad alium conſilij cauſa: ideo de relationibus ponit:de hoc dixi ff.de appel.pag.297

De appellationibus,& conſultationibus.

Quia ſententia lata fiunt appellationes & conſultationes: ideo de his ſubiungit.De appel.dixi ff.eod.ti. Conſultatio autem in hoc differt a relatione:quia aut iudex refert negotium ad ſuperiorem, vel ad imperatorem,vt inſtruatur ab eo, quaſiter in tali cauſa debeat iudicare,& petit inſtrui ſuper facti qualitate,ſcilicet vt ea principi,notificata reſcribat,quid ſuper ea debeat præſumi,& talis dicitur Conſultatio. Aliquando iudex cauſam refert ſuperiori, quia vult euitare onus iudicandi, & iſta proprie dicitur Relatio: de qua ſupra titul. proxi. Cōſultatio. Relatio.

De temporibus, & reparationibus appellationum,ſeu conſultationum.

Quando & qualiter fiat appellatio dixit:nunc intra quæ tempora exercetur.de hoc dixi ff.quando & intra quę temp.appel.ſit,hoc addito,q́ hodie vnus tantum fatalis eſt dies,id eſt,annus vnicus, intra quem debet appellator exequi appellationem ſecundum ſe, id eſt, cum ipſe ſolus eſt in iudicio:communiter'ue, id eſt, cum eſt in iudicio cum altera parte:aut ſi iuſta cauſa interceſſerit alius annus indulgetur,& ita erit ſecundus fatalis.quo tranſacto,lite non completa rata manet ſententia:vt in Auten. de his qui ingre. ad appel.col.v.de hoc in c.cum ſit Romana.de appel.

Quando prouocare non eſt neceſſe.

De hoc dixi ff.quæ ſent.ſine appel.reſcin.

Quorum appellationes recipiuntur.

De hoc dixi ff.a quib.app.non li.& de app.reci.vel non.

Si pendente appellatione mors interueniat.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.213

De his qui per metum iudicis non appellauerunt.

Supra dixit,quãdo appellatione facta nõ examinatur, hic ecõtra, qñ non facta habetur pro facta,& examinatur:puta ſi quis per metũ non appellauerit:intellige quod fuerit iuſtus metus,& talis qui in cõſtantem cadere potuit.de hoc infra eo.l.vlti.& ff.de reg.iur.l.in omnibus.& de app.l.cum quidam.de app.reci.l.antepen.

Si vnus ex pluribus appellauerit.

Appellatio vnius prodeſt alteri.

Docuimus ſupra quomodo appellatio appellanti proſit:nunc exponamus, quomodo per appellationem etiã alij non appellanti appellatio facta proficiat.Nã ſi in vna eademq; cã vnus appellauerit, eo ꝙ iſta appellatio pronuntiata eſt,ei quoq; prodeſt, qui non appellauerit.infra eo.l.ſi vna.de hoc in c.vna ſententia.extra de app.

Si de momentanea poſſeſsione appellatum fuerit.

Poſſeſsio momentanea.

Quãdo appellatio reijciatur propter autoritatem iudicis, dictum eſt:nunc audi quando reijciatur propter vtilitatem ipſius rei de qualis eſt:puta ſi feratur ſuper momentanea poſſeſſione, vbi appellatio non admittitur,forte quia expectatur plenius examinari negotium in cauſa proprietatis.Eſt autem Poſſeſsio momentanea, ſi agatur de poſſeſſione retinenda per interdictum vti poſſid. vel vtrobi: vel adipiſcendæ per interdictum quorum bonorum, vel quorum legatorum:vel recuperandi per interdictum vnde vi. Eſt enim apta durare per momentum penes eum qui vicit. Si enim ille qui ſuccubuit incontinenti probat de proprietate,ſtatim eam recuperabit per ſententiam,de hoc in c.j.de cauſ.poſſeſ.& proprie.

Ne liceat in vna eademq; cauſa tertio ꝓuocare: nec poſt duas ſententias iudicum,quas diffinitio præfectorum roborauerit, eos retractare.

Quotiẽs appellãdum.

A ſententia appellatur regulariter ſemel & ſecundo: Sed tertio non,vt dicit.Et quod dicit,Eademq; cauſa:improprie dicit.vt patet ff.de inoff.teſt.l.circa.& no.ſupra de procur.l.ita demum.Sed propter identitatem litigatorum, & rei de qua quæritur, dicitur cauſa appellationis eadem eſſe cum principali.

Qui bonis cedere poſſint.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.150

De bonis autoritate iudicis poſsidendis,ſeu venundandis:& de ſeparationibus bonorum.

De hoc dixi ff.ſub proprijs,titu.pag.151

De priuilegio fiſci.

De hoc dixi ff.de iure fiſci.ſunt & alia multa priuilegia quæ hoc tit.colligi poſſunt.

De priuilegio dotis.

Non ſolum fiſcus, ſed etiam mulier pro dote priuilegium habet. Et nota ꝙ hic titulus dicit de priuilegio quod habet inter perſonales actiones. Sed de eo quod habet circa hypothecariam dicitur infra qui pot. in pig. l. fin.

De reuocandis his, quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.

De hoc dixi ff. de his quæ in frau. cred. pag. 153

LIBER VIII.

De interdictis.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 153

Quorum bonorum.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 155

Quorum legatorum.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 156

Vnde vi.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 166

Si per vim, vel alio modo, abſentis turbata fuerit poſſeſsio.

Dictum eſt ſupra de turbata poſſesſione præſentis: nunc de poſſeſ. abſentis. Eſt autem ſciendum, ꝙ abſentis poſſesſio quandoq; ꝑ vim, quandoq; per reſcriptum principis turbatur. Et ſiquidem turbatur per vim, expulſis his qui detinebãt nomine abſentis, datur cõdictio ex lege iſta ad recuperandum poſsionem. Si autem turbatur per reſcriptum imperatoris, vel interlocutionem iudicis: non fit ideo innouatio poſſesſionis: quia negotiorum merita partium aſſertione panduntur: quia per nimiam inſtantiam literæ impetratæ ſunt. infra eo. l. vlti. & extra de in integr. reſti. c. tamen ex literis. & de ſen. & re iudi. l. cum illius.

Vti poſsideris.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 161

De tabulis exhibendis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 156

De liberis exhibendis, ſeu deducendis: & de libero homine exhibendo.

De hoc dixi ff. in proprijs titu. pag. 168

De præcario, & Saluiano interdicto.

De hoc dixi, ff. in proprijs tit. pag. 166

De ædificijs priuatis.

Quia per interdicta, de quibus ſupra, priuata ædificia defendun-

tur,& tuentur,& conſtituenda fieri impetrantur: ideo de his dicit, q poſſunt vel teneantur ædificare vel reficere priuata ædificia.

De operis noui nuntiatione.

Quidam habent hic ſuper lege, de operis noui, &c. propriam rubricam: ſed non eſt neceſſaria. Satis enim pertinet hæc lex ad ſuperiorem materiam, ſecundum glo. noſtram. Et not. ꝙ hęc nuntiatio fit tribus modis: vt ff. de nou. oper. nun. l. de pupill. §. meminiſſe. de hoc dixi, ff. eod. pag. 135

De operibus publicis.

Ad extructionem & reſtaurationem pontium, & aquæductuum, & murorum, omnes certatim facta operarum & pecuniarum collatione, concurrere debent. Nec aliquis ab huiuſmodi conſortio dignitatis, vel religionis priuilegijs ſe excuſare debebit. infra eo. l. ad portus. & de priuil. aug. do. l. abſit. & in Auten. de eccleſ. tit. §. ad hæc.

De ratiocinijs operum publicorum, & patribus ciuitatum.

Fuerat olim proconſulibus & præſidibus prouinciarum permiſſum pro diſcuſsionibus ratiociniorum publicorum & ciuilium reditu um, ſiliquam vnam ex ſingulis erogandis ſolidis vendicare. Verũ hodie patribus ciuitatum eorum neceſſitatibus hæc ſiliqua deputatur. infra eod. l. vna. & in Auten. ſed hodie. ſupra de epiſ. & cler. Vbi etiam exponitur, quid ſit ſiliqua. Ciuitatum autem patres dici poſſunt defenſores ciuitatum, qui quidem plebi & ruſticitati parentis vicem exhibent ſupra de defenſ. ciuit. l. in defenſoribus.

Siliqua. *Ciuitatũ patres.*

De pignoribus & hypothecis.

De hoc ff. eod. titu. dixi pag. 67

In quibus cauſis pignus tacite contrahatur.

De hoc dixi, ff. eo. ti. pag. 68

Si aliena res pignori data ſit.

De hoc dixi ff. quæ res pig. pag. 79

Quæ res pignori obligari poſſunt, & qualiter, & quando pignus contrahatur.

De hoc dixi ff. eod. titu. ff. de pig. pag. 69

Qui potiores in pignore habeantur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69

De his qui in priorũ creditorum locũ ſuccedunt.

De hoc dixi, ff. eod. titu. pag. 69

Si antiquior creditor pignus vendiderit.

Qualiter in ius prioris creditoris vel per pactum, vel ſolutionem aliquis ſuccedat dictum eſt: nunc qualiter ſuccedat per venditionẽ. Antiquiore tamen creditore vendente pignus, ſequentes creditores vel debitores pignus aduocare non poſſe, infra eod. l. j. in princ. niſi primus

primus creditor vendiderit fideiuſſori qui tenebatur ei:vel non vẽdiderit ſecundo creditori.ff.de diſtrac.pig.l.ij.& l.cum ſecundus.§.j.vel niſi creditor primus vendiderit ſub eo pacto vt liceat debitori pignus recuperare.ff.de pig.act.l.ſi cum venderet.

Si communis res pignori data ſit.

Rem quam habet aliquis cum alio communem, non poteſt obligare ſocio inuito,niſi pro portione ſua infra eo.lib.j. & ff. pro ſoc.l. nemo.Fiſcus tamen ratione partis rẽ cõmunẽ poteſt inſolidũ aliena re, vt ſupra de com.re.alien.l.ij.ergo & multo magis obligare põt.

De prætorio pignore:& vti in actionibus etiam debitorum miſsio prætorij pignoris præcedat.

Qualiter per conuentionem pignus conſtituatur, dictum eſt: Videamus qualiter conſtituatur per prætorem, ſiue per iudicem. Et quidem conſtituitur per miſsionem in poſſeſsionem.ff. de pig.act.l. non eſt mirum.§.ſciendum. Et erit prætorium pignus, ſi fiat miſsio ex ea cauſa quam prætor iubet fieri: puta vt caueatur pro legatis, vel de damno infecto, vel in operis noui nunt. de opere demoliendo.Iudiciale autem eſt, cum iudex iubet mitti in poſſeſsionem ex officio ſuo,vt mandetur executioni diffinitiua ſententia. Et primo capiuntur mobilia, ſecundo immobilia,tertio peruenitur ad nomina. Effectus autem omnis pignoris hic eſt, vt creditor in eo habeat retentionem & actionem hypothecariam, ſi ceciderit a poſſeſsione culpa ſua,infra l.vlt.

Pignus prętorium,

Iudiciale pignus,

Si in cauſam iudicati pignus captum ſit.

Specialiter tractat de eo pignore,quod capitur in cauſam iudicati,id eſt,pro iudicato exequendo.Et certe olim poſt duos menſes pignus in cauſam iudicati captum diſtrahere licebat.ff. de re iudic.l. debitoribus, Sed hodie non, niſi poſt quatuor menſes: vt ſupra de execut.rei iudic.l.vlt.

Si pignus pignori datum ſit.

Non ſolum a dominis ſed etiam ab ante dominis res obligantur, puta ab his,quibus ſunt obligatæ: poteſt enim pignus pignori dari: & datur actio ex empto ſecundo creditori, quatenus: id eſt,quandiu vtraq; pecunia debetur,Si ergo vtraque pecunia non fuerit debita,quod contingit vtraque ſoluta,vel etiam altera, pignus perimitur,ff.de pig.l.grege.§.pignori.

De partu pignoris,& omni cauſa.

Sicut locum habet hypothecaria actio pro ancilla obligata, ita etiam locum habet pro partu,& pro omni cauſa, vel acceſsione, id eſt,partu ſecundo,vel tertio.In ancilla tamen diſtinguitur, concipit apud debitorem,vel apud extraneum, &c.

Dd remiſsione pignoris.

Quandoque voluntate expreſſa creditoris diſſoluitur pignus, vt

ſi creditor remittat pignoris obligationem.ff.de pactis.l.ſi tibi.§.de pignore. Et idem ſi remittat debitum vel in perpetuum vel ad tempus:nam intra tempus obſtabit exceptio.ff.eod.l.ſoluitur.& eodem titu.dixi.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri poſſe.

Licet ſoluta pecunia diſſoluatur obligatio, & ceſſet hypothecaria, non ceſſat retentio pignoris, ſicut præſens rubrica indicat. Ait enim: Etiam ob chirographariam pignus retineri poſſe:quaſi diceret, non ſolum retinetur propter eam, pro qua eſt obligatum: ſed etiam ob chirographariam, id eſt, eam quæ debetur ſine pignoris obligatione, cuius probatio chirographo continetur: quod ſi non continetur,idem tamen dicendum eſt,poſſe retineri pignus,vt dicit hic glo.rubri.

De diſtractione pignoris.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.71

Debitorem venditionem pignoris impedire non poſſe.

Rubrica ſatis clara eſt in ſe: plane oblatione pecuniæ debitæ cũ vſuris & creditore non accipiente facta conſignatio impedit eius venditionem,infra eod.l.j.& ij.

Si vendito pignore agatur.

Contingit ſæpe, vendito pignore agi, de quo hic titulus tractat, cui competat,& qualis actio,quod proſequere vt in litera.

De luitione pignoris.

Luitio pignoris fit per ſolutionem, vel ſatiſdationem totius debiti:vt infra eod.l.j.& vlt. Eſt enim luere pignus redimere. Sicut dicimus,luo pœnam,& luo peccatum.nam peccatum ſoluitur pœna: qui enim crimine, tenetur obnoxius, eum pœna a priſtina liberat obligatione. Seruius ſuper x.Aeneid. de hoc dixi ff.quib. mod.pig. vel hypot.ſol.pag.71

Pignus luere.

Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris, vel debitoris, partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit.

Licet vnus ex hæredibus creditoris partem debiti accipiat, non tamen præiudicatur cæteris, quo minus quilibet hæredum pignus poſsit inſolidum vendicare.infra eodem l.j.& ij. Idem eſt in hæredibus debitoris,vt non proſit cæteris,vno ſoluente, quo minus creditor pignus diſtrahat & inſolidum: vt ff. famil. herciſcun.l.hæredes.§.idem iuris.

Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ ſecuta non ſit.

Quæcunque locum habent in exceptione non numeratæ pecuniæ, vbi agitur perſonali actione ad id petendum, quod non eſt numeratum: eadem quoque hic repetantur, ſi agatur hypothecaria.

De iure dominij impetrando.

Quia creditor pignus ex pacto, vel lege, elapſo biennio vendere poteſt, & fieri poteſt, ꝙ nemo velit rem comparare, & neceſſarium eſt creditori ſaltem iure dominij eam poſsidere: conſulitur creditori ex quadam benignitate, vt denuntiet debitori poſt biennium, ſi præſens debitor eſt, vel ſi abſens eſt, adeat creditor Iudicem, & exponat ei denuntiationem factam. Ipſe etiam Iudex per apparitores debet manifeſtare debitori, ſi poteſt, ꝙ creditor vult iure dominij pignus poſsidere: & ei debet ſtatuere tempus, intra quod ſoluat pecuniam creditori. Non ſoluta autem pecunia ad tempus, poteſt creditor adire Principem, vt ei concedat rem eandem iure dominij poſsidere, ſicq; habebit eam in ſuo dominio.

De pactis pignorum, & commiſſoria lege in pignoribus reſcindenda.

Licet in venditionibus ſeruetur lex commiſſoria, in pignore tamen non ſeruatur, vt habes hoc titulo.

De exceptionibus, ſiue præſcriptionibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 170

De litigioſis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 173

De contrahenda & committenda ſtipulatione.

De hoc dixi ff. de verb. oblig. pag. 175

De inutilibus ſtipulationibus.

Inutiles dicuntur ſtipulationes, non vt quandoque nullam afferant vtilitatem, ſed quia vitioſę ſunt, & contra ius interpoſitę. Quod contingit vel ratione perſonarum ſtipulantium & promittentium. Item ratione rerum, id eſt, omnium quæ deducuntur per ſtipulationem. Item ratione abſentiæ, & ratione diſſenſus. Item ratione ineptæ conceptionis: de quibus late Inſtit. eod. tit. explicatur. Inutilis ſtipulatio.

De duobus reis ſtipulandi, & promittendi.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 175

De fideiuſſoribus, & mandatoribus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 176

De nouationibus, & delegationibus.

De hoc dixi, ff. eod. tit. pag. 177

De ſolutionibus, & liberationibus.

Dixi ff.eod.tit.pag.178

De acceptilationibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.178

De euictionibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.73

Creditorem euictionem non debere.

Creditor differt ab alijs alienantibus, quia ſi vendit pignus vt creditor, non tenetur de euictione, niſi ſpecialiter promittat: quod facere non debet,niſi ex conſuetudine, vel quia maiori pretio vendat: alioquin non habet contrariam pignor.act.contra debitorem. infra eo.l.j.& ij.ff.de pign.action.l.ſi pignore.§.vltimo. Si autem creditor vendit vt dominus,tenetur de euictione.

De patria poteſtate.

Patria poteſtas eſt ius quoddam, quod habent,qui ſunt de imperio Romano,in liberos naturales,& legitimos:nulli enim alij homines tale ius habent:Inſtitut.eod.§.ius autem poteſtatis. vbi glo.proſequitur in quibus pat.pot.conſiſtat.

De adoptionibus.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.10

De emancipationibus liberorum.

Dixi ff.de adoptionib.de hoc,pag.10

De ingratis liberis.

Qualiter exeat filius poteſtatem patris per emancipationem dixit:nunc econtra, qualiter retrahatur in poteſtatem per ingratitudinem dicit.

De captiuis,& poſtliminio reuerſis,& redemptis ab hoſtibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.215

De infantibus expoſitis, liberis & ſeruis: & de his, qui ſanguinolentos nutriendos acceperunt.

Non tantum in captiuis opus pietatis exibetur, ſed etiam in infantibus expoſitis nutriendis; & quid iuris in talibus quis præſtando alimenta acquirat.

Quæ ſit longa conſuetudo.

Licet rubrica quærat, non tamen ſoluit, quæ dicatur longa conſuetudo.Sed dic ſecundum Ioan.ꝙ decem annorum:vt Inſt.de vſucap §.j.Ita dicit gloſ.& Inſtit.de iur.nat.§.ex non ſcripto. Quid ſit conſuetudo dixi ff.de legib.& long.conſ.pag.9

De donationibus.

De hoc ff.eod.tit.pag.137

De donationibus quæ ſub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.

Dixit in genere de donationibus, nunc proſequitur per ſpecies. Et eſt modus per Vt, conditio per Si, vt dixi ff.de condi.& demon. pag.115. Et patet infra eod.per totum.

De reuocandis donationibus.

Donatio ſemel perfecta, temere reuocari non poteſt: Inſti.de donat.§.j. Sunt caſus, in quibus propter ingratitudinem reuocatur, qui cõtinentur his verſibus, Donator reuocat, atrox iniuria, dãdi Lex, necis inſidiæ, manus impia, vel graue damnum. De quo d.§.j.& in c.fin.extra de donat.

De donationibus cauſa mortis.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.137

De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis: & de decimarijs ſublatis.

Olim non poterat cauſa mortis donari ei, qui cælebs erat: id eſt, nolebat contrahere matrimonium: vt qui vxorem non habet, nec vult: ſed caſte viuere. Et hic idem forte orbitatus dicebatur, quaſi vxore carens. Vel orbus dicitur, qui filios nõ habebat: & huic olim non poterat cauſa mortis donari: hodie autem promiſcue relinquitur omnibus. Item ſtatuit lex Papia, vt decima pars eius, quod relinquebatur a viro vxori, & econtra, detraheretur, & applicaretur fiſco, ſi non eſſent liberi: quod hic corrigitur vt infra l.ij. Cælebs. Orbus.

De iure liberorum.

De iure, quod habetur in filios iure poteſtatis, dixit: nunc de iure ſuccedendi in hæreditate filiorum: quod hodie non eſt opus, ꝙ impetretur, vt ſuccedat pater vel mater: licet olim erat neceſſe. Nam ſine impetratione mater ſuccedit: licèt ingenua tres, libertina quatuor non peperit, infra eod.l.vlt.& Inſt.de leg.ag.ſucc.§.vlt.

LIBER IX.

Qui accuſare non poſſunt.

NVnc de criminalibus dicit, in quibus quia accuſatores ſunt neceſſarij: ideo ponit qui accuſare poſſunt. Et dic, ꝙ regulariter quilibet poteſt accuſare qui non prohibetur: Inſti.de publ.iudi.in prin. Prohibetur autem mulier, infra eo. l.de crimine. Item accuſatus ſuum accuſatorem, infra eod.l.neganda. Item alieno nomine, infra eod.l.ij. Item qui renuntiauit expreſſe. infra eodem accuſationem, vel tacite l.ſi ea. Item frater fratrem, infra eodem l.ſi magnum. Infamis: vt infra eod.criminis. Qui duos habet accuſatos prohibetur a tertio, infra eodem l.cum rationibus. Item alumnus, infra eod, iniquum. Item ſerui familiares liberti, in- Quis accuſat, vel nõ.

fra eod.l.pen.& fi.Item milites. infra eodem non prohibetur. Item pupillus. Et qui habet merum imperium. Et qui accipit pretium, ob accuſandum, vel non accuſandum. Item qui alias falſum dedit teſtimonium. Item & pauper. ff. de accu.l.qui accuſari. & l.ſeq. Item ſocius eiuſdem criminis, ſupra de lib.cau.l.ſi filium. Tales perſonæ regulariter prohibentur: ſed caſualiter admittuntur: vt in ſingulis legibus inuenitur.

De accuſationibus, & inſcriptionibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.192

De exhibendis, & tranſmittendis reis.

De prima parte dixi ff.de cuſt. & exhi.re.pag.193. Tranſmiſsiones autem fiunt, cum quis accuſatur ibi, vbi deliquit, & ipſe eſt alibi: vt in Auten.vt nulli iudi.§.ſi vero.

De cuſtodia reorum.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.193

De priuatis carceribus inhibendis.

Supra de publicis carceribus obſeruandis dixit: nunc de priuatis prohibendis. Et nemini, licet priuatum carcerem habere vel exercere, præterquam magiſtratui. Contrarium facientes tanquam imperialis maieſtatis violatores vltimo ſupplicio percellentur. infra eodem l.vna.

Si reus vel accuſator mortuus fuerit.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.192

Si quis imperatori maledixerit.

Maieſtas læditur.

Læſæ maieſtatis criminis quis reus efficitur quandoque facto, de quo infra, tit.proxi. quandoque verbo vel dicto, in quo verſatur huius titu.tenor. Si quis igitur imperatorem dixerit perfidum, atrocem, rufum, vel quid ſimile profuderit: ſi ex leuitate proceſsit, parcendum eſt: Lubricum enim linguæ ad pœnam facile trahi non debet. ff.ad leg.Iul.ma.l.famoſi. Si ex inſania furoris vel vini: miſeratione dignisſimi. Si autem ex deliberatione, remittendus, id eſt, tráſmittendus eſt ad principem: & ipſe perpendet ex qualitate perſonarum, vtrum crimen prætermitti, an exquiri & puniri debeat: de hoc in c.vno de maledicis.

Ad legem Iuliam, maieſtatis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.194

Ad legem Iuliam, de adulterijs, & ſtupro.

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.194

Si quis eam, cuius tutor fuit, corruperit.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corrupit, patitur maiorem pœnam quam alius: minorem vero quam raptor. infra eodem l.vna. Idem & multo magis, ſi corrupit conſtante tutela. Idem in curatore ſecundum Azo.

De mulieribus, quæ ſeruis proprijs ſe iunxerunt.

Hoc ſtuprum acrius punitur, quàm aliud. Seruus enim comburitur mulier ſubit capitalem pœnam: bona eius perueniunt ad cognatos, mulieris, infra eod. l. vna. De hoc ff. de hæred. inſtit. l. his verbis. §. j. & Inſtit. de hære. inſti. §. j.

Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.

De hoc dixi ff. ſub proprijs titulis. pag.

De raptu virginum, ſeu viduarum: necnon ſanctimonialium.

Raptori imponitur pœna ſi rapuit honeſtam mulierem: aliud ſi in honeſtam, vt meretricem. infra eod. l. j. in princ. ff. de furt. l. verum eſt. Nec diſtinguitur, volente muliere id faciat, an inuita: & vtrum ſponſam ſuam vel aliam, &c. Raptoris pœna.

De emendatione ſeruorum.

Dominus olim potuit occidere ſeruum: Inſtit. de his qui ſunt ſui vel alie. iur. §. j. Sed hodie diſtinguitur, occidat iuſta cauſa, vt tunc non teneatur. ff. de verb. obl. l. qui ſeruum. An ſine iuſta: & tunc aut voluntate ſua, aut caſuali culpa, &c. infra eod. l. j.

De emendatione propinquorum.

Titulus iſte tribuit poteſtatem ſenioribus propinquis corrigendi minorum delicta pro qualitate criminis, cum moderamine quodam & iure quaſi patriæ poteſtatis, vt in immenſum non extendatur hæc licentia.

Ad legem Corneliam de ſicarijs.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 196

De his, qui parentes, vel liberos occiderunt.

De hoc dixi ff. ad leg. Pom. de par. pag. 196

De maleficis, & mathematicis, & cæteris ſimilibus.

Omnes illi quos vulgus maleficos appellat, & qui dicunt ſe ſcire aliquam artem diuinandi, hi appellantur Mathematici: a μάθησις, quod eſt diuinatio. Diuinant enim vel circa ſomnia, vel in volatu qui Auſpices, vel in garritu auium qui Augures. Et omnes tales patiuntur capitalem pœnam. infra eod. l. j. Sunt & alij qui arte magica vitæ innocentum inſidiantur, animos mulierum ad libidinem flectunt: & hi beſtijs ſubijciuntur: vt infra eod. l. multi. Idem forte ſi veneno. infra eod. l. j. & hi etiam tenentur lege Cornelia, vt dixi ff. ad leg. Cornel. de ſica. pag. 196 Malefici. Mathematici. Auſpices. Augures.

De ſepulcro violato.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 186

Ad legem Fauiam de plagiarijs.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.200

Ad legem Viſcelliam.

Hæc lex locum habet, quando libertus appetit ea,quæ ingenuis tantum conueniunt: puta aſpirat ad honores & dignitates,aſſerendo ſe ingenuum eſſe. Si autem libertum ſe fateatur, & penuria ſit hominum,poterit eligi.ff.de decu.l.eos qui.

Ad legem Corneliam de falſis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.197

De his qui ſibi aſſcribunt in teſtamento.

De falſis in genere dixit: nunc in ſpecie de quodam, quod licet non ſit falſum,punitur tamen vt falſum.infra eod. l.ſenatus.

De falſa moneta.

Falſum non modo prædictis modis committitur & punitur, ſed etiam in moneta:ideo de ea ponit: quia grauior imponitur, pœna, quam ſuper alio falſo. Et habet locum hæc accuſatio, cum quis fabricauit falſam monetam,vel fabricari fecit, vel ſuper eo dedit conſilium,vel non prohibuit eam fabricari:qui tamen in totum formare noluerit,iuſta pœnitentia excuſatur,ff.ad legem Cornel.de fal.l. qui falſam.

De mutatione nominis, cognominis, prænominis.

Si ingenuus nomen, vel prænomen, vel agnomen mutet, ſi quidem in fraudem, tenetur lege Cornelia: alioquin contra.Seruo autem mutare non licet. infra eodem l.j.& ff.ad leg. Cornel.de fal.l.ſi falſi.de hoc ſolet dici in procem. Greg.compilationis, & in procem. libro vj.

Ad legem Iuliam de ambitu.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.200

Ad legem Iuliam repetundarum.

De hoc ff.eod.tit.pag.198

De crimine peculatus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.199

De crimine ſacrilegij.

Dixi ff.de crimine pecu.pag.199

De ſeditioſis,& his qui plebem audent contra Rempublicam colligere.

Seditio. Seditio dicitur quaſi ſeorſum itio: quia in diuerſum vadunt, aliosque trahunt:vel a ſedo,as.per contrarium:vt dicit gloſſ.hic ſuper rubro. Et dicitur Seditio quietis publicæ turbatio.infra eodem l.prima, & ij.de hoc.no.xlvj.diſtin.ſeditionarios. & ibi per Archid.

& Ioan.And. de immu.eccl.cap.decet. lib. vj. Et tales concitantes ſeditionẽ puniuntur pœna capitis, vt not.in l.denuntiamus.C.de his qui ad eccleſ.confugiunt.dixi aliquid ff.ad leg.Iul.maie.pag. 194

Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraq; ab eodem exerceri poterit.

Dixit de ordinarijs criminibus, nunc de extraordinarijs.præmittit tamen communem titulum ad præcedentia & ad ſequentia: ſi ex eodem crimine competat ciuilis actio & criminalis accuſatio, an vna præiudicet alteri vel prorſus, vel interim. Sed dic, ꝙ non præiudicat prorſus, niſi in actione & accuſatione iniuriarum.ff. de iniur.l. prætor.§.j.& l.quod ſenatus. Sed interim præiudicat, vt ff. de pub. iud.l.interdum.& ff.vi bo.rap.l.ij.§.j.de hoc gloſ. Inſti. ſi qua. pau. ſe.dic.ſuper rubro.

De crimine expilatæ hæreditatis.

De hoc dixi, ff.eo.ti.pag.189

De vi bonorum raptorum actione.

De accuſatione violentiæ, & de eius pœna, dixi ff.ad leg. Iul.de vi pub.pag.195

De crimine ſtellionatus.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.189

De iniurijs.

Dixi ff.eod.titu.pag.185

De famoſis libellis.

De hoc ff.eod. titul.dixi, pag.185

De abigeis.

De hoc, ff.eod.titu. dixi, pag.187

De Nili aggeribus non rumpendis.

In Aegypto non pluit, ſed Nilus certis temporibus excurrit, & inundat agros.ideo aggeres, id eſt, alti cumuli, vel coaceruationes, aut moles fiunt ut aquam contineant. Eſt autem Nili aggeres rumpere, id eſt, valla fluentis Nili de proprijs & vetuſtis vſibus intra duodecim cubitũ vſurpare: quod nephas eſt, & damnoſisſimũ in Aegypto: ideo hoc quaſi læſæ maieſtat.crimen eſt: ideo in eodem loco vbi rupit aggeres, vel valla vſurpauerit, flamma comburetur.

De his, qui latrones, vel malis criminibus reos occultauerint.

De hoc dixi, ff.de receptatoribus.pag.187

De requiendis reis.

De hoc ff.eod.titu.dixi, pag.202

De quæſtionibus.

De hoc ff.eod, titu, dixi, pag.203

De abolitionibus.

De hoc ff.ad Senatuſc.Turpill.pag.201

De generali abolitione.

Iſta a ſolo principe indulgetur,vt ff.ad Turpill.ſatis dixi,pag.201

Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.

In accuſatione præficienda certum tempus,id eſt, biennium ſtatutum eſt,infra eod.l.vlt.fallit in certis caſibus not. ſupra de iud.l.properandum,& in Autent.vt cle.apud propr.epiſc.§.pen.

Ad ſenatuſconſultum Trebellianum.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.201

De calumniatoribus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.23

De pœnis.

De hoc ff.eod.titu.dixi.

Ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare.

Cõfiſcatio.

Inter cæteras pœnas vna eſt Confiſcatio,quam cuilibet iudici imponere non licet,niſi qui habet merum imperium ff.de iur.om.iudi. l.iij.& de offi.præſi.l.illicitas.§.qui vniuerſas.& hoc quando confiſcatio fit ex conſequentia pœnæ,infra titu.j.l.ij. & iij. Sed quando confiſcatio fit principaliter,vt propter inceſtas nuptias:& tunc quia eſt ordinaria pœna ſtatuta per legem, quilibet magiſtratus de ea cognoſcere poteſt,etiam municipalis.

De bonis proſcriptorum ſeu damnatorum.

Dixi ff.eod.titu.pag.204

De bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.205

De ſententiam paſsis,& reſtitutis.

Quia condemnati per ſententiam quandoq; ex indulgentia principis reſtituuntur:ideo de hoc dixi ſatis ff.eod.titu.pag.206

FINIS CODICIS.

VOLVMINIS RVBRICÆ,

Et primo INSTITVTIONVM IVSTINIANI.

Volumen.

VOLVMEN, vt etiam ſupra tradidimus,a conuolutione, & collectione variorum librorum nomen ſumpſit.eo ꝙ in ſe Inſtitutiones imperiales,conſtitutionẽs Autenticorum,tres libros Codicis,et Conſuetudines Feudorum contineat. Nam dicit Vlpianus: Si enim centum libri ſunt legati, centum volumina ei dabimus,&c.ponens volumen pro libro integro: vt totus Homeri liber in quadragintaocto libros partitus pro vno volumine accipiẽdũ ſit.Sic & Cicero,ſic Gellius,& alij fere oẽs,licet Ouidius partẽ operis volumen dixerit,cũ ait,Sunt mihi mutatæ ter quinque volumina formę,&c.Et Plinius de libris ſui auũculi loquẽs,ait,Libros tres in ſex volumina propter amplitudinẽ diuiſit. Volumẽ vero vel a volo deductum eſt, eo ꝙ in libris voluntas appareret:vel quod verius eſt,a voluo deſcendit:eo ꝙ volui apud antiquos conſueuerunt, vt duo Cæſaris Anticatones.Simili modo Hebræi legẽ ſuam voluere,& Græci miſſam ſuam hoc tempore conſueuerunt.Facta Codicis prima compoſitione, liber Inſtitutionum compilatus eſt, vt C. de vet.iur.enu.l.ij.§.omnia igitur.&.§.ſed cũ proſpeximus.ante eiuſdẽ Codicis emendationem,& ſecundam eius editionem.Nam cum pręcipit fieri editionem ſecundam,facit mentionem Inſtitutionum iam compoſitarum:vt C.de emen.Iuſti.cod.ibi,vt vndiq; nõ ſolum,&c. Et perfectis libris Digeſtorum, videbatur pleriſq; nihil ammodo ſuper iuris compoſitione tractandum: immo Iuſtiniano imputandum, ꝙ armorum vſu relicto, legibus & ſcholaſticis diſciplinis operam dabat:cum imperator Gordianus dicat, Milites arma ſcire debere, non leges C.de iure delib.l.vlt.in princ.Imperator autem ad hæc defenſionem ſui & excuſationem, excuſationiſq; rationem aſſignando,elegantiſsime reſpondet:vt in princ.huius proœ.Conuocatis autem viris illuſtribus Tribuniano,Teophilo, & Dorotheo, mandauit eis,vt componerent Inſtitutiones,& in quatuor libros iuſſit partiri,vt ſint totius legitimæ ſcientiæ prima cunabula,& elementa,quibus iuuenes ſuffulti poſſint grauiora & perfectiora legum ſcita ſuſtentare C.de vet.iur.ènuc.l.ij.§.ſed cum.& infra de iuſti.& iure.his ergo. Et dicitur liber Inſtitutionum, quaſi inſtructionum: quia in his primis præceptis pueri inſtituuntur, & inſtruuntur, vt poſſint percipere maiora iura,& ad iuris arcana valeant aſcendere, & ingredi ad legũ penetralia: quapropter hic liber bene Introductorius potuit appellari,niſi aliud uerbũ iuri ciuili viſum fuiſſet cõgruẽtius.

Compilatores Inſtitutionum.

De iuſticia & iure.

De hoc ff,eod,titu, pag,7

De iure naturali gentium & ciuili.

De hoc ff.de iuſt.& iur.pag.7

De iure perſonarum.

Dixi ff.de ſtatu homi.pag.9

De ingenuis.

Dixi ff.de ſta.ho.pag.9.& C.eod.

De libertinis.

De hoc dixi ff.de ſta.ho.pag.9

Quibus ex cauſis manumittere non poſſunt.

De hoc dixi ff.qui & a quibus man.pag.140

De lege Fuſia canina tollenda.

De hoc C.eod.titu.

De his qui ſui, vel alieni iuris ſunt.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.10

De patria poteſtate.

De hoc C.eod.titu.dixi.

De nuptijs.

Dixi ff.de ritu.nup.pag.79.& C.eod.

De adoptionibus.

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.10

Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur.

Tribus modis patria poteſtas ſoluitur:ſcilicet,morte naturali,vel ciuili:item dignitate:item emancipatione.Et quæ ſint dignitates ſoluentes patriam poteſtatem colligitur C.de decur.l.vlt. & in Auten. conſtitutio quæ de dig.§.pen.

De tutelis.

De hoc ff.eod.titu.dixi, pag.88

De his qui dari tutores teſtamento poſſunt.

De hoc ff.de teſta.tut.pag.89.& C.eod.

De legitima agnatorum tutela.

De hoc ff.de legit.tut.pag.89.& C.eod.

De capitis diminutione.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.25

De legitima patronorum tutela.

Tutela patronorum defertur patronis circa perſonas impuberũ libertorum ex ſententia tantum,non ex verbis legis xij.tabul.

De legitima parentum tutela.

Pater emancipans filium impuberẽ,legitimam eius tutelam nanciſcitur ex mente legis xij.tab.& ex regula quæ dicit,Quo hæreditas

cedit, eo & tutela redire ſolet.

De fiduciaria tutela.

Mortuo patre, fratres emancipati impuberes, fiduciarij, vel legiti mi eius tutores efficiuntur, propter fraternam fidem, vel confidentiam, quæ in eis maior præſumitur, q̃ in extraneis.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

De hoc dixi ff. de tut. & cur. datis ab his. pag. 90

De autoritate tutorum.

Dixi ff. eod. pag. 91. & C. de aut. præſtan.

Quibus modis tutela finitur.

De hoc dixi C. quando tut. vel cura. eſſe deſ.

De curatoribus.

Sicut impuberibus prouidetur per tutores, ita prouidetur puberi bus & adultis per curatores. infra eod. in prin. nam licet puberes effecti ſint, adhuc tamen in ea ętate ſunt, vt rebus ſuis pręeſſe nequeãt: de his aliquid C. qui pet. tut. & de cur. fur.

De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum.

De hoc dixi ff. de adminiſtr. tut. pag. 91

De excuſatione tutorum, vel curatorum.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 93

De ſuſpectis tutoribus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 92

LIBER II.

De rerum diuiſione.

DE hoc dixi ff. eod. titul. pag. 11. & ff. de acquiren. rer. domi. pag. 143

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Corporales res ſunt, quæ ſui natura poſſunt tangi: vt homo lapis, &c. Incorporales res ſunt, quæ tangi non poſſunt: vt ſunt omnia ea, quæ in iure conſiſtunt, id eſt, quæ in ſua diffinitione habent hoc vocabulum Ius: vt eſt hæreditas, obligatio, actio, &c. Hinc Lucretius: Tangere enim & tangi niſi corpus nulla poteſt res.

De ſeruitutibus.

Dixi ff. eod. tit. pag. 35

De vſufructu.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 31

De vſu & habitatione.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 14

De vſucapione, & longi temporis præſcriptione.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.145.& C.eod.

De donationibus.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.137

Quibus alienare licet, vel non.

Octo ſunt perſonę vel res, quæ alienare poſſunt res. Licet nō ſint domini eiuſdē, quæ continentur his verſibus. Iudex, prælatus, tutor, cum flumine, Cęſar, Creditor, et ſeruus, procurator, non ſua tradunt. de quibus gl. infra. §.j. in verb. alienare. Et in quinque caſibus etiam dominus non alienat. vnde, Hæreticus, mulier, læſæ, minor, & curialis, Caſibus his quinis dominum dare iura vetant rem, vt ibi.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

De hoc dixi C.eod.titu.

De teſtamentis ordinandis.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.98

De militari teſtamento.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.105

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Dixi ff.de teſta.pag.98

De exhæredatione liberorum.

Dixi ff.de liber.& poſth.pag.98

De hæredibus inſtituendis.

Dixi ff.eod.titu.pag.100

De vulgari ſubſtitutione. Et de pupillari ſubſtitutione.

Dixi ff.eod.titu.pag.101

Quibus modis teſtamenta infirmentur.

Dixi ff.de iniuſt.rup.teſt.pag.99

De inofficioſo teſtamento.

Dixi ff.eod.titu.pag.28

De hæredum qualitate, & differentia.

De hoc dixi ff.de acqui.hæred.pag.104

De legatis.

Dixi ff.eod.l.j.ij.& iij.pag.107.& 108

De ademptione legatorum & translatione.

Dixi ff.de adimen.lega.pag.114

De lege Falcidia.

Dixi ff.eod.titu.pag.116

De fideicommiſſarijs hæreditatibus.

Dixi ff.ad Trebel.pag.117

De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.

De hoc dixi ff.de legat.iij.pag.108

De codicillis.

Dixi ff.de iur.codicil.pag.107

LIBER III.

De hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur.

DE hoc dixi ff.ſi tab.teſt.nullæ ext.& titu.ſeq.pag.129. & in tit.quis ord.in bo.poſ.ſer.pag.134.& de ſuis & leg. hæred.

De legitima agnatorum ſucceſsione.

Dixi in titulo proximo alleg.ſpecialiter in titu.vnde legit.& vnde agn.pag.130

De Senatuſconſulto Tertulliano. Et de Senatuſconſulto Orficiano.

Dixi ff.ad Tertull.pag.134.& C.ad Orfic.

De ſucceſsione cognatorum.

Dixi ff.vnde cogn.pag.134

De gradibus cognatorum.

Dixi ff.eod,pag.131

De ſeruili cognatione.

Quidam non habent hic rubricam,ſecundum Plac. & Azo. Et eſt ſciendum,q ſeruilis cognatio de iure ciuili vel etiam prætorio, quod naturalem æquitatem ſequebatur, nunquam computabatur quantum ad ſucceſsionem, interim q imminet ei vinculum ſeruitutis:vt C.communia de ma.l.ſeruus.& de ſuis & leg.l.ex libera, niſi in caſibus not.C.communia de man.ad prohibitionē autem nuptiarum ſeruiles cognationes bene computantur: vt ſupra de nupt.§.illud.& ff.de rit.nupt.l.adoptiuus.§.ſeruiles.

De ſucceſsione libertorum.

Dixi ff.de iur.patr.pag.127.& de bon. libert.pag.128

De aſsignatione libertorum.

Dixi ff.eod.pag.129

De bonorum poſſeſsionibus.

Dixi ff.eod.titu.cum multis ſeq.

De acquiſitione per arrogationem.

Nedum de iureſciuili vel prætorio ſuccedit in vniuerſum ius defuncti, ſed etiam aliquando in ius viuentis, vt per arrogationem, quæ conſenſu duorum fit, ſcilicet arrogantis & arrogati; & olim Arrogatio.

ſuccedebatur diuerſimode:hodie autem ſicut circa naturales & legitimos parentes acquiſitio coartata eſt ad vſumfructum tantum in rebus aduentitijs:ita & in huiuſmodi arrogationibus erit ſeruandum donec viuit arrogatus.Nam eo mortuo dominium pleno iure tranſit ad arrogatorem:niſi ſuperſint aliæ perſonæ quæ arrogatorem antecedunt:vt not.infra eo.§.vlt.& de adop.§.cum autem.

De eo cui libertatis cauſa bona adijciuntur.

Adijcere bona.

Certum eſt,non adita hæreditate ex teſtamento,quæ in eo relicta ſunt non valere.C.de fideicommiſ.l.ea.& l.ex teſtamento.Conſtitutio tamen diui Marci quodam ſpeciali iure, ſubuenit libertatibus, ſcilicet per adiectionem bonorum.Et eſt Adijcere bona,alicui applicare,vel dare bona eo pacto,vt creditoribus & libertatibus ſatisfaciat:de hoc infra eo.ſatis.

De ſucceſsionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum uenditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano.

Olim duæ aliꝫ ſucceſsiones per vniuerſitatem vigebant ex Senatuſconſ.Claud.primo cum debitor in ſolutione ceſſabat, & ſolenniter contra eum proponebatur actio,& ipſe neq; veniebat, neq; ſoluebat,ſuccedebat ei creditor in omnibus tanquam mortuo, etiam ſi debitor reliquiſſet hęredē,et licebat ei oīa vēdere.de hoc C.de bon. aut.iud. poſ.De ſecunda ſucceſsione dixi C. de Senat.conſ.Claud.

De obligationibus.

De hoc dixi ff.de act.& oblig.pag.174

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Obligatio quinque modis contrahitur,re,id eſt,interuentu rei:vt in mutuo,in debito,commodato,depoſito, pignore, de quibus ff. in proprijs titu,dixi.

De uerborum obligatione.

Dixi ff.eod.titu.pag.175

De duobus reis ſtipulandi, & promitendi.

Dixi ff.eod.titu.pag.175

De ſtipulatione ſeruorum.

Dixi ff.eod.titu.pag.176

De diuiſione ſtipulationum.

Dixi ff.de prætor.ſtipul.pag.177

De inutilibus ſtipulationibus.

De hoc C.eod.titu.dixi.

De fideiuſſoribus.

Dixi ff.eod.titu.pag.176

De literarum obligatione.

De hoc C.de non nume.pecu.dixi.

De obli-

De obligationibus quæ contrahuntur conſenſu.

Sex ſunt obligationes iuris gentium quæ ſolo conſenſu contrahuntur:vt,Emptio,Locatio,Conductio,Societas,Mandatum.Et dicuntur contrahi conſenſu,quia neq; ſcriptura eſt hic neceſſaria, neque præſentia exigitur,nec exigitur interuentus alicuius rei:ſed ſufficit hic eos,qui negotia gerunt,conſentire per ſe, vel per nuntium, vel per epiſtolam. Obligationes ex conſenſu.

De emptione & venditione.

Dixi ff.de contrah.empt.pag.60

De locatione & conductione.

Dixi ff.locati,pag.64

De ſocietatibus.

Dixi ff.pro ſocio.pag.59

De mandatis.

Dixi ff.mandati.pag.59

De obligationibus,quæ ex quaſi contractu naſcuntur.

Harum obligationum ſunt ſex:puta, Negotiorum,geſtorum,Tutelæ,Cõmuni diuidundo, Familiæ herciſcundæ,Item actio ex teſtamento,& Condictio indebiti:de quibus in propris locis dixi.

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.

Per quas perſonas nobis acquiritur rerum dominium, ſupra dixit:hic dicit, qualiter per eaſdem perſonas nobis obligatio & actio quæritur.

Quibus modis tollitur obligatio.

De hoc ff.de ſolut,dixi, & de nouat. & de acceptillat,pag.177.& ſequenti.

LIBER IIII.

De obligationibus quæ ex delicto naſcuntur.

E hoc dixi ff.de priuat.delict.& de furt.pag.181

De vi bonorum raptorum.

De hoc ff.eod.tit.pag.184.& C.eod.

De lege Aquilia.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.38

De iniurijs.

Dixi ff.eod.tit.pag.185

De obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur.

Ponit quatuor actiones in factum, quæ omnes in genere poſſunt

Obligationes ex quaſi contractu.

dici vna, quia ex quaſi maleficio ortæ: Prima eſt de ea, quæ contra Iudicem competit: de qua dixi C. ſi Iudex litem ſuam fec. Item de ea, quæ pro deiecto & effuſo datur: de qua dixi ff. de his qui deiec. vel effud. Item de ea, quæ competit ob hoc, quod aliquid eſt appenſum, quod ſi caderet, poſſet nocere: de qua dixi ff. de his qui deiec. & effud. Item de ea quæ contra caupones, ſtabularios, vel nautas pro amiſsis eorum, quarum opera vtuntur: de qua dixi ff. naut. caupo. ſtab. & ff. furti aduerſus naut. caup. ſtab. pag. 183

De actionibus.

Dixi ff. de act. & oblig. pag. 174

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 53

De noxalibus actionibus.

Dixi ff. eod. tit. pag. 38

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

Dixi ff. eod. tit. pag. 37

De his, per quos agere poſſumus.

De hoc dixi ff. de procurat. pag. 22

De ſatiſdationibus.

De hoc dixi ff. qui ſatiſd. cog. pag. 18. & C. de ſatiſdando.

De perpetuis, & temporalibus actionibus: & qui in hæredes, & ad hæredes tranſeunt.

Prætoria pœnales.

De hoc aliquid ff. de act. & obliga. dixi. Nam prætoriæ pœnales non durant niſi per annum, excepta actione furti manifeſti, quæ tantum durat, quantum aliæ ciuiles. Idem de prætorijs rei perſecutorijs: de quo infra per gloſſ. ſequen. de ſecunda parte rubri. dixi C. vt actio ab hæred. & contra.

De exceptionibus, & replicationibus.

Dixi de hoc ff. de except. pag. 170

De interdictis.

Dixi ff. eod. tit. pag. 205

De pœna temere litigantium.

Pœna calum.

Plures pœnæ in ſpecie ſunt eorum, qui temere cauſas ſuſcipiunt, & litigant. Sed tres poſſunt tradi in genere, ſcilicet Corporalis, & Pecuniaria, & Famæ. Corporalis imponitur calumniatoribus ad ſimilitudinem ſupplicij: vt ff. de calumn. dixi, pag. 23. Item & tergiuerſa, & præuarica, vt dixi ff. ad Turp. pag. 201. Infamiæ pœna imponitur lata diffinitiua ſententia in actione furti, vi bon. rap. iniuriarum, de dolo, ſepul. vio. expil. hæred. & ſimi. infra eod. §. ex quibuſdam Pecuniaria pœna imponitur liberis & libertis vocantibus ſine venia parentes vel patronos in ius: vt dixi ff. de in ius vocando,

pag.16. Item victo imponitur pœna circa viatica, & litis ſumptus: vt ff.de iudic.l.eum quem temere.& in c.calumn.de pœn.

De officio Iudicis.

Iudex debet iudicare ſecundum ius ſcriptum, vel conſuetudinarium: & ſententiam ſuam ſecundum naturam actionis propoſitæ ferre. Quomodo autem in qualibet actione ſe Iudex habebit, hic tractatur. Officium Iudicis.

De publicis iudicis.

De hoc dixi ff.eod.tit,pag.191

FINIS INSTITVTIONVM.

AVTENTICORVM TITVLI.

In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, Liber conſtitutionum nouellarum Autenticorum.

QVARE hic liber vocetur Autenticorum poſſumus dicere, ꝙ ſit de arbitrarijs Principis, de quibus non cogimur reddere rationes: vt in l. non omnium.ff.de legibus.& in cap.ſi quando.de reſcript. Vel ſicut Poëtas, cæteroſque operum conditores Autores vocamus, & illum qui egit bellum, aut pacem facit, Autorem pacis & belli dicimus. Vergilius in Georgic. Et te maximus orbis Autorem frugum. Maiores noſtri nullam, ne priuatam quidem rem agere, fœminas ſine autore voluerunt, id eſt, homine in quo eſt ius poteſtas, & dignitas. Hinc & pupillorum tutores Autores dicimus, Inſtit.de autorit.tut. & C.de auto.præſt. Et autores ſententiæ appellamus, quorum conſilium ſecuti ſumus. Hinc & Autoratum, & Autoramentum. Seneca in lib.x11. Epiſt. Nullum ſine autoramento malum eſt. Hinc & Autenticum dicitur ius magnæ poteſtatis & dignitatis, quales ſunt conſtitutiones huius libri: quæ ſicut nouiores ſunt, & recentiores, ita & dignitatis & obſeruantiæ maioris: vt in l.non eſt nouum.ff.de leg.in cap. primo de conſtit.libr.vj. Collationes autem vocantur a colligendo, vel a congregando: quia quælibet collatio colligit plures partes ſeu materias: ſecundum Iaco.de Bell. Vel Collationes dicuntur a confero: quia conferuntur, & ſimul repoſitæ ſunt nouæ conſtitutiones ſicut alias dixi, ff.de colla.bon. Et ſunt nouem collationes, quas iuxta ordinem videbimus.

Liber Autenticorũ. Autor. Collationes.

COLLATIO I.

De hæredibus & Falcidia:& ſi hæres legata ſoluere noluerit.

DE hæredibus non dicas inſtituendis, ſed ab hæreditate repellendis, niſi votum impleant teſtatoris. infra eo.§.ſi quis autem non implens. Et illa pars rubricæ expeditur infra eod. vſque ad.§.hinc nobis. Et falcidia,ſcilicet hæredi ſeruanda ſi fiat inuentarium, non alias. infra eod.§.hinc nobis vſq; in fi,tit.dixi ff.de iure delib.pag.102

Falcidia.

De non eligendo ſecundo nubentes mulieres, & alienatione lucri antenuptialis donationis:& de ſucceſsionibus earum, & filijs ſuis.

Dictum eſt ſupra de hæredum obedientia, & ſucceſsione quæ fit inobedientibus:ideo ſubſequenti ordine ponitur hic de ſucceſsione matris. Et habet tres partes.Prima loquitur de electione prohibita. Secunda de alienatione antenup. donationis. Tertia de ſucceſsione matris actiua.ſecunda ibi.§.hoc autem.tertia ibi.§.cum igitur.Et exponitur titulus primo ita:De eo, ꝙ ſecundo nubentes mulieres non eligantur in lucris primi matrimonij cum filijs primi ma. Vel melius. Mulieres ſecundo nubentes de eligendo non habeant poteſtatem. Nam mater non ſuccedit filio in lucro antenuptialis donationis filio ſuperſtiti. Et filiorum electio in dicto lucro eſt matri prohibita:vt hic in princi. Et quod dicit mulieres, idem dicas in viris ſecundas accipientibus vxores. infra eod.§. quia vero contra. Alienatio autem facta per matrem de lucro donationis antenuptialis ea ſecundo nupta eſt in ſuſpenſo, & ea moriente ſuperſtitibus filijs confirmantur non in totum,ſed ex parte non exiſtētium filiorum: alias ſi ipſa mater filijs in totum ſucceſſerit, alienatio in totum confirmatur.infra eo.§.hoc autem.Et de ſucceſsionibus,&c. actiue legas:quaſi diceret, qualiter mulieres ſuccedant filijs.Nam mater filio in omnibus ſuccedit,excepta antenuptialis donatione, ſiue conuolet ad ſecundas nuptias,ſiue non.infra eod.§.cum igitur.

Mater ſecundo nubens.

Vt determinatus ſit numerus clericorum ſanctiſsimæ maioris eccleſiæ, & cæterarum ſanctarum eccleſiarum.

Maioris eccleſiæ, intellige Conſtantinopolitanæ ciuitatis, & cæterarum eccleſiarum ſub dicto patriarchatu conſtitutarum. Et eſt hæc lex localis: nam in eccleſia maiori ciuitatis Conſtantinopolitanæ,& alijs ſibi adiacentibus & ſubiectis,clericorum numerus ſecundum facultates debet eſſe ſtatutus:& debet obſeruari,ne eccleſiæ ad inopiam deducantur; pœna contrafacientibus imminente. De hoc

Eccleſia Conſtantinopolitana.

nemero habes C.de ſacroſanct.eccle.l.non plures.

De fideiuſſoribus, & mandatoribus, & ſponſoribus, & ſolutionibus.

Hic corrigitur lex, non recte, C.de fideiuſſ. De hac materia dixi, ff.eod.tit.pag.69

De monachis.

Supra titul.l.ij.facta eſt mentio de epiſco.& cleri.& de monachis & monaſterijs, vt patet in.§.illud quoque.Inde ſumpta occaſione ſe quitur de mona.& quomodo monaſterium autoritate epiſcopi ædificari debeat. Monachus autem Græce, Latine dicitur ſingularis: vnde monachum ſingulariter pro omni agere oportet.xvj. quæſt.j. placuit.infra. Monachus.

Quomodo oportet epiſcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci: & de expenſis eccleſiarum & clericorum.

Quia ex monachis quandoque epiſcopi fiunt: quare videndum de epiſcopis: vt infra eod.§.igitur. Et quomodo ad ordinationem deduci debent, dicitur vſque ad.§.& illud etiam. De reliquis autem clericis expeditur infra eod.§. de Deo.&.§.ſed neqne &.§.quanta. De expenſis autem infra eod.§.ſed neq; effuſas.

COLLATIO II.

De non alienandis aut permutandis rebus eccleſiaſticis immobilibus: aut in ſpecialem hypothecam dandis creditoribus: ſed ſufficere hypothecas generales.

ISta conſtitutio ponit quæ res eccleſiæ poſſit alienari aut permutari ſeu in hypotecam dari. De hoc extra de re eccle.non alien. per totum.& xij.q.ij.ſine exceptione.

Vt iudices ſine quoquo ſuffragio fiant.

Omnes dignitates debent gratis conferri, nihilo ſuffragiorum nomine dato: alias omnia male ſequuntur: cum hoc ab auaritia procedat, quæ omnium malorum eſt mater, antiquo iure penitus ſublato. Vnde exponitur: Vt iudices, id eſt, præſides, vel proconſules, vel rectores prouinciarum, Sine ſuffragio, id eſt, ſine aliquo dato nomine ſuffragij: vt infra eod.§.hæc omnia.

Iuſiurandum, quod præſtatur ab his qui adminiſtrationem accipiunt.

Hæc conſtitutio ponit diligenter & comprehendit ſacramentum

quod debet facere quilibet adminiſtrator: vt infra vt iud.ſine quoquo ſuffragio.§.igitur.

Vt eccleſia Romana gaudeat centum annorum præſcriptione.

Eccleſia Romana cum eccleſijs ſibi ſubiectis gaudet centum annorum præſcriptione in cōtractibus,cauſis,rebus,& omnibus act:s. De hoc in c.j.de præſcrip.lib.vj.

De referendarijs ſacri palatij.

Referendarij ſunt aduocati in curia principis:dicti ex eo, q̄ referant vices hominum coram principe: vt ſupra quomodo opor.epi.§.non aliter.in fin.& infra vt lit.iur.pe. Et debet numerus referendariorum in octonario terminari.infra eod.

De inceſtis nuptijs,& nepharijs.

De hoc dixi C.eod.tit.

COLLATIO III.

De lenonibus.

Lenones. Lenonum cauſa & nomen ſatis odibile omnibus legibus viſum eſt. Sunt autem Lenones qui muliebrem impudentiam & turpitudinem venalem habent: vel qui iuuenculas decipiunt,& ad vitam miſeram ducunt.Tales ex ciuitatibus,tanquam peſtiferos, & communes caſtitatis vaſtatores,eijci lex præcipit:& traditur hic iudicis officium circa tales,

De defenſoribus ciuitatum.

De his dixi C.eod.tit.

De menſura ordinandorum clericorum.

Docet numerum antiquum clericorum debere ſeruari: neq; velle caſu augeri.

De mandatis principum.

De hoc dixi C.eod.tit.

De triente & ſemiſſe, & ſucceſsionibus filiorum nepotum naturalium: vel collationibus,aut diſtributionibus,necnon literarū, aut numerationum, atq; rerum ex quibus detinent inficiationibus.

Bonorum ſubſidiū. Quarta natura. Triens. Semiſsis.

Olim liberis pater tenebatur relinquere quartam debitam iure naturæ:quæ dicitur Bonorum ſubſidium:& huic quartę nullum grauamen potuit imponi,C.de inoffic. teſta.l. omnimodo. & duabus II. ſeq.Hæc hodie per hunc titul.redacta eſt ad trientem & ſemiſſem ſecundum numerum liberorum:vt ſi ſint quatuor filij,& infra,debent habere trientem,id eſt,tertiam partem. Si ſint quinque, vel vltra, debent habere medietatem eius,quod ei debebatur ab inteſtato; vt

Infra eodem.§.hæc nos.& in Autentic.nouiſsima.C.de inoffic.teſta. Vnde dicit gloſſ.in cap.Raynutius.de teſta.Quatuor aut infra dant natis iura trientem,Semiſſem vero dant vatis quinque vel vltra: Arbitrium ſequitur ſubſtantia ,cætera patris. Vnde dic, De triente & ſemiſſe.de quo expeditur infra vſque ad.§.neque enim,Et de ſucceſsionibus:de hoc infra eod.§.conſideramus.Vel collationibus: de hoc dicitur infra eod.§.illud.Et diſtributionibus: de quo infra eod. §.quod ſæpe. Necnon literarum , &c. de hoc infra eodem.§.ſtudium.&.§.illud quoque.

De filiјs ante dotalia inſtrumenta natis.

Inſtrumenta dotalia dicuntur,ſiue nuptialia,in quibus continetur matrimonium inter Titium & Bertam eſſe contractum , & dotem datam eſſe. Et ſine his duobus, ſcilicet ſcriptura & dote dixit Pla. non valere matrimonium , allegans pro ſe,Inſtit.de nup.§.fina.licet Accur. Inſti.de hære.ab .in eſt. ve. dicit valere matrimonium, per l. nuptias.ff.de reg. iur.& l. ſi vicinis.C.de nup. Sed non fieri liberos legitimos,per tex.noſtrum.Sed non eſt verum de iure canonum,per c.tanta.qui fil.ſint leg.De hoc plene per doct.in ca.innotuit.de elect. Exponitur autem hic titulus de filijs ante dotalia, id eſt,ante matrimonium natis. Et eſt mens huius conſtitutionis id quod noluit lex illa,cum quis.& l.nuper poſitas.C.de nat.lib.

De adminiſtrantibus officia in ſacris appellationibus.

Iudices appellationum, & eorum officiales, in cauſis appellationum,in quibus officium eſt commune, in iudicio ſemel examinationes facere debent,& de geſtis participare.

COLLATIO IIII.

De nuptijs.

De hac materia dixi ff.de ritu nup.pag.79

De appellationibus,& intra quæ tempora appellari debeat.

In hoc volumine quatuor modis tractatur de appellationibus, vt hic,& infra de his qui ingre.ad appel.in prin.& infra vt cum de appel.cog.§.j. & infra.de appel.col.viij. de hoc dixi ff. de appel, pag. 207.& in tit.quando appel.ſit pag.209

De conſulibus.

De hoc dixi ff.de offic.conſul.pag.12

Vt nullus mutuans agricolæ teneat eius terram.

Hæc rubrica prohibet fœneratorem tenere terram agricolæ, ſcilicet facta ſolutione,vel dato aliquo loco ſolutionis:alias contra : vt infra conſtitutione prox.§.ſancimus. Et differunt inter ſe: quia ſequens dicit, quantam vſuram debeant dare agricolæ ſuis creditoribus; quod hæc non dicit, Item hæc eſt localis, in Thracia enim &

Illyria duntaxat loquitur: vt infra in prin. illa generalis: vt infra tit. prox. in prin. §. ſin autem. Et ideo hæc breuiter transeunda eſt, ſecundum gloſſ. noſtram hic, & procedendum ad ſequentem.

Nullum credentem agricolæ tenere illius terram: & quantam debet vſuram dare.

Creditores ab agricolis exigere poſſunt nomine acceſsionis vſuram quolibet anno pro quolibet modio octauam partem modij: & pro ſolido vnam ſiliquam, & non amplius. De hoc aliquid ſupra titul. proximo.

De reſtitutionibus: & ea quæ parit in vndecimo menſe poſt mortem viri.

Res reſtitutioni fideicommiſsi ſubiacentes alienari prohibentur, niſi propter cauſam dotis, vel donationis propter nuptias: propter quas cauſas alienatio permittitur, antiquo iure ſublato, & omni circumuentione remota. Et durat hæc pars vſque ad. §. vnum. Secunda pars eſt de muliere, quæ parit in x I. menſe: de quo infra. §. vnum. Nam mulier ante annum luctus pariens, ſi indubitatum ſit ſobolem non ex priori conſiſtere matrimonio, omnibus modis priuatur ante nuptiali donatione: ac incidit in eas pœnas, ac ſi ante tempus luctus ſecundas contigiſſet nuptias: vt ibi.

Mulier nubens ante tempus luctus.

De tabellionibus vt protocolla dimittant in chartis.

Tabellio a partibus rogatus, debet per ſe audire negotium, & ipſemet ſcribere, nec alicui delegare poteſt. Eſt autem Tabellio minor, Tabularius maior, & Magiſter ſtationis maior vtroque. Sunt autem alia multa nomina, ſeu vocabula horum publicorum ſcriptorum, de quibus gloſſ. in rubrica C. de tabul. & l. fin. Protocollum autem dicitur a πρῶτος quod eſt primum: & κολλα, quod eſt collatio ſcilicet literarum. q. d. prima collatio literarum: de quo infra eod. §. illud quoque. in verb. protocollum.

Tabellio. Tabularius. Magiſter ſtationis. Protocollum.

COLLATIO V.

De eccleſiaſticarum rerum immobilium alienatione, & ſolutione.

Eccleſia propter debitum fiſcale regulariter rebus mobilibus nō exiſtentibus, res immobiles alienare poteſt, & in ſolutum dare, &c. Exponitur ergo de alienatione, ſcilicet facienda pro fiſcali tantum debito. Et ſolutione, id eſt, datione in ſolutum ipſi credito etiam priuato, non ſolum fiſco: vt infra eod. §. ſi vero priuatus.

De iureiurando a moriente præſtito, dato propter menſuram ſuæ ſubſtantiæ.

Iuſiurandum a moriente præſtitum, in quo ſubſtantiæ ſuæ menſuram facit manifeſtam, inter ſuos hæredes diuidendo, ab hærede

ſeruandum eſt: pœna non ſeruantibus imminente: creditoribus tamen nullum præiudicium generatur.

Vt præponatur nomen imperatoris documentis et vt Latinis literis apertius tempora inſcribantur.

In documentis, id eſt, literis publicis, debet principis nomen, et annus in principio, & indictio deſignari. Item conſulis nomen, annus conſulatus: debet etiam dies & menſis celebrari contractus apponi: & etiam annus conditæ ciuitatis, ſi hoc habet conſuetudo: debent etiam documenta claris notis & literis ſcribi: de quo in c. inter dilectos. de fide inſtru. & in c. quoniam contra. in glo. antepen. extra, de proba. de vltima parte rub. ponitur in. §. ſſ. Documēta.

Scenicas non ſolum ſi fideiuſſores præſtent, ſed etiã ſi iuſiurandum dent, ſine periculo diſcedere.

Scenicæ mulieres, id eſt, proſtibulariæ, vel meretrices, nullam cautionem præſtare debent ſuo hoſpiti, vel lenoni: neque lenones talē debent cautionem exigere: tamen etiam ſi fideiuſſores dent, vel iureiurando promittant de perſiſtēdo in lupanari vel proſtibulo, nihilominus poſſunt ſine periculo diſcedere: quia iuramentum ſuper re illicita ſeruari non debet: Vel hic dicuntur Scenicæ mulieres, quæ in ſcena, id eſt, loco turpi, vt proſtibulo ſtant: a ſcena, id eſt theatrali inumbratione, vel ſpectaculo circi, vbi conſueuerunt tales proſtare. ff. de infam. l. ij. Mulieres ſcenicæ.

Vt non fiant pignorationes pro alijs perſonis. Et vt ſicut principum donationes non egent geſtis monumentorum, ſic nec a priuatis imperatoribus factæ donationes indigeant.

Nulli licitum eſt ſecundum formam pignorationes, id eſt, pactum vel repreſalias, exigere alium pro alio: de hoc de iureiur. c. j. lib. vj. Et expone, Geſtis monumentorum, id eſt, vt fiant coram iudice ordinario, præbente autoritatem huic donationi: quia ſufficit ipſius Imperatoris præſentia: vt & alias, C. de teſta. l. omnium.

De exhibendis & introducendis reis: & vt hi qui conueniantur poſt viceſimum diem præſententur iudicibus. Et de his qui iuratoriam cautionem exponunt, & ante litis conteſtationem abſentes fiunt. Et de hypothecis quæ appellantur ex cauſa militiæ, quæ perſonæ, & quando hoc ius habent. Et de indotatis vxoribus, vt habeant quartam partem ſubſtantiæ vi

ri:& ipſe vir in ſubſtantia vxoris, ſcilicet quando inops eſt qui relinquitur.

Reus. De exhibẽdis reis: a re, nõ a reatu ff. de duob. re. l. j. & hęc pars expedit' vſq; ad. §. illud. Et vt hi q cõueni. hoc expedit' ifra eo. vſq; ad §. ſi vero. Et de his q iurat hoc dr̃ infra eo. §. ſi vero. vſq; ad. §. optimũ quoq;. Et de hypothecis. ſ. militarũ: & hoc dr̃ infra eo. §. optimũ.

Conſtitutio, quæ ex aſſcriptitio & libera natos, liberos vult: non his, qui ante conſtitutionem nati ſunt, ſed qui poſt conſtitutionem nati ſunt, prodeſſe. Et vt venerabiles domos œconomi commutationes faciant adinuicem immobiliũ rerum eccleſiaſticarum, decreto prius interpoſito: excepta hac maiore eccleſia.

Cõſtitutio quæ ex aſſcriptitio, &c. quæ eſt C. de ſenatuſcõ. Claud. l. j. in fi. Nam per Claudianũ erat libera, & eius filius erat ſeruus, vt ibidem dicitur. Non autem dicit de illa quæ eſt C. de agri. & cẽ. l. ne diutius. quia ibi non eſt caſus iſte: licet alij ſimiles ſint ibi. Vel dicit de ea, q̃ eſt C. de agri. & cen. l. fi. Et expeditur hæc pars vſq; ad. §. ga igitur. Secunda pars deinceps vſque in fi. conſtitutionis.

Vt de cætero, commutationes eccleſiaſticarum rerum non fictæ fiant, & in priuatam perſonam ad pĳſsimum imperatorem, & hoc modo alias perſonas legitimas tranſeant res. Et hæc tantummodo fiant ad imperialem domum. Et licet perpetuæ emphyteuſis agi ab oratorĳs in oratoria, decreto videlicet interpoſito: excepta hac maiore eccleſia: ne tamen in priuatam perſonam tranſeat emphyteuſis.

Eccleſia cum principe permutare poteſt, vt res apud principem perpetuo permaneant, ne perueniant ad priuatos. Itẽ eccleſiæ adinuicem in perpetuam emphyteuſim dare poſſunt, excepta maiore eccleſia Conſtantinopolitana. Et prima pars expeditur vſque ad. §. illud quoque. Et vt liceat, &c. Hoc expeditur infra eod. §. illud.

Vt ea quæ vocentur inſinuatiua, ſemper clericis in maiori eccleſia quidem dentur: in alĳs autem eccleſiis penitus non dentur.

Inſinuatiua Inſinuatiua nõ poſſunt exigi a clericis ordinatis: exceptis his qui

ſunt ordinati in maiori eccleſia, a qbus ſecundum conſuetudinē accipere licet. Et dicuntur Inſinuatiua, quæ ab ordinatis accipiuntur: de quo in Auten. de ſanct. epiſc §. pro conſuetudinibus de quo in c. ij. & c. cum in Eccleſia. de verb. ſignif. & j. q. ij. c. ſicut epiſcopum.

Vt clerici qui recedunt, alijs pro eis præbeant ſurrogatis emolumenta recedentes autem remeare volentes non ſuſcipi. Et vt ſi quis ædificans eccleſiam, aut aliter in eadem ſeruientibus miniſtrans emolumenta, voluerit aliquos clericos inſtituere: non fortuite eos, ſed probatione ſanctiſsimi patriarchæ ſuſcipiat.

Clerici continuam reſidentiam in proprijs Eccleſijs facere tenentur: nec debēt recedere: alias alij in eorum locū ſurrogantur cū eorū emolumentis: & recedentes, et poſtea remeantes, ſuſcipiēdi nō ſunt, nec eis emolumenta debent reſtitui: de hoc de cle. non reſi. c. inter quatuor. §. fi. & plenius in c. quoniam. §. fi. vt lite non conteſt. Reſidentia clericorū.

De his qui ingrediuntur ad appellandum: & quando per ſcripturam manus propriæ, fiat collatio literarum: & de iureiurando dilationis, vt & coniugatur iureiurando calumniæ.

De prima parte dixit C. de temp. appel. de quo in c. cum ſit. de appell. Et iſta prima pars expeditur vſque ad. §. illud autē videamus. Et quando per ſcripturam, &c. De hoc in. §. illud. Nam ex documētis publicis ſolis, & non priuatis comparatio fieri debet: vt ibi. de quo in l. comparationes C. de fide inſtru. Et de iureiurando, &c. Hęc tertia pars expeditur infra eod. §. fi. Nam iuſiurandum generaliter in iudicio ſemel præſtari debet, & in eo debet addi, ꝙ nullus in tota lite probationem exiget, quam nō putauerit neceſſariam: de quo in Auten. hoc ſacramentum. C. de iura. cal. & in c. literas. de reſti. ſpol. c. præſentium. de teſt. & c. vltra tertiam. Iuſiurād.

Vt in priuatis domibus ſacra myſteria non fiant.

Sacra myſteria prohibentur celebrari in domibus ſine licentia ſuperioris. Oratoria vero cauſa orationis permittitur habere, et in eis clericos conuocari: de quo in l. conuenticulam C. de epiſc. & cler. & C. de hæret. & man. l. iij.

Vt defuncti ſeu funera eorum non iniurientur a creditoribus: & vt conſiliarij non ſuſcipiant cognitiones abſque iudicibus.

Mortuis & moribundis, & funeribus eorum ac familiæ domus ex rebus eorum creditores iniuriam inferre prohibentur, abſq; iudi Iniuria mortuis facta.

ciali decreto:de quo in Autentic.ſed nec ante C.de ſepul.vio.& Auten.item qui domum.Et hæc prima pars expeditur vſq; ad.§. illud. Et vt conſiliarij,&c.Hoc expeditur a.§.ilud.vſq; ad fi. Nam iudex ordinarius occupationibus publicis impeditus cauſam conſiliario poteſt delegare ſententia ſibi ſeruata:dummodo ter cauſam audiat, & ſententiam proferat,& appellationem interpoſitam ſuſcipiat.Iudex autem appellatus,& delegatus,delegare non poteſt: de quo gl. in Auten.Ad hæc C.de iudic.

Vt immobilia antenuptialis donationis neq; hypothecæ detur,neq; omnino alienentur a viro, neque conſentiente vxore: niſi poſtea ſatisfieri vxori poſsit:hæc vero etiam in dote valere.

Res immobiles in donatione, propter nuptias conſiſtentes maritus alienare non poteſt,nedum ea inuita, ſed etiam vxore alienationi conſentiente. Sed alienatione habita pro non facta in rem actio vxori competit;niſi ſecundo poſt biennium conſenſerit, vt vir alienans locuples fuerit,alienationis prohibitione in dote multo magis obtinente.Et de hoc vſq; ad.§.& multo potius.& alias in Auten.ſiue a me.C.ad Velle.& in cap.cum contingat.de iureiur. Hæc vero etiam,&c.De hoc in.§.et multo.

De noui operis nuntiatione maritimi conſpectus.

Nulli liceat in hac regia ciuitate ædificare vltra terminos a iure permiſſos,ſi principaliter noceat. De hoc in l.per prouincias. Et quod ibi not.C.de ædif.pri.ff. de ope.pub.l.qui opus. Et quod no. Inno.in c.Piſanis de reſti.ſpol.

Vt factæ nouæ conſtitutiones poſt inſinuationes earum poſt duos menſes valeant: parcitur autem non cuſtodientibus ſubtilitatem conſtitutionum ſuper teſtamentum in relinquendo quadrantem: aut non ſubſcribendo nomen hæredis,aut non dicendo.

Conſtitutio noua ligat poſt duos menſes a tempore inſinuationis, ſeu publicationis:quæ inſinuatio,ſeu publicatio,debet fieri ſecundũ formam hic datam:glo.in proœ. Decre.& in c.ij.de conſti. & Pau. de Leaza.in proœ.Clement.

Vt nullus fabricet oratorij domos præter voluntatem epiſcopi. Et vt deputet prius diligentiã,& ſtatutum, quæ in fabricando oratorio ſufficiãt. Et vt epiſcopi non deſint ſuis eccleſiis. Et de alienatione eccleſiaſticarum rerum immobilium.

Nulli licitum eſt eccleſiam, vel monaſterium, vel oratorium ędificare ſine epiſcopi voluntate. De hoc in c. nemo. de conſec. diſt. j. c. ſi quis baſilicam. & de eccl. ædi. c. j. Et de iſta prima parte vſque ad §. illud quoque. Item epiſcopus non debet per multum tẽpus abeſſe ab eccleſia: vt infra in. §. illud. & vij. q. j. in præſentia. & l. diſt. c. cõtumaces. de cle. non reſi. c. tuæ. Et quod in alienatione rei Eccleſiaſticæ immobilis decretum ſuperioris requiritur, de hoc in. §. quoniam vero. & ſupra de eccle. re. immo. Fabricare nouã eccle.

Vt ab illuſtribus & qui ſuper eam dignitatẽ ſunt non modo ſuper pecuniarijs cauſis, ſed etiam iniuriarum criminaliter per procuratorem dicantur: Clariſſimis autem in pecuniarijs licere per procuratorem, & per ſe litigare.

Illuſtres, & Superilluſtres in cauſis pecuniarijs, & in crimine iniuriarum non per ſe, ſed per procuratorem litigare debent: cæteris vel dignitatis inferioris licite conceditur, vt per ſe, vel procuratorẽ litem exerceant. Et quæ ſit ratio huius conſtitutionis, colligitur infra eod. verſi. ne cogantur. Quot ſint genera magiſtratuũ colligit hic gl. Et quis dicatur Superilluſtris no. in l. quoties C. vbi ſena. uel clar. Illuſtris. Superilluſtris.

Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ, etiam prætorianæ duæ, & præfecturæ vrbanæ quæ in cingulo, & quæ in actu ſunt ſolo, non etiam honoratæ, liberent a curiali fortuna.

Sola collatione dignitatis, & adminiſtrationis, etiam ante adminiſtrationem ſuſceptam, curiales liberantur a curiali fortuna: ſed ſola collatione honoris ſeu dignitatis abſq; adminiſtratione non liberantur, ſed remanent curiales, ſolum honorem ex tali collatione conſecuti: hodie autem non tantum duæ, ſed duodecim dignitates liberãt aliquem a curiali fortuna: vt in l. fi. C. de decu. lib. x. De hoc Inſtit. quib. mod. ius pat. pot. §. filiusfam. & in c. indecorum. de æta. & qua.

COLLATIO VI.

Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum, & in criminalibus, & in pecuniarijs cauſis: & vt negotia examinentur nullo excepto per priuilegium: Nec huc conuenti deducantur, vt ſacra pragmatica forma exhiberi quempiam iuſſerit.

In prouincia, in qua quis ſortitur forum, illic eſt conueniendus, vtraq; parte præſente, vel altera tantum: & vbiq; iuſtitia ſeruata ſententia condemnatoria, vel abſolutoria feratur, omni priuilegio ceſſante; niſi pragmatica forma aliud ſtatuatur, vel aliud propter appel

lationem acciderit:his obtinetibus in omni loco & tempore.

Quibus modis naturales filij efficiantur legitimi, ſupra illos modos, qui ſuperioribus conſtitutionibus continentur.

Hic debet eſſe, Legitimi efficiuntur. Sed in alia conſtitutione infra quib.mod.nat.effic.eſt in litera, Sui: & quæ ſit differentia inter hunc titulum & illum, ibi dicetur. Et exponitur hic Supra, id eſt, pręter. Superioribus conſtitutionibus, &c. de nat.lib.l.cum quis.& duabus legibus ſeq. Et habet conſtitutio ſex partes. Prima tractat de legitimatione filiorum per matrimonium, Secunda de legitimatione filiorum naturalium per reſcriptum Principis.§. ſed & aliud quiddam. Tertia de nuptijs præſumptiuis, in.§.illud quoq;. Quarta de nuptijs vere contractis a ſuperilluſtribus & illuſtribus, vel in eccleſia a militibus honeſtis, vel negotiatoribus, vel profeſſoribus.§. deniq; intantum. Quinta de nup.ędilibus in.§.quiſquis autem, Sexta de pœna contrahentium illicitas nuptias.§.fi.

Legitimatio filiorũ.

Vt hi qui obligatas ſe habere perhibent res minorum, aut obligati ſunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: & vt curatores nullo modo ſuſcipiant ceſſiones aduerſus eos, quorum curationem agunt, aut egerunt: hæc autem generaliter valebunt in omni curatione, in quibus perſonis leges curatores præbent: Et de gubernatione pecuniarum competentium eis, quorum negotia adminiſtrantur. Et quando eas recondi, aut mutuare oportet, aut ex eis reditus comparari.

Prima pars exponitur vſq; ad.§.ꝙ ſi quis. Et vt curatores: hoc exponitur infra.§.ꝙ ſi quis. Hæc autem, &c. de hoc infra eo.§. hæc dicimus. Et de gubernatione, dicetur infra eod.§.quoniam.

De inſtrumẽtorum cautela & fide: & primum de depoſito, & de mutuo, & alijs documentis priuate quidem ſcriptis habentibus teſtes, & nõ habentibus teſtes. Et de inſtrumentis publice confectis: & de collationibus manus propriæ ſcripturæ: & de expoſitis inſtrumentis ab illiteratis, aut paucas literas ſcientibus: & de non ſcri-

ptis contractibus: & de contractibus vſq; ad vnam libram auri: & de contractibus qui in agris fiunt: & vt in documentis & cõtractibus futuris locum habeat iſta lex.

Stricte capitur hoc titulo Inſtrumẽtum pro chartis tantum. Alias large, vt ff.eod.l.j. Alias pro inſtrumento fundi: vt ff.de fun.inſtr.l. quæſitum.j.reſpon. Cautela, ſcilicet in faciendo. Habetur fides poſtquam eſt factum: & dupliciter dicit de fide. Primo in quibus inſtrumẽtis debeatur fides priuatis & publicis: & hoc ſupra eo. vſq; ad.§. ſi vero moriantur. Secundo qualiter fiat vt habeatur fides, quando erat in dubium reuocatum quod fit per comparationem: vt infra eo.§.ſi vero moriantur.&.§.ſeq.vſq; ad.§.oportet. Et de poſito, id eſt, qualiter fiat caute inſtrumentũ priuatũ ſuper contractu depoſiti, & mutui, & alijs contractibus: & hæc expediuntur, infra eo.§.ſi qs. &.§.ſed & ſi quis.&.§.ſi tamen. Et de inſtrumẽtis publice confectis. hoc exponitur infra eo.§.ſi inſtrumenta. Et de collationibus: ſcilicet qualiter probetur fide inſtrumenti: hoc expeditur infra eod.§. ſi vero. Et ſic reſpicit ſecundũ capitulum. Sequentia aũt omnia vtrunq; reſpiciunt. Et de expoſitis inſtrumentis ab illiteratis, id eſt. de contractibus celebratis in ſcriptis ab illiteratis: quod expeditur infra eo.§.oportet. Et de nõ ſcriptis: hoc expeditur eo.§.& hoc dicimus. Et de contractibus: hoc expeditur infra eod.§. ait. Et contractibus futuris: hoc exponitur infra eo.§.vt autem omnia.

Inſtrumentum. Cautela.

Hæc conſtitutio interpretatur priorem conſtitutionem, de his qui ingrediuntur in monaſteriũ, & de ſubiectis eorum, ex quo tempore oporteat eam valere.

Dictum eſt ſupra in tit.de monach.§.illud coll.j.ꝙ ingrediens monaſterium ſe & ſua dedicat Deo ipſo ingreſſu: verum quia reuocabatur in dubium, An dicta conſtitutio haberet locum in illis, qui ante legem illam fuerunt ingreſſi monaſterium: ideo pro illa dubitatione ponit hunc titulum.

Vt non luxurientur contra naturam: neq; iurent per capillos, aut aliquid huiuſmodi: neq; blaſphement in Deum.

Peccata contra naturam, & blaſphemiæ contra Deum, & iuramenta per membra Dei, per hanc legem prohibentur: contra facientes vltimis ſupplicijs puniuntur, de hoc xxij.q.j. cap.ſi quis per capillum. De prima, de vi. & honeſt.cler.c. vt clericorum, de exceſ. prælat, clerici. & xxxij.q.vij. flagitia. De ſecunda parte, extra de maledicis, c, ſtatuimus.

Vt liberti de cætero aureo non indigeant anulo, & vt priſtinis reſtituantur natalibus. Et de celebratione dotalium inſtrumentorum in libertis mulieribus facta, ex hoc ipſo etiam nuptias legitimas fieri, & filios ſuos: ſi nuper etiam ancilla fuerit, & ipſam liberam eſſe celebratione dotis, & nuptias legitimas, & qui ex ea proceſſerint ſuos.

Dominus manumittens ſeruum ſuum, denuntiat eum ciuem Romanum. Et ius aureorum anulorum, & regenerationis, ex ipſa manumisſione manumiſſus conſequitur: patrono iure manumisſionis p omnia reſeruato: niſi ab eo fuerit remiſſum. Tunc enim ius patronatus in hoc ſibi reſeruatur, vt ei reuerentia debeatur. Et ex certis ingratitudinis cauſis licet in ſeruitutem reuocare. Item liberti & libertæ pro ingenuis quo ad nuptias reputantur. Et ſi dominus cum propria ſerua matrimonium interuenientibus inutilibus] inſtrumentis contrahit: ipſa & ex ipſa nati, liberti efficiuntur: de quo etiam in Auten. ſed nouo iure C. de nup. quæ ſumpta eſt hic ex. §. fin. De prima parte expeditur vſque ad. §. ſi quis autem. dixi ff. de iure aureo. anu. Et de celebratione, &c. In hac ſecunda parte duo dicuntur: vnum de liberta: & aliud de ancilla: & hæc expeditur infra eod. §. ſi quis autem.

Apud quos oportet cauſas dicere monachos & aſsiſterias.

Monachi & moniales pro cauſis eorum coram epiſcopo debent conueniri, qui diſponere debet, an per ſe vel per alios debeant reſpondere. Et ſecundum legem & ſacras regulas decet cognoſcere & iudicare. Ciuiles autem iudices talium cauſarum cognitionem non habent: de hoc etiam in Autentic. cauſa quæ fit cum monacho. C. de epiſco. & cleric. hinc ſumpta. Hodie autem pene omnes ſunt exēpti, & ideò ſub Papa conueniendi ſunt, qui eſt ordinarius exemptorū, dict. Auten. cauſa. vbi per gloſ. vj. q. iij. placuit. & de priuig. cap. tuarum. per Innoc. eod. iii. recepimus. & ca. ex ore. & quod hodie habetur in c. j. de priuil. lib. vj. Aſſiſteriæ autem vel Aſſiſtriæ, vt quidam volunt, moniales ſunt: eo ꝙ inſiſtant orationibus & ieiunijs quotidie, quas vulgo appellamus Recluſas ſecundum glo. hic. de quibus aliquid C. de epiſc. & cleric. dixi.

Aſſiſteriæ. Recluſæ.

De Quæſtore.

Officium Quæſtoris in inquirendis perſonis in vrbe Conſtant. manentibus conſiſtit: et inquiritur quæ ſint, & vnde uenerint, & qua occaſione, & cuius ſint vitæ: validos & potentes operari facere, aut expellere: exceptis valetudinarijs, qui dimitti debent. de officio huius dixi ff. eod. titu.

Conſtitutio

Conſtitutio quæ de dignitatibus & epiſcopatu filium liberat a patria poteſtate.

Dignitas conſulatus & participatus a patria poteſtate liberat ſola dignitatis collatione. Et generaliter omnis alia dignitas quæ a curiali fortuna liberat, etiam a patria liberat poteſtate: quales enumerantur plures in l.C.de decur.lib.

De Iudicibus. Et vt nullatenus cum iureiurando eligatur aliquis Iudex, & quod permanet ei. Et vt appellationes accipiant modis omnibus Iudices. Et vt in media lite factæ forme quomodo oporteat decidi cognitionem non attentant Iudices.

Quatuor partes habet rubrũ:primo de Iudicibus ſcilicet, a Principe delegatis in ciuitate Romana, quiſunt xij. octo. minores, & quatuor maiores: vt infra eod.§.vetus. Et ſedet quilibet eorum in ſuo prætorio in baſilica: vt infra eodem.§.ſedebunt, & hæc pars expeditur infra eod.vſq ad.§.quia vero. Permanet ei, ſcilicet vnaquæq pars permanet, id eſt, ſtabit. Ei, ſcilicet quod iudicabit Iudex, & exponatur permanet, id eſt, permanebit, vt ſæpe fit. Alias eſt, Permaneat: & tunc planum eſt. Vel dic, hæc. Et quod permanet ei, &c. ſuperflua, nec reperiuntur in Nouell. Azo. & hoc expeditur infra eo. §.quia vero. Et vt appellationes accipiant, &c. nam Iudex tenetur recipere appellationem. infra eod. vt nulli iudic.§.illas. & ff.de appellat.re.l.ſicut. & C.de appellat.l. Iudicibus. Niſi in caſu, vt in præfect.præto.Orient.cui dirigitur hæc conſtitutio, qui recipere nõ tenetur appellationem, ſed ſupplicationibus: vt in fin.§.noſtros.infra eod.& C.de precib.impe.offer.l.aduerſus.& niſi in caſibus duobus, qui ſunt ſupra eod.§.audient.& alijs caſibus quos dixi ff.de appell.recit.& a quib.appel.non lic.& C.quorum appellat.non recip. vide hic gloſ.in.§.noſtros.Et vt in media, &c.de hoc infra eod. omnis autem.ad fi.& infra eod.vt in medio litis non fi.ſa.formæ. Iudex ſedebis.

Vt clerici apud proprios epiſcopos primum conueniantur, & poſt hoc apud ciuiles Iudices.

Clericus apud proprium epiſcopum in cauſis pecuniarijs conueniendus eſt, qui ex non ſcripto, & ſine damno cauſam decidere debet. Sed ſi cauſa talis ſit, vel alia difficultas, quæ epiſcopum cognoſcere impediat, tunc ciuiles Iudices cleri cauſam decidere debent. Sed ſi clericus de crimine criminaliter conueniatur, tunc ciuilis Iudex cauſam intra ſecundi menſis ſpatium decidere debet. Si veero de crimine eccleſiaſtico conuenitur, tunc ad ſolum epiſcopum ſpectat deciſio. De materia huius tituli habetur in cap.ſi quis contra clericum.de foro comp.& capit.quoniam contra.de proba.& per gl.ij.q.allegat.l.ſi quis in hoc genus. in fi.ij.q.j.c.ſi quis cum clerico.& de Clericus vbi litigare habet.

re iudic.c.ſi.lib.vj.Et quatenus hic tractatur de ciuili Iudice, hodie eſt correctum.coll.x.de ſtat.contra lib.eccle.§.ſtatus.& in Aut.ſtatui mus,C.de epiſco.& cler.& in c.nullus Iudex. de foro comp.

De conſanguineis,& veterinis fratribus.

Conſanguinei fratres Vterini. Vtrinque iuncti.

Fratres conſanguinei & veterini ſimul,præferuntur fratribus conſanguineis tantum,& vterinis tantum.Sed ſi ſint ſuperſtites conſanguinei tantum,& fratres vterini tantum ad ſucceſsionem ſecundum eges antiquas admittuntur. Sunt autem Conſanguinei, qui ex eodē patre nati ſunt: quaſi ex communi virilis ſtipitis & feminis ſanguine. Vterini autem ſunt, qui ex eadem matre tantum nati ſunt: quaſi ex ſolo vtero materno fratres. Vtrinque autem coniuncti, qui ex eodem patre & matre geniti ſunt: vt hic dicit gloſ.& Inſtitu. de leg.agn.ſucc.

De armis.

Princeps arma publica fieri iubet, ſed priuata fieri & vendi prohibet. Cultellos autem minores fieri & vendi priuatis permittit, vt hic, & v.q.j.§.hoc autem.&.§.hoc igitur.de hoc in l.j.& iij.ff.ad leg. Iul.de vi pub. De delatione autem armorum ponitur in l.j.C. vt ar,vſus.lib.xj.vbi de hoc gloſ.Et quæ mala inducant bella & arma,ponit hic gloſ.ij.

De depoſito:& denuntiationibus inquilinorum, & de ſuſpendenda adminiſtratione panum.

Nulli licitum eſt depoſitum, aut petitum pretium,vel penſionem retinere, vel interdictionem alicui facere: pœna contra facientibus imminente defenſi etiam petitionem. De prima parte ponitur C. de rei vendi.l.officium. & l. bona fides.ff.depo. & in l.ſi,C.depoſi. vbi poſita eſt Auten.hinc ſumpta.

COLLATIO VI.

Quibus modis naturales efficiuntur ſui: & de eorum ex teſtamento, ſeu ab inteſtato ſucceſsione.

Hic titulus differt ab alio, ſupra quibus mod. na effi.le.quia hic generalior eſt, vt infra Autent.vt in medio primæ coll. ibi bene ſe habet, Item hic Imperator faciens ſuum exordium,naturalitatis, ſeruitutis, & libertatis ius oſtendit: & docet quemadmodum legitimationes fiunt per oblationem curię & ſucceſſores eorum actiue & paſsiue: de hoc Inſtit.de hæred.ab inte. §.ij.& Inſtit. de nupt.§.ſi.& l.communi.C.de nat. lib.in c.per tuas. qui ſi.ſint leg. De eorum ſucceſsione ex teſtamento vel ab inteſt.ponitur in.§.diſcretis. vſque ad ſi. & in Autent.ex complexu.C.de inceſt.nupt.& c.cum haberet,de eo qui dux,in ma,& c.per venerabilem.qui ſil.ſint leg.

De teſtibus.

Quia vſus teſtium frequens eſt:ideo de teſtibus ponit. De hoc dixi ff.eod.tit.pag.77

De immenſis donationibus in filios factis.

Si parens in aliquem, vel aliquos ex filijs immenſam fecerit donationem, alijs filijs legitima portio de neceſsitate debetur. Hoc verum in filijs gratis: ingrati vero penitus excluduntur: de hoc in l.donationes. C. de dona.inter vir. & vxo.l.ij.C. de inoffic. don. & in l.donatione.C.de coll. & in Auten. vnde ſi parens, & in l.prima C.de inoffic.don.

Vt ſine prohibitione matres debitrices & creditrices tutelam gerant minorum: neq; iuſiurandum præſtent, q̄ nō venient ad ſecunda vota.

De iure Digeſtorum mater non potuit eſſe tutrix, niſi imperator confirmaret: vt ff.de tute.l.vlt. & de teſta.tu.l.iure noſtro. Sed iure Codicis admittebatur quæ non eſſet debitrix, aut creditrix pupilli: vt ſupra, vt hi qui ob.per.ha.dummodo iuraret de non conuolando ad ſecundas nuptias.C. quando mul. tu.l.ij. & l.vlt. & ſupra, de nup.§.ſi vero tutela. Sed hoc iure matres debitrices & creditrices ad tutelam & curam filiorum admittuntur, neque iuramentum de ſecundis nup.non fiendis exigitur: dummodo & ſenatuſcon. Velleiano. & omni auxilio renūtiauerint & omnia alia adimpleuerint, quæ alij tutores facere tenentur: de hoc in Auten. matri & auiæ.C.quando mul.tut.off.de quo glo.in c.ex parte extra, de appell. Mater tutrix.

Vt exactione inſtante dotis primæ & ſecundæ, viro ad ſecunda vota migranti præponatur vxor prima, vel ex priori matrimonio filij: & vt ſi voluerit vxor, aut is qui pro ea dotem inſcripſit, dare viro quæ ſcripta ſunt, diſtulerit autem vir ſuſcipere: ſoluto matrimonio exigi eum ab ea etiam conſcriptam antenuptialem donationem.

Si res primæ & ſecundæ vxoris in dotem datæ apparent, vel altera earum: illi reſtitui debent, & eius filijs, cuius res illæ fuerint. Alias autem rebus non apparentibus, tunc ille in bonis mariti potior eſt in iure, qui prior eſt in tempore: de hoc vſque ad.§.illud quoque. & expone, Filij, ſcilicet præponantur. Item dote promiſſa viro ab vxore, vel ab alio pro ea oblata & conſignata mulier donationem propter nuptias ex pacto interpoſitam de lucro perinde lucrabatur, ac ſi ſoluiſſet, de hoc in.§.illud. vſque ad fin. & expone, Enim, ſcilicet virum, de hoc etiam in Autent, dos data: C, de dona. ante nup.

De adminiſtratoribus.

Adminiſtrator ſi prouinciam durante adminiſtrationis tempore citra principis iuſsionem dereliquit, crimine læſę maieſt. punitur. Et ſi adminiſtratione finita ante quinquaginta dies receſſerit, antiquis pœnis punitur. de hoc in l. j. C. vt omnes tam ciui. quam mili.

De executoribus, & his qui conueniuntur, & reconueniuntur.

Duæ ſunt partes. prima habet, quod libellus reo porrigi non debet priuſquam actor cautionem legitime exponat, quod intra duos menſes litem conteſtabit. alias omne damnum reo cōuento reſtituat, hac cautione xxxvj. aureos non tranſcendente: de hac cautione Inſtit. de ſatiſd. §. ſed hodie. & in Auten. libellum. & Auten. offeratur. C. de litis con. quæ eſt iij. q. iij. §. offeratur. Item conuentio et reconuentio mox a principio coram eodem iudice fieri debet: Alias cauſa conuentionis finita, reconuentio fieri poterit coram quocunque iudice antiqua ceſſante calumnia: de hoc in. §. illud. infra eod. de hoc C. de ſentent. Auten. & conſequenter, & de nup. pe. c. j. tex. & gloſſ. extra de ord. cog. c. cum dilectus.

De æqualitate dotis, & propter nuptias donationis, & de augmento dotis, & propter nuptias donationis: & de priuilegio dotis: quia alijs præponetur priuilegijs, vt excipiantur hoc priuilegio creditores in emptione militiæ: de dote remeante ad patrem, & rurſus data pro eadem filia ſecundo viro: & de dotis collatione inope marito moriente.

In dote & donatione propter nupt. conſtituenda, & augmentis earum æqualitas per omnia ſeruari debet. De æqualitate dicitur, vſque ad. §. aliud. de augmento dicitur a. §. aliud. vſque ad. §. his conſequens. Vbi etiam traditur, quod dotis augmentum debet vere, non ficte celebrari: de quo in Auten. dos data. C. de don. ante nup. & Auten. æqualitatis. C. de pac. conuen. Item mulier priuilegijs dotalibus vti poteſt aduerſus omnes creditores viri, etiam ſi eorum pecunia res ſit emta, vel refecta: exceptis creditoribu, quorum pecunia militia eſt empta. §. his conſequens. infra eod. de quo in Auten. quo iure. C. qui po. in pig. Item dote a patre pro filia data, & in ipſius patrimonio reuerſa, non licet patri cum filia ſecundo nubit, eam diminuere: niſi patris ſubſtantia fuerit diminuta: tunc enim ſecundum eius facultates dos erit conſtituenda. §. quia vero iam, infra eod. de quo in Auten. quamuis. C. de rei vx. act. & per Docto. & gloſſ. C. de iure do. l. rem quam. Item ſi filia cum fratribus venit ad ſucceſsionem paternam debet dotem conferre, aut tanto minus in ſua portione recipere, vi-

Dotis priuilegiali.

ro exiſtente locuplete. Viro autem ad inopiam deducto, ſi mulieri poteſt imputari, cum vir male inchoauerit vti ſubſtantia, tunc dotē conferre debet, vel tanto aut minus accipere. Alias ſi mulieri nihil imputari poterit, cur dotem non exegerit, ſolam actionem, licet inanem, debet conferre. infra eod. §. illud quoq;. vſque ad fin. de hoc in Auten. quod locum. C. de colla. & C. de bo. quæ lib. l. cum non ſolū. in gloſſ. magna. no. in l. ij. §. ſi in patris. ff. ſolut. mat. Viri inopia.

De duobus reis promittendi.

De hoc dixi ff. & C. & Inſtit. eod. tit.

De tempore non ſolutæ pecuniæ ſuper dote.

Exceptio non numeratæ dotis olim toto tempore matrimonij, & eo ſoluto intra annum competebat: hodie vero ſi matrimonium intra biennium durat, prædicta competit exceptio, & etiam eo ſoluto competit intra annum. Matrimonio vero ſoluto vltra biennium intra decennium dicta exceptio viro & hæredibus eius competit. Sed matrimonio poſt decennium ſoluto, ſi vir eſt maior, nullum habet remedium. Si vero eſt minor, tunc ei reſtitutio datur vſq; ad x i i. annos a tempore nuptiarum: hæredi autem eius maiori datur annus. Sed ſi minor maiori vel minori ſucceſſerit, quinquennium ei datur infra. De hac exceptione non numeratæ dotis dicitur in l. in contractibus. in fi. C. de non num. pec. & in l. præſes. C. de epi. audi. et in l. quod de ſua. C. de do. cau. non numerata.

COLLATIO VIII.

Neque virum quod ex dote eſt, neque mulierem ex ſponſalitia largitate lucrum proprium habere, ſed ſeruare dominium ſuis filijs: vel ſi ad ſecundas nuptias non veniat vſu ſolo in lucro conſiſtente. Et vt ex repudio tranſigentes nuptias lucrentur, aut dotem, aut ante nuptias donationem, & ipſis: ſimiliter dominium ſeruare filijs vſum, habentem perſonam cogendam filios alere. Si vero bona gratia ſoluantur nuptiæ, & videantur occaſione damni detineri quædam & hac arte perimenda, quæ detinentur alijs ſeruentur.

Matrimonio ſoluto morte, diuortio, vel bona gratia, lucrū dotis vel donationis propter nup. debet ſeruari liberis illius matrimonij quo ad proprietatem, vſufructu ſolo a lucrante retento: & idem quod ab altero coniugum quæ-

ſitur retinetur. Siue coniuges ad ſecunda vota tranſierint, ſiue non, de hoc in l. generaliter.§.ſi.& l.hac edictali.§.fin. & l. ſi quis priori. C.de ſecun.nup. & ſupra de non eli. ſecundo nub.§.gregoria. & de nup.§.ſoluto.& melius in Auten.vxorem.quæ hinc ſumitur, poſita C.de ſecun.nup. & in Auten.ſi tantum.quæ ſumitur ex.§.ſi.infra vt fra.fil.quæ corrigit dictam Auten.vxorem.

De appellationibus.

differt hic tit.& ſupra de appel.& ille,de his qui ingrediuntur ad appel.quia primus de app.tractat de principio appellationis.Secundus,ſcilicet,de his qui ingre. tractat de fine:hic autem incidenter poſitus fuit,non ex propoſito,ſed ex quæſtione tali, facta vt in principio huius conſtitutionis,qua dicitur, ꝙ ſi pendente cauſa appellationis compromittatur in arbitros,tempus quod ibi fuit, nõ nocet exercitio quod fieri habet intra annum vel biennium. ſupra de his qui ingre.ad app.§.j.de hoc in Auten.ſi tamen.C.de temp.app. & in l.ſi. §.illud.& in Auten.ei qui.eo.tit.C.

De teſtamentis imperfectis a parentibus in filios factis: & de diuiſione rerũ a filijs coram parente: & de eius facultatibus facta ex ſubſcripta.

Teſtamentum in ſcriptis imperfectum inter liberos valet,ſi pater literas ſciens propria manu claris literis & indubitatis per cõſequẽtiam non ſigna ſcripſit liberorum nomina, & numerum vnciarum, & ſigna rerum.Et cum ea legata,fideicommiſſa,& libertas relinqui potuerunt: quod teſtamentum primum conditum a teſtatore non tollet,niſi teſtator expreſſe declaret coram ſeptem teſtibus, illud teſtamentum non valere:& ſecundum teſtamentum faciat perfectum: vel non ſcriptam perfectam voluntatem. de hoc a princi. vſqꝫ ad.§. quia vero,vbi tractatur,ꝙ diuiſiones bonorum liberis a parentibus factæ valent,dummodo ipſorum filiorom ſubſcriptiones interuenerint:vel ipſius parẽtis ſubſcriptione inter filios interueniẽte. de hoc ſupra de trien.& ſe.§.& ꝙ ſæpe,poſita C.fam.herc.Auten.ſi modo.

De reſtitutione fideicommiſsi.

Differunt hic tit. & ſupra de reſti.& ea quæ pa.& illum infra de reſtit.fidei.no.fac.quia in iſto fit reſtitutio in morte reſtituentis:item eorum quæ ſuperſunt.In ſuperiori autem fit ſtatim,vel prout luit teſtator.Item omnium excepta quarta,vt colligitur infra eodem.§.nobis.in princ. Inferior autem de reſti.fidei.no.dict.de quodam teſtamento & codicillo in quo ſingularia fuerunt relicta legata, & per fideicom. fuit rogatus qui habuit, vt non alienet. Non principaliter de reſtituendo, ſed ſi alienet, vt ad aliquem perueniat:vt in rubrica patet.

De priuilegijs dotis mulieribus hæreticis non præſtandis.

Hæretici appellantur,qui non ſunt membrum eccleſiæ ſanctæ catholicæ,& qui ſanctam communionem in ſancta & catholica eccle-

ſia a ſacerdotibus non recipiunt. Et priuilegia catholica tantummodo conceduntur non hæreticis, niſi fuerint reuerſi ad fidem. de hoc C. de hære.l.iij. & C.de Iudæ.l.fina.Inno,capitul. ex literis. de priuileg.

De nauticis vſuris.

Hăc legem quidam non habent, & ego dixi de hac materia ff.de naut.fœn.pag.75

Hæc conſtitutio innouat conſtitutionem, quæ præſcriptionem centum annorum venerabilibus locis declarat.

Hæc conſtitutio, ſcilicet quæ eſt ſupra, vt eccleſ. Roman.ſecundum Ioann.vt legitur in Nouel. nam dicit illam generaliter loqui in omnibus eccleſijs:& ideo generaliter corrigit. Sed Accurſ.hic ſuper rubro intelligit eam tantum de Romana eccleſia & alijs ei ſuppoſitis:vnde dicas hic fieri mentionem de ea quæ eſt C.de ſacroſanct.eccleſ.l.fi.Superior autem in eccleſ. Ro. &c.remanet in firmitate ſua: & hoc probatur iure Canonico,extra de præſcript.vigil.

De litigioſis, & decima parte litis ab actore cautela præſtanda.

Iſte titulus habet tres partes: Primo,ponit de litigioſ.de quo dixi ff.eod.Secundo ponit,& conſulit reo contra actorem in præſtatione cautionis de lite proſequenda, & finienda,in decima parte quantitatis in libello comprehēſę, ſi apparuerit iniuſte litem mouiſſe.in.§. ad excludendas. Tertio conſulit reo contra actorem in actione ſeu lite proſequenda, & ſententia obtinenda, etiam lite non conteſt.in .§.omnem vero.

Vt neq; miles, neq; fœderatus obſeruetur domui priuatæ, aut poſſeſsioni alicuius.

Nemo milites ſeu fœderatos in propria domo vel poſſeſsione retinere debet,vel occultare,vt proprijs vtilitatibus obediant. Sed intra xxx.dies ab huiuſmodi legis inſinuatione eos expellere debet: vt infra eod.per totum.

Vt diuinæ iuſsiones ſubſcriptiones habeant glorioſiſsimi Quæſtoris.

Diuina iuſsio debet glorioſiſsimi quæſtoris ſubſcriptionem habere,qua contineatur, inter quos, & ad quem Iudicem, & per quam
fuerit directa perſonam. Et dicitur Iuſsio,id eſt,priuilegium,in quo Iuſsio.
aliquid iubet, vel concedit in fauorem. In commiſsionibus cauſarũ forte eſt aliquid obſeruandum ſecundum gloſſ.hic:quis autem dica
tur Quæſtor ponit hic gl.& di.ff.de offi.quæſtor.& erat Quęſtor qui Quæſtor.
hodie dicitur Cancellarius: vt no.gloſ.C.de diuerſ. reſ.l.fin. vbi de Cancellarius.
materia huius tituli.& Spec. de reſcript.exhib.§.an igitur.ver.item q̄ non eſt ibi ſubſcripto.

In medio litis non fieri ſacras formas, aut ſacras iuſsiones: ſed ſecundum antiquas leges generales lites decidi.

Iudices ſacras conſtitutiones, in medio litis impetratas non debent ſeruare:ſed ſecundum leges generales examinare,& iudicare. Fallit in quatuor caſibus, in quibus licet lite pendente a principe ſacras iuſsiones impetrare, quæ debent in ſcriptis fieri,infra eod.§.de hoc.in c.j.vt lit.pend.

Vt cum de appellatione cognoſcitur ſecundum illas leges debeat iudicari:quæ tempore latæ ſententiæ obtinebant:non ſecundum eas,quæ poſtea promulgatæ ſunt:& de alijs capitulis.

Prima pars clara eſt, & expeditur vſq; ad.§.ſed hoc. Et de alijs capitulis,&c.quæ ſunt quatuor:nã quinq; partes habet hæc conſtitutio,licet multa incidenter alia dicat. Primum capitulum tractat de renuntiationibus allegationum, & dilationum.§.ſed hoc. Secunda ponit cauſas legitimas exhæredationis in.§.aliud.vſq; ad.§.hæc autem. Tertia pars ponit q; hæredes, affines,propinqui,& coniuncti defuncti, & eius fideiuſſores non debent moleſtari occaſione debiti defuncti.in.§.hæc autem. Et ſumitur inde Autent. ſed nec ante.quæ ponitur ſuper l.fi.C.de ſepul.viol. Quarta ponit de eo qui conſtituit vel ſpopondit pro alio obligato,in.§.ad hæc.vſq; ad fi.& exinde ſumitur Autent.ſi quando,C.de conſti.pecu.vbi de hoc.

Vt liceat matri & auiæ,& alijs parentibus,poſt legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerint reſiduam facultatem ſuam diſponere: & alia capitula plura.

Prima pars expeditur vſque ad.§.ad hoc autem,& illud.Et ſumitur hinc Autent.excipitur,C.de bonis quæ lib. Et alia capitula,&c. hæc expediuntur ab inde per totum. Ex.§.ad hoc.ſumitur. Autent. item ſi quis.C.de na.li. Ex.§.quia vero.ſumitur Auten.maximis.C. de nup.De materia.§.quid vero.ponitur in Autent. præterea.C.vnde vir & vxor.In.§.quia vero.tractatur ex quibus cauſis permittitur celebrari diuortium,vſque ad finem.

COLLATIO IX.

De hæreditatibus ab inteſtato venientibus: & de agnatorum iure ſublato.

Agnati, & cognati cõcurrunt.

Hic incipit collatio nona: licet quidam habeant in conſtitutione ſuperiori principium huius collationis. Et erat vſq; ad tẽpus huius legis inter deſcendentes differentia,vt emancipati de iure ciuili non ſuccederent, licet iure prætorio

ſic:vt Inſti.de hære.ab inteſt.§.emancipati. Item qui erant nepotes ex filiabus ſuccedebant cum diminutione: vt C.de coll.l.illam. Licet hoc etiam ante hanc legem ſit correctum.ſupra de trien. & ſe.§. neque. Ex tranſuerſali autem cognati iure ciuili non admittuntur: ſed nec iure prætorio,niſi poſt agnatos:vt patet Inſti. de ſuc. cog. in princ. Omnes ergo prædictæ differentiæ,& aliæ, ſi quæ ſunt,hac cõſtitutione tolluntur. Et hodie hoc modo ſucceditur: Res inteſtati recipit gradus inferiorum: Qui ſi defuerint,ſubit hinc gradus anteriorum: Cum patre ſuccedant fratres ab vtroque parente: Nec tamen hos comitatur auus patre deficiente: Fratres ex uno,fratres remouet ab vtroque: Illorum ſoboli bona deferimus patruo: Poſt fratres,ſobolemq; ſuam, quo quenque priorem Noueris eſſe gradu, de iure ſcias potiorem.

Vt ſponſalitia largitas ſpecialis ſit contractus: & de diuerſis capituli nuptijs proprie.

Sponſalitia largitas dicitur hic improprie,id eſt,donatio:proprie enim diceretur quod donaret ſponſus ſponſæ. ſed hoc fit ad recompenſationem dotis,vt hic ſubijcit.& ſupra de æqua.do.§.j.De hoc in Auten.eo decurſum.C.de do.ante nupt. Et dicitur ſpecialis contractus,quia per ſe contractus eſt, vel quia habet in ſe aliquid ſpeciale: nam cum aliæ donationes exigant inſinuationem, ſi fiant vltra quingentos ſol.Inſtitu.de do.§.aliæ. & hæc eadem etiam olim exigebat C.de dona.ante nup.l.fi.§.ſimiliq; modo.niſi eſſet minor fœmina.C. de donat.ante nupt.l.minoribus.tamen hæc hodie non exigit, & ſic alijs non connumeratur, id eſt, non aſsimilatur in hoc. Item nec in hoc: quia illa eſt ſimplex ob cauſam ff.de don.l.in donationibus ſimplicibus. Sunt:& alia capitula plura,de quibus hæc conſtitutio tractat, quæ non curo proſequi:quia iſtud eſſet legere conſtitutionem. Spõſalitia largitas.

De alienatione,& emphyteuſi,& locatione,& hypothecis,et alijs diuerſis contractibus in vniuerſis locis rerum ſacrarum.

De hoc dixi ſupra de non alie.Et de eccle.re.immo. non alie. de hoc per Doct.in l.ſancimus,C.de ſacroſan.eccl.& in toto titu. extra de re.eccl.non alie.

Vt iudices non expectent ſacras iuſsiones,ſed quæ videntur eis decernant.

Iudices vt exonerent ſe, & ratione odij euitandi relationem ad principem facere prohibentur, ſed ipſi per ſe debent ſecundum iuſtitiam pronuntiare. Et ſi fuerint duo,vel plures iudices, & diſcordent, omnes ſuam debent ferre ſententia. de hoc in l. Pomponius ſcribit.§.iiij.ff.de re iudi.& in l.tunc autem. & l.duo ex tribus, eod. titu.& in l.item ſi vnus §.item ſi plures ff.de arb. & C. quan.prouo. non eſt nec.l.cum magiſtratus. De quo de re iud.c. fin. & ij.q.vj.§. diffinitiua,verſ.item plures. Relationẽ facere principi.

Vt litigantes iurent in exordio litis, quia neq; promiſerint dare iudicibus, neque dabunt: & de ſportulis: & vt quæ iubentur referendarij compleant, & non miſceant ſemetipſos cauſæ, & per ſe exequantur.

Ex hoc principio ſumitur Auten. principalis poſita ſuper l. ij. C. de iur. calum. quæ addit certam formam præſtationis iuramenti de calumnia. Et expeditur hæc pars vſque ad. §. & hoc quoq;. vbi incipit ſecunda pars, quæ tractat de ſportulis: de quibus dixi C. de ſpor. & de his habetur Inſtitu. de act. §. tripli. Tertia pars tractat de referendarijs: & quod ſit eorum officium: de his dixi ſupra de referenda. ſa. pa. col. ij.

De eccleſiaſticis titulis, & priuilegijs.

Titulus. Titulus dicitur dignitas, vnde Ouidius. Gratulor Oechaliam titulis accedere noſtris. Item titulus, id eſt, ſcriptura quædam C. de his qui poſſ. l. j. Item titulus appellatur eccleſia. lxxx. diſt. c. ij. lxx. di. epiſcopi. Et dicitur titulus canon. l. diſt. ſi quis diaconus. Item dicitur tractatus ff. de poſtu. l. j. Item dicitur actio titulus C. fam. herciſc. non eſt ambiguum. Item titulus, id eſt, ſubſcriptio, quæ ſic vulgo appellatur. Item titulus, id eſt, priuilegium: & ſic accipitur hic. Et quod ſubijcit, Priuilegijs expoſitiue exponitur. Et, pro id eſt. De hoc per gl in c. ſi. de offi. archipreſ. Et confirmat hic princeps ſanctas regulas in ſanctis quatuor concilijs expoſitas, & præcipit pro legibus obſeruari, & ſedes ordinat, & omnia priuilegia eccleſijs & venerabilibus locis indulta confirmat. De hoc in c. j. de iur. calum. & in l. ij. C. de epiſc. & cler. & in Auten. ibi poſita.

Vt fratrum filij ſuccedant pariter ad imitationem fratrum, aſcendentibus etiam extantibus. Et vt mulieres non inſinuata antenuptiali donatione non lædantur: non inſinuans autem vir, vel ſi competat nuptiale lucrum eo non fruatur. Et rurſus vt mulieres non ſecundo nubentes dominæ ſint partis ſponſalitiæ largitatis, quantum pars facit vnius filij. Et vt ſimiles ſint pœnæ vtriuſque ſexus, dum ſine cauſa rationabili repudium mittatur.

Quatuor habet partes, in quibus quatuor corriguntur leges. Prima expeditur vſque ad. §. illud. & corrigit l. ſupra de hære. ab inteſt. §. ſi autem defunctus. in ſi. §. Secunda pars eſt, Vt mulieres, &c. in. §. illud, vſq; ad. §. quia vero mulieres, & corrigit l. ſupra vt ſpon. lar. in

princip.& ſumitur hic Auten.eo.decurſum.C. de donatio. propter nup.Tertia pars eſt,Et rurſus,&c.in.§.quia vero mulieres.& corrigit l.ſupra neque virum, quod ex dote.§. præterea, vbi non diſtinguebat.Quarta pars eſt,Et vt ſimiles, &c.in.§.ſi. & corrigit l. ſupra vi lic.ma.& auiæ.§.quia vero legem.

De reſtitutione fideicommiſſi nomine familiæ, quod vſq; ad quartum gradum locum habet: & q̄ familiæ nomine nurus etiam continetur.

Huius tituli ſenſum accipe ex rubrica: & ponit tantum de vno teſtamento in quo multa ſunt diſpoſita: & de quodam codicillo, de hoc dixi ſupra de reſtit.fideicom.

Vt nulli iudicum liceat habere loci ſeruatorem, niſi certis in cauſis diuina conceſſerit iuſſio.

Regulariter nulli licet loci ſeruatores vel ſimiles per prouincias mittere. Fallit ſi diuina iuſſio emanauerit ex cauſis incertis:de quibus infra eod. Seruator loci.

Vt differentes iudices audire interpellantium allegationes cogantur ab epiſcopis hoc agere: & quando in ſuſpicionem habuerit iudices, pariter audiat cauſam, & ciuitatis epiſcopus. Et de cautela alia quam omnino oporteat epiſcopum agere.

Epiſcopi debent iudices ad iuſtitiam faciendam compellere, aut per ſe,aut per literas ad principem directas. Et iudice exiſtente ſuſpecto, adiungi ſibi debet epiſcopus. Litigator autem principem adiens priuſquam adeat iudicem,vel epiſcopum,eſt puniendus: de hoc in l.apertiſſimi C.de iudi.& in c.cum ſpeciali, de appel. & c.ſi quis cõtra.de fo.compe.Item epiſcopus de iniuſtitia iudicis,& læſione ſubditorum iudicare debet:& læſo damnum facere emendari.Itẽ in ciuitatibus in quibus ſunt iudices ſubditi,adire debent defenſorẽ, qui inter eos debet iudicare.de hoc ſupra de offi.quęſt.§.ſi vero ſortan.& extra de offi.ord.irrefragabili.& viij.q.iij.cum ſcimus. Magnū priuilegiū epiſcoporum, & præeminentia.

De vſuris nauticis.

De hoc habuimus ſupra vnū ſimilẽ titulum:& dixi C. eod.& tractatur in Auten.ad hæc C.de vſur.Sed iure canonum etiam in nautica pecunia eſt prohibita vſura:vt in c.nauiganti.in princip.de vſur. Nautica pecunia.

De interdictis collegijs hæreticorum.

Alias eſt, de collectis hæreticorum:& redit in idem: quia dicuntur collecti, cum collegia faciunt: quod hic prohibetur: dixi C.de hæret. Collecti.

De raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt.

Rapta mulier. Mulier rapta ſubſtantiam raptoris lucratur, niſi nupſerit raptori: quo caſu ad ſuos parentes deuoluitur, ſi tali matrimonio nõ conſenſerint: alias ad fiſcum debet pertinere. de hoc etiam in l. raptores C. de rap. vir. & C. de epiſco. & cleri. l. raptores. de hoc per Dy. in regula, ſcienti, lib. vj. de hac mat. in c. fin. de rap. & ibi not.

De collatoribus, & alijs capitulis.

Diſpoſitiones, & denuntiationes collationum per ſingulas prouincias, & ciuitates collatoribus fieri debent, quomodo tributa ſoluenda, & qua menſura: & exemplum earum debet fieri parentibus. infra. §. hæc. Et dicuntur Collatores, qui publica vel fiſcalia tributa, quæ Collationes vocantur, ſoluunt. Et qui iſta talia colligit, dicitur Exactor tributorum, vel Collector. Item executores in prouincias miſſi exactiones inchoare non debent, niſi prius coram prouinciæ præſide mandatum inſinuauerint: hoc & in priuatis negotijs ſeruando. Et executores, ſeu exactores, nullam in cauſis priuatis executionem committere debent. Item exactores iuſtis ponderibus, & menſuris vti debent. De hoc vſque ad. §. iubemus. Sunt & alia capitula ſub hoc tit. comprehenſa.

Collatores

Exactor.

De ſanctiſsimis epiſcopis, & Deo amabilibus, & reuerendiſsimis præsbyteris &, clericis, & monachis.

De ſanctiſsimis epiſcopis: & de hoc infra eo. vſque ad. §. clericos Reuereodiſsimis presbyteri: de hoc infra eo. §. clericos. vſq; ad. §. iubemus. Monachis: de hoc dicitur infra, eo. §. iubemus. vſq; in finem.

FINIS AVTENTICORVM.

CODICIS DIVI IVSTINIANI SACRATISSIMI *Imperatoris repetitæ prælectionis.*

LIBER X.

HI tres libri Codicis, qui ſequuntur, ab alijs nouem ideo ſeparati ſunt, & ſeorſum poſiti, quia tractant de iure publico, & nunquam leguntur in ſcholis: ideoq; eorum materia rarior, & non immerito ab alijs ſegreganda, ne grauarentur rudes iuris tyrones, & ſtudioſi: vt dicit glo. Inſtit. de iuſti. & iur. §. fi.

De iure fiſci.

Supra libro nono incœpit tractare Imperator de iure publico, quod eſt circa crimina: nunc de iure publico circa bona a fiſco que

renda. Vel ſecundum Azo. id ſumma huius titu. traditum eſt in præcedentibus de iuribus priuatorum: nunc videndum eſt de iure fiſci. Et dicitur Fiſcus ipſa imperialis, vel imperij camera: non dico patrimonij Imperatoris, C. de quadri. præſcripi. l. bene a Zenone. in prin. Quid tamen ſpecialitatis habet fiſcus: hoc Cæſaris & Auguſtæ ratio ne ſolet habere ff. eo. l. fiſcus. §. fi. Et dicitur quaſi fixus, id eſt, firmus: quia ſemper eſt diues, & ſoluendo ff. de fund. dot. l. ij. Vel dicitur fiſcus, id eſt, ſaccus, de quo in gl. in l. prouincijs. §. fiſcus, infra de numera. & actu. lib. xj. Et differt hic titulus ab illo, de priuil. fiſc. quia hic de ſpeciali iure & communi, quod habet fiſcus, dicit, de communi infra l. j. ij. & iij. de ſpeciali dicit in lege prohibitum. Alibi autem de communi tantum. Item hic titulus eſt generalis ad omnes ſequentes. Fiſcus.

De conueniendis fiſci debitoribus.

Debitor debitoris non poteſt conueniri a fiſco, niſi principali diſcuſſo. Differentiam autem in conueniendo debitorem inter fiſcum et priuatum gloſſa tangit hic, & melius in l. j. ſupra quando fiſc. vel priuat.

De fide inſtrumentorum, & iure haſtæ fiſcalis, & de adiectionibus.

De inſtrumento facto uel omiſſo in contractu fiſcali dicit infra l. ij. & iij. Et de iure haſtæ, &c. id eſt, venditione quæ fit ſubhaſtatione, quando fit a fiſco, id eſt venditio, quæ facile conuelli non debet: vt ſupra de remiſ. pig. l. ſi hypothecas. Et quod adiectionibus ſubijcit, dic vt infra l. ſi tempora. Haſta fiſcalis.

De venditione rerum fiſcalium cum priuatis communium.

Ratione partis fiſcus poteſt vendere totum: de hoc ſupra, de comm. rer. al. l. j. & in l. res. §. j. ff. de iure fiſc. quæ eſt notabilis ad hanc materiam.

Ne fiſcus rem quam vendidit euincat.

Rubrica continet ſummarium eius, quod dicitur in nigro.

De his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt.

Qui aurum fiſcale mutuo ſumpſit ſine principis licentia, & qui dederit, pœna tenebitur: de qua infra l. ij.

Pœnis fiſcalibus creditores præferri.

Licet in contractibus fiſcus præfertur alijs creditoribus: quia ad debitorem peruenit pecunia: ſed ſi eſt creditor fiſci ex delicto, certe alijs eius creditoribus ex cõtractu fiſcus non pfertur, vt hic dicitur.

De fiſcalibus vſuris.

Ex mora pœnæ non accedunt vſuræ: de hoc de magi. conuen. l. fi. & ff. de vſur. l. cum quidam. §. fiſcus, & de iure fiſ. l. ſi fiſcus.

De ſententijs aduerſos fiſcum latis retractandis.

Si ſententia lata eſt contra fiſcum, poteſt reuocare intra trienniū, ſi non interuenerit præuaricatio, vel fraus. Si vero hoc interuenerit, etiam poſt triennium: de quo hic eſt bona & ſubtilis gloſſa.

De bonis vacantibus, & incorporatione.

Bona vacantia dicuntur hæreditatis iacentis, quæ nondum eſt adita, quia nullo modo habet hæredem: de quo infra eo. l. *vacantia*. Talia bona vacantia ſpectant ad fiſcum, non ad ciuitates etiam priuilegium habentes: et ſi occupauerunt, ab eis auferuntur. infra l. j. de hoc ff. de iure fiſci. l. j. Sunt tamen quædam perſonæ, quæ præferuntur fiſco, quas ponit infra l. j. §. legitimo. Et ſi res fiſco deferatur, primo debet ſolenniter examinari per procuratorem Cæſaris. Secundo incorporari cum autoritate procuratoris fiſci: de quo in l. ſi quādo, vbi glo. & l. fi. infra eod.

De delatoribus.

Dixi de bonis vacantibus, nunc de eorundem bonorum delatoribus. Et no. ꝙ Deferre dicitur multis modis. Primo, id eſt, qui aliquid affert: vnde dicitur, hæreditas defertur: vt ſupra de Carb. edict. l. ij. Item accuſare de quolibet crimine: vt C. ad leg. Iul. repet. l. iubemus. Item bonorum nunciator. ff. de diuerſ. & temp. l. intra. & ita hic. Item deferre ſcilicet honorem ſupra de epiſ. & cler. l. presbyter. Hic autē ponitur pro delatore bonorum iniuſto, vel iuſto. Et eſt iniuſtus ratione perſonarum, etiam ſi probet: vt infra l. fi. Item prohibentur aliqui deferre propter honorem, vt clariſſimi. Item veterani. Item milites propter honorem ſtipendiorum. Item propter ſexum, vt mulieres. Item propter damnationem, vt qui fuſtibus cæſi ſunt, & in opus publicum damnati ſunt. Item in metallum damnati ſunt. Et differt hic titulus ab illo, infra de his qui ſe deter. quia ibi ſe, hic alios deferunt.

Deferre. *Iniuſtus delator.*

De petitis bonorum ſublatis conſtitutio Gregoriana.

Quidam tex. habent Bonorum, & tunc dic, de petitis, id eſt, petitionibus. Alias deeſt, & tuncpone Petitis materialiter: vel ſubaudi rebus, ſiue bonis. Et tractatur hic quomodo bona quæ deferuntur in fiſcum nemo pōt ſibi impetrare: & quod cōceſſio facta ad petitionē alterius, non valet. Secus ſi fieret motu proprio Principis, infra l. j.

Fiſcalia bona.

De his qui ſe deferunt.

Dixit ſupra de delatoribus, quando alius defert alium: hic quando ſeipſum. Nam qui grauatus eſt de reſtituendo non capaci, ſi ſe deferat, lucratur tertiam: vxor vero defuncti non capax ſe deferens lucratur dimidiam. infra eo. l. j. & in l. edicto. §. cū autē ff. de iure fiſci.

Si liberalitatis imperialis ſocius ſine hærede deceſſerit.

Inter ſocios imperialis libertatis factę etiam inter viuos eſt locus iuri accreſcendi, etiam poſt dominium vtriꝗ; quæſitum. Et dicitur

Socius liberalitatis imperialis,cui communiter aliquid ab Imperatore donatum eſt.Nam ſi talis ſine hærede relicto deceſſerit,ad conſortem potius ſolatium,quam ad perſonam aliam pars deſcēdentis perueniat. infra,l.vna. Socius imperialis liberal.

De theſauris.

Inter cætera iura fiſcalia eſt theſaurus:ideo de hoc.Nam quærere theſaurum proprio loco omnibus licet. In alieno vero ſuo nomine minime licet.Et ſi theſaurus inuentus fuerit a fortuna, inter inuentorem & dominum diuiditur:de hoc dicitur Inſtit.de rer. diuiſ.§. theſauros.& in l.iij.§.ſi in locis ff.de iur.fiſ. & quid ſit, ponitur ff. de acquir,rer.domin.l.nunquam,& ff.ad exhib.l.theſauros.

De annonis & tributis.

De alio iure fiſcali dicit,& dic,de annonis & tributis,id eſt,de tributo,quod præſtatur pro annona militum,vel equorum.Vel dic,annona in ſpeciebus,tributa in pecunijs.Nam datur annona in ſpeciebus,tributum in auro,& argento,& ære.Et dicitur Tributum quicquid tribuitur,ſed ſpecialiter quod Principi datur.Et eſt ſciendum, ꝙ tributum aliud eſt capitis ff. de cenſib.l. fin.aliud agrorum.infra,eod.l.j.& vtrunque Italicis & quibuſdam alijs remittitur ff. de cenſ. l.j.ſupra,de epiſcop.& cleri. de his. Et ſecundum tributum capitis eſt pro mare integer aureus,pro fœmina medius aureus, ar. de cenſ. l.fi.& infra,eod.l.fin.Nomine prædij præſtatur quantitas frumenti vigeſima in partibus non remotis.infra de ſuſcepti.l.modios.pro ſingulis libris argenti quinq; præſtantur aurei. infra de pretio ꝙ theſ. infer.l.j. Et differt hic tit.ab illo ſupra de anno. & trib. quia ibi de his quæ pro ſalarijs dabantur officialibus,hic fiſco,Item ab inferiori proximo,vt ibi not. Tributum.

De indictionibus.

Dixit ſupra titulo proximo de duplici munere patrimonij,vt no. in l.indictiones.ſupra tit.j.Nunc proſequitur de altero, ſcilicet de indictionibus,id eſt,eo quod perſonis pro patrimonio imponitur: dicta Indictio,quia indicebatur prouincijs per ſingula luſtra, auri primo,argenti ſecundo,æris tertio luſtro:vt in Auē.de collat. in prin, & in fi.& ex ea fit connumeratio indictionis,quæ fit hodie in inſtrumentis:de qua per glo.in c.inter dilectos, de fi.inſtrum. Et vocatur hoc tributum indictum. infra l.j. quia vltra ordinarium cannonem qui rebus imponitur ei præſtatur per ſingula luſtra. Et ponit hic gl. qualiter fit connumeratio annorum domini per diuerſas ſectas; dic vt in ea. Indictio.

De ſuperindicto.

Differt a proximo ti. quia ibi propter fertilitatem, vel propter aliam publicam vtilitatem,vel neceſsitatem:hic quando aliqua prędia erant deſerta:vt in Auten.de collat.§.ſi vero aliquando. Ab hoc excuſator eccleſia:vt ſupra de ſacroſan.eccl.l.placet.& l. ſilentiarij. Et in ſacris militans: vt infra de ſilent.l.j.& de apocryſarijs.l.iiij. & infra de excuſ.mu,maximarū,et de canone ſacr.lar.l.ſi ꝑceperit,Sed

Superindiſtum, ſecũdum Plac. Superindiſtum dicitur, quod propter fertilitatem inducitur, vel neceſſitatem pub. extraordinarie non per luſtra: Indiſtio autem vel Indiſtum quod per luſtra: vt ſupra titu. prox. de hoc Bal. in l. fi. C. fine cen. & re.

De exactoribus tributorum.

Ducenarij. Dixit quæ tributa præſtanda ſunt, & a quibus: nunc qualiter, & per quas exiguntur, qui dicebantur Ducenarij, quia ducentos exigebant: vel quia ipſi tot erant numero: vel Centenarij, ſiue Sexagenarij: quod expone, vt ſupra habetur: & alia nomina prout diuerſificantur officia. infra de apo. pub. l. pen. & ſupra, de iure fiſc. l. prohibitum. & l. ſuper creandis. & publicani ff. vi bon. rapt. l. ij. §. publicanus. & Opinatores: vt infra, eod. l. miſſi. & in prouincijs pertinet ad rectorem prouinciæ tributa exigere. l. in fiſcal. infra eo.

De ſuperexactoribus.

Superexactores dicuntur, qui ultra q̃ debetur nomine tributi exigunt: & tales tenentur in duplum, & propter conſuetudinem capitaliter puniuntur. infra l. j. & debet reſtitui protinus ei, a quo exactum eſt: de quo in l. ſi bene. ff. de vſur. & in l. fi. ff. quod metus cauſa.

De capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſa.

Qui fiſcalibus debitis per contumaciam ſatisfacere differunt, eorum res diſtrahantur poſt duos menſes a die captionis ff. de re iudi. l. debitoribus. Item ſeruatur ſolennitas, de qua ſupra de fid. inſtrumẽ. & iure haſtæ fi. l. j.

De apochis publicis, & deſcriptionibus curialium, & contributionibus ciuilibus.

Apocha ſoluenti, datur Antipocha ſuſcipienti, vt dicit glo. & ſupra de fide inſtrum. l. plures. & ſupra qui pot. in pig. l. pe. Et tractatur hic qualiter debet fieri apocha de recepto a theſaurarijs, vel ſuſceptoribus, & deſcriptoribus, ſcilicet bonorum quæ vocatur Extimum: quas faciunt princeps cogentibus diuerſis negotijs: vnde & illud: Exijt edictum a Cæſare Auguſto ut deſcriberetur, &c. Et illa debet fieri per ſingulos ordines, id eſt, per omnes homines, magnos & paruos. infra l. j. omnes enim ſoluere debent: vt ſupra de anno. & trib. l. in fraudem. Et de contributionibus, id eſt, tributorũ ſolutionibus, quas faciunt tributarij curiati: ad quod ſupra de ſuſcep. l. ſuſceptores præſentibus. — Cõtributio

De canone largitionalium titulorum.

Iſtam rubricam expone: id eſt, de regulari præſtatione tributorũ, quæ fiebat per ſcriptores: Largitiones enim ea dicuntur, quæ prouinciales fiſco largiuntur, et dependunt. Et dicuntur Tituli: quia ſpecialibus titulis, id eſt, literis breuibus, vel chartis leguntur: vt ſupra de conuen. fiſ. de. l. fi. & ſupra de ann. & tri. l. iij. — Largitiones. Tituli.

Ne operæ a collatoribus exigantur.

Collatores, id eſt, prouinciales qui tributa præſtant, ad operas aliquas

quæ non tenentur: nam nec balnea præſidibus ſuccedere ſunt compellendi, ſupra ne tribu. laua. præſt. l. j. nec beſtias eorum commoda re, infra vt ruſ. ad mil, off. l. ij. &c. quod proſequere vt hic in gloſſ.

De immunitate nemini concedenda.

Si officialis alicuius profiteatur immunitatem, ſcribendo aliquem immunem ſua autoritate, illius ſupplicium flamma eſt. infra l. j. nec prodeſt immunitas talis: vt infra de cenſ. l. j. & ſupra de ann. & tri. l. in fraudem, & infra de agri. & cenſ. l. immunitati.

De conditis in publicis horreis.

Omnia quæ in horreis condita ſunt, id eſt, repoſita, debent prius & ante omnia expendi, vel dando militibus, vel vendendo: & antiqua conſumi, ꝙ aliquid tangatur de fructibus nouis: nec frumentum nouum prius vendi, niſi antea vendatur vetus. Item ſpecies in horreis publicis depoſitas nullus debet in ſuam vtilitatem conuertere.

Vt nemini liceat in emptione ſpecierum ſe excuſare: & de munere * ſcytomæ.

Quando vrgente neceſsitate famis, vel guerrarum, comparationes frumenti, vel ordei, aliarumꝙ ſpecierum prouincijs indicuntur, nullius poſsidentium excuſatio etiam priuilegiata auditur. Item ſi Reſpublica habet granum, vel aliud ad vendendum, omnes debent emere: nec aliquis excuſatur, licet ei neceſſarium non ſit. De ſecunda parte iſtius rubricę nil habetur in nigro: ſed in l. ij. ff. de vac. mu. ni. & de admi. re. ad ciui. pertin. l. fi. §. item reſponderunt Scytomas. Vbi gloſſ. dicit, quia Scytoma eſt munus publicum: vnde Scytomæ, qui id munus gerunt: & forte ſunt Scutarij: ſcytos enim pellis vel corium dicitur: vnde Scuticæ & Scuta: quia non ſine pellibus ſunt ſecundum Feſt. quod ex eo conijci licet: quia tex. in d. l. fin. §. item rę ſcripſerunt. dicit, Scytomas qui non ſegniter officio ſuo functi ſunt, immunes eſſe debere. & in l. ij. ff. de va. mu. ait: Sextumdecimum ætatis annum agentem ad munus ſcytomæ vocari non oportet.

* vide hic Alciatum, qui legit Sitocomię.

De collatione donatorum, vel releuatorum, aut translatorum, ſeu adæratorum.

Si tributarius non poteſt vti fundo, prout in cenſum deſcripſit: quia caſmate pro parte perijt, vel vites aridæ ſunt: illæ qui præeſt cenſui releuat: vt ff. de cen. l. forma. Ante tempora ergo Antiochi quædam erant releuata prædia, aliqua erant donata, vt nihil ſoluerent: aliqua adęrata, vt aliquid ęris ſoluerent: aliqua tranſlata in alium. Vnde Antiochus fecit, ꝙ omnia talia ſoluerent certum quid pro præterito & futuro: quod & Valentinus hic confirmat: vt dicit gloſſ. prima.

Releuata prædia. Donata. Adærata.

De collatione æris.

Pro ære poteſt ſolui aurum tanti valoris: intellige quando Reſp. ex hoc non læditur: vt not. ff. de ſolu. l. Paulus. Collatores ergo qui in vno luſtro æs ſoluebant, poſſunt dare aliquid pro ære, ſcilicet au-

rum:quod licet carius ſit, tamen facilius dant:Inſtitu. de act.§.huic. Vnde ſtatuitur, vt pro xx.libris æris ſoluant vnum ſolidum: id eſt vnum aureum.Inſti.de pœ.te.liti.§.ſi.

De diſcuſſoribus.

Diſcuſſor. Multis modis dicitur Diſcuſſor: Primo, qui inquirit publicos debitores,& redigit in ſcriptis:vt hoc titu.l.ij. Secundo,qui ſtatuit rerum pretia,ne vendantur nimis.ſupra de inde.l.nullus. Tertio, qui inquirit,et examinat facultates aliquorum pro imponenda collecta. infra de cenſibus l.per æquatores, & ita poteſt intelligi.l.j.huius tituli.& de eius officio loquitur ſupra de tut.& cura.illu.l.j.Quarto dicitur, qui deſertis agris quærunt colonos, & inquirunt an ſint idonei:vt infra l.fin.Item eſt operis diſcuſſor. ſupra de diuer.iudi.l.ſancimus.Alias dicitur Concuſſor, qui terret homines prætextu publici officij:dixi ff.de concuſſ.

Cõcuſſor.

De decurionibus,& filijs eorum:& qui decuriones habentur,& quibus modis,a fortuna curiæ liberentur.

Decurio. Decurio a decem dicitur.ff.de verbo.ſignifica.l.pupillus.§.decuriones:vt dixi ff.eod.tit.& differunt a curialibus: quia Curialis genus,Decurio ſpecies:vt d.l.pupillus.licet Py.dicit non eſſe inter eos differentiã,arg. ſupra.de inceſt.nup.l.cũ ancillis. & ſupra de epiſ.& cler.ſi quis presbyter. Item no.quia decurio habet honorẽ & onus. Honor, quia non torquetur,etiam finito decurionatu,& de quæſti.l.nihil.Item datus curiæ decurionum naturalis ſit legitimus: vt ſupra de na.lib.l.quoniam.De onere cõſtat.Quibus modis autem liberẽtur ab eo onere vel fortuna,ponit l.ſi.& hodie conſiliarij ciuitatum dicuntur Decuriones:vt dicit glo.ſuper rubro hic,quam not.

Si ſeruus aut libertus ad decurionatum aſpirauerit.

Libertus qui non habet ius annulorum aureorum,nec eſt reſtitutus natalibus,Decurio factus,cum pœna remoueatur a curia.infra l.j.Item ſi ſeruus ſcienter patitur ſe ad decurionatum vocari, remouebitur tantum.infra l.ij.

De prædijs curialium ſine decreto non alienandis.

Decuriones non poſſunt vendere bona immobilia ſine decreto iudicis:alias non valet venditio,& emptor perdit pretium,& reſtituit rem cum fructibus. infra l.j.& hoc ideo, vt Reſpu. diuites curatores habeat,quales ſunt decuriones.infra l.ij.

Quando & quibus quarta, pars debeatur ex bonis decurionum: & de modo diſtributionis eorum:

De prima parte rubricæ tractatur in lege prima & ſecunda: &

dic, Quando & quibus:ſcilicet, quando es hæres, non curialis:vel quando curialis,ſed non in totum. Et quibus debetur ſcilicet curialibus,infra l.ij.in princ. De ſecunda parte tractatur in l.fi. & aliquid in l.ij.ſcilicet qualiter diſtribuatur, id eſt, diuidatur inter curiam & hæredes,dic vt ibi. Decurionum bona.

De imponenda lucratiua deſcriptione.

Olim curialis non poterat vendere, ſed donare ſic l.fin.ſupra tit. ij.& quando donabat,fuit impoſita vna capella,ꝙ ille qui percipiebat ex donatione,vel alio titulo lucratiuo, deberet ſoluere quatuor ſiliquas: & iſta eſt deſcriptio quæ imponitur titulis lucratiuis. Hoc præmiſſo, Imperator dicit, ꝙ iſta deſcriptio imponitur poſſeſsionibus tantum,non hominibus, id eſt, mancipijs ſi alienentur, nec alijs rebus mobilibus.Item non habet locum in contractibus qui fiunt inter aſcendentes & deſcendentes:in alijs autem ſic. Et eſt differentia inter hunc titulum,& ſupra proximum, quia in ſuperiori tit. quarta totius rei datur curiæ,hic quatuor ſolidi tantum.Item illa quarta de omnibus rebus, hic de noualibus tantum:vt in princ.huius.Item de titulo ſucceſsionis tantum, hic de quolibet etiam inter viuos. Per quæ apparet, ꝙ quandoque vtraque deſcriptio concurrit, ſcilicet quando ſucceditur curiali ab extraneo.

De præbendo ſalario.

Rubrica interpretatur ſe ipſam:melius tamen dixiſſet:de non prębendo:vt patet infra l.vna. vel quia præſtatur conſentiente principe,de hoc ff.de decre.ab or.l.ambitioſa.

Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.

Omnes curiales reuocantur ad ciuitatem, & ad curiam: & locus in quo in rure habitant publicatur.infra l.j.

De municipibus & originarijs.

Municeps eſt genus, Originarius eſt ſpecies: vt not.gloſſ.in l.ciues.infra tit.prox. Eſt ergo municeps proprie qui ſubit munera,ſiue ibi natus ſit,ſiue non:ſed hodie etiam qui non ſubeunt, ff.ad mun l.j. Et dicitur Originarius ab origine patris, non ſua.infra eodem l.filios.& ff.eod. aſſumptio.§.j.vel ſecundum Azo. ſua etiam: vt infra eodem l.origine. Municeps. Originarius.

De incolis,& vbi quis domicilium habere videtur. Et de his qui ſtudiorum cauſa in alia ciuitate degunt.

Superiori titulo de originarijs,id eſt, de his qui contrahunt municipatum origine, principaliter dixit: vt patet per omnes leges illius tituli. Nunc generaliter qualiter iſto vel alijs modis. Eſt autem Incola,qui in aliquo loco habitat: dictus incola,id eſt, valde colens prouinciam, in quam ſe contulit, vtpote cum propter eam aliam reliquit: de quo multa vide per glo.in l.ciues,infra eod.vbi ponitur differentia inter Municipem,Incolam,& Ciuem. De ſecunda parte Incola.

habes in l.ij.& per Bart.in l.lex Cornelia.§.domum.ff.de iniur.

De muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium: & de interuallis.

Continuatio honorum & munerum impeditur inter patrem & filium.Sed neq; propterea excuſantur perpetuo: ideo dicit de interuallis,de hoc in c.ad extirpanda.de fil.presby.

De muneribus patrimoniorum.

Munus. Munus tributus modis dicitur:vno donum: ſecundo onus, vt hoc titu:tertio officium.ſic ſupra titu.prox.de verb.ſign.l.munus tribus.& l.inter donum.& l.munus proprie.& l.pupillus.§.munus.Itē munus aliud perſonale,aliud patrimoniale,& aliud miſtum. Perſonale eſt,quod fit cum ſolicitudine perſonæ:Patrimoniale, diſpendio rerum:Miſtum ex vtroq; prodit.ff.eod.l.j.& l.fi.in princ.&.§.patrimoniorum.&.§.miſta. dixi aliquid ff.de mun.& hon. & vide hic gl. ſuper rubro.

Quemadmodum ciuilia munera inducuntur.

Muneræ ciui. Ciuilia munera dicuntur omnia(vt ſupra tit.j.l.j.) in quibus inſpicitur perſona eius,qui imponit munus,uel indicit,q; habeat illud officium:vt ſupra de iur.fiſ.ſuper creandis.& de decur.l.ij.Secundo inſpicitur quod eſt,infra l.fi.Tertio perſona eius,cui indicitur: Quarto origo natalium: Quinto facultates:Sexto conſuetudo:ff.de mun. & hon.l.honor.§.de honoribus.Perſona,vt ſit habilis,vel non excuſetur. Origo, vt honores ingenuorum non deferantur liberto. ſupra ad leg.Iul.viſ.l.j.Facultas,vt ſit ſufficiens muneri adiuncto.Item ſeptimo,vt potiores eligantur.ff.de decu.l.honores. Et octauo quod dicitur infra l.ij. Nono, quod dicitur infra l.j.Decimo,quod infra l. penultima.In perſonalibus hæc conſiderantur:ſed in patrimonialibus non omnia.

De his qui ſponte munera ſubeunt.

Dixit de cogendis:nunc de ſpontaneis.Et dicas,q; immunis ſponte decurionatum ſuſcipiens, omnia munera decurioni iniungenda ſubire cogitur, niſi pacto iuuetur: vt infra eod.l.j.Sed aliud munus ſuſcipiens in alijs non præiudicat:vt infra l.ij.

De his qui à principe vacationem acceperunt.

Titulus eſt clarus.

De vacatione publici muneris.

Dictū eſt ſupra quod a ſolo principe concedatur vacatio: hic quæritur,nunquid conceſſa aliquid operetur. Et dic Munus aliud Publicum, quod in adminiſtranda Repub. ſine titulo dignitatis ſubimus.ff.de mun.& hon.l.honor.§.j.Aliud Priuatum, quod etiam publicum eſt quo ad quid:vt Inſtitu.de excuſ.tut.in prin. Et dicitur,q; vacatio ſimpliciter conceſſa non porrigitur ad munera ordinaria. Et dicuntur Ordinaria,quæ imponuntur lege,ſenaſconſulto,& con-

(Margin: Munus publ. Priuatum. Vacatio.)

ſtitutione pincipis. Alia dicuntu Extraordinaria, de quibus infra de mul. & in quo loco l.ij.

De decretis decurionum ſuper immunitate quibuſdam concedenda.

Sicut decretum ſuper multis alijs imponitur, vt ſuper alienatione prædiorum curialium, & ſuper eligendo ſyndico vel actore. ff. quod cuiſque vni. l. nulli. vel alio officiali. ſupra de decur. l. ij. Item ſuper ſalarijs medicorum. & magiſtrorum liberalium artium. ff. eod. l. iij. Item ſuper bannis, & ſtatutis, ff. eod. l. fina. Ita & ſuper immunitate concedenda vt hic.

De excuſationibus munerum.

Caſus ponit, propter quos quis excuſatur. Et eſt Excuſatio alicuius iuſtæ cauſæ allegatio, propter quam artari non debet ad ſubeunda munera. ff. de vac. mu. l. j. j. reſponſo. Et diſtingue, quia excuſatio aliqua Temporalis & Perſonalis: vt ſupra de vac. mu. l. his qui. & l. honoribus. §. j. Alia perpetua. ff. de de uac. mu. l. pen. in princ. Itē alia Plena, cum a muneribus tantum perſonalibus excuſatur, non autem ab honoribus. Plenior, cum etiam ab honoribus, non a principalibus. ff. de va. mu. l. ij. §. qui patrimoniorum. & l. pen. §. duo. Pleniſſima, quando a quibuſdam patrimonialibus excuſatur, ff. eod. l. his honoribus. §. angarias. & de mune. & hono. l. fi. §. pen. Sed ab omnibus aliquem excuſari non meminit Py. ſe legiſſe, cum etiam Imperator, & Auguſta quædam talia ſubeant: vt infra de quib. mun. l. ij. & ſupra vt in emp. ſpe. l. j. ſed eligitur. ff. de iur. immu. l. ſemper. §. licet. & infra, de priu. eor. qui in ſa. pa. l. iij. & infra de profeſ. l. medicos. Quibus caſibus excuſatur a mune.

Quibus muneribus præſtationibus nemini liceat ſe excuſare.

Hic titulus differt ab eo ſupra de immu. ne. conced. quia ibi ſpecialiter de immunitate tributorum: vel ibi oſtendit, in quibus caſibus ſpecialiter immunitas concedenda ſit: hic autem generaliter, in quibus non poteſt aliqua excuſatio opitulari.

Qui ætate vel profeſsione ſe excuſant.

Quidam habent hic, Qui ætate, &c. alij, qui profeſsione. & infra in l. manifeſt. habetur, qui ætate. Sed certe profeſsio ſola non excuſat: ſed ætas ſola. Nam ſtudentes habent immunitatem a muneribus perſonalibus vſque ad xxv. ann. infra l. j. & liberantur a perſonalibus muneribus: non autem patrimonialibus. infra l. ij.

Qui morbo ſe excuſant.

Hic perpetuo, vel ad tempus excuſat, prout temporalis, vel perpetuus. ff. de excu. tu. l. non ſolum. §. fin. & ff. de va. mun. l. pe.

De his qui numero liberorum, vel paupertate, excuſationem meruerunt.

Hic tit. & ſuperiores non ſuperfluunt ad tit. v. libri Codicis: quia

ſbi quo ad tutelam ſolum,hic quo ad munera.De prima parte rubri cæ loquuntur omnes aliæ leges,præter l.cum facultates,& l.eos,quę tractant de ſecunda parte.

De profeſſoribus & medicis.

Profeſſores dicuntur doctores qui profitentur & docent ſcientiam,ſiue Romæ ſint, ſiue in patria,habent excuſationem.ff.de vac.mun.l.eos qui. Niſi doctores legum qui tantum Romæ docentes excuſantur.ff. de excu.tuto.l. ſed & reprobari.§.fina. Poëtæ autem nulla immunitatis prærogatiua iuuantur.infra l.iij. nec Geometri, infra l.oratione,nec etiam qui primas literas docent.ff.de vac.mun.l.ij.§.fina.

Poëta.

De athletis.

Athletæ dicuntur, qui ſine mercede virtutis gratia pugnabant.ff. de infami.l.athletas in ſacris certaminibus. & infra l.j. & fiebat approbante principe.ad quod ff.de polli.l.Græca, quæ incipit, Honoris gratia.Conſuetudo erat & adhuc eſt, ꝙ quando fiebant torneamenta,vel haſtiludia,& ſimilia:ꝙ ei,qui ſe melius habebat.imponebatur ſignum victoriæ aliquod ſuper caput: vt dicit hic gloſſ. Et ſi quis fuerit ter coronatus iuſte, non prece, debet habere immunitatem. Hinc eſt,ꝙ ſcholaris ter examinatur:de quo in l.magiſtros,ſupra titu.proxi.& Doct.in c.propoſuiſti.de probat.

De his qui non impletis ſtipendijs ſacramento ſoluti ſunt.

Quomodo milites ſacramento teneantur, dixi aliquid ff. de teſt. mil.& de re mil.& not.ff.de infa.l.ij.§.milites. Et de miſsionibus eorundem honeſta,cauſaria.& ignominioſa alibi dixi:& habetur ff.de re mili,l.milites.§.miſsionum.

Quibus muneribus excuſantur hi, qui poſt impletam militiam, vel aduocationem, per prouincias ſuis commodis vacantes commorantur. Et de priuilegijs eorum. Et de conductoribus vectigalium fiſci.

De primis partibus rubricæ nigrum non tractat, ſed tantummodo de conductoribus vectigalium,& ſic de vltima parte. De prima parte tractat quædam conſtitutio Græca.

De libertinis.

Dixi ff. de ſta.ho. ſed hic tractatur de obſequio ciuitati debito. Sed ſupra de lib. & eorum liber, dicitur de obſequio debito patrono:& ſic non ſuperfluit hic tit.

De infamibus.

Hic titu.differt a titu.ſupra de infami.quia ibi de cauſis infamiæ: hic de iure infamium: & ſic non ſuperfluit. De hoc dixi ff.quibus ex cauſ.infa.irrog.

De reis poſtulatis.

Pendente proceſſu criminali non poteſt quis ad honores vocari, facit ff.de mun.& hon.l.reus delatus.& in c.fin.de accuſ.

De his qui in exilium dati, vel ab ordine moti ſunt.

Quia miſsi in exilium infames fiunt, ſicut, & dãnati ſunt: ideo de his.Et eſt triplex exilium,vt dixi ff.de interd.& releg.l.exilium.

De filijs familias,& quemadmodum pro his pater teneatur.

Qualiter filius obligetur honoris reddita ratione: & pater pro eo teneatur,qui conſentit decurionatui filij exiſtentis in poteſtate. Secus ſi erat emancipatus.

De periculo ſucceſſorum parentis.

Onus dignitatis quæſitæ filio per patrem tranſit ad hæredem facit ff. de mune.& hono.l.ſi filium.§. idem ſcripſit. de quo ff. de coll. bon.l.j.§.ſed nec caſtrenſe.& ibi per Bart.

De mulieribus, & in quo loco munera ſexui congruentia,vel honores cognoſcat.

Mulier in loco domicilij mariti ſubit munera perſonalia: patrimonia vero in loco, in quo eſt patrimonium:& de hoc infra de digni,l.mulieres.& in l.filij.§.vidua.ff.ad mun.

De legationibus.

Legatio eſt perſonale munus: vt ff. de mun. & hon.l.j.§.j.& l.ſi. §.legati.& dicitur Legatus, qui a ciuitate vel principe mittitur ad principem,vel ad alium:vt hoc tit. Alias legatus dicitur proconſul. ff.de off.procon.l.obſeruandum.§.j.& l.fin.Alias Legatus Eccleſiæ ad papam.vt in Autent.de ſanct.epiſc.§.ſi vero epiſcopus.coll.ix.& in l.diem.ff.de off.aſſeſſ.Nobilium autem dicuntur Nuntij,vel Miſſi:vt hic gloſſ.rubri. Legatus.

De excuſationibus artificum.

Differt a titu.ſupra de profeſ. & med.quia ibi de literalibus artificibus:hic de his,qui tantum operatione manum excuſantur docentes,non diſcentes:vt not.infra l.j.& ſcripti in breuibus cuiuſque ciuitatis,non autem omnes:vt infra l.j.in princ.

De prioribus ad munera nominandis.

Qui excuſantur dixit:nunc qui ſubire debeant. Vel,dixit de excuſatis quibuſdam:nunc de alijs,quando alius eſt prior.

Si propter inimicitias creatio facta fuerit.

Creatio facta de aliquo propter inimicitias facit aliquem, ſi vult, poſſe appellare: de hoc Inſtitu. de excu. tut. §. item propter fam. ſupra de decre. decur. l. fin.

De ſumptuum recuperatione.

Electus qui habet excuſationem recuperat ſumptus quos facit in lite ab eo qui eum nominauit. faciat ff. de vac. mun. l. j. §. ſed ſi calum. & ff. de decur. l. ij.

Si poſt creationem quis deceſſerit.

Onus ſubeundi munera non tranſit ad hæredes mortuo patre.

De tabularijs, ſcribis, & logographis, & cenſualibus.

Tabularij. Qui ſcribunt prædictos nominatos ad honores, & munera, & tributa ſoluta: ſunt Tabularij, qui faciendis publicis inſtrumentis præſunt in ſingulis ciuitatibus: hi quoque nominantur Librarij, vt hic. & ff. de regulis iuris l. librarius. & Tabelliones, vt in Autentic. de tabu. & Catholiciani: & ſic poteſt accipi ſupra de bo. proſcrip. l. ſi quis §. fin. licet alio modo ibi exponant. Alias Scribe dicuntur quia circa principem, vel alias magnos iudices actis geſtiſq; conficiendis deputati ſunt. hi quocunque modo vocantur Scriptores, Notarij, Libellenſes, Memoriales, Pragmaticales: Epiſtolares, Exceptores. C. de app. l. præcipimus. & l. in offerendis. Logographi ſunt qui publicis rationibus deſcribendis deputi ſunt: & dicuntur a γραφὴ quod eſt ſcriptura, & λόγος ratio, quia rationes publicas ſcribunt: hi quoque Numerarij appellantur. infra titul. primo l. duobus. plerunque tamen vnum pro altero ponitur. Item Cenſuales, qui ſcribunt cenſum: vt hic, & l. quicunque. Sunt & alij, vt infra eod. l. fi. & C. qui po. in pig.

Librarij. Tabelliones. Catholiciani. Scriba. Logographi. Cenſuales.

De ſuſceptoribus, & præpoſitis, & arcarijs.

Differt a titu. ſupra de exact. tribu. quia illi ab inuitis, hi a ſponte ſoluentibus: Vel, alius eſt exactor immediatus a collatore, alius ſuſceptor, qui ſuſcipit ab exactore, vt hic, qui per quoddam medium dicitur a collatione ſuſcipere, infra l. diu, & l. medios. Et ſunt Præpoſiti, qui præſunt ſuſceptoribus, qui accipientes ponebant in arca, vel horreo publico. infra eod. l. ij. ſub cuſtodia Arcarij, qui arcæ claues tenebat: de quibus infra l. duos. & l. fina. non vt diu tenerent. infra l. diu. ſed q; diu habeant, quod competenter mittatur. arg. ff. de admi. tut. ita. Auten. de quo vide glo. infra eod. l. j.

Exactor. Præpoſiti. Arcarij.

De ponderatoribus, & auri illatione.

Pōderatoribus auri, id eſt, qui ponderibus publicis præſunt, quos Greci Sygoſtatas appellant, vt infra l. ij. creditur, & ſtatur in his, quę improbant vel approbant. Auri autem illatio, dicitur aurum illud, quod infertur a collatoribus, vt lancibus vel libramentis librarum appendatur.

De auri publici perſecutoribus.

Suſceptoribus non licet pecuniam acceptam ſine licentia in maſſam redigere:& habita licentia non debent hoc retardere, tales dicuntur perſecutores auri,id eſt,decoctores. Perſecutores, auri.

De his, quæ ex publica collatione illata ſunt, non vſurpandis.

Differt ab illo ſupra de his qui ex publ.ra.acquir. quia ibi de accipiente,hic de dante.Nam pecuniam publicam non poteſt quis dare mutuo,vel alio titulo,vel in ſuam vtilitatem aliter conuertere.

De auro coronario.

Aurum coronarium dicitur,quod confertur ad coronationes principum:vt ea quæ in templo pendentia a Tito & Veſpaſiano ſublata ſunt. Vel dic,quod dabatur athletis: & hoc præſtant Iudei ex conſuetudine ſupra de Iudæ.l.Iudæorum. & facit ſupra de ſtatuis l. in noſtræ.& l.fin.

De irenarchis.

Irenarchæ ſunt,qui corrigendis moribus præficiuntur : vnde eſt perſonale munus,ff.de mun.l.fin.§.irenarchæ. maxime in ſedandis diſcordijs:vt infra l.j.§.& in comprehendendis latronibus.vt ſupra de cuſt.reo.l.diuus.& dicuntur quaſi arcentes iram: quia iræ ſumendæ in turbatores publicæ quietis & pacis gerant monarchiam, ſecundum gloſſ.hic.

De argenti pretio quod in theſauris infertur.

Pro argenti ſumma, quam quis inferre ærario vel theſauris tenetur, poteſt aurum inferre:ita ꝙ pro ſingulis libris argenti quinque florenos inferat.

LIBER XI.

De nauicularijs, ſeu naucleris publicas ſpecies tranſportantibus: Et de tollenda luſtralis auri perſecutione.

NAuicularij tribus modis dicuntur, primo facientes naues. Secundo pro his, qui maiorem partem ſuæ ſubſtantiæ poſuerunt in mercantia nauium. Tertio pro his, qui ducunt naues. Ne ergo rubricæ poſſit eſſe dubitatio, apponit de naucleris,vt intelligat ſolum de ducentibus naues.Natura enim dictionis Siue eſt,vt licet verba diſiungat,ſenſum tamen coniungit, vt duo pro eodem ponantur,vt ibi,Alexander ſiue Paris,vt no.in ſimili in l.penul.de in litem iuran.Sunt autem Naucleri,qui annonarias ſpecies a ſuſceptoribus vel præpoſitis accipere in prouincijs & Romam,vel ad caſtra,vbi erant milites,deferre debebant:& ſic dicuntur ſeruire annonæ vrbis:vt infra l.iij.& ff.de iur.immu.l.ſemper.§. negotiatores. Et tales portantes res publicas habent plenam ſecuritatem in eundo,& redeundo,infra l.j. De luſtralis autem auri per- Siue.

ſecutione nihil habemus in nigro.

De prædijs, & omnibus rebus nauiculariorum.

Hoc intelliges vt ſupra titu.proxi.in rubro. & omnes res eorum ſunt huic oneri ſubiectæ, quocunq; etiam res ierint, quaſi quadam fraude, infra l.j.& ij.ideo de his.

De nauibus non excuſandis.

Naues quæ ſub nomine & titulo alieno excuſantur, publicantur, infra l.j.& ij.& in l.iubemus C.de ſacroſan.eccl.

Ne quid oneribus publicis imponatur.

Qui cogit nautam ad ſuſcipiendum aliquid vltra onus, tenetur ad emendationē dãni qđ inde ſequitur, & criminaliter punitur.infra l.j.

De naufragijs.

Quia quandoq; per onus priuatum contingit naufragium: vt ſupra titu.j.ideo de hoc.& dicitur Naufragium, quaſi nauis fractura, a naue & frango, quia plerunque nauis frangitur dum naufragium cõmittitur. Et quia lex huius titu.de conſuetudine non obſeruabatur, ideo Fridericus fecit Auten.nauigia.C.de furt.

Naufragium.

De metallarijs & metallis, & procuratoribus metallorum.

Naufragium contingit ſæpe per pondus metalli: ideo de his. Vel, dixit de tranſuectione & naufragio: nunc qui ea tranſmittant. Et qa metalla pretioſiora ſunt, de metallarijs qui ea inferant, & procuratoribus qui ea exigunt, atq; cuſtodiunt, deq; ipſis metallis videamus. Et de procuratoribus dicit infra l.cū procuratores. In alijs legibus dicit de metallarijs, & metallis, Et ſunt Metallarij homines liberi, licet ſint aſcripti ad illud munus, vt inde diſcedere nõ poſsint, iſra l.fi.

Metallarij.

De murilegulis, & gynæciarijs, & procuratoribus Gynæcij, & de monetarijs, & baſtagarijs.

Supra titul.prox.in l.per annos.dixit de Aurilegulis: nunc de Murilegulis. Et ſunt qui legunt, id eſt, colligunt murices, id eſt, piſces ex quorum ſanguine tingebatur ſacra purpura.infra eod, ſi quis noui. Sic Conchyleguli, qui legunt conchylia: vt infra l.fi. & omnes erant ſerui palatij. Item Gyneciarij, qui pannos texunt & conficiunt, inferendo ſericum, & aurum: & ſic faciunt auratas paragaudas, vt dicit hic gl.infra l.iij.& v.vnde Gynecium locus eſt, vbi hæc fiunt: vt infra titu.j.l.j.Sunt & Monetarij: vt infra l.j.& Baphij. infra l.ij. Lintearij.infra l.ſi quis. Item ſunt procuratores Gynæcij.infra l.pe.Item Baſtagarij.infra l.quod ad præſens.hi omnes erant ſerui & artifices palatij Principis: nec inde poterant eximi, niſi certo modo. infra l.ſi quis. Terent.in Phorm. Vbi in Gynæceum ire occipio.

Murileguli. Conchyleguli. Gynæciarij. Monetarij. Lintearij. Baſtagarij.

De veſtibus holobaris, & auratis: & de tinctione ſacri muricis.

Holobarus

Dixit de officialibus pannorum, nunc de ipſis pannis: & eſt holo-

barus, veſtis quæ tota deaurata eſt, ab holon, quod eſt totum, & baros aurum, Et differt a ſequente, ſcilicet auratis: quia de optimo auro, quod in vulgari foliatum, in legibus obriziatum dicitur, vt infra de vete. nu. po. l. fin. ſed ibi de quolibet auro: vel hic tota erat veſtis aurea de optimo, ibi deaurata ſimiliter in totum. Eſt & alia veſtis, quæ aurum habet tantum in paragaudis, id eſt, broſtis: vt infra l. j. De tinctione dicit l. iij. & iiij. Foliatum. Paragaudi.

De fabricenſibus.

Eſt tempus belli, & pacis, in proœ. Inſti. pulchritudo veſtium tempore pacis: vt ſupra tit. j. pulchritudo armorum tẽpore belli, vt hic. Fabricẽſes ergo ſunt, qui publica arma faciunt in publicis fabricis, & non alias. Et dant primicerio quo reponat in publicis armamentis: vt in Auten. de ar. Et dicitur hic Faber ſtricte, alias ponitur pro omni ferri percuſſore: vt ff. ad leg. R hod. de iac. l. j. §. j. Alias etiã pro tignario ff. de verb. ſig. ferri. §. fi. Sed in Auten. eo. dicuntur Fabrici & Armificatores, qui hic dicuntur Fabricenſes. Et not. ꝙ priuato nõ licet facere, vendere, emere, vel transferre arma, ſed habent culiclos paruos: vt in Auten. eo. dixi. & multo magis fuſtes & lapides, licet & hæc arma dicantur: vt ff. de verb. ſig. l. armorum. de his gl. in c. ſi Iudex laicus. de ſenten. excom. lib. vj. Fabricenſes.

De veteris numiſmatis poteſtate.

Dixit de fabricatione armorum: nunc de fabricatione monetæ: & dic ꝙ Numiſma, & Aureus, & Solidus auri, idem eſt: vt hic ſupra de ſport. l. ij. & in Euangelio, Cuius eſt imago. Cuius pondus erat tale, vt lxxij. facerent libram auri: vt ſupra de ſuſcep. l. quoties. hoc numiſma, ſiue moneta, tantum fiebat olim de auro: vt infra l. fi. & effigies Principis erat. infra l. j. & vſusfructus veluti gemmarum poterat legari in eis ff. de vſufru. l. numiſmatum. & qui hanc falſant puniuntur: vt infra l. fi. Hodie vero cum conceſſione Principis fit a Regibus & ciuitatibus etiam de ære: non tñ a priuato. ſupra de fab. l. ij. Auri pondus.

Nulli licere in frænis, & equeſtribus ſellis, & in baltheis, margaritas, & ſmaragdos, & hyacinthos aptare: & de artificibus palatinis.

Satis clarus eſt, & dicuntur Equeſtres ſellæ ab aquo. In baltheis, id eſt, cingulis, & videtur hic poni pro cingulo equi, vel pectorali, quæ quaſi cinguntur. De palatinis artificibus ponit in. §. nulli vſq; ad fi. vbi loquitur de facientibus iſtas ſpecies ſic ornatas. Equeſtris ſel.

De claſsicis.

Quidam habet in rubrica, de claſsibus. i. nauibus paratis ad bellum, vt ſunt galeæ. Alij etiam habent claſsicis, id eſt, hominibus aſcriptis ad claſſes ducendas. & hęc plus placet Bar. quia iſte liber principaliter tractat de hominibus conditionatis, aſcriptis alicui muneri. Claſsici.

De curialibus vrbis Romæ.

Decuriones a muneribus excuſant: ut ſupra de ſuſcep. l. fi. et maxime vrbis Romę decuriones: & differt a ti. de Decur. qa hic ſpecialę.

De priuilegijs corporatorum vrbis Romæ.

Corporatus. Corporatus dicitur, qui in corpore aliquo ſcribitur proprie ſicut quodlibet membrum hominis corporatum dicitur: & ciuis factus vel incola. Et ſunt priuilegiati vt plebei a tributo capitis excuſentur, infra de ca. ciui. cen. l. j. & facit infra de alex. prin. l. j.

De piſtoribus.

Piſtores. Piſtores dicuntur mancipia facientia panem palatij: ſic infra de fr. vrb. cōſt. l. j. Hi ſubſunt comiti horreorum. vt hic dicit: et in omni tempore de eis ius dicitur: vt ſupra de fer. l. publicas. & conueniuntur ſecundum P. ſub comite rerum priuatarum, id eſt, procuratore Cæſaris: vt ſupra vbi cauſ. fiſc. l. ſi quis & l. dominicis.

De ſuarijs, & ſuſceptoribus vini, & cæteris corporatis.

Suarij dicuntur Porcarij, qui cuſtodiūt porcos ciuium in paſcuis: vt infra l. j. De ſuſceptoribus autem vini nihil in nigro dicitur: ſed de eis dicitur ſupra de ſuſcept. l. modios.

De collegiatis, & chartopatris, & numularijs.

Collegiati. Dixit ſpecialiter de quibuſdam collegiatis: nunc generaliter. Et dicuntur a collegio, vt priuilegiati a priuilegio: & idem dicuntur Chartopatri. Chartopatri, quod eorum nomina ſcribuntur in charta vel matricula patriæ, quaſi in patriæ charta deſcripti infra numerum. Sed ſi qui ſunt ſupra numerum, non gaudent priuilegio. infra §. quod autem. Vel dicuntur Chartopatri, id eſt, qui gaudent in patriam ſecundum Græcos. Dicitur enim apud Græcos patra, apud Latinos patria. Vel dic tertio vt in fi. huius legis.

De ſtudijs liberalibus vrbis Romæ & Conſtantinopolitanæ.

His duabus ciuitatibus tantum legitimum fit ſtudium, non alias, niſi ex priuilegio: vt in proœ. ff. §. hæc autem tria. Hodie imperium Bononiæ. eſt ſciſſum, & ſtudium multis locis fit, maxime Bononiæ, quæ legalibus ſtudijs obtinet monarchiam: de hoc in cle. j. de mag.

De honoratorum vehiculis.

Honorati erant quidam, qui habebant priuilegia, vt intrarent ſecretarium principis, & aliorum Iudicum, & ſedendi in conſultationibus. infra de offi. diu. Iudic. l. ij. & iij. Vel ponitur pro his, qui habent dignitatem, ſiue adminiſtrationem: de quibus in Auten. vt ord. præf. quod in idem reincidit. Et his licet vti vehiculis dignitatis, id eſt, carrucis, ſi volunt. infra l. j.

De priuilegijs vrbis Conſtantinopolitanæ.

Conſtantinopolis. Vrbs Conſtantinopolis ipſius veteris Romæ prærogatiua gaudet: iſta appellatur noua Roma, ut ſupra de ſacr. ſan. eccle. l. omnium. Eſt ergo mater legum: vt in Auten. vt Rom. eccleſ. in prin. Item eius cōſuetudinē ſequitur. ſupra de vet. iur. enuc. l. j. §. fi. & Inſt. de ſatiſda. §. fi. Item mater fidei erit eccleſia illius ciuitatis. ſupra de ſac. ſanct. ec-

cle.l.ſi.Sed tempeſtate noſtra Dijs indignantibus, aduerſoq; aſtro, incuriaq; Principum catholicorum in manus (miſerum) perfidiſsimi Turcæ,cum dedecore & deterrimo Chriſtianæ Reipub.interitu ac pernicie deducta.Dij bene vertant.

De Metropoli Beryto.

Berytus et Tyrus ciuitates in prouincia Phœnicis,et Syriæ.ſupra qui ætate l.j. quarum vna erat ante Metropolitana , nunc ſit & alia. Et dicitur Metropolis matricia ciuitas:nam componitur ex μήτηρ, quod eſt mater: & πόλις ciuitas. Et inde Metropolites is dicitur, qui ei ciuitati ſacerdotio præeſt, quem canones Metropolitanum appellant. Metropolio,

De canone frumentario vrbis Romæ.

Certus canon,id eſt,menſura in frumento ſingulis annis mittebatur Romam,ſupra de ſacroſan. eccl.l. placet. Et appellatione Frumenti omnia quæ ad victum ſunt neceſſaria accipiuntur . ſupra de ſuſcep.l.modios.& infra l.ij.in princ. Et in publicis horreis Romæ imponebatur.ſupra de cond.in pub.hor.l.j.& ij. Frumentũ.

De frumentario vrbis Conſtantinopolitanæ.

Cum qua prouidentia deferatur frumentum, dixit ſupra tit.j.nũc qualiter delatum expendatur.Quod enim in vna vrbe dicitur,& in alia intellige. ſupra de priuil.urb. Conſta.quinimo idem in horreis publicis aliarum ciuitatum.ſupra de cond.in pub.hor.l.ij.

De annonis ciuilibus.

Annonæ ciuiles,id eſt,ſalaria,non dantur pro titulis dignitatis,puta quia doctor:ſed pro meritis,vt quia bene legit,& ſatisfacit illi officio,ad quod præpoſitus eſt.

De mendicantibus validis.

Quia mendicantes reficiuntur publicis annonis, de quibus eſt dictum:& debet hoc fieri ſcilicet vere mẽdicantibus, non fictitie:ideo de mendicantibus validis,id eſt,robuſtis,quos Spanaldos vel Galiotas vulgus appellat,ſecundum glo.hic:qui mendicare non debẽt, ne miſeris,& vere debilibus panem auferant:vt hic,& in Aut.de quæſtor.& v.q.v.non omnis.& lxxx.diſt.c.j.& gl. ſuper Matth. Iuſtius feceris,ſi iniuſte petentem correxeris,ꝙ ſi ei dederis. Spanaldi. Galiotæ.

De nautis Tyberinis.

Nauis Tyberiana dicitur,quæ nauigat in flumine Romano,conuehendo Romam,vel extrahendo ad caſtra.

De frumento Alexandrino.

Primo confirmat ſalarium, quod præfectus Oriẽtis ſtatuerat quibuſdam officialibus præpoſitis ad congregandum frumentum in ciuitatem Alexandrinam,& ad tuendam ſubſtantiam nauiculariorũ, quæ erat obnoxia Reipublicæ.Secundo prohibet ad aliud officium vocari decuriones, De hac ciuitate Alexandrina dic vt dixi ff. de offi.iuri,Alexand.pag.15

De Alexandriæ primatibus.

Alexandria dicta ab Alexandro magno, cui plurimum fauetur in iure, puta in alienamentis: vt ſupra, tit. j. Item & habet iuriſdictionē, vt ſupra, de offi. iuriſd. Alexand. Item eius primates, id eſt, decuriones, habent immunitatem purgandi fluminis Nili, vt hic.

De iure Reipublicæ.

Quomodo accipiatur Reſpublica ponit gl. in corpore, de hæred. & fal. in princ. dixi ſupra, de iure fiſc. pag. 213

De adminiſtratore rerum publicarum.

Parum eſſet ciuitatem habere iura, niſi eſſent qui ea adminiſtrent: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. poſt originem. Et hi eliguntur per decuriones conuentos per magiſtratus, vel per ipſos magiſtratus eliguntur: vt ſupra de decur. l. ij. & de ſuſcept. & arc. l. exactores. & ff. ad munic. l. Lucius. Et ſic, alius eſt magiſtratus, qui iuriſdictionem exercet, alius Adminiſtrator, qui temporalia gerit: vt hic. & ff. eod. per totum.

De vendendis rebus ciuitatis.

Adminiſtratores, de quibus tit. prox. vendunt res ciuitatis. Et talis venditio pura & perfecta non debet a Repub. reuocari, licet per alium maius pretium offeratur. infra l. j.

De debitoribus ciuitatum.

Debitores ciuitatum non poſſunt in eis habere honorem, niſi prius debita ſoluant: de quibus infra.

De periculo nominatorum.

Nominatores, id eſt, electores officialium publicorum, non tenentur pro electis, licet fideiuſſores non recederint, ſi tempore depoſitæ adminiſtrationis ſoluendo fuerint. Sed ſi non fuerint, conueniuntur nominatores, tamen poſt excuſſos reos: quod dic vt ff. de adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium l. prior. §. fin.

De periculo eorum, qui pro magiſtratibus interuenerunt.

Sicut nominatores tenentur officialium electorem, vt ſupra titu. proximo: & ita fideiuſſores, vt hic. De hoc dixi ff. de fideiuſſ. & nominato. tuto.

Quo quiſq; ordine conueniatur.

Admini-ſtratores. Adminiſtratores ciuitatis tenentur inſolidum omnes, licet ſimul adminiſtratio ſit conceſſa. Secus ſi portionibus diuiſis: primo tamen gerens, ſecundo non gerens conuenitur: quaſi vno mortuo, alij in adminiſtrando culpam commiſerint. pro tali culpa hæredes mortui non tenentur. De hoc dixi ff. de magi. conue.

Si quis liber inuitus actum Reipublicæ gerere cogatur.

Libera perſona inuita actum Reipub. adminiſtrare non cogitur,

Et dic, Actum, ſcilicet ſeruilem, quem ſerui tantum ciuitatis faciebãt ff. de neg. geſt. l. eum actum. Procuratio vero & officia Reip. liberis tantum coniunt: vt ſupra de tab. l. generali. & ſupra ſi ſer. aut liber. l. j. & ij. Alias dic Actum, id eſt, tabulariam, ad quam ſerui publici, id eſt, notarij tantum coguntur: vt. §. de ſer. Reipub. ma. l. fi. facit ſupra de oper. l. qui manumittitur. Actus.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.

Si vnus ex pluribus officialibus electus expenſas totius muneris ſupportauerit, pro rata eas repetet a collega.

De his qui ex officio, quod adminiſtrauerunt, conueniuntur.

Reipu. debitor ſi reperitur minus idoneus, adminiſtrator tenetur ad ſortem, quam ei mutuauit: non autem ad vſuras tenetur.

De ſolutionibus, & liberationibus debitorum ciuitatis.

Apochæ a ſeruis publicis de ſoluto confectæ, ita demum debitoribus ſoluentibus proſunt, ſi a curatore Reipu. ſunt ſubſcriptæ, aut pecunia ſoluta in vtilitatem publicam eſt conuerſa, & non aliter: & ſi dolo ſerui publici debitor ſoluerit pecuniam curatori, nec in vtilitatem publicam eſt conuerſa: tenetur curator de peculio eius ſerui, & debitor remanet obligatus.

De ſpectaculis, & ſcenis, & lenonibus.

Hic Imperator permittit quibuſdam, qui Gymnici appellantur, celebrare ſpectacula; maxime cum ipſi velint ea facere ſuis expenſis: & dic de ſpectaculis & ſcenis referuandis, vt hic l. j. & de lenonibus poliendis, vt infra l. fi. Et ſunt Spectacula quæ fiebant in ſcena, ſcilicet in loco vbi ludebant Tragœdi & Comœdi: vt in Auten, de conſul. Vel Scena eſt locus, &c. vt ff. de infa. l. ij. in fi. Spectacula. Scena.

De expenſis publicorum ludorum.

Expenſæ magnæ exiguntur in prædictis ſpectaculis, & ludis: vt ff. de poll. ſeptitia. de quibus hic.

De aquæductu.

Sicut ludus, ita aquæductus populum delectant. De Conſtantinopolitanis & Romæ etiam veteris aquæductibus dicit publicis: & ſic differt ab illo quod dicitur ſupra de ſer. ruſ. præ. l. j. §. aquęductus. Dic ergo, quod quidam homines præficiuntur ad cuſtodiam, quibus datur priuilegium. infra eo. decernimus. & his per quorũ fines trahitur: vt l. j. & certa pecunia ad hoc deputatur, vt infra ad reparationem. & l. hac lege. nec ex eo extrahitur aqua. infra l. ij. & l. decernimus. in fi. niſi per locum priuatum, infra l. fi. & veteri conſuetudine, infra l. vſum. & tunc non ex quolibet loco. infra eo. l. eos. Sed in caſu fallit, ubi priuilegium nihil operatur: vt infra eo. l. omnes. Sed quãdo trahit gratis habet infra eo. tit. ad reparationem. Aquæductus.

De gladiatoribus.

Gladiatores.

Gladiatores erant,qui publica ſpectacula edebant, & præſertim cruenta,quibus cruor ex dimicatione gladiorum eliciebatur: vt in torneamentis,& pugna beſtiarum,tales hic reprobantur: non alia ſpectacula,de quibus ſupra de ſpect.l.j.

De venatione ferarum.

Leones capere cuilibet permittitur. Item quando feræ beſtiæ capiuntur,& conducuntur per aliquam ciuitatem,vel comitatum,non debent ibidem morari vltra ſeptem dies.

De maiuma.

Maiuma ludus eſt qui fiebat in Maio:& ſic a madio : vel ſub lætitia.Vel maiuma Grece,Latine ingreſſus,ſcilicet æſtatis dicitur, ſecundum glo.quando herbæ frondeſq; virentes lætificant prouinciales.In Bononia fiunt reginæ,& Baſileæ.

Vt armorum vſus inſcio principe interdictus ſit.

Nulli tribuitur copia deferendorum armorum:de hoc in Auten. de arm.& in c.clerici arma.de vi.& ho.cle.

De agricolis,& cenſitis, & colonis.

Agricultura.

Omnium rerum,ex quibus aliquid acquiritur,nihil eſt agricultura melius:vt Tull.1.Offi.nullaq; res vtilior fructibus aridis, qui ſic colonorum labore proueniunt:ideo de Agricolis in genere, & Cenſitis Colonis in ſpeciali. Nam Agricola generaliter omnis colens agrum dicitur:de quibus omnibus dicit hic. Et ſunt octo genera colonorum:Aſcriptitij,Cenſiti,Perpetui coloni, Conditionales coloni,Inquilini,Originarij, Simplices coloni:de quibus omnibus vide glo.hic ſuper rubro.

Agricola.

De capitatione ciuium cenſibus eximenda.

Ciues Romani habitantes in vrbe effugiunt onus capitationis,& eſt Capitatio tributum,quod pro capite præſtabatur.

In quibus cauſis coloni capite cenſiti dominos accuſare poſſunt.

Coloni capite cenſiti qui ſunt, dic vt infra l. ij.& dic ꝙ accuſant dominum quando vltra debitum exigit:vt l.j.Item in publica actione proſequitur ſuam vel ſuorum iniuriam:vt infra l.ij. in fi. Dicuntur autem Capite cenſiti,qui pro ſingulis capitibus cenſum præſtāt.

De colonis Palæſtinis.

Coloni Palæſtini non poſſunt a terra recedere,ſicut alij:& eorum dominis datur plena poteſtas reuocandi domum. Putabant enim hi ſe plus priuilegiatos,eo ꝙ in Paleſtina,quæ eſt prouincia Hieroſolymitana,natus eſſet Chriſtus,ſecundum gl.

Palæſtina.

De colonis Thracenſibus.

Thraces.

Thracenſes capitationis non præſtant tributa, ſed tributa terræ: non tamen poſſunt a terra diſcedere,& occultans vel retinens colonum

num Thracenſem, id eſt, ex Thracia, ipſum reſtituit domino cum peculio, & cum agnatione, & punitur in duabus libris auri.

De colonis Illyricianis.

Illyriciani dicuntur, qui ex Illyria, id eſt, Slcauouia ſunt: & tales a terra ſeparari non poſſunt: contra facientes reuocantur, & reuocati ſubmittuntur in vinculis. Illyria.

De omni agro deſerto, & quando ſteriles fertilibus imponuntur.

Nunc de prædijs ex quibus cenſus percipitur. Et dic ꝙ ager relinquitur ob ſterilitatem, & quandoꝙ datur a peræquatore vel cenſitore nouo poſſeſſori: vt infra de fun.pa.l.ſi quis a prætoribus. Aliquando traditur a principe, infra eod.l.fin. Et quando ſteriles, id eſt, quando ſteriles fundi ſuſcepti cum fertilibus compenſantur. infra l. v. Imponuntur, id eſt, adiunguntur.

De fundis limitrophis, & terris, & paludibus, & paſcuis, & limitaneis, & caſtellorum.

Quidam habent Limitrophis, a trophos deſcriptio & limite, id eſt, deſcriptis ad vſum militum, qui milites imperium cuſtodiunt: vt infra l.j.& fin. & in quibus ceſſat alluuio: vt ff. de re. dô.l.in agris. Alias eſt limitoſis. hæc ſiue de noſtris, ſiue de deuictis fundis erant: Item in limine imperij nullus debet eſſe caſtelli detetor, niſi is ſolus, cui per principem dententio eſt commiſſa. infra l.ij. Limitrophi.

De paſcuis publicis & priuatis.

Prouidit fundis limitum, nunc paſcuis: & tractatur hic de conducentibus prata publica: & de deuaſtantibus ponit l.ij.

De fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.

Tam de proprijs, ꝙ de fiſcalibus dicit: cum omnes ſint principis quaſi proprij. arg. infra eod.l.j. ſecundum quoſdam. Sed alij de patrimonialibus tantum dicunt. Et quidam ex his non poſſunt lucrari, vt conſtituti per Meſopotamiam. Nec mirum, quia ſunt militibus aſsignati. infra eod.l.omnes, & l.nulli. Et ſaltuenſibus: de his dicit l.fin. Et emphyteuticis: ad quam emphyteuſim non permittitur accedere, niſi dato fideiuſſore: etiam ſi deſertum accipitur. infra eod.quicunque. & ſupra de omni ag. deſer.l.iij. Et conductoribus, ſcilicet perſonis quibus ſpeciale ius conceditur, tam pro eis, ꝙ contra eas. infra eod.l.iij. Et nota ꝙ ſi perpetuo accipiunt, domini ſunt, & ideo donant. infra.l.prima nec imperator poteſt eis auferre. infra de loca.fun.ci.l.fin. Nota.

De mancipijs & colonis patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum fundorum.

Manumiſsio facta de mancipio fundi patrimonialis a domino, reſcinditur per procuratorem Cæſaris. Et emptor fundi patrimonia-

lis tenetur ſtare colono: quem ſi expulerit, poſſeſsione priuatur. infra l. ij. & iij.

De fugitiuis colonis patrimonialibus, & emphyteuticis, & ſaltuenſibus.

Tales coloni quocunque ſe tranſtulerint, reuocantur ad priſtinã culturam agrorum.

De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.

Ad quas collationes teneantur iſti fundi, hic tractatur. Tenentur enim ad ea obſequia, ad quæ alij. infra l. j.

De fundis rei priuatæ, & ſaltibus diuinæ domus.

De rei priuatæ, ſcilicet fiſcalis, fundis dicit, quæ res propriæ & priuatę principis dicuntur: vt ff. ne quid in loco publ. l. ij. §. item hoc. & qui tales comparauerunt propria firmitate poſſeſsionis ad poſteros ſuos ſine quacunque retractione perpetui dominij durabilitate dimittunt. l. j. de vltima parte rubricæ ponit l. nemo.

De fundis & ſaltibus rei dominicæ.

Si quis oues, vel equorum greges, fundis aut ſaltibus rei dominicæ immittit, fiſco ilico vendicentur. infra l. j.

De agricolis & mancipijs dominicis, vel fiſcalibus publicæ vel priuatæ rei.

Coloni originales rei priuatæ imperialis, quæ eadem eſt quæ & fiſcalis, arg. ſupra de offi. co. re. pri. in rubri. ad aliquos honores vel munera ciuitatis non deuocentur. infra l. j.

De prædijs tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis, alijſq́; liberæ conditionis, procreantur.

Quidam dicunt debere ſcribi, De prædijs dominicis, non tamiacis: & probant hoc ex eo quod ſubijcit, Et de his qui, &c. Et volunt in lege prima dicere Dominico, vel dominicæ: non tamiacæ. & in vlti. Fundos dominici iuris, non tamiaci, ſecundum P. Sed melius eſt ſecundum Io. dicere Tamiacis, ſcilicet prædijs, in quibus ſunt cellulæ. Vnde Tamiacus, id eſt, cellerarius, vel cellularius. Tã enim Græce, q̃ Latine dicitur cellarium. Vel aliter: Prædia empta erant, vt canonem redderent inter cellulas, ſecundum Io. Et eorum coloni dicuntur Tamiaci, id eſt, dominici coloni: quia dicta prædia erant imperatoris. Tamias diſpenſator dicitur theſaurum domus, œconomus.

De diuerſis prædijs, vrbanis & ruſticis, templorum & ciuitatum, & omni reditu ciuili.

Aedificans in loco publico, ſoluere debet debitam pẽſionem pro

ædificio, ſi expediat Reipu. alias ipſum ſolum cum ædificio vendicatur. infra l. j. Et tertia pars canonis, quæ redigitur ex fundis. & locis Reip. ſufficit ad reſtaurationem murorum. infra l. ij.

De locatione prædiorum ciuilium, vel fiſcalium, ſiue templorum, ſiue rei dominicæ, vel priuatæ.

Prædia principis quæ in perpetuum locantur, ſunt locanda diuitibus, vel alijs cum fideiuſsione idonea præſtita: & officialis prædicta negligens, debet de ſuo reſarcire omne decremētum. infra l. i. Et a colonis perpetuis fundorum publicorum non auferuntur fundi, li cet alius meliorem conditionem offerat. infra l. iij. de quo ſupra de fundo re. pri. l. j. infra l. fin.

De conductoribus, & procuratoribus, ſiue actoribus prædiorum fiſcalium, & domus Auguſtæ.

Conductores fundorum domus fiſcalis, & alij homines dictæ domus. cum agere volunt, vel experiri, debent ordinario iure: & nulli aliorum patrocinium pręſtare debent. vel executionis miniſterium, vt hic. Et dicit, Domus Auguſtæ adiectiue: nam de ſuis hominibus, non vxoris: & eius res viri dicuntur ſupra de pact. l. hac generali.

Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet.

Palatini milites prohibētur a locatione fundorū Principis, ut hic.

De collatione fundorum fiſcalium, vel rei priuatæ, vel dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.

Præſes prouinciæ, & ſui officiales, poſſunt exigere conductores dominicos: & etiam impedire fauorem curialibus Cæſaris volentibus facere dictam exactionem. Et omnia prædia, ex quacunque cauſa ad fiſcum pertinentia, a tranſuectione publicarum ſpecierum non habent immunitatem. infra l. fin.

De priuilegijs domus Auguſtæ, vel rei priuatæ: & quarum collationum excuſationem habeant.

Ad extraordinaria munera, vel ſuperindicta, etiam a fiſcalis poſſeſſor non cogitur. infra l. j. nullus autem alius a ſuperindicto excuſatur, excepta Principis poſſeſsione. infra l. fin.

De grege dominico.

Subtrahens equū a grege dominico. i. Principis, ipſum reſtituit: & in vna libra auri punitur. Subtrahens de grege priuati, punitur in media libra: a qua pœna releuatur, ſi eum obtulerit ſponte. infra l. j.

De palatijs, & domibus dominicis.

Aedes Principi conſecratæ, id eſt, inclyta palatia ab omni priuatorum vſu, & communi habitatione excipiuntur. Priuatorum dixi: quia Iudices in eis reddunt ius: vt ſupra de offi. rec. prouin. l. nullus. & facit ſupra de ope. pub. l. quicunque & de Iudæ. l. in ſynagoga.

De cupreſſis ex loco Daphnes vel Perſeidis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis.

Perſeis. Daphne. Ementes vel vendentes arbores cupreſſi in locis hic nominatis puniuntur infra l. j. Perſei nomen loci eſt in Aegypto, vbi creſcit cupreſſus: ſicut Daphne. Et eſt ratio, quia continet aggeres tenentes aquam Nili, quę opportunis tēporibus inundat agros, cum in Aegypto non pluit: vt ſupra de Nili ag. l. j.

LIBER XII.

De dignitatibus.

Quia ius publicū, de quo ſupra dixit, nō poteſt expediri, niſi per exiſtētes in dignitate: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. poſt originē. ideo de dignitatibus dicit, ſcilicet, qui ad eas admittātur, & reijciantur: & quæ priuilegia ex his competant, &

Dignitas. quanto tempore durent. Eſt autem Dignitas qualitas, vel præeminētia quæ inhæret perſonæ. Et quæ ſit differentia inter Dignitatem perſonarum, & officium, no. in c. de multa. de præb. & hoc per Bart.

De prætoribus, & honore præturæ: & collatione glebæ, & claui, & follis, & ſeptem ſolidorum functione.

De prima parte loquitur l. j. Et collatione, ſcilicet ſublata. Et erāt quædam ſpeciales functiones, quas hic remouet: ſcilicet Collatio glebæ, vel follis, vel claui, vel ſeptem ſolidorum. Talis enim actio perpetuo conquieſcat. infra l. ij.

De conſulibus, & non ſpargendis ab his pecunijs: & de præfectis, & magiſtratibus militum, & patricijs.

Miſsilia. Olim conſules creati per vrbem ſpargebant pecuniam, quæ appellabantur Miſsilia. Inſtit. de rer. di. §. hoc amplius. & hoc in ſignū lætitiæ: qui ad honores eliguntur, largius expendunt: quod hic prohibetur infra l. ij. ne cupidus lucri populus eos ſequatur, ſed eorum merita. Sed etiam hoc hodie corrigitur, & in voluntate eorum ponitur ſpargere vel non, præter aurum, quod ſoli principi conceditur: in Auten. de conſul. §. ſpargere. coll. iiij.

De præfectis prætorio, ſiue vrbi, & magiſtris militum in dignitatibus exæquandis.

Omnes iſtos dicit eſſe pares gradu, licet habent dignitates diſtin-

ctas:& ille præfertur, qui primo fuit electus in dignitate.

De præpoſitis ſacri cubiculi, & de omnibus cubicularij, & priuilegijs eorum.

Cuſtodientes cubiculum principis vel anguſtæ, eandem dignitatem habent, quam præfectus vrbi, & præfectus prætorio, & magiſtri militum. Et hac dignitate depoſita, nulla intereſt diſtinctio reſeruata, niſi reuerentia temporis, infra l.j. poterunt tamen etiam depoſita dignitate, cum vadunt extra vrbem vti cingulo ſuæ dignitatis, infra l.fin. vbi vide de cingulo.

De quæſtoribus, & magiſtris officiorum, & comitibus ſacrarum largitionum, & priuatæ.

Officia iſtorum ſunt ſupra de offic. quæſto, cum tribus ſeq. tit.

De primicerio, & ſecundicerio, & notarijs.

Primicerius eſt is, qui primus ſcriptus eſt in matricula notariorũ, & qui primum locum obtinet: Secundicerius, qui ſecundum: ad quod infra de dome. l. vlti. Et notarijs: id eſt, cæteris poſtea ſcriptis. Alij dicunt, Et pro, id eſt. Nam idem eſt ſecundicerius, quod primicerius, ſecundum eos. Vel dicitur primicerius, quia primo portabat cereum in aliquo feſto: & erat in dignitate, quia ſpectabilis infra l proxi. Alibi capitur pro eo qui primus eſt in choro, vel in cantu, abſente archiepiſcopo. extra eod. tit. j.

Vt dignitatum ordo ſeruetur.

Vſurpans ſcienter honorem ſibi indebitum, crimine ſacrilegij punitur, infra l.j. & habens dignitatem cum adminiſtratione præfertur habentibus eandem ſine adminiſtratione, infra l. ij.

De magiſtris ſcriniorum.

Magiſtri ſcriniorum dicuntur magiſtri notariorum actorum magnæ c riæ: quia imperiali etiam quodam modo aſsidere videntur maieſtati: etiam dignitate finita vna cum eorum filijs a grauamine priuato & publico ſunt immunes: concor. ſunt in gl.

De comitibus conſiſtorianis.

Comites conſiſtoriani ſunt illi, qui ſteterunt in principis conſiſtorio: & proconſulibus adæquantur, infra l.j. & ſunt ſpectabiles, vt in Aut. de app. & intra quæ tem. §. iliud.

De comitibus & tribunis ſcholarium.

Præpoſiti ſcholarium, id eſt, illorum qui ſunt per principem ad aliquod officium deputati. principem adorare poſſunt, id eſt ſalutare. Inter quos etiam Palatini numerantur, ſi eis fuerit data primi ordinis comitiua cum adminiſtratione: depoſito officio, ſi non aſpirauerint ad maiorem dignitatẽ, pares ſunt comitibus Aegypti, & diœceſis Ponticæ. Alij vero milites ſoluta militia numerantur inter eos qui fuerunt prouinciarum duces. Palatini.

De comitibus rei militaris.

Miſſus ob ſuam probitatem ad partes tranſmarinas cuſtodiendas illis dignitatis inſignibus adornatur, quibus proconſul.

De comitibus, & archiatris.

Archiatri. Archiatri, id eſt, militantes inermi militia intra palatium principis, ſi primi gradus militiam obtinuerunt, eam dignitatem adipiſcuntur, quam duces & vicarij principis, qui nil iam adminiſtrauerunt, & etiam comites primi ordinis: & dicuntur archiatri, id eſt, ſummi medici ſecundum gloſſ. hic: ab archia, id eſt, principatu.

De comitibus, qui prouincias regunt.

Comites qui gubernauerunt prouinciam, depoſito officio, priuilegio dignitatis vicarie funguntur. infra l. j. & talis eſt ſpectabilis, vt in Auten. de app. §. illud. Sed quidam ſunt illuſtres: vt infra de ero, mili, anno, l. prouincialium.

De profeſſoribus in vrbe Conſtantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam.

Grammatici & Sophiſtæ & Iuriſperiti qui per xx. annos ſcientiam docuerint in Cōſtantinopolitana ciuitate per illius ciuitatis cœtum in arte docendi æſtimandi ſunt digni ea dignitate qua funguntur ſticarij principis. infra l. j. Sed Vicarius æquiparatur comiti & duci: ergo ſunt comites & duces: vt ſupra de comit. & archi. l. j.

De ſilentiarijs, & decurionibus eorum.

Decurio & Silentiarius a tyronum equorumq; præſtatione habetur immunis: nec præſtare cogitur collectas extraordinarias quæ neceſſario imponuntur. Et dicuntur Silentiarij ſenatores, eo quia ſilenda & occulta conſilia eis communicantur. Et dicuntur Conſiliarij, vt ff. de mi. l. verùm. §. ex facto. Et ſunt excuſati a muneribus. infra l. decurionibus deſcriptis. Sed non niſi tres Decuriones, & xxx. Senatores, ita demum ſi per xiij. continuos annos peregerint inculpatum officium eorum immunitatem hanc habent, vt ibi.

Silentiarij.

De domeſticis, & protectoribus.

Domeſtici ſunt ſerui, & liberti, & ſimiles ſecundum quoſdam: vt ſupra de his qui ad eccle. confu. §. ſane. quod nō placet Accurſ. quia ingenui ſeruiunt principi. vt ſupra de præpo. ſacr. cub. l. iubemus. §. hoc non ſolum. Quare dic, De domeſticis, vt ſunt Templarij, & quidam fratres ad papam: vt infra l. fin. Protector vero eſt, qui ſtat armatus coram principe, qui Stipatores dicuntur. Vnde Obelerius, & Beliſarius fuerunt domeſtici & protectores Iuſtiniani: & tam primi q̃ ſecundi erant plures, vt Vergil. Magna ſtipante caterua. Et habebat præpoſitos, qui Primicerij dicuntur, l. ij.

De præpoſitis laborum.

Laborum. Quidam habent in tex. & rubr. Laborum: nec dicunt cui labori

ſunt præpoſiti:alij, Labiorum, a labijs:ꝙ forte corrigebant eos,qui male loquebantur de principe:& tunc melius ſtaret labragorum,id eſt,præſumptuoſe loquentium. Vel dicit hoc laborum Signum belli cum ex auro & lapidibus pretioſis,quod fecit fieri Conſtantinus inter alia ſigna bellica,ſecundum Hug.& ſecundum hoc ponit pro genitiuo plurali ſyncopato,vt Deum pro deorum: & Vicarium pro vicariorum. in titu.proxi.l.fin.& deriuatur a Labor, vel a labros, id eſt,abundans:qui ergo talibus ſignis deferendis præponebatur,dicebatur Præpoſitus laborum.

De proximis ſacrorum ſcriniorum, cæteriſq; qui in ſacris ſcrinijs militant.

Quidam habent præpoſitis,quod idem eſt. Dicuntur autem Proximi, quia magis ſe principi proximant, ꝙ̄ alij qui ſub eis ſunt,qui ſunt plures.infra eod.hac parte. Et not.ꝙ tria ſunt ſcrinia ſeu cameræ,de quibus infra dicitur: vna epiſtolarum, quæ principi, vel ab eo mittebantur, vt fit Bononiæ. Secunda libellorum conuentionalium,& cognitionum.infra eod.l.vlti.Tertia diſpoſitionum,id eſt,regiſtrorum.infra de agenti.in re.l.iiij.& tales hodie dicuntur Scribę, & Cancellarij: & ſunt hi, ſecundum Pla. quibus arcana principis committuntur.infra eod.proximos.Et eſt dignitas quæ dicitur Proximatus.infra eod.l.ſi quis.Item alij,qui dicuntur Meloproximi.infra eo.peculiarij.Sunt & alij multi gradus militantium in ſacris ſcrinijs,de quibus infra eod.vnicuique. Proximi.

De agentibus in rebus.

Ad euidentiam præmitte, ꝙ Agētes in rebus,ſunt illi, de quibus fit mentio per gloſſ.infra de curioſis l.fina.Et ſunt hi, quibus elationum cura mandatur. vt ibi. Et erant plures diuerſi per diuerſos numeros:vt infra l.iij.& quilibet numerus habebat prępoſitū:vt ſupra de offi.ma.off.l.j.& dicebātur Principes: vt infra tit.j.ſecundum gl. hic. Vel dic melius ſecundum Bar.ꝙ Principes agentes in rebus, de quibus infra tit.ij.ſunt illi,qui palmam laborum emeriti per lapſum xxv.ann.per principē,poſtea quieti traditi ſunt,infra tit,ij.l.j.& iiij. Agētes in rebus.

De præpoſitis agentibus in rebus.

De hoc ſupra tit.proxi.

De principibus agentibus in rebus.

De hoc ſupra,tit.ij.

De curioſis & ſtationarijs.

Dictum eſt in genere de Agentibus in rebus, & eorum principibus. Nunc de duabus ſpeciebus. Prima de Curioſis, quorum officium erat,nuntiare crimina,& remittere criminoſos.infra eod.l.fin. Secunda de quibuſdam qui præerant quibuſdam euectionibus,vt in tribus ll.ſed tales dicūtur Curioſi, forte quia diſceptauerunt de his, Curioſi. quæ nō multum expediunt,et plura ſapere ꝙ̄ oporteat voluerūt.c.j. de re mi.lib.vj.vel quia maiores curas exhibere volebāt,ꝙ̄ res exigeret iiij.diſt.deniq;. de con,diſt,v,quinq;. hi & Stationarij dicti,qui

Stationarij: Irenarchę. forte ſtabant certo loco, vnde auſcultarent crimina, & criminoſos deferrent, qui & Irenarchæ dicti. ff. de custo. re. l. diuus. ab iron, quod eſt cauillator, & archos princeps: quaſi princeps cauillationis & delationis.

De palatinis ſacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

Palatini. Palatini primicerij, & tres ſcriniorum primicerij, & tribuni prætoriani militari dignitate funguntur, & nulla poteſt eis iniungi neceſſitas, publica vel priuata, infra l. penul. & dicũtur Palatini, qui alias Vicarij: quia quodammodo gerunt vices principis, vt dicit gloſſ. infra l. j. Et conſueuerunt per prouincias tranſmitti: anno tamen lapſo cingulo, id eſt, dignitate liberantur. infra l. placuit. & idem eſt de palatinis principis, quod de his. infra l. fin.

De ſtratoribus.

Stratores. Stratorium, id eſt, ſtabulum. Vnde in Geneſi, Rachel hoc videns poſuit idola patris in ſtratorio cameli, & ſedit ſuper ipſum. Vnde Stratores dicuntur, qui præſunt ſtabulis, ſeu equis ſtantibus in ſtabulis: vt dicit hic gloſ.

De caſtrenſianis, & miniſterianis.

Caſtrenſiani. Miniſteriani. In libro Irn. eſt, de caſtrenſiarijs, & miniſteriarijs, qui forte præerant caſtris principis ordinandis, vel metandis: & erant plures, & eligebantur de communi. infra tit. proxi. qui etiam a miniſterio Miniſteriani dicti ſunt: hi tamen Caſtrenſianis, tanquam præpoſitis ſuberant, & ſeruiebant.

De decanis.

Decanus, id eſt, decem virorum ſocietas ſecundum Hug. vel qui præeſt decem: vnde Decaniſſa, id eſt, vxor decani. Et quatuor ex decanis, qui primum locum in ordine tenuerunt per biennium, ad primiceriatus officium aſſumuntur: & alij in locum eorum debent ſurrogari elapſo biennio.

De menſoribus.

Menſores dicti ſunt, qui menſurabant mœnia iuxta caſtrum, vel ſimilia, vt dicit gloſſ. in rubr. ſupra tit. ij. vel columnarum, vel hominum, Vel ſic. Menſores frumentarios: vt ff. de excuſ. tut. l. menſores. & ff. de iur. immun. l. fi. vt illos qui metabantur hoſpitia militum: vt infra de met. l. j.

De priuilegijs eorum, qui in ſacro palatio militant.

Intellige in quocunque officio: vt infra l. j. vbi dicitur ꝙ palatini a cunctis muneribus ſordidis ſunt immunes, ipſi & eorum filij, & nepotes: vt ibi.

De priuilegijs ſcholarium.

Schola eſt, in quibus tyrones militiam addiſcunt: vel eſt ſocietas

militum: vt infra l.ſſ. Et magiſter militum non poteſt ſuos ſcholares Senatores verberare, vel degradare: ſed iſtud ſpectat ad officiũ magiſtri officiorum infra l.j.

De caſtrenſi omnium palatinorum peculio.

Id eſt, de militibus palatij: qui principem ſequuntur: vt ſupra titu. ſuperiori. Sed hic circa peculium. Et tales habentes aliquod priuilegium, quæcunq; quæſiuerunt in officio morantes, ex donis principis, aut eorum induſtria, principe ſciente, retinent tanquam caſtrenſe peculium.

De equeſtri dignitate.

Equites Romani ſunt, qui Romam cuſtodiunt: nam & illi habentur ꝑ abſentibus Reip. cauſa: vt ff. ex quib. cau. ma. l. milites. & dic, ꝙ erant aliqui præſidentes alijs: non enim ſimplex militia eſt dignitas: vt infra tit. ij. l. ſi. in princ. Et hi ſecundum gradum poſt clariſſimatus, id eſt, conſulatus, dignitatem habent: vt hic. Clariſſimatus.

De perfectiſsimatus dignitate.

Dignitas erat forte ei qui erat perfectiſſimus miles: ad hoc nõ aſſumebatur aliquis ſeruilis conditionis, aut fiſco, aut cũriç obnoxius, vel piſtores, vel in aliquo negotio conſiſtentes, vel qui honorẽ quaſi venalem pretio redimere cogitabat, ſed ſola probitate, ſic ſupra de epiſc. & cler. l. ſi quenquam. Perfectiſſ.

Qui militare poſſunt, vel non. Et de ſeruis ad militiæ dignitatem aſpirantibus. Et vt nemo duplici militia, vel dignitate & militia ſimul vtatur.

De armata militia loquitur: & de hac prima parte loquitur infra eo. l. j. ij. iij. & iiij. Et de ſeruis: de hoc infra, eod. l. pen. & vl. Et vt nemo: de hoc infra eo. l. eis.

Negotiatores ne militent.

Qui præſunt ergaſterio, id eſt, negotiationi, militare prohibentur: non nobilitatis defectu, nam & libertus militat. ff. de teſtam. mil. l. ſi duobus. Sed quaſi ex vili officio non debent aſſumi, ſupra de dig. l. neq; & de perfect. dig. l. j. Ergaſteriũ.

De re militari.

Miles captus ab hoſtibus, dum eſt ibi, ſtipendium vel ſalarium habere non debet. infra l. j. Et implentes ſtipẽdia militiç xx. annis per cohortes, munera ſordida non coguntur ſubire, infra l. ij.

De caſtrenſi peculio militum, & præfecti annonæ.

Filius in poteſtate militans, ob eam cauſam accipiens dono a patre, matre, vel alijs propinquis, vel amicis, & quæ ei militiæ occaſione ſunt quæſita, in caſtrẽſi peculio numerantur. Et not. ꝙ res empta ex caſtrenſi peculio dicitur eſſe caſtrenſis: vt hic. De vltima parte rubri. nihil dicitur in tex. vt ſæpe ſupra. Caſtrenſis res.

De erogatione militaris annonæ.

Erogatio dicitur diſtributio, id eſt, quid & vnde habeant milites ſtipendia.

De excoctione, & translatione militaris annonæ.

Ab excoctione panis militibus præſtandi nulla domus, etiam principis, excuſatur. Et ſi procurator eius, cui panis coquendus mandatur, contumaciter facere neglexerit, punitur ipſe, & dominus eius ſi fuerit conſcius. infra l. ij. Exactores autem, id eſt, diſtributores, qui militibus annonam a prouincialibus exactam ſoluunt, a prouinciali bus non petant panis excoctionem, niſi fuerit inter eos conſuetudo contraria. infra l. j.

Exactores.

De militari veſte.

Canonem veſtium militarum a Calend. Septembris vſque ad Calend. Aprilis Reſpublica ſoluet. infra l. j.

De metatis & epidimeticis.

Metati dicuntur milites in terminis caſtrorum, quæ caſtra vallo vndiq; circundabant: vnde in Biblis, Caſtrametati ſunt filij Iſrael. & ſic ponitur ſupra de epiſc. & cler. l. omnia. Sed Epidimetici dicuntur, qui ſupra milites ſunt conſtituti, metientes, ſiue dimetientes militibus hoſpitia: ab epi, quod eſt ſupra, et metis, id eſt, metatis, id eſt, de his qui ſupra milites dimetiuntur, id eſt, diuerſis diuerſa aſsignant hoſpitia.

Epidimetici.

De Salgamo hoſpitibus non præſtando.

Comites, tribuni, vel præpoſiti, militum nomine, ſalgami gratia, id eſt, culcitras, lignum, vel oleum a ſuis hoſpitibus non extorqueant. Et dicitur Salgamum culcitra, qua milites dormiebant, quod & Sagulum dicebatur, & ex pilis caprinis fiebat. Iuuenalis: Diſcit ab hir ſuta iaculum torquere capella.

Salgamū. Sagulum.

De commeatu.

Commeatus dicitur alimentum, quod a militibus, vel aliunde tempore expeditionis in caſtris exiſtētibus a finitimis regionibus & locis pro cibando exercitum adducitur. Et milites a caſtris & ſignis pro commeatu diſcedere non debent, niſi vſque ad xxx. vt ſupra de erogat. milit. annon. l. iubemus per han. §. vt autem.

De tyronibus.

Tyro eſt nouus miles, qui adhuc non eſt ſcriptus inter fortiſsimos milites: vt ff. de teſta. milit. l. ex eo, & tyrones in ſcholis loco ſemper poſteriore ponuntur. infra l. fi.

Tyro.

De litorum & itinerum cuſtodia.

Satis clarus eſt.

De deſertoribus, & occultatoribus.

Deſertores milites dicuntur, qui militiam tempore belli deſerentes a ſignis abierint: vt dixi ff. de re militari. pag. 215. Occultatores autem dicuntur priuati homines, qui deſertores recipiunt.

Deſertores Occultatores.

De veteranis.

De hoc dixi ſupra. Et gaudent priuilegijs hic deſcriptis.

De filijs officialium militarium, qui in bello moriuntur.

Officia militaria multa ſunt. & varia, vt ex ſuperioribus ti. patet: horum morientium filij in parentum militiam vocentur, infra l. j. & ſupra de tab. l. ff.

De oblatione votorum.

Felix annus votis communibus aperitur, id eſt, ex voluntate donandi Principibus: & hic dicit, quomodo vna libra auri obrizati, i. puri, dari debet: & ſic de melioribus rebus dare debet, qui donat.

De numerarijs, et actuarijs, & chartularijs, & adiutoribus, ſiue ſcriniarijs: & exceptoribus ſedis exceſſæ, cæterorumq; Iudicum, tam militarium, quàm ciuilium.

Numerarij, ſeruientes rectoribus in diuerſis obſequijs; tormentis & carceribus puniuntur. infra l. j. & ſunt Numerarij qui hodie Tabellari appellantur: qui & Actuarij. eo quod acta publica ſcribunt: & Chartularij, a chartis: & Scriniarij, ſiue Exceptores dicuntur. *Numerarij. Actuarij. Chartularij. Scriniarij. Exceptores.*

De curſu publico, & angarijs, & perangarijs.

Curſus quandoq; ponitur pro officio currendi, quandoq; pro loco per quem curritur, ſecundum Hug. vt infra l. ij. erant enim quidã officiales, qui præerant officio, vt facerent conduci militibus annonam & arma in plauſtris, quæ ducebantur cum equis, vel in ipſis equis. infra eodem. l. curſum. & ſupra de Fabri. l. fin. §. quoties. Angaria autem ſunt obſequia, in operibus perſonarum. Perangaria autem in quibus vtrunque vertitur, ſcilicet opera perſonarum, & rerum impendia: vt dicit gloſſ. in l. neminem. C. de epiſc. & cleric. & gloſſ. in ca. non minus. de immun. eccleſ. & gloſſ. in l. j. ſupra quemadmod. ciuil. mun. lib. x. *Curſus. Angaria. Peragaria.*

De tractatorijs & ſtatiuis.

Tractatores erant viri, qui tractabant, & contrectabant animalia publica, & equos ſacro vſus deputatos: vel forte Tractatoriæ dicũtur literæ datæ pro licẽtia vehendi animalia: vt ſupra ti. j. l. curſum. in ff. Vel vt liceret ad tractandum vel apprehendendum criminoſos impetrare: vt ſupra de deſer. l. j. §. j. *Tractatores. Tractatoriæ.*

De apparitoribus præfectorum prætorio, & priuilegijs eorum.

Apparitores præfectorum dicebantur, qui & Cornicularij, qui cornua ſonabat quando milites ibant ad bellum, ſecundum Hug. de quibus infra l. iij. & ſupra de offi. diuerſ. Iudic. l. ſciant. *Apparitores. Cornicularij.*

De apparitoribus præfecti vrbis.

Quia adminiſtrauerunt multa officia in prouincia, officio finito principis purpuram non adorant. Item apparitor ſedis vrbanæ de concusſione piſtorum conuictus, punitur.

De apparitoribus magiſtrorum militum, & priuilegijs eorum.

Qui in officijs magiſtrorum equitum & peditum militarunt, quales ſunt numerarij & ſimiles: vt infra eo.l.numerarios, militaris ſunt ordinis. & gaudent priuilegijs hic inſertis.

De apparitoribus Proconſulis, & legati.

Proconſul, vel Legatus, non debet eſſe curialis vel aſcriptus alicui corpori: & ſi aſcriptus eſt, debet reſtitui ei. Et apparitores legatorum debent eſſe quadraginta.

De apparitoribus comitis Orientis.

In officio comitis Orientis non amplius quam ſexcentos apparitores eſſe oportet.

De cohortalibus, Principibus, cornicularijs, ac primipilarijs.

Cohortalis Cohortales dicti ſunt, qui officio curiæ erant coartati & aſtricti. Et Principibus, cor. dic vt ſupra tit.iij.l.numerarios, in fi.

De apparitoribus præfecti annonæ.

Apparitores præfecti annonæ ſunt compulſores, qui exactionem canonis annonarij faciunt.

De diuerſis officijs, & apparitoribus Iudicum, & approbatoribus eorum.

Diuerſi officiales, Apparitores, et Limitanei caſtrorum conueniantur ſub officiorum magiſtro: non tamen per hoc derogatur iuriſdictioni magiſtri militum Thraciæ, vel Illyrici, qui ex conſuetudine contra eos iuriſdictionem habent, infra l.viros.

De executoribus, & exactoribus.

Ne apparitores, vel palatini executores per prouinciam vagando inferant prouincialibus moleſtiam: ideo periculum geſtorum per eos ſpectat ad illos, quorum ſunt apparitores, vel exactores, infra l. j. Exactor. Exactor eſt compulſor: & exactor intra annum debet oſtendere quod exegerit, infra l.iij.

De lucris aduocatorum, & concusſione officiorum, ſiue apparitorum.

De lucris, ſcilicet prauis: vt infra l.j.& ij. De licito dic vt ſupra de ſuffr.l.vna. De concusſione, id eſt, deprædatione, deuictus pœnam ſubeat legibus competentem, infra l.fi.

De primipilo.

Primipilarij, dicuntur primi adminiſtratores: & ſic accipitur ſupra de cohor. l. ſi ſolita. & l. ordinariorum. & de epiſc. & cler. l. officiales. Alias pro his, qui primum pilum, id eſt, telum vel haſtam ferunt: & ſecundum Hug. poteſt accipi vtroq; modo.

Publicæ lætitiæ, vel Conſulum nuntiatores, vel inſinuatores conſtitutionum, & aliarum ſacrarum vel iudicialiū literarū, ex deſcriptione, vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.

Lætitiæ, ſcilicet nuntiatores, & dic, q̄ quando principi aliquod felix nuntiabant factum, vt quia conſul eligebatur princeps etiā mittebat eis aliquam conſtitutionem, & nuntius dabat, & ſcribebat ſe dediſſe: Immodicum, id eſt, magnum: parum tamen licet accipere ab his, quibus talem licentiam portant, ſecundum glo. hic.

FINIS.

CONSVETVDINES FEVDORVM.

QVIA de feudis tractaturi ſumus, videndum primo, an hic liber ſit approbatus: & procedit hæc quæſtio in conſtitutionibus non editis ab Imperatore. Et q̄ ſic, patet: quia illæ conſtitutiones allegantur per glo. vtriuſque iuris, leguntur in ſcholis publicis, & continent in ſe rationem: & lex eſt, quicquid in ratione cōſiſtit, infra de conſuetu. ponit Io. And. in c. ij. eod. tit. faciunt not. per Bar. in l. j. ff. ſi cer. pet.

COLLATIO DECIMA.

De his qui feudum dare poſſunt, & qui non: & qualiter acquiratur, & retineatur.

EST autem Feudum beneficium ſecularium, not. in c. in præſentia. de proba. feudum autem dare poſſunt archiepiſcopus, epiſcopus, abbas, abbatiſſa, præpoſitus, ſi antiquitus conſuetudo eorum feudum dare fuerit. Marchio, Comes ſimiliter feudum dare poſſunt, qui proprie regni, vel regum capitanei dicuntur. Sunt & alij qui ab iſtis feudum accipiunt, qui proprie regis, vel regni Valuaſores dicuntur: ſed hodie Capitanei dicū tur, ſeu appellantur, qui & ipſi feuda dare poſſunt. Ipſi vero qui ab eis accipiunt feudum, minores valuaſores dicuntur. Et quidem antiquiſſimo tempore, domini quando voluerunt, potuerant rem in feudum a ſe datam auferre: poſtea vero conuentum eſt, vt poſt annum

Feudum quid.

Valuaſores.

Capitanei.

tantum firmitatem haberent: deinde ſtatutum eſt, vt vſque ad vitam fidelis perduceretur: poſtea tamen ſic progreſſum eſt ut ad alios deueniretur: in quos ſcilicet dominus hoc vellet beneficiũ cõfirmare.

De feudo guardiæ & caſtaldiæ.

Caſtaldus. Guardianus. Oeconomus. Villicus.

Caſtaldus, ſiue Actor dicitur cui res domini committitur gubernanda. C. de ſacroſan. eccle. l. iubemus. circa princ, qui & Guardianus dicitur, id eſt, cuſtos. vt alias dicitur Oeconomus, cui gubernanda res eccleſiaſtica mandatur. Villicus autem dicitur, qui fructibus percipiendis præponitur: vt ff. de inſti. l. ſed cum villico. Et licet alias feudum hodie ſit perpetuum: in hoc tamen feudo ſiue caſtaldia, quod datur pro mercede alicuius rei, poſt annum poteſt auferri, etiam pretio pro eo dato non reſtituto, niſi ad certum tempus datum ſit, vt infra.

Qui ſucceſſores feudum dare teneantur.

Si perſona eccleſiaſtica facit inueſtituram de feudo quod ab alio detinet antequã ſibi approprietur, non tenetur ſucceſſor eius: etſi pure aliquem inueſtierit, exinanitur feudum, ſi autem ſub conditione fecit inueſtituram, & econuerſo prædecedente vaſallo, inueſtituram recuſare non valet. Secus eſt in perſona priuati, quia tunc vtriuſque ſucceſſor obligatur. infra ſi de feud. controuer. fu. c. moribus.

Si de inueſtitura feudi controuerſia fuerit.

Quidam habent hoc gloſatum: Vacat hoc ca. propter inferius c. de contro. feu. apud pares cur. ter. c. ſi inter dominum. Nouæ inueſtituræ intereſſe debent pares, ſi tamen dominus pares habeat: ſi autem non habet, tunc ſufficiẽt extranei. infra qui teſt. ſint nec. ad proban. no. inueſti.

Quibus modis feudum amittatur.

Si dominus prælium campeſtre habuerit, & vaſallus eum morantem in ipſo prælio dimiſit non mortuum, nec ad mortem vulneratum, feudum amittere debet. Item ſi vaſallus cucurbitauerit dominum, id eſt, cum vxore eius concubuit, vel concumbere ſe exercuerit, aut cum ea turpiter luſerit: vel ſi cum filia, aut nepte ex filio, aut cum ſorore domini concubuerit, iure feudum amittere cenſetur. Similiter ſi dominum aſſalierit, vel caſtrum domini, ſciens dominum vel dominam ibi eſſe, vel cum inimicis domini amicitias copulauerit, vel alias contra dominum ſe habuerit, amiſſione feudi mulctabitur, & feudum ad dominum reuertitur.

Cucurbitare,

Epiſcopum, vel abbatem, vel abbatiſſam, vel dominum plebis feudum dare non poſſe.

Clerici res ipſius eccleſiæ in feudum dare non poſſunt de nouo: ſed alias quas datas inuenerunt tempore ſui ingreſſus non prohibẽtur: & hoc eſt quod hic dicitur, quæ videlicet ei ſubiectæ ſunt, &c.

De natura feudi.

Natura feudi hæc eſt, vt ſi quis princeps inueſtierit capitaneos ſuos de aliquo feudo, non poteſt eos deueſtire ſine culpa. ſimile in-

fra de feu.ſine cul. non am.cap.j.& tit.quo tempore mil. inueſt. pet. deb.cap.iij.

De ſucceſsione feudi.

Si quis deceſſerit filijs & filiabus ſuperſtitibus, ſuccedunt tantum filij æqualiter, vel nepotes ex filio loco ſui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente.

Qui ſucceſſores teneantur.

Si quis inueſtitus fuerit de aliquo feudo poſt mortem eius, vel ſi quis fuerit inueſtitutus ſub conditione aliqua, vel tempore de quo nullus erat inueſtitus: ſiue præmoriatur tenens feudum, ſiue inueſtitor, ſiue inueſtitus: inueſtitor & inueſtitoris hæredes teneantur inueſtito, vel hæredi eius, veniente tempore vel conditione.

De contentione inter dominum & fidelem de inueſtitura feudi.

Si contentio fuerit inter dominum & fidelem de inueſtitura feudi, per pares curiæ dirimatur. iſtud plenius not. infra quid ſit inueſtit.c.j.§.j.& infra ſi de inue.inter do.& vaſ.

De pignori dato feudo quid iuris ſit.

Si quis voluerit dicere, de pignore ſibi dato ſe inueſtitum eſſe, nō credatur ſuo iuramento: ſed teſtibus idoneis partibus domus.

De contentione inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti.

Si contentio fuerit inter me & dominum de portione, id eſt, dimidietate feudi fratris mei defuncti, dicendo paternum eſſe: ille vero minime. ſiue poſsideo per me, ſiue per alium, dabitur mihi iuſiurandum, ſcilicet patrem meum iure inueſtitum fuiſſe, &c.

De alienatione feudi.

Si clientulus voluerit partem ſui feudi alienare, id eſt, medium ſine domini voluntate, poterit hoc facere: ſed totum alienare non poteſt: alias feudum amittet, & non valebit quod factum eſt.

De feudo marchiæ, vel comitatus, vel ducatus.

De marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel aliqua regali dignitate, ſi quis inueſtitus fuerit per beneficium ab Imperatore, ille tantum debet habere: hæres enim non ſuccedit ullo modo, niſi ab Imperatore per inueſtituram acquiſierit.

An maritus ſuccedat vxori in beneficio.

Si fœmina habens beneficium & maritum, moriatur, nullo modo ſuccedit in beneficio maritus, niſi ſpecialiter inueſtitus fuerit: & ſi ipſa fœmina filios dimiſerit, licet de iure in beneficium matris ſuccedere non deberent, quando non fuit dictum, vel inueſtiti fuerint: quia ſecundum vſum regni ad beneficium vocantur paternum, & non maternum: ſed ſecundum æquitatem dicamus filios debere ſuccedere.

De feudis dati, minoribus valuaſoribus, quid iuris ſit.

Si minores valuaſores beneficium tollere voluerint minimis valuaſoribus,&c.iſtud totum correctum eſt ſupra de natura feu.in fi.

Quibus modis feudum amittatur.

De hoc dixi ſupra in titu.ſimili.

Apud quem, vel quos, controuerſia feudi diffiniatur.

Dixi ſupra de inueſti.feu.

Conſtitutiones feudi domini Lotharij imperatoris, quas ante ianuam beati Petri in ciuitate Romana condidit, obſeruandas.

Loquitur de feudis militum.

De beneficio fratris,& qualiter frater in beneficio fratris ſuccedit.

Frater non ſuccedat fratri in beneficio, ſed dominus habeat, niſi per inueſtituram a domino ordinatum fuerit:vel vbi beneficium de communibus bonis fuerit emptum: vel vtriuſq; nomine, domino ſciente,ſi inſimul ſteterint:vel in hoſtem regis acquiſierint.

De feudo ſine culpa non amittendo.

Satis clarus eſt:de hoc dixi ſupra de natu.feu.

Quo tempore miles inueſtituram petere debeat.

Nemo miles vltra annum & menſem vadat,vt inueſtituram beneficij ſui a filio vel ſucceſſore domini ſui petat:niſi iuſta cauſa interueniente,quare non petierit.

De contentione inter dominum & vaſallum de inueſtitura feudi.

De hoc ſupra ſi de inueſtitu.inter dominũ & vaſal.controuer.fu.

Quemadmodum feudum ad filiam pertineat.

Filia non habet beneficium patris, niſi a domino redemerit.

Quibus modis feudum conſtitui poteſt.

Feudum ſine inueſtitura nullo modo poteſt conſtitui:etiam ſi domino iubente quis alicuius rei nomine feudi poſſesſionem nanciſcitur,& teneat.

Si de inueſtitura inter dominum & vaſallum lis oriatur.

De hoc ſupra hic tamen traditur forma noua.

De feudo

De feudo dato in vicem legis commiſſoriæ reprobando.

Feudum non ſub prætextu pecuniæ, ſed amore & honore domini acquirendum eſt:& ideo non poteſt feudum acquiri ſecundũ pactum legis commiſſoriæ occaſione pignoris.

De vſu Mediolanenſium ſecundum quoſdam.

Non vtitur hoc vſu.

LIBER II.

De feudi cognitione.

Conſuetudo in feudis vincit leges. Et feudum non poteſt cõſtitui,niſi in rebus ſoli,aut ſolo cohærentibus. Conſuetudo,feudi.

Quid ſit inueſtitura feudi.

Inueſtitura propriè dicitur poſſeſsio: abuſiue autem modo dicitur inueſtitura,quando haſta vel aliud quodlibet corporeum porrigatur a domino,ſe inueſtiturã facere dicẽti.& debet fieri, ſaltem ab eo qui habet vaſallos,coram duobus ex illis ſollenniter. Inueſtitura.

Per quos fiat inueſtitura,& per quos recipiatur.

Inueſtitura aut fit de veteri beneficio,& poteſt etiam a minore fieri.Noui autem inueſtitura feudi, non ab alio recte fit,niſi ab eo qui legitime ſuorum bonorum adminiſtrationem habet. Sed etiam res cuius alienatio prohibetur,nec per beneficium dari conceditur,niſi in caſibus.

Quid præcedere debeat,an inueſtitura, vel fidelitas.

Inueſtitura debet præcedere fidelitatem,id eſt,iuſiurandum quod a vaſallo præſtari debet domino:de quo infra.

Qualiter iurare debeat vaſallus domino fidelitatem.

Hic ponitur forma,quæ & xxij.q.x.de forma habetur.

De forma fidelitatis.

Ecce alia forma.

De noua forma fidelitatis.

Iſtud capitulum in paucis conſuetudinibus inuenitur: quia nouiter eſt inuentum,vt in principio ipſius.

De inueſtitura de re aliena facta.

Qui alienæ rei ſciens inueſtituram accipit, niſi pacto ſpeciali ſibi proſpexerit,de euictione agere nõ poterit.Ignorans vero recte aget, vt aliquid eiuſdem bonitatis ſeu quantitatis ei præſtetur.

Qualiter olim poterat feudum alienari.

Olim vaſallus domino inſcio, vel inuito, feudi partem vendere

poterat, retenta videlicet alia parte: hic autem ponitur optima con ſuetudo noua.

Quis dicatur marchio, comes, capitaneus vel valuaſor.

Dux. Marchio. Qui a principe de ducatu aliquo inueſtitus eſt, Dux vocatur: qui vero de marchia, Marchio. Dicitur autem Marchia, quia marchia vt plurimum iuxta mare ſit ſita, a mari & archia, id eſt, principatus maris. Come. Qui vero de aliquo comiatu fuerit inueſtitus, Comes appellatur. Capitaneus. Qui a principe, vel aliqua poteſtate de plebe aliqua, vel plebis parte eſt inueſtitus, Capitaneus appellatur, qui proprie Valuaſores maiores olim vocabantur: Valuaſores. qui vero a capitaneis antiquitus beneficium tenent, Valuaſores minores dicuntur. Valuaſini. Qui autem a valuaſoribus feudum quod a capitaneis habebatur, ſimiliter acceperint, Valuaſini, id eſt, Minimi Valuaſores appellantur. Soldata. Soldata autem eſt præſtatio quædam annua, & gratuita, quæ a neutra parte tranſit in hæredem.

De ſucceſsione fratrum, vel de gradibus ſuccedentium in feudum.

Ad lineas ex tranſuerſo non porrigitur niſi antiquum feudum, & deſcendentibus deficientibus: vt hic, & ſupra de ſucc. feu. & ſupra de nat. feu.

De fratribus de nouo beneficio inueſtitis.

Portio fraterni feudi, etiam ſimul inueſtiti, altero defuncto non pertinet ad fratrem, etiam ſimul inueſtitum, niſi facta fuerit eo pacto inueſtitura.

De inueſtitura, quam Titius accepit a Sempronio.

Hic eſt parua dubitatio.

De vaſallo decrepitæ ætatis, qui feudum refutauit, vt filij inueſtirentur.

Feudum quamuis refutatum ſit, nihilominus eſt paternum, niſi ad hoc refutaretur, quaſi de nouo ipſos bene inueſtiret: intellige tamen conſentientibus his ad quos per ſucceſsionem eſt peruenturum infra de eo qui fin. fec. agn.

De inueſtitura in maritum facta.

Cum vterque domini feudatarius vaſallum ſe aſſerit, licet vnus de nouo, alius de veteri contendat: non ipſe dominus iudex eſt, ſed ordinarius, vel arbiter litigium terminabit.

De controuerſia feudi apud pares terminanda.

De hoc dixi ſupra ſi de contro. feu.

De eo qui ſibi, vel hæredibus ſuis maſculis, vel fœminis inueſtituram accepit.

Nota in hoc titulo potiſsime, quantum ſi potior maſculorum, &

fœminarum conditio. Nam maſculus excludit germanam ſuam.

De duobus fratribus à capitaneo inueſtitis.

Vnuſquiſq; ſibi ſuiſq;ue hæredibus videtur proſpexiſſe: ſic ff. de prob. ſi pactum.

An remoueri debeant teſtes qui pares eſſe deſierint.

Dic, quod ſufficit tempore inueſtituræ pares fuiſſe, etiam ſi poſtea pares eſſe deſinant.

De controuerſia inter epiſcopum & vaſallum.

Quicquid inter hos ſiue de inueſtitura, ſiue de fidelitate, ſiue de principali cauſa agendum eſt, per ſuam curiam eſt expediendum.

De vaſallo militie qui arma bellica depoſuit.

Qui deſijt eſſe miles ſeculi, & factus eſt miles Chriſti, beneficium amittit, cum non poſsit facere officium, ergo nec beneficium ad eum pertinebit.

De milite vaſallo qui contumax eſt.

Si miles ad tertiam vocationem domini nõ venerit, hoc ipſo feudum amittit.

In quibus cauſis amittatur feudum.

De hoc ſupra in ſimili titulo dixi.

Quæ fuit prima cauſa beneficij amittendi.

Hac rubrica raro vtimur, quia ſub ſuperiori continetur.

Si de feudo vaſallus ab aliquo interpellatus fuerit, & dominus eum defendere noluerit.

Si vaſallus, cum de feudo interpellabatur, autorem ſuum, id eſt, dominum, vt eum defenderet, vocauit, & hoc probare poſsit: ſi in eo iudicio vaſallus fuerit victus, dominus ſibi imputet.

Si de feudo contentio ſit inter dominum & cognatos vaſalli.

Multa ſpecialia continet hic tit.

De pace tenenda, & eius violatoribus.

Qui pacem iuratam frangit, & quinq; ſolidus furatur, ſuſpẽditur.

Hinc finitur lex: Deinde conſuetudines regni incipiunt.

Multa capitula continet.

De filijs natis ex matrimonio ad morganicam contracto.

Morganica dicitur donatio facta vxori in recompenſam virginitatis prima nocte amiſſæ.

De feudo fœminæ.

Fœmineum feudum ſine pacto ſpeciali deficientibus filijs maſculis ad filias pertinebit.

Si vaſallus feudo priuetur, cui deferatur.

Dic vt in tit.

Qui teſtes neceſſarij ſunt ad nouam inſtitutionem probandum.

Semper pares curiæ ſunt neceſſarij ad probandum inſtitutionem feudi.

De conſuetudine feudi.

Dic vt in eo.

De lege Conradi.

Lex Conradi. Hæc lex cotinet, q̃ ſi inter capitaneos controuerſia fuerit, corã rege finiri debere.

De clerico qui inueſtituram facit.

Clericus faciens inueſtituram de ſuis bonis, eius ſucceſſor omnino cogitur eam adimplere.

An mutus, vel aliter imperfectus, feudum teneat.

Dic, q̃ tales non poſſunt retinere, quia ipſum deſeruire non poſſunt: ſicut dicimus in clerico, & fœmina, & ſimilibus.

An ille, qui interfecit fratrem domini ſui, feudum amittit.

Dic q̃ non.

De vaſallo, qui contra conſtitutionem Lotharij regis beneficium alienauit.

Si totum alienauit, perdit totum: ſi partem, perdet eam, & ad dominum reuertatur.

De alienationi paterni feudi.

Alienatio paterni feudi non valet ſine domini voluntate.

De capitulis Conradi.

Hæc ſunt capitula quæ ſequuntur.

De controuerſia inter maſculum & fœminam de beneficio.

Creditur maſculo cum ſuo iuramento dicente feudum eſſe maſculinum.

De controuerſia inter dominum el emptorem feudi.

Dic vt in eod.

De controuerſia inter vaſallum & alium de beneficio.

Dic vt in eod.

Quid iuris ſit ſi vaſallus poſt alienationem feudum recuperet.

Hic traditur hoc ius.

An agnatus, vel filius defuncti poſsit retinere feudum, repudiata hæreditate.

Si paternum fuerit, poterit: alias non.

An apud iudicem, vel curiam domini, quæſtio feudi debeat terminari.

De hoc ſupra.

Qualiter dominus proprietate feudi priuetur.

Si dominus apertam feloniam contra vaſallum fecerit, dominus proprietate feudi priuatur: ſicut vaſallus feudũ amitteret hoc caſu.

De feudo non habent propriam feudi naturam.

Dic, vt in eod.

De eo, qui finem fecit agnato de feudo paterno.

Finem facere, eſt refutare feudum. Finem facere.

De natura ſucceſsionis feudi.

De hoc ſupra.

De prohibita feudi alienatione per Lotharium.

D hoc ſupra.

De capitaneo qui curiam vendidit, an intelligatur beneficium vendidiſſe.

Dic ꝙ ſic.

De pace tenenda inter ſubditos, & iuramento firmanda, & iudicanda: & pœna iudicibus appoſita, qui eam iudicare, & iuſtitiam facere neglexerint.

Dic vt in eod.

De allodijs.

Allodium. Allodium dicitur, quod eſt proprium, non tamen excludit ſuperioritatem principis. Et eſt res libera, de qua tamen præſtatur tributum.

De prohibita feudi alienatione per Fridericum.

Dic vt ſupra ſæpe diximus.

Quæ ſint regaliæ.

Regaliæ. Regaliæ ſunt ius exigendi angarias, & perangarias, quas hæc cõſtitutio exprimit quales ſint.

Quod teſtes ſint neceſſarij ad probandum feudi ingratitudinem.

Dic ꝙ quinque.

De notis feudorum.

Licet quidam habeant, De votis feudorum: tamen potius puto fore notas ſiue notulas ſuper feudis factas.

FINIS.

EXTRAVA-GANTES: SIVE. COLLATIO XI.

Quomodo in læſæ maieſtatis crimine procedatur.

Hanc conſtitutionem dominus Bart. ſolenniter cõmentauit.

Qui ſint rebelles.

Hoc titulo ſatis exprimitur.

Finis omnium titulorum legalium.

DECRETALIUM TITULI.

OPERÆ pretium eſt poſt titulorum legalium pro noſtra virili factam interpretationem, aliqualem ſaltem perfunctoriam iuris canonici diuinarum, puta decretalium Gregorianæ compilationis, rubricarumꝗ earundem facere expoſitionem: ſaltem illarũ quas præcedens noſtra minus contigit explanatio. Pro cuius quidem veriori euidẽtia ſciendum, Differre inter ſe Cõſtitutionem, Decretum, & Decretalem Epiſtolam, Nam Conſtitu-

tio eccleſiaſtica varijs nominibus nuncupatur: quandoq; enim appellatur Canon, quandoq; Dogma, quandoq; Sanctio, quandoque Mandatum, quandoq; Interdictum. De quibus gloſſ. iij. diſt. ſumma. Decretalis autem epiſtola proprie eſt cōſtitutio, quam papa edidit cum conſilio cardinalium, vel ſine, ad alicuius conſultationem. Decretum vero quando ad nullius conſultationem. Conſtitutio autem quandoq; ponitur ſpecifice, & eſt proprie quod princeps ſtatuit: vt in c. conſtitutio, diſt. ij. Proœmium huius libri primo præmittit ſalutationem cum nomine ſcribentis: ibi, Gregorius, &c. & quibus ſcribit: ibi, Dilectis, &c. & benedictionem: ibi. Salutē, &c. Secundo ponit exordium: ibi, Rex pacificus: in quo concludit finale intentū iuris generalis: ponens finē viatoris, id eſt, hominis ad quem a Deo diſpoſitus eſt, allegans cauſam deuiationis ab hoc fine: ibi, Sed effrænata, &c. Cōcludens, legē neceſſariā ut ad debitū finē viator deducatur. Et oſtēdit tres virtutes, & proprietates legis: ibi, ideoq; lex proditur, &c. Secūda pars ponit euentū circa conſtitutiones Eccleſiaſticas correctioni ſubmittendas: & ponit materiā, & cauſam impulſiuam huius compilationis, cum cauſa adiutiua, ſiue auxiliatrice: ibi, Per dilectum. Addens formalem cauſam: ibi, Reſecatis, &c. Decretalis epiſtola. Decretum. Cōſtitutio.

De ſumma trinitate & fide catholica.

Glo. continuat & declarat, dixi C. eod. tit. pag. 226

De conſtitutionibus.

Dixi ſupra in princ. huius, & ff. de conſti. prin. pag. 9

De reſcriptis.

Reſcriptum eſt illud, quod ab Apoſtolico, vel a principe reſcribitur ad conſultationem, relationem, ſeu imitationem alterius, vel alicui indulgendo, ſecundum Hoſti. in ſumm. eod. tit. dixi aliquid ff. de diuerſ. & temp. præſcript. pag. 171. & C. ſi contra ius vel vti publ. pag. 237 Reſcriptū.

De conſuetudine.

Conſuetudo ſecundum Iſido. eſt quoddam ius moribus vtentium approbatum, quod pro lege ſuſcipitur cum deficit lex. j. diſtin. conſuetudo, dixi ff. de leg. pag. 9. & C. quæ ſit long. con. pag. 315 Cōſuetudo.

De poſtulatione prælatorum.

Poſtulatio eſt petitio gratiæ a ſuperiore facta: ita dicit gloſſ. in c. vno. eo. tit. libr. vj. Vel eſt quædam gratiæ petitio a ſuperiore facta de promouendo aliquem ad prælationem, ad quam de iure communi propter defectum aliquem, vel impedimentum eligi ſeu promoueri non poterat. Ex quo infertur differentia inter electionem, & poſtulationem: quia poſtulatio innititur gratiæ, c. pen. infra eo. Electio vero innititur iuri: de hoc etiam tit. ſeq. Poſtulatio.

De electione, & electi poteſtate.

Electio eſt alterius perſonæ ad prælationem, vel fraternam ſocietatem canonice facta vocatio: & licet olim iura promiſcue his vocabulis vterentur, vt in. §. his omnib. lxj. diſt. & lxiij. diſt. literas,

Hodie tamen eſt maxima differentia inter poſtulationem, & electionem, vt dixi ſupra lib. prox. Vnde ille qui de iure poteſt eligi, non debet poſtulari: de quo in c. vno. de poſtul. lib. vj. in gloſſ. iiij. & per Innoc. in c. j. ſupra tit. prox. Et quia in tractatu electionis poteſt dubitari de poteſtate electi: ideo ne exigeretur, rubrica ſpecialis hic annectitur.

De translatione epiſcopi, vel electi.

Qui alligati alijs eccleſijs poſtulandi ſunt ſupra de poſtul. prælat. c. bonæ, & c. fi. Et oportet tales offerri ad eccleſias, ad quas poſtulantur: ideo de hoc dicit. Eſt autem Translatio, quædam mutatio ſediũ, vel eccleſiarum, autoritate ſuperioris facta. De hoc viij. q. j. per totum, & xxj. q. ij per totum.

Trãslatio.

De autoritate & vſu pallij.

Aſſumpti ad eccleſias per modos ſupra tribus proximis titulis poſitos, licite poſſunt vti pallio, ſi hoc habeat dignitas, ad quam quis aſſumitur. Eſt autem Pallium inſigne ornamentum archiepiſcopi, de corpore beati Petri aſſumptum: de hoc ca. diſtin. per totum. & xxv. q. ij. in galliarum. Et quod dixi de epiſcopo, intellige ꝙ ex priuilegio ſpeciali ei poſſit competere pallium: vt patet in c. cum iuuẽtute. infrà de præſumpt. Regulariter autem archiepiſcopis & ſuperioribus: puta primatibus, & patriarchis competit. xx. diſtin. cleros.

Pallium.

De renuntiatione.

Renuntiatio eſt reſignatio iuris ſibi competentis ex poſtulatione, electione, vel translatione: de hoc vij. q. j. & ij. & repetitur in Sexto, & Clementinis.

De ſupplenda negligentia prælatorum.

Quia ſæpe in prælaturis, de quibus ſupra res perfunctorie aguntur, xl. diſtin. ante omnia, & quod negligitur ſupplendum eſt, quod omittitur reſtaurandũ: ideo, &c. ſecundũ Goffr. De materia lxxxiiij. diſtin. & lxxxvj. & ij. q. vij. negligere. ix. q. iij. cum ſcimus. & repetitur in Sexto, & Clement.

De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum.

Quia ordinationes clericorum certis temporibus, & cum ſcrutinio fieri debent: ideo de hoc. De prima parte rubricæ lxxv. & lxxvij. diſt. per totum. De ſecunda xxv. diſtin. vſq; ad lxxxj. & ab lxxxj. vſq; ad xcj. & repetitur in Sexto.

De ſcrutinio in ordine faciendo.

Quia ordinandi examinandi ſunt: ideo, &c. Et eſt duplex ſcrutinium. Vnum habent ante ordinationem, cuius forma habetur xxiij. diſt. quando epiſcopus. Secundum quando fit poſt determinationem: de hoc hic, & xxiij. diſt. epiſcopus, & ca. ſeq. xxiiij. diſt. per totum li, quæ in aliquo.

Scrutiniũ duplex.

De ordinatis ab epiſcopo, qui epiſcopatui renuntiauit, vel excommunicato.

De prima parte non habetur in Decret. ſed inducitur.j.q.j. ventum.& quæſt.vij.Daibertum,De ſecunda ix.q j.per totū.de ſchiſm. c.j.& infra cap.ij. Quid autem de ipſis excommunicatis ordinatis, habetur de ſentē.excom.cum illorum.Et de ordinatis a ſimoniaco, de ſimon.per tuas.& alias criminoſo.ix.q.j.in ſumma.

De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum.

Aliqui habent in rubrica,De ætate & qualitate ordinandorum:ſecundum Ioan.Andr.ſed ſecundum eum illud, Ordinandorum,non debet eſſe:quia dictum eſt ſupra in titu.de tempor.ord.Nam hic ſolum tractat de ordinandis ratione dignitatis tantum: & non aliter, De materia rubricæ quo ad primam partē lxxv.diſt.etiam lxxviij. diſt.per totum.De ſecunda xxxviij.diſt.per totum. De parte tertia lx.diſt.per totum,reperitur in Sext.& Clement.

De ſacra vnctione.

Ex ordinandis & præficiendis aliqui inunguntur,de quibus hic. de hac materia xcv.diſtinct.per totum.de conſt.diſtinct.v. in princ. De vnctione chriſmatis vide de conſuet.quanto. De epiſcopali. de off.or.ꝙ ſedem.De conſecratione eccleſiæ vel altaris.c.cum ſis. De extrema vnctione.de verb.ſign.quæſiuit.& in Clement.j. de pri.De vnctione Imperatoris,de iureiur.in Clement.Romani. Vnctio.

De ſacramentis non iterandis.

Quia quædam ſunt ſacramenta quæ non iterantur, vt eſt baptiſmus, confirmatio,& ſi.ne per iterationem ſiat iniuria ſacramento prius collato:& qualiter dicatur ſacramento fieri iniuria vide gl. de apo.c.ij.de con.diſt.j.oſtenditur.de materia lxviij. diſt. quod ergo.cum ſeq.j.q.vij.ſaluberrimum.in ſi.de con.diſtin. iiij. qui bis. & c.ſe.Et ſolet hic tractari per Doct.quid ſit ſacramentum,& vnde dicatur:quæ,& quot ſint:quæ ſint reiterabilia & quæ non: quæ voluntaria, & quæ neceſſaria: & quomodo inuicem ſe excedant:ad quid fuerint inſtituta:& de ipſorum proprietatibus, vide per totum, hic ſuper rubro. Sacramenta quæ non reiterātur.

De filijs præsbyterorum ordinandis, vel non.

Ordinandi varijs ex cauſis impediuntur: inter quas eſt vitium originis,de quo hic. Et licet intituletur de filijs præsbyterorum, tamen dicitur in nigro,de omnibus illegitimis,ſine diſpenſatione non ordinandis ad ordines ſacros,& ad alios:vt in c.literas.infra eod,& in c.nimis.De materia lvj.diſt.per totum.& repetitur in Sexto. Illegitimi.

De ſeruis non ordinandis, & eorum manumiſſione.

De impedimento conditionis perſonæ,puta ſeruilis loquitur:quę ante plenā manumiſſionē ordinari non debent:vt infra c.j. de materia lx.diſt.per totum:ad hoc xij.q.ij.liberti.vſq; ad cap.aurum. Serui.

De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.

.nia Ratiocinia ſecundum Goff.ſunt rationes,& rationũ redditiones, qbus eſt quis obligatus ex adminiſtratione Reip. talis ordinari non debet,niſi depoſito onere,& reddita ratione. De hoc lvj.diſt.p totũ.

De corpore vitiatis.

De impedimento corporis, & defectu membrorum loquitur de hoc lv.diſt.per totum.

De bigamis non ordinandis.

Bigamus. Inter cæteras irregularitates bigamia non modica reputatur, Et eſt bigamus ſtricte & vere, qui duas vxores habuit:a bis, & gamos, quod eſt mulier. Large autem vel ficte, ſeu interpretatiue etiam his bigamus dicitur, qui cum vna corrupta contraxit. Et ratio quare bigamus non ordinatur, eſt quadruplex: vide hic per Doct. ſuper rub. De materia habetur xxvj.diſt.& xxiiij.diſt.§.quid ergo. vſq; ad fi. & lxxxij.diſt.quiſquis.& xxviij.q.vlt.p totũ.& repetitur in Sexto.

De clericis peregrinis.

Peregrini. Quia inter eos, qui ab ordinibus prohibentur, arctantur & peregrini, de quibus hic:& qui dicantur Peregrini, & quare non admittantur indiſtincte,& quæ ſit differentia inter hunc tit. & tit. de peregrinantibus. ponit Hoſtienſ.ſumm.eo.tit.de materia habetur lxxj.ij. & iij.diſt. per totum. & xcviij.diſtin. per totum, & ix.q.ij.de cle. non reſi.fraternitati.

De officio Archidiaconi.

Archidiaconus. De dignitatum officijs poſt tractatum ordinandorum dicere incipit, inter quas Archidiaconus maior eſt, quis primus poſt epiſcopũ, & oculus epiſcopi:ideo de hoc. Et quæ pertineant ad officium Archidiaconi, ponitur in nigro: & dicitur Archidiaconus, quaſi princeps, vel primus diaconorũ. de materia ponitur xxv. diſt. perlectis, lxxxiiij.diſt.honoratus.xciiij.diſt.c.ſi vero.

De officio Archipresbyteri.

Archipresbyter. Poſt Archidiaconum Archipresbyter facit gradum,& eſt proximior,& ſub archidiacono:ideo de hoc. Et dicitur archipresbyter, quia ſupra principales præsbyteros:eius enim officium principaliter eſt, habere curam ſuper præsbyteros:& ad officium eius ſpectat, principaliter miſſam dicere loco epiſcopi, infra eod.l. j. de materia xxv.diſt.perlectis.

De officio Primicerij.

De hoc dixi C.eod.lib.xij.

De officio Sacriſtæ.

Sacriſta. Sacriſta, id eſt, theſaurarius, ad cuius curam ſpectat cuſtodia vaſorum eccleſiæ, & veſtimentorum, & theſauri: & quæ ad luminaria lampadum ſpectant, ſiue in cera, ſiue in oleo. Et dicitur Sacriſta, quaſi ſacris rebus præfectus, vel aſſiſtens; de materia xxv. diſt. perlectis, in fin.

De officio Cuſtodis.

Cuſtos eſt quaſi miniſter ſacriſtæ: & omnes hi ſunt ſub archidiacono, debet enim cuſtodire quæcunq; ſibi cuſtodienda committuntur: & ſignificabit horas cum tintinnabulis iubente archidiacono: & pallia, & linteamina altaris, & cuncta vtenſilia dabuntur ei: & habebit ſolicitudinem in accendendo lampades, & lucernas, & extinguendo ne ſupra modum luceant: de materia xxv.diſt.perlectis.

De officio Vicarij.

Supradicti ſeruiunt eccleſiæ nomine proprio: nunc de his qui nomine alieno: & tractatur communiter in iſto titulo, de Vicario, qui deſeruit in diuinis: excepto cap.penul. vbi tractatur de Vicario iuriſdictionis: & de hoc ſecundo ponitur in Sexto: de primo in Clemẽ. & de materia xvj.q.vij.noua.xciij.diſt.ca.ſi.xciiij.diſt.c.j. Vicarius.

De officio, & poteſtate Iudicis delegati.

Delegatus eſt ſecundum Specul. eodem titulo, in principio, qui ex commiſſione alterius alicuius cauſæ iudicialem cognitionem conſequitur: de hoc dixi ff.de offic.eius cui mãda.eſt iuriſdi. pag.15. Et dicit Ioan.And.ꝙ officium reſpicit id, quod delegatur: poteſtas concernit id, quod poteſt per delegationem delegatus exercere: licet alias iſta duo ſæpe ponãtur ęquiuoce, vt notat gloſſa ſuper rubr. ff.de iuriſdict.omn.Iudic.repetitur in Sexto.

De officio Legati.

Legatorum officium ſimile eſt Delegati, cum vterꝗ gerat vices ſuperioris. Et quidam ſunt Legati nuntij, & non Iudices: vt iſti, quos ſæpe Papa mittit pro aliqua ambaſiata, vel ad aliquod nudum miniſterium exercendum: de his j. diſtin.ius gentium. & xcvij. diſ.per totũ. Quidam ſunt Legati Iudices, quos Papa facit ordinarios in certa prouincia: de iſtis tractatur hic. Et tales ſunt triplices: quidam de latere, vt ſunt Cardinales. Alij Nati, vt archiepiſcopus Cantuarienſ. & Eboracenſ. Tertij Miſſi, & iſti ſunt omnes alij, præter ſupradictos: de his vide quod no.infra eo.c.pen.dixi aliquid ff.de offi.proconſ.& leg.repetitur hic tit.in Sexto & Clement. Legati.

De officio ordinarij.

Legatus ordinarius eſt ſpecialis. Nunc ponit de ordinario generali, & in genere de officio cuiuslibet ordinarij dicit: repetitur in Sexto.

De officio iudicis.

Ad officium iudicis, etiam delegati, ſpectat prouidere aduocatum parti, quæ non habet, & poterit dare domeſticum infra c.j.

De maioritate & obedientia.

Inter miniſtros & iudices, de quibus ſupra, quidam ſunt maiores alij minores. Aliter enim eccleſia vniuerſalis, vel ſtatus vniuerſi cõſiſtere non poſſet: vt eſt pulcher tex.in c.ad hæc.lxxxix.diſtin: ideo hic de maioritate, & eius intuitu obedientia impendenda; quia melius eſt obedire, ꝙ̃ ſacrificare, infra c.illud.

De treuga, & pace.

Ad iudicem ſpectat diſcordantes ad pacem reducere. xc.diſt. per tot.quia quilibet iudex ſubditos ſuos eccleſiaſticos & ſeculares ad pacem fiendam poteſt compellere.xc.diſtin. ſi quis contriſtatus. & c.placuit.& ibi no.gl.& in c.nouit.de iudi.de quo per Bar.in l.congruit.ff.de offic.præſ. Eſt autem Treuga, quaſi quædam pax ad tempus facta, Pax autem eſt vinculum amicitiæ & concordiæ.d. c. nouit.

Treuga. Pax.

De pactis.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.20.

De tranſactionibus.

Dixi ſati de hoc ff.eo.titu.pag.20

De poſtulando.

Dixi ff. eod.titu.pag.21

De procuratoribus.

De hoc dixi ff.eod.pag.22. Et differentiam inter procuratorem, Syndicum,ſeu Oeconomum,& Actorem,vide glo.in c.ſi quis erga. ij.q.vij.& quod no.in c.petitio.infra eod.

De Syndico.

Syndicus.

Sicut Procurator gerit negotia domini, ita Syndicus negotia vniuerſitatis:vt in l.j.ff.de procur. iuncta l.j.ff. quod cuiuſque vniuer. vide gl.ij. q.vij.ſi quis erga. Et dicitur Syndicus,quaſi ſingulorum cauſam dicens:vt hic in glo.j.vel melius,id eſt,a communitate conſtitutus:de quo glo. in d.l.j.ff. quod cuiuſq; vbi ponitur differentia inter Syndicum & Actorem.

De his quæ vi,metus ue cauſa fiunt.

Metus.

Iura dant remedium reſciſſorium aduerſus ea, quæ geſta ſunt per metum: & appellatur actio quod metus cauſa. Fallit in quibuſdam caſibus, quibus metus vitiat ipſo facto:vt not. infra eo, abbas.dixi ff.eod. titu.

De reſtitutione in integrum.

Reſtituere in integrum, eſt in priſtinum ſtatum reponere.ij. q. iij. in fin.& in l.j.C.de ſent.paſſ.de hoc dixi ff.eod.tit.pag.24

De alienatione mutandi iudicij cauſa facta.

Prouidetur hic illis, in quorum præiudicium eſt facta rei alienatio cauſa iudicij futuri euitandi:dixi ff.eod.tit.pag.26

De arbitris.

Arbitri ſunt quodam modo iudices, cum aſſumantur ad contentiones ſedandas:ideo poſt tractatum iudicum ponitur in quo verſetur officium arbitrorum,& de eorum poteſtate.Et quid ſit arbitriũ, dic vt not. in cap.quintauallis, de iureiurando, dixi aliquid ff.eod. titu.pag.26

LIBER II.

De Iudicijs.

IVdicium multa habet ſignificata, de quibus Io.And. in rubrica huius tituli.& not.in regula,in iudicijs.de reg.iur.lib.vi.[de hoc dixi ff.eo.tit.pag.28.ad materiam facit ij.q.j.& v.q.iiij.xiiij.q.j. xv.q.vij.xvj.q.vj.xxx.q.vlti.§.his ita. repetitur iſte titulus in Sexto & Clemen.

De foro competenti.

Qui ante alium actum iudicialem ſolet diſcuti de competentia fo ri,iuxta not.in c.inter monaſterium,de re iudic. & in c. pen. de except.ideo de hoc:& ponitur Forum in neutro genere pro territorio cuiuſq; iudicis, intra quod poteſt in facinoroſos animaduertere.ff. de verb.ſig.l.ſi pupillus.§.territorium.Forus vero in maſculino, eſt locus vbi ius redditur.infra de verb.ſig.c.forus.& vtroq; modo poteſt hic capi,dicendo de foro competẽti,id eſt,territorio intra quod ſit cauſa competens,vt quis ibi cõueniri poſſit:vel.i.de loco iudicij, ſcilicet in quo qs debeat cõueniri:dixi C.ſi a non cõpe.iud.pag.104. Forum. Forus.

De libelli oblatione.

Rei ad iudicia vocati ſi non declinant forum,petunt ſibi edi libellum,vt ſciant,quid,& qualiter petatur, & ſuper quo debeant reſpõdere:ideo de hoc. De materia habetur ij.q.vij.per tot.& lxxxj. diſt. Maximianus.Et eſt Libellus ſecundum glo.hic, quedam ſcriptura, in qua continetur res quæ petitur,& cauſa petendi, & nomen actoris & rei.Vnde dicit Hoſt.Quis,quid,coram quo, quo iure petatur, & a quo,Recte cõpoſitus quiſq; libellus habet:de quo Spec. de lib. concep.§.j.in prin.vbi dicit,ꝙ eſt ſcriptura agentis quæſtionem cõtinens,& futuram actionem deprimens.vel ſecundum Cy.in Auten. offeratur C.de litis conteſt. Eſt breuis ſcriptura, claram continens intentionem actoris,vel accuſatoris. Libellus.

De mutuis petitionibus.

Plerunq; libelli porriguntur ab vtraque parte; & fiunt hincinde mutuæ petitiones,& dubitatur de modo & practica procedẽdi:ideo de hoc,De materia.iij.q.viij.cuius in agendo. Et eſt Mutua petitio, conuentio ex parte actoris,& reconuentio ex parte rei.Nam Recõuentio,eſt ſecunda conuentio:ſunt ergo duæ petitiones. Mutua petitio.

De litis conteſtatione.

Litis conteſtatio fit per petitionem in iure propoſitam, & reſponſionem ſecutam,& ſiue ea proceſſus eſt nullus.infra c.j.& dicitur Litis conteſtatio,quaſi confirmatio, vel comprobatio, aut aſſertio litis: de materia iij.q.iij.offeratur.& reperitur in Sexto. vide Docto. infra c.j.poſt gloſſ.ij.

Vt lite nõ conteſtata non procedatur ad receptionem teſtium,neq; ad diffinitiuam ſententiam.

Regulariter lite non conteſtata non debẽt teſtes recipi,vel ad dif-

ſinitiuam ſententiã procedit. Fallit in caſibus no, infra c. ſi. per glo.

De iuramento calumniæ.

Iuramẽtum calumniæ. Actione edita, & lite conteſtata, ſuccedit ex ordine iuramentum calumniæ. infra c. pen. Et hoc iuramentum eſt de calumnia, ſcilicet vitanda in cauſis. Sicut exponitur illud; Vnuſquiſq; habeat ſuam, propter fornicationẽ, ſcilicet deuitanda xx. diſt. c. ij. in ſi. vide in c. j. eo. ti. lib. vj. & Spec. eo. ti. poſt prin. dixi C. eo. tit. aliquid.

De dilationibus.

Cœpto iudicio ſolent litigantes dilationes, id eſt, inducias petere quandoque ad petitiones, quandoq; ad probationes faciendas: ideo de hoc. De materia habetur iij. q. ij. & vij. q. ij. per totum, dixi ff. de fer. pag. 19

Dilatio.

De ferijs.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 19

De ordine cognitionum.

Propoſitis quæſtionibus litigantium ſolet quandoq; dubitari, quo ordine de his ſit cognoſcendum: ideo, &c. De materia ij. q. & iij. q. j. nec ſuperfluit parti. ſupra de mut. pet. qa ibi principaliter tractat, an reus poſſit recõuenire actorem, & coram quo iudice, & an quod in vna cauſa ſeruatur, ſit ſeruandum in alia. Et ſi quid de ordinis cognitione ibi dicitur, illud eſt incidenter. Sed hic tractatur principaliter, quo ordine de ipſis cognoſcatur. dixi C. eod. tit. aliquid.

De cauſa poſſeſsionis & proprietatis.

Cauſa proprietatis & poſſesſionis ab eodem vel diuerſis deductæ in iudicium, habent certum ordinem deducendi cognoſcendi, & diffiniendi: ideo de his.

De reſtitutione ſpoliatorum.

Cauſa reſtitutionis poſſeſſoria eſt: ideo eo ordine proponi & diſcuti poteſt, quo aliæ poſſeſſoriæ: & tractatur hic, an ſpoliatus ſit indiſtincte reſtituendus.

De dolo, & contumacia.

De prima parte dixi ff. de dol. pag. 24. de contumacia autem dixi ff. ex quib. cau. in poſſ. eatur. pag. 150. Ad materiam facit iij. q. ix. & iiij. q. v. & v. q. ij. & iij. per tot. xj. q. iij. certum. vbi habentur tres modi contumaciæ, repetitur in Sexto & Clem.

De eo qui mittitur in poſſeſsionem. cauſa rei ſeruandæ.

Licet in rubro duntaxat fiat mentio de poſſ. rei ſeruandæ cauſa: tamen in nigro tractat etiam de interpoſitione ſecundi Decreti, per quod transfertur vera poſſesſio. infra c. j. dixi ff. ex quib. cau. in poſſ. & in tit. de bon. auto. iudi. poſſ.

De ſequeſtratione poſſeſsionum & fructuum.

Dixi de hoc C. eod. tit. pag. 266

De confeſsis.

Quia per confesſionem aduerſæ partis releuatur litigans ab onere probandi: cum confesſio non ſit proprie probatio, ſed probationis releuatio: quia vbi adeſt confesſio, non eſt neceſſaria probatio: ideo ante tit. de proba. ponitur. de hoc dixi ff. eod. tit. Confesſio.

De reprobationibus.

Vbi deficit confesſio neceſſarie peruenitur ad probationem: de qua dixi ff. eod. tit. pag. 75

De teſtibus & atteſtationibus.

Poſt probationem in genere, incipit per ſpecies tractare, quæ plures ſunt: vt not. in c. cum ad ſedem. ſupra de reſt. ſpo. dixi ff. eo. titu. pag. 77. Et ponitur rubrum in plurali, quia regulariter in qualibet cauſa duo teſtes exiguntur infra eo. licet. j. & ij. De Atteſtationibus autem dicit, quia eſt tractatus de per ſe: vt patet in c. in cauſis, & c. cum cauſam. cum ſimilibus. de quo Io. And. in rubro. de homini. Et dictum teſtis quandoq; appellatur Atteſtatio, quandoq; Depoſitio. d. c. cum cauſam. Atteſtatio. Depoſitio.

De teſtibus cogendis.

Officium teſtium quaſi publicum eſt ff. de teſt. Inno. in c. mil. xl. de elect. & ad illud interdum inuiti compelluntur: ideo de hoc regula rubri, ponitur in c. peruenit. j. infra eod.

De fide inſtrumentorum.

Dixi ff. eod. tit. pag. 76

De præſumptionibus.

Præſumptiones quandoq; plene probant, vt violentæ: quandoq; ſemiplenam probationem faciunt, quandoque alias probationes adiuuant. De materia no. in c. tertio loco ſupra de proba. & no. in l. diſt. ferrum. dixi ff. de proba. pag. 75

De iureiurando.

In defectum probationis recurritur ad iuramentum. infra c. fin. & ſupra de procurat. ex inſinuatione. Eſt enim Iuramentum maximũ litium expediendarum remedium. ff. eod. l. j. & omnis controuerſiæ finis. c. & ſi Chriſtus. infra eod. Ad materiam vide glo. xx. q. j. in ſum. vbi ponit quid ſit iuramentum, quid iurare, quæ cauſa inſtitutionis, &c. dixi ff. eod. tit. pag. 45 Iuramentũ.

De exceptionibus.

Fundata intentione actoris, reus opponit peremptoriam, vel cõtra probationem actoris excipit. ideo, &c. dixi ff. eo. tit. de hoc, pag. 170

De præſcriptionibus.

Quid ſit præſcriptio, vide bonam gl. vj. q. iij. in ſum. dixi ff. de excepti. pag. 170. ff. de vſucap. pag. 145. & C. de vſuc. transfor.

De ſententia & re iudicata.

Ad ſententias, quæ finem litibus imponunt veniamus; quia vero

lata ſententia,ſi non appellatur ab ipſa, ſumit nomen rei iudicatæ:
Sententia. ideo de re iudicata ſubmittit.Et ſic ſtricte loquendo dicitur Sententia cum adeſt facultas appellandi: cum vero non ſubeſt remedium
Res iudicata, retractiuum,appellatur Res iudicata. Large tamen poteſt etiam ante dici res iudicata.l.litigatoribus.C.de appell.de hoc dixi ff. eod.titul,pag.148

De appellationibus, recuſationibus, & relationibus.

Appellatio impedit effectum rei iudicatæ: & eſt remedium contra ſententiam:ideo de hoc.Et quia Appellatio,Recuſatio, & Relatio æque conueniunt in iuriſdictione ſuſpendenda,ideo de his ſimul dicit.De prima parte eſt glo.ij.q.vj.in ſum.dixi ff.eod.tit.pag.297. De relatione dic vt leg.& not.in c.intimaſti.infra eod.dixi C.de relat.De recuſatione vide gl.in c.quoti.s.ij.q.vj.not.in c.cum ſpeciali. infra eod.

De clericis peregrinantibus.

Peregrinantes in multis gaudent priuilegio appellantium:intellige de peregrinantibus ad ſedem apoſtolicam: vt dicitur infra in c.j. & intelligitur etiam in alijs accedẽtibus ad ſedem apoſtolicam alia cauſa,ꝙ peregrinationis,vt ibi dicitur.

De confirmatione vtili,vel inutili.

Sententia proceſſus iudicialis quandoq; confirmatur per ſuperiorem:& quia poſſet dubitari de validitate,vel inualiditate confirmationis:merito hic tit.ſubiungitur.

LIBER III.

De vita & honeſtate clericorum.

Clerici debẽt a ſtrepitu Iudiciorum,de quo ſupra lib. prox. eſſe quieti.ca.j.de ſyndico,& vita,et honeſtate fulgere.xxj. q.j.ſic viue.ideo de hoc.Et dic,ꝙ verbum Vita, concernit
Vita. neceſſaria ad victum clericorum,ff.de verb.ſig.l.verbo victus.Verbum Honeſtatis,concernit clericum reſpectu morum. De
Honeſtas. materia habetur xxiiij.diſt.his igitur.&.§.clerici,cum iiij.ca. ſeq.& xl,xlj.& xliij.di.per totum.reperitur in Sexto & clement.

De cohabitatione clericorum & mulierum.

Vita clericorum per conſortia, & cohabitationes mulierum redditur de fornicatione ſuſpecta:ideo qualis habitatio ſit permiſſa, & quę prohibita,hic tractatur.vide pulchrũ tex.Hier.xxxij.diſt,hoſpitiolum.de hoc etiam in c.volumus.& c.cum omnibus,lxxxj.diſt.

De clericis coniugatis.

Quandoque clerici habitant cum mulieribus ſine figura matrimonij,de quo ſupra tit.j.quandoque contracto matrimonio: de quo hoc tit.quia poterat dubitari,nunquid clerici coniugati poſſint tenere beneficia,& gaudere priuilegio clericali.Et differt hic ti. ab eod. infra qui cler,vel non,quia ibi principaliter tractatur de validitate matrimonij

matrimonij per clericum contracti: hic principaliter tractat, vtrum clerici coniugati poſsint tenere beneficia, vel non. Item an gaudeat priuilegio clericali, & an teneantur deferre tonſuram: & inciden-ter tractatur de validitate matrimonij. Repetentur in Sexto. De materia xxxij. diſt. ſi qui vero. & xij. q. j. quia tua.

De clericis non reſidentibus in eccleſia, vel præbenda.

Sicut clerici, beneficijs priuantur per mulierum conſortia, vt ſupra duobus titu. proximis, ita & remouentur propter non reſidentiam in beneficijs, De hoc xxj. q. j. c. j. lxx. diſt. ſanctorum. lxxj. diſt. c. clericos xcj. diſt. Eleutherius.

De præbendis, & dignitatibus.

Clerici non poſſunt honeſte viuere, niſi habeant præbendas, vnde vitæ neceſſaria percipiant. infra eod. cum ſecundum. & xciij. diſtin. diaconi. ibi: mendicat infelix in plateis clericus, &c. Et eſt præbenda ius percipiendi fructus eccleſiaſticos, proueniens ex inſtitutione & officio: quia ex quo quis facit officium, debet percipere beneficium c. fin. de reſcriptis. lib. vj. Canonia autem eſt ius quod prouenit ex electione vel receptione in fratrem, c. cum de conſtit. vbi de hoc per gloſſ. & infra eod. cum iam dudum. & in c. dilecto. Dignitas autem quid ſit, & in quo differt a perſonatu, & Officio, tractatur infra eo. de multa, & multis modis dicitur Dignitas: vt eſt gloſſ. ſupra tit. proxi. c. quia non.

Præbenda. Canonia. Dignitas.

De clerico ægrotante, vel debilitato.

Hic tractatur nunquid ægrotantibus clericis ſint prouentus Eccleſiæ & beneficiorum ſubtrahendi. Et reſpondetur ꝙ non, ne afflictio addatur afflictis vij. quæſt. j. cum percuſsio. cum duobus ſeq. Et quomodo exiſtentibus in dignitate detur coadiutor, & de eius officio. infra c. fin.

De inſtitutionibus.

Parum eſſet conferre præbendas, niſi ſequeretur inſtitutio: ideo de hoc. Inſtituere autem eſt ius canonicum, id eſt, legitimum, in Eccleſia vel eccleſiaſtico beneficio tribuere. infra eodem capitulo autoritate. & ſpectat iure communi ad epiſcopum xvj. quæſtione vij. capitu. nullus omnino. de hæreti. cum ex iniuncto. in fin. & ſumitur Inſtitutio pro inueſtitura capitulo ad hæc. de offic. archid. & infra eodem cum veniſſet. De hoc gloſſ. in regula prima de regulis iuris libro vj. vbi ponitur quæ ad inſtitutionem requirantur. Differentiam inter Collationem, Præſentationem, & Inſtitutionem, vide de præbendis. cum in illis. §. cum autem lib. vj. Et ſecundum Dyn. Inſtitutio eſt alicuius beneficij verbalis collatio. Inueſtitura autem eſt inſtitutionis, vel collationis confirmatio, vel declaratio. Miſsio autem in poſſeſsionem, eſt inſtitutionis, vel inueſtituræ executio.

Inſtituere. Inſtitutio. Inueſtitura. Miſsio in poſſeſsionem.

De conceſsione præbendæ, & eccleſiæ non vacantis.

Sæpe præbendæ, & dignitates conferuntur, ſeu promittuntur antequam vacent. Et quandoque ipſæ vacantes non conferuntur, ſed remanent diu vacantes: ideo hic prouidetur tam circa promiſſiones non vacantium q̃ circa negligentiam in conferendo vacantium.

Ne ſede vacante aliquid innouetur.

Circa conſtitutiones, & collationes potuit dubitari, an ſede vacante capitulum ſuccedat in collatione beneficiorum: ideo ponitur hæc rubrica, quæ negatiue loquitur: & ponit orationem perfectã, & ex ea poteſt argui, ꝙ nihil poſsit innouari ſede vacante in præiudicium ipſius ſedis, niſi iure expreſſe caueatur: valet enim argu. a rubro iuxta ea quæ not. Doct.ſupra in proœ. & Ang.Inſtitutio.in proœ.& no gloſ.C.ne fideiuſ.dot.den.ſuper rubr. & ibi Bart.& C. etiam ob chiro.ſuper rubr.

De his quæ fiunt a prælato ſine conſenſu capituli.

Prælatus ſine conſenſu capituli inſtituere, vel deſtituere, vel alia negotia Eccleſiæ tractare non debet.infra c.nouit. Ratio: quia Prę latus, & Canonici ſunt vnum corpus vinctum & repræſentatum in ſingulis de corpore. Et quia Canonici dicuntur fratres Epiſcopi, ſicut Cardinales fratres Papæ, de offi.leg.c.j.lib.vj. vide gloſſ.xcv. diſt.eſto ſubiectus.& in c.graue.de cri.fal.

De his quæ fiunt a maiore parte capituli.

Viſo de his quæ fiunt a prælato, & capitulo: quia quædam pertinent ad capitulum tantum, in quibus peragendis ſæpe diſcordãt, & dubitari poteſt, quid iuris: ideo de hoc. Et diſponitur hic, ꝙ ordinatio maioris partis capituli per contradictionem, & appellationẽ minoris partis nihil rationabile opponentis, non debet impediri. infra cap.j.

Vt eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferantur.

Hæc rubrica integram orationem habet, & tantum continet in ſe, quantum in nigro tractatur: & ſeipſam cum nigro ſummat.

De rebus eccleſiæ alienandis, vel non.

De hoc dixi in Autent.de non alie.eccle.re.col.ij.

De præcarijs.

Quia præcariæ ſunt quædam ſpecies alienationis, ideo de hoc dixi ff.eod.tit.pag.166

De commodato.

Contractus commodati ſimilis eſt precario: quia vterque ſit gra-

tia recipientis tantum regulariter : licet commodatum quandoque ſit gratia concedentis, vel vtriuſque: vt not. Inſti.quib.mod.re contra obl.§.item is cui.de hoc ſatis ff.eod.tit.dixi,pag.50

De depoſito.

Iſte contractus gratia concedentis fit:dixi ff.eod.tit.pag.58

De emptione,& venditione.

Hic contractus fit gratia vtriuſq;,& transfert etiam poſſeſsionē, ſi venditor erat dominus:de hoc ff.eod.tit.pag.60

De locato & conducto.

Locatio magnam ſimilitudinem, & viciniatem habet cum venditione:adeo q; in quibuſdam caſibus probabiliter dubitatur, an ſit locatio vel emptio l.j.ff.eod.& ibi dixi. Et modum clare diſcernendi locationem a venditione ponit Bart. in l.cotem.§.qui maximos. ff.de publi.

De rerum permutatione.

Emptioni proxima eſt permutatio, vt dixi ff.de contra. empt.& eſt hoc nomen permutationis multum generale : nam conuenit omnibus rebus quæ inter hominum manus verſantur : & propter hoc non habet nomen ſpeciale, ſed manſit in ſuo genere : quia plura ſunt,&c.l.natura.ff.de præſcript.verb.dixi ff.eod.tit.pag.66 Permutatio.

De feudis.

Per infeudationem transfertur vtile dominium in vaſallum,directo manente apud dominum:& ſic eſt quædam ſpecies alienationis. ff.de verbo.ſignifi.l.alienationis. De materia dixi in vſu feu.circa principium.

De pignoribus & alijs cautionibus.

Hæc rubrica loquitur in plurali,& alijs cautionibus: quia multiplex eſt cautio vltra pignoratitiam:quædam Simplex,vt nuda promiſsio:quædam Iuratoria,quædā Fideiuſſoria, de his in c.per tuas. de dote poſt diuor. & in c.fi.infra eo.appellatione tamen cautionis in dubio intelligimus de nuda,& ſimplici l.ſancimus.C.de verb.ſignifi.De materia dixi ff.de pig.act.pag.50.& ff.eod.tit.pag.67 Cautio.

De fideiuſſoribus.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.96

De ſolutionibus.

Solutione eius quod debetur tollitur omnis obligatio,&c.dixi ff. eod.tit.pag.178

De donationibus.

Iſte eſt contractus gratuitus.dixi de hoc ff.eod.tit.pag.137

De peculio clericorum.

Peculiū capitur multis modis, vt dixi ff. de pecul.pag.55.& quo ad propoſitum dicitur patrimonium clericorum:dictum Peculium, quaſi parua pecunia:de hoc j.q.iij.in c.totum.

De teſtamentis,& vltimis voluntatibus.

Teſtamentum, Licet teſtamentum large comprehendat in ſe vltimam voluntatem, & econtra:tamen autor ad maiorem declarationem poſuit vtrunque,ſecundum Ioan.And.Vel poteſt dici,ꝙ teſtamentum proprie ſumitur pro iuſta ſententiam noſtræ voluntatis de eo quod, quis poſt mortem ſuam fieri vult,&c.Sed Vltima uoluntas, Vltimæ voluntates dicũtur aliæ,quæ non cum inſtitutione hæredis, aut tanta ſolennitate fiunt: vt eſt codicillus, donatio cauſa mortis, & mortis cauſa capio,&c.dixi ff.eod,tit.de hoc pag.98

De ſucceſsionibus ab inteſtato.

De hoc dixi ff.ſi tab.teſt.null.ext.& titu.ſeq.& in titul. quis ord. in bono,poſſ.

De ſepulturis.

Omnes morimur, & ſicut aqua dilabimur ſuper terrã ij. Regum xiij.& in ca. in Eccleſiaſtico xiij.q.ij.ideo poſt bona defunctorum, quo deuolui debeant,videndum quorſum corpora reſeruentur.Eſt Sepultura, autem Sepultura ſecundum Ioan.And. locus concauatus,quo eccleſiaſtico cœmeterio corpus catholici requieſcit.hoc probatur xij.q. ij.aurum.& vide tex.cum gloſſ. in c.cum grauia.xiij.q.ij. vbi vide etiam gloſſ.in ſumma.

De parochijs,& alienis parochianis.

Parochia, Parochia ſecundum Ioan.Andr.eſt locus in quo degit populus alicui eccleſiæ deputatus, certis limitibus conſtitutus:dicta Parochia, a parochi quod eſt largitio: quia ibi largiuntur eccleſiaſtica ſacramenta: vel ſecundum Ioan. Andr. dicitur quaſi partitio curæ:nam cura populi partita fuit inter Eccleſias parochiales cap.j.de capel. mon.de hoc xiij.q.j.& lxxx.diſt.c.j.& ij.& xcix.diſt.c.j.

De decimis,primitijs,& oblationibus.

Decimæ,primitię,& oblationes e ſunt de iur parochiali.Ex xxij. Decima, Decimas & primitias non tardabis offerre. & Leu.xxvij. Deuter. xiij.& ij.Para.xxij.Nume.iiij.cap.tex.Hiero.xvj.qõ.j.reuertimini. Auguſt.xvj.q.iij.decimæ. & q.vij.maiores Amb.xvj.q.vij.quicunque.Grego.de confe.diſt.v.quadrageſima.in fin.Et habetur in concilio generali in ca. maioris ij.xvj.qõ.vij.& in clemen.cupiente de pœn. Et dicuntur Decimæ,quia non nona,neq; vndecima pars,ſed Primitiæ, decima danda eſt:Primitiæ autem frugum, id eſt, primæ portiones nouarum frugum.& vtrum tales ſint in præcepto ſicut decimæ,habetur per gloſſ.fina.& Docto.infra c.j. Oblationes, Oblationes autem dicuntur quas laici hodie faciunt clericis:.de quibus in c.omnis Chriſtianus. de conſ.diſt.j.& in c.cum inter vos de verb.ſign.& ca.cum cauſa.& x.q.j.de his.& c.antiquos.& bona gloſſ.xc.diſt.clericus. & xvj.q.j. ſtatuimus.& xiij.q.ij.qui oblationes.& xxxij.diſt.præter.

De regularibus,& tranſeuntibus ad religionem.

Virorum eccleſiaſticorum duo ſunt genera: clericorum Secularium,& Religioſorum; viſo de primo,ſubijcitur de ſecundo.Et di-

citur Regularis ſecundum Io.Andr.a regula: & multipliciter capitur, vt not.gloſſ.ſuper rubr.de regul.iur.lib.vj.ſed quantum ad propoſitum,dicitur a rectitudine viuendi. Et ille dicitur proprie habere regulam,qui profitetur tria ſubſtantialia cuiuslibet approbatę religionis:videlicet Paupertatem,Caſtitatem,& Obedientiam c.cum ad monaſterium, infra de ſta.reg. Religionis autem vocabulum hic capitur ſtricte,comprehendens ſolum illos,qui per profeſsionem ſubiecerunt ſe abbatis imperio,ſecundum Ioan.And. Regularis. Religio.

De conuerſione coniugatorum.

Coniugati aliquando conuertuntur, & intrant monaſterium: & dubitari poſſet de eorum ingreſſu, vel conuerſione,id eſt,religione, an valeret:ideo de hoc.De materia xxxiij.q.v.& xxvij.q.ij.c.ſunt qui,cum ix.c.ſeq.infra de rap.c.pen.

De conuerſione infidelium.

Superior titulus tractat de conuerſione coniugatorum ad religionem:hic ſubijcitur de eorum conuerſione ad fidem.de materia.xxviij.q.j.& xxxij.q.viij.c.vno.

De voto & voti redemptione.

Ponit de voto in genere,& ipſius voti redemptione,id eſt,liberatione:de materia xxvij.q.j.per totum xxxij.q.j.ca.fina.repetitur in Sexto & Clemen.de fide inſtru.c.quod ſuper.

De ſtatu monachorum, & canonicorum regularium.

Conuerſi ad religionem,vel vouentes ingredi, efficiuntur vt plurimum monachi, vel canonici regulares:ideo hic ſubijcitur de eorum ſtatu,id eſt,vita & habitu. Conuerſio.

De religioſis domibus.

De ſtatu regularium, & quibus ſubijciantur,ſupra dixit:nunc de eorum domibus & eccleſijs,& quibus ſunt ſubiectæ:de materia habetur xj.q.j. per totum xvj.q.vij.omnes baſilicæ: cum ſeq.xviij.q.ij.quidam cum ſeq.dixi aliquid C.de epiſc.& cleric.

De capellis monachorum,& aliorum religioſorum.

Hic tractatur in ſpecie de domibus religioſis, ſeu capellis monachorum,&c.

De iure patronatus.

Patronus multis modis dicitur in iure: quandoque Aduocatus reſpectu cauſæ, l.rem non nouam.§.patroni,C.de iudic.xv.q.ij. Itē dicitur Patronus, reſpectu ſerui. vt in tot.titu.ff.de iur. patr. & de iſtis patronis non tractatur hic.Item dicitur Patronus,qui conſtruxit,vel dotauit,ſeu fundauit eccleſiam. Et dicitur Patronus,quia ſicut pater producit filium de non eſſe ad eſſe,ita patronus eccleſiam Patronus.

deducit ad eſſet & ſic capitur. Et dicitur Ius patronatus ſecundum Ioann. Andr. ius honorificum, oneroſum, & vtile, alicui competens in eccleſia pro eo, quod diœceſani conſenſu eccleſiam conſtruxit, fundauit, vel dotauit ipſe, vel is a quo cauſam habuit. Quid debeatur patrono, dixi ff. de iure patr. pag. 127

Ius patronatus.

De cenſibus, & exactionibus, & procurationibus.

Exactio.

Procuratio.

De cenſibus dixi ff. eod. tit. pag. 222. Exactio autem eſt tributum quoddam, vel penſio, quæ extra ordinem exigitur: de quibus in c. innouamus. infra eod. & in c. ea quæ. Procuratio autem eſt ſolutio expenſarum per viſitatores factarum: de quo in ca. cum apoſtolus. infra eo. & in capitulo ſopitæ. & c. quinto. & ca. cum olim. & capitulo procurationes.

De conſecratione eccleſiæ, vel altaris.

Eccleſia.

Templum.

Baſilica.

Eccleſia antequam conſecretur non appellatur proprie eccleſia, ſed baſilica: poſt conſecrationem aſſumit nomen eccleſiæ. Sicut electus in epiſcopum, qui poſt conſecrationem aſſumit nomen epiſcopi, de quo bona gloſſ. cum text. de relig. dom. c. j. & dicitur Eccleſia Latine idem quod cœtus, concilium, concio, congregatio: quia in ea omnes publice conuocantur. Templum vero Iudæorum olim appellabatur, hodie Synagoga, id eſt, coadunatio Baſilica autem dicitur quaſi regium habitaculum a baſileo, id eſt, Rege.

De celebratione miſſarum, & ſacramento euchariſtiæ, & diuinis officijs.

Sacramentum euchariſtia.

Quia in eccleſia conſecrata miſſæ celebrantur, & alia diuina officia dicuntur. Et dicitur Sacramentum euchariſtiæ, id eſt, bonæ gratiæ, venerabile corpus dominicum, quo nihil maius in ſacrificijs eſſe poteſt, de conſ. diſtin. ij. nihil de cuius laudibus & præconijs ampliſsimis, atque prærogatiuis præcipuis, eſt optimus text. in Clement. vna. de reliq. & ven. ſanct.

De baptiſmo, & eius effectu.

Baptiſmus.

Baptiſmus eſt ſacramẽtum valde neceſſarium, ſine quo nemo poteſt ſaluari, infra eo. maiores. de conſecr. diſt. iiij. firmiſsime. Et producit tres effectus: remittit culpam, vitat damnationis periculum, & aperit regnum cœleſte, infra eod. maiores. vide gl. de conſ. diſt. iiij. c. ij. & bonam gloſſ. ea. diſt. c. j. vbi dicitur, quid ſit Baptiſmus, vnde dicatur, & per quæ verba fuerit inſtitutus, & de eius effectu.

De presbytero non baptizato.

Sæpe promouentur aliqui non baptizati, in quibus ex defectu ſacramenti baptiſmi impeditur impreſsio characteris aliorum ſacramentorum: quia vbi non eſt baptiſmus, ibi nõ eſt validum aliquod aliud ſacramentum, in quo imprimitur character: & hoc quia baptiſmus eſt ianua aliorum ſacramentorum, infra c. fin.

De cuſtodia euchariſtiæ, chriſmatis, & aliorum ſacramentorum.

Qualiter euchariſtia conſecratur, ſupra dixit: nunc de ipſius cuſtodia. Et quia in patiſmate vtimur chriſmate, vt in ca.j.de ſacra unct. ideo de hoc: & generaliter de cuſtodia omnium aliorum ſacramentorum.

De reliquijs, & veneratione ſanctorum.

Quomodo venerandi ſunt ſancti, & eorum reliquiæ. hic ponit: & quæ debeant præcedere canonizationem alicuius ſancti: & ponit gloſſ.in c.j.eod.titu.libr.vj. & qua veneratione ſint ſancti honorandi, ponitur in c.ſi canonici.§.ſi.de off.ord.eod.lib.

De obſeruatione ieiuniorum.

Propter venerationem & deuotionem indicta ſunt ieiunia ab eccleſia. Et ſecundum Inno. eſt triplex ieiunium: primum abſtinentiæ cuiuslibet rei edibilis, ſecundum propriam voluntatem, & non ſecundum factum eccleſiæ: & ſic is, qui abſtinet ab aliquo cibo placito, poteſt dici Ieiunator: dictum Ieiunium à quodam inteſtino ſic vocato, quod vt plurimum eſt vacuum: vnde ad ſimilitudinem illius inteſtini dicitur illud ieiunium propter abſtinentiam, & euacuationem. Secundum ieiunium eſt, cum quis abſtinet a rebus humectantibus, comedēdo ſicca duntaxat, vt panem, & nuces, & ſimilia. Tertium, eſt abſtinentia à cibis, ſecundum ordinationem, ſeu conſuetudinem eccleſiæ: & ſic capitur hic. Et ſic in effectu dicitur ieiunium, afflictio carnis ex abſtinentiam ciborum proueniens, &c. Ieiunium.

De purificatione poſt partum.

Ob reuerentiam eccleſiarum indictum erat ex lege Moſaica, ne mulier poſt partum ſtatim ingrederetur eccleſiam, ſe expectaret purificationem ſuam, id eſt, purgationem, quæ qualis ſit, hic habetur: & aliquid v.diſt.c.ad eius. Purificatio

De eccleſijs ædificandis, vel reparandis.

Eccleſię conſecratæ quādoque ruunt, & ſic reparatione indigent quādoque vero ex neceſsitate de nouo ædificari debēt: imo ad decus eccleſiæ pertinet, reparare eā, vel nouiter ędificare: ideo de hoc.

De immunitate eccleſiæ.

Eccleſiæ cum ſuo ambitu, ſeu cœmiterio, & ſuis rebus premi non debet oneribus, quibus res laicorū premuntur: ideo de immunitate, id eſt, libertate earum dicit. Et dicuntur Eccleſiæ immunes ſecundū Inno. id eſt, extra munera ſeu officia. Nam munerum triplex eſt diuiſio, vt dixi ff.de mu.& ho. vnde eccleſiæ dicuntur habere immunitatem, ſcilicet ab oneribus & officijs ſecularibus. Quid ſit eccleſia dixi ſupra de conſ.ecc. Quid Cœmiterium, habetur xij.q.ij. aurum.& xvij.q.iiij.ſicut antiquitus.& c.quiſquis. & dicitur Cœmiterium, quia cinis mortuorum ibi tetigitur, de hoc de ſepul. capitulo primo & penulti. Cœmiteriū

Ne clerici vel monachi ſecularibus negotijs ſe immiſceant.

Seculare negotium tribus modis dici poteſt: primo, quilibet actus ſecularium rerum: pone exempla infra c.j.a quibus turpibus ſtinendum eſt Secundo dicitur negotium ſeculare, iudicium de rebus ſecularibus, quod clericis non licet, niſi inter clericos tantum, xj.§.ex his. Tertio dicitur, quod fit inter ſeculares homines: quod etiam non licet clericis, niſi de his quæ pertinent ad iudicium eccleſiæ, puta de decimis, de iure patronatus, & ſimi.de iudi.quanto.pro hoc gloſſ.ſummæ xxj.q.iij.vbi de hac materia.

LIBER IIII.

De ſponſalibus, & matrimonijs.

Matrimonium.

QVID ſint ſponſalia, & vnde dicantur, dixi ff.eod. titu.pag.78. Matrimonium autem quid ſit, vnde dicatur, vbi fuit inſtitutũ, per quem, quot.ſint eius cauſæ inſtituendæ, & de impedimentis ipſius, & multis alijs, eſt bona gloſſ.xxvij.q.j.in ſum. dixi aliquid ff. ritu.nupt.pag.79

De deſponſatione impuberum.

Ad ſponſalia contrahenda certa ætas determinata eſt de iure: ſcilicet pubertatis, quæ in maſculo eſt in XIIII. an.in puella in XII. Inſtit.de nupt.§.j.& quib.mod.in ff.circa principium. & infra eod. cap.puberes. vbi tractatur de ætate habili ad ſponſalia. de materia, xxx. q.ij.& xx.q.j. c.j.repetitur in Sexto.

De clandeſtina deſponſatione.

Quandoq; puellæ ſeducuntur, & inducuntur ad contrahendum clam parentibus: & quia de tali matrimonio poſſet dubitari: ideo de clandeſtina deſponſatione dicit, id eſt, in occultum locum deſtinatum. De materia xxx.q.v.& iij.q.iiij.c.conſanguineorum.

De ſponſa duorum.

Quandoq; quis contrahit ſucceſsiue bina ſponſalia cum diuerſis mulieribus: vel econtra, mulier cum diuerſis viris, & poſſet dubitari quæ præualeant: ideo de hoc.

De conditionibus appoſitis in deſponſatione, & matrimonio, vel in alijs contractibus.

Quandoque ſponſalia contrahuntur pure, vt ſupra quandoque ſub conditione: ideo de hoc. Et quia conditio apponi poteſt non ſolum in matrimonio, ſed etiam in alijs contractibus: ideo ſubnectit hic de conditionibus appoſitis etiam in alijs contractibus. Et eſt conditio quædam adiectio poſita vel ſubintellecta in diſpoſitione, ſuſpendens, vel reſoluens ipſam diſpoſitionem: & differt a Modo: vt infra capitulo per gloſſ. & ſatis dixi ff.de condi. & demonſtra, pag.115.

Conditio.

Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere poſſunt.

Iſta rubrica nihil ponit diſpoſitiue: ſed procedit interrogatiue.ſ. qui cleric.vel uou.&c.Et dic ꝙ clerici in minoribus licite cōtrahūt matrimonium. Si vero ſunt in ſacris, non poſſunt contrahere: & ſi contraxerint,eſt nullū.c.vno.de voto lib.vj.& ſupra de cler.côiug. quaſi per totum,vbi dixit differentiam inter illum ti.& hunc.

De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.

Subijt de alio impedimento,quod cauſatur ex adulterio, vel ex machinatione in mortem coniugis:vt infra c.j.

De coniugio leproſorum.

Morbus lepræ ſuperueniens diſſoluit ſponſalia de futuro, cap. quemadmodum.de iniur.& cap.literas. infra eo. ſed non matrimonium,nec matrimonij effectum,infra c.j.& ij.

De coniugio ſeruorum.

Licet ſeruus contradicendo domino contrahere poteſt matrimonium,& propter hoc non liberatur a ſeruitijs domino debitis. infra c.j.tamen quando libera ignoranter cum ſeruo,vel econtra contraxit,ſeparatur matrimonium:niſi poſtea de hoc ſciens coitum admiſerit,infra c.ij.

De natis ex libero ventre.

Partus ſequitur ventrem.Inſtit.de iure gēt.§.j. & natus ex libero ventre,id eſt,matre libera,iudicandus eſt liber non ſeruus,vt hic. **Liber venter.**

De cognatione ſpirituali.

Spiritualis cognatio proprie oritur quo ad impediendum & dirimendum matrimonium poſt contractum ex duobus ſacramentis tātum,ſcilicet baptiſmatis,& confirmationis:vt circa tex.in c.ſſ.infra eo tit.lib.vj.Ex catechiſmo autem,id eſt, inſtructione, quæ fit ante baptiſmum,oritur impedimentum, ſed non dirimit:vt in c. per cathechiſmum.eod.titul.lib.vj. Et eſt Cognatio ſpiritualis quoddam vinculum proueniens ex eo,ꝙ quis aliquem baptizauerit,vel confirmauerit: ſeu baptizatum leuauerit, ſeu tenuerit in baptiſmo,vel confirmatione,ſeu chriſmatione. Et appellatur iſta cognatio ſpiritualis quandoq; Compaternitas,reſpectu leuati ſeu baptizati,& leuantis ſeu baptizantis. Quandoq; compaternitas,reſpectu parentū leuati ſeu baptizati, & leuantis ſeu baptizantis: quia iſti ſunt ſimul parentes baptizati:vnus carnaliter,alius ſpiritualiter. Quandoq; dicitur Fraternitas,reſpectu leuati ſeu baptizati, & filiorum leuantis ſeu baptizantis:quia inter ſe ſunt fratres ſpiritualiter. Neç extenditur iſta cognatio ad nepotes. Et xx. perſonas, quæ prohibentur per hanc cognationem ſpiritualem, ponit Ioan. Andr. in ſummula ſua ſuper quarto Decr. & in gloſſ.c.vni.eodem titul. libr. vj. in nouel.

Spiritualis cognatio catechiſmus.

Compaternitas.

Fraternitas.

De cognatione legali.

Adoptio.

Adoptio eſt quædam propinquitas legalis, id eſt, a lege inducta, per quam quis efficitur filius, vel nepos, vel affinis, qui ex natura nõ eſt: de hoc dixi ff. de adop.

De eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ.

Ex copula habita cum conſanguinea vxoris oritur affinitatis cognatio, quæ non dirimit matrimonium prius contractum, ſed ſoluit ſponſalia de futuro. Item priuat facultate contrahendi matrimoniũ & exactionem debiti in vxore habita.

De conſanguinitate & affinitate.

Quid ſit affinitas, & conſanguinitas, dixi ff. de grad. affi. pag. 131

De frigidis & maleficiatis, & impotentia coeundi.

Maleficiatus. Impotens.

Hæc rubrica tres habet partes: tractat enim de Frigidis, id eſt, de his qui ex defectu naturalis caloris coire non poſſunt. Et de Maleficiatis, id eſt, per maleficas & incantatrices a coitu retardatis, aut inhabilitatis. Et de Impotentia coeundi: quæ multiplex eſſe poteſt, vt ſi vir eſt ſectus, vel caret virilibus, vel habeat nodoſam virgam: de quo in c. ij. infra eod.

De matrimonio contracto contra interdictum eccleſiæ.

Interdictum eccleſiæ, id eſt, prohibitio ſuper matrimonio cõtrahẽdo, quandoq; impedit ipſum matrimonium, quandoque impedit & dirimit: de materia vide quod not. glo. in c. tua. de ſpon. duo.

Qui filij ſint legitimi.

Sæpe filij naſcuntur ex matrimonio contracto contra impedimẽta eccleſiæ: & dubitari poteſt, an & quando ſint legitimi: ideo de hoc vide c. tanta. infra eod. vbi eſt clauis totius titul. dixi aliquid in Auth. quib. mod. na. eff. le. coll. vij. de materia xxvj. diſt. viduam. xv. q. vj. non nuper. xxx. q. iij. dicat. & xxvij. q. vij. c. ſi.

Qui matrimonium accuſare poſſunt, & contra illud teſtificari.

Iſta rubrica duas partes habet: tractat enim qui ſint accuſatores idonei. In quo diſtingue, an agatur ad ſeparationem thori, vt tunc ſoli coniuges admittantur: an ad ſeparationem vinculi coniugalis: nã tunc omnes admittuntur. Secundo tractat, qui teſtes ſint idonei contra matrimonium: & dicit Inno. ꝙ quiſq; ad accuſationem matrimonij eſt idoneus teſtis.

De diuortijs.

Diuortiũ.

Diuortium ſit dupliciter: primo quo ad ſubſtantiam vinculi matrimonialis: vt quandoq; ſeparatur matrimonium propter impedimentum perpetuum: quandoque ſit quo ad thorum & mutuam ſeruitutem, vt propter adulterium coniugium. Quid ſit Diuortium dixi ff. eod. titu. pag. 81

De donationibus inter virum & vxorem, Et dote poſt diuortium reſtituenda.

De prima parte dixi ff.eo.tit.pag.80. De ſecunda dixi ff.ſol. mat. pag.83.& ff.de iure dot.pag.97

De ſecundis nuptijs.

Dixi C.eod.titu.

LIBER V.

De accuſationibus, & inquiſitionibus, & denuntiationibus.

TRactaturus autor de criminibus,et eorum pœnis:quia ſuper eis quandoq; proceditur per accuſationem, quandoq; per inquiſitionem,quandoque per denuntiationem: ideo de his dicit:dixi ff.eod.tit.pag.192

De calumniatoribus.

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.23.& ff.ad Turpil. vide bonum tex.ij. q.j.notandum.& ff.de priua.del.pag.181

De Simonia.

Inter cætera crimina Simonia obtinet primum locum:nam cætera reſpectu huius pro nihilo reputantur.j.q. vlt.c.fin.Et eſt Simonia voluntas ſtudioſa,vel cupiditas emendi vel vendendi aliquid ſpiritualis,vel ſpirituali annexum:de quo, & vnde dicatur, quot modis contrahatur,& quis admittitur ad accuſandum, vel teſtificandum, vide gl.j.q.j.in ſum.& glo.ſeq. Simonia.

Ne prælati vices ſuas vel eccleſias ſub annuo cenſu concedant.

Iſta eſt ſpecies Simoniæ:& eſt titulus ſatis clarus, quia negatiuus, & totam orationem continet.

De magiſtris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.

Hic ſubmittit de quibuſdam habentibus inſtar ſpiritualium:vt de magiſtris,& licentia docendi: & eſt ſatis clarus, præſertim ſecunda pars,quæ negatiua eſt.

De Iudæis,& Saracenis,& eorum ſeruis.

Iudæi a Iuda,quia illa tribus erat præſtantior cæteris: dixi C.eo. Iudæi.
Saraceni dicuntur a Sara vxore Abrahæ: qui potius Agareni dici Saraceni.
deberent,ab Agar ancilla Abrahę:& matre Iſmaelis,ex quo Saraceni deſcenderunt. Et dicitur hic de ſeruis ſiue ſtricte, id eſt, libertate Serui.
carentibus,ſiue large etiam ſeruientibus pro mercede,ut famuli:qui etiam ſerui dicuntur a ſeruiendo:dixi C.ne Iudæ,Chriſti,manc.

De hæreticis.

Dixi C.eod.titu.

De ſchiſmaticis.

Schiſmatici ſunt, qui diuidunt ſe ab vnitate Romanæ eccleſiæ, cõſtituendo ſibi eccleſiam, & ordinando clericos, & ſacerdotes, xxiiij. q. j. loquitur. & q. iij. inter ſchiſma.

De apoſtatis, & reiterantibus baptiſmum.

De prima parte dixi. C. de apoſta. C. ne ſac. bap. re.

De his qui filios occiderunt.

Inter homicidiorum genera, homicidium filiorũ eſt grauius, quia parricidium: ideo præmittitur: dixi C. ad leg. Pomp. de parric.

De infantibus, & languidis expoſitis.

Exponentes, id eſt, eijcientes infantes, & languidos, eos quaſi occidunt: ideo de hoc dixi aliquid C. de ſer. lang.

De homicidio voluntario, vel caſuali.

De homicidio voluntario dixi ff. ad le. Cor. de ſica. pag. 197. De caſuali dixi ff. ad le. Aquil. pag. 38. & vide glo. bonam in ca. ſicut dignum. infra eod. & glo. xxxiij. q. iij. in ſum.

De torneamentis.

Torneamẽta. Torneamenta fieri non debent, et vulnerato in eis conceditur pœnitentia. Sed ſi moriatur denegatur ei ſepultura eccleſiaſtica. infra c. j. & dicuntur Torneamenta, quia vadunt circumeundo, ſeu percutiant ſe circumeuntes: a torqueo, vel a torno.

De clericis pugnantibus in duello.

Duellum dicitur, vbi duntaxat duo pugnant: & hoc eſt prohibitum, quia tentatur Deus. infra c. ij. & de purg. vulg. per totũ. de quo glo. Inſtit. de ære. ab inteſt. §. per contrarium.

De ſagittarijs.

Sagittarij & Baliſtarij ſunt, qui ſagittis. i. arcu, & baliſtis vtuntur.

De adulterijs & ſtupro.

Dixi ff. eod. tit. pag. 194

De raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus eccleſiarum.

Rapina partim ſe habet ad mœchiam, cum ſcilicet rapitur mulier: partim ad furtũ, cum cõmittitur in alijs rebus: in quo delicto frequẽter incendia, & violationes eccleſiarũ contingunt: ideo de hoc.

De furtis.

Dixi ff. eod. tit. pag. 181

De vſuris.

Dixi ff. eod. tit. pag. 74

De crimine falſi.

De materia habes xix. diſt. in memoria. & xj. q. iij. quiſquis iiij. q. iiij. qui falſo, vide modos deprehendendi falſum, infra c. licet & pœ-

nam in c.ad audientiam.dixi ff.pag.197

De ſortilegijs.

Sortilegia dicuntur,quæ fiunt pro furtis inueniendis, vel diuinationibus intentandis per miſsionem ſortis: de hoc vide optimam gl.xxvj.q.ij.in ſum.& q.v.c.contra idolorum.

De colluſione detegenda.

Dixi ff.eod.tit.pag.143.vide gl.ij.q.iij.§.notandum.&.§. fin.facit tex.in c.ij.de procu.lib.vj.

De delictis puerorum.

Omne delictum cadit in puerum,excepto vitio carnis. de materia xv.q.j.per totum.& tiij.q.iij.c.j.& xxij.q.vj.paruuli.

De clerico venatore.

De multiplici venatione clericis prohibita hic tractatur: de hoc lxxxvj.diſt.qui venatoribus.cum v.c.ſeq.& xxxiiij.diſtin.cap.j. in princ. Venatio.

De clerico percuſſore.

Clericus ſæpe aliquem percutiens deponendus eſt de materia xlv.diſt.& j.q.vij.c.ſi quis omnem.

De maledicis.

Pœna blaſphemantis ponitur infra c.ij.dixi aliquid C. ſi quis impe. maled.

De clerico excommunicato, depoſito, vel interdicto miniſtrante.

Clericis his cenſuris innodati celebrantes,vel diuinis ſe ingerentes,ſunt irregulares:vt infra dicetur:de materia xj.q.iij.placuit.et c. pen.l.diſt.accedens.

De clerico non ordinato miniſtrante.

Talis deponendus eſt,& amplius non ordinandus.

De clerico per ſaltum promoto.

Per ſaltum promoueris dicitur,qui non gradatim ad ordines accedit, ſed præpoſtere, aliquibus intermedijs obmiſsis ordinibus: de hoc lij.diſt.ſollicitudo.vbi glo. Per ſaltum promoueri.

De eo qui furtiue ordines recepit.

Furtiue ordines recipere dicitur, qui ſine ordinatione & licentia ſuperioris,& ſine examinatione,vt quia ingerit ſe cum multitudine ordinandorum, ignorante ordinatore, ordinatur: & de hoc lxiiij. diſ.ſalonitanæ.q.ij.Lugdunenſis.

De excuſsibus prælatorum.

De delictis prælatorum ponit,& eorum pœnis.

De noui operis nuntiatione.

Dixi ff.eod.tit.pag.135.no.plene per gl.c.ij.

De priuilegijs, & exceſsibus priuilegiatorum.

Quandoque delinquunt priuilegiati, excedentes terminos priuilegiorum ſuorum. De materia xxv.q.ij.per totum.facit iij. diſt. priuilegia.& ix.q.iij.§.ſola.& xj.q.iij.priuilegium. repetitur in Sexto & Clemen.

De purgatione canonica.

Purgatio. Infamati ex delicto, qui conuinci non poſſunt, debent compelli ad purgationem, id eſt, oſtenſionem innocentiæ, quæ dicitur canonica, quia canonibus inſtituta, vel inuenta.

De purgatione vulgari.

Hanc purgationem, id eſt, oſtenſionem, innocentiæ vulgus introduxit: & eſt prohibita, quia tentatur Deus, & multoties per eum cõdemnatur abſoluendus.

De iniurijs, & damno dato.

De prima, ff.eod, pag.185. De ſecunda, ff.ad L.Aquil.pag.38

De pœnis.

Dixi ff.eod, tit.pag.204

De pœnitentijs, & remiſsionibus.

Pœna. Pœnitentia. Pœna imponuntur in foro iudiciali, ſed Pœnitentia in foro pœnitentiali, quæ quia quandoque releuantur per indulgentias, ideo ponit de remiſsionibus, id eſt, indulgentijs.

De ſententia excommunicationis.

Excommunicatio, eſt a qualibet licita communione, vel licito actu ſeparatio. Et quædam eſt maior, quæ priuat participatione ſacramentorum, & communione hominum: quædam minor quæ ſolum priuat a participatione ſacramentorum: de hoc in c. a nobis, de excep.c.fin.de cler.excom.min.

De verborum ſignificatione.

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.221

De regulis iuris.

De hoc vide bonam glo.eod.titu.lib.vj.ſuper rubr. dixi etiam ff. eod.titu.pag.223

Has eaſdem rubricas etſi non omnes, eas ſaltem quæ tibi, o Lector, obuenerunt in Sexto & Clementinis repetere, ac reuiſere, ex ſuprapoſitis potes.

FINIS.

DECRETVM.

DE materia Decreti paululum quippiam pro eius duntaxat cognitione dicturi, præmittimus, Decretum idem eſſe quod ſtatutum, vel conſtitutionem. Et quæ ſit differentia inter Decretum, Iuſſum, Autoritatem & Conſenſum, not. in c. j. de re. eccle. non alie. & Bar. in l. ſi quis mihi. §. iuſſum. ff. de acqui. hæred. Et ſumitur Decretum quandoque pro ſententia diffinitiua. ff. de off. procon. l. nec quicquam. §. vbi decretum. & l. prætor. §. j. ff. de iudic. & ff. de re iudi. ſi decreta. Quandoq; ſumitur pro ſimplici petitione data iudici. C. de precib. imper. offer. l. j. Quandoque continet permiſsionem, vel diſpoſitionem iudicis, abſolutionem vel condẽnationem non continentem: vt in iuriſdictione præciſe voluntaria, vbi nemo citandus eſt. ff. de bono. poſſ. l. iiij. §. pen. Quandoque dicitur decretum electio de aliquo facta ad aliquod officium. ff. quod cuiuſque vniuer. l. item eorum. §. ſi decuriones. de elect. innotuit. Quandoque dicitur in integrum reſtitutio. ff. de poſt. l. j. §. de qua. Quandoque dicuntur Decreta patrum ſtatuta, vt hic, & infra xx. diſt. ſi decreta. Et fuit compilatum a magiſtro Gratiano, anno domini M. C. V. ſecundum formam appellationis, quæ ponitur ij. q. vj. §. forma. Sed vt gloſſ. ibi dicit colligi ex chronicis, ꝙ fuerit M. C. L. Et hoc decretum non eſt approbatum quo ad dicta Gratiani, ſed bene quo ad compilationem, & alia: de quo per Ioan. And. de biga. debitum. de reſcrip. ex parte j. not. Hug. & Archid. xj. diſt. quis neſciat. & l. diſtin. de his. Et diuiditur totum opus in tres partes: in Diſtinctiones, Cauſas, & Tractatum conſecrationum. Diſtinctiones præmittuntur, quarum ſunt centum & vna: in quibus tractatur de origine iuris diuini & humani, & de ordinatione, vita, & moribus clericorum, & eorum officijs. Cauſæ ſunt trigintaſex, quæ per modum poſitionis formantur: & ſub eis variæ quæſtiones ex cauſis ipſis emergentes, & incidentes explanantur. Sed ſub triceſimatertia cauſa poſt tertiam eius quæſtionem, in qua mentionem fecerat de pœnitentia, inſeritur tractatus De pœnitentia, habens ſeptem diſtinctiones. Poſtremo autem ponitur Tractatus conſecrationis, cum quinque diſtinctionibus vſque ad finem continuatis. De huius libri diuiſione ita ſolent tradi verſus:

Decretum. Cõpilatio decreti. Diſtinctiones. Cauſæ.

C, diſtinguit & i, dant cauſas x, tria cum vi.
Pœnitet v, verſum: ſed conſecrat v, viceuerſum.

SED de his ad præſens ſatis, ne longiores reperiamur, quam ab initio polliciti ſumus. Habes, o lector, laborem quidem præcipitatum, & quoad potuimus abbreuiatum: in plurimis tamen non ingratum, aut iniucundum tibi fore ſcio. Penſa animum noſtrum, quem non plebeium lucrum, non popularis aura, ſed communis ſtudentium vtilitas, ad huius opuſculi conſummationem allexit.

Tuo〈que〉 fauebis Sebaſtiano, Sibi, ſi quid de te bene meruit, longa ſtamina, fuſoſq; laniſicum ſororum non faſtiditos, immo vero continuatos precando.

Iamq́; uale, ſtudioſe puer, perdiſce libellos
Hoſce: neq; addubita, te quia digna leges.
Contigimus portum, placidis comitantibus auris,
Et premit optatum noſtra carina ſolum.
Lintea feſſa quidem, remiq́;, ratisq́;, manusq́;,
Quod meruit naulum nauita ferre cupit.
Diſce docendus adhuc, tenerum bene digere tempus.
Eſt aliquid ſaltem, diſcere uelle: Vale.

MODVS STVDENDI IN VTROQVE IVRE, IOAN. BAPTISTAE DE GAZALVPIS.

CVM expurgaueritis vetus fermentum, & iam ſitis noua conſperſio, vt opinor, in azymis ſynceritatis & veritatis: in quo ſtatim vos conſeruet clementiſsimus Deus: viſum eſt mihi ſitienti vtilitatem veſtram, tempus eſſe conueniens, quo ſtudioſis anxie diligentibus religionem iuris ciuilis, rectum callem oſtendam, quo greſſus eorum dirigam, & viam aperiam, per quam ambulent, non in tenebris, ſed in luce, ad illam legalem ſapientiam capeſſendam. Dicam igitur quæ ſentio, & pro vtilitate veſtra fideliter loquar, quaſi mihi ipſi conſilium dans,

DOCVMENTVM PRIMVM.

QVICVNQVE cupit iuri operam dare, ſit circunſpectus infraſcriptis. In primis bene, & diligenter præparet animam ſuam, confitendo peccata ſua integre, & ſatisfaciendo pro commiſsis: vt ſic Spiritus ſancti gratia, omnem habens virtutem, & omnem ſcientiam, inueniat receptaculum mundum, & tribuat plenam perfectamq; ſcientiam: nam quicquid alibi quæritur, hic perfectius inuenitur. xxxviij. diſt. c. legimus. §. ſed econtra. in fi. Iſtud eſt potiſsimum & primum conſilium quod dedit venientibus ad ſtudium venerabilis doctor Guiliel. de monte Laud. in clement. j. de magiſtris ſubdens, ꝙ ſcholaſtici quid ad quãuis ſciẽtiam approbatam tranſeunt, & die noctuq; torquentur, in vanum laborant, niſi Dei gratiam habeant ſecum coadiutricem: quia vt dicitur Sap. j. In maleuolam animam non introibit ſapientia. Idem conſilium dedit recolendæ memoriæ doctor dominus Simon de Burſiano, Cardinalis Mediolanenſis, in proœmio Clemen. dicens, ꝙ ſcholaris non confidat in ingenij perſpicacia, & capacitate, ſtudij aſsiduitate, & memoriæ tenacitate: ſed in eo ſpem ponat, qui ſcientiarum dominus eſt: in quo ſtant omnes theſauri ſapientiæ abſconditi. Nam ſcriptum eſt: Qui confidunt in domino, intelligent veritatem: ſuperbis aũt Deus reſiſtit. Idem conſilium ſummopere laudauit in d. clement. j. de magiſt. Franciſcus de Zabarellis de Padua, olim Cardinalis Florentinus: & inſignis doctor do. Goffredus Caietanus in dicta clem. j. & Martinus de Fano in epiſtola quam fecit de modo ſtudendi, in quinto requiſito, Caueat etiam omni conatu a ſingulis peccatis: quia de-

Anima purgãda & cõſcientia.

Sap. iij.

linquens in vno factus eſt omnium reus: vt in c. defleat. extra de reg. iur. & per vnum peccatum tota gratia euacuatur. xxxij. q. j. cum re nuntiatur, totum enim hominem, non dimidium ſaluat Deus. Verſus, Larga Dei pietas totum non dimidiabit: Aut nihil, aut totum, te lachrymante dabit.

A Venere abſtinendū ſcholarib,

Dicit etiam Guilielmus, ꝙ ſpecialiter caueat idem ſtudens a Venere, (quo vitio conſueuerunt facile ſtudioſi inquinari) cum per tale vitium ratio & intellectus tanquam ſuperiores partes mentis cōfundatur, ſenſualitate (quæ eſt inferior pars) attrahēte & prædomināte xxxvij. diſt. c. turbat. in c. j. de ſacra vnc. ver. in pectore. Simile in caule, cuius ſpica per quā emittitur ſemen ſi permittatur luxuriari, cito creſcit: ſic eſt in ſcholari: ſi pinolum. i. ingenium permittatur defluere, virtus ſupernæ rationis & intellectus impediuntur & corporis paratur infirmitas. Idē dicūt præfati doctores in d. cl. j. vbi ſubdit D. Card. Florent. ꝙ ipſe habuit auditorem, qui notorie obijt ex hoc: & ego cognoui plures, qui hoc vitio dediti, male vitā finierunt, vno contextu perdiderunt omnē virtutē, omnē honorē, & omnem ſubſtantiam: & inter cæteros vidi quendā ſcholarem diuitem & ingenioſum, qui fuerat rector cuiuſdā ſtudij, captum mulieris amore (quæ eſt rete diaboli, vt inquit Hiero.) tandē propter illius meretricis amplexus vagabundū diſcurriſſe prouincias: & tandē carceratum pro mole æris contracti pro nutrienda illa diabolica fœmina. Iſte idem præ rubore & verecundia ne cognoſcerem eum, prono in terram vultu petit a me eleemoſynam. ad hoc vide xxxviij. di. c. legimur. verſic. hinc etiam. & Hieronym. in epiſt. ad Damaſum.

A ludo.

Caueat ab Alea, quæ fomes eſt, & incentiuum omnium malorū: vt plene dixi anno ſuperiori in opuſculo contra luſores, quod velis omnino videre: quia ipſius lectura cum adiutorio Dei reformabit te, ſi reformatione indiges.

Crapula, Ebrietate.

Caueat a Crapula, & Ebrietate: nam cum vicina ſint venter & genitalia, ex vicinitate membrorum reſultat quædam confœderatio malorum, id eſt, vitiorum, ſecundum Hiero. & Greg. in moral. dicit quod dominante gulæ vitio, omne quod homines fortiter egerint, perdunt: & dum venter non reſtringitur, ſimul cunctæ virtutes obruuntur. Et hinc eſt, ꝙ pinguis venter tenuem ſenſum non gignit. Ideo ſuadeo, vt mutuas comeſſationes fugiatis: nam eſcarum vſus eſt inſatiabilis, & origo vitiorum: & eſt quid pernicioſum, & ſanitati inimicum: & quod peius eſt, inutiles conſumptio temporis, quo nihil carius, ſecundum Theophraſtum.

Qualiter iuuenibus viuendum.

Aliud Aguſt. in lib. ij. de ordine contra Academicos, c. viij. Adoleſcentulis ſtudioſis ſapientiæ ita viuendū eſt, vt a Venereis rebus, ab illecebris ventris & gutturis, ab immodeſto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negotijs ludorum, a corpore ſomni atq; pigritiæ, ab ęmulatione, obrectatione, inuidentia, ab honorum poteſtatumq; ambitionibus, ab ipſius etiam laudis immodica cupiditate ſe abſtineant. Amorē autem pecuniæ totius ſuæ ſpei certiſsimum venenum eſſe credant. Nihil eneruiter faciant, nihil audacter. Inimicitias vitent cautiſsime, ferant ęquiſsime, finiant citiſsime. In omni vero cōtractu conuerſationeq; cum hominibus, ſatis eſt ſeruare hoc vnum

vulgare prouerbium, Nemini faciant quod pati nolint. Rempublicam nolint adminiſtrare, niſi perfecti. Perfici autem vel intra ſenatoriam ætatem feſtinent: vel certe intra iuuentutem. Sed quiſquis ſe ero ad iſta ſe conuertit, non arbitretur nihil ſibi eſſe præceptum. Nã iſta vtique facilius adulta ætate ſeruabit. In omni autem vita, loco, tempore, amicos aut habeant, aut habere inſtent. Obſequantur dignis, etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent, minime ſint. Apte congruenterq́ꝫ viuant. Deum colant, cogitent, quærant ſpe, fide, charitate ſubnixi. Optent tranquillitatem, atque certum curſum ſtudijs ſuis omniumq́ꝫ ſociorum: & ſibi quiſque poſcat mentem bonam, pacatamq́ꝫ vitam. Hæc Auguſt.

Optimum autem & ſalutare eſt remedium ad prædicta conſequẽda, frequens oratio ad Deum: de qua oratione pleniſsime loquitur gloſſ. in Clemen. ſi dominum. de reliq. & vener. ſanct. ſuper verbo, orationem, & ſpecialiter hortatur, ꝙ quilibet ſtudioſus velit ſingulis diebus dicere officium beatæ Mariæ glorioſæ virginis, quæ eſt inuentrix gratiæ, genitrix vitæ, & mater ſalutis: in qua qui ſpem poſuit, nunquam vacuus abijt. Quid orãdum.

Cæterum licet omnis quicunque adultæ ætatis teneatur credere articulos fidei: vt habetur in Symbolo, Credo in Deum & Athanaſij, Quicunque vult ſaluus eſſe. de quo xxxviij. diſt. ca. j. & ij. & licet laico ſimplici, & forte omnibus etiam literatis ſufficiat articulos fidei credere implicite, id eſt, credere verum eſſe quicquid credit Eccleſia catholica: vt dicit Innoc. in ca. j. de ſumma trinita. & ſequitur magiſter Bernard. Compoſtellanus ibidem: illum tamen qui ingenioſus eſt, hortatur idem Compoſtel. vt vellit illos articulos fidei ſcire magis diſtincte. Et quamuis hoc ex dono ſcientiæ, & ingenij ſibi a Deo dato, quaſi ex debito rationis, & ingratitudinis vitandæ cauſa ſcire debeant: putat tamen ibidem ꝙ dicti laici etiam ingenioſi, & literati non peccant mortaliter, ſi dictos articulos fidei neſciant explicite, vel non ſint ſoliciti de his ſciendis: quia eorum profeſsio ad hoc non eſt: quæ verba nota diligenter. Quomodo credendũ.

DOCVMENTVM II.

CONVENIT adoleſcenti ſtudioſo, qui ſicut dictũ eſt, viuere inſtituerit, quærere doctorem ſibi, & magiſtrum, cuius autoritas aperiat ſibi ianuam ſciẽdi neceſſaria, magna & occulta: quã ianuã quiſq; ingreſſus ſine vlla dubitatione vitæ optimę præcepta ſectatur, per quæ cũ docilis factus fuerit, tũc demum diſcet & quãta ratione prædita ſint ea ipſa quæ ſecutus eſt ante rationem: & quid ſit ipſa ratio, ꝙ̃ poſt autoritatis cunabula firmus & idoneus iã ſequitur, atq; cõprehẽdit. Hæc Augu. vbi ſupra Pli. ſecundus ij. lib. epiſtolarũ, epiſt. xviij. inter cętera cuidã Maurico, qui eũ cõſuluerat de præceptore eligẽdo pro fratris liberis, dicit hæc verba: Cũ omnes qui profitẽtur, audiero, quid de quoq; ſentiã, ſcribã: Nec ignoro, ſuſcipiendas offenſas in eligendo præceptore: ſed oportet me non modo offenſas, verũ etiam ſimultates pro fratris tui liberis tã ęquo Doctor eligendus.

animo ſubire, quàm parentes pro ſuis. Illuſtris doctor Martinus de Fano in epiſtola quam fecit de modo ſtudendi, dicit, primo quærendum eſſe de Doctore, ſi qualia doceri oportet doceat, ſi libenter ad interrogata reſpondeat: & ſi reſpondendo dubitationes de pectore quærentis euellat: ſi patitur rationabiliter contradici: ſi cauſam rationabilem ſuis dictis adiungit: ſi videtur quod aſſerit, de fonte vel ſcripturæ vel æquitatis, vbi iuſtitia deficit, prouenire. Item quærendum, an ſit ſatis ſufficiens, an vim habeat impreſsiuam, vt exemplis intelligibilibus inſtruat quod oſtendit: nec ſit in ſua lectione pompoſus, ſed potius vtilis, & fidelis: & plus veritati, quàm truffis & ornamento verborum inhærens. Dicebat recolendæ memoriæ doctor & præceptor meus dominus Ioannes Petrucij de Peruſio, quod aliqua quæ adulta in ætate ab imperio & inepto præceptore erronea ſibi tradita didicerat, vix ſexagenarius factus dediſcere potuerit. vnde ſuadebat, in electione præceptoris eſſe propriæ vtilitati, non alieno honori conſulendum. Hinc Hieronym. in epiſt. ad Athletam, de inſtitutione Paulæ, monet, quod non diſcamus in teneris annis quæ dediſcenda forent: quia difficulter eradicatur, quod rudes animi didicerunt. & ſubdit: Græca narrat hiſtoria, Alexandrum potentiſsimum Regem, obiſque dominatorē, & in omnibus & inceſſu Leonidis pædagogi ſui non potuiſſe carere vitij, quibus adhuc paruulus fuerat infectus. Hinc ſumat exemplum quiſque, vt illum æmuletur, & cum illo conuerſetur, cuius mores ſunt probati: alias informabitur cohærentia. Tu intelligis quid dicere velim: quorſum tendant hæc dicta mea. Qui habet aures audiendi audiat. Adde quod Macedonum ſapientiſsimus Rex Philippus Alexandrum filiū Ariſtoteli in diſciplinam tradidit: extatque illius epiſtola ad Ariſtotelem: quam Aul. Gellius lib. ix. Noct. Attic. his verbis ponit: Dijs pol habeo Gratiam: non tam proinde quod natus eſt mihi filius: quàm pro eo quod eum naſci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero enim fore, vt eruditus, edoctuſque abs te, dignus exiſtat & nobis, & rerum iſtarum ſucceſsione. Hæc refert Leonardus Aretinus in quadam epiſtola. Idem Plutarchus de liberis educandis ſic ait: Maximū omnium, longeque primarium dicturus accedo. Inquirendi ſunt præceptores filijs, quorum vita nullis obnoxia criminibus, irreprehenſi mores, & optimū ſit experimentum. Honeſtatis enim fontem, ſimul ac radicem eſſe liquet, legitimam conſequi diſciplinam. Pauloque infra ſubdit: Illud certe ſtultitiæ extremæ: Sunt quidam qui licet præceptorum inſcitiam cognouerint, idque præſenſerint, illis tamen ſuos commēdant pueros: nonnulli placidis ipſorum victi blanditijs. Sunt etiam qui rogantium amicorum gratiæ tribuant, qua in re ſimile quippiam factitant: vt ſi quis ægroto laborans corpore doctum ac ſalutiferum omittens medicum, vt amici gratiam ineat, imperitum hominē deligat, a quo fortaſsis in pernicē detur. de hoc ſatis apud Plutarchum.

Quales debet eſſe doctor.

Præceptore erronea.

Mores magiſtri.

DOCVMENTVM III.

Honor præceptoribus impendendus.

Conuenit adoleſcenti ſtudioſo poſteaquam idoneum præceptorem elegerit illum honorare, obſeruare, colere armare vt genitorem, & conari habere beneuolum. Ipſum interroget, vt ab eo inſtruatur, non autem vt calumnietur, & per

aliquam cauillationem aut fallaciam intercipiat eum. Hæc Martinus de Fano in d. epiſtola, & Card. Mediolanenſis in d.proœmio Cle.non ſuperbiat ille diſcipulus, cui aliquando contigerit aliquid ſcire doctori ignotum. nam in hoc latiſsimo prato iuris ciuilis bos herbam, canis leporem, ciconiaq́ lacertam inuenire poteſt: vt in ſimili dicit Seneca in epiſt.108. Præterea omnia intelligere, & omniũ habere memoriam, diuinitatis eſt potius q̃ humanitatis: vt l.j.§.ſi quid autem.C.de veter.iur.enucl. Capiat vnuſquiſque exemplum ab Auguſtino dicente: Ego Epiſcopus tot annorum ab anniculo paratus ſum doceri.xxiiij.q.iij.ſi habes. Conetur præceptoris opiniones defendere quantum poteſt: exemplo Caſsij Iuriſconſulti: vt habetur in l.qualem.verſi.Caſsius.ff.de arbitr.cum ſimilib. Quod ſi non poteſt ex errore manifeſto, veritatem præponet, & honorabit eam: nam ambobus exiſtentibus amicis, ſanctus eſt honorare veritatem, vt inquit Philoſophus j.Et hic.

DOCVMENTVM IIII.

CONVENIT vt omnem curam, ſtudium & diligentiam adhibeat, Deum & facultatem cui indulget, corde geres: vt inquit idem Marti.de Fano in d.epiſtola circa quæ quicunq́ uoluerit ad ſaturitatẽ videre, legat Pli.lib.j.epiſt.iij.v.vj.ix.xiij.xvj.xviij.xx. & xxj. Item in lib.ij.epiſt.iij.v.xj.xiiij.xviij.& xix. Item in lib.iij.epiſt.j.& iij. Sed ſuper omnia legat & memoriæ commendet epiſtolam v. dicti lib.iij. ad Marium: quæ incipit, Pergratũ. in qua deſcribit vitam & mores Plinij maioris auunculi ſui: quæ literis aureis eſſet ſcribenda, non omiſſo apice. Incitaret enim animũ cuiuſcunq́ ad diligentiam, & moueret pectora etiam duriſsima & ſaxea, quinimo ex ipſius lectione pleriq́ qui ſe credunt diligentiſsimos, cognoſcerent manifeſte ſe eſſe negligentes. Imitetur exemplũ Pomponij Iuriſconſulti dicentis hæc verba: Nam & ego diſcendi cupiditate (quam ſolam viuendi rationem optimam in octauum & ſeptuageſimum annum ætatis duxi) memor ſum eius ſententiæ, quã dixiſſe fuerunt Iulianum: Nam & ſi alterum pedem in ſepulcro tenerem, adhuc tamen diſcere quidem vellem, vt habetur in l. apud Iulianum.ff. de fideicom. liber. Subdit Martinus de Fano in dicta epiſtola: Nec tantum ſtudeatis q̃ triſtitia aut pectoris dolor nos affligat anxietatibus: recipite requiem, & animum ad gaudia reuocate. Hoc fuerit ſuperfluum monere temporibus noſtris. Nam libri ſcholariũ regulariter ſunt pleni puluere, quotidiæ circumeunt plateas, vt cum ſint bene, imo luxoriſe induti, videant & videantur. Peſtis efficaciſsima ſtudioſis luxuria veſtium, propter quam tẽpus otioſe perditur, & rotæ conuerſæ ſunt in ſcabella. Scio, intelligis quid velim monere per hæc verba. Hinc Ioan. Andr. reprehendit ſcholares veſtibus doctoris vtentes: vt eſt gloſſ. in ca. ad apoſtolicæ. de priuileg.lib.vj. Hæc non ſunt intelligenda de nobilibus & potentibus. Vnde Card. Mediolan. in dicto proœmio Clem. dicit, Paupertatem eſſe vnam ex clauibus, per quas intramus ianuam ſapientiæ:

Quid facere ſtudens debeat.

Semper ſtudendum.

Paupertas & humilitas,

nam paupertas luxuriam compeſcit.& Sen.dicit:Si vis addicere,ſis pauper, aut ſimilis pauperi: Cratis Thebani recipiens exemplum. xij.q.ij.c.gloria.verſ.ætatis.Hoc intellige cum temperamento,dummodo neceſſaria adſint: vt inquit Philoſophus,x.Ethicorum.

DOCVMENTVM V.

An expendiat habere multos libros.

NON curet ſcholaris in vſu multos libros habere. Nam lectio multorum autorum omnis generis voluminum habet aliquid vagũ & inſtabile. Certis ingenijs immorari oportet, ſi velis aliquid trahere,quod animo fideliter ſedeat.Nuſquam eſt quod vbique eſt. In peregrinatione exiſtentibus hoc euenit, vt multa habeant hoſpitia,multas amicitias. Idẽ accidit his,qui nullius ingenio ſe familiariter applicãt: ſed omnia curſim,& properãter tranſmittunt. Nihil æque ſanitatẽ impedit, q̃ remediorum crebra mutatio.Nec prodeſt cibus ſumptus qui ſtatim eijcitur. Non conualeſcit planta quæ ſæpe transfertur. Diſtrahit librorũ multitudo. Itaq; cũ legere nõ poſsis quantũ habueris,ſatis eſt habere quantũ legas. Sed modo hunc librum euoluere,modo illum,raro eſt fructuoſum. Faſtidientis ſtomachi eſt,multa degeſtare:quæ vbi varia ſunt & diuerſa, inquinant,non alunt. Non refert q̃ multos, ſed q̃ bonos libros habeas:Lectio certa prodeſt,uaria delectat,&c.Hec Sen.in epiſt.ij.pro maiori parte,vnde dominus Cardi.Flo.in d.cle.j.de magiſtris.dicit, ꝙ expedit ſcholari paucis libris vacare,vt poſsit commendare memoriæ quæ fuerint opportuna: vt puta ſcholari in iure ſtudenti conuenit memoriæ cõmendare textus & gloſſas, ſine quibus fruſtra laborat,ad ſubtilitates quas nõ poſſet iure probare.Doctor autem indiget multis libris, & ſi fieri poſſet, omnium qui ſcripſerunt: vt ex multis poſsit elicere veriora. Tu ſi volueris plenius videre,an expediat habere multos libros, vide eundem Sen.in lib.de Beneficijs c.ij.& in lib.de Vita & moribus philoſophorum.in iij.parte. & Hiero.in epiſt.xl.& Oldradum conſilio lxxxv. Quod ſi omnino volueris illos habere,& cum perfectus fueris,illis vti: notum ſibi facio, ꝙ primus qui cœpit gloſſare textus & leges,fuit Guarnerius,ſeu Irnerius,dum ſtuduiſſet legibus ex ſeipſo:& legit Bonon.vnde tunc fuit maximi nominis:& merito appellatus Lucerna iuris: tanquam primus illuminator noſtræ ſcientiæ.Ita dicit Odofr. in l.ius ciuile.ff.de iuſtitia & iure.Poſt eum ſecuti ſunt Bulgrams, Martinus, Placentinus, Ioannes, Azo, Accurſius: quorum gloſſæ qua autoritate factæ fuerint,non me memini legiſſe,ſed circunſcripta licentia Principis, an impune licuerit gloſſare, vide gloſ.in l.ij.§.hoc autẽ.C.de veter. iur.enucl. Notabis tamen circa prædicta aliqua demulcentia aures auditorum. Primo notabis,ꝙ prima ſumma quæ fuit in iure noſtro, fuit compoſita a Ruggerio: vt dicit Odofr.in rubr.C.ad legem Iul. repet. Huius diſcipulus fuit Rofredus Beneuentanus: vt colligitur ex dictis Ioan.Andr.in additio. Specul.in titu. de fructibus & intereſſe.& in titul.de confeſ. Sciendum eſt etiam,ꝙ dominus Placentinus præclarus & famoſus iuriſperitus apud Montempeſſulanum

Guarnerius. Martinus. Placentinus. Ioan. Ruggerij ſumma. Rofredus. Placentini ſumma.

ſuper Codice & Inſtitutionibus ſummas laudabiles compoſuit: vt dicit Azo in proœmio ſuæ ſummæ ſuper Codice, & incipit dicta ſumma Placentini: Cum eſſem Mantuæ. & iſta ſumma Placentini erat tunc melior aliqua alia quæ publicata eſſet vſque ad illa tempora: vt dicit Odofr. in l. j. ff. de pactis.

Poſt hæc Ioannes Baſianus Cremonenſ. fecit vnam ſummam breuiſsimam ſuper Pandectas, de quo Odofr. in l. j. in princ. ff. de edendo. dicit, ꝙ erat ventoſa, & ꝙ illam ſolum fecit vt Placentinum reprehenderet, & quod aliquid boni non eſt in illa ſumma. Idem Ioannes fecit quandam lecturam ſuper C. iſte Ioan. fuit præceptor Azonis: vt in ſumma Azo. ſuper C. in tit. pro ſo. de quo in gl. fit ſæpe mentio. Floruit anno domini Mcc. Iſte fuit iuris lucerna: & ſpeculum mundi, vt inquit Ange. de Peruſio in repetit. l. falſis. C. de furtis. Ioan. Baſianus.

Eodem tempore fuit Bulgarus, vt habetur in l. bene a Zenone. C. de quadri. præſcript. Superuenit Azo, qui primo fecit minorem apparatũ ſuper C. & ff. deinde fecit ſummam quam habemus, & dicitur Azonis, & eſt: licet quidam dixerint olim, illam ſummam quæ attribuitur Azoni, fuiſſe Ioannis Baſiani Cremonenſis: ſed male dixerunt, nam Ioannes tantũ fecit ſummam ſuper Pandectis, vt dixi. hoc dicit Odof. in l. legẽ. C. de pact. & illi ſummæ Azonis Odofr. fecit additiones, quas in aliquibus ſummis incorporatas vidi. Poſt hanc ſummam idem Azo fecit magnos apparatus ſuper Digeſtũ ne tus: optimus fuit, vt dixit Odofr. in l. Iulianus. ff. de cond. inde Hunc Azonem Bal. in l. contractus. C. de fide inſtru. et l. cum aliter. C. de fideiuſſ. dixit fuiſſe fontem legum, & vas electionis. Lotarius fuit contemporaneus Azonis, vt per Bar. in l. ſancimus. C. de iudi. Rofredus Beneuentanus, qui fecit vtiliſsimum opus libellorũ in iure ciuili & canonico, fuit diſcipulus Roggerij in initio, vt prædixi: poſtea diſcipulus domini Azonis, vt ipſemet ſæpius atteſtatur in dicto opuſculo libellorum. Succurrit deinde tenebris iuris ciuilis Accurſius Florentinus, qui gloſſauit Digeſtum, Codicem, Inſtitutiones, librum Autenticorũ, & tres libros C. tempore Gregorij IX. Pontificis clxxxv. Friderici II. in ordine Imperatorum XXIIII. Tempore quo gloſſauit librum Autenticorũ currebant anni domini, Mccxxvj. vt ipſe notauit in Auten. vt præpo. nomen Impera. §. ſi qua vero. ſuper verbo indictionis. & cõſequenter a gloſſatione Accurſij vſq; ad præſentem annũ cucurrerunt anni ccxxxvj. vel circa. Iſte Accu. fuit diſcipulus Azonis, vt ipſemet notauit in l. ſi. ſuper verbo, poſſum. ff. de cond. ob. cau. Iacobus Balduini fuit præceptor Odofe. floruit anno domini Mcclxx. de iſto ſępe Odof. in lecturis ſuis facit mentionem. Innocentius IIII. qui fuit Ianuenſis de domo de Fliſco, & de comitibus Louaniæ, fecit apparatum ſolennem ſuper decretalibus: fuit magnus legiſta: floruit anno domini Mccxliiij. vt per Io. And. in addit. Spe. in tit. ne ſede vacante. Dominus Ber. Cõpoſtellanus ſcripſit ſuper primo decretaliũ vſq; ad titu. de tranſlat. præl. fuit capellanus Inno. prædicti, & edidit illud de mandato Innocentij. Odofred. fecit lecturas ſuper C. & ff. floruit anno domini Mcclx. colligitur ex dictis eius in l. imperiũ. ff. de iuriſ. om. iud. Viuebat etiam tempore Io. And. vt colligitur in addi. Spe. in tit. de locato. Hoſtiẽſis, id eſt, domi-

Bulgarus. Azo. Lotarius. Rofredus. Accurſus. Iacobus Balduinſ. Innocẽtius quartus. Compoſtellanus. Odofred.

Hoſtienſis,
nus Henricus Cardinalis Hòſtienſis, qui fuit de Seguſia ſecundum
Ioan.And.in addi.Spec.in tit.de reſcript.præſentatione. fuit præce-
ptor Speculatoris, vt dicit Ioan.Andr.in addi.Spe.in tit.de offi.indi
Speculator
cis, fecit ſummam mirabilem, & edidit lecturas ſuper Decretalibus.
Speculator, Guilielmus Durandi, fuit prouincialis: vt colligitur in
Spec.in tit.de feudo. Tempore quo condidit librum Speculi, curre-
Iacobus de Beluiſo.
bant anni domini Mcclxxj.patet in Spec.de inſtr.editi.§.j.verſi.itē
hodie. Iacobus de beluiſo legit ſæpius librum Auten. & fecit opti-
Bartholo. Brix.
mam lecturã ſuper illo libro, & multas diſputationes Bartolomæus
Brixienſis, qui fecit additiones ad gloſſas Decreti, fecit etiam quæ-
Garſias.
ſtiones Dominicales & Veneriales, floruit tempore Gregorij noni.
Archidiaconus.
Garſias Hiſpanus floruit anno domini Mcclxxxiij. Guido de Bui-
ſio Archidiaconus Bononienſis floruit eodem tempore: commenta-
Dynus.
uit ſolenniter Decretum & Sextum Decretalium. Dynus Muge-
lanus claruit anno domini Mccxcvij. tempore Bonifacij viij.ponti
ficis c c 1. Adolfi Imperatoris: ſcripſit ſubtiliſsime ſuper ff. & ſuper
tit.Inſt.de Act. fecit etiam mirabile commentum ſuper tit.da reg.iu
ris in v i. Huic diſputando determinanti aliquã quæſtionem adeſſe
videbatur tota ſynodus legalis philoſophiæ: vt dicit Cyn. in l.vni-
ca.C.de ſententijs quæ pro eo quod intereſt. Reperiuntur etiam cō
Iacobus de Rauenna.
ſilia eius elegantiſsima. Iacobus de Rauenna prouinciæ Lotoringię
legum profeſſor, in Theologia magiſter, ac Verdunenſis ciuitatis in
dicta prouincia epiſcopus ſcripſit ſuper ff. & C. & multa ſimpliciter
tradita a maioribus, reduxit ad Dialecticum arguendi modum, vt
Petrus de Bella pertica.
per Cyn. in l. quicunq; C. de ſeruis fug.q.vj. Petrus de Bella perti-
ca, Burgundus, doctor illuſtris, ſcripſit ſuper ff. & C. & ſuper Inſtitu
tionib. Edidit etiã infinitas diſputationes: vt audiui, numero centũ.
Floruit anno domini Mccc. vt colligitur ex dictis Cyni & Bar.in l.
j.C.de ſentētijs quæ pro eo quod inter. & fuit contēporaneus Dyni.

Iacobus de Arena Parmenſis cuius opiniones vt plurimum ſunt
de mente iuris, vt dicit Bar.in ſua diſputatione quæ incipit, Statuto
Lucanæ ciuitatis, ſcripſit breuiter, ſed vtiliter ſuper C. & ff. & fecit
Martinus de Silemanis.
multas diſputationes. Martinus de Silemanis fuit contemporaneus
Dyni iſte fuit præceptor Ioan. Andr.in legibus: vt refert Ioan. And.
in additio. Spec.in tit.de arbitris,

Bartholomæus de Neapoli.
Bartholomæus de Neapoli fuit contemporaneus Dyni, ſecundũ
Ioan. And. in addit. Spec. in tit. de iuramen. calum. & in tit. de dona-
Franciſcus Accurſus.
tio. Franciſcus Accurſius fuit etiam contemporaneus Dyni, ſecun-
dum Doc.in l.vnica.C.de ſententijs, quæ pro eo quod inter. & Cyn.
in l.fi.C.de ſuſpectis tut. & Bart.in l.j.§.ſuſpecti.ff.ad Turpil. Alber
Albertus Odo.
tus Odofredi fuit contemporaneus Dyni. vidi conſilium ſubſcri-
ptum ab vtroque: de quo patebat publico inſtrumen. in archiuo
Richardus de Petronibus.
Senenſi. Richardus de Petronibus de Senis Cardinalis, vnus ex
compilatoribus Sexti decretalium, fuit de ſequacibus Franciſci
Accurſij, vt refert Cyn. in l.tutori.C.de nego.geſt.obijt Ianuæ anno
domini Mccxiiij. vt vidi patere publico inſtrumento. Guilhermus
Guilhel.de Tyno.
de Tyno docto. vltramontanus, qui legit longo tempore in ſtudio
Aurelienſi, fecit breuem apparatum ſuper C. & ff. veteri, fuit do-
ctor illuſtres,

Richardus Malumbre Cremonenſis, qui legebat Paduæ tempore regis Roberti ſecundum Cyn. in lege ſi viua matre.C.de bo. mater.fuit valentior doctor Italiæ ſuo tempore, vt dicit Bal.in l.qui cunq.C.de epiſ.& cler.Iſte Richar.fuit condemnatus de hæreſi, vt in d.l.quicunq.per Iacob.Butri.& Bald.multa ſcripſit, quorum copia rara. Floruit anno domini Mccc. Dominus Lambertinus de Ramponibus doct.profundiſsimæ & fundatiſsimæ ſcientiæ ſcripſit ſuper ff.& C.ſuorum ſcriptorum rara eſt copia. Hunc doctorem extollit vſq ad ſydera Ioan.And.in c.ſi pater.de teſta.in v I.in Nouella,& in additioni.Spec.in tit.de teſta.Dominus Bartolomęus de Butrigarijs extollitur a Ioan.And.in addit.Spe.in tit.de accuſat.in iij. parte.Ioan. Andr. fons & tuba iuris canonici, fecit nouellas ſuper Decretalibus:gloſauit & Sextum & Clementinas: fecit Nouellam ſuper Sexto: & Mercuriales, opus digniſsimum.& vltimo loco fecit mirabile opus Additionum Speculi:anno domini Mcccxlvij. vt colligitur ex his quæ ipſe dicit in additioni.prædictis,in tit.ne ſe de vacante.& in titu.de filijs presbyterorum.Mortuus eſt anno domini Mcccxlviij.tempore magnæ peſtis, vt ſcribit Ioan. Calderini eius filius adoptiuus in c.veſtra.de cohab.cler.& mulie.De qualitate patris Ioan.Andræ,& alijs ad notitiam ſui pertinentibus,vide in dictis addit.& in tit.de filijs presbyte.& in tit.de ætate & qualitate & in titu.de ſucceſ.ab inteſt. Hunc virum tibi propone, patre ludi magiſtro,tenuiſq fortunæ homine natũ:q iſta moleſtiſsima vtriuſq iuris ſtudia & pertulit & didicit,pelle vrſina tectus,citra lecti delicias,neq poſtea vxorius factus ſolitam diligentiam intermiſit. huic ad vrbem venienti (vt refert Nicolaus Buerardi in locis ſuis legalibus,loco ab autoritate)dixit Pontifex:Bene venerit,qui lux mundi cognominatus eſt. Plura alia his ſimilia de iuris doctoribus referuntur in dicto loco ab autoritate. Cynus de Sigisbuldis de Piſtorio florebat ann.dñi Mcccxiiij.quo ann.in die ſancti Bernabæ apoſtoli finiuit lecturam ſuper C. quam inchoauerat anno præcedenti. Iſta lectura perfecit ingenium Bartol.vt inquit Bald.in c.ſi vaſallus. in tit.ſi de feud.fue.contro.inter do.& vaſ. Scripſit plane ſuper prima parte ff.veter. vſque ad titulo ſi ex noxali cauſa agatur. incluſiue: & ſuper titu.de rebus creditis.in ij.parte.ſuper reliquis paruam additionem ſcripſit.fuit iſte Cynus amicus Io.and.vt atteſtatur Ioa. And.in addi.in tit.de locato.Fuit diſcipulus Dyni: quem præceptorem ſuum reuerendiſsimũ fuiſſe profitetur in mille locis. Oldradus de Laude fuit contemporaneus Ioan.And.& Cy. & fuit diſcipulus Dyni.fuit aduocatus conſiſtorialis.Edidit ſuper iure ciuili plures lecturas, quarũ rara copia reperitur:ſolenne opus conſiliorum fecit. Floruit anno Mcccxx. Vixit imperante Ludouico I I I I. vidi eius cõpendioſam & vtilem lecturã ſuper Feudis. circumfertur hodie eius tractatus de Legitimatione, cum alijs:qui ſunt multum vtiles.

Richardus Malũbre.

Lambertinus de Rã pon.

Bartholo. de Butrigarijs.

Ioan. And.

Cynus.

Oldradus.

Nicolaus de Materellis, doct. Mutinenſis,fuit contemporaneus Ioan. Andr. vt colligitur in additio. ad Specula. in titulo de confeſſi.§.ſequitur. Edidit pulchras lectu. ſuper ff. & C.illarum copia rara.

Nicolaus de Materellis.

Ioannes Calderini Bononienſis adoptiuus Ioan. And. docto.ma-

Io. Calder.

gnæ ſcientiæ & vitæ ſanctæ, floruit tempore Ioan. And. & poſt commentauit Decretales, & fecit pulchrum opus conſiliorum.

Gaſpar de Calderinis. Io. Fabri. Iac. Butrig.

Gaſpar de Calderinis floruit paulo poſt. Ioannes Fabri, doctor vltramontanus, qui fuit Aquitanicus, ſcripſit ſuper C. & Inſtit. Fere per eadem tempora Iaco. de Butrigarijs ſcripſit ſuper ff. veter. & ſuper C. fecit duas lectu. veterem & nouam. Item commentauit tit. Inſtitutionum de Actio. Edidit etiam infinitas diſputationes. Fuit vnus ex præceptoribus Bar. floruit anno Domini Mcccxx. Reinerius de Forliuio altus præceptor Bart. qui commentauit etiam ius noſtrum obijt ann. Domini Mccclviij. vt refert Nellus de ſancto Gemin. in parte vlt. bannitorum. q. xij.

Reinerius de Forliuio.

Fredericus Petrucius.

Fredericus Petrucius de Senis fuit contemporaneus Ioan. And. Cy. Oldradi, Nicolai de Materellis, & aliorum, de quibus paulo ſupra. Floruit anno domini Mcccxv. Edidit notabile opus conſiliorum. Recuperius de ſancto Miniate, & Ioan. Pagliarenſis de Senis fuere contemporanei Frederici, & viri ſingulares. Lapus de Caſtellione contemporaneus prædictorum fecit inter cætera opus notabile Allegationum ſuarum. Bartolus de Saxo ferrato Picenus ſpeculum, pater, & lucerna iuris ciuilis, natus anno domini Mcccix. incœpit ſtudere in iure ciuili anno domini Mcccxxiij, idem publice de iure reſpondit anno domini Mcccxxx. obijt anno dñi Mccclx. ætatis ſuæ anno xlvj. fuit diſcipulus Cyni, Iaco. But. & Reinerij: vt colligitur ex dictis eius in l. ſi is qui pro emptore. ff. de vſucap. & in l. quidam cum filium. ff. de verb. oblig. ibi conijcere potes quibus parentibus natus ſit Bar. & in l. j. C. de ſum. trinit. & ex repetitione domini Nicolai Alexandri eius generi in l. etſi filium. ff. de mune. & hono. Edidit mirabilia commenta in iure noſtro, quæ propter eorum celebritatem notoria ſunt. Franciſcus Tigrini de Piſis floruit tempore Barto. fuit doctiſsimus, & ſanctæ vitæ.

Recuperius. Lapus de Caſtellione. Bartolus de Saxo ferrato.

Franci. Tigrini.

Frãciſcus de Albergotis.

Franciſcus de Albergotis de Aretio ſolidus doct. vt plurimum imitatur Bartol. floruit per eadem tempora. Albericus de Roſate Pergamenſis eximius commentator, floruit anno domini Mcccl. fuit contemporaneus Bartoli. Bart. non vidit ipſius commentarios, qui continent ſuper ff. & C. multa volumina, quorum copia frequẽs eſt in Lombardia. Albericus tamen vidit Bartolum, nam allegauit eum in ſuo tractatu ſtatutorum parte ij. q. ccxix. & pluribus ſeq.

Albericus de Roſate.

Signorellus de Homod.

Signorellus de Homodeis de Mediolano, fuit contemporaneus Alberici, vt colligitur ex dictis Alberici. Martagnanus de Azognidis de Bononia floruit tempore iuuentutis Bartoli: obijt ætatis ſuæ ann. xxv. fecit multas diſputationes, quas vidi: & illarum copia rara. de illo mentionem facit Bald. in l. aſsiduis. C. qui po. in pig. ha. Baldus, Petrus, & Angelus magiſtri Franciſci de Vbaldis de Peruſio germani fratres, vtriuſque iuris excellentiſsimi doctores, diſcipuli Bartoli, Franciſci Tigrini, & do. Ioan. Pupillaren. in iure ciuili floruerunt longo tempore. obijt Baldus anno domini Mccccxxiij. in Aprili. Papiæ iacet ſepultus in eccleſia fratrum minorum. hinc aiunt ſcioli quidam, & iuris eiuſq; ſcientiæ ſtudioſos odio Vatiniano proſequentes, inſcalatum fuiſſe, ꝙ neſcio quid in Archetypo Piſano immutaſſet, Alciatus tamen in Paradoxis negat

Baldus. Petrus. Angelus de Vbaldis.

eos libros Archetypos,inſipienterq; agere,qui ob eorum inſpectio-nem feria omittunt.Inter alia eandemq; innumera ingenti ſut monumenta ſcripſit Baldus diuinum conſilium de ſchimate: in fauorem pontificis Vrbani VI.& præiudicium Clementis VII. pſeudo pontificis a Gallis creati,ea ſpe vt Romana curia in Gallia perſiſteret: & Vrbani cauſam defendit etiam Io. Lignarus. Contra ædis Vedaſti abbas,idem a conſilio regis Franciæ monumentis literarum Vrbanum damnat. Angelus deceſsit Florentiæ eodem anno. Ambo iſti videlicet Baldus & Angelus illuſtrauerunt ius ciuile,Petrus illuminauit ius Canonicum.De Baldo & eius doctoratu mentionem facit Bar.in l.quidam ſuo.ff.de cō.inſt.in fi. Richardus de Saliceto floruit tempore Baldi.Bartholomæus de Saliceto floruit eodē tempore, & ambo commentauerunt ius ciuile.Petrus de Ancharano Bononien. fuit diſcipulus Baldi, floruit tempore Saliceti, ſcripſit plene ſuper Decretalibus,Sexto,& Clementinis.Edidit pulcherrima commenta ſuper reg.iuris in Sexto & Clementinis,& pulchrum opus conſiliorum.Scripſit etiam ſuper ff.veteri.& ff.nouo. hunc Pontanus in ſuis conſilijs extollit vſq; ad ſidera.Antonius de Butrio de Bononia vir excellens & ſanctæ vitæ commentauit Decretales & Clementinas:& fuit contemporaneus Petri de Anchar. doctor omni veneratione dignus.Edidit etiam opus conſiliorum,& duo pulchra repertoria,vnum in iure Canonico,& aliud in iure Ciuili.Franciſcus de Zabarellis de Padua, Cardinalis Florentinus, floruit anno domini Mcccc.commentauit Decr.& Clemen.ſolenniter.

Richardus & Bartholomæus de Saliceto. *Petrus de Ancharano.* *Anto. de Butrio.* *Frā. de Zabarellis.*

Chriſtophorus de Caſtelliono de Mediolano floruit eodem tempore:multa tentauit contra communem doctrinam, quæ licet ingenia excitauerint, confuſionem tamen fecerunt ſcholaribus hebetis ingenij.Raphael Fulgoſius de Placentia,& Raphael Cumanus(vel melius diceretur Comenſis) contemporanei & ſubtiles doct.in iure Ciuili claruerunt Paduæ Mccccxx. imitati ſunt mores domini Chriſtophori eorum præceptoris. Petrus Maurocenus Cardinalis Venetijs floruit anno domini Mccccxxiiij.ſcripſit ſuper Sexto Decretalium ſolenniter. Ioannes de Imola claruit eodem tempore:cōmentauit primum,ſecundum & tertium Decretalium,item Sextum & Clemētinas:præterea Infortiatum:& obijt anno Domini Mccccxxxvj.xviij. Februarij. Paulus de Caſtro clarus & vtilis doctor ſcripſit ſuper ff.& C.Edidit etiam pulchrum opus conſiliorum.obijt paulo poſt Io.de Imola,cuius fuerat contemporaneus: legit Florentiæ,Senis,& Paduæ.Dominicus de ſancto Geminiano floruit per eadem tempora,commentauit egregie. Sextum Decretalium.Ludouicus Pontanus origine,ſed incolatu Romanus: doctor memoriæ ſingularis,& quaſi ſtupendus:ſcripſit ſuper aliquibus partibus Digeſtorum,& Codicis copioſiſsime.Edidit Conſilia ſolennia,& Repetitiones aliquas fecit:inter qua. obtinet principatum repetitio Auten.ſimiliter.C.ad le.Fal.& ibi omnia ſpecialia piæ cauſæ collegit.floruit anno domini Mccccxxx.fuit diſcipulus do.Ioānis Petrucij, de quo infra.Tanta fuit huius Pontani autoritas ob eximiam doctrinam in concilio Baſilienſi,vt Eugenium modo damnauerit,damnatum rurſus patribus reconciliauerit.

Chriſtopho. de Caſtelliono. *Raphael Fulgoſius, & Cumanus.* *Io.de Imola.* *Paulus de Caſtro.* *Dominicus de ſancto Gemi.* *Ludoui. Pōtanus.*

Nicol. Abbas Panormitanus,

Nicolaus quōdam Monacenſis abbas, poſtea archiepiſcopus Panormitanus, origine de Catania oppido Siciliæ iuxta montē Aetnā, floruit eodem tempore cum Ludouico Pontano: ambo clariſsimi facti ſunt in almo ſtudio Senenſi, et in concilio Baſilienſ. commentauit iſte dominus Abbas modernus Decretales ſolennibus, claris, & ordinatis commentis: incœpit commentare Decretum. Edidit multas Diſputationes, Repetitiones, & Conſilia. Eius fama (vt opinor) quotidie creſcit. Petrus de Matheillanis de Bononia floruit eodem tempore.

Iaco. Aluarotus. Io. de Ana.

Iacobus Aluarotus de Padua floruit per eadem tempora: commentauit egregium librum Feudorum. Ioannes de Anania tandem archidiaconus Bononienſis, floruit Bononiæ longo tempore commentauit Decretales. Obijt ann. domini Mcccclv. vel circa. Thomas Doctius Senenſis doct. verus, & clarus iuris interpres, obijt anno domini Mccccl x. Ioannes Petrucij de Peruſio, & Angelus de Periglis de Peruſio præceptores mei, primus de mane, alius de ſero, florebant anno domini. Mccccl xj. quo anno incœpi ſtudere in iure ciuili. Obijt dominus Angelus anno Mccccl xv. dominus vero Ioannes obijt anno Mccccl xij. quorum animæ requieſcant in pace: fuerunt illuſtres doctores, vt votum eſt. Multi alij fuerunt viri ſolennes in iure ciuili, vt Andreas de Iſernia commentator Feudorum & Cōſtitutionum regni. Albertus Galeoti Parmenſis, qui fecit opuſculum quod dicitur Margarita. Andreas de Piſis, qui ſcripſit ſuper ff. Argētinus domini Reinerij de Forli. Benedictus de Plumbino, qui commentauit aliquos titulos in prima parte ff. noui, incipiendo a titulo, de manumiſſ. ff. fecit etiam ſolennes repetitiones & diſputationes, Bartolucius de presbyteris de Bononia. Bartholomæus de Capua. Comites de Peruſio. Dionyſ. de Peruſio. Franciſc. de Ramponibus de Bononia. Freder. de ſcalis de Bononia. Floriā. de ſancto Petro de Bonon. Gandinus, id eſt, Albertus de Gandino de Cremona. Guido de Suzaria. Vgolinus de Fontana Parmenſis. Homobonus Cremonenſis. Onofrius Bartolini de Peruſio. Iacobus de Archizono de Verona commentator Feudorum. Iacobus de Iſolanis olim Cardinalis Lanfrancus de Luca. Martinus de Caramanico de regno gloſſator conſtitutionum regni. Marſilius de Mantigellis de Bononia illuſtris doct. cuius multæ diſputationes inueniuntur. Matthæus de Matteſilanis de Bononia, cuius reperiuntur notabilia dicta quædam, & clara opuſcula. Nicolaus Cremonenſis. Nicolaus furioſi, qui gloſſauit librum Feudorum. Nicolaus de Neapoli maximus textualis. Nellus de ſancto Geminiano, qui edidit illuſtre opus banniiorum. Hoſperius de Cremona, qui fuit primus doctor qui incœpit legere Peruſij. Petrus Decer, qui ſcripſit ſuper libris Feudorum. Petrus de Boacterijs de Bononia. Petrus Boēmus. Tancredus de Corneto, cuius reperitur opuſculum quod dicitur Compendioſa. Vbertus de Bonacurte. Vbertus de Bobio, & alij plures. Item in iure canonico prænotatus Abbas Antiquus, Bernardus gloſſator Parmenſis. Bonaguida Aretinus. Bertrādus Hiſpanus, qui ſcripſit ſuper Clemētinas. Baſianus Berengarius olim cardinalis, qui inter cætera fecit pulchrum repertorium ſuper Speculo. Egidius Bononienſis. Franciſcus Vercellenſis, Goffredus Beneuentanus, cuius reperitur vtilis ſum-

Io. Petrucij. Angelus de Peruſio. And. Iſer. Albertus Gal. And. de Piſis. Benedictus de Plom. Franc. de Rampon. Florianus. Petr. Homobonus. Lanfrancus. Matthæus de Matteſ. Nic. de Neap. Nellus de ſanct. Gem. Tācredus. Vbertus de Bob. Abbas antiq. Goffredus Beneuēta.

ma.Gratianus Aretinus.Guilelmus de monte Laud. vltramōtanus, Guillelmus naſo.Gandulfus. Guillelmus de bonis conſilijs de Bononia.Henricus bohic.Ioannes gloſſator decreti. Ioannes de Deo Hiſpanus.Laurentius antiquus doct.Laurentius de pinu,qui ſcripſit ſuper Clementinis.Laurentius de Rodulfis de Florentia, cuius reperitur egregium commentum ſuper vſuris inter cætera.Matthæus Romanus qui ſcripſit ſuper cle. Nepos de Monte albano . Paulus de Leazaris.Petrus de Saxonia.Petrus Manducator.Profdoctinus de Padua.Simon de Burſiano.Cardinalis Mediolanenſis qui ſcripſit ſuper clementinis.Stephanus Prouincialis,qui ſimiliter ſcripſit ſuper clementinis.Stephanus Troches,& Petrus de Stagno, qui ſimiliter ſcripſerunt ſuper Clem.legentes apud Montempeſſulanum.Tancredus gloſſator.Lucas de penna doctor Gallicus. Thomas de Piperata.Raymundus de Pennatori.Vincētius antiquus doct. Vguſio Vercellenſis,Zenzelinus Vltramontanus,Ioannes de Blanaſco Burgundus,Ioannes Fauentinus, Ioannes de ſancto Georgio de Bononia, Ioannes de Morio de Florentia. Ioannes de Fantulijs de Bononia, Iaſon de Mayno doctor celeberrimus : & profecto admirabilis eſt ſuus in primis docendi modus:eruditio noua omnino, atque incredibilis pollitio,inaudita & lacteo fonte exuberans facundia . ſcripſit ſuper ff.& C.Edidit inſuper conſilia ſolennia. Item fecit additiones ad Criſtoforum Porcum in Inſtitu.Philippus Decius doct.memoriȩ ſingularis ſcripſit egregie in iure canon . Iodocus Lauuerinis vtriuſque cenſuræ doctor valde ſubtilis almæ vniuerſitatis Tholo. edidit multas diſputationes,& nonnullas fecit repetitiones, ſuper l.ſtipulationes non diuiduntur,ff.de verbo.oblig.& ſuper l.rem maioris pretij.de reſcin.vend.C.& alij infiniti,quorum tempora,patrias,celebritatem,& opera tuipſe proſequaris.

Gratianus. Guil. de mōte Lau. Henricus Bohic. Io.de Deo. Nepos. Paul. de Leazaris. Card. Mediolanen. Lucas de penna. Zenzelinus. Io.de Blanaſco. Iaſon de Mayno. Philippus Decius. Iodocus Flamingus.

Duorum ſolidiſsima ingenia in quorum dictis rarius inuenitur error,tibi propono,vt illos eligas,tanquam principatum tenentes inter commentatores iuris:ſcilicet Ioan.And.in iure canonico,& Bartolum in iure ciuili.Illi ſunt tibi colendi vltra cæteros. Ioannē And. in iure canonico cæteris præferendum eſſe ordine & emolumento, exclamat Cardinalis Florentinus in proœmio Clementinarum : dicit enim,ꝙ ſapientiam canonicam adeo locupletauit ſuis commentis,vt a centum annis ſimul omnes commentatores reliqui non ȩque commentauerint:& merito datur ei principatus, vt eius commenta textui ſint apposita Sexti,& Clementinarum. Recolo etiam ꝙ ipſe idem Ioan.And.in additio.Specul.in titulo de filijs præsbyte.dicit ſibi puero fuiſſe reuelatum a quodam religioſo viro, ipſum illuminaturum ius canonicum. Bartolum etiam in iure ciuili fuiſſe principē quis negabit?Huius dictis ſemper fere ineſſe clauſulam veritatis , re ipſa patet:vt Pontanus exclamabat conſilio ccccxvij.Propterea in Hiſpania,& Luſitania decreto regio & communis illarum partium eſt ſancitum conſtitutione publica(vt alias audiui a quibuſdam auditoribus meis illarum partium) ꝙ in caſibus in quibus requiritur contradictio doctorum,opinio Barto.præualeat, tanquam principalior,& ſecundum illam iudicetur.Si Hiſpani tantum deferunt Bartolo:nos Italici quid faciemus? Intrepidi ſua ſcripta curemus habere.

Ioan. And. Bartolus.

ſcire,imitari:quia Bartoliſta optimus iuriſta cenſendus eſt.

DOCVMENTVM VI.

Audire doct. CONGRVIT vtilitati ſcholaris, vt doctorem & præceptorem ſine intermisſione audiat. Vnde Laurētius antiquus doctor in clemen.j.de magiſtr. & Guill. de monte Laudu.& do. Cardinalis Florentinus, & dominus Goſ.Porretanus exclamant contra ſcholares capitoſos,non intrantes ſcholas, qui quadam capitoſitate credunt plus addiſcere, q̄ ſi a doctoribus doceantur. quod dicunt in vanum:cum ſenſus Auditus aptior ſit ad percipiendum,& memoriæ tradendum quod verbali voce traditur in ſcriptis, vel ſine,q̄ viſus,uel alius ſenſus.xliiij.diſt.ſit rector.Zenzelinus etiā dicit ibidem,ꝙ requiritur inſtructio a voce magiſtra. Primo eſt tempus tacendi,poſtea loquēdi Eccleſ.iij.& veritas prius addiſcitur a magiſtris,poſtea docetur.xxxvj.diſt.§.ecce.verſi.hinc ēt Salomon. vnde Hierony.ad Ruſticum monachum dicit,Non ingrediaris abſque doctore viam quam nunquam ingreſſus es.xvj.q.j.c.ſi clericatus.

Moram trahere in ſtudio. Nec ſufficit ſcholarem moram trahere in ſtudio, niſi ſtudeat.xvj. q.j.c.generaliter.& in c.cum ex literis. de in integ. reſtitu. notatur. Hinc dicit Hoſtien.in c.ſi.de magiſtr.& Io. de Lignano in procemio clemen.ꝙ ſcholares habitu,& non actu, non ſunt appellandi ſcholares.

Scholares habitu. Quinimmo fortius dicit Dominicus de ſancto Gemi. in procemio Sexti.& do.Abbas in c.j. in ſi.de iudi.ꝙ tales ſcholares ſolo habitu poſſunt puniri tanquam mendaces.bene facit gloſſ. xxxvij.q. v.cauere.& quod Docto.notant in l.qui ſub prætex.C.de ſacroſan. eccleſ.vide circa hæc quæ dixi,& quæ no.l.j.ſcriniarios.C.de teſtamen.mili.Dominus Paul.de Caſtro etiam exclamat contra ſcholares non intrantes continue in l.frater a fratre ff. de condictio. indebi.Viua enim vox multum imprimit: quia habet neſcio quid latentis energiæ,vt inquit Hieron.in procе.Bibliæ. Plinius etiam in quadam epiſtola Plinium nepotem exhortatur, vt audiat vocem magiſtri. Ab iſtis excipiendi ſunt ſcholares prouecti, & proximi cingi: quia aliquando ruminant in ſtudio camerario quæ didicerunt: aut per ſe ſtudent,quæ non leguntur in ſcholis. Quiſque ſibi proſpiciat prout ſibi nouerit eſſe conſultius,Caueat tamen, ne decipiatur a pigritia,vel alia cauſa.

DOCVMENTVM VII.

Diligenter audire. SCHOLARIS diligens & intrans inſtitutus vt ſupra,ſeruet hunc modum,vt cum audit Doctorem, nō numeret regulas, non faciat caſtra in mari, vt dicit gloſſ.in l.j.C.de ſtu.libe. vrbis Romæ.Deinde ſecundum Martinum de Fa.in dicta Epiſtola,hoc ſeruet,vt caſum ad totam & ad quamlibet partem literæ concordet:

Cuncta cōſideret. & non credat ſe intelligēre,ſi aliquam particulam non intelligat ad plenum:& videat ſi lex pertinet ad rubricam:deinde ipſius caſus:& quare ſic ſtatutum fuerit,conſideret rationem:& ſoluat cōtraria:cauſas ſolutionis diligenter attendens,de quo fonte procedāt.

Similia quærere.

Curet ſibi ex ſe inuenire ſimilia: ex generalibus non inhæreat multitudini: vnam vel duas leges de generalibus, quæ melius id exprimant, memoriæ commendando: & illas quaſi vnicas gemmas teneat & amplectatur. Tempus non perdat in literam commendando memoriæ, ſed intellectui: & vbi & quare ſub tali rubrica ſint poſite cōtemplando ſtudeat. Demum in corde ſuo cōcipiat, ſi aliquem caſum audiuiſſet, vel ſenſiſſet, cui deciſio illius l. poſſit applicari: et illum caſum auditum quaſi præfigurationem illius legis habeat. Cęterum dū vigilat in lecto, ruminet in corde dicens, Tot leges, & ſic incipientes habuimus: ex quibus in effectu iſtud reportauimus. Adueetat ēt dum legit legem, an ſuper illa poſſit formare aliquam quæſtionem, per quam poſſit legē ad inconueniens reuocare. Tandem quærat veritatem, & æquitatis, & iuſtitiæ ſit ſemper amator. Hæc Mar. in Epiſtola prealleg. Sed in præmiſsis aliquando clarius loquar. Cū inoleuerit iſte mos dandi in ſcriptis, & multiplicati ſint infiniti commentatores varie loquentes, quid fiendum? Dicet intra ſe diligens auditor: ſi recollectis inſtitero, ego confundor: ſi non inſtandū in illis, vt quid perdimus illud tempus? malo domi ſtudere cum vno commentatore præcipuo, puta Bartolo: vel cum intrauero, nolo ſcribere. Reſpondeo: Super omnia conſultius eſt intrare, propter impreſsionem vocis magiſtri: vt ſupra dixi in ſexto conſilio. Item ſi ſtas in ſcholis, conſultius eſt ſcribere recollectos. §. §. nullus enim liber eſt tam malus, quin aliquid boni habeat: vt dicit Plinius lib. iij. Epiſto. epiſto. v. Ipſa etiam ſcriptura facit te olfacere omne minimum verbum. Præterea multo magis (vt vulgo dicitur) viua vox afficit. Nam licet acriora ſint quæ legis, altius tamen in animo ſedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, geſtus etiam dicentis afficit: vt dicit Plinius ſecundus in Epiſto. iij. lib. ij. Cum autem domum redieris, & volueris ſtudere lectionem, in primis textus legas, & lectitea, vt imprimas, Magis enim firmum, & ſtabile eſt, quod repetita probauit lectio: vt dicit textus in conſtit. cordi. C. de emen. Iuſti. cod. Caſum figurabis literæ, & intellectui doctorum congruentem: deinde iterum reſumatur textus, & notando ſingula verba, & partes textus, poſtq̄ adaptaueris ad rubricam: & quæſieris rationem dubitandi, & decidendi, colliges textualia & notabilia quæ doctores inde eliciunt. Et coneris etiam tu ſcire euellere aliquid ex illa litera. Et hoc potiſsimum, & primarium in nouitio. Et cum hoc feceris, ſurgas cum intellectu, & calcules tecum, dicens, Ex iſta lege in effectu hoc notatu dignum: & illud commenda memoriæ: non de verbo ad verbum, ſed ſufficit in effectu. & hoc ſufficeret nouitio, nec vltra: ne ſi pergat, ſentiat ſtomachum oneratum: quia fragilis hominum memoria ſæpe dum aliud nouum quærit, aliud iam quæſitum amittit: vt dicere ſolebat Seneca. Quod ſi intellectus tuus, & memoria ſit capax vlterioris inquiſitionis, capias gloſſ. illas, & explica opponendo vel quærendo ſecundum modum quem dat Bartol. in l. petens. C. de pactis. & ibi dixi. & tandem calcula gloſſam, ſi aliquid habeat notatu dignum: & illud aſſigna memoriæ: & ſemper habeas ante oculos monitiones Senecæ quas vidiſti ſupra in v. conſilio tibi dato. Circa Recollectarum tuarum vſum do tibi hoc conſilium, vt

Nō omnia memoriæ imponēda.

Quęſtiones formandæ.

Quādo ſtudendum ſit domi.

Gloſſe quō ſtudendæ.

Recollectarum vſus.

recollectis, quæ non verſantur circa legem tuam, & intellectum, & notabilia, & neceſſariam declarationem legis, & gloſſæ, ſed extrauagantur cum floribus varijs ſingularium dictorum aliquando recollectorum, & principaliter extra rem, non inhæreas dum es ſcholaris quouis modo iſta ſint varia: quæ licet delectent, tamen inquinant. Et Doctores qui iſta tradunt, conſultius facerent, ſi omitterent: vnde belliſſime exclamat Salicetus in repetit. l. quod te. ff. ſi certum peta. & l. quod Nerua. ff. depoſi. contra illos, qui negligunt regulas ſcire: & implent caput ſuum caſibus ſingularibus, & peregrinis: quæ doctrina eſt fallax, & periculoſa. Quando vero Doctor tuus ordinaret tibi recollectas claras pro intellectu legis, in primis illud uideat omnino nouitius, & ſuper textuali intellectu vigiliam premat, omnia pertenteti reliquum quod doctor ſubdit additiue, vel cumulando quæſtiones, & dicta, reſeruet in alíud tempus, poſtquam erit ſolidatus in regulis, & terminis iuris. & hoc modo Recollectæ proſunt, & non obſunt, ſi clare traduntur, & non impertinenter: quando vero impertinenter, abſint omnino a te, tanquam venenum.

Regulas ſcire expedit.

Quod ſi diceres, non'ne melius eſſet ſtudere cum Bartol. tantum? Cõfiteor ꝙ Barto. omni tempore omni perſonæ vtilis & neceſſarius eſt: ſed aliquando breuis, aliquando obſcurus, aliquando non legit legem, aliquando non habetur. Itaque impleas ſtomachum tuum bonis cibis, & nutritiuis, id eſt, bonis legibus, & regulis, & bonis doctrinis communibus ſecundum capacitatem ingenij tui. Laudo ꝙ tu, qui es iam ſolidatus in regulis iuris, et reali cognitione terminorum, & audiuiſti partes quæ ordinarie leguntur, videas totum corpus iuris cum Barto. & toties facias, vt Bartoli doctrinas pro viribus aſſequi oneris, & tenere illum in ſtudijs æmulaberis: licet illius ingenij adipiſci arduitatem etiam ſperare nimium eſt: quod dari niſi a Deo non poteſt: ſicut in ſimili de Cicer. dicit Plin. lib. 4. Epiſt. epiſtola 8. eius tamen Bart. veſtigia ſemper adorabis: vt de Vergilio dicit Statius in fine libri Thebaidos, ibi: Nec tu diuinam Aeneida tenta: Sed longe ſequere, & veſtigia ſemper adora. Dixi ꝙ æmuleris Bar. nam ſtultiſſimum eſt ad imitandum non optima quæq; præponere, vt inquit Plinius lib. j. Epiſt. epiſtola v. & libro vij. epiſtol. ix. Cum Bartolum bene uideris, legas alios dignos autores ex his, quos ſupra memoraui: & ſemper notes & excerpas quæ digna inueneris, vt facere conſueuerunt omnes illuſtr s viri. Et tuæ memoriæ debilitatem artificio ſtyli & pugillarium iuuabis. Ad id te inuitat epiſtola Plinij v. in lib. iij. quæ incipit, Pergratum. Ideo dico, ꝙ videas alios: quia quanto plures reſpicies, tanto magis proficies: quia non eſt vnus, quamuis præſtet, imitandus præcipuus & ſolus: quia nunquam par fit imitator autori. Hæc rei natura eſt. Semper enim veritate ſimilitudo minor eſt: vt dicit Seneca in prologo Declamationum ſuarum. Præterea ſicut terræ varijs mutatiſq; ſeminibus: ita ingenia noſtra nunc hac, nũc illa meditatione recoluntur: vt inquit Plinius lib. vij. Epiſt. epiſtola ix. quæ incipit, Quæris.

Excerpere

Laudarem, ꝙ nouitius memoriæ commendaret titulum de verb. ſig. & titulum de reg. iur. ff. & regulas iuris, de quibus in Sexto, ſingulis diebus aliquas, nam & animum recreant ipſarum varietate, &

Regula iuris.

plurimum

plurimum conferunt.Sunt enim principales claues iuris: quibus eſt inhærendum tanquam Bono.carocio:vt dicit glo.in l.omnis diffinitio.ff.de reg.iur.quinimo illas ignorante,lata culpa eſt. Deinde profectus cum ruſticatur aut peregrinatur, poteſt ſecum conferre Dynum de regulis iuris quo non puto eſſe vtilius opuſculum, & magis varium. Conſulat vnuſquiſque ſibijpſi: illum videat autorem, ad cuius cognitionem ingenium ardentius excitatur, & per cuius æmulationem credat melius legitimos aſſequi theſauros.Tempore vacationem repetat quæ audierit,viderit,legerit: & commendet memoriæ ea quæ fuerint notatu digna.Felix ille,cuius memoria fuerit bonæ fidei,quę in promptu reddit ſibi credita:vt inquit Seneca in prologo Declam.ſuarum. Quod ſi memoria tua fuerit infidelis cuſtos, committas excepta ſtylo & pugillaribus, vt prædixi. & quicquid dixeris,audieris,egeris in die,veſperi commemorabis,vt inquit Cicero in libro de Senectute & ad hoc ſtudium in receſſu habendum, videat Epiſtolam Plin.9.libr. vij.quæ incipit, Quæris, quæ eſt elegans ad hoc.

Dynus de reg.iur.

Vacationē tempore.

DOCVMENTVM VIII.

CONSVLO nouitio,donec Nouus Iuſtinianus appellatur, id eſt,durante primo anno,vt nunquam curet ad oſtentationem arguere: curet ſcire potius q̄ apparere: diſcat, non videri ductus, ſed eſſe quærat, iuxta conſilium moralis viri Alberti cauſidici Brixiēſis.Pars enim ſcientiæ eſt, ſcire ꝙ neſcias. De omnibus ſibi ignotis diligenter interroget, quorum poſsit eſſe capax.Nā ſi non purgauerit aliquid erroneum, quod ipſum faciebat muſſare: illud inde continuo tranſiret in habitum, & facere apoſtema,id eſt, eſſet cauſa multorum errorum. Vnde Martialis: Diſcendi modus eſt dum te neſcire videbis: Diſce ſed aſsidue,diſce ſed vt ſapias. Sūpta parum prodeſt quæ mox emittitur eſca: Bos quibus eſt paſtus, ruminat hæc eadem.Quinimo fortaſſe melius faceret,ſi ſecundo anno quo Edictalis vocatur,ab argumentatione oſtentandi cauſa abſtineat.Illæ ſolent eſſe fructuoſæ contentiones, quæ ſecreto fiunt inter collegiatos in collegijs ordinis literarij:vt in domo ſapientiæ Senēſis,& ſimilibus: quo ſecreto genere diſputandi nihil ſyncerius, aut ſimplicius, aut melius. Refert Aulus Gellius j.c.ix.ꝙ cum quis exploratus a Pythagora, idoneus inuentus fuerat recipi in diſciplinā, ſtatim iubebat certum tempus tacere: non omnes idem, ſed alium aliud tempus pro æſtimato captu ſolertiæ: ſed non minus quiſquā tacuit q̄ biennium. Reperi etiam ꝙ Hippocrates cum diſcipulos ſuſcipiebat,antequam doceret,iuramētum ab eis extorquebat inter cætera,vt ſilentium,ſermonem,inceſſum,manſuetudinem habitum, morumq́ ſeruarent.Tertio anno quo Papinianiſta vocabitur,audacter incipiat, & diſputationis genus ad vtilitatem frequenter, non ad pompam.Diſputationis enim multiplex & mira eſt vtilitas:vt luculentiſsime oſtendit eloquentiſsimus vir Leonardus Aretinus in opuſculo quod edidit de vtilitate diſputationis. Quarto anno quo

Nouus Iuſtinianus.

Edictalis.

Paniniani-ſta.

Quando diſputādum.

atque in cœtu, veluti nihil ſapias, obmuteſcis. Et quæ vnam aliquam vtilitatem in ſe habeant, ea magno labore proſequi: diſputationem vero, ex qua permultæ vtilitates proficiſcuntur ſumma cum iocunditate, nolle attingere. Nam velut is agricola improbandus eſt, qui cum liceret ei fundum vniuerſum excolere, ſaltus quoſdam ſteriles arat: partem vero quampiam eius fundi pinguiſſimam, atque vberrimam relinquit incultam: ſic reprehendendus eſt is, qui cum omnia ſtudiorum munera adimplere poſsit, cætera quamuis leuiora accuratiſsime obit: diſputandi vero exercitationem aſpernatur, & negligit: ex qua tot fructus colliguntur vberrimi: vt per eum ibi latius. Et hoc eſt quod dicere voluit Iuriſconſult. in lege munerum. §. miſta. ff. de muner. & honor. ibi, Herennius Modeſtinus & notando & diſputando bene & optima ratione decreuit.

DOCVMENTVM IX.

Diſputare quilibet.

TIBI conſulo, vt ſi diſputaturus in corona fueris, nunquam temerarie illud onus ſuſcipias, reſpondendi de ſingulis, de quibus fueris interrogatus. Licet enim Valerius libro octauo capitulo antepenultimo commendent Gorgiam Leontinum, ætatis ſuæ cunctos præſtantem: eo ꝙ primus in conuentu auſus ſit poſcere, qua de re quiſque audire vellet: & ideo ei (vt idem dicit) vniuerſa Græcia in templo Delphici Apollinis ſolido ex auro ſtatuam poſuit: cum cæterorum ad id tempus auratas collocaſſet, beatus tamen Hieronymus in opuſculo contra Ioann. Epiſcopum Hieroſolimi. Origenis ſcilicet aſſertorem, ſic inquit: Gorgiam Leontinum cuncti philoſophi & oratores lacerant, quod auſus ſit publice ſella poſita polliceri, reſponſurum ſe de qua quiſque re interrogare voluiſſet. Sed de nouiſsimis agamus. Tempore quo illuſtris dominus Bald. de Peruſio legebat Papiæ, quidam dominus Philippus de Rhegio, qui fuerat doctior omnium fere illorum doctorum Papienſium, & apud eos erat maxime autoritatis, cum multis annis poſtea legiſſet Paduæ, rediens Papiam, in principio ſui aduentus publice pollicitus eſt, ſe velle reſpondere de quolibet in materia vltimarum voluntatum. Domin. Bald. ibi, præſens interrogauit eum dicens: Vbi habemus nos, quod ſubſtitutio vulgaris facta in legato, non comprehendat niſi caſum, Si voluerit: & facta in hæreditate, comprehendit caſum, Si noluerit, vel non potuerit: vt lege cum proponas. C. de hæredit. inſtituen. Breuiter ille dominus Philippus obmutuit: & Baldus tunc aperuit librum, & legit text. legis, pater Seuerinam. ff. de conditione & demonſtratione, vbi erat caſus ſecundum vnam lectionem, vnde illi cathedranti reſultauit magna confuſio. Hæc refert dominus Paulus de Caſtro in dicta l. pater Seuerinam. dicens: Caueas a talibus actibus præſumptuoſis, quia ſolus Deus nouit omnia.

Gorgias Leõtinus.

Baldus reprehendit quendã leguleium.

DOCVMENTVM X.

Tex. allegandi.

CONSVLO ſcholari, ꝙ in diſputando ſolis textuũ allegationibus inhæreat: non vt quidã inepti, aut inexperti faciunt, qui arguendo glo. allegant, & Doctores, abſqꝫ iuriũ allegatione: illo. n. nihil apud doctores ineptius. Cõtra iſtos exclamat glo. in l. ſed licet. ff. de off. præſi. ſi volueris apte arguere in forma legiſtis cõgruente: vtaris argumentandi modis, quos edidit ſubtilis doctor Iacob. de Butr. vel illis, quos edidit Albe. de Roſ. vel illis, quos Bal. inſeruit in l. conuenticulã. C. de epiſc. & cler. Si vero fueris reſponſalis, tunc vt facile declines omnia argumẽta tibi facta, videas Odofr. in procemio. ff. orũ. in princ. & ibi Bald. qui mira quadã dexteritate inſtruit omnẽ argumentandi vim altero de tribus modis poſſe repelli & declinari. ſ. per Aliter & aliter. per Aliud & aliud, & per Secundum quid, non ſimpliciter. Quod qualiter intelligatur, & practice adaptandum ſit, belliſsime explicat ibi Bal. quẽ omnino videas. Hęc ſi ſeruaueris, optimus quoqꝫ iudiciorum tam athleta q̃ gubernator euades in omni æuo locoqꝫ felix: vt dicit text. in dicto procemio ff. orũ. §. diſcipuli. faciliuſqꝫ continget, ſi patriam propriã fueris egreſſus gratia ſtudiorũ: nam in propria patria multa diuertunt, vt dicit dominus Simon de Burſiano Cardi. Mediola. in procemio Cle. & ſi egredi decreueris, eligas locum vbi ſint celebres Doctores, & vbi ſit numeroſa multitudo ſcholariũ: prout erat Bononiæ tempore do. Azonis, quo tempore ibi erant decem milia ſcholarium: vt refert Odof. in Auth. habita. C. ne filius pro patre. vbi refert ꝙ ſemel propter multitudinem magnã orta contentione inter ſcholares Lombardos & Thuſcos, ciuitas illa fuit in magno periculo: nemo enim poterat coercere illos: & vt facilius coërceri poſſent, in futurum de concordia tunc renunciarunt priuilegio iudicum: de quibus in dicta Auten. & in criminalibus ſe ſubmiſerunt iuriſdictioni Poteſtatis.

Argumentandi modus. Solutionis argumentorum cautela.

Studere extra patriã.

Bononię tẽpore Azonis erãt decem millia ſcholariũ.

Facio igitur finem. Quo ad præmiſſa, licet prædicta parua ſint & talia quæ auribus & ingenijs veſtris cultiſsimis tanquam puerilia (non dubito) & diminuta videbuntur, aut fortaſſe non carentia rubore, cum & ego ipſe alterius conſilio in prędictis & alijs indubitãter indigeam: ſed tamen ſyncere locutus ſum, quaſi mecum loquens. Vos diligentia veſtra omnem ſiniſteritatem & ineptitudinem emendabitis, & in melius reformabitis: potiſsime cum omnia prædicta abſque diligenti præmeditatione ediderim.

COMPILATIO IVRIS CIVILIS.

Diſcipuli amens præceptores.

VERVM quia ſupra in tertio conſilio dato dictum fuit, ꝙ diſcipuli debent amare præceptores: vt habetur etiam apud Quintil. lib. 11. Inſtitutionis oratorię, vbi dicit: Diſcipulos moneo, vt præceptores ſuos nõ minus, q̃ ipſa ſtudia ament: eoſqꝫ parentes exiſtimẽt, non quidem corporum, ſed mentium, Plurimum hæc

pietas diſcipulis proderit:nam ita & libenter audient, & dictis credent,& ſimiles fieri concupiſcent. Sint læti & alacres in conuentu aliorum:emendati non iraſcantur:laudati gaudeant. Nam vt illorũ officium eſt docere:ſic horum, præbere ſe dociles. Doctrina enim coaleſcere nequit:niſi ſociata tradentis atq́ accipientis concordia. Cum ſim vtilitatis veſtræ auidus, & optem φ per vos iacta ſint bona fundamenta, & ab origine cauſiſq́ primis intelligatis,vt dicitur in l.j.ff.de iuſt.& iur. viſum eſt in ſignum mei in vos animi aliqua præmittere acuentia ingenium, quæ non reperietis alibi tradita,& paucis ſunt nota:& quæ ignorare,eſt lata culpa, ſcire autem,plurimum affert decoris:ne illotis manibus templum ſacratiſsimum iuſtitiæ opus C.& ff.ingrediamini:vt in l.j.ff.de ori.iur. iuncta l.ij.§.has itaq́.C.de ve.iu.enu. Videamus ergo quæ ſit cauſa efficiens,materialis,& finalis libri C.& ff.in hac ſcientia legali. Quidam(vt Azo)dixere, φ cauſa efficiens libri C.eſt Iuſtinianus Imperator: alij dixerunt,quod fuit ipſe Deus,cuius miniſter fuit Iuſtinianus:& hoc not. in Autent.de hære. & fal.in rubr. hoc probari videtur ex eo, quia lex eſt inuentio & donum Dei.l.ij.ff.de legibus. Item leges fuere per ora principum diuinitus promulgatæ:vt l.ij.C.de ve iu.enuc. & l.fi.C.de præſcrip.longi temp.& hoc tenebat antiquus doct.Iaco.de Ranignei Lotharingus. Gloſſator veſter Accurſius breuiter ſe expediuit,dicens vna cum Azone, φ cauſa efficiens fuit Imperator Iuſtinianus:vt no.in rub.ff.de iureiu. Tertij quidam nituntur cõciliare, dicentes φ cauſa efficiens poteſt conſiderari tripliciter:ſcilicet proxima,remota,& magis remota. Cauſa efficiens proxima primi voluminis C. Iuſtiniani fuerunt illi decem illuſtres compilatores, qui numerantur in prima & ſecunda conſtitutione Codicis,ſcilicet Ioãnes,Leontius,Phocas,Baſilides, Thomas,Tribunianus, Conſtantinus,Theophilus,Dioſcorus,& Præſentinus.Iſti commiſsione domini Iuſtiniani compilauerunt primum C. Iuſtinianum, commiſsio eis data patet in prima conſtitutione C.Confirmatio vero dicti C.ab illis compilati patet in ſecunda conſtitutione illius voluminis. Cauſa efficiens proxima C.emendati,id eſt, codicis repetitæ prælectionis, quem hodie habemus], fuerunt quinq́ illuſtres viri ab eodem Iuſtiniano electi:ſcilicet Tribunianus, Dorotheus, Menna, Conſtantinus, & Ioannes: vt patet in conſtitutione quæ incipit, cordi,C.de emen.Iuſtin.cod.Cauſa efficiens remota fuit Iuſtinianus imperator, cuius autoritate compilatio facta fuit: & qui poſt compilationem confirmauit:vt patet in d.prima conſtitutione, & ſecunda & tertia. & in l.ij.conſtit.omnia enim C.de vete.iur.enuc.Iſte Iuſtinianus imperator fuit x I I I I.in Oriente.Cucurrerunt ab Vrbe condita vſq́ ad tempora ſui imperij, ſecundum computationem quam puto veriorẽ,mille & quadringenti pene anni: vt exprimitur in l.j.§.cumq́ hæc materia. & l.ij.in princip. verſiculo erat enim mirabile.C.de vete.iur.enuclean.Ab Vrbe vero condita vſque ad aduentum Chriſti cuccurrerunt anni ſeptingenti quinquaginta : vt patet in Chronicis quas veriores puto. Ab aduentu vero Chriſti vſque ad tempora imperij Iuſtiniani prædicti cucurrerunt anni ſexcenti quadraginta ſeptem vel circa, Aſſumpſit imperium præfatus Iuſtin. die 1.

Cauſa efficiens iuris

Triplex cã efficiens.

Decem cõpilatores Codicis.

Iuſtinianus

Iuſtinianus imperium aſſumpſit. Iuſtinianus ſanctus.

Aprilis anno domini noſtri Ieſu Chriſti D C. X L V I I. indictione v. vt probatur in Auten. vt præpo. nomen imp. §. ſi qua vero. & ibi notatur, iuncta data, de qua in ij. & iij. conſtitu. C. & l. ij. de vete. iur. enucl. ſi recte inſpiciantur. Imperauit autem annis x x x i x. fuit iſte Iuſtinianus poſitus in catalogo ſanctorum, vt refert Barto. in j. rub. C. & in poœmio ff. vete. ſuper prima rubr. Cæterum inſignis doct. dom. Ioa. Fabri Aquitanicus ſuper rubr. proœmij Inſtitutio. dicit ſe vidiſſe nomen Iuſtiniani ſcriptum in catalogo ſanctorum calendis Aug. Gennadius etiam, qui proſecutus fuit libellum Hiero. de viris illuſtribus eccleſiaſticis, ponit Iuſtinia. inter illos. Quod ad ſacras leges attinet, notandum ꝙ Iuſtinia. imperator in primordio ſui imperij commiſit præfatis decem illuſtribus viris, vt viſis antiquis codicibus, Gregoriano, Hermogeniano & Theodoſiano, & multis conſtitutionibus extrauagantibus a Theodoſio imperatore & ſucceſſoribus factis, nouum codicem Iuſtinianum ederent. & hoc patet in j. conſtitu. C. ſub rubr. de nouo codi. facien. & colligitur ex conſtitutione iij. quæ incipit, cordi. ibi, primordio noſtro. Supradicti decem illuſtres compilatores Codi. Iuſtinia. ediderunt illum anno i i i. imperij domini Iuſtiniani tempore Conſulatus Decij. anno domini noſtri IESV CHRISTI DC. XLIX. indictione v i i. Et eo anno v. Idus Aprilis, id eſt, nona die Aprilis dominus Iuſtini. illum codicem confirmauit: vt probatur in titu. C. de Iuſtinia. co. confirman. in fin. conſtitutionis ibi poſito. iunctis his quæ præmiſſa ſunt.

Decem cõpilatores Codicis.

Quo tẽpore C. compilatus eſt.

Liber ff. cõpilati. Nomina compilatorum ff.

Poſt hæc Iuſtinianus imperator vertens animum ad enucleanda infinita & immenſa predentiæ veteris volumina, commiſit ſex illuſtribus viris, videlicet Tribuniano, Cõſtantino, Thophilo, Dorotheo, Anatolio & Cratino, vt vna cũ alijs decem doctiſsimis viris excellentiſsimis caſuarum patronis apud partes Orientales, videlicet Stephano, Menna, Prodocio, Eutolino, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Conſtantino, & Ioanne, legerent immenſa prudentiæ veteris voluminа, & ſub compendio redigerent in vnum Codicem, diſtinguendum in quinquaginta libros, omnem Romanã ſanctionem continentes, quæ ab Vrbe condita & a Romuleis deſcendit temporibus, iam confuſam per tanti temporis lapſum: & tot veterum diſperſa volumina vno codice indita oſtenderent: fuitque his data a Iuſtiniano ampliſsima autoritas corrigendi ac diminuendi: vt probatur in l. j. C. de veter. iur. enuclean. Tandem iſte Tribunianus magiſter huius operis legitimi vna cum alijs ſexdecim prænominatis compilarunt & enuclerant ex immenſis patrum voluminibus Pandectas & Digeſta: videlicet quinquaginta libros ffforum, quos habemus: quod opus velut ſacratiſsimum templum conſecratum domi. Iuſtinia. approbauit & confirmauit anno v i i i. ſui imperij, & i i i. cõſulatus ſui: anno domini D C. L I I I I. indictione x i i. tertio calen. Ianuarij, id eſt, penul. die decembris vt ipſe Iuſtinianus atteſtatur in l. ij. C. de ver. iu. enu. col. vlt. §. leges autem. Hic eſt notãdum, ꝙ ideo ſemper Tribunianus præfuit vt magiſter legitimo operi prædicto, tum quia vltra legũ peritiam experientia rerum decoratus erat: tum quia antiquæ ſapientiæ librorum copiã ipſe maxime prębuit: in quibus multi fuerũt etiam ipſis eruditiſsimis hominibus

incogniti: vt dicit text. in d. l. ij. §. in præſenti autem. Eſtq; hic ſingulariter aduertendum ad vnum, q dicta antiquitas commentatorum iuris noſtri ignorauit, q continebant dicta veterum immenſa volumina pene tricies centena millia verſuum: & duo milia librorum: vt dicta l. ſecunda & in proœmio Inſtitutionum, ff. veteris. Digeſta noua quæ hodie habemus iuris enucleati, continent pene C L V. millia verſuum & L. libros, vt dicta l. ij. & in alijs locis præalleg. Vellent ſcire quidam hoc dictum. Accurſius gloſſator, qui omne verbum ff orum. gloſſauit: illud exponit. Verſuum, id eſt, legum, ſeu paragraphorum, aut reſponſorum: quaſi ſenſerit, q hodie digeſta quæ habemus, contineant C L. millia legum, vel paragraphorum, vel reſponſorum. Aduerte, quia Accurſius noſter, qui affirmauit ſe ſuccurriſſe tenebris iuris ciuilis: vt dicit in l. facta. §. ſi in dãda. ff. ad treb. in hoc paſſu adduxit tenebras: hoc tibi demonſtrabo ad oculum. Volui alias numerare omnes leges, ff orum, quas habemus, videlicet ff. veteris, Infortiati, & ff. noui. Comperi q in ff. veteri ſunt duo milia nongentæ decem & octo. In Infortiato ſunt duo millia ducentæ triginta quatuor. In Digeſto nouo, duo millia nongentæ octoginta tres. Et in ſumma leges ff orum, videlicet omnium quinquaginta librorum ſunt octo millia cxxxv. Vnde patet manifeſtiſsime, q Accur. noſter in hoc dormitauit, puto non aduertens, & incaute gloſſam ſuper hoc faciens. Cogitabam alias, q exponi debuiſſet Verſuum, id eſt, linearum: feci periculum per numerum linearum ff. veteris, Infortiati, & ff. noui: reperi hoc eſſe veriſsimum. Nam ſecundum computum meorum textuum reperi ff. vetus conſtare ex quinquaginta millibus verſuum, id eſt, linearum. Infortiatum conſtare ex x x x i x. millibus & quingentis viginti lineis. ff. vero nouum ex X L I I I. millibus linearum. Vnde in ſumma omnes quinquaginta, ff orum. libri conſtant ſecundum volumina mea ex centumuigintinouem millibus verſuum; id eſt, linearum, & quingentis viginti. Opinor, quod ſi quis computaret numerum linearum Pandectarum quæ ſunt Florentiæ, quod facile fieret per numerationem quinternorum, & numerum chartarum: & per lineas vnius lateris inueniret illas conſtare ex centum quinquaginta pene millibus verſuum, id eſt, linearum: & ad hoc neminem reperi ante hæc aduertiſſe. Sed accuratius inueſtigando quæro a te, Quid vult dicere text. dum dicit, quod olim erant tricies centena millia verſuum: hodie vero centum quinquaginta? Diceres fortaſſe, quod olim erant tercentena, id eſt, trecenta millia verſuum, hodie vero centumquinquaginta. Cogita quid dicas: nam cum olim eſſent duo millia librorum, hodie vero quinquaginta libri, & ſic fit quadrageſima pars reſpectiue ad computum librorum: ergo reſpectiue ad numerum verſuum erit dimidia pars: & ideo expone tricies, id eſt, trigeſies, ſicut vicies, id eſt, vigeſies, nam ſciendum q omnia quæ ſunt ſupra centum ſyncopantur: vt terceni, id eſt, tercentum, duceni, id eſt, duceni. quadrageni, id eſt, quadringenti infra centum vero non ſyncopantur: vt quinquies, ſepties, decies, centies, ducenties, tricenties, millies, decies millies, vicies millies, & ita deinceps. Cæterum ita reperi expoſita illa verba

Quid ſignificet numerus verſuũ in legibus.

Numerus legum.

Tricies cẽtena millia verſuum.

non appellatur Nouellarum, ſed Auten. adducebat Irnerius ratio-
nes, quas ponit glo. in d. conſtitutione, cordi. ſuper verbo congrega-
tiones. & idem dicebat Placentinus, vt refert Bal. in l. humanum C.
de legib. Ioannes vero antiquus gloſſator dicebat contrarium, per
tex. in d. conſtitutione, cordi. ſcilicet, ꝙ liber Autenticorum fuit Iu-
ſtiniani: & cum hoc tranſire videtur gloſ. ibi, & in d. l. humanum C.
de legi. & Bal. in d. l. cordi. & Cynus, & Bal. in d. l. humanum. Et ita
tenendum proculdubio patet ex ſupraſcriptionibus cuiuſque tituli,
& ex data in multis titulis: & nominat ipſum in titulo, vt præpona-
tur nomen Imperatoris. & in titulo, vt iudices ſine quoquo ſuffra-
gio. & in titulo, iuſiurandum quod præſtatur ab his. & miror, ꝙ de
hoc aliquis vnquam dubitauerit. Ratio tamen dubitandi potuit ori
ri ex eo, quia fertur reperiri quendam librum, qui dicitur liber No
uellarum, quem dicunt continere eaſdem conſtitutiones, quas conti
net liber Autentic. licet in aliquibus ſit varians. de quo liber Nouel
larum mentionem facit gl. in Auten. hoc amplius C. de fideicommiſ
ſis. & doct. in Auten. res quę. C. communia de lega. vnde egregius cō
mentator Albericus de Roſate Bergamenſis, quem refert dominus [Albericus.]
Raphael Fulgoſ. in Auten. hoc amplius. C. de fideicommiſſis. dicit ꝙ
liber Autenticorum quem habemus, excerptus ſit ex libro Nouella
rum, vt compendioſior fieret. Vnde dicit, ꝙ liber Nouellarum erat
multum prolixus dicit domi. Raphael, ſe nunquam vidiſſe dictum li
brum Nouellarum. dom. Paul. de Caſt. in dicta Auten. hoc amplius
dicit, ꝙ liber Nouellarum fuit extractus de libro Autēticorum per
breuiora verba, & magis apta. Item dominus Paulus in dicta Autē.
res quę. dicit non eſſe ſtādum illi textui Nouellarum quando textui
Autenticorum contradicit: quia de fide illius operis dubitatur. Bal.
etiam in dicta Auten. hoc amplius. dicit, ꝙ præualet textus Autenti-
corum, eo ꝙ ille liber Nouellarum non legitur in ſcholis. Sed ibi re
liquit nos incertos, quis liber corrigat alium: vel liber Nouellarū,
vel liber Autenticorum. Ego ſemper credidi, & ſemper credam (do
nec conſtet de contrario) ꝙ liber Nouella. tanquam de cuius fide du
bitatur, & qui per ſtudia vniuerſalia non verſatur, ſit reſpuendus, &
ꝙ liber Autenticorum, ſit liber conſtitutionum a Iuſtiniano editus,
& ideo illum gloſſauit Accurſius, & etiam ſuper illo fecit ſummam
Ioan. Baſianus Cremonen. & Azo, & illum ſtudia receperunt, & ple
rique illuſtres commentatores commentauerunt, vt Iacobus de Bel
uiſo, Bart. & Ang. nec obſtat l. humanum C. de leg. nam illa lex fuit
Imperatoris Valentini, non Iuſtiniani: vt patet ex ſupraſcriptione:
ideo glo. ibi ſomniauit. Nec curandum de varietate ſtyli: quia non
ipſe, ſed illi quibus committebat, cōponebant, qui erant alij ab ipſis
præmiſſis compoſitoribus Codicis. Adde prædictis, ꝙ egregius do-
ctor Odof. in Auten. caſſa. C. de ſacroſanctis Eccleſijs. ſic ait: Vnum
ſciatis, ꝙ Autenticum, quod fuit compoſitum a Iuſtiniano, habet no
uem collationes. Poſtea quando venit Fredericus minor, miſit has
conſtitutiones ad ciuitatem iſtam, ſcilicet Bono. vt Doctores legum
adaptarent eas ſingulis legibus ſub congruentibus titulis. Doctores
conuenerunt in ſancto Petro, & aptauerunt, poſtea quid fecerunt? [Autē. ada-]
Dominus Vgol. poſt nonam collationem poſuit librum Feudorum, [ptatę ad C.]

dictione? Reſpondeo, ꝙ hæc collegi ex enumeratione annorum, ab Vrbe condita ad tempora imperij Iuſtiniani. Item ab Vrbe condita ad aduentum CHRISTI. Item ab aduentu CHRISTI ad tẽpora Iuſtiniani. Item ex data quæ ponitur in ſecunda conſtitutione: & in tertia conſtitutione voluminis, C. & in l. ij. C. de veter. iur. enu. & ex tempore aperte poſito in Aut. vt præponatur. & ex computatione chronicarum. Iterum dicet aliquis: Tu notas tempora Conſulatus domini Iuſtiniani Imperatoris: Si Imperator, quomodo Conſul? ſi Conſul, quomodo Imperator? Reſpondeo, ꝙ Imperator aliquando aſſumebat ſibi cõſulatum vt quidam extraneus: & hoc erat quando ſibi placebat: vt eſt textus in Autentic. de conſulibus. §. fin. ibi, aduenit autem cum ipſe annuerit trabea. & no. glo. in prooemio ff. orum. in fi. gl. Iterũ dicet aliquis, Tu dicis, ꝙ Romana ſanctio fuit triennio conſumata: vt dicto §. omni. immo videtur ꝙ quinque anni ſunt lapſi: nam Codex primus fuit factus tertio anno imperij domini Iuſtiniani: liber vero ff. orum, anno viij. vt ſupra eſt dictum. Gloſſ. aduertens ad hæc in ſecunda conſtitutione, C. §. fin. ſuper verbo, ſeptimæ. dicit, ꝙ aliqui opinantur ꝙ duo anni fuerunt interpoſiti poſt compoſitionem primi Codicis ante inchoationem ff. orum. Alij vero opinantur, ꝙ immediate poſt propoſitionem C. fuerit inchoata compoſitio ff. orum. & cum triennio conſummata eſſet, biennio fuit perceſſum antequam publicaretur. Huius res non habetur certitudo. Credo ergo, ꝙ voluminis cauſa magis remota fuit ipſe Deus, a quo lex & omnis ſcientia: vt ſupra dicebatur. Sequeretur videre, quæ fuerit cauſa materialis legalis ſapientiæ. Azo ſuper hoc in ſumm. C. in princip. multa verba dicit acriter, & obſcure loquens: ad cuius dicta in hoc omnes refugiunt. verum quia aliqui mordent dicta Azonis, ſi volueritis iſta videre, videte per Bartol. in prooemio ff. præſertim in lecturis antiqui, quæ dicuntur lecturæ Paduanæ. Videte etiam Bald. ibidem, & in l. j. ff. de iuſt. & iur. & per Ioan. Fabri in prooemio Inſtitut. Tertio videndum eſſet, quæ ſit cauſa formalis librorum iuris ciuilis. Doctores conſueuerunt dicere, ꝙ duplex eſt cauſa formalis: nam ex parte tractatus eſt diuiſio operis in libros, librorum in titul. titulorum in ll. legum in §. §. paraphorum in verſ. opus enim conſtitutionum imperialium, de quibus ſupra dictum eſt, in duodecim libros digeſtum eſt, & concluſum, vt dicit textus in l. ij. in ſecunda colum. verſic. omnia. C. de veter. iur. enu. Horum duodecim Librorum nouem ſunt inſerti in volumine Codicis, quem habemus. Tres vero reliqui ſunt inſerti in libro qui appellatur Volumen. Conſtat autem totum ius Conſtitutionum, & Deciſionum imperialium eſſe diſtinctũ in dictos duodecim libros in rubricas cccxlviij. leges quatuor milia quingentas ſexagintaduas. Codex vero quem habemus habet rubricas cccxxj. leges vero tria millia, et ſexcẽtas. viij. Illi vero tres libri Codicis, de quibus in Volumine, habẽt ccxxvij. rubricas: leges vero nongentas liiij. Digeſtum vetus habet rubri. clij. leges vero duo millia nongẽtas, xxviij. Infortiatum habet rub. cj. leges vero duo millia ducẽtas trigintaquatuor. Digeſtũ nouũ habet rubric. clxxij. leges vero duo millia nongentas octogintatres. Summa rubric, Digeſt, ccccxxxiiij. leges Digeſt, octo millia centum

Cauſa materialis legum.

Cauſa formalis.

trigintaquinque. Rubric. Inſtitutionum xcix. non computato procemio. Rubric. Autenticorum xcix. Rubric. Feudorum. lxxxij. ij. Capit. Feudorum quæ habentur. cxxxj Summa legum Digeſt. octo millia centum quinquagintaquinque: legum vero Codi. xij. librorum, quatuor millia quingentas ſexagintaduas. Summa omnium legum Digeſt. Codi. & Voluminis, ponendo quemlibet titulum Inſtitutionum, & Autenticorum pro vna lege, tredecim millia vigintiſeptem. Et iſtud eſt mare per quod nauigas. Cauſa formalis ex parte tractandi idem eſt quod modus agendi, qui multiplex eſt, Diuiſionis, Ordinis, & Exemplorum poſitionis, & regularum traditionis, vt per Azo. loco præallega. Quarto loco eſſet videndum, quę ſit cauſa finalis: & ſuper hoc dicas, vt per Azonem loco præallega. & Doct. in dicto procemio ff. veteris. Quinto loco eſſet videndum, cui parti Philoſophię ſupponatur iuris ſcientia. Et dicendum eſt, ꝙ Ethicę, id eſt, morali Philoſophię. Tractat enim de moribus: vt dicit tex. in l. j. ff. de iuſt. & iu. Reliqua conſiderate per vos, et ſtudio inuigiletis: vt tandem conſequamini, quod communiter optamus, quod vobis concedat altiſſimus Deus, Amen.

*

Cauſa finalis.

Cui parti philoſophiæ ſubijciatur.

TITVLI IVRIS VTRIVSQVE, ORDINE *alphabetico digeſti: Numero paginarum, quibus ſinguli continentur adiecto.*

DIGESTI VETERIS.

A

ADoptionibus, & Emancipationibus car. 5
Alienatione iudicij mutandi, & ſuſcipiēdi cā facta 11
Ad legem Aquiliam 16
Ad exhibendum 17
Aleæ luſu, & aleatoribus 17
Ad leg. Rhodiam de iactu 22
Ad Senatuſconſultum Macedonianum 111
Ad Senatuſc. Velleianum 111
Actionibus empti & vēditi 27
Aeſtimatoria actio ie 35
Aedilitio edicto, & redhibitoria 30

INFORTIATI.

Actione rerum amotarum 37
Agnoſcendis liberis, vel parentibus, vel patronis vel libertis ibidem
Adminiſtratione & periculo tutorum, vel curator. qui geſſerunt vel non 37
Autoritate & conſenſu tut. 38
Acquirenda hæreditate 42
Annuis legatis 44
Alimentis & cibarijs legatis 46
Auro & argento legato 46
Adimendis legatis 47
Ad legem Falcidiam 47
Ad Senatuſconſ. Trebell. 48
Aſsignandis libertis 52
Ad Senatuſc. Tertullian. 55

DIGESTI NOVI.

Aqua pluuia arcenda 55
Ademptione libertatis 57
Ad leg. Aeliam Sentiam 57
Açquirendo rerum dominio 58
Acquirenda, vel amittenda poſſeſsione 58
Aqua quotidiana & æſtiua 66
Arboribus cædendis 68
Actionibus & obligationibus 71
Acceptilationibus 72
Arborum furtim cæſarum 75
Abigeis 76
Accuſationibus, & inſcriptionibus 78
Ad leg. Iuliam maieſtatis 79
Ad legem Iuliam de adulteris & ſtupro ibid.
Ad legem Iuliā de vi publica 79
Ad leg. Corneliam, de ſicarijs, & veneficis 80
Ad legem Pompeiam de parricidijs ibid.
Ad leg. Corneliam de falſis 80
Ad leg. Iuliam repetundarum 80
Ad leg. Iul. de annona 81
Ad leg. Iul. peculatus 81
Ad leg. Iul. de ambitu 81
Ad leg. Fauiam de plagiarijs 81
Ad Senatuſc. Turpilianum 82
Appellationibus, & relationibus 84
A quibus appellare non licet 84
Appellationibus recipiendis vel non 85
An per alium cauſæ appellationum reddi poſſint 86
Apud eum a quo appellatur, aliā cauſam agere cōpellēdum 86
Ad municipales, & de incolis 88
Albo ſcribendo 88
Adminiſtrationibus rerum ad ciuitatem pertinentium 89

B
INFORTIATI.
Bonorum poſſeſſionibus 49
Bonorum poſſeſ. infanti furioſo, &c.competenti 49
Bonorum poſſeſſione contra tabulas ibid.
Bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas 51
Bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento militis 51
Bonis libertorum 52
DIGESTI NOVI.
Bonis autoritate ſudicis poſſidendis,vel venund. 61
Bonis damnatorum 83
Bonis eorũ qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuerunt 83
C
DIGESTI VETERIS.
Conſtitutionibus principum 4
Calumniatoribus 10
Capitis diminutione 11
Cõmunia prædiorum tam vrbanorum ꝙ ruſticorum 15
Communi diuidundo 17
Condictione cauſa data,cauſa nõ ſequuta 20
Condictione ob turp.cauſ. ibi.
Condictione indebiti 20
Condictione ſine cauſa ibid.
Condictione furtiua 20
Condictione ex lege ibid.
Condictione triticaria ibid.
Conſtituta pecunia 21
Commodati,vel contraria 21
Compenſationibus 24
Contrahenda emptione 25
INFORTIATI.
Concubinis 36
Confirmando tutore vel cur. 37
Contraria & vtili actione tutelæ 39
Curatoribus furioſis dandis 40
Conditionibus inſtitutionum 41
Conditionibus & demonſtrationibus,&c. 47
Collatione bonorum 50
Collatione dotis 50
Coniungendis cum emancipato liberis eius ibid.
Carboniano edicto 50
DIGESTI NOVI.
Colluſione detegenda 59
Confeſſis 61
Ceſſione bonorum 61
Curatore bonis dando 62
Cloacis 67
Conceſſionibus 76
Crimine expilatæ hęreditatis 77
Crimen ſtellionatus ibid.
Collegis illicitis,& corporib. 77
Cuſtodia & exhibitione reorum 78
Cadaueribus punitorum 84
Captiuis,& poſtlimin.reuerſis,et. redemptis ab hoſtib. 87
Caſtrenſi peculio 87
Cenſibus 90
D
Dolo malo 10
Depoſiti 24
Diſtractione pignorum, vel hypothecarum 29
Donationibus inter virũ & vxorem 33
Diuortijs 33
INFORTIATI.
Dote prælegata 45
DIGESTI NOVI.
Damno infecto,& de ſubgrundis & protectis 55
Donationibus 56
Donationibus cauſa mortis 56
Diuerſis, & temporalibus præſcriptionibus 69
Doli mali, & metus exceptione 70
Duobus reis conſtituendis 71
Decurionibus, & eorum familijs 88
Decretis ab ordine faciendis 89
E
DIGESTI VETERIS.
Eo per quem factum erit, quominus quis in iudicio ſiſtat 8
Edendo 9
Eo, quod metus cã geſtũ erit 10

Ex quibus cauſis maiores xxv. annis in integrum reſtit. 11
Eo quod certo loco dari oportebit 21
Exercitoria actione 22
Euictionibus & ſtipulationibus dupli 30
Exceptione rei venditæ 31
Excuſationibus & tẽp. eorum 38
Eo qui pro tutore vel curatore negotia geſſit 39

DIGESTI NOVI.

Exceptionibus, ſeu præſcriptionibus, & præiudicijs 68
Extraordinarijs criminibus 75
Effractoribus, & expilatorib. 76
Eum qui appellauerit in prouincia defendi 87

F

DIGESTI VETERIS.

Ferijs, & dilationibus, & diuerſis temporibus earum 8
Fideicommiſſaria hæreditatis petitione 13
Finium regundorum 16
Familiæ hærciſcundæ 17
Fide inſtrumentorum 31
Fundo dotali 33

INFORTIATI.

Fideiuſſoribus, & nominatoribus, & hæredibus tutorum 39
Fundo inſtructo, & inſtrumento legato 45

DIGESTI NOVI.

Fideicõmiſſaris libertatibus 57
Fluminibus, & ne quid in flumine publico fiat 65
Fonte 67
Fideiuſſoribus, & mandatoribus 72
Furtis 74
Furti aduerſus nautas, caupones, ſtabularios 74
Furibus balnearijs 76

G

INFORTIATI.

Gradibus affinitatis 53

DIGESTI NOVI.

Glande legenda 68

H

DIGESTI VETERIS.

His qui ſunt ſui vel alieni iuris carte 5
His, qui notantur infamia 9
His, qui deiecerunt, vel effuderunt 16
Hæreditate, vel actione vendita 26
His quæ in teſtamento delentur 41
Hæredibus inſtituendis ibid.
His quæ pœnæ nomine relinquuntur 47
His quæ pro non ſcriptis habentur 47
His quibus vt indignis legata auferuntur ibid.

I

DIGESTI VETERIS.

Iuſtitia & iure car. 3
Iuriſdictione omniũ Iudicum 7
In ius vocando ibid.
In ius vocati vt eant, vel ſoluant 8
In integrum reſtitutionibus 10
Iudicijs, et vbi quis agere debeat 12
Inofficioſo teſtamento ibid.
Interrogatorijs actionibus 17
Iureiurando ſiue voluntario, ſiue neceſſario 19
In litem iurando 19
Inſtitoria actione 22
In rem verſo 25
In diem adiectione 25
In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur 28
Iuris & facti ignorantia 32
Iure dotium 33

INFORTIATI.

Impenſis in rebus dotalibus factis 35
Iniuſto, rupto, & irrito facto teſtamento 41
Iure deliberandi 42
Iure codicillorum 44

DIGESTI NOVI.

Iure aureorum annulorum 57

Interdictis 62
Itinere,actuq; priuato 66
Iudicatum ſolui 73
Incendio,ruina,naufragio, naue expugnata 75
Iniurijs,& famoſis libellis 75
Interdictis & relegatis 84
Iure fiſci 87
Iure immunitatis 89

L

DIGESTI VETERIS.

Legibus,& Senatuſcon,& longa conſuet. car.4
Lege commiſſoria 25
Locati & conducti 27

INFORTIATI.

Legitimis Tutoribus 37
Legatis & fideicommiſsis I.44
Legatis & fideicom. II.44
Legatis & fideicom. III.44
Liberatione legata 46
Legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſ.petita 49
Liberis vniuerſitatum 52

DIGESTI NOVI.

Liberali cauſa 57
Locis & itineribus publicis 64
Loco publico fruendo 64
Libero homine exhibendo 68
Liberis exhibendis,vel deducendis ibid.
Litigioſis 70
Libellis dimiſſorijs 85
Legationibus 89

M

DIGESTI VETERIS.

Minoribus xxv.annis car. 11
Mortuo inferendo, & ſepulcro ædificando 19
Mandati 25

INFORTIATI.

Magiſtratibus conueniendis, & eorum hæredibus 39
Militari teſtamento 42

DIGESTI NOVI.

Mortis cauſa donationibus & capionibus 56
Manumiſsionibus 56
Manumiſsis vindicta ibid.
Manumiſsionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatē pertinentibus imponuntur 56
Manumiſsis teſtamento ibid.
Migrando 69
Muneribus,& honoribus 88

N

DIGESTI VETERIS.

Ne quis eum, qui in ius vocatus eſt,vi eximat car.8
Negotijs geſtis 10
Nautæ,caupones ſtabularij 12
Noxalibus actionibus 16
Nautico fœnore 31

DIGESTI NOVI.

Noui operis nuntiatione 55
Natalibus reſtituendis 57
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur 58
Ne vis fiat ei qui in poſſeſ.miſſus eſt 63
Ne quid in loco ſacro fiat 64
Ne quid in loco publico vel itinere fiat 64
Ne quid in flumine publico, ripa ue eius fiat 65
Nouationibus, & delegationibus 72
Nihil nouari appellatione interpoſita 85
Nundinis 89
Proxenetis 90

O

DIGESTI VETERIS.

Origine iuris,omnium magiſtratuum,& ſucceſ.prud. car.4
Officio præfecti prætorio ibid.
Officio Præfecti vrbis 6
Officio Quæſtoris 6
Officio Prætoris 6
Officio Proconſulis,& legati 6
Officio Præfecti Auguſtalis 6
Officio Præſidis 6
Officio Procuratoris Cæſaris 7
Officio iuriſdici Alexandriæ 7
Officio Aſſeſſorum 7
Operis ſeruorum 14

INFORTIATI.

Optione,vel electione legata 45

Obſequijs

Obſequijs a liberis & libertis parentibus & patrono præſtandis 52
Operis libertorum 52
DIGESTI NOVI.
Operibus publicis 89
P
DIGESTI VETERIS.
Pactis 9
Poſtulando 9
Procuratoribus, & defenſoribus 10
Petititione hæreditatis 12
Poſſeſſoria hæreditatis petitione 13
Publiciana in rem actione 13
Pignoratitia actione 13
Peculio 23
Pro ſocio 25
Periculo & commodo rei venditæ 26
Præſcriptis verbis, & in factum actionibus 28
Pignoribus,& hypothecis 28
Probationibus & præſumptionibus 31
Pactis dotalibus 33
Peculio legato 45
Penu legata 45
DIGESTI NOVI.
Publicanis & vectigalibus 55
Pro ſocio 59
Pro emptore 59
Pro hærede 59
Pro donato 60
Pro derelicto 60
Pro legato 60
Pro dote 60
Pro ſuo 60
Priuilegijs creditorum 62
Precario 65
Prætorijs ſtipulationibus 73
Priuatis delictis 73
Præuaricatoribus 76
Popularibus actionibus 77
Publicis iudicijs 78
Pœnis 83
Priuilegijs Veteranorum 88
Pollicitationibus 90
Q
DIGESTI VETERIS.
Quod quiſque iuris in alium ſtatuit, ipſe eodem iure vtatur car. 7
Qui ſatiſdare cogantur 8
Quod quiſq; vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur 10
Quemadmodum ſeruitus amittatur 16
Quibus rebus ad eundem iudicem eatur 17
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium eſſe geſtum dicatur 22
Quando actio de peculio eſt annalis 25
Quod iuſſu 25
Quæ res pignori obligari poſſunt 29
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur 29
Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur 30
INFORTIATI.
Qui petant tutores & curatores, & vbi petantur 37
Quando ex facto tutorum vel curat. minores agere poſsint vel non 38
Quod falſo tutore autore geſtum eſſe dicatur 39
Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur, vel deſcribantur 43
Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedit 48
Quibus non competit bonorum poſſeſsio 54
Quis ordo in bonorum poſſeſsione ſeruetur 54
DIGESTI NOVI.
Qui ſine manumiſsione ad libertatem perueniunt 57
Qui & a quibus manumiſsi liberi non fiunt 57
Quibus ad libertatem proclamare non licet 58
Quibus ex cauſis in poſſeſsio-

nem eatur 61
Quæ in fraudem creditorum fa-ſta ſunt, vt in integrum reſti-tuantur 62
Quorum bonorum 63
Quorum legatorum 63
Quod vi, aut clam 67
Quarũ rerum actio non datur 70
Quæſtionibus 82
Quis, & a quo appellatur 84
Quando appellandum ſit 85
Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcinduntur 86

R

DIGESTI VETERIS.
Rerum diuiſione, & qualitate car. 5
Receptis, qui arbitrium recipiũt, vt ſententiam dicant 11
Rei vendicatione 13
Religioſis, & ſumptib. funerũ 18
Rebus creditis, & ſi certum petatur condictione 19
Reſcindenda venditione 26
Rerum permutatione 27
Ritu nuptiarum 32

INFORTIATI.
Rebus eorum qui ſub tutela ſunt ſine decreto nõ alienandis, vel ſupponendis 40
Rebus dubijs 46
Regula Catoniana 47

DIGESTI NOVI.
Re iudicata, & effectu ſententiarum, & de interlocutionibus iudicum 60
Ripa munienda 65
Riuis 66
Remiſsionibus 67
Rem pupilli ſaluam fore 73
Rem ratam haberi 73
Receptoribus 67
Requirendis reis, & abſentibus damnandis 87
Re militari 87
Regulis iuris 91

S

DIGESTI VETERIS.
Statu hominum car. 4
Senatoribus 5
Si quis in ius vocatus nõ ierit 7
Si quis ius dicenti non obtemperauerit 7
Si ex noxali cauſa agatur, quemadmodum caueatur 8
Si quis cautionibus in iudi. ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit 8
Si pars hæreditatis petatur 12
Si ager vectigalis, vel emphyteuticus petatur 13
Si vſusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur 14
Seruitutibus 15
Seruitutibus prædiorum vrb. 15
Seruitutibus ruſticorũ præd. 15
Si ſeruitus vẽdicetur, vel ad aliũ pertinere negetur 15
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 16
Seruo corrupto 18
Seruis fugitiuis 18
Si mẽſor falſum modũ dixerit 18
Seruis exportandis 27
Sponſalibus 32

INFORTIATI.
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur 34
Si ventris nomine mulier in poſſeſsionem miſſa, &c. 36
Si mulier ventris nomine in poſſeſsione calumniæ cauſa eſſe dicatur 36
Suſpectis tutoribus vel cur. 38
Si quis omiſſa cauſa teſta. 43
Senatuſcõſulto Syllaniano, Claudiano, &c. 43
Si qs aliquẽ teſtari ꝓhibuerit 43
Seruitute legata 45
Supellectili legata 45
Si cui plus ꝙ per legem Falcidiã licuerit legetur 48
Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt 49
Si a parente quis fuerit manumiſſus 51
Si quid in fraudem patroni factum ſit 52

Si tabulæ teſtamenti nullæ exta bunt 52
Succeſſorio edicto 52
Sui & legitimis hæredibus 54
DIGESTI NOVI.
Statu liberis 57
Si libertus ingenuus eſſe dicat 58
Separationibus 62
Superficiebus 66
Saluiano interdicto 69
Stipulatione ſeruorum 71
Solutionibus & liberationib. 72
Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit 74
Si familia furtũ feciſſe dicat 74
Sepulcro violato 76
Sententiam paſsis 84
Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus appellauerint 86
Si pẽdente appellatione mors interuenit 86
T
DIGESTI VETERIS.
Tranſactionibus car.9
Tributoria actione 22
Teſtibus 32
INFORTIATI.
Tutelis 36
Teſtamentaria tutela 36
Tutoribus, & curatoribus datis ab his, q ius dãdi habẽt, &c. 37
Tutelis & rationibus diſtrahendis 39
Teſtamentis. & qui teſta. facere poſſunt: & quemadmodum teſtamenta fiant 40
DIGESTI NOVI.
Tabulis exhibendis 64
Tigno iniuncto 74
Termino moto 77
V
DIGESTI VETERIS.
Vſufructu, & quemadmodũ quis vtatur car.13
Vſufructu accreſcendo 14
Vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel min. 14
Vſu, & habitatione 14
Vſufructuarius quemadmodum caueat 15
Vſuris, & fructibus 31
INFORTIATI.
Ventre inſpiciendo, cuſtodiendo que partu 35
Vbi pupillus educari, vel morari debeat 38
Vulgari, & pupillari ſubſtitutione 41
Vſu, & vſufructu, & reditu, & habit. &c. 45
Vino, tritico, & oleo lega. 45
Vt legatorum, ſeu fideicomm. ſeruandorum cauſa caueatur 48
Vt in poſſeſsione legatorum vel fideicommiſſ. ſeruãdorum cauſa eſſe liceat 49
Ventre in poſſeſsionem mittendo 52
Vnde cognati 53
Vnde liberi 53
Vnde legitimi, & vnde agnati 54
Vnde vir & vxor 54
Veteranorum & militum ſucceſſione 54
Vt ex legibus ſenatuſcp̃ conſult. bonorum poſsideitur 54
DIGESTI NOVI.
Vſucapionibus, & vſurpatione 59
Via publica, & de ædibus curulibus 64
Via publica, & itinere publico reficiendo 94
Vt in flumine publ. nauigare liceat 65
Vi, & vi armata 65
Vti poſsidetis 66
Vtrobi 69
Verborum obligationibus 71
Vi bonorum raptorum 75
Vacatione, & excuſatione munerum 88
Varijs & extraordinarijs cognitionibus 90
Verborum & rerum ſignificatione 90

RVBRICAE CODICIS.

A

Apoſtatis 94
Aſſeſſoribus,& domeſticis,& cancellarijs iudicum 99
Annonis 100
Aduocatis diuerſorum iudiciorum 101
Aduocatio diuer.iudicum 101
Aduocatis fiſci 101
Alienatione iudicij mutandi caſu facta 105
Ad exhibendum 109
Actionibus & obligationib. 109
An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſsionem teneatur 110
Actionibus hæreditarijs 110
Ad ſenatuſconſultum Macedonianum 111
Ad ſenatuſcon.Velleianum 111
Actionibus empti & venditi 112
Aedilitijs actionibus 113
Alendis liberis 116
Adminiſtratione tutorum 116
Alimentis pupillo præſtãdis 117
Arbitrium tutelæ 117
Autoritate præſtanda 118
Actore a tutore, ſeu curatore dãdo 118
Ad ſenatuſconſult. Trebellianum 121
Ad legem Falcidiam 121
Ad ſenatuſconſult. Tertullianum 121
Ad ſenatuſc.Orficianum 121
Aſſertione tollenda 123
Acquirenda & retinenda poſſeſſione 124
Annali exceptione Italici cõtractus tollenda,&c. 125
Alluuionibus 125
Appellationibus, & conſultationibus 127
Aedificijs priuatis 128
Acceptilationibus 130
Adoptionibus 130
Accuſationibus, & inſcriptionibus 131
Ad legem Iuliam maieſtatis 131
Ad legem Iuliam de adulterij, & ſtupro 131
Ad leg.Iuliam de vi publica, vel priuata 132
Ad leg.Corneliã de ſiccarijs 132
Ad leg.Fauiam de plagiarijs 132
Ad leg.Fiſcelliam 132
Ad leg.Corn.de falſis 132
Ad leg.Iuliam de ambitu 132
Ad leg.Iul.repetundarum 132
Abigeis 133
Abolitionibus 133
Ad ſenatuſc.Turpilianum 133

TRIVM LIB. COD.

Annonis,& tributis 152
Apochis publicis,&c. 152
Athletis 155
Auri publici perſecutionib. 157
Auro coronario 157
Argenti pretio quod in theſauris infertur 159
Alexandriæ primatibus 159
Adminiſtratore rerum publicarum 159
Aquæductu 160
Agricolis & cenſitis, & colonis 160
Agricolis, & mancipijs dominicis, vel fiſcalibus,&c. 161
Agentibus in rebus 164
Apparitoribus præfectorum prætorio 166
Apparitorib.præfecti vrbis 166
Apparitoribus magiſtrorum militum 166
Apparitoribus proconſulis, & legati 166
Apparitoribus comitis orientis 166

Apparitoribus præfecti annonæ 166

B

Bonis libertorum 119
Bonorum poſſeſsione ſecundum tabula 119
Bonorum poſſ.contra tab. 119
Bon.poſſ.contra tab.liberti 119
Bonis maternis 122
Bonis quæ liberis in poteſtate cõſtitutis acquiruntur 121
Bois autoritate iudicis poſsidendis,ſeu venundandis 81
Bonis proſcriptorum 133
Bonis eorum qui mortem ſibi cõſciuerunt. 133

TRIVM LIB. COD.

Bonis vacantibus 151

C

Cõtractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos,&c 100
Communi diuidundo 108
Communia vtriuſq; iudicij 109
Conſortibus eiuſdem litis 109
Condictione indebiti 109
Condictione ob turpem cauſam 109
Cõdictione ob cauſam datorum 109
Condictione furtiua 109
Condictione ex lege 109
Conſtituta pecunia 110
Commodato 110
Compenſationibus 111
Contrahenda emptione, & venditione 111
Communi rerum diuiſione 112
Cõmercijs,& mercatoribus 113
Concubinis 116
Confirmando tutore 116
Contrario iudicio tutelæ 118
Curatore furioſi,vel prodigi 118
Carboniano edicto 119
Collationibus 119
Codicillis 120
Communia de legatis 120
Condictionibus inſertis tam in legatis,q; fideicom. 121
Caducis tollendis 121
Cõmunia de ſucceſsionibus 121
Communia de manumiſsionibus 123
Colluſione detegenda 123
Cõmunia de vſucapionibus 124
Comminationes, Epiſtola, &c. autoritatem rei iudicatæ non habere 126
Confeſsis 216
Contrahenda, & committenda ſtipulatione 130
Creditorem euictionem non debere 130
Captiuis, & poſtliminio reuerſis 130
Cuſtodia reorum 131
Crimine peculatus 132
Crimine ſacrilegij 132
Crimine expilatæ hæreditatis 133
Crimine ſtellionatus 133
Calumniatoribus 133

TRIVM LIB. COD.

Conueniendis fiſci debitoribus 151
Capiendis, & diſtrahendis pignoribus tributorũ cauſa 152
Canone longitionalium titulorum 152
Conditis in publicis horreis 153
Collatione donatorum,&c. 153
Collatione æris 153
Claſsicis 158
Curialibus vrbis Romæ 158
Collegiatis, & chartopatus, & numularijs 158
Canone frumentario vrbis Romæ 159
Capitatione ciuium cenſibus eximenda 169
Colonis Palæſtinis 160
Colonis Thracenſibus 160
Collonis Illyricianis 161
Collatione fundorum patrimonialium 161

Conductoribus, & procuratoribus prædiorum fiſcalium 162
Collatione fundorum fiſcalium 162
Cupreſsis ex loco Daphnes vel Perſeidis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis 126
Cõſulibus, & non ſpargendis ab his pecunijs, &c. 162
Comitibus conſiſtorianis 163
Comitibus, & tribunis ſcholarium 163
Comitibus rei militaris 163
Comitibus & archiatris 163
Comitibus, qui prouincias regũt 163
Curioſis, & ſtationarijs 164
Caſtrẽſianis, & miniſterianis 164
Caſtrenſi omnium palentinorũ peculio 165
Caſtrenſi peculio militum, & prę fecti annonę 165
Commeatu 165
Curſu publico, & angarijs, & perangarijs 166
Cohortalibus, principibus, cornicularijs, ac primipilarijs 166

D

Diuerſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus 97
Defenſoribus ciuitatum 100
Dolo malo 106
Depoſiti 111
Donationibus ante nuptias 114
Dotis promiſsione 115
Dote cauta non numerata 115
Diuortio facto apud quem liberi educari debeant 116
Diuidenda tutela 117
Deditiia libertate tollenda 122
Diſtractione pignoris 129
Debitorẽ venditionem pignoris impedire non poſſe 129
Duobus reis ſtipulandi 130
Donationibus 131
Donationibus quæ ſub modo cõficiuntur 131
Donationibus cauſa mortis 131
Delatoribus 151
Diſcuſſoribus 153
Decurionibus & filijs eorũ 153
Decretis decurionum ſuper immunitate quibuſdam concedẽda 155
Debitoribus ciuitatum 159
Diuerſis prædijs, vrbanis, & ruſticis, templorum, & ciuitatum 161
Dignitatibus 162
Domeſticis & protectorib. 163
Decanis 164
Deſertoribus, & occultatoribus 165
Diuerſis officijs, & apparitoribus iudicum 166

E

Emendatione Codicis Iuſtiniani 92
Epiſcopis, & clericis 93
Epiſcopali audientia 93
Edendo 100
Errore calculi 101
Errore aduocatorum 101
Ex quibus cauſis infamia irrogatur 101
Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutio. agi poſſe 104
Ex delictis defunctorum inquantum hæredes cõueniantur 110
Exercitoria, & inſtitoria actione 112
Eunuchis 111
Eo qui pro tutore negotia geſſit 117
Excuſationibus tutorum 118
Ecuſatione veteranorum 118
Edicto diui Adri. tollendo 120
Ex quibus cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt 193
Executione rei iudicatæ 126
Etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri poſſe 129
Exceptionibus, ſeu præſcriptionibus 132

Euictionibus 130
Emancipationibus 130
Exibendis, & traſmittendis reis 131
Emendatione ſeruorum 132
Emendatione propinquorũ 132

TRIVM LIB. COD.

Exactoribus tributorum 152
Excuſationibus munerum 55
Excuſationibus artificum 159
Expenſis publicorũ ludorũ 160
Equeſtri dignitate 165
Erogatione militaris anonæ 165
Excoctione, & translatione militaris annonæ 165
Executoribus, & exactoribus 166

F

Filiofamilias minore 102
Fideiuſſoribus minorum 102
Formulis, & impetratione actionum ſublatis 105
Ferijs 106
Foro competenti 106
Familiæ herciſcundæ 108
Finium regundorum 109
Fide inſtrumentorum 110
Fundo dotali 115
Fideiuſſoribus tutorum 117
Fugitius ſeruis, & libertis, &c. 118
Furtis & ſeruo corrupto 119
Fideicommiſsis 120
Fideicommiſſarijs hæreditatibus 123
Fructibus, & litis expenſis 126
Fideiuſſoribus, & mandatoribus 130
Falſa moneta 132
Famoſis libellis 133

TRIVM LIB. COD.

Fide inſtrumentorum, & iure haſtæ fiſcalis 151
Fiſcalibus vſuris 151
Filijsfamilias, & quemadmodum pro his pater teneatur 156
Fabricenſibus 158
Frumento vrbis Conſtantinopolitanæ 159
Frumento Alexandrino 159
Fundis limitrophis, &c. 161
Fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, &c. 161
Fugitiuis colonis, &c. 161
Fundis rei priuatæ, &c. 161
Fundis, & ſaltibus rei dominicæ 161
Filijs officialium militarium, qui in bello moriuntur 166

G

Generali abolitione 133

TRIVM LIB. COD.

Gladiatoribus 160
Grege dominico 162

H

Hæreticis, & Manichæis 93
His qui ad Eccleſias confugiunt 95
His qui in Eccleſia manumittuntur 95
His qui ad ſtatuas confugiunt 97
His qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt 102
His qui veniam ætatis impetrauerunt 104
Hæreditarijs actionibus 110
Hæreditate vel actione vendita 111
Hæredibus tutorum 117
Hæredibus inſtituendis 119
His quibus vt indignis 120
His quæ pœnę nomine in teſtam. relinquuntur 120
His quæ ſub modo legata, vel fideicõmiſſa relinquuntur 121
His qui ante apertas tabulas hæreditatem tranſmittunt 121
Hæreditatibus decurionum 122
His qui a non domino manumiſſi ſunt 123
His qui per metum iudicis non pellauerunt 127
His qui in priorum creditorum locum ſuccedunt 128
His qui latrones occultauerunt 133

TRIVM LIB. COD.
His qui ex publicis rationibus mutuã pecuniã accipiunt 151
His qui ſe deferunt 151
His qui ſponte munera ſubeunt 154
His qui a principe vocationem acceperunt 154
His qui numero liberorum, ſeu paupertate, excuſationem meruerunt 155
His qui non impletis ſtipendijs ſacramento ſoluti ſunt 155
His qui in exilium dati, vel ab ordine moti ſunt 156
His, quę ex publica collatione illata ſunt, non vſurpandis 157
Honoratum vehiculis 158
His qui ex officio quod adminiſtrauerunt conueniuntur 160
I
Iuſtiniano codice cõfirmando 91
Iudæis, & cœlicolis 94
Iuris, & facti ignorantia 95
In ius vocando 100
In integrum reſtitutione minorum xxv. annis 102
In quibus cauſis in integrum reſtitutio non eſt neceſſaria 104
In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat 104
Iureiurando propter calumniam dato 105
Iudicijs 105
Iuriſdictione omnium iud. 106
In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti poſsint 108
Inofficioſo teſtamento 108
Inofficioſis donationibus 108
Inofficioſis dotibus 108
Iure emphyteutico 113
Inceſtis nuptijs 114
Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem 114
Iure dotium 115
In quibus cauſis tutorem habenti tutor dari poſsit 116
In litem dando tutore, vel curatore 117
In litem iurando 117
Iure aureorum annulorum 119
Inſtitutionibus, & ſubſtitutionibus, & reſtitutionibus ſub conditione factis 119
Impuberum, & alijs ſubſtitutionibus 120
Iure deliberandi, & adeunda, vel acquirenda hæreditate 120
Indicta viduitate tollenda 120
Ingenuis manumiſsis 123
In quibus cauſis ceſſet longi temporis præſcriptio 124
Interdictis 128
In quibus cauſis pignus tacite cõtrahatur 128
Iure dominij impetrando 130
Inutilibus ſtipulationibus 130
Ingratis liberis 130
Infantibus expoſitis, &c. 130
Infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis 131
Iure liberorum 131
Iniurijs 133
TRIVM LIB. COD.
Iure fiſci 150
Indictionibus 152
Immunitate nemini concedenda 153
Imponenda lucratiua deſcriptione 154
Incolis 154
Infamibus 156
Irenarchis 157
Iure Reipublicæ 159
In quibus cauſis coloni capite cenſiti dominos accuſare poſſunt 160
L
Legibus, & cõſtitutionibus principum 95
Litis conteſtatione 106
Lege Aquilia 108
Locato, & conducto 113
Legitima tutela 116
Libertis, & eorum liberis 119
Liberis præteritis, & exhæredatis 120
Legatis 120

Legitimis hæredibus 121
Lege Fuſia canina tollenda 121
Latina libertate tollenda 121
Liberali cauſa 123
Longi tẽporis pręſcriptione 123
Liberis exhibendis,ſeu deducendis,&c. 128
Luitione pignoris 129
Litigioſis 130
TRIVM LIB. COD.
Libertinis 155
Legationibus 155
Locatione prædiorum ciuilium, vel fiſcalium,&c. 162
Littorũ,et itinerum cuſtodia 165
Lucris aduocatorũ,et cõcusſione officiorũ,ſiue apparitorũ 166
M
Mandatis principum 95
Modo mulctarum, quæ a iudicibus infliguntur 100
Magiſtratibus municipal. 100
Mandati 111
Monopolijs 112
Magiſtratibus conueniendis 118
Mulieribus, quæ ſeruis proprijs ſe iunxerunt 132
Maleficis,& mathematicis 132
Mutatione nominis,&c. 132
TRIVM LIB. COD.
Municipibus,& originarijs 154
Muneribus,et honoribus non cõtinuandis 154
Muneribus patrimoniorum 154
Mulieribus,& in quo loco honores cognoſcant 156
Metallarijs,& metallis,&c. 157
Murilegulis,&c. 157
Metropoli Beryto 159
Mendicantibus validis 159
Maiuma 160
Mancipijs et colonis patrimonialium & ſaltuenſium,&c. 161
Magiſtris ſcriniorum 163
Menſoribus 164
Militari veſte 165
Metatis & epidimeticis 165
N
Nouo codice faciendo 92
Ne ſanctũ baptiſma iteretur 94
Nemini licere ſignum ſaluatoris Chriſti in ſilice,&c. 94
Ne Chriſtianum mancipium hæreticus,vel paganus.&c. 94
Ne comitibus rei militaris uel tribunis lucrum præſtetur 99
Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare 101
Ne fiſcus, vel Reſpublica procurationem alicui præſtet 102
Negotijs geſtis 102
Ne quis in ſua cauſa iudicet 106
Noxalibus actionibus 109
Ne vxor pro marito conueniatur 109
Ne filius pro patre conueniatur 110
Non numerata pecunia 111
Nautico fœnore 111
Nundinis,& mercatoribus 113
Nuptijs 114
Ne fideiuſſores dotiũ dentur 115
Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur ibid.
Naturalibus liberis 116
Ne tutor,vel curator vectigal cõducat 117
Neceſſarijs ſeruis hæredibus inſtituendis 120
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur 123
Nudo iure Quiritum tollẽdo ibi.
Ne rei dominicæ, vel templorũ uendicatio temporis exceptione ſubmoueatur 125
Ne liceat in vna eademq; cauſa tertio prouocare 127
Nouationibus & delegationibus 130
Nili aggeribus non rũpendis 133
Ne ſine iuſſu Principis certis iudicibus liceat confiſcare 133
TRIVM LIB. COD.
Ne operæ a collatoribus exigantur 156
Nauicularijs publicis ſpecies trãſportantibus 157
Nauibus non excuſandis ibid.

Naufragijs ibid.
Nulli licere in frœnis margaritas aptare,&c. 158
Nautis, Tyberinis 159
Negotiatores ne militent 165
Numerarijs,& actuarijs,&c. 166

O

Officio præfecti Orientis & Illy rici 97
Officio præfecti prætorio Africæ 97
Officio præfecti vrbis 98
Officio magiſtri militum ibid.
Officio Quæſtoris 98
Officio magiſtri officiorum 98
Officio comitis ſacrarum largitionum ibid.
Officio comitis rerum priuatarum ibid.
Officio proconſulis & legati ibi.
Officio comitis Orientis ibid.
Officio præfecti Auguſtalis ibid.
Officio Vicarij ibid.
Officio prætoris 98
Officio rectoris prouinciæ ibid.
Officio præfecti vigilum ibid.
Officio ciuilium Iudicum 99
Officio præfecti annonæ ibid.
Officio militarium iudicum 99
Officio diuerſorum iudicum 99
Officio eius, qui vicem alicuius Iudicis obtinet 99
Officio iuriſdici 100
Ordine iudiciorum 106
Operis libertorum 119
Obſequijs patrono pręſtãdis 119
Operis noui nuntiatione 128
Operibus publicis ibid.

TRIVM LIB. COD.

Omni agro deſerto,&c. 161
Oblatione votorum 166

P

Paganis,& templis, & ſacrificijs eorum 94
Precibus imꝑatori offerendis 96
Pactis 96
Poſtulando 101
Procuratoribus 101
Pedaneis iudicibus 106
Plus petitionibus 106
Petitione hæreditatis 108
Prohibita ſequeſtratione pecuniæ 109
Probationibus 110
Plus valere quod agitur ibid.
Pignoratitia actione 110
Per quas perſonas nobis acquiritur 111
Pro ſocio 111
Patribus qui filios diſtraxerunt 112
Periculo & commodo rei venditæ 112
Pactis inter emptorem & venditorem 112
Pactis conuentis ſuper dote 115
Periculo tutorum & curat. 116
Prædijs,& alijs rebus minorũ ſine decreto non alienandis 118
Poſthumis hæredibus inſtit. 120
Peculio eius qui libertatem meruit 123
Præſcriptione longi temporis x. vel xx. annorum 124
Præſcriptione xxx. vel xl. annorum 125
Pœna Iudicis, qui male iudicauit 126
Priuilegio fiſci 127
Priuilegio dotis 128
Precario, & Saluiano interdicto 128
Pignoribus & hypothecis 128
Prætorio pignore 129
Partu pignoris 129
Pactis pignorum 130
Patria poteſtate 130
Priuatis carceribus inhibẽdis 131
Pœnis 133

TRIVM LIB. COD.

Pœnis fiſcalibus creditores præferri 151
Petitis bonorum ſublatis 151
Prædijs curialium ſine decreto non alienandis 153
Præbendo ſalario 154
Profeſſoribus & medicis 155
Periculo ſucceſſorũ parentis 156

Prioribus ad munera nominandis 156
Ponderatoribus, & auri illatione 156
Prædijs, & omnibus rebus nauiculariorum 157
Priuilegijs corporatorum 157
Piſtoribus 158
Priuilegijs vrbis Conſtantinopolitanæ 158
Periculo nominatorum 159
Periculo eorum, qui pro magiſtratibus interuenerunt 159
Paſcuis publicis & priuatis 161
Prædijs tamiacis, &c. 161
Priuilegijs domus Auguſtæ, vel rei priuatæ, &c. 162
Palatijs, & domibus dominicis ibidem
Prætoribus, & honore præturæ, &c. 162
Præfectis prætorio, ſiuæ vrbi, & magiſtris militum ibid.
Præpoſitis ſacri cubiculi 163
Primicerio, et ſecundicerio, & notarijs 163
Profeſſoribus ꝙ in vrbe Conſtantinopolitana docent, &c. 163
Præpoſitis laborum 163
Proximis ſacrorũ ſcriniorũ 164
Præpoſitis agẽtibus in rebus ibi.
Principibus agentibus in rebus ibidem
Palatinis ſacrarum largitionum 164
Priuilegijs eorum, qui in ſacro palatio militant 164
Priuilegijs ſcholarium ibid.
Perfectisſimatus dignitate 165
Primipilo 167
Publicæ lætitię, vel conſulum nũtiatores ibid.

Q

Quando libellus principi datus facit litis conteſtationem 96
Qui, & aduerſus quos in integrũ reſtitutio non poſtuletur 104
Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur 105
Qui pro ſua iuriſdictione dare dari ue poſſunt 106
Qui legitimam perſonam ſtandi habet in iudicio ibid.
Quando Imperator inter pupillos, & viduas cognoſcit 107
Quando licet vnicuiq; ſine iudice vendicare ſe 108
Quando fiſcus vel priuatus debitorem ſui debitoris exigere poteſt, vel conuenire 110
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur 111
Quæ res vendi non poſſunt 111
Quæ res exportari nõ debẽt 111
Quando licet ab emptione diſcedere 112
Qui petant tutores 116
Qui dare tutores vel curatores poſſunt ibid.
Quãdo mulier officio tutelæ fungatur ibid.
Quãdo ex facto tutoris, vel curatoris minores agere poſsũt 116
Quando tutores uel curatores eſſe deſinant 118
Qui numero liberorum ſe excuſant 118
Qui morbo ſe excuſant ibid.
Qui ætate ſe excuſant ibid.
Qui numero tutelarum ſe excuſant ibid.
Quando decreto opus nõ eſt ibi.
Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt 119
Quando non petẽtium partes petentibus accreſcant ibid.
Qui teſtamẽta facere poſſunt vel non 119
Quemadmodum teſtamenta apèriantur 120
Quando dies legati cedat 121
Qui manumittere non poſſunt & ne in fraudem creditorum 123
Qui non poſſunt ad hæreditatem peruenire ibid.
Quibus non obijcitur longi temporis præſcriptio 124

Quadriennij præſcriptione 124
Quomodo & quando Iudex debet ferre ſententiam,&c. 125
Quibus res iudicata non nocet 126
Quando prouocare non eſt neceſſe 127
Quorum appellationes non recipiantur ibid.
Qui bonis cedere poſſunt 127
Quorum bonorum 128
Quorum legatorum ibid.
Quę res pignori obligari poſſunt 128
Qui potiores in pignore habeantur 128
Quæ ſit longa conſuetudo 130
Qui accuſare non poſſunt 131
Quando ciuilis actio criminali præiudicet 133
Quæſtionibus 133
TRIVM LIB. COD.
Quãdo & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurionũ 153
Quemadmodum ciuilia munera inducuntur 154
Quibus muneribus vel pręſtationibus nemini liceat ſe excuſare 155
Qui ætate,vel profesſione ſe excuſant ibid.
Qui morbo ſe excuſant ibid.
Quibus muneribus excuſantur hi, qui poſt impletam militiã, &c. 155
Quo quiſque ordine conueniatur 159
Quibus ad cõductionem prędiorum fiſcalium accedere non licet 162
Quæſtoribus,& magiſtris officiorũ,& comitibus ſacrarum largitionum & priuatæ 163
Qui militare poſſunt,vel nõ 165

R

Reſtitutionibus minorum 103
Reputationibus quæ fiunt in iudicio in integr.reſt. 104
Reſtitutione militum. 105
Receptis arbitris 105
Rei vendicatione 108
Religioſis & ſumptibus funerũ, & aleatoribus 109
Rebus creditis, & iureiurando ibidem
Reſcindeda venditione 112
Rebus alienandis,vel non 112
Rem alienam gerentibus 112
Rerum permutatione,& præſcriptis verbis actione 113
Rei vxoriæ actione 115
Repudijs 115
Rerum amotarum 115
Repudianda bonorum poſſ. 119
Repudianda,vel abſtinenda hæreditate 120
Re iudicata 126
Res inter alios acta alijs non nocet 127
Relationibus ibid.
Reuocandis his quæ in fraudem creditorum alienata ſunt 128
Ratiocinijs operũ publicorũ 128
Remisſione pignoris 129
Reuocandis donationibus 131
Raptu Virginum 132
Requirendis reis 133
TRIVM LIB. COD.
Reis poſtulatis 136
Re militari 163

S

Summa trinitate, & fide catholica 92
Sacroſanctis eccleſijs 92
Senatuſconſultis 95
Si contra ius, vel vtilitatem publicam,&c. 96
Statutis & imaginibus 97
Si tutor vel curator interuenerit 102
Si in communi, eademq; cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur 103
Si aduerſus rem iudicatam reſtitutio poſtuletur ibid.
Si aduerſus venditionem reſtitutio poſtuletur ibid.
Si aduerſus venditionem pigno-

ris ibid.
Si aduerſus donationem ibid.
Si aduerſus libertatem 161
Si aduerſus tranſactionem, vel diuiſionẽ minor reſtitui velit ibi.
Si aduerſus ſolutionem ibid.
Si aduerſus delictum ſuum ibid.
Si aduerſus vſucapionem ibid.
Si aduerſus fiſcum ibid.
Si aduerſus creditorem ibid.
Si ut ab hęreditate abſtineat 104
Si vt omiſſa hæreditate, vel bonorũ poſſesſione, aliquid aliud exquirat ibid.
Si minor ſe maiorem dixerit, vel probatum fuerit 104
Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur ibid.
Si maior factus ratum habuerit ibidem
Satiſdando 105
Sportulis, & ſumptibus in diuerſis iudicijs faciendis 105
Seruitutibus & aqua 108
Si certum petatur 109
Suffragio ibid.
Si ſeruus extero emi ſe mandauerit 111
Si propter publicas pẽſitationes venditio fuerit celebrata 112
Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe 112
Si quis alteri uel ſibi ſub alterius nomine emerit ibid.
Si ſeruus exportãdus veneat 112
Si mancipium ita uenierit ne proſtituatur 113
Si mancipium ita fuerit alienatũ vt manumittatur ibid.
Sponſalibus 113
Si rector prouinciæ, ſponſalitias dederit arras 114
Si quacunq; præditus poteſtate &c. 114
Si nuptię ex reſcripto petanť 114
Secundis nuptijs 114
Si ſecundo nupſerit mulier 114
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur 115
Si ex pluribus tutoribus, &c. 116
Suſpectis tutoribus vel curatoribus 117
Si mater indemnitatem promiſerit 117
Si contra matris voluntatem tutor datus ſit 117
Si tutor non geſſerit 117
Si ex falſis allegationibus tutor vel cur. excuſatus ſit 118
Si tutor reipublicæ cauſa abeſſe cœperit 118
Si quis ignorans rẽ minoris eſſe ſine decreto comparauerit 118
Si maior factus alienationem ratam habuerit 118
Si in fraudem patroni a libertis alienatio ſit facta 119
Succeſſorio edicto 119
Si quis aliquem teſtari prohibuerit, aut coegerit 120
Si omiſſa cauſa teſtamenti 120
Si falſa cauſa adiecta in legato, vel fideicom. fuerit 121
Suis & legitimis liberis ab inteſtato venientibus 121
Seruo communi manumiſſo 122
Seruo pignori dato manumiſſo 122
Seruis reip. manumittendis 123
Senatuſconſulto Claudiano tollendo 123
Si aduerſus creditorem 125
Sententijs præfectorum prætorio 125
Sententijs ex periculo recitandis 125
Sententijs, & interlocutionibus omnium iudicum 125
Sententia quæ ſine certa quantitate profertur 125
Sententijs quæ pro eo quod intereſt proferuntur 126
Sententiã reſcindi non poſſe 126
Si a non competenti iudice iudicatum eſſe dicant 126
Si plures vna ſententia comdẽnati ſunt 126
Si ex falſis inſtrumentis, vel teſti-

monijs iudicatum ſit 127
Si pendente appellatione mors interuenerit 127
Si vnus ex pluribus appellauerit 127
Si de momētanea poſſeſsione appellatum fuerit 127
Si per vim, vel alio modo abſentis turbata fuerit poſſesſio 128
Si aliena res pignori data ſit 128
Si antiquior creditor pignus vendiderit 128
Si communis res pignori data ſit 129
Si in cauſa iudicati pignus captū ſit 129
Si pignus pignori datum ſit 129
Si vendito pignore agatur 129
Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris, &c. 129
Si pignoris conuentionē numeratio pecuniæ ſecuta non ſit 130
Solutionibus & liberationib. 130
Si reus vel accuſator mortuus fuerit 131
Si qs Imperatori maledixerit 113
Si quis eam, cuius tutor fuit, corruperit 113
Sepulcro violato 132
Seditioſis 132
Sententiā paſsis, & reſtitutis 133

TRIVM LIB. COD.

Sententijs aduerſus fiſcum latis retractandis 151
Si liberalitatis imperialis ſocius ſine hærede deceſſerit 151
Superindicto 152
Superexactoribus 152
Si ſeruus aut libertus ad decurionatum aſpirauerit 153
Si propter inimicitias creatio facta fuerit 156
Si poſt creationem quis deceſſerit 156
Sumptuum recuperatione 156
Suſceptoribus, & Præpoſitis, & arcarijs 156
Suarijs, & ſuſceptoribus vini 158
Studijs liberalibus 158
Si quis liber inuitus actum reipub. gere cogatur 159
Sumptus iniūcti muneris ad omnes collegas pertinere 160
Solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis 160
Spectaculis, & ſcenis, & lenonibus 160
Silentiarijs, & decurionibus eorum 163
Stratoribus 164
Salgamo hoſpitibus non præſtando 165

T

Tranſactionibus 101
Temporibus in integrum reſtitutionis, tam minorum, &c. 105
Teſtibus 110
Teſtamentaria tutela 126
Tutoribus, & curatoribus illuſtrium perſonarum 116
Tutore, & curatore quis ſatis nō dat 117
Teſtamento militis 119
Teſtamentis 119
Teſtamētaria manumisſione 122
Temporibus appellationum 127
Tabulis exhibendis 128

TRIVM LIB. COD.

Theſauris 152
Tabularijs, ſcribis, &c. 156
Tyronibus 111
Tractatorijs & ſtatiuis 111

V

Veteri iure enucleando 95
Vt lite pendente, &c. 96
Vt omnes, tam ciuiles, ꝗ militares iudices, &c. 99
Vt quæ deſunt aduocatis partiū iudex ſuppleat 101
Vt nemo priuatus titulos prędijs ſuis imponat 102
Vt nemini liceat ſine iudicis autoritate ſigna rebus īponere 102
Vbi, et apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agenda ſit 104
Vxoribus militum 105
Vt nemo inuitus agere vel accu-

ſare cogatur 106
Vbi de criminibus agi oportet 107
Vbi de poſſeſsione agi oportet 107
Vbi fideicommiſſum peti oportet 107
Vbi conueniatur qui certo loco promiſit 107
Vbi in rem actio exercere debeat 107
Vbi de hæreditate agatur 107
Vbi de ratiocinijs agi oportet 107
Vbi cauſa ſtatus agi debeat 107
Vbi quis de curiali, vel cohortali conditione conueniatur 107
Vbi ſenatores vel clariſsimi conueniatur 108
Vbi cauſæ fiſcales agantur 108
Vſufructu & habitatione 108
Vt actiones ab hæredibus, et contra hæredes incipiant 109
Vſuris 111
Vectigalibus, & commiſsis 113
Vectigalia noua inſtitui non poſſe 113
Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor 117
Vbi pupilli educentur 117
Vſuris pupillaribus 117
Vnde liberi 119
Vnde legitimi, & vnde cognati 119
Vnde vir & vxor 119
Verborum & rerum ſignificatione 120
Vſuris, & fructibus legatorũ 121
Vt in poſſeſsionem legatorũ cauſa mittatur 121
Vindicta libertate 122
Vſucapione pro emptore 124
Vſucapione pro donato 124
Vſucapione pro dote ibid.
Vſucapione pro hærede 124
Vſucapione trãsformanda 124
Vſuris rei iudicatæ 126
Vnde vi 128
Vti poſsidetis 128
Vi bonorum raptorum actione 133
Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur 133

TRIVM LIB. COD.

Venditione rerum fiſcalium 151
Vt nemini liceat in emptione ſpecierum ſe excuſare 153
Vacatione publici muneris 154
Veſtibus olobericis, &c. 157
Veteris numiſmatis poteſtate 158
Vendendis rebus ciuitatis 159
Venatione ferarum 160
Vt armorum vſus inſcio principe interdictus ſit 160
Vt dignitatum ordo ſeruetur 163
Veteranis 164

RVBRICÆ
INSTITVTIONVM.

A

Adoptionibus 134
Attiliano tutore 135
Autoritate tutorũ 135
Ademptione legatorum, et trãslatione 135
Aſsignatione libertorum 136
Acquiſitione p arrogationẽ 136
Actionibus 136

B

Bonorum poſſeſsionibus 136

C

Capitis diminutione 134
Curatoribus 135
Codicillis 136

D

Donationibus 135

Duobus reis ſtipulandi 136
Diuiſione ſtipulationum 136
E
Excuſatione tutorum vel curatorum 135
Exhæredatione liberorum 135
Eo, cui libertatis cauſa bona adijciuntur 136
Emptione & venditione 137
Exceptionibus & replicationibus 137
F
Fiduciaria tutela 135
Fideicōmiſſarijs hæreditat. 136
Fideiuſſoribus 136
G
Gradibus cognationum 136
H
His qui ſui, uel alieni iur. ſunt 134
His qui dari tutores teſtamento poſſunt 134
Hæredibus inſtituendis 135
Hæredum qualitate & differentia 135
Hæreditatibus quæ ab inteſtato deferuntur 126
His p quos agere poſſumus 136
I
Iuſtititia & iure 134
Iure naturali gent. & ciuili 134
Iure perſonarum 534
Ingenuis 134
Inofficioſo teſtamento 135
Inutilibus ſtipulationibus 336
Iniurijs 137
Interdictis 137
L
Libertinis 134
Lege Fuſia canina tollenda 134
Legitima agnatorum tutela 134
Legitima patronorū tutela 134
Legitima parentum tutela 134
Legatis 135
Lege Falcidia 135
Legitima agnatorum ſucceſſione 136
Literarum obligatione 136
Locatione & conductione 137
Lege Aquilia 137
M
Militari teſtamento 135
Mandatis 137
N
Nuptijs 134
Noxalibus actionibus 137
O
Obligationibus 136
Obligationibus quæ contrahuntur conſenſu 137
Obligationibus quæ ex quaſi cōtractu naſcuntur 137
Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur 137
Obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur 137
Officio iudicis 138
P
Patria poteſtate 134
Per quas perſonas nobis acquiritur 135
Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur 137
Perpetuis & temporalibus actionibus 137
Pœna temere litigatium 137
Publicis iudicijs 138
Q
Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur 134
Quibus modis tutela finitur 135
Quibus alienare licet, vel nō 135
Quibus modis teſtamenta infirmentur 135
Quibus modis re cōtrahitur obligatio 136
Quibus modis tollitur obligatio 137
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt negotium geſtum eſſe dicitur 137
R
Rerum diuiſione 135
Rebus corporalibus & incorporalibus 135
S
Satiſdatione tutorum, vel curatorum 135
Suſpectis tutoribus 135

Seruitu-

Seruitutibus 135
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis 136
Senatuſconſulto Tertullia. 136
Succeſsione cognatorum 136
Seruili cognatione 136
Succeſsione libertorum 136
Succeſsionibus ſublatis 136
Stipulatione ſeruorum 136
Societatibus 137
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 137
Satiſdationibus 137

T

Tutelis 134
Teſtamentis ordinandis 135

V

Vſufructu 135
Vſu,& habitatione 135
Vſucapione, & longi temporis præſcriptione 135
Vulgari ſubſtitutione 135
Verborum obligati one 136
Vi bonorum raptorum 137

AVTENTICORVM RVBRICAE.

A

Adminiſtrantibus officia in ſacris appellationibus 140
Appellationibus, & intra quæ tempora appellari debeat 140
Apud quos oportet cauſas dicere monachos & aſsiſterias 144
Armis 145
Adminiſtratoribus 146
Appellationibus 147
Alienatione & emphyteuſi 149
Aequalitate dotis 149

C

Conſtitutio Iuſtiniani ad præfectum prætorio 145
Conſulibus 146
Conſtitutio quæ ex aſcriptitio& lib. 141
Conſtitutio quæ de dignitatibus 145
Collatoribus, & alijs capitulis 145
Conſanguinei, & veterinis fratribus 145

D

Defenſoribus ciuitatum 139
Depoſito,& denuntiationibus inquilinorum 145
Duobus reis promittendi 147

E

Eccleſiaſticarum rerum immobilium alienatione 140
Exhibendis, & introducēdis reis 141
Executoribus, & his qui conueniuntur 146
Eccleſiaſticis titulis, & priuilegijs 149

F

Fideiuſſoribus, & mandatoribus 139
Filijs ante dotalia inſtrumenta natis 140

H

Hæredibus & Falcidia 138
His qui ingrediuntur ad appellādum,&c. 141
His qui ingrediuntur monaſterium,& ſubiectis eorum 144
Hæc cōſtitutio innouat,&c. 148
Hæredibus ab inteſtato venientibus 148

I

Iuſiurandum quod præſtatur ab his, qui adminiſtrationem accipiunt 139
Inceſtis nuptijs,& nepharijs 139
Expoſi, Titulo.

Iureiurando a moriente præſtito 140
Inſtrumentorum cautela, & fide 143
Iudicibus 143
Immenſis donationibus in filios factis 146
In medio litis non fieri ſacras formas 148
Interdictis collegijs hæreticorum 150

L

Lenonibus 139
Litigioſis, & decima parte litis ab actore cautela pręſtāda 148

M

Monachis 139
Menſura ordinandorum clericorum 139
Mandatis principum 139

N

Non eligendo ſecundo nubentes mulieres 138
Non alienandis aut permutandis rebus eccleſiaſticis 139
Nuptijs 140
Nullum credentem agricolæ tenere illius terram 140
Noui operis nuntiatione maritimi conſpectus 142
Neque virum quod ex dote eſt, nec mulierem ex ſpōſalitia largitate lucrum proprium habere 147

P

Priuilegijs dotis mulieribus hæreticis non præſtandis 147

Q

Quomodo oportet epiſcopos, & reliquos clericos ad ordinationem deduci 139
Quibus modis naturales filij efficiantur legitimi 145
Quæſtore 147
Quibus modis naturales efficiuntur ſui 149

R

Referendarijs ſacri palatij 139
Reſtitutione, & ea quæ parit in yndecimo menſe 140
Reſtitutione fideicommiſsi 147
Raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt 148

S

Scenicas non ſolum ſi fideiuſſores preſtent, &c. 141
Sanctiſsimis epiſcopis 150

T

Triente & ſemiſſe 139
Tabellionibus 140
Teſtibus 146
Tempore non ſolutæ pecuniæ ſuper dote 147
Teſtamentis imperfectis a parentibus in filios factis 147

V

Vt determinatus ſit numerus clericorum 138
Vt iudices ſine quoquo ſuffragio fiant 139
Vt eccleſia Romana gaudeat cētum annorū præſcriptione 139
Vt præponatur nomen Imperatoris 141
Vt non fiant pignorationes pro alijs perſonis, &c. 141
Vt de cætero commutationes eccleſiaſticarum rerum non fiāt 141
Vt ea quæ vocantur inſinuatiua, ſemper clericis in maiori eccleſia dentur, &c. 141
Vt clerici, qui recedunt alijs pro eis præbeant ſurrogatis emolumenta, &c. 142
Vt in priuatis domibus ſacra myſteria non fiant 142
Vt defuncti, ſeu funera eorum nō iniurientur, &c. 142
Vt immobilia ante nuptialis donationis neq; hypothecæ dentur, neq; omnino alienētur 142
Vt factæ nouæ conſtitntiones earum poſt duos menſens valeāt 142
Vt nullus fabricet oratorij domos, præter voluntatem epiſcopi 142

Vt ab illuſtribus, & qui ſuper eã dignitatem ſunt, &c. 143
Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ, etiam prætorianæ dux, &c. 143
Vt omnes obediãt iudicibus prouinciarum 143
Vt hi qui obligatas ſe habere perhibent res minorum, aut obligati ſunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant 143
Vt non luxurientur contra naturam 144
Vt liberti de cætero aureo non indigeant anulo 144
Vt clerici apud proprios epiſcopos primũ conueniantur 145
Vt ſine prohibitione matres debitrices & creditrices tutelam gerant minorum 146
Vt exactione inſtante dotis primæ & ſecundæ, viro ad ſecunda vota migranti præponatur vxor prima, &c. 146
Vt neq; miles, neq; fœderatus obſeruetur domui priuatæ 148
Vt diuinæ iuſsiones ſubſcriptiones habeant glorioſiſsimi Quęſtoris 148
Vt cum de appellatione cognoſcitur ſecundum illas leges debeat iudicari, quæ tempore latæ ſententiæ obtinebant 148
Vt liceat matri & auię, & alijs parentibus poſt legitimam partem liberis relictam, reſiduum diſponere 148
Vt ſponſalitia largitas ſpecialis ſit contractus 149
Vt iudices non expectent ſacras iuſsiones 149
Vt litigantes iurent in exordio litis 149
Vt fratrum filijs ſuccedant pariter ad imitationem fratrũ 149
Vt nulli iudicum liceat habere loci ſeruatorem 150
Vt differentes iudices audire interpellantium allegationes cogantur ab epiſcopis, &c. 150
Vſuris nauticis 150

CONSVETVDINVM FEVDORVM.

A
Alienatione feudi 168
An maritus ſuccedat vxori in beneficio 168
Apud quẽ, vel quos cõtrouerſia feudi diffiniatur 168
An remoueri debeant teſtes qui pares eſſe deſierint 170
An mutus, vel aliter imperfectus, feudum teneat 170
An ille, qui interfecit fratrem domini ſui feudum, amittat 170
Alienatione paterni feudi 170
An agnatus, vel filius defuncti poſsit retinere feudum, repudiata hæreditate 171
An apud iudicem, vel curiam domini quæſtio feudi terminari debeat 171
Allodijs 171
B
Beneficio fratris, & qualiter frater in eo ſuccedit 168
C
Contentione inter dominum & fidelẽ de inueſtitura feudi 168
Conſtitutiones feudi domini lotharij imperatoris, &c. 168
Contentione inter dominum, & vaſallum, de inueſt. feudi 168
Controuerſia feudi apud pares terminanda 169

Controuerſia inter epiſcopum & vaſallum 170
Conſuetudine feudi 170
Clerico qui inueſtituram facit 170
Capitulis Conradi 170
Controuerſia inter maſculum & fœminam de beneficio 170
Controuerſia inter domiuum & emptorem feudi 170
Cnntrouerſia inter vaſallum, & alium de beneficio 170
Capitaneo qui curtam vendidit 170

D

Duobus fratribus a capitaneo inueſtitis 170

E

Epiſcopum, vel abbatem, vel abbatiſſam, vel dominum plebis, feudum dare non poſſe 167
Eo qui finem fecit agnato de feudo paterno 171
Eo qui ſibi vel hæredibus ſuis inueſtituram accepit 171

F

Feudo nõ habente propriam feudi naturam 167
Feudi cognitione 167
Feudo guardiæ, & Caſtaldię 167
Feudo marchiæ, vel comitatus, vel ducatus 168
Feudis datis minoribus valuaſoribus quid iuris 168
Feudo ſine culpa non amittendo 168
Feudo dato in vicem legis commiſſoriæ 169
Forma fidelitatis 169
Fratribus de nouo beneficio inueſtitis 169
Filijs natis ex matrimonio ad morganicam contracto 170
Feudo fœminæ 170

H

His qui feudũ dare poſſunt 167
Hic finitur lex, deinde conſuetudines regni incipiunt 170

I

Inueſtitura de re aliena facta 169
Inueſtitura, quam Titius accepit a Sempronio 169
Inueſtitura in maritum facta 169
In quibus cauſis amittatur feudum 170

L

Lege conradi 170

M

Milite vaſallo qui contumax eſt 170

N

Natura feudi 167
Noua forma fidelitatis 169
Natura ſucceſsionis feudi 171
Notis feudorum 171

P

Pignoris dato feudo, quid iuris ſit 168
Per quos fiat inueſtitura 169
Pace tenenda, & eius violatoribus 170
Prohibita feudi alienatione per Lotharium 171
Pace tenẽda inter ſubditos 171
Prohibita feudi alienatione per Federicum 171

Q

Qui ſucceſſores feudum dare teneantur 167
Quibus modis feudum amittatur 167
Qui ſucceſſores teneantur 168
Quibus modis feudum amittatur 168
Quo tempore miles inueſtiturã petere debeat 168
Quemadmodum feudum ad filiũ pertineat 168
Quibus modis feudum conſtitui poteſt 168
Quid ſit inueſtitura feudi 169
Quid præcedere debeat, an inueſtitura, vel fidelitas 169
Qualiter iurare debeat vaſallus domino fidelitatem 169
Qualiter olim poterat feudũ alienari 169

Qui dicatur marchio, comes, capitaneus, vel valuaſor 169
Quæ fuit prima cauſa beneficij amittendi 170
Qui teſtes neceſſarij ſint ad nouã inſtitutionẽ probandam 170
Quid iuris, ſi vaſallus poſt alienationem feudum recuperet 171
Qualiter dominus ꝓprietate feudi priuetur 171
Quot teſtes ſint neceſſarij ad probandũ feudi ingratitudinẽ 171
S
Si de inueſtitura feudi controuerſia fuerit 167
Succesſione feudi 168
Si de inueſtitura inter dominum & vaſallum lis oriatur 168
Succesſione fratrum 169
Si de feudo vaſallus ab aliquo interpellatus fuerit 170
Si de feudo contentio ſit inter dominum, & agnatos vaſalli 170
Si vaſallus feudo priuetur cui deferatur 170
V
Vaſallo decrepitæ ætatis qui feudum renuntiauit, vt filij inueſtirentur 169
Vaſallo milite, qui arma bellica depoſuit 170
Vaſallo qui contra conſtitutionem Lotharij beneficium alienauit 170

DECRETALIVM TITVLI.

A
AVtoritate & vſu pallij 172
Aetate, & qualitate, & ordine præficiendorũ 173
Arbitris 174
Appellationibus, recuſationibus, & relationibus 176
Accuſationibus, & inquiſitionibus, & denuntiationibus 182
Apoſtatis, & reiterantibus baptiſmum 182
Adulterijs, & Stupro 182
B
Bigamis non ordinandis 173
Baptiſmo & eius effectu 179
C
Conſtitutionibus 172
Conſuetudine 172
Corpore vitiatis 173
Clericis peregrinis 173
Cauſa poſſesſionis & proprietatis 175
Confesſis 176
Clericis peregrinantibus 176
Confirmatione vtili, vel inutili 176
Cohabitatione clericorũ, & mulierum 176
Clericis coniugatis 176
Clericis non reſidentibus 177
Clerico ægrotante, vel debilitato 177
Conceſſione præbendæ 177
Commodato 177
Conuerſione coniugatorum 179
Conuerſione infidelium 179
Capellis monachorum 179
Cenſibus, & exactionibus 179
Conſecratione eccleſiæ, vel altaris 179
Celebratione miſſarum 179
Cuſtodia euchariſtiæ 180
Clandeſtina deſponſatione 180
Cõditionibus appoſitis in deſpõſatione & matrimonio 180
Coniugio leproſorum 181
Coniugio ſeruorum 181
Cognatione ſpirituali 181

Cognatione legali 181
Conſanguinitate & affinitate 181
Calumniatoribus 182
Clericis peregrinantibus 182
Crimine falſi 182
Colluſione detegenda 183
Clerico venatore 183
Clerico percuſſore 183
Clerico excommunicato miniſtrante 183
Clerico non ordinato miniſtrante 183
Clerico per ſaltum promoto 183
D
Dilationibus 175
Dolo, & contumacia 175
Depoſito 178
Donationibus 178
Dicimis, primitijs, & oblationibus 178
Deſponſatione impuberum 180
Diuortijs 181
Donationibus inter virū & vxorem 182
Delictis puerorum 183
E
Electione, & electi poteſtate 172
Eo qui mittitur in poſſesſionem cauſa rei ſeruandæ 175
Exceptionibus 176
Emptione, & venditione 178
Eccleſijs ædificandis 180
Eo qui duxit in matrimonium, quā polluit per adulterium 181
Eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ 181
Eo q̄ furtiue ordines recepit 183
Excesſibus prælatorum 183
F
Filijs p̄sbyterorū ordinandis 173
Foro competenti 175
Ferijs 175
Fide inſtrumentorum 176
Feudis 178
Fideiuſſoribus 178
Frigidis & maleficiatis 181
Furtis 182
H
His quæ vi, metus'ue cā fiunt 174
His quæ fiunt a prælato ſine conſenſu capituli 177
His quæ fiunt a maiore parte capituli 177
Hæreticis 182
His qui filios occiderunt 182
Homicidio uoluntario vel caſuali 182
I
Iudicijs 175
Iuramento calumniæ 175
Iureiurando 176
Inſtitutionibus 177
Iure patronatus 179
Immutatione eccleſiæ 180
Iudæis & Saracenis 182
Infantibus & languidis expoſitis 182
Iniurijs & damno dato 183
L
Libelli oblatione 175
Litis conteſtatione 175
Locato & conducto 178
M
Maioritate & obedientia 174
Mutuis petitionibus 175
Matrimonio contracto contra interdictum eccleſiæ 181
Magiſtris 182
Maledicis 183
N
Ne ſede vacante aliquid innouetur 177
Natis ex libero ventre 181
Ne p̄lati vices ſuas, vel eccleſias ſub anno cenſu cōcedant 182
Noui operis nuntiatione 183
O
Ordinatis ab epiſcopo, qui epiſcopatui renuntiauit, vel excōmunicato 173
Obligatis ad ratiocinia ordinandis 173
Officio archidiaconi 173
Officio archipresbyteri 173
Officio primicerij 173
Officio Sacriſtæ 173
Officio cuſtodis 174
Officio Vicarij 174

Officio & poteſtate iudicis delegati 174
Officio legati 174
Officio ordinarij 174
Officio iudicis 174
Ordine cognitionum 175
Obſeruatione ieiuniorum 180

P

Poſtulatione prælatorum 172
Pactis 174
Poſtulando 174
Procuratoribus 174
Probationibus 176
Præſumptionibus 176
Præſcriptionibus 176
Præbendis & dignitatibus 177
Pignoribus 178
Peculio clericorum 178
Parochijs 178
Presbytero non baptizato 179
Purificatione poſt partum 180
Purgatione canonica 183
Purgatione vulgari 183
Pœnis 183
Pœnitentijs & remisſionibus 183

Q

Qui clerici vel vouẽtes matrimonium contrahere poſſunt 181
Qui filij ſint legitimi 181
Qui matrimonium accuſare poſſunt 181

R

Reſcriptis 172
Renuntiatione 172
Reſtitutione in integrum 174
Reſtitutione ſpoliatorum 175
Rebus eccleſiæ alienandis 177
Rerum permutatione 178
Regularibus, et tranſeuntibus ad religionem 178
Religioſis domibus 179
Reliquijs, & veneratione ſanctorum 180
Raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus eccleſiarum 182
Regulis iuris 183

S

Summa trinitate, & fide catholica 172
Supplenda negligentia prælatorum 172
Scrutinio in ordine faciendo 172
Sacra vnctione 173
Sacramentis non iterandis 173
Seruis non ordinandis 173
Syndico 174
Sententia & re iudicata 176
Solutionibus 178
Succesſionibus ab inteſtato 178
Sepulturis 178
Statu monachorum, & canonicorum regularium 179
Spõſalibus, & matrimonijs 180
Sponſa duorum 180
Secundis nuptijs 182
Simonia 182
Schiſmaticis 182
Sagittarijs 182
Sortilegijs 183
Sententia excõmunicationis 183

T

Translatione epiſcopi 172
Temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum 172
Treuga & pace 174
Tranſactionibus 174
Teſtibus, & atteſtationibus 176
Teſtibus cogendis 176
Teſtamentis, & vltimis voluntatibus 178
Torneamentis 182

V

Vt lite nõ conteſtata, nõ procedatur ad receptionem teſtiũ 175
Vita, & honeſtate clericorũ 176
Vt eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferantur 177
Voto, & voti redemptione 179
Vſuris 182
Verborum ſignificatione

FINIS.

VENETIIS Apud Cominum de Tridino Montisferrati, M D LV.